RODITELJI I DJECA

VODIČ ZA ODGAJANJE DJECE

HISHAM ALTALIB • ABDULHAMID ABUSULAYMAN • OMAR ALTALIB

RODITELJI I DJECA

HISHAM ALTALIB • ABDULHAMID ABUSULAYMAN • OMAR ALTALIB

RODITELJI I DJECA – VODIČ ZA ODGAJANJE DJECE

Naslov izvornika: *Parent-Child Relations – A Guide to Raising Children*
The International Institute of Islamic Thought, Herndon, 2013.

S engleskog preveo: Mirza Sarajkić

Copyright© 2013 The International Institute of Islamic Thought
Prvo izdanje na bosanskom jeziku. Copyright © 2018 Centar za napredne studije

Sva izdavačka i autorska prava zadržana! Nijedan dio ove knjige ne može biti iznova objavljen, u bilo kojem obliku i na bilo koji način, uključujući fotokopiranje, bez prethodnog pismenog odobrenja izdavača, osim u svrhe kritičkih članaka i stručnih prikaza u kojima je dozvoljeno navoditi kraće odlomke. Također nije dozvoljeno pohranjivanje u elektronske baze podataka i objavljivanje djela na internetu od strane trećih lica.

Izdavač: Centar za napredne studije, www.cns.ba | **urednica:** Amina Isanović-Hadžiomerović | **lektorica:** Hurija Imamović | **DTP:** Aida Mujezin-Čolo | **štampa:** Dobra knjiga d.o.o. | Sarajevo, 2018.

CIP - Katalogizacija u publikaciji
Nacionalna i univerzitetska biblioteka
Bosne i Hercegovine, Sarajevo

37(036)
28-45(036)

ALTALIB, Hisham
Roditelji i djeca : vodič za odgajanje djece / Hisham Altalib, Abdulhamid Abusulayman, Omar Altalib ; s engleskog preveo Mirza Sarajkić. - Sarajevo : Centar za napredne studije, 2018. - XXVI, 501 str. : ilustr. ; 25 cm

Prijevod djela: Parent - child relations : a guide to raising children. - Bilješke uz tekst. - Bibliografija: str. 465-484. - Rječnik: str. 485. - Registar.

ISBN 978-9958-022-76-0

1. Abusulayman, Abdulhamid 2. Altalib, Omar

COBISS.BH-ID 26476038

RODITELJI I DJECA

VODIČ ZA ODGAJANJE DJECE

Hisham Altalib
AbdulHamid AbuSulayman
Omar Altalib

S engleskog preveo: Mirza Sarajkić

CNS
CENTAR ZA NAPREDNE STUDIJE
CENTER FOR ADVANCED STUDIES

Sarajevo 2018.

Uz dozvolu vlasnika autorskih prava i izdavača, prijevod na bosanski jezik sadrži određene prilagodbe i dodatke koji se odnose na kulturne specifičnosti našeg podneblja.

Urednica

Ova knjiga objavljena je uz podršku
Međunarodnog instituta za islamsku misao (IIIT).

O autorima

Hisham Yahya Altalib

Dr. Hisham Yahya Altalib rođen je u Mosulu, u oblasti Niniva u Iraku, 1940. godine. Diplomirao je na Elektrotehničkom fakultetu Liverpool univerziteta 1962. godine, a u istoj je oblasti i doktorirao 1974. godine i to na Purdue univerzitetu u gradu Laffayet, Indiana, Sjedinjene Američke Države.

Radeći kao inžinjer elektrotehnike, dr. Hisham Altalib aktivno se posvetio radu za islam u Sjevernoj Americi. Na tom području i danas veoma vrijedno radi i doprinosi. Obavljao je nekoliko važnih funkcija u raznim islamskim organizacijama, uključujući poziciju prvog stalnog direktora Odjela za obuku lidera pri Asocijaciji muslimanskih studenata u Sjedinjenim Američkim Državama (Muslim Student Association of the United States and Canada – MSA) u periodu od 1975–1977, kao i poziciju generalnog sekretara Internacionalne islamske federacije studentskih organizacija (International Islamic Federation of Student Organizations – IIFSO). Dr. Hisham Altalib vodio je brojne treninge, obuke i seminare u Sjedinjenim Američkim Državama i diljem svijeta.

On je utemeljitelj SAAR fondacije (1983–1995) te utemeljitelj i član Međunarodnog instituta za islamsku misao (International Institute of Islamic Thought – IIIT) od 1981. godine, autor knjige *Misak eš-šeref ed-de'avi* na arapskom jeziku, te čuvenog djela *A Training Guide for Islamic Workers,* koja je do danas prevedena na preko dvadeset jezika. Trenutno je finansijski direktor Međunarodnog instituta za islamsku misao. Otac je i djed.

AbdulHamid Ahmad AbuSulayman

Dr. AbdulHamid Ahmad AbuSulayman rođen je 1936. godine u Mekki, gdje je završio osnovno i srednje obrazovanje. Diplomirao je na Ekonomskom fakultetu Univerziteta u Kairu 1959. godine, magistrirao na političkim naukama Univerziteta u Kairu 1963. godine, te doktorirao iz oblasti međunarodnih odnosa na Univerzitetu Pensilvanija 1973. godine.

Tokom svoje karijere obavljao je razne funkcije, uključujući poziciju sekretara Vijeća za državno planiranje u Saudijskoj Arabiji od 1963. do 1964, poziciju utemeljitelja i člana Asocijacije muslimanskih društvenih naučnika (Association of Muslim Social Scientist – AMSS) 1972. godine, generalnog sekretara Svjetskog vijeća muslimanske omladine (World Assembly of Muslim Youth), 1973–1979, predsjednika Odsjeka za političke nauke na Univerzitetu Kralj Saud u Rijadu, Saudijska Arabija, 1982–1984. te rektora Internacionalnog islamskog univerziteta u Maleziji (International Islamic University – IIU) u periodu od 1988. do 1998. godine.

AbdulHamid AbuSulayman odigrao je presudnu ulogu u održavanju i organizaciji brojnih naučnih seminara i konferencija na međunarodnom planu, a trenutno je na poziciji predsjednika Međunarodnog instituta za islamsku misao. Autor je brojnih naučnih članaka i knjiga o reformi muslimanskih društava, uključujući djela *The Islamic Theory of International Relations: New Directions for Islamic Methodology and Thought; Crisis in the Muslim Mind; Martial Discord: Recapturing the Full Islamic Spirit of Human Dignity; Revitalizing Higher Education in the Muslim World* i *The Qur'anic Worldview: A Springboard for Cultural Reform*. Otac je i djed.

Omar Hisham Altalib

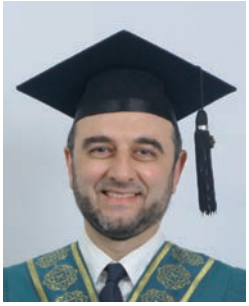

Dr. Omar Hisham Altalib rođen je u gradu Kirkuk u Iraku 1967. godine. S roditeljima je 1968. godine iz Iraka otišao u Sjedinjene Američke Države. Diplomirao je ekonomiju i sociologiju na George Mason univerzitetu 1989. godine, te magistrirao i doktorirao iz oblasti sociologije na Univerzitetu Čikago 1993, odnosno 2004. godine. Bio je stipendista National Science Foundationa u periodu od 1989. do 1992. godine, vanjski saradnik (Adjunct Professor) na predmetu sociologija na Daley koledžu u Čikagu 1998. godine te na Indiana University Northwestu, Gary, u Indijani 1999. godine.

Omar Hisham Altalib bio je docent na predmetima sociologija i kriminologija pri Ashland univerzitetu u državi Ohio, u periodu od 2000. do 2003. godine, te je bio na poziciji višeg naučnog inžinjera Science Applications International Corporation u Aleksandriji, u državi Virdžinija, u periodu od 2005. do 2006. godine. Također, bio je docent na predmetu sociologija pri Internacionalnom islamskom univerzitetu u Maleziji (International Islamic University – IIU) u periodu od 2009. do 2011. godine. Dr. Altalib autor je nekoliko naučnih članaka o porodici, obrazovanju, vakufima, dobrotvornim organizacijama i društvenom radu. Prisustvovao je brojnim naučnim konferencijama i posjetama diljem svijeta.

Zahvale

Bili smo sretni kada je Upravni odbor Međunarodnog instituta za islamsku misao (IIIT) s velikom odgovornosti odlučio povjeriti ovim autorima da napišu djelo ovakve vrste.

Najsrdačniju zahvalu iskazujemo dr. Ahmadu Totonjiju, dr. Fathiju Malkawiju, dr. Jamalu Barzinjiju i dr. Yaqubu Mirzi, koji su učinili sve da Međunarodni institut za islamsku misao funkcionira u najboljem redu dok smo pisali ovu knjigu.

Također, iskreno zahvaljujemo svim recenzentima na njihovim vrijednim savjetima i sugestijama, koje su unaprijedile ovaj rad, a posebno Batoul Tu'mah, Zainab Alawi, Michele Messaoudi, Wandi Krause, Maidi Malik, Sari Mirza i Gasseru Audi. Nadalje, zahvaljujemo dr. Iqbal Unusu, koji je recenzirao prvi sadržaj, Lini Malkawi i Zeena Altalib, koje su pripremile i uredile prve ilustracije i crteže, dajući značajan doprinos ovom djelu.

Naše zahvale upućujemo:

Akbaru Ali Miru, Ashraf Sabrin, Saifu Altalibu, Zaidu Altalibu, Noha Altalib i Mahmoudu Sherifu, koji su izradili nekoliko radnih verzija ove knjige.

Dr. Tanveer Mirza i Salma Ashmawi, koji su nam ponudili primjere iz stvarnog života kroz radionice o roditeljstvu koje su održavane u ADAMS-u (ALL Dulles Area Muslim Society) u Herndonu, Virdžinija, Sjedinjene Američke Države.

Junaina Abdullah, koja nam je pomogla pri recenziji nekoliko videoprezentacija o roditeljstvu, i Layli Sein na njenim pronicljivim komentarima.

Hasanu Altalibu, koji nam je obezbijedio bogatu literaturu i korisne savjete u vezi s prezentacijom, sadržajem i formatom teksta ove knjige.

Naša je sreća da u uredu imamo Salwu Medani, koja je marljivo radila na radnim tezama i dnevno ih unapređivala i obogaćivala. Veliki je blagoslov imati i Shiraz Khan u našem uredu u Londonu, odličnu urednicu, kreativnu i s osjećajem za korisnu kritiku. Bila nam je divan uzor, koji nas je stalno poticao i ohrabrivao.

Mnogo dugujemo i dr. Imad-ad-dinu Ahmadu, predsjedniku Minaret of Freedom Foundation, za pažljive recenzije, preglede, te brojne sugestije i vrijedne dodatke.

Duboko zahvaljujemo Sylviji Hunt za odličan uređivački posao, Salmi Mirza na dosljednom iščitavanju teksta i korekturi, te Abdallateef Whitemanu za krasan dizajn i tehničko uređenje knjige. Posebno zahvaljujemo Abdallateefovoj kćerci Hanni na veoma vrijednim ručnim ilustracijama. Nadalje, zahvaljujemo osoblju londonskog ureda Međunarodnog instituta za islamsku misao (IIIT) na izuzetno kvalitetnom radu i superviziji finalne verzije knjige.

Nikako ne možemo zanemariti izuzetno korisne sugestije i profesionalne primjedbe eksperata iz područja pedagogije i psihologije, dr. Ishaqa Farhana, dr. Abdul Latifa Arabiyyata, dr. Mahmouda Rashdana, dr. Fathija Malkawija i dr. Abdul Rahmana al Naqeeba, koji su itekako doprinijeli kvalitetu ove studije.

Zahvaljujemo svojim porodicama, koje su učinile sve da nam obezbijede najpoticajniju atmosferu i ambijent, te nas čuvale od brojnih problema i vanjskih pritisaka dok smo radili na ovom djelu. Posebno zahvaljujemo dr. Ilham Altalib, saputnici dr. Hishama u periodu od četrdeset i šest godina, bez čije bezgranične potpore i žrtvovanja ovo djelo nikada ne bi ugledalo svjetlo dana. Njena mišljenja i vrijedni komentari o roditeljstvu bili su neprestani izvor inspiracije tokom sazrijevanja ove studije. Većina vremena koje smo proveli na izradi ove knjige ustvari je "posuđena" od naših najdražih, odnosno porodičnog druženja, pri čemu posebno izdvajamo naše unuke Yusif i Ameenu, koji imaju sedam, odnosno pet godina.

Sva zahvala pripada jedino Onome Koji sve zna i Koji ima svu moć, i Koji nam je darovao snagu kako bismo završili ovaj plemeniti zadatak.

Posveta

Našim najdražim roditeljima, majkama i očevima, koji su nam darovali beskrajnu ljubav i milost te se žrtvovali za naše živote, i koji su nas odgojili najbolje kako su znali i umjeli, a sve kako bismo mi ostvarili uspjeh i napredovali. Iako za svoje odgojno djelovanje nisu bili formalno edukovani, oni su usvojili umijeće odgajanja od svojih roditelja, koristili se sopstvenom mudrošću, razumom, ali i provjerenim iskustvima prošlih generacija i civilizacija, sve sa ciljem da nas poduče svijesti o Bogu, vjeri i samopouzdanju. Neka ih Gospodar za to obilato nagradi.

Svim roditeljima koji danas žive na zemlji, koji se bore i mukotrpno trude da odgoje uspješnu djecu i koji, iako imaju najplemenitije i najbolje namjere, imaju potrebu za dodatnim znanjem i vještinama kako bi mudro komunicirali sa svojom djecom, uspostavili sretne porodične odnose ispunjene uzajamnom ljubavlju kao i harmoničnu atmosferu u svome domu, što im mi od srca želimo.

Svim porodicama koje žele odgojiti svoju djecu s ciljem da postanu kvalitetni ljudi koji posjeduju istinske vrijednosti i kvalitete, poput stalne svijesti o Bogu, iskrenosti, hrabrosti, saosjećanja, kreativnosti i vjere, te razborit um i osjećaj odgovornosti i nezavisnosti.

Našim suprugama i djeci, koji su se godinama suočavali s brojnim izazovima i nedaćama, bili beskrajno strpljivi i neprestano nas bodrili dok smo mi radili, istraživali i pisali ovo djelo.

Svima navedenim posvećujemo ovu knjigu.

Neka Svemilosni i Svemoćni, Jedan i Jedini Bog primi naš iskreni pokušaj u nastojanju da čovječanstvo živi u boljitku, spokoju i harmoniji.

Sadržaj

POVIJEST OVE KNJIGE **xx**
CILJEVI I SVRHA **xxii**
UVOD **xxiv**

PRVI DIO [Poglavlja 1-7]

Roditeljstvo: Uspostavljanje temelja 1 **1**

POGLAVLJE 1 **3**

Kvalitetno roditeljstvo: Šta je to i kako početi?
Uvod **4**
Faze razvoja djeteta **5**
Način odgajanja djeteta: Različiti stilovi roditeljstva **6**
Rezultati stilova roditeljstva **7**
Šta može odrediti stil roditeljstva? **10**
Početak kvalitetnog roditeljstva: Pregled budućih zadataka **11**
Korištenje izvora informacija o roditeljstvu **15**
Da li u srednjim školama treba podučavati umijeću roditeljstva? **17**
Smjernice za srednjoškolsku nastavu **19**
Zaključak **20**
Aktivnosti 1–7 **21**

POGLAVLJE 2 **25**

Porodica: Zašto je važna i koje su njene funkcije?
Uvod **26**
Tranzicija ka roditeljstvu **27**
Utjecaj djece na stabilnost braka **27**
Veličina porodice nekada i sada **31**
Jednoroditeljske porodice **32**
Principi koje treba primijeniti samohrani roditelj da bi bio uspješan 36
Utjecaj samohrane majke na poslanike: Musaa, a.s., Isaa, a.s., i Muhammeda, a.s. 37
Da li jedan roditelj može biti zamjena za drugoga? **37**
O islamu i razvodu 39
Važnost porodice u islamu **41**
Ciljevi porodice prema Kur'anu 43
U čemu je problem s muslimanskom porodicom? 46
Razvoj djeteta i kvalitetan obrazovni sistem 47

Analiza potrebe za kvalitetnim obrazovnim sistemom 49
Porodica danas **51**
Uobičajeni mitovi o roditeljstvu 53
Kako djecu zaštiti od djelovanja nasilja iz medija 56
Kako djecu podučiti vrijednostima: konzervativno-liberalna debata 57
Kratko poređenje stanja porodice u zemljama muslimanskog i zapadnog svijeta **58**
Zapadni utjecaj na muslimanski pristup roditeljstvu 61
Blagostanje mladih u razvijenim zemljama **61**
Sloboda ili istina? **62**
Gdje odgajati djecu: Studija slučaja o kulturalnom šoku koji se dešava emigracijama između Istoka i Zapada **65**
Dva koncepta koji nedostaju Zapadu **67**
Vrijednosti vjere naspram funkcionalističkih vrijednosti **67**
Porodica kao model vrta: Djeca su poput bilja, a roditelji su baštovani **70**
Aktivnosti 8-15 **71-74**

POGLAVLJE 3 **75**
Kvalitetno roditeljstvo: Postavljanje pravih ciljeva
Postavljanje pravih ciljeva – Prvi korak u implementiranju kvalitetnog roditeljstva **76**
Dublje promišljanje o ciljevima **78**
Ciljevi preuzeti iz kur'anskog ajeta 78
Ciljevi izvedeni iz hadisa poslanika Muhammeda, a.s. 80
Kahva i porodični prioriteti **82**
Zaključak **82**
Aktivnosti 16-20 **84**

POGLAVLJE 4 **87**
Najvažniji cilj: Odgajanje djece koja vole Boga
Uvod **88**
Trenutni pristup prenošenju vjere našoj djeci **89**
Kultura sebičnosti: Neparticipiranje u javnim pitanjima **90**
Nedostatak lične odgovornosti **92**
Iskrivljena kultura: Zaostalost i praznovjerje **94**
Srednji put: Mudar pristup **95**
Učite djecu da vole Kur'an **97**
Podučite djecu dovama: Trajnom spominjanju Gospodara **98**
Učite djecu pokajanju **99**
Učite djecu o poslaniku Muhammedu, a.s., i ostalim poslanicima **100**
Učite djecu lijepom ponašanju (*ādāb*) **101**
Šta biste trebali prvo kazati djeci: Da oni vole Boga ili da Bog voli njih? **101**
Aktivnosti 21-25 **103**

POGLAVLJE 5 **107**

Suočavanje s uobičajenim izazovima i greškama

Uvod **108**

Osnovni izazovi s kojima se suočavaju roditelji **108**

Neiskustvo 109

Svakodnevni pritisci 109

Cjelodnevna aktivnost: Prihvatanje činjenice da je roditeljstvo zadatak koji traje 24 sata tokom cijele sedmice 109

Roditeljstvo nije proizvoljan zadatak 109

Roditeljstvo je dugoročna investicija vremena, truda i novca 110

Roditeljski utjecaj na djecu samo je jedan od mnogih 110

Bebe ne mogu govoriti 110

Roditeljstvo je interdisciplinarno 111

Otac i majka treba da djeluju kao tim 111

Roditeljstvo je vještina za koju je potrebno kvalitetno upravljanje resursima 112

Dječija percepcija roditelja može biti suprotna onoj koju su roditelji željeli 112

Treba znati šta se treba kazati djeci i kada to treba učiniti 112

Neoprezno usađivanje pogrešnih vrijednosti 113

Izazov kreiranja pozitivnog imidža 113

Lekcije o roditeljstvu iz primjera o Mojsiju u Bibliji: Šta Mojsije kaže? **114**

Zaključak **114**

Aktivnosti 26 **115**

POGLAVLJE 6 **117**

Ustaljene pogreške, zablude i mitovi u roditeljstvu koje je potrebno izbjeći

Uvod **118**

Raskrinkavanje ustaljenih pogrešaka i zabluda **118**

Slijepo korištenje naslijeđenih metoda 118

Slijepo slijeđenje drugih 118

Ispunjavanje neostvarenih želja kroz svoju djecu 118

Delegiranje roditeljstva 119

Pretpostavka da je djetetu dovoljno logički objasniti određene situacije i pitanja 119

Da možete pobijediti u borbi protiv djece 119

Roditelji se oslanjaju na činjenicu da su oni veći i da kontrolišu stvari 120

Roditelji smatraju da svu djecu mogu tretirati na isti način 120

Ponašanje prema djetetu kao da je riječ o maloj odrasloj osobi 120

Kupovanje djeci svega što požele 121

Dekonstruiranje nekih mitova o roditeljstvu **121**

Aktivnosti 27-28 **124**

POGLAVLJE 7 **125**

Kada stvari krenu loše

Uvod **126**

Bijes, pobuna, ljutnja i suze **127**

Nekoliko načina da disciplinirate neposlušno dijete 127

Nasilje u školi: Vaše dijete i vi **128**
Ukoliko je vaše dijete žrtva nasilja, šta učiniti? **129**
Nekoliko koraka koji se moraju poduzeti kada je riječ o nasilju u školi 129
Tinejdžeri: Kritika pojma adolescencije **130**
Bijes u nama i našim tinejdžerima 131
Ljutiti tinejdžeri donose osjećaje ljutnje i svojim roditeljima **132**
Šta možemo učiniti za nas i naše tinejdžere **133**
Nekoliko principa dobre komunikacije **133**
Aktivnosti 29-30 **135**

DRUGI DIO [Poglavlja 8-13]

Razvoj djeteta 137 **2**

POGLAVLJE 8 **139**

Izgradnja ličnosti ne može čekati
Uvod **140**
Faze razvoja **142**
Do koje mjere vjerovati popularnoj psihologiji? **142**
Faze ljudskog razvoja u Kur'anu **144**
Čudo začeća, trudnoća i porod **145**
Različite faze ljudskog razvoja: Od rođenja do starosti **146**
Od rođenja do četvrtog mjeseca 147
Od petog do osamnaestog mjeseca 147
Od osamnaestog do trideset i šestog mjeseca 149
Od četvrte do sedme godine 150
Od sedme do četrnaeste godine 151
Period mjesečnog ciklusa za djevojčice: od jedanaeste do trinaeste godine 152
Kada dječaci postaju muškarci: od trinaeste do petnaeste godine 153
Od četrnaeste do dvadest i prve godine 153
Razumijevanje tinejdžera 153
Od dvadest i prve do četrdesete godine 157
Od četrdesete do šezdeset i pete godine: srednja dob 157
Šezdeset peta godina i nadalje: starost – šejhuha 158
Završna razmišljanja o fazama ljudskog razvoja **159**
Dojenje tokom prve dvije godine 159
Ljubav prema Bogu i strah od njega 159
Pamćenje 159
Aspekti islamske misije – da've 159
Osjetljivost na kriticizam tokom adolescencije 160
Izgradnja identiteta treba biti intenzivirana 160
Učenje drugog jezika 160
Učenje napamet i pamćenje između Istoka i Zapada **161**
Aktivnosti 31 **162**

POGLAVLJE 9 **163**

Put do zdravog djeteta: higijena, hrana, fizičke vježbe i spavanje
Uvod: Zdravlje na prvom mjestu **164**
Vrijeme trudnoće **164**
Nakon poroda: Kontroverze oko vakcinacije **165**
Argument protiv vakcina 166
Čistoća i higijena **167**
Zdravlje: Nešto iz islamske prakse **168**
Čistoća u toaletu 169
Dlačice i nokti 169
Ishrana **171**
Prejedanje 172
Stavovi imama El-Gazalija oko jela 174
Činjenice oko djece i ishrane **174**
Period trudnoće 174
Između rođenja i predtinejdžerskog doba 174
Predtinejdžersko doba i tinejdžeri 174
Primjer prehrane od druge do desete godine 175
Uobičajena pitanja 175
Kur'anske upute o hrani **179**
Djeca i fizička aktivnost **181**
Dječija obuća 181
Načini podsticanja djece na sportske aktivnosti 182
Preporučeni raspored vježbanja 183
Spavanje **184**
Medicinski efekti nedovoljnog sna 185
Opojna sredstva: Droga i prevencija droge **187**
Djeca i izazovi 187
Rani znakovi drogiranja na koje treba paziti: Šta roditelji mogu učiniti? 188
Ovisnost naspram tople kućne povezanosti 191
Programi liječenja: Vjera kao prevencija 192
Kršenje zakona **193**
Aktivnosti 32-38 **195**

POGLAVLJE 10 **197**

Dojenje
Uvod **198**
Dojenje u Kur'anu **199**
Medicinske i psihičke koristi dojenja **200**
Dojenje u zapadnim zemljama **203**
Dojenje i posao u SAD-u 203
Dojenje i posao u Ujedinjenom Kraljevstvu 204
Vještačko mlijeko za bebe, pothranjenost i bolesti **204**
Stavovi imama Alije i Ibn Hazma o dojenju **206**
Period dojenja **206**
Korisni savjeti za majke koje doje **207**

Primjer dnevne ishrane za majku **208**
Fizički jaka nacija **209**
Aktivnosti 39 **212**

POGLAVLJE 11 **215**

Mozak djeteta: Iskoristi ili izgubi
Uvod **216**
Vrijedna prilika **216**
Razvoj neurona i veza u mozgu **217**
Vid **218**
Zvuk **219**
Muzika **219**
Emocije **220**
Stres može poremetiti emocionalne veze **220**
Kretnja **221**
Vokabular i pamćenje u djetinjstvu **221**
Kako se mozak mijenja **222**
Roditelji trebaju pozitivno pričati svojoj djeci **222**
Predškolski odgoj u Sjedinjenim Američkim Državama **223**
Šta mogu učiniti roditelji? **224**
Logički um 224
Muzički um 224
Jezički um 224
Islam, pjevanje i muzika **225**
Slike i skulpture u islamu **226**
Razvoj djeteta koje je prohodalo **227**
Usmjeravanje pažnje na važne obrasce u okolini 227
Podsticanje na učešće djece u aktivnostima 227
Razgovor s djecom i objašnjavanje onoga što im je kazano 228
Stvaranje pozitivne, predvidive i atmosfere zahvalnosti 228
Ohrabrivanje i zahvalnost 228
Razvoj mozga: Emocionalni utjecaj na dječake i djevojčice **229**
Da li je uspjeh čovječanstva određen prije pete godine?! **229**
Aktivnosti 40 **231**

POGLAVLJE 12 **233**

Odgajanje dječaka i djevojčica: Da li su oni različiti?
Uvod **234**
Specifične razlike: Logika naspram Emocija **234**
Emocionalna povezanost **237**
Čula **237**
Društveni položaj **237**
Izrazi lica **238**
Kulturalni stereotipi o dječacima i djevojčicama **238**
Tuga **239**
Spolne razlike **239**

Mudrost spolnih razlika: Uloge, a ne prednosti **239**
Studija o prioritetima žena i muškaraca u SAD **241**
Kada počinje rodno razdvajanje? **242**
Muškobanjaste žene i feminizirani muškarci 244
O roditeljstvu iz rodnog ugla **245**
Zašto disbalans? **245**
Razlozi zašto su žene više uključene u brigu oko djece – ženska perspektiva 245
Razlozi zašto su muškarci manje uključeni u brigu oko djece – muška perspektiva 246
Mitovi i stvarnost o očevima kao osobama koje brinu o djeci **246**
Lista raširenih mitova i istine o očevima kao osobama koje brinu o djeci 246
Utjecaj odsustva očeva na djecu **247**
Različite potrebe dječaka i djevojčica **247**
Šta je potrebno maloj djevojčici 248
Šta je potrebno malom dječaku 249
Racionalne reakcije na rodne razlike **250**
Miješanje roda s temperamentom **250**
Djevojčice i dječaci uče različito **251**
Razdvajanje dječaka i djevojčica u školama i odjeljenjima **253**
Roditeljstvo i spol: Islamski stav **255**
Božiji put je najbolji put: Primjeri Kine, Njemačke i Indije **258**
Aktivnosti 41-43 **259**

POGLAVLJE 13 **261**

Seksualno obrazovanje: Šta kazujemo svojoj djeci?
Uvod **262**
Šta je seksualno obrazovanje? **262**
Situacija u Sjedinjenim Američkim Državama **263**
Percepcija majke i kćerke u Sjedinjenim Američkim Državama **266**
Vrijednosti i seks: Danas i nekad **266**
Zašto seksualni odgoj i obrazovanje?
Da li je potrebno da tome podučavamo? **268**
Čemu učiti djecu? **269**
Koliko je opasno seksualno zlostavljanje?! **270**
Abrahamske tradicije zabranjuju preljubu i brakolomstvo **272**
Razlozi za zakonsko kažnjavanje preljube i brakolomstva **273**
Spolno prenosive bolesti (STD) **274**
Odnosi između djevojaka i mladića **275**
Djeca koja imaju djecu: Pobačaj i usvajanje djece u islamu **278**
Pobačaj 278
Usvajanje djeteta u islamu 280
Homoseksualnost i roditeljstvo **281**
Islamski seksualni odgoj **284**
Roditeljska dužnost prema djeci **286**

Seks i higijena: menstruacija, stidne dlake, obrezivanje i sjemena tečnost **286**
Spolni odnos tokom menstruacije 286
Stidne dlake 287
Obrezivanje 287
Sjemena tečnost i noćne polucije 287
Tinejdžeri i apstinencija **287**
Islamsko rješenje seksualne dileme:
Mapa puta za preventivni pristup **289**
Skromnost (haja) 291
Način oblačenja 295
Bez slobodnog miješanja i osamljivanja (halva) 296
Pritisak vršnjaka i drugi faktori 297
Šta učiniti? 297
Rano stupanje u brak 298
Dilema između obrazovanja i ranog stupanja u brak **299**
Zaštita djece od seksualnog zlostavljanja odraslih **301**
Djeci se mora govoriti o postojanju prostitucije 302
Kada je dijete žrtva incesta ili silovanja 303
Plan za islamski seksualni odgoj i obrazovanje **304**
Aktivnosti 44-45 **305**

TREĆI DIO [Poglavlja 14-23]
Izgradnja karaktera i ličnosti 307 **3**

POGLAVLJE 14 **309**
Karakter i ličnost
Uvod **310**
Šta je karakter? **311**
Izgradnja karaktera **312**
Karakter nije površan, nego ima duboke korijene **313**
Šta je ličnost? **314**
Aktivnosti 46 **315**

POGLAVLJE 15 **317**
Izgradnja hrabrosti
Uvod **318**
Osnovni principi hrabrosti i straha **319**
Razumijevanje razvoja straha kod djece **321**
Djeca treba da nauče kako da budu fizički i emocionalno hrabra **323**
Između hrabrosti i konformiteta **323**
Pritisak vršnjaka **323**
Roditelji, hrabrost i kulturalna praksa **325**
Aktivnosti 47-53 **327**

POGLAVLJE 16 **331**

Podučavanje ljubavi
Uvod **332**
Temelj emocionalne snage **333**
Ljubav: Koncept kreativne inteligencije i Kur'an **334**
Korisni savjeti za roditelje **336**
Šta ukoliko vam dijete kaže da vas mrzi? **337**
Prvo dijete **338**
Zašto roditelji vole svoju djecu? **339**
Ljubav i samopouzdanje roditelja **340**
Praktični načini da se razvije saosjećajnost **340**
Istraživanje: Brojni su načini da svoju djecu učinite voljenom **343**
Da li roditelji treba da podučavaju mržnji? Ponekad! **344**
Aktivnosti 54 **345**

POGLAVLJE 17 **347**

Podučavanje iskrenosti i povjerenju
Uvod **348**
Roditelji treba da vjeruju svojoj djeci, ali i da ih nadziru **349**
Opći principi **350**
Porodične vrijednosti 350
Uzori i primjeri 350
Naučite djecu da razlikuju bezazlene laži, zlonamjerno laganje i druge vrste laži 350
Naučite djecu da razlikuju stvarnost i maštu 351
Nagradite iskrenost 351
Pitaj prije nego što uzmeš 351
Riješite probleme prije nego što se pojave 351
Starija djeca 351
Potpuni karakter sa cjelovitim svjetonazorom **352**
Kada djeca lažu: Kako postupiti? **353**
Poslanikov način odnosa prema laži **356**
Aktivnosti 55-56 **357**

POGLAVLJE 18 **359**

Podučavanje odgovornosti
Uvod **360**
Postavljanje temelja: Stavovi i svjetonazor **361**
Prilike u raznim razvojnim fazama **363**
Novorođenče i beba koja je tek prohodala 363
Rano djetinjstvo 363
Školsko doba 363
Tinejdžeri 364
Rano punoljetstvo 364
Principi koji se moraju razvijati **364**
Neka rad bude zabavan 364

Radite zajedno 365
Gradite odgovornost postepeno 366
Ne prihvatajte stav "To nije moj posao" 366
Praktični savjeti **367**
Vežite privilegiju za odgovornost: Primjeri **369**
Aktivnosti 57-58 **371**

POGLAVLJE 19 **373**

Podučavanje nezavisnosti
Sjedinjene Američke Države i odrastanje djece koja zavise od roditelja **374**
Jedan mit **376**
Postignuća koja odgovaraju uzrastu **377**
Neka tek prohodale bebe nađu svoj put **378**
Strah od razdvajanja: Kako riješiti nametljivo ponašanje **378**
Tinejdžeri – Stvarnost **379**
Utjecaj roditeljskog stila: Autoritativnost naspram moći **381**
Vještine kojima se gradi samostalnost kod djece **383**
Savjeti za roditelje **387**
Savjet naspram samostalnosti: Kćerka i majka **389**
Šta ako se roditeljima ne sviđaju prijatelje njihove djece **392**
Pomaganje djeci da donesu odluke koje podstiču samostalnost **392**
Koraci prilikom donošenja odluka **393**
Aktivnosti 59-61 **394**

POGLAVLJE 20 **397**

Razvijanje kreativnosti
Uvod **398**
Opći koncepti o kreativnosti **399**
Povijesne inovacije **401**
Suzbijanje dječije kreativnosti **402**
Negativni stavovi koji blokiraju kreativnost **403**
Načini razvijanja kreativnosti **404**
Kreativno pitanje 404
Praktične aktivnosti 404
Različita iskustva 405
Aktivnosti kojima razvijate ideje – "brainstorming" 405
Kreativna igra 405
Dječije pisanje 406
Dječija umjetnost 406
Zabluda o "čudnim" i "neproduktivnim" idejama **407**
Šta roditelji mogu učiniti? **408**
Riječ o igračkama **408**
Aktivnosti 62-65 **411**

POGLAVLJE 21 415

Sampouzdano naspram razmaženog djeteta
Samopouzdanje **416**
Kako izbjeći da razmazimo dijete **418**
Nastupi bijesa: Ne dopustite da dijete plač iskoristi kao sredstvo **419**
Aktivnosti 66-68 **420**

POGLAVLJE 22 423

Biranje pravog društva za vaše dijete
Prijatelji vašeg djeteta **424**
Neki problemi s društvom koje se loše ponaša **425**
Svakodnevni pritisak u školi **426**
Izbor pravog prijatelja **426**
Šta ako vaše dijete odabere nepoželjno društvo? **427**
Zašto suprijatelji tinejdžerima toliko privlačni? **428**
Porodice na nepoželjnim lokacijama **430**
Aktivnosti 69-71 **431**

POGLAVLJE 23 433

Poguban utjecaj televizije, mobilnih telefona, video i kompjuterskih igrica
Uvod **434**
Upitnik za roditelje **434**
Negativni efekti gledanja televizije **435**
Iluzije koje donosi televizija **440**
Činjenice o televiziji **440**
Naša televizijska kultura **442**
Odredite granice, količinu i sadržaj koje će vaša djeca gledati na televiziji **443**
Mišljenje eksperata i relevantnih studija o televiziji i djeci **443**
Lista porodičnih alternativnih aktivnosti
koje treba raditi umjesto gledanja televizije **444**
Ozbiljnije opcije **446**
Štetne posljedice pretjeranog korištenja interneta **449**
Kompjuterske igrice **449**
Videoigrice i djeca **450**
Ukratko **452**
Aktivnosti 72-76 **453**

ZAKLJUČAK 456

DODATAK 460

Odabrani ajeti i hadisi o roditeljstvu

BIBLIOGRAFIJA 465

INTERNETSKI IZVORI I PREPORUKE RODITELJIMA ZA DALJE ČITANJE 483

RJEČNIK 485

INDEX 486

Povijest ove knjige

Ova knjiga napisana je svim roditeljima ma gdje oni bili. Ipak, koncept ove knjige dio je dugoročne vizije Međunarodnog instituta za islamsku misao (IIIT) s namjerom da se muslimanski svijet uzdigne iznad intelektualne stagnacije i dekadentnosti u kojoj se našao, te da ponovo oživi intelektualni dinamizam koji je nekada krasio ovu veliku civilizaciju. Kako bi se ova vizija ostvarila u polju roditeljstva, ova knjiga fokusira se na intelektualnu i moralnu regeneraciju muslimanskog uma i duha i to posredstvom odgoja i obrazovanja. Iako se u ovoj knjizi ne govori o proučavanju metodologije koja je dovela do dekadence muslimanskog svijeta, temeljna tema koja se promovira u Međunarodnom institutu za islamsku misao (IIIT) jeste reforma islamske misli, te stoga Institut kroz svoja izdanja i konferencije nastoji oživjeti energični duh muslimanske inteligencije.

Nužno je da roditelji znaju kako da odgoje uspješnu djecu jer se psihološki temelji vrijednosti i ličnosti uglavnom razvijaju i ugrađuju kod kuće i to u fazi ranog djetinjstva. Stoga ćemo se prvenstveno usredotočiti na usavršavanje kulturalnih, obrazovnih i društvenih vještina u porodičnom domu kao osnovi pravilnog psihičkog i emocionalnog razvoja djeteta. Iako je kuća ili dom izvor oblika ponašanja koji utječu na dječije misaone procese prilikom razlučivanja dobrog od lošeg, nije dovoljno da dijete jednostavno zna šta je dobro kako bi ga mehanički počelo i praktikovati. Čovjekova volja i osjećaji moraju prihvatiti i željeti ono što um smatra dobrim te u skladu s tim i djelovati. Upravo u ovom segmentu uloga roditelja je presudna. U školama i obrazovnim institucijam uče se historijski podaci, činjenice, fizičke i tehničke vještine, koje moraju biti upotpunjene u porodičnom životu djeteta, kao i u njegovom domu, jer se upravo tu razvija karakter i emocionalna snaga i stabilnost.

Ovim radom nastoji se doprinijeti odgoju djeteta, kao i unaprijediti različite forme upravljanja ljudskim resursima. Međunarodnni institut za islamsku misao (IIIT) u tu svrhu organizirao je brojne konferencije, te objavio ključna djela vezana za ovo područje, iz kojih izdvajamo sljedeće naslove: *A Training Guide for Islamic Workers* (ova knjiga prevedena je na preko dvadeset jezika), *Delil mektebetul usre el-muslime* (*Vodič za muslimansku porodičnu biblioteku*) te *Ezmetul irade vel vidždan el-muslim* (*Kriza muslimanskog duha i volje*).

Ideja da se napiše djelo o odnosima između roditelja i djece predložena je tokom sastanka Upravnog odbora Međunarodnog instituta za islamsku misao (IIIT) u augustu 1994. godine na Tiomanskim ostrvima u Maleziji. To je trebalo da bude treća knjiga u nizu izdanja Instituta koja su vezana za ljudski razvoj i interpersonalnu komunikaciju. Mnogo ranije, o ovoj temi razmišljalo se povodom sugestija dr. Ismaila el-Farukija, koji je 1982. godine napisao knjigu *Tawhid: Its Implications for Thought and Life* (svojevrsni priručnik za pitanja vjere i akaida). Također, 1991. godine, Međunarodni institut za islamsku misao (IIIT) i International Islamic Federation of Student Organizations (IIFSO) zajedno su izdali knjigu *A Training Guide for Islamic Workers,* u kojoj se poziva da se muslimani poduče učinkovitim ličnim, timskim i liderskim vještinama.

Shvatajući važnost porodice, dr. Abdul-Hamid AbuSulejman, rektor Međunarodnog islamskog univerziteta u Maleziji (International Islamic University – IIU) u periodu 1988–1998, uspostavio je novi obavezni predmet o porodici i roditeljstvu (kasnije će to prerasti u kurs za koji se dobijala diploma). To je urađeno s ciljem da se studenti upoznaju s intelektualnim i moralnim vrijednostima vezanim za uspješno roditeljstvo, ali i s namjerom da se u ovom području educiraju i proizvedu kvalitetni kadrovi koji bi predavali tu materiju na univerzitetu.

Nadalje, Međunarodni institut za islamsku misao (IIIT) osnovao je niz naučnih seminara o umijeću predvođenja – *leadershipu*, a koji su se odvijali u tri etape. Ideja o pisanju studije o roditeljstvu dobila je prvenstvo tokom treće etape. Dakle, spomenute tri etape izgledale su ovako:

Prva faza (1975–1990) U ovom periodu radilo se na definiranju problema, pripremama, propagiranju i mobilizaciji. Radilo se na vještinama i sredstvima potrebnim da se poboljša i unaprijedi efikasnost i učinkovitost aktivnosti. Ova faza kulminirala je djelom *A Training Guide for Islamic Workers* iz 1991. godine.

Druga faza (1991–2000) U ovom razdoblju institucionalizirani su treninzi i stručna podučavanja i to zahvaljujući stručnim edukatorima poput dr. Omera Kasule u Kuala Lumpuru, dr. Ikbala Unusa u Vašingtonu, dr. Enesa eš-Šejh Alija u Londonu i dr. Mensura Alama u Nju Delhiju. Oni su predvodili brojne programe obuke širom svijeta.

Treća faza u potpunosti je bila posvećena pitanju roditeljstva u dvadeset i prvom stoljeću. I dok se u prvoj i drugoj fazi ciljno okretalo mladim aktivistima, postalo nam je jasno kako je izgradnja ličnosti temeljna komponenta razvoja čovjeka, a koja počinje od samog rođenja. Prema tome, Međunarodni institut za islamsku misao (IIIT) odlučio je da istakne važnu ulogu koju roditelji mogu imati ukoliko primjenjuju korisne vještine roditeljstva, a sve s namjerom da se odgoje pošteni građani, s razvijenim liderskim sposobnostima i to unutar zdrave i pogodne atmosfere u domu, koja je neophodna za razvoj djeteta. Iz svega toga nastalo je i djelo pred vama.

Roditeljstvo nije posao koji treba potcijeniti ili uzeti olahko. Ono ima ogroman utjecaj na karakter djece koju odgajamo, prirodu društva u kojem živimo i, u konačnici, na prirodu civilizacije koju ostavljamo narednim generacijama. Stoga, roditeljstvu se treba dodijeliti najveća moguća važnost i prioritet, i o njemu se treba duboko i razložno promišljati. Mi u ovo duboko vjerujemo i to snažno potičemo te pozivamo sve ostale autore da dalje razvijaju svaku temu koja je spomenuta u ovoj knjizi i dodatno je istraže. Međunarodni institut za islamsku misao (IIIT) već je uspostavio nekoliko akademskih timova koji treba da unaprijede dodatne materijale vezane za navedene teme, a koji bi se nadalje prevodili na ostale svjetske jezike. Ova knjiga predstavlja tek prvi korak u promoviranju pitanja pravilnog roditeljstva.

Prema mnogim ekspertima, "najveći posao na svijetu, najvažniji zadatak, najveći poduhvat i najbolja investicija ljudskih bića jeste odgajanje djece".

Ciljevi i svrha

Ova lahko čitljiva knjiga upućena je jednoj milijardi roditelja, kako muslimana, tako i onih drugih vjera, ali i onima koji još nisu roditelji, a koji se žele okoristiti savjetima studije pred vama. Dakle, ona nije namijenjena nikakvim posebnim stručnjacima i učenjacima, nego "običnim" ljudima. U ovoj knjizi posebnu pažnju usmjerili smo na ciljeve roditeljstva, na probleme koji mogu nastati u odnosu između djeteta i roditelja, te na pronalaženje rješenja za njih. U našem fokusu svakako je i isticanje metoda koje se trebaju razviti, kao i naglašavanje ljudskog poštenja, moralnih vrijednosti i liderskih kvaliteta.

Temeljni ciljevi ove studije su:

• Istaknuti važnost pravilnih metoda roditeljskog i porodičnog odgoja na način da se roditeljskoj odgovornosti dodijeli vrhunaravni prioritet, i to ne samo teorijski nego i praktično.

• Pokazati roditeljima "kako" da steknu neophodnu izobrazbu i vještine pomoću kojih bi implementirali odgovarajuće tehnike roditeljskog odgoja s ciljem odgajanja poštenih građanina, čvrstog karaktera i stamenog morala, s kvalitetima pomoću kojih bi postali gradivni elementi društva i budućnosti cjelokupne ljudske civilizacije.

• Naposljetku, pomoći roditeljima da izgrade sretnu, harmoničnu i funkcionalnu porodicu i porodično ozračje u domu, s kvalitetnim odnosima između svih članova porodice, koji se međusobno potpomažu.

U prvom dijelu studije ukazujemo na preduvjete pravilnog i kvalitetnog roditeljstva[1], definiramo šta znači kvalitetno roditeljstvo te kako ono može biti realizirano i nudimo veoma realno rješenje za obnovu muslimanskog svijeta, ali i društva općenito. Također, ističemo status roditeljstva u današnjem kontekstu i prakse vezane za njega, oslanjajući se na izvore informacija vezane za roditeljstvo koji koji potiču podjednako iz zemalja muslimanskog i Zapadnog svijeta. Nadalje, istražujemo kako je moguće odgojiti dijete čvrstih moralnih osobina, koje posjeduje kvalitete za aktivnu društvenu promjenu. Metode i sredstva potrebni za razvijanje fizičke i duhovne snage ponuđeni su u drugom dijelu. Treći dio fokusira se na izgradnju ličnosti i on sadrži razmatranja vezana za utjecaj televizije, računara i videoigrica kako na djecu, tako i na porodični život. Pritom, u ovom dijelu nude se i praktične alternative ukoliko se u porodici ova sredstva koriste prekomjerno.

Na kraju svakog poglavlja donosimo zanimljive i praktične vježbe kako za roditelje, tako i za djecu. Osnovni cilj jeste da se promovira stalni dijalog i komunikacija među članovima porodice kako bi se oni što bolje upoznali, provodili vrijeme zajedno, učestvovali u donošenju odluka i jedni drugima prenosili svoja umijeća i vještine. Ovo pomaže da se uspostave dobri i dinamični porodični odnosi te sretna porodična atmosfera u domu. Mali broj aktivnosti zahtijeva vanjske izvore, poput korištenja biblioteke, savjetovanja s drugim roditeljima ili traženja profesionalne pomoći i savjetovanja. Snažno preporučujemo da porodice navedene aktivnosti

1 Kvalitetno roditeljstvo (engl. *good parenting*) u kontekstu ove studije može se definisati kao koncept koji obuhvata stavove, uvjerenja, metode i postupke roditeljskog odgoja koji vode pozitivnim odgojnim učincima i osjećaju djelotvornosti roditelja u njihovoj roditeljskoj ulozi.

provode u svom domu ili za vrijeme zajedničkih aktivnosti izvan kuće, poput zajedničkih večera i slično. Nadamo se kako će ove interaktivne diskusije i aktivnosti ispuniti jednu veoma važnu ali sveprisutnu prazninu u svakodnevnim roditeljskim zadacima, da će se na ovaj način olakšati razgovori vezani za interna porodična pitanja o kojima se inače rijetko razgovara, koja se potiskuju i stavljaju pod tepih. Navedne diskusije i porodična razmišljanja sami za sebe predstavljaju itekako vrijedan cilj.

Konačno, ovu knjigu, kao i sve što ona razmatra, pratit će publikacije naknadnih radova i studija o ovome pitanju, a koje su kategorizirane u dvije temeljne oblasti ili teme:

1: (a) Razumijevanje uloge roditelja u odgoju, vjeri i podučavanju vještinama; (b) Sretne porodice: Nužni inkubatori za razvoj budućih potencijalnih lidera.

Što se tiče prve teme 1(a), osnovna ideja je da se pomogne roditeljima da shvate i prihvate svoju ulogu u razvoju djetetovog poimanja vjere i građenja liderskih vještina. Što se pak tiče druge teme 1(b), fokus je na uspostavljanju ugodne i lijepe porodične sredine ili okruženja u domu koje bi služilo kao "inkubator" u kojem bi se odgajali ljudi predani vjeri i istini, koji su potencijalni lideri s osjećajem građanske dužnosti. Ovdje bi se razmatrala pitanja vezana za komunikaciju, načine izražavanja pohvala, kritike, ljutnje i kvaliteta vremena koje porodica provodi zajedno, jer su to praktični koraci nužni za omogućavanje poticajne porodične sredine i okruženja za odgoj. Bit će ponuđeni praktični testovi za roditelje koji će im omogućiti sticanje uvida kako djeca postupaju s drugima u stvarnom životu, te između sebe, kako se odnose prema djedovima i nanama, drugim rođacima, gostima, komšijama, siromašnima, zajednici, životinjama, biljkama i okruženju općenito.

2: Uzori za pravilno i kvalitetno roditeljstvo: roditelji – poslanici

Tokom razvoja djeteta roditelji će postati svjesni važnosti vlastitog ponašanja. Kako su djeca po prirodi imitatori, roditelji moraju biti najbolji mogući uzori, tako da i djeca postanu najbolja, što je moguće bolja i to oponašajući svoje roditelje.

Život poslanika Muhammeda, a.s., nudi nam najbolji primjer kako ujedno biti i otac i djed i veliki prijatelj djeci. Uistinu, istražujući život poslanika Muhammeda, a.s., i slijedeći njegov obrazac ponašanja, uspostavit ćemo standarde i primijeniti savjete koji se nude u ovoj knjizi.

Konačno, ukoliko roditelji učine najbolje i najviše što mogu i umiju, te uspiju implementirati naše sugestije, smatramo kako će se na taj način uspostaviti jedan pozitivan ciklus, odnosno kako će se odgojiti zdrava i sretna djeca koja su aktivni članovi društva i koja će naposljetku i sama biti uzorni roditelji.

Ukoliko u nekom periodu života otac ili majka budu pitani: "Šta ste uradili da vam život bude vrijedan i smislen?", oni pouzdano mogu kazati: "Bili smo divni roditelji"! Možda također kažu da su bili čak i sretni djed i nena.

Uvod

Ljudi su stvoreni u najboljem obliku i sposobni su da budu veoma sofisticirani. Zbog toga, odgajanje zahtijeva teorijsko i praktično znanje vezano za razvoj beba i djece. Kako novi roditelji imaju relativno malo iskustva u roditeljstvu, oni treba da nauče kako da se odnose prema djeci i prije nego što ona budu začeta.

Nažalost, iako se veoma trudimo da priskrbimo što je moguće više bogatstva kako bismo imali lijepe kuće, automobile i namještaj, zanemarujemo uložiti istu količinu truda i vremena da odgojimo djecu, nadajući se kako će se to samo od sebe desiti i to na najbolji način a bez ikakve pripreme s naše strane. Roditeljstvo ne smije biti prepušteno slučaju, jer to predstavlja opasno kockanje s izuzetno visokim ulogom.

Roditelji najčešće stiču znanja metodom pokušaja i pogrešaka, te su vjerovatno učinkovitiji u odgajanju drugog djeteta u odnosu na prvo upravo zbog stečenog iskustva i naučenih lekcija. Međutim, problem je što uvijek bude isuviše kasno dok se ove vrijedne lekcije nauče i usvoje. Djeca brzo odrastaju i postaju punoljetne osobe, tako da naučene lekcije najčešće nikada ne budu efikasno primijenjene.

Kvalitetno roditeljstvo od izuzetne je važnosti i ne može biti ostavljeno slučaju niti marginalizirano. Ono je veoma izazovan posao, u kojem je potreban stalni oprez i pažnja. Neophodno je posvetiti maksimalnu pažnju zadacima koji su ispred nas kao roditelja. Stoga se najiskrenije moramo angažirati kada smo u pitanju mi sami, naši bračni saputnici i naše porodice.

Veoma važan aspekt podizanja i odgajanja djece, na koji ukazujemo kroz cijelu knjigu, jeste komunikacija. Učinkovita komunikacija s djecom pomoći će im da izrastu u sretne i odgovorne osobe. Od krucijalne je važnosti znati kada i kako razgovarati s djecom, a još je važnije znati kako ih slušati strpljivo i pažljivo. Iako je njihova ljubav prema djeci neupitna i bezuvjetna, roditelji treba da počnu popravljati svoje komunikacijske vještine s djecom. Komunikacija je dvosmjeran čin i ne treba biti svedena na monolog. Roditelji treba da bez ikakvog korištenja sile svojoj djeci pomognu da iskoriste svoj potencijal u punini. Izlaganje stvarnim situacijama iz života drugih očeva i majki pomoći će roditeljima da primijene nove vještine i umijeća, kao i tehnike dok se suočavaju s teškim i zahtjevnim situacijama.

Također, trebalo bi da roditelji preispitaju neke stare prakse, jer ono što je staro nije uvijek zlatno niti "pravo". Kako se vremena mijenjaju, dolazi do novih situacija, koje zahtijevaju nove odgovore i nove uvjete. Prirodno je da svi roditelji očekuju kako će njihova djeca na kraju biti najbolja. Naglasit ćemo neke općenito raširene greške koje roditelji čine nenamjerno, ali ćemo i podvući brojne probleme s kojima se oni svakodnevno suočavaju.

Drugo područje koje istražujemo u ovom djelu jeste razvijanje osobina "liderstva" kod djeteta. Ovo se može činiti čudnim. Međutim, u tom smislu naglašavamo da kada spominjemo liderstvo, ne mislimo na ambicioznu potragu za moći, nego, najprije, na odgajanje i podizanje snažnih osoba, jakog morala kao i svih ostalih vrijednosti i kvaliteta koji su neophodni da bi se postalo aktivnim članovima društva s osjećajem građanske odgovornosti.

Mnogim tinejdžerima danas dom je spao na razinu hotela, prenoćišta ili restorana. Stvaranje sretnije i mirnije atmosfere u domu kako za roditelje, tako i za djecu predstavlja nužnu potrebu. Dom nije samo prostor ili puko mjesto. Dom predstavlja platformu i podij na kojem su članovi porodice protagonisti, a komunikacija je njihov scenarij. Svako mora naučiti "odigrati" svoju ulogu. Veoma je tužno vidjeti kako se mnoga djeca i roditelji ne drže zajedno, te kako njihova kuća predstavlja jedan disfunkcionalan dom. Neki roditelji i djeca plaše se jednih drugih, ili međusobno sumnjaju jedni u druge, te mnogi ne znaju kako da izglade međusobne nesporazume niti kako da uspostave kvalitetne odnose. Oni ponekad i odustaju od nastojanja da razumiju jedni druge, postaju frustrirani i ljutiti, a ponekad se veze između njih trajno prekidaju.

Iako roditeljstvo predstavlja jednu izuzetno veliku odgovornost, to ne treba plašiti buduće roditelje, niti ih bacati u očaj. Nikada nije kasno savladati brojne izazove, a međusobni odnosi uvijek se mogu popraviti ukoliko smo spremni da preispitamo propuštene prilike i greške iz prošlosti. Nema nikakve koristi u kajanju: "Da smo samo uradili ovo ili da samo nismo uradili to i to!" Žalopojke i stalno ponavljanje fraze "da smo" predstavljaju jednu destruktivnu silu, nemaju smisla i samo dodatno mogu pogoršati situaciju. Iako se moglo desiti da smo učinili neke pogrešne stvari i na taj način povrijedili svoje najbliže, moramo imati na umu da smo uvijek željeli učiniti ono najbolje, te da su naše namjere bile iskrene. Mnogo manje vremena treba trošiti na gledanje u prošlost, odnosno mnogo više treba promišljati o onome što dolazi. Umjesto da "razbijamo glavu" stvarima koje je trebalo ili koje nije trebalo da učinimo, mnogo je bolje usredotočiti se na sve ono što možemo učiniti sada kako bi nam budućnost bila ljepša i svjetlija. Najbolji zalog koji možemo dati našoj djeci jeste čvrsto obećanje da ćemo mi biti bolji tako što ćemo postati bolji roditelji, uvažavajući sve ono što je prošlo kao životnu lekciju, a budućnost kao priliku da se promijenimo nabolje. Možda bi moglo biti od pomoći ukoliko bismo sebi prošlost predočili kao stvrdnut beton, a budućnost kao sirovu glinu koja se tek treba oblikovati.

Mnogi roditelji danas, uključujući i nas, autore, požele da su znali umijeće i nauku kvalitetnog roditeljstva prije nego što su dobili djecu. Da su sve to znali, odgoj njihove djece bio bi drastično bolji i kvalitetniji. Mnogi roditelji, nadalje, osjećaju kako se uvijek može potrošiti više vremena u poboljšavanje i čuvanje međusobnih odnosa u porodici. Gledajući u prošlost naših pojedinačnih životnih iskustava, očito je kako je postojalo jedno bogato iskustvo koje smo propustili, kao da je proteklo toliko neprocjenjivih momenata koje smo mogli zajedno podijeliti kao porodica. Nadamo se da će nam djeca oprostiti greške koje smo počinili, ali i da će novi roditelji zauzvrat izbjeći takve greške i zablude. Također, molimo Uzvišenog Gospodara da nijedan roditelj ne uči na svojim greškama teške lekcije i da ne spoznaje bolne greške na sopstvenoj koži i u sopstvenoj porodici!

Naš pristup u ovom djelu ogleda se u pružanju smjernica, s posebnim fokusom na prevenciju, a ne na terapiju. Ne sumnjamo kako se problemi poput ovisnosti o drogama,

alkoholizma, depresije, kriminaliteta i spolno prenosivih bolesti mogu medicinski i drugačije tretirati i liječiti. Međutim, smatramo kako možemo ponuditi "preventivne" mjere, odnosno vodič za porodicu kako bi se minimizirale šanse da se zapadne u navedene probleme.

Pravilno roditeljstvo zahtijeva posebna umijeća i pripreme s ciljem da djeca postanu uspješna, a roditelji ponosni na njih. Nasreću, danas ima znatno više informacija, kao i dostupnih tehnika, nego što je bilo u prošlosti. Iako ne postoje neke prečice za ostvarivanje kvalitetnog roditeljstva, kao što ne postoje ni za šta vrijedno, nikada nije prekasno da postanete bolji roditelj, jer ste roditelj sada i zauvijek, bilo da vaše dijete ima četiri ili četrdeset godina.

Svaki se roditelj nada kako će odgojiti sretno i zadovoljno dijete. Ova će knjiga uvećati vaše šanse da ostvarite ovaj san i uspostavite uspješnu i potpunu vezu s vašom djecom. Jedna je mudra osoba kazala kako je čovjek "tamo gdje je ostvario svoje snove, a ne tamo gdje ga njegovi snovi odvedu". Iako je najbolje vrijeme za odgajanje vašeg tinejdžera bilo prije deset godina, druga najbolja šansa jeste ovaj momenat. Iskoristite ga. Uzvišeni Gospodar blagoslovit će vaše iskrene namjere i trud.

U ovu knjigu uvrstili smo brojne statističke podatke kako bi čitatelj imao putokaz i osjetio nadu. Statistike se često mijenjaju, njih uzimamo samo kao smjernice, a ne kao nepromjenjivu zbilju.

Mnogi stručnjaci komentarisali su format i veličinu ove knjige. Neki su predložili da se štampa više knjižica kao edicija, drugi su smatrali kako je potrebno odvojiti teorijski od praktičnog dijela, dok su, pak, određeni eksperti predlagali da se sačini vodič na način "uradi to sam" – DIY (Do It Yourself), koji bi objedinio teorijska promatranja i aplikativni dio. Razumijemo prednosti svih navedenih i predloženih pristupa. Međutim, zasada vam nudimo ovo izdanje u ovakvome formatu. Nadamo se da ćete nam poslati nove prijedloge i komentare kako bismo ih uvažili i uključili u buduća izdanja ovog djela, koja mogu biti štampana u drugačijim formatima i veličinama.

Nemoguće je da se u jednoj knjizi jednako uspješno obratimo mnogim različitim narodima i kulturama. Međutim, nadamo se da će se to moći popraviti valjanim prijevodima na mnoge druge jezike osim engleskog.

U engleskoj verziji korišten je prijevod ajeta iz Kur'ana od Yusufa Alija i Muhammeda Asada, s manjim promjenama od strane autora, i to samo kada je kontekst tako nalagao.

Ovo je djelo kulminacija iskustava autora kako u muslimanskom svijetu, tako i na Zapadu. Nastojali smo da utjelovimo poruku Božije objave, Poslanikovih, a.s., smjernica i vrijednih ljudskih dostignuća kako iz muslimanskog naslijeđa, tako i iz zapadne kulture. Na taj način, ovo djelo predstavlja skroman prilog velikom području razmatranja odnosa između roditelja i djece.

AUTORI

Septembar, 2012, Washington D.C., USA

Došla je očiju punih suza te 1969. godine

Uplakanih očiju jedna majka kazala je: "Brate Et-Talib, molim te da mi pomogneš. Radi se o mojoj kćerci. Odgojila sam je i dala joj sve što je tražila. Sada ima devetnaest godina i pobjegla je negdje sa svojim momkom prošle noći. Ne znam gdje je."

Kazao sam: "Sestro, kako misliš da si joj dala sve?"

"Pa, dala sam joj hranu, odjeću, igračke, novac – sve što joj je trebalo" – kazala je.

"Da li si je učila o njenoj vjeri, Kur'anu, životu poslanika i povijesti muslimana?" – opet sam upitao.

"Ne, ali sam joj pružila ama baš sve!" – kazala je.

U sebi sam kazao: "Teško nama! Odgajamo našu djecu a da ona ništa ne znaju o Bogu, i ona su bez čvrstog moralnog uvjerenja. A, opet se nadamo kako će ona biti poštena i vjerna poput Ebu Bekra, r.a., Omera, r.a. i Alije, r.a. Kruške i jabuke ne rastu na hrastovom drveću. Zakasnili smo devetnaest godina! Ne živimo samo od hljeba i vode."

Trebalo je da prođe godina, ispunjena strpljenjem, ljubavlju i mudrošću da se djevojka i njen muž (bivši momak s kojim je pobjegla) vrate normalnom životu i Božijem blagoslovu, te posvete poštenom i ispravnom životnom putu, na kojem su dobili četvero djece.

Ukoliko istinski želiš poznavati svoju djecu i odgovoriti njihovim zahtjevima, moraš s njima imati lične odnose. Oni moraju znati da se mogu na tebe osloniti i da ćeš biti tu za njih kad god te budu trebali. Najbolja "investicija" koju možeš napraviti jeste ulaganje vremena, novca i truda u vlastitu djecu!!! Tvoje dijete te doziva, jasno kazujući: "Mama i babo, molim vas:

Nemojte ići ispred mene, jer vas možda neću moći pratiti!
Nemojte biti iza mene, jer vas možda neću moći voditi!
Koračajte pored mene i budite mi najbolji prijatelji!" (Albert Kami)

Čujete li ovaj vapaj?

PRVI DIO

Roditeljstvo: Uspostavljanje temelja

POGLAVLJE 1: Kvalitetno roditeljstvo: Šta je to i kako početi? **3**
POGLAVLJE 2: Porodica – Zašto je važna i koje su njene funkcije? **25**
POGLAVLJE 3: Kvaliteno roditeljstvo: Uspostavljanje pravih ciljeva **75**
POGLAVLJE 4: Najvažniji cilj: Odgajanje djece koja vole Boga **87**
POGLAVLJE 5: Suočavanje s općim izazovima i greškama **107**
POGLAVLJE 6: Ustaljene pogreške, zablude i mitovi koje treba izbjeći **117**
POGLAVLJE 7: Kada stvari krenu loše **125**

POGLAVLJE 1

Kvalitetno roditeljstvo: Šta je to i kako početi?

- Uvod **4**
- Faze razvoja djeteta **5**
- Način odgajanja djeteta: Različiti stilovi roditeljstva **6**
- Rezultati stilova roditeljstva **7**
- Šta može odrediti stil roditeljstva? **10**
- Početak kvalitetnog roditeljstva: Pregled budućih zadataka **11**
- Korištenje izvora informacija o roditeljstvu **15**
- Da li u srednjim školama treba podučavati umijeću roditeljstva? **17**
- Smjernice za srednjoškolsku nastavu **19**
- Zaključak **20**
- Aktivnosti 1–7 **21**

Uvod

Kada neko vidi sretnu porodicu koja živi harmonično, u spokojnoj i opuštenoj atmosferi doma i, iznad svega, uz zadovoljnu djecu predanu vjeri, mora biti svjestan kako sve to nije produkt slučajnosti. Ove prelijepe slike iz života plod su mukotrpnog rada i svesrdnog zalaganja s ciljem da se uspostave i razviju dobri odnosi između roditelja i djeteta. Kvalitetno roditeljstvo dugoročna je investicija te ključ ogromnog uspjeha u emocionalnom, duhovnom i fizičkom razvoju djece.

U biti, kvalitetno roditeljstvo omogućava toplu sredinu ispunjenu ljubavlju, u kojoj djeca mogu rasti i sazrijevati. Ovakva atmosfera ključna je za ostvarivanje odnosa koji unapređuju komunikaciju i sve više zbližavaju roditelje i dijete. Uspješna komunikacija zahtijeva pozitivne stavove, a ne krutost i osuđivanja. Jer pozitivni stavovi potiču djecu da streme onom najboljem.

Vještne porodičnog odgoja među muslimanima danas umnogome su problematične i sporne. Većina roditelja ne pohađa nikakve kurseve vezane za roditeljstvo, te im nedostaju znanja, iskustva i vještine roditeljstva. Oni se isključivo oslanjaju na instinkte i zdrav razum, što je prevaziđeno i naslijeđeno od naših prethodnika koji su ili bili neupućeni u ovom području ili je, pak, roditeljstvo u njihovo vrijeme imalo drugačije kulturalno značenje i smisao. Postoje i oni roditelji koji su veoma obrazovani, ali u suštini slijepo oponašaju zapadnu kulturu. Neki roditelji, također, slijede druge nedovoljno upućene roditelje ili susjede. Neki, pak, kroz svoju djecu pokušavaju da ispune svoje neostvarene želje i dosegnu svoje nikad dosanjane snove. Nažalost, postoje i oni koji u potpunosti zanemaruju i izbjegavaju svoje roditeljske dužnosti. Zbog nerazumijevanja ili nedostatka vremena, oni roditeljsvo delegiraju dadiljama, učiteljima, nastavnicima, rođacima, televiziji i kompjuterskim igricama. Ovo je posebno primjetno u nekim zemljama koje su bogate naftnim resursima, u kojima je "zloupotrijebljeni" uvoz dadilja iz drugih zemalja veoma negativno utjecao na karakter mnoge djece.

Naš cilj je da pomognemo roditeljima da isprave postojeće nedostatke svojoj odgojnoj praksi, eliminišu i smanje greške koje čine, često potpuno nesvjesno. U nekom smislu, nudimo dobru "policu osiguranja" protiv najraširenijih i ustaljenih pogrešaka i zabluda s kojima se roditelji vrlo vjerovatno mogu suočiti.

Nažalost, danas se roditeljstvo većinom potcjenjuje. Vrlo se malo razmišlja o fenomenu roditeljstva i njegovom enormnom utjecaju. U biti, koliko se nas, roditelja, ozbiljno zapitalo i zamislilo nad obavezom koja nam je dodijeljena? Ukoliko to i sada učinimo, bit će korisno, jer ćemo u konačnici shvatiti kako roditeljstvo zahtijeva čitav niz umijeća, vještina, strategija i planiranja.

RAZMOTRITE SLJEDEĆA PITANJA:

Pitanje 1: Koji zadatak iziskuje poznavanje menadžmenta, psihologije, sociologije, antropologije, brige o djeci, kulinarskog umijeća i komunikacije?
Pitanje 2: Koji zadatak ne zahtijeva naučni stepen, certifikat ili dozvolu za rad?
Pitanje 3: Koji se zadatak ubraja među najčešće zanemarene i najčešće pogrešno shvaćene?
Pitanje 4: Koji je zadatak pretrpio najviše kršenja i zloupotreba?
Pitanje 5: Koji je zadatak tako važan da utječe na život čovjeka čak i u odrasloj dobi?
Pitanje 6: Koji je zadatak najvažniji za djecu?

Odgovor: **Roditeljstvo.**

Razmislite o tome da za neki posao zovemo samo mehaničare, vodoinstalatere, električare ili kvalificirane doktore, ali da većina nas postaju roditelji bez ikakve obuke ili podučavanja. Učimo po šesnaest godina kako bismo stekli fakultetsku diplomu i akademsko zvanje, ali olahko postajemo roditelji i to kao tinejdžeri bez ikakvog pripremanja za tu veliku i zahtjevnu odgovornost koja nas čeka. Na isti način, znamo da nam je potrebna vozačka dozvola kako bismo vozili auto, diploma ukoliko želimo voziti avion, licenca da bismo išli u lov, a, opet, ne smatramo kako ljude treba podučavati i obučavati za roditeljstvo.

Pa, šta to onda većina nas radi odgajajući djecu, uzimajući u obzir da svi mi želimo samo najbolje? Iako su roditeljima dostupne brojne teorije i kvalitetni savjeti u vezi s roditeljstvom, oni sve to zanemaruju, bezbrižno nastavljajući život u nadi da će na kraju sve ispasti kako treba. Ponekad se i ulaže neki trud, pa se prisustvuje roditeljskim sastancima i savjetima u školi, ili se "budno prate" dječica, brine se o njihovim ocjenama, ide na porodična druženja samo kako bi se bilo tamo, te se rade svakojake vještačke stvari. Međutim, osim ovoga, čini se kako roditelji ne čine ništa više u smislu ostvarivanja kvalitetnog roditeljstva.

Iako ne postoji sveobuhvatni, superbrzi način koji možemo iskoristiti, postoje određene radnje, procedure i aktivnosti koje treba da primijenimo kako bismo stigli do željenog cilja, odnosno kvalitetne uloge roditelja i sretne porodice. Tokom vremena, svi mi spoznamo kako se put prema kvalitetnom roditeljstvu uvijek treba obogaćivati i unapređivati, te da i ako učinimo neke pomake, mi ne možemo ubrzati cjeloukupan proces. Stoga, nemojte tražiti "kratice i prečice" do kvalitetnog roditeljstva jer one jednostavno ne postoje.

ŠEST TEORIJA BEZ DJECE; ŠESTERO DJECE BEZ TEORIJA

"Prije nego što sam se oženio, imao sam šest teorija o odgajanju djece. Sada imam šestero djece i niti jednu jedinu teoriju."

JOHN WILMONT, GROF OD ROCHESTERA
(Brown, 1994)

Faze razvoja djeteta

Na početku treba shvatiti kako dijete prolazi kroz različite faze razvoja. Veoma je korisno da se roditelji upoznaju s ovim fazama, jer svaka od njih zahtijeva promjene u odgojnom pristupu. U razvoju djeteta razlikujemo sljedeće faze: novorođenče-dojenče (do 12 mjeseci), dijete koje je tek prohodalo (1.–3. god.), predškolarac (3.–5. god.), školarac (5.–12. god.), tinejdžer (12.–18. god.) i mlađi punoljetnik (18.–22. god.). U svakoj od navedenih faza djeca zahtijevaju različitu fizičku, emocionalnu, socijalnu i duhovnu potporu roditelja.

U konačnici, dijete se razvija od faze potpune zavisnosti od roditelja do potpune nezavisnosti. Veoma je važno da roditelji i djeca uspješno prođu kroz ove faze i tranzicije. Eksperti koji se bave teorijom konflikta primjećuju kako se roditelji i mlađi punoljetnici bore za moć i resurse. Svako od njih želi kontrolirati onog drugog, te često imaju različita mišljenja o tome kako treba rasporediti

resurse (novac, prostor i vrijeme). Kako djeca ulaze u adolescentno doba i na kraju u punoljetstvo, roditelji trebaju svoju energiju preusmjeravati više prema vlastitom životu, a manje prema životu svoje djece. Nakon što roditelji ostare i najvjerovatnije počnu ovisiti o svojoj djeci, dešava se obrnut proces. Djeca brinu o roditeljima. Nezavisnost prerasta u međusobnu ovisnost između djece i roditelja, pri čemu uvijek treba naći prostora za zajedničko savjetovanje, konsultacije, dijeljenje, potpomaganje i brigu.

Načini odgajanja djeteta: Različiti stilovi roditeljstva

Sada treba da se upoznamo sa nekoliko raširenih načina odgajanja djece ili stilova roditeljstva koje roditelji usvajaju i slijede, iako treba kazati da se svi stilovi roditeljstva ne uklapaju u predstojeću podjelu.

1) **Bespogovorni ili diktatorski stil**. Roditelji zahtijevaju pokornost i žestoko kažnjavaju neposluh. Dijete neznatno učestvuje u porodičnim odlukama ili je u potpunosti isključeno iz tog procesa. Od djeteta se zahtijeva da bespogovorno slijedi roditeljska pravila i upute. Općenito ne postoji komunikacija ili neka vrsta protivljenja jer ne postoji emocionalna atmosfera unutar porodice. Krajnji naglasak je na posluhu i poštivanju autoriteta. Ukratko, roditelji su isključivi i zahtjevni bez prijemčivosti i osjetljivosti.

Bilješka o bespogovornom ili dikatatorskom stilu roditeljstva: Kultura prisile i straha

Postoji prevladavajuće mišljenje, posebno kada se radi o manjinama i roditeljima iz muslimanskih zajednica, kako je diktatorski stil najučinkovitiji način da se spriječe devijantna ponašanja djece. Zanimljivo je kako se sve ovo temelji na uvjerenju da se treba fokusirati na prevenciju loših stvari, prije negoli na poticanje dobrog ponašanja i pozitivnih stavova. Kontrola i osjećaj straha dobijaju prvenstvo nad harmoničnim porodičnim odnosima, a posljedica toga mogu biti djeca koja su neprilagođena za život, što može imati dalekosežne posljedice na društvo uopće. Zbog ovog razloga, kao i zbog popularnosti ovog stila u roditeljstvu, odlučili smo da se malo više posvetimo ovom pitanju.

Prevladavajuće ponašanje muslimanskih roditelja oličeno je u rigidnoj prisili na poštivanje pravila, dominaciju, nedostatak dijaloga, zajedničkih aktivnosti i savjetovanja. Sjeme ovih diktatorskih praksi usađuje se u porodicu još od samog rođenja, a onda prevazilazi dom, širi se na škole, društvene institucije, te naposljetku na vlast i političke sisteme.

Unutar porodice, otac prisilno nameće svoj autoritet djeci, starija braća mlađoj braći, dječaci djevojčicama. Muškarci su obično dominantni "šefovi", tako da je atmosfera u domu lišena pozitivne predodžbe o roditeljstvu i odgovornosti. Suprotno tome, poslanik Muhammed, a.s., poticao je na princip pastorstva i jasno kazao: "Svi ste vi pastiri (čobani) i svi ste odgovorni za vaše stado."

Hadis bilježi Buhari.

2) **Autoritativni stil**. Roditelji komuniciraju toplo i pažljivo, te uspijevaju ukazati jasno na očekivanja i ograničenja, pri čemu djecu smatraju odgovornim za njihove postupke. Roditelji su ujedno i zahtjevni ali i osjetljivi na potrebe djeteta. Oni inzistiraju na pravilima, ali istovremeno potiču i samostalnost kod djeteta. Ovaj odgojni pristup pomaže da dijete bude zaštićenije na emocionalnom planu. Roditelji slušaju pitanja svoje djece. Baumrind smatra da ovakvi roditelji upostavljaju jasna pravila dječijeg ponašanja i brinu se o tim pravilima. Oni uspostavljaju pravila, ali nisu nametljivi niti restriktivni. Njihovi načini discipliniranja djece više su ohrabrujući negoli kažnjavajući. Oni žele da im djeca butu otvorena i društveno odgovorna, te kooperativna i samodisciplinovana (1911).

3) **Blag ili popustljiv stil**. Roditelji dopuštaju da djeca čine sve što žele, te svojoj djeci postavljaju malo ili nimalo zahtjeva. Oni su uvjereni da djeca mogu samostalno donositi odluke bez potrebe za roditeljskim uputama. Postoji veoma malo konfliktnih situacija, jer popustljivi roditelji uvijek nađu načina da udovolje zahtjevima djece i klone se rasprava. Posljedica prevelikog udovoljavanja, prenaglašene osjetljivosti i malih očekivanja jeste da roditelji nemaju skoro nikakvu kontrolu nad svojom djecom te bivaju lahko izmanipulisani. U ovakvoj atmosferi ne postoji niko ko vodi porodicu. Popustljivo roditeljstvo predstavlja jedan krajnje relaksirajući pristup pri čemu su roditelji općenito topli, naglašeno emotivni i brižljivi.

4) **Rezignirani stil**. Ovaj stil naziva se i "nemarno" roditeljstvo. Odnosi se na roditelje koji su potpuno odsutni iz djetetova života, odnosno na roditelje koji djetetu obezbjeđuju tek nužne stvari poput hrane i krova nad glavom, puštajući djecu da sama odrastaju. Ovakvi roditelji nemaju nikakvih zahtjeva prema djeci niti mare za njih, te su isključeni iz emocionalnog života djeteta, koje odrasta bez ljubavi i naklonosti. Razlog za to može biti potpuna okupiranost poslom, posvećenost samo sebi ili ovisnost o drogama, zbog čega ne osjećaju nikakvu odgovornost u odgajanju djeteta. Djeca iz ovakvih porodica često su plašljiva i više naginju delikventnom ponašanju. (Walton, 2012)

Sociološka istraživanja pokazuju da autoritativni stil roditeljstva daje najpoželjnije rezultate. Potrebno je da proučimo stanje u našoj porodici i istražimo koji je stil roditeljstva prisutan u našem domu. Upitajte se zašto primjenjujete takav stil ili način odgajanja djece. Ovakva samoanaliza potaknut će vas da preispitate metode koje koristite u odgoju svoje djece, tako što će vam ukazati na pozitivne aspekte vaše prakse i područja u kojima trebate steći nove vještine i metode kako biste unaprijedili svoje djelovanje.

Rezultati stilova roditeljstva

Načini odgoja ili stilovi roditeljstva zaista su bitni. Brojne naučne studije pokazale su do kakvih rezultata dovode različiti načini roditeljskog odgoja, među kojima izdvajamo sljedeće (Cherry 2014):

- **Bespogovorni ili diktatorski stil** najčešće za posljedicu ima djecu koja su poslušna i sposobna, ali manje su sretna i imaju slabije društvene vještine te manji stepen samopouzdanja.
- **Autoritativni stil** općenito za posljedicu ima djecu koja su sretna, sposobna i uspješna (Maccoby, 1992).

- **Blag ili popustljiv stil** najčešće za posljedicu ima djecu koja su slabo disciplinovana i manje sretna. Ova djeca dosta češće imaju problema s autoritetima te pokazuju slabe rezultate u školi.
- **Rezignirani stil** za posljedicu ima djecu koja pokazuju slabe rezultate na svim nivoima. Ovakva djeca najčešće nemaju samokontrolu, imaju nisko samopouzdanje te zaostaju za svojim vršnjacima.

Uobičajeno se susrećemo s praksom da roditelji djeci nalažu pravila i naredbe bez ikakvog prethodnog objašnjenja, odnosno prave proizvoljne liste šta se smije, a šta ne smije činiti. Kada djeca upitaju za objašnjenje, rutinski odgovor je "da se čini kako je kazano", "da tako mora biti", "uradi onako kako sam ti kazao, a ne ono što sam učinio" ili "nemoj da previše raspravljamo". Nekada se radoznala djeca znaju ukoriti i optužiti za neposluh, bezobrazluk i nepoštivanje. Kako bi umirili radoznalu i ljubopitljivu djecu, neki roditelji daju netačne odgovore, umjesto da kažu kako ni sami nemaju odgovor na postavljena pitanja.

Ne možemo kazati da ovakvi roditelji ne brinu o svojoj djeci. Upravo suprotno, oni ih veoma vole i jako brinu o svojoj porodici. Međutim, u nastojanju da budu striktni i imaju kontrolu, oni ustvari postaju nadmeni zapovjednici. Ali, treba znati kako dominacija nije istovjetna odgoju i podučavanju, iako se ova dva koncepta često miješaju. Dominantne metode neće ništa pomoći u odgajanju djece koja će bitiemocionalno, duhovno i mentalno stabilna. Da bi se odgojila jaka i samopouzdana djeca, roditelji treba da ih uključe u proces savjetovanja i donošenja odluka. U Kur'anu se kaže:

> *Za one koji se Gospodaru svome odazivaju, i koji molitvu obavljaju, i koji se o poslovima svojim dogovaraju, a dio od onoga čime smo ih opskrbili udjeljuju.*
>
> (Kur'an, 42:38)

> *Samo Allahovom milošću, ti si blag prema njima; a da si osoran i grub, razbjegli bi se iz tvoje blizine. Zato im praštaj i moli da im bude oprošteno i dogovaraj se s njma. A kada se odlučiš, onda se pouzdaj u Allaha, jer Allah zaista voli one koji se uzdaju u Njega.*
>
> (Kur'an, 3:159)

Iako se može učiniti kako metoda prisile u roditeljstvu daje rezultate jer djeca očigledno poštuju svoje roditelje, možemo kazati kako je to lažno poštovanje jer je utemeljno na strahu, a ne na ljubavi i uvjerenju. O strahu, kako onom stečenom, tako i instinktivnom, bit će više riječi u petnaestom poglavlju. Diktatorski pristup proširen je i na obrazovni sistem, gdje djeca poštuju svoje učitelje i nastavnike iz straha zbog kazne ili nastavnikovog (ne)zadovoljstva, a ne iz ljubavi prema učenju. Posljedica svega toga jeste da djeca ne napreduju u akademskom smislu. Metoda prisile u roditeljstvu primijenjen je i kroz obrazovni sistem u pojedinim zemljama, gdje se sva nastava temelji na učenju napamet, a ne na razumijevanju i interaktivnom učešću. Zahvaljujući takvom sistemu roditelji i škole nemaju se čime ponositi. Sve što su oni učinili jeste da su "proizveli" pojedince čije je društveno ponašanje usklađeno s diktatorskim i autokratskim institucijama. Ovakav robovlasnički pristup susrećemo u državnoj administraciji, političkim strankama, društvenim pokretima, policiji, vojsci, korporacijama i tvornicama. Nekoliko pojedinaca koji izmaknu raljama ovakvog obrazovnog sistema i ne potčine se

društvenoj tiraniji nemaju nekog utočišta. Oni se najčešće ponašaju licemjerno i slijede masu, ili postaju nepoželjni elementi i trn u očima ovih duboko pogrešnih sistema, što im donosi samo frustraciju i patnju.

Postoji kriza muslimanskog uma kao i kriza duhovnog i emocionalnog odgajanja muslimanske djece. Nepostojanje koherentnog metodološkog pristupa, fragmentiranost i razjedinjenost znanja najodgovorniji su faktori za izobličenje i distorziju muslimanske kulture i misli. Neposvećivanje pažnje kvalitetnom roditeljstvu također je dovelo do ozbiljnih emocionalnih i psihičkih poremećeja kod djece. Trenutni pristup brojnih muslimana u vezi s roditeljstvom ni na koji način ne sadržava kur'ansku viziju *imrana* (uspostavljanja i razvijanja civilizacije), *itkana* (savršenstva) i *tefekkura* (dubokog promišljanja). Nažalost, pristup roditeljstvu najčešće obilježava neznanje, nepismenost, oponašanje i podređenost. Umjesto da su objektivni, metodični i učeni, muslimani su praznovjerni. Oni su opsjednuti idejama o džinima i magiji, i propuštaju uživati u plodovima naučnog mentaliteta.

Općenito se smatra kako je odgovornost za rješenje intelektualne stagnacije i krize uma koja je skoro u potpunosti paralizirala ummet, na misliocima i odgajateljima, međutim, iako imaju veoma važnu ulogu i funkciju, u konačnici roditelji su ti koji uvijek treba da iznalaze rješenja za brojne izazove. Kada to jednom shvate, roditelji će zasigurno dati sve od sebe da odgoje zdravu, slobodnu i prilagođenu djecu koja će biti sposobna da nose zastavu liderstva i donesu pozitivnu promjenu društvu u kojem žive, te na taj način u konačnici razriješe paralizu ummeta.

Trenutno stanje u pogledu odgoja i roditeljstva može biti opisano na sljedeći način:

- velika nepismenost roditelja, koja je prepreka za stjecanje znanja i vještina;
- kultura straha koja rađa "mentalitet roba" bez ikakve kreativnosti i preuzimanja inicijative;
- slijepo slijeđenje i pokornost drugima ("mentalitet čopora") bez ikakve kritičke analize;
- i na kraju, dominantni i prisilni pristup unutar porodice i u javnoj sferi.

Roditeljstvo može izgraditi ili uništiti porodicu, društvo i civilizaciju. Izgradnja civilizacije neprestan je proces, a ne posao koji se jednom i zasvagda završi. Ustvari, to je način života te dinamičan i neprekidan proces. Ovo građenje ima početak, ali ne i kraj. Civilizacija uvijek raste, unapređuje se i razvija. U pitanju je, dakle, neprekidno istraživanje, otkrivanje i unapređenje (*ihsan*). Potičemo roditelje da misle o velikim stvarima i u svojoj glavi imaju potpunu predstavu, te da uvijek imaju na umu kako od njihovog pristupa roditeljstvu zavisi i priroda društva u cjelini.

Ukoliko se djeca odgajaju u atmosferi straha i opresije, oni se boje upustiti u bilo kakav rizik, odnosno plaše se da donesu bilo kakvu odluku. Na kraju, takva djeca bivaju lišena osjećaja odgovornosti i nisu sposobna odlučiti o bilo čemu. Bojažljiva djeca također usvajaju uskogrudne stavove, što vodi do toga da nikako ne učestvuju u javnim pitanjima, te stoga ne dovode u pitanje autoritet vođe. Naposljetku, sve se okonča u autokratskim i diktatorskim režimima. Djeca koja se odgoje na ovakav način u konačnici će tolerirati korupciju i izbjegavati da izvrše bilo kakvu dužnost prema društvu u kojem žive. U ovom procesu gubi se duh timskog rada, što je najveća prepreka da se izgrade prijeko potrebne institucije nužne za izgradnju kvalitetnog društva. Kada se u mlade umove ubrizgaju nazadno razmišljanje,

utonulost u prošlost, rigidna kultura praznovjerja i iracionalnost, oni zasigurno sprečavaju svaki napredak u nauci i tehnologiji. Zlatno doba islamske civilizacije nastalo je onda kada su se sve navedene stvari imale na umu prilikom odgoja djece. Naprimjer, u to vrijeme dojenje se smatralo integralnim dijelom odgoja djeteta, a poseban naglasak i pažnja posvećeni su emocionalnom i duhovnom razvoju djeteta. Uistinu, odgovor na pitanje "zašto se tako velika i moćna civilizacija našla na samome dnu?" krije se u jednoj važnoj činjenici: načinu odgajanja djece počevši od samoga rođenja. Neposvećivanje pažnje kvalitetnom roditeljstvu ključna je dimenzija koja nedostaje brojnim i velikim reformskim naporima u muslimanskoj historiji.

Šta može odrediti stil roditeljstva?

Postoji li veza između načina na koji su nas odgajali roditelji i načina na koji mi odgajamo svoju djecu? Roditelji koji zlostavljaju svoju djecu najčešće kažu kako su i oni sami bili žrtve zlostavljanja od strane svojih roditelja. Mogu li nečija pozitivna iskustva s roditeljima iz djetinjstva predvidjeti mogući razvoj toplog, osjećajnog i stimulirajućeg stila roditeljstva? Postoji li, dakle, međugeneracijska transmisija stilova roditeljstva?

Povijest ličnog odgoja ima itekako velikog značaja za stil roditeljstva. Općenito, oni roditelji koji su u bilo kom periodu djetinjstva osjetili potporu i bili pravilno odgajani postaju veoma topli i osjećajni roditelji, koji daju potporu svojoj djeci. Ukoliko roditelji daju potporu svojoj djeci, to utječe na njihov kognitivni razvoj od treće godine života. (Baumrind, 2008)

Očevi se različito odnose prema dojenčadi i djeci koja su tek prohodala u odnosu na majku. Iako većina očeva i majki daju istu količinu potpore, osjećaja, ljubavi i znanja, očevi se u fizičke igre s djecom uključuju više od majki. Međutim, oba se roditelja mnogo više igraju sa sinovima negoli sa kćerkama. Nivo obrazovanja roditelja također je povezan s uspjehom djece u školi i u drugim poljima. Zanimljivo je da što je obrazovanija, majka nastoji da pruža više podrške djeci. (Ricks, 1985)

Osim što preuzimamo način na koji su naši roditelji odgajali nas, ponekad se dešava i suprotno, pa se ponašamo potpuno drugačije od naših roditelja. Dakle, mogu postojati i

neke razlike između generacija kad je u pitanju odgajanje djece. Skoro polovina djedova i nena smatra kako se njihova unučad odgaja drugačije negoli su oni odgajali svoju djecu. Polovina od ove grupacije smatra kako su mnogo više popustljivi prema svojoj unučadi nego što su bili prema svojoj djeci, odnosno kada su bili roditelji. Nešto manje od polovine iste grupe smatra kako njihova djeca daju manje kućnih zadataka svojoj djeci, te da svojoj djeci pružaju mnogo više nego što su oni mogli imati u životu. (Zogby International, 2006) Bez obzira na djetinjstvo roditelja, "porijeklo porodice", obrazovanje i prihode, razumni roditelji smatraju kako s djecom imaju priliku da preispitaju načine na koje su oni bili odgajani. Oni mogu ponoviti ili unaprijediti metode svojih roditelja na primjeru vlastite djece.

U konačnici, bez obzira na to šta roditelji čine, njihova su djeca nezavisne osobe, lično odgovorne za svoje ponašanje i djela. Sve što roditelji mogu ponuditi jeste potpora i upućivanje. Jednog dana bit će veoma sretni i ponosni da kažu: "Bili smo dobri roditelji."

Početak kvalitetnog roditeljstva: Pregled budućih zadataka

Kvalitetno roditeljstvo počinje i prije nego što dijete bude začeto. Prije stupanja u brak, potrebno je odabrati dobrog supruga, odnosno suprugu. Nakon stupanja u brak, trudnica treba da se dobro brine o svom zdravlju, ishrani, te da izbjegava unošenje štetnih supstanci u svoje tijelo. Njen suprug treba da je pazi i brine se o njoj na najbolji mogući način, da je poštedi obaveza i rada koliko god je to moguće, te da joj omogući da se dovoljno odmara, spava i relaksira. Sada ćemo roditeljima ponuditi pregled zadataka koji ih čekaju u budućnosti, kao i znanja i vještina koji su neophodni za kvalitetno roditeljstvo. Od velike je pomoći poznavati obim izazova s kojima će se roditelji suočiti kako oni ne bi precijenili ili potcijenili sve poteškoće na koje će naići. Ukoliko neko misli da je roditeljstvo lahka stvar, neće se pripremati za njega niti će osjećati potrebu da razmišlja o tome. Ukoliko se pak misli kako je roditeljstvo isuviše zahtjevno i teško, mnogi bi se mogli razočarati i odustati od roditeljstva.

Iako roditeljstvo može biti veoma ispunjavajuće, stimulativno i na kraju ugodno iskustvo kroz koje treba proći, ono može također biti i veoma zahtjevno. Naš čitav život jeste niz testova, a odgajanje djece jedan je od najzahtjevnijih i najizazovnijih. Stoga, veoma je važno da ostavimo po strani romantične sanjarije, te da budemo svjesni realnosti koja nas očekuje. Kvalitetno roditeljstvo nije jednostavno, niti se postiže bez pravljenja grešaka. Djeca će iskušavati strpljenje i toleranciju svojih roditelja i uvijek će biti glavna preokupacija njihovih misli i srca. Život se dramatično mijenja kada na svijet dođe dijete.

Sva djeca imaju talenat i potencijal, baš kao i svi roditelji. S roditeljstvom se ne mora suočiti pojedinačno. Mnogi roditelji imaju

mreže potpore koje im pomažu da brinu o djeci, uključujući učitelje, dadilje, rodbinu, vjerske učitelje i prijatelje.

Kada se dijete začne u utrobi majke, možemo početi primjenjivati naredne smjernice. Veoma je bitno u glavi imati široku viziju kako ne bismo potonuli i bili zbunjeni mnogim stvarima koje treba da se čine, odnosno ne smiju da se čine. Treba početi s razumijevanjem narednih osam smjernica kako bismo svoju porodicu i dom vidjeli objektivno.

Neka vam roditeljstvo uvijek bude radost srca. Kažite sebi da iako počinimo mnoge "glupe" pogreške bez loše namjere, sve one se vraćaju na dvije osobe, roditelje ili "mene i tebe".

1. SHVATITE DA JE RAZVOJ DJETETA DUGOTRAJAN I SLOŽEN PROCES!

Odgajanje uspješne djece, aktivnih građana i potencijalnih kvalitetnih lidera predstavlja svakodnevni zadatak, za koji su potrebne godine, a ne mjeseci. Iako neke romanse mogu prestati i neka prijateljstva okončati, veza između roditelja i djeteta mnogo je jača i neuništiva, i ona nadilazi najgore oluje, te uvijek ostaje jedna od najsnažnijih i najtrajnijih veza na zemlji.

2. ZADAJTE SEBI ISPRAVAN CILJ I DAJTE SVE OD SEBE DA GA KONSTANTNO UNAPREĐUJETE!

Ciljevi nam pomažu da odredimo svoje djelovanje i izbjegnemo konfuziju. Oni nam jasno kazuju gdje treba ići i na koji način tamo dospjeti (ponudili smo listu roditeljskih ciljeva u sljedećim poglavljima). Bez cilja ili mape puta, roditelji mogu nesvjesno griješiti, jer nemaju definirane odrednice prema kojima će vrednovati svoje djelovanje. Ovo ne znači da se nakon određivanja neće dešavati greške. Naprotiv, greške se uvijek dešavaju! Svrha je uočiti greške, naučiti iz njih i postati odgovornijim. Isto se odnosi i na djecu: da li smo svojoj djeci dali jasne instrukcije? Jesmo li ih upućivali kako da žive s nama u harmoniji? Da li smo im osigurali potrebne vještine i umijeća kako bi mogli ispuniti mapu očekivanja?

3. PRETOČITE U PRAKSU NAUČENE PRINCIPE I DIJELITE PRAKTIČNO ISKUSTVO S DRUGIM RODITELJIMA!

Ukoliko proučimo literaturu o roditeljstvu ili zatražimo savjetovanje o tom pitanju, pronaći ćemo mnogo toga što bi nam moglo pomoći. Iako se roditelji mogu složiti oko općih principa, oni ih najčešće ne sprovedu u djelo (sukladno nedostatku vještina, znanja ili iskustva, ali i zbog životnih obaveza). Međutim, kada oni podijele svoja praktična iskustva

s drugim roditeljima, to može pomoći objema stranama da ostvare još bolje roditeljske vještine i umijeća. Bez obzira jesmo li sami, u braku, u kući ili zaposleni van kuće, treba da znamo kako je roditeljstvo posao koji je isuviše važan da bi se radio u izolaciji.

4. BUDITE UZORI I UČITE DJECU SAMOPOUZDANJU!

Jedna od najvažnijih stvari koje roditelji mogu naučiti djecu jeste kako da žive bez njih. U kući djeca uče o dostojanstvu, hrabrosti, samodisciplini, ljubavi, saosjećanju, međusobnom oslanjanju i odgovornosti. Djeci nije dovoljno samo pričati kako bi ona izrasla u istinske ljude. Lijep primjer koji nudi roditelj bolji je od mnogih propovijedi.

5. NAUČITE DJECU DA JASNO RAZLIKUJU DOBRO OD LOŠEGA!

Kada roditelji čuju priče o lošem odgoju i ponašanju druge djece, oni najčešće kažu sljedeće: "Moje dijete to ne bi nikada učinilo. Moje je dijete drugačije." Veoma je pogrešno misliti kako su naša djeca imuna i zaštićena od lošeg ponašanja, te da će ona "slijedom okolnosti" ili po prirodi postati uspješna. Ustvari, dijete se može ponašati suprotno našim željama i očekivanjima. Ovo ne bi trebalo biti iznenađujuće jer naša djeca u osnovi nisu ništa drugačija od hiljada druge djece koja žive oko i pored nas. Kako svi mi potičemo od Adema i Have (i nosimo njihove gene), svi smo sposobni razlikovati dobro od lošeg i djelovati shodno našem unutarnjem znanju. Suočavajući se sa sličnim izazovima i živeći u sličnom i bliskom okruženju, svi mi griješimo. Jedina razlika je to što neki griješe više, a drugi manje, dok se neki od nas pokaju i poprave, drugi to ne žele učiniti. Iako je svako jedinstven po sebi, svi mi suočavamo se sa sličnim izazovima. Teško da postoji i jedan problem na koji smo naišli u našem životu a da to neko drugi nije iskusio na bilo kakav način.

6. MARLJIVO RADITE DA IZGRADITE I ULIJETE DJETETU TEMELJNE KARAKTERNE OSOBINE!

Shodno plemenitoj misiji, ponovno pojavljivanje istinski humane civilizacije može biti ostvareno samo pomoću uspostavljanja čvrstih institucija. Te institucije moraju sačinjavati pojedinci koji se odlikuju čvrstim i besprijekornim karakterom, nesebičnošću i koji su imuni na strasti i korupciju. Nadalje ove osobe moraju posjedovati kvalitete iskrenosti, skromnosti i ljubavi prema drugima. Dobre karakterne osobine ili crte rijetko su rezultat slučaja, a najčešće su plod sretnih porodica, stabilnog okruženja i predanih roditelja.

7. RAZVIJAJTE UMIJEĆE KOMUNIKACIJE!

Pričajte! Razgovarajte sa svojom djecom o svemu i svačemu, o onome što se radili tokom dana, kako ste se osjećali, o tome šta vaša djeca misle o ovome ili onome i tome slično. Veoma je važno da djeca nauče kako da artikuliraju svoje misli. Neka komunikacija bude prioritet u vašem domu. Upoznajte i shvatite vašu djecu. Osim unapređenja veza, razgovor je bitan za razvoj jezika i artikulaciju. Nemojte se predavati televiziji, internetu ili kompjuterskim igricama, kako vam djeca ne bi smetala. Nedostatak razgovora vodi u pasivnost i ubija intelekt. Posvetili smo cijelo jedno poglavlje temi štetnosti pretjeranog gledanja televizije. Komunikacija obuhvata ozbiljan razgovor i osjećaj za humor sa svih strana. Roditelji treba da se šale i igraju sa svojom djecom, jer duhovitost ojačava veze i tjera dosadu. Roditelji provode previše vremena u odgajanju djece tako da često zaborave da uživaju u djeci i s njima, a to je već ogroman propust i nenadoknadiv gubitak. Djeca žive u svom svijetu, i imaju veliki kapacitet za igru i radosti. Veoma je tužno vidjeti mrzovoljne i dosadne roditelje, koji radije gledaju televiziju nego što izlaze sa svojom

djecom, smiju se i zabavljaju s njima. Kako je život prepun pritisaka i strahova, djeca mogu biti najbolji lijek da se umanji stres na način da roditelji nađu utočište u dječijem svijetu, barem na kratko vrijeme. Neki roditelji smatraju da je igranje s djecom znak slabosti i neozbiljnog života. Međutim, kada se smiješ sa svojom djecom, zapravo im omogućavaš da se osjećaju slobodno, pouzdano i bez ikakvog straha, tenzije se smanjuju, a nevidljiva veza ljubavi postaje sve jača, tako da djeca mogu slobodno izraziti svoje želje i nadanja. Smijeh i šale predstavljaju esencijalni dio komunikacije.

8. UŽIVAJTE U KVALITETNOM RODITELJSTVU!

Ovo je logičan zaključak onoga što smo malo prije spomenuli. Svi navedni principi zamišljeni su da se pretakaju u djelovanje i praksu s osjećajem, ljubavlju i zadovoljstvom. Nekada su roditelji isuviše obuzeti željom za uspjehom i toliko fokusirani na postavljene ciljeve da im promaknu jednostavne životne i porodične radosti. Ovo svakako treba imati na umu. Kvalitetno roditeljstvo predstavlja sveobuhvatan, holistički koncept i milosrdan zadatak jer je roditeljsko iskustvo jednako važno koliko i sama realizacija postavljenih ciljeva.

Kvalitetno vrijeme i AKTIVAN ANGAŽMAN s djecom

Roditelji često tvrde kako provode mnogo vremena SA svojom djecom. Ustvari, oni time žele kazati kako isto vremena provode u blizini svoje djece i uz njih, a ne SA njima. To znači, da su oni u istoj sobi sa djecom, ali roditelji gledaju televiziju, čitaju, razgovaraju telefonom, pregledaju elektronsku poštu ili pričaju s drugim gostima. Ono što je prijeko potrebno jeste AKTIVAN ANGAŽMAN s djecom. Ovaj angažman obuhvata zajedničko čitanje, zajedničke sportove i igre, zajedničko rješavanje puzzli, zajedničko kuhanje i jedenje, zajedničke diskusije i razgovore, zajedničke šale, zajedničke kupovine, zajedničko građenje i zajedničko pranje suđa. Drugim riječima, ne smije se biti u društvu s djetetom i istovremeno ga ostavljati samog, nego je potrebno da budemo aktivni učesnici našeg druženja i da budemo aktivni partneri s djecom u svim aktivnostima.

- Kvalitetno vrijeme je ono koje se provodi kroz aktivan angažman
- Nikakva druženja s dadiljom ne mogu zamijeniti druženje s roditeljima, uključujući i oca i majku!

HASAN ET-TALIB

Korištenje izvora informacija o roditeljstvu

Jedan od načina da kreiramo vlastiti pristup roditeljstvu jeste da konsultiramo izvore vezanim za ovu temu, te da poslušamo savjete i preporuke eksperata iz ovog polja.

Muslimanski izvori naspram zapadnih

Literatura o roditeljstvu široko je dostupna u u mnogim zemljama zapadnog svijeta (pogledati Tabelu 1.1.). dakle, roditelji na Zapadu mogu naći dosta informacija o roditeljstvu, jer na tu temu postoje cijele biblioteke, brojne knjige i internet-stranice, koje pružaju izvore i informacije koje pomažu da se ostvari uspješno i zadovoljavajuće kvalitetno roditeljstvo.

Tabela 1.1. Dostupnost literature o roditeljstvu gdje?

Biblioteka	Broj naslova
Kongresna biblioteka	2 464
Konzorcijum šest univerziteta, SAD	3215
Javna biblioteka Fairfax okruga, Virginia	432
Nacionalna biblioteka Kanade	362

Izvori: Kongresna biblioteka Sjedinjenih Američkih Država (www.loc.gov)
Javna biblioteka Fairfax okruga, Virginia (www.fairfaxcount.gov/library)
Biblioteke i arhiv Kanade (wwww.collectionscanada.gc.ca)
Prema podacima iz baze podataka Bowker Books o objavljenoj literaturi, broj knjiga koje su štampane i distribuirane povećan je sa 2 774 u 2007. godini na 3 520 u 2011. godini (Peterson, 2012).

S druge strane, kada bi muslimanski roditelji tražili savjet o roditeljstvu u muslimanskim izvorima, šta bi im bilo dostupno? Autori Al-Tall i Al-Qaysi (na arapskom jeziku, 1990. godina) naglašavaju kako postoji veoma malo kvalitetne literature o roditeljstvu. Tek nekoliko knjiga nudi praktične detalje o tome kako djetetu prenijeti i u njemu razviti pozitivne vrijednosti, kako pozitivno profilirati njegov karakter i tome slično. Roditeljima je nadalje veoma teško koristiti tradicionalne izvore i djela o roditeljstvu. Te stare knjige napisane su u različitim vremenima i tretiraju neke druge izazove i probleme. U njima ne postoji jasna klasifikacija, indeks niti reference. Tako su informacije o roditeljstvu za muslimane razbacane po najrazličitijim djelima i disciplinama uključujući pravnu literaturu, komentare Kur'ana, tefsire, historijska djela, sufijsku poeziju i akaidska djela.

Dr. Aez-Zabalavi, u svojoj knjizi na arapskom jeziku o odgajanju tinejdžera, tvrdi kako postoji veoma malo literature o odgajanju djece i tek nekoliko specijaliziranih djela o adolescenciji. Asocijacija muslimanskih studenata Sjedinjenih Američkih Država i Kanade (MSA) izdala je prvu islamsku knjigu za djecu u boji 1973. godine. Do tada nije bilo takvih knjiga, tako da su muslimani koji su živjeli na Zapadu uvidjeli koliko malo ima dostupne literature o islamskom načinu odgajanja djece.

Dr. Menazir Hasan, direktor Islamske fondacije u Leicesteru, u Engleskoj, navodi da iako su muslimani na Zapadu uspostavili dobar broj institucija, džamija i škola, oni nisu bili sposobni da "produciraju odgovarajuću literaturu na englekosm jeziku koja bi zadovoljila školske potrebe mlade generacije, kako u školi, tako i u kući". (D'Oyen, 1996)

Literatura koja je izdana do sada i dalje je malobrojna, te se osjeća velika potreba za izvorima u ovom području. Islamske biblioteke danas imaju nasušnu potrebu za knjigama o roditeljstvu i odgajanju djece. Većina postojećih knjiga tretira obrazovanje odraslih i punoljetne djece, a malo je napisano o razvoju djeteta i psihologiji adolescenata. Većinu dosadašnje literature napisali su pravnici koji su govorili o formalnim aspektima ugovora o braku, pravima i dužnostima supružnika i djece, tehničkim detaljima o razvodu i izračunavanju nasljedstva. Stoga, postoji potreba za mnogo više knjiga koje bi se fokusirale na porodicu, odnose među djecom, a posebno na društvene, psihološke i razvojne aspekte porodice. Kada roditelji potraže savjet o porodičnim pitanjima u literaturi, većina knjiga s kojima se susretnu uglavnom govori o formalnim i pravnim (fikhskim) pitanjima i problemima.

Nadalje, knjige o Poslanikovoj, a.s., biografiji (*sire*) koje se izučavaju u školama u arapskom svijetu najčešće zanemaruju pitanja međuljudske interakcije i razvoja ličnosti, te su više usredotočeni na politička pitanja, te međunacionalne odnose u miru i ratu. Veoma malo pažnje posvećeno je ljubavi, osjećajima i poštovanju koje je poslanik Muhammed, a.s., poklanjao djeci, malo se kazuje o Poslanikovoj, a.s., ljubaznosti i dobroti prema njima, uvažavanju, odnosu i spremnosti da im se pridruži u igri. Poslanik, a.s., nije imao mogućnosti da odgoji svoje sinove jer su oni umrli ubrzo nakon rođenja, ali je odgojio svoje kćerke, Fatimu, Zejnebu, Rukajju i Ummu Kulsum, te je mnogo pomogao u odgajanju svojih unuka, djece svoje rodbine, kao i sve djece u njegovoj zajednici. Također, odgojiio je svog mladog amidžića Aliju Ibn Ebi Taliba, r.a., i usvojenog sina Zejda Ibn Harisa, r.a. Zapanjuje činjenica koliko je poslanik Muhammed, a.s., posvetio pažnje djeci, koliko im je pokazao poštovanja, ljubaznosti i brige, iako je istovremeno bio u potpunosti posvećen izgradnji novog društva i nove države, koja je bila pod stalnom prijetnjom uništenja od strane neprijatelja i dušmana.

Muškarci su se manje brinuli o djeci, jer su žene uglavnom bile zadužene za njihov odgoj. Postupci i i djela žena muslimanki poznatih u literaturi kao "majke vjernika" ne shvataju se dovoljno ozbiljno niti se detaljno proučavaju. Uistinu, većina ovakvog blaga izgubljena je ili obezvrijeđena. Moramo potaknuti naučnike da istražuju i unapređuju literaturu o načinima odgajanja djece od strane supruga poslanika Muhammeda, a.s., kao i supruga ashaba, r.a. Ovo bi nas upoznalo sa veoma važnom dimenzijom uloge žene u društvenom razvitku, a tako bi se i proširila islamska biblioteka koja se odnosi na ženske studije. Nadalje, ovakva literatura trebalo bi da obuhvati i stilove odgajanja žena čiji su sinovi ili kćeri postali velike vođe i lideri u skorijoj prošlosti. Sve dok to ne uradimo, uputa kako "Džennet leži pod majčinim stopalima" bit će tek puka pobožna fraza.

Dosadašnji naglasak bio je na apstraktnim vrijednostima i ciljevima, više negoli na načinima i metodama razvijanja karaktera i vrijednosti kod djece. Nedovoljno je pažnje posvećeno razumijevanju i analizi razvoja djece, tako da je roditeljima veoma teško primijeniti određene teorijske principe u svakodnevnom životu. Ono što je veoma neophodno jesu praktične tehnike, relevantne vještine i primjeri iz stvarnog života. U muslimanskim zemljama postojala je stoljećima jedna historijska smetnja, odnosno strana kolonizacija, pa se, shodno tome, prvenstvo davalo pitanjima oslobođenja zemlje, a zanemareni su obrazovanje, odgoj i podučavanje (*terbijje*). Društvena promjena, kvaliteno upravljanje – menadžment i razvoj nalazili su se na samome dnu nacionalnih planova i agendi. Pisanje o roditeljstvu nije bilo prioritetno, stoga se dugo vremena nisu vršila nikakva istraživanja i proučavanja u vezi s ovom temom.

Govoreći o ovoj temi muslimanski reformisti poput Ibn Sahnuna, Ibnul-Džezzara i Alija el-Kabsija, koji su živjeli u Kajrevanu, u Tunisu, kao i El-Gazali, El-Maverdi i El-Ašbahi uglavnom su naglašavali važnost dojenja, načina kontrole, disciplniranja i kažnjavanja djece u učionici, kao i nagrade za učitelje. Veoma malo pažnje posvećivano je dječijoj psihologiji, razvoju djeteta, obrazovanju i roditeljstvu. Ovo djelimično može pojasniti pitanje zašto veliki reformistički pokreti nisu mogli oživjeti muslimansku civilizaciju usprkos genijalnosti i iskrenim namjerama njihovih lidera. Kako bismo uspjeli uspostaviti napredno društvo, moramo odlično znati kako odgojiti djecu i izgraditi njihove ličnosti na najkvalitetniji način. Također, potrebno nam je vrhunsko obrazovanje, jaka vjera i odgovarajuće vještine. Zanimljivo je kako Kur'an opisuje poslanike kao uzore koje treba da

slijedimo. Kvaliteti liderstva mogu se razviti veoma rano ukoliko duboko razumijevamo umijeće i znanost o roditeljskom odgoju.

Međunarodni institut za islamsku misao (International Institute of Islamic Thought – IIIT) ponudio je 2002. godine prof. Mumtaz Enveru s Kuvajtskog univerziteta da istraži dostupnu literaturu o roditeljstvu za muslimane. On je otkrio kako ne postoji dovoljno literature na tu temu, te, također, kako postoji visok stepen nepismenosti u muslimanskom svijetu, posebno među ženama. Većina muslimana oslanjala se na lične prosudbe, opservacije i iskustvo u odgajanju djece, što je nedovoljno za tako složen i zahtjevan zadatak. Čak i za obrazovane muslimanske roditelje, ne postoji mnogo kvalitetne literature o kvalitetnom roditeljstvu, kao što nisu dostupni programi formalnog i neformalnog obrazovanja (treninzi) o roditeljstvu. Iako je teško precizno odrediti koliko je literature dostupno na svim jezicima muslimanskog svijeta, možemo konstatovati da to nije dovoljno. Sasvim je jasno da postoji urgentna potreba za visoko kvalitetnom literaturom o roditeljstvu utemeljenom na izgradnji ličnosti, vrijednostima i poštenju, a koja pritom razmatra relevantne probleme današnjeg društva.

Vrline nekih poslanika navedene u Kur'anu

Kur'anski termin	تعابير قرآنية
Iskren	صدّيقًا
Milostiv i samilostan	رؤوف رحيم
Učen i mudar	حُكمًا وعلمًا
Velike fizičke snage i velikog znanja	زاده بسطة في العلم والجسم
Jak i povjerljiv	القوي الأمين
Profesionalan i pouzdan	حفيظ عليم

Da li u srednjim školama treba podučavati umijeću roditeljstva?

Ukoliko je roditeljstvo jedan veoma odgovoran zadatak, zašto ga onda formalno ne izučavamo u školama i na nastavi? Sedam od deset ljudi smatra kako je roditeljstvo nešto o čemu moramo učiti ili ići na nastavu i stručnu pripremu za to.

LONGFIELD AND FITZPATRIK, 1999.

Svijet se znatno izmijenio nakon Drugog svjetskog rata. Prošle generacije živjele su u istim gradovima ili selima. Djedovi i nene, tetke, dajdže i drugi rođaci imali su mogućnost da prenesu mlađim naraštajima savjete o odgajanju djece. Međutim, danas se porodični život nalazi

pred svakodnevnim i stalnim izazovima. Veliki je broj jednoroditeljskih porodica, znatno je više razvoda, a sve više majki koje rade puno radno vrijeme. Kako se sve više fragmentiralo umijeće prenošenja savjeta o kvalitetnom roditeljstvu, moramo iznaći način da upotpunimo mjesto "učitelja o roditeljstvu" koje je postalo upražnjeno usljed sve manje interakcije između članova porodice i smanjenja brojnosti članova porodice. Da li treba da razmišljamo o školi? Nadalje, odgajanje drugog djeteta može biti mnogo lakše zbog stečenog iskustva s prvim djetetom. Ukoliko takvo, stečeno iskustvo možemo prenijeti drugima, formalnim i/ili neformalnim putem, treba li da to učinimo?

Iako nastava o kvalitetnom roditeljstvu zvuči veoma logično i privlačno, nje u praksi gotovo da i nema. Moramo jasno znati kakvu nastavu želimo kada govorimo o roditeljstvu. Također, treba razmisliti i o "ulozi učitelja o roditeljstvu". Porodični život nije čisto naučna stvar, jer su tu veoma bitne emocije, odnosi i privatnost. Protivnici podučavanja i nastave o roditeljstvu u školama smatraju kako se o umijeću roditeljstva ne treba rigidno podučavati u školama. koje su javne institucije. Na taj način obrazovne institucije upliću se u privatni život, pa se tako političari mogu uplesti u intimne porodične odnose. Profesionalna pomoć oko roditeljstva svakako je korisna, međutim, roditelji ne smiju u potpunosti prepuštati svoju ulogu i zadatke profesionalcima i nastavnicima. Kako je svaka porodica jedinstvena, roditeljima se savjetuje da se oslone na lično iskustvo, mudrost, intuiciju i lični sud. Učenje iz sopstvenih grešaka veoma je učinkovito, te omogućava da se očuva autonomnost i autentičnost svake pojedine porodice.

Vrijedi poslušati psihoterapeuta Donalda Winnicotta, koji kaže:

"Cijeli svoj profesionalni život nastojao sam da ne dajem savjete. S najboljim namjerama, doktori su posebno skloni da stanu između majki i beba, roditelja i djece."

WINNICOTT, 1992.

Nadalje, prilikom davanja savjeta o roditeljstvu, moramo biti veoma pažljivi i nastojati izbjeći neprikladno miješanje u porodični život, kao i autokratsko ponašanje. Jer, sve to može potkopati i uništiti pouzdanje i odgovornost roditelja. Nekvalifikovani nastavnici ne bi trebalo da djeluju kao pomiritelji ili arbitri prilikom porodičnih sukoba.

Međutim, uzimajući u obzir sve navedeno, postoje i veoma korisni elementi dobro pripremljene nastave koje ne smijemo nikako zanemariti. Moramo se naučiti odgovornosti koja proističe iz osnivanja porodice, kao i svemu onom što dolazi s porodičnim životom. Naredni primjeri nastave o kojima ćemo govoriti uzeti su iz Ujedinjenog Kraljevstva, međutim, i u muslimanskom svijetu trebalo bi se početi podučavati kvalitetnom roditeljstvu. Naprimjer, ohrabruje činjenica da je Međunarodni islamski univerzitet u Maleziji studentima uveo nastavu o braku i roditeljstvu još 1998. godine, kao i podučavanje nastavnika u tom polju, koji su sticali diplomu iz obrazovanja za roditeljstvo.

Smjernice za srednjoškolsku nastavu

Kao što smo već istakli, najbolje bi bilo da postoji usklađenost između roditelja i škole kada je u pitanju odgoj djece. Tu usklađenost, naravno, neće narušiti uvođenje obavezne nastave o roditeljstvu. Nadalje, iako zdravstvene ustanove i dobrotvorne organizacije nude pomoć roditeljima u vezi s trudnoćom, porodom, brigom o bebama i učenjem o društvenim aspektima i vrijednostima, sve to ponekad bude kontroverzno. Britanska vlada uvela je formalnu nastavu i podučavanje o roditeljstvu 2000. godine. Raspadanje porodice i fenomen jednog, samohranog roditelja postali su ozbiljan problem za britansko društvo. Ovi problemi dosegnuli su alarmantni nivo u Evropi (Woolf, 2009). Na savjet obrazovnih radnika, državni službenici, psiholozi i britanska vlada uveli su učenicima nastavu koja obuhvata osnovne smjernice u vezi sa sljedećim temama:

- Suočavanjem s bračnim nesuglasicama
- Primjerenim kaznama za djecu
- Praktičnim savjetima za rješavanje slučajeva dječijeg bijesa u supermarketima
- Očekivanom ulogom majke i oca
- Cijenama i praktičnim stvarima prilikom odgajanja djece
- Izgradnjom samopoštovanja kod djece i roditelja
- Relativnom vrijednosti materijalnih stvari naspram ljubavi i sigurnosti
- Dužnostima, pravima i neovisnosti
- Vrijednosti braka
- Vještinama upravljanja vremenom
- Tretmanom stresa u porodičnom životu

Britanska vlada smatrala je kako bi ovaj kurikulum pomogao umanjenju broja tinejdžerskih trudnoća i kriminalnog ponašanja kod djece. Učenje kako živjeti u skladu s porodičnim pravilima prvi je korak ka učenju života usklađenog s društvenim zakonima i sprečavanju samoizolacije.

Iako je roditeljstvo veoma izazovno, ono predstavlja i pravi užitak, donosi zadovoljstvo, ispunjenje, stimulaciju, te je najugodnije iskustvo koje ikada sebi možemo priuštiti.

Nauka zahtijeva metodologiju, strukturu, strategije i pretpostavke.
Umijeće zahtijeva mudrost, intuiciju, ljubav i zdrav razum.
Odgajanje djece je nauka, umijeće i duhovno iskustvo.

"Da li su naša djeca nenormalna?"
Kako je odgoj djeteta jedan veoma zahtjevan i složen zadatak, neki roditelji smatraju kako su njihovi potomci nenormalni. Jedna majka je kazala: "Nekoliko godina prije nego što smo dobili djecu, moj suprug i ja iznenadili smo svoje komšije jer smo očistili njihovu kuću dok su oni bili odsutni. Oni su imali troje male djece koja su uvijek razbacivala brojne igračke po kući. Nakon šest sati napornog rada, bili smo premoreni i stropoštali smo se na njihov kauč, tresući glavama u nevjerici. Ovo nikako nije normalno. Ako je ovo zaista ovako s djecom, onda ih mi nikada nećemo imati. Nakon dvije godine i dvoje djece, shvatam koliko je normalna bila komšijina kuća. Naša dnevna soba sada, kada imamo djecu, izgleda upravo kao i njihova kad smo je čistili."

FABER and MAZLISH, 1982.

Djeca su budućnost čovječanstva – djeca mijenjaju svijet

- Djeca najčešće žive onako kako mi očekujemo od njih, odnosno na osnovu naše vjere u njih. Ukoliko svojoj djeci kažete: "Vi to možete!", oni će to i učiniti. Ukoliko im, pak, kažete: "Vi to nikako ne možete uraditi", oni to i neće postići.
- Narod je zbir porodica.
- Ukoliko želimo promijeniti narod, potrebno je promijeniti svoju porodicu.
- Svako dijete koje je u opasnosti kazuje nam da je i jedna porodica u opasnosti.
- Kako tvoja djeca rastu, trebalo bi da se mijenja i tvoja uloga, od menadžera do savjetnika, od supervizora do mentora.

Uz svakog od vas su meleki, ispred njega i iza njega, – po Allahovu naređenju nad njim bdiju. Allah neće izmijeniti jedan narod dok on sam sebe ne izmijeni. A kad Allah hoće da jedan narod kazni, niko to ne može spriječiti; osim Njega nema mu zaštitnika. (Kur'an, 12:11)

Zaključak

Bilo da postoji formalna nastava o roditeljstvu ili ne, jedno je sigurno, kvalitetno roditeljstvo i utjecaj roditeljstva na društvo u cjelini sve više se primjećuju i uvažavaju. Suočavanje sa zbiljom bračnih odnosa, roditeljstva, razvoja djece i brige o djeci može biti veoma učinkovito u sprečavanju budućih dilema s kojima bi se roditelji mogli susresti. Međutim, iako bi bilo logično da se ne uči samo o seksualnom odgoju, nego i o posljedicama seksualnih odnosa, odnosno o odgoju i brizi o bebama i djeci, sve to ne bi trebalo biti shvaćeno kao zamjena ili nadomjestak za roditelje i njihovu ulogu. Ukoliko roditelji shvate potencijal i snagu svoje uloge, kao i uspjeh koji mogu obezbijediti sebi, ali i društvu u cjelini, oni će rado htjeti da razumiju umijeće i nauku o kvalitetnom roditeljstvu, te će rado žrtvovati sve što mogu zarad sreće i prosperiteta svog potomstva. Oslanjanje na vladu, škole i medije s nadom da će ove institucije formirati uzorne građanine, u najmanju ruku je kockanje, a u najgorem slučaju pokazatelj lijenosti i izbjegavanja roditeljskih dužnosti. Ko se može srčanije zalagati i žrtvovati za djecu od njihovih roditelja? U tome se s njima niko ne može takmičiti!

Aktivnosti

AKTIVNOST BROJ 1: DA LI STE SE IKADA ZAPITALI?

Pričajte sa svojom djecom o sljedećim temama i navedite lična iskustva vaših rođaka i prijatelja? Razmislite zašto:

Neko može biti veliki znalac, ali društveno beskoristan!
Roditelj može biti prijatan i pun ljubavi, ali ne provoditi vrijeme sa svojom porodicom!
Neka osoba može biti religiozna, ali iracionalna!
Neko može imati veliko samopouzdanje, ali ne vjerovati drugim ljudima!
Neko može biti veoma darežljiv prema sebi i svojim potrebama, ali škrt kada su u pitanju drugi!
Neko može biti bogat, ali nesretan!

Kvalitetno roditeljstvo najvjerovatnije bi moglo imati presudnu ulogu u rješavanju navedenih problema!

AKTIVNOST BROJ 2: VAŠ RODITELJSKI STIL

Koji se način odgajanja djeteta najviše odnosi na vas? Navedite jednu slabost u vašem stilu roditeljstva i učinite nužne korake da je popravite. O svemu ovome porazgovarajte s vašom djecom.

AKTIVNOST BROJ 3: LISTA UOBIČAJENIH GREŠAKA U PONAŠANJU DJECE

Da li je moje dijete jedinstveno?

Neki roditelji smatraju kako su njihova djeca ili mnogo bolja, ili mnogo lošija od ostale, kao da su upravo njihova djeca posebna vrsta bića. U stvarnosti, većina djece imaju skoro iste osobine i navike. Stoga, veoma je zahvalno dijeliti iskustva s ostalim roditeljima. Pripremite listu problematičnog ponašanja kod vaše djece i porazgovarajte o načinima kako da takva ponašanja popravite. Kako biste motivisali vaše dijete, počnite s onim problemima koje je lakše riješiti, odnosno popraviti.

NAPRAVITE LISTU: "ŠTA NIJE DOBRO KOD MOJE DJECE?"

Evo nekih problema kod djece:

Neuspjeh u školi
Lijenost
Prejedanje ili nepostojanje želje za zdravom ishranom

Frizura koju ne odobravate
Drsko odgovaranje i prigovaranje
Druženje s prijateljima koji vam se ne sviđaju

Odbijanje da obavljaju namaz
Odbijanje da učestvuju u kućnim poslovima i pomažu
Zlovoljnost i dugi periodi ćutanja

Odbijanje da posti
Upuštanje u nepotrebne rizike
Nepoštivanje starijih

Ostajanje napolju do kasno u noć
Nepostojanje želje da se bude u kući
Nepostojanje želje da ikada izađu van

Krađa
Laž
Pušenje

Psovka i neprikladan govor
Prekomjerno gledanje televizije i mobilnih telefona
Vrijeđanje drugih ljudi

Upuštanje u svađe i rasprave
Gledanje horor filmova
Uzimanje nezdrave hrane

Neljubaznost prema susjedima, djedovima i nanama
Oblačenje odjeće koju vi ne odobravate
Slušanje glasne muzike, radija ili televizije

Neredovito kupanje
Predugo zadržavanje u kupatilu
Ostavljanje stvari posvuda u kući

Bilješka za roditelje: *Da li vam okolnosti dozvoljavaju da učinite i obrnutu verziju ove aktivnosti, i dopustite svojoj djeci da sačine listu pod naslovom "Šta nije uredu kod mojih roditelja"?! Imate li hrabrosti i mudrosti da svoju djecu potaknete na ovakvu aktivnost i vježbu?*

AKTIVNOST BROJ 4: RAZMIŠLJANJE O JEDNOJ PJESMI

Zamolite svoju porodicu da zajedno sjednu, te da jedno dijete glasno izrecitira ovu poeziju. Zatražite od svakog člana porodice da se zamisli o svom ponašanju prema drugima u porodici, te da ponudi neke konkretne sugestije i prijedloge kako bi se međusobni odnosi poboljšali.

U prolazu tako udarih neznanca jednoga
"Oprostite, molim vas", odmah kazah ja.

On također reče: "Vi oprostite meni,
Na nezgodi ovoj i velikoj nepažnji."

O kako smo ljubazni bili, ovaj neznanac i ja
Rastasmo se kazujući: "Doviđenja, doviđenja!"

No, u domu mome priča je drugačija,
Kako se ponašamo prema starijim i mladim, našim voljenima.

Kasnije tog dana, kad sam večeru spremala.
Moj sinčić je tiho stajao kraj stola samoga.

U okretu jednom, udarih ga ja,
Ma miči se više – mrzovoljno kazah i u ljutnji sva.

A on se udalji srca slomljena,
Jer ni sama ne znah koliko gruba bijah ja.

Kad sam na počinak otišla
Jedan lijepi glasić kao da sam čula:

"Kada si s neznancem, sva si ljubazna,
A sa svojim najmilijim, ljuta i zlovoljna"

Ustani i pogledaj u kuhinjski pod.
Tamo cvjetići prelijepi čekaju tvoj hod.

To su ruže divne od tvojega sina
Što ubrao je za te u hiljade boja.

Zato je tiho stajao da napravi iznenađenje,
A sada su pune suza njegove okice.

Kad sam ovo čula, obuze me tuga,
A s lica se skotrlja nekoliko suza.

Tiho sam otišla do svog sina usnula
I pjesmom ga iz sna probudila.

Upitah ga da li je cvijeće za me ubrao,
A on se nasmija i reče: "Ispod drveta sam ih našao.

Ubrao sam jer prelijepe su poput tebe
Znao sam da će ti se svidjeti, pogotovo plave ružice."

Tada kazah: "Tako mi je žao zbog onog što sam danas učinila,
Nikada ne bih smjela na taj način da grdim te ja."

A on kaza: "Sve je uredu, mamice,
Ja te ionako volim najviše"

Ja mu kazah: "Volim i ja tebe, najviše,
Volim i cvjetiće, a posebno ruže plavetne."

ANONIMNI AUTOR

AKTIVNOST BROJ 5: RODITELJI DANAS NASPRAM RODITELJA U PROŠLOSTI
Razmotrite sljedeća pitanja i o njima porazgovarajte s vašom djecom:

- Da li ste bliskiji s vašom djecom negoli što su vaši roditelji bili s vama kada ste bili u dobi vaše djece? Kakav je vaš odnos s djecom u poređenju s odnosom vaših roditelja prema vama? Kakve su sličnosti, a kakve razlike?
  (76% američkih roditelja odgovorilo je potvrdno.)
- Da li više razgovarate s vašom djecom nego što su to činili vaši roditelji s vama kada ste išli u srednju školu?
  (71% procenat američkih roditelja odgovorio je potvrdno.)

(*Kantrowitz i Peg*, 2006)

Zamolite sve članove porodice da razmisle kako da pospješe i povećaju međusobnu komunikaciju i odnose, i pri tome ispričajte nešto o vašim praroditeljima i rodbini. Ovakve priče mogu biti od pomoći u očuvanju identiteta i sjećanja na porijeklo kod djece. Na ovaj način može se učiti o povijesti, koja je često prezentirana na kolonijalistički način i isključivo iz perspektive naprednih zemalja.

AKTIVNOST BROJ 6: KAO RODITELJ MOŽEŠ UČINITI VIŠE, MOŽEŠ NAPRAVITI RAZLIKU!!!
Porazgovarajte s vašom djecom o sljedećem:

Jedan prijatelj mi je kazao: "Uopće nije važno šta činim sa svojom djecom. Ja sam samo jedna osoba!"

Ukoliko bi svaka osoba na svijetu prestala da se trudi da učini više i napravi razliku zbog toga što je on ili ona "samo jedna osoba", ko će to onda učiniti u svijetu? Ovo je jedna velika zabluda. Znamo kako su Božiji poslanici bili obični ljudi, pojedinci ili samo osobe, a isto su bili i veliki ashabi, učenjaci, te brojni mudraci i velikani u povijesti. Oni su promijenili svijet. Razmislite o osobama poput Steva Jobsa, Billa Gatesa i Nelsona Mandele. Potom se upitajte

ko je najviše doprinio vašem životu, ko je učinio razliku? Da li je to bio neki rođak, prijatelj, učitelj, trener ili vjerski predvonik? Ispričajte tu priču svojoj djeci i zamolite ih da vam kažu ko je najviše utjecao na njih u životu.

AKTIVNOST BROJ 7: DJECO, ŠTA OČEKUJETE OD VAŠIH RODITELJA?

Zamolite vaše jedno dijete da naglas pročita priču "Darežljivo drvo" (*The Giving Tree*) Shela Silversteina. Potom pitajte svoju djecu šta očekuju od vas. Šta, kada i kako? Nakon toga kažite šta vi očekujete od svoje djece!

"Darežljivo drvo" Shela Silversteina priča je o vezi između jednog dječaka i drveta u šumi. Drvo je dječaku uvijek davalo sve što je on želio. U mladosti, dječak je imao savitljive grane kako bi se mogao s njima ljuljati. Kasnije, drvo bi mu davalo sjenu i hlad u kojem bi sjedio, potom jabuke da jede, te grane da od njih sebi izgradi kućicu. Kako je dječak odrastao, zahtijevao je sve više i više od drveta, a zauzvrat nije nudio ništa tugaljivom drvetu, koje je čeznulo za dječakovim društvom. Krajnje se samožrtvujući, drvo dopušta dječaku, koji je sada izrastao u odraslog čovjeka, da ga posječe kako bi izgradio barku kojom bi mogao ploviti. Nakon toga dječak napušta drvo, od kojeg je sada ostao samo panj. Nakon mnogo godina, kada je dječak postao osjedjeli starac, on se vraća drvetu kako bi pronašao mirno mjesto gdje bi mogao sjesti i odmoriti se. Drvo mu nudi svoj panj i zadovoljno je da konačno može uživati u dječakovom društvu i prisustvu.

POGLAVLJE 2

Porodica: Zašto je važna i koje su njene funkcije?

- Uvod **26**
- Tranzicija ka roditeljstvu **27**
- Utjecaj djece na stabilnost braka **27**
- Veličina porodice nekada i sada **31**
- Jednoroditeljske porodice **32**
  Principi koje treba primijeniti samohrani roditelj da bi bio uspješan 36
  Utjecaj samohrane majke na poslanike: Musaa, a.s., Isaa, a.s., i Muhammeda, a.s. 37
- Da li jedan roditelj može biti zamjena za drugoga? **37**
  O islamu i razvodu 39
- Važnost porodice u islamu **41**
  Ciljevi porodice prema Kur'anu 43
  U čemu je problem s muslimanskom porodicom? 46
  Razvoj djeteta i kvalitetan obrazovni sistem 47
  Analiza potrebe za kvalitetnim obrazovnim sistemom 49
- Porodica danas **51**
  Uobičajeni mitovi o roditeljstvu 53
  Kako djecu zaštiti od djelovanja nasilja iz medija 56
  Kako djecu podučiti vrijednostima: konzervativno-liberalna debata 57
- Kratko poređenje stanja porodice u zemljama muslimanskog i zapadnog svijeta **58**
  Zapadni utjecaj na muslimanski pristup roditeljstvu 61
- Blagostanje mladih u razvijenim zemljama **61**
- Sloboda ili istina? **62**
- Gdje odgajati djecu: Studija slučaja o kulturalnom šoku koji se dešava emigracijama između Istoka i Zapada **65**
- Dva koncepta koji nedostaju Zapadu **67**
- Vrijednosti vjere naspram funkcionalističkih vrijednosti **67**
- Porodica kao model vrta: Djeca su poput bilja, a roditelji su baštovani **70**
- Aktivnosti 8-15 **71-74**

Uvod

Šta je to porodica i koja je njena svrha? Kojim ciljevima ona stremi? Šta porodicu čini jakom i stabilnom? Šta je destabilizira? Šta svaki član porodice treba učiniti kako bi ona uspjela? Kako se može mjeriti uspjeh porodice? Odgovori na ova i slična pitanja imaju direktan utjecaj na kvalitetno roditeljstvo i način odgajanja djece. U ovom poglavlju pokušavamo istražiti ovu problematiku i sve vezano za nju. Također, ukazat ćemo čitateljima i roditeljima na veliki kapacitet porodice u procesu pozitivnih promjena unutar društva. Porodica ne mijenja samo svoje članove, nego i cjelokupno društvo. Nadalje, istražit ćemo i praksu odgajanja i načine roditeljstva u muslimanskom svijetu i na Zapadu.

U prvom poglavlju upoznali smo roditelje s pitanjima koja se tiču važnosti kvalitetnog roditeljstva, načinima učenja i spoznaje o roditeljstvu, te o stilovima roditeljstva koji utječu na to kakve će osobe postati naša djeca. Međutim, roditeljstvo je svakako nešto više od pukih osnova i primjene istih. Roditeljstvo iziskuje stalnu svijest o prirodi porodice, kao i svijest o međusobnoj povezanosti unutar porodice. Ovo će i biti u fokusu poglavlja pred nama. U njemu ćemo stalno ukazivati na ljubav, brigu i sigurnost. Atmosfera ljubavi unutar porodice ispunjava potrebe kako djece, tako i roditelja. Kvalitetno roditeljstvo priprema djecu da postanu odgovorni ljudi s osjećajem građanske dužnosti.

Također, dotaknut ćemo se pitanja porodica sa samo jednim roditeljem, ili samohranih roditelja, razvoda, povećanja ili smanjenja broja članova porodice, kao i problematike vezane za stanje porodica u muslimanskom svijetu. Nestabilnost s kojom se suočavaju brojne muslimanske porodice može se činiti beznačajnom kada govorimo o odgajanju djeteta, međutim, stvarnost nam kazuje kako su stabilne porodice ključne za uspostavljanje stabilnih i dinamičnih društava. Napredna društva ne mogu opstati bez zdravih porodica, a posebno kada je riječ o muslimaskom svijetu, koji se još uvijek nije izdigao iz posrnulosti i ponora u kojem se našao.

Neki definiraju porodicu kao grupu ljudi koji su međusobno povezani, neki govore o socijalnoj ili društvenoj jedinici, dok drugi smatraju kako se porodica sastoji od roditelja i djece koji žive u istom domu ili kućanstvu. Iako postoji jako mnogo definicija porodice, opisi tradicionalne porodice usko se vezuju za brak i djecu. Naime, kroz brak se najčešće osniva porodica i oko njega se "vrti" porodični život, jer brak ne predstavlja puko

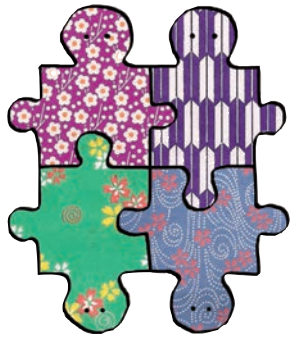

partnerstvo dviju individua, nego i stapanje dviju širih ili većih porodica. Moderna porodica (posebno na Zapadu) doživjela je znatne transformacije tokom vremena, mijenjajući svoju strukturu od široke, velike porodice do one najuže, kazali bismo, bazične porodice. Nadalje, broj članova porodice znatno se smanjio, jer supružnici imaju sve manje djece.

U konačnici, porodica mora biti nešto više od potpunog zbira svojih dijelova, odnosno članova. Porodica je dio veće kulture, a u idealnom smislu, ona je sama zasebna kultura. Stoga je iznimno važno da razumijemo koliko značajnu ulogu imamo unutar porodice. Porodica je poput hrama, male vlade ili male škole dobrote.

Tranzicija ka roditeljstvu

Kada govorimo o porodici, uobičajeno mislimo na roditelje i djecu. Međutim, nakon dolaska na svijet prvog djeteta, roditelji prvi put proživljavaju tranziciju od dijade do trijade (zajednice dviju osoba do zajedničkog življenja triju osoba). Dolaskom djece roditelji ulaze u novu životnu fazu. Otac i majka prolaze kroz period navikavanja i prilagođavanja usljed promjena u načinu života koje su se desile zbog dolaska djece. Ovo podrazumijeva kako sreću i veselje, tako i neke mukotrpne prilagodbe i tenzije. Kada se rodi dijete, prema muslimanskoj tradiciji, potrebno je učiniti određene obrede koji simboliziraju dobrodošlicu na svijet novorođenčetu (Zejdan, Abdulkerim, na arapskom, 1993). To su:

- Treba proučiti ezan i ikamet na uho novorođenčetu. El-Hakim prenosi od Ebu Refi'a da je vidio poslanika Muhammeda, a.s., kako uči ezan Hasanu, sinu Alije Ibn Ebi Taliba, r.a., neposredno nakon što ga je rodila Fatima, r.a. Učenjem ezana na desno uho, odnosno ikameta na lijevo uho, potvrđuje se Božija jednoća, svjedoči poruka poslanika Muhammeda, a.s., i vjernik podsjeća da se moli i dovi za svoje dijete u budućnosti.
- Potrebno je djetetu nadjenuti ime nakon rođenja i to bez velikog odgađanja. Veoma je bitno djetetu dati ime s lijepim značenjem, jer se na taj način postavlja model ponašanja kojem dijete teži. To ne mora biti arapsko ime ili pak ime neke historijske ličnosti, nego može biti i ime nekog nemuslimana koji bi mogao biti uzor djetetu. Pored lijepog značenja potrebno je i razmisliti o imenu koje je lahko napisati i izgovoriti na više jezika.
- Upriličavanje veselja povodom rođenja djeteta – *akiku*. *Akika* na arapskom označava prinošenje žrtve za novorođeno dijete. Poslanik Muhammed, a.s., zaklao je jednog ovna za svoje unuke Hasana i Husejna, r.a. Ovo treba uraditi sedmi dan nakon rođenja, a može i kasnije. Meso se može ispeći i ponuditi gostima koji se pozivaju na zajedničko veselje (*velima*). Ono se može podijeliti porodici i komšijama, kako bogatim, tako i siromašnim. Životinja koja se žrtvuje treba biti zdrava i bez ikakvih mahana. Prilikom prinošenja žrtve potrebno je proučiti sljedeću dovu: "U ime Allaha, za Tebe i od Tebe, Svemoćni Gospodaru, ovo je akika za dijete (potom izgovorite ime)."
- Ahmed i Et-Tirmizi prenose da je Poslanik, a.s., kazao: "Zalog za svako dijete jeste njegova akika, koju treba prinijeti sedmi dan nakon rođenja. Djetetu treba obrijati kosu i dati mu ime." Treba svakako napomenuti da je ovo preporučena, a ne obligatorna radnja. Nadalje, Muhammed, a.s., kazao je svojoj kćerci Fatimi, r.a., da izmjeri kosu koju je obrijala s glave djeteta i da u toj mjeri podijeli srebra i svile siromasima.

Utjecaj djece na stabilnost braka

Kada na svijet dođu djeca, porodica odmah biva izložena pritisku. Iako je roditeljstvo jedan izvanredan dar, ono uvijek ne predstavlja lagodno stanje kako bi neki mogli pomisliti. Nakon što postanu roditelji, bračni par treba znati kako njihov život više neće nikada biti isti kao prije. Stoga bi se trebali prikladno pripremiti za izazove koji stoje pred njima. Roditelji će morati žrvovati neke svoje pogodnosti i interese zbog svoje bebe. Također, bit će testirana sposobnost roditelja da budu majka, odnosno otac. Nije nimalo lahko, posebno za majke, biti stalno odmoran i pripravan na zov svoje bebe. Očevi možda u kući neće uvijek zaticati veselu suprugu, sretno dijete i savršeno uređen dom. Nadalje, mnogi

Majke treba da upamte da ne mogu uraditi sve odjednom! Ne postoji majka koja je besposlena.

Ne pokušavajte istovremeno biti savršena supruga, domaćica i osoba potpuno posvećena karijeri. Možete raditi razne stvari, ali u različito vrijeme. Djeca značajno mijenjaju vaš život, stoga, prihvatite te promjene, budite fleksibilni i na usluzi svojoj porodici i svojim najdražim.

će muškarci uvidjeti kako su njihove supruge prezaposlene, nesretne i nesposobne da se brinu o njima kao prije.

Majčinstvo iziskuje velike mentalne, fizičke i emocionalne napore. Malo sna i stalna briga o bebi utjecat će i na najjače veze, i u konačnici donekle učiniti da brak pretrpi određene posljedice.

Uz stalnu odgovornost prema kućnim i poslovnim obavezama, dolaskom djeteta finansijska pitanja postat će još važnija. Ovo, također, može negativno utjecati na bračni život. Ovaj životni period može biti posebno stresan za roditelje koji rade puno radno vrijeme. Neki roditelji ne žele ostavljati dijete u vrtić, te rade u različitim smjenama kako bi jedan roditelj uvijek mogao biti kod kuće s djetetom. Iako je ovo dobro za dijete, to nikako nije optimalno rješenje za majku i oca, koji u takvom slučaju nalikuju brodovima koji plove samo navečer. Na ovaj način, bračni odnosi mogu se rapidno pogoršati. Roditelji se mogu početi zajedljivo svađati i raspravljati oko jednostavnih stvari poput pitanja čiji je red da opere suđe ili pospremi kuću. Roditelji koji osjećaju grižnju savjesti jer ne provode dovoljno vremena s djecom mogu počiniti još veću grešku te zanemariti "vrijeme za roditelje", kako bi dobili više "vremena za dijete". Neki roditelji, pak, razmaze svoju djecu brojnim poklonima, davanjem novca i nezdravom hranom (umjesto da provode vrijeme s njima), te na taj način sebe i svoju porodicu izlažu još većim finansijskim i društvenim pritiscima.

Ovakvi pritisci mogu ugroziti brak, pogotovo ukoliko ionako ograničeno vrijeme koje parovi provode zajedno bude potrošeno u raspravama i svađama, umjesto u prijatnim i intimnim razgovorima. Bračni konflikti između roditelja utječu veoma negativno na djecu. Mnogi roditelji pate jer među njima ne postoji razgovor, a to vodi nerazumijevanju i neriješenim konfliktima. Djeca se ne smiju tretirati kao "male osobe" od kojih se uvijek očekuje da se ponašaju kao odrasli ljudi. Također, veoma je pogrešno djecu smatrati dosadnom, jer u njihovoj je prirodi da budu uporna i da često postavljaju brojna pitanja. Njihove fizičke, emocionalne i razvojne potrebe moraju biti ispunjene.

Sada ćemo navesti nekoliko sugestija koje mogu biti od pomoći roditeljima u tranzicijskoj fazi ka roditeljstvu. Nadamo se da će tako dinamični porodični proces prelaska s uloga supružnika ka ulogama oca i majke biti manje stresan.

> Neka se porodice brinu o porodicama, pa će se društvo brinuti samo o sebi.
>
> KONFUČIJE

1. Planirajte određeno vrijeme, dnevno ili sedmično, koje ćete provesti zajedno kao par. Ovo može uključivati izlaske u šetnju, određene vježbe ili tjelesne aktivnosti, zajedničku večeru i tome slično. Mnogo će pomoći ukoliko se dnevno čujete telefonom ili se probudite nešto ranije kako bi se posvetili jedno drugome.
2. Podijelite svoja očekivanja sa supružnikom. Razmotrite sve strahove i pitanja koja se odnose na vašu novu ulogu roditelja. Pričajte o utjecaju roditeljstva na vaše zdravlje, vezu, odnose i posao.
3. Uvijek jedite zajedno, obavljajte molitve zajedno, vježbajte i odlazite u krevet zajedno. Kako će zahtjevi djeteta uzeti skoro sve vaše vrijeme, isplanirajte određeni period za razgovor i komunikaciju pa čak i ako neoprano suđe i prljava odjeća moraju pričekati da se pobrinete oko njih.
4. Jasno izrazite svoja neslaganja i nemojte se plašiti konflikta. Shvatite da su rasprave samo pokazatelji da nešto nije uredu u međuljudskom odnosu, te zajedno potražite savjet.
5. Razgovarajte s bliskim prijateljem ili mudrim kolegom na poslu koji je prošao fazu tranzicije od oženjenog čovjeka do roditelja. Ovo će vam pomoći da izbjegnete osjećaj samoizolacije. Uvijek razgovarajte s osobom istog spola i nemojte otkrivati ništa privatno o vašoj supruzi.

Roditeljstvo je utemeljeno na neraskidivoj vezi i partnerstvu između majke i oca, koji imaju različite zadatke ali komplementarne uloge. Čak i dok se igraju s djecom, roditelji ispunjavaju različite potrebe. Majka grli dijete, tješi ga na grudima i obasipa ga ljubavlju i osjećajima. Otac ga drži u rukama, podiže ga u zrak (tek nakon druge godine), pušta ga da jaše na njegovim leđima i hrve se s njim na podu. Sve ove igre ili vježbe uče djecu samopouzdanju i izlažu ih kontroliranim dozama grubosti, agresivnosti i rizika. Oba roditelja treba da ispune svoje uloge kako bi se u potpunosti razvila ličnost djeteta. Kao ocu, roditeljstvo je partnerstvo s vašom suprugom, te je vaša zadaća oca zaštitnika naprosto nezamjenjiva. Morate znati kada treba biti "roditelj", a kada "prijatelj", odnosno kada trebate nastupiti kao zaštitnik, a kada vaše dijete "treba naučiti lekciju".

Bez obzira na to kako djeca utječu na osjećaje roditelja prema braku, ona u pravilu unose mnogo više predanosti i odgovornosti u bračne odnose. Sljedeća slika ilustrira da su veće šanse da će parovi ostati u braku ako imaju više djece. Roditelji su u braku još odgovorniji kako

bi njihova djeca imala što bolji životni standard i uslove. Roditelji (posebno majke) s malom djecom osjećaju veću odgovornost prema braku, čak i u onim prilikama kada se ne osjećaju sasvim sretno u toj zajednici. Iako djeca mogu smanjiti ili povećati sreću, ona svakako povećavaju stabilnost, i na taj način sprečavaju raskid bračne zajednice.

Statistika o utjecaju djece na razvod

FIG 2.1 (KNOX I SCHACHT, 1997)

Stopa razvoda parova koji imaju djecu niža je 40% od stope razvoda parova koji nemaju djecu (McKinley Irvin Family Law, 2012).

- 43% djece u SAD-u danas odrastaju bez očeva.
- 75% djece razvedenih parova žive s majkama.
- 28% djece iz razvedenih brakova živi s primanjima ispod granice siromaštva.
- Polovina djece u SAD-u bit će svjedoci raspada braka njihovih roditelja. Skoro polovina njih svjedočit će također raspadu drugog braka svojih roditelja.

(http://www.mckinleyirvin.com/Family-Law-Blog/2012/October/32-Shocking-Divorce-Statistics.aspx)

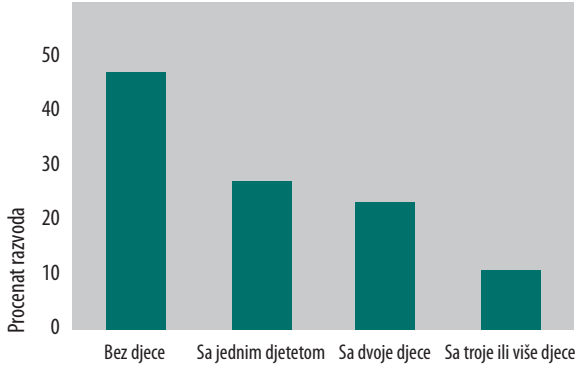

U svojoj knjizi *Gross National Happines*, Arthur Brooks na primjeru istraživanja provedenog u SAD-u zaključuje da osobe koje su roditelji imaju mnogo više izgleda da se osjećaju sretno u poređenju sa osobama koje nisu roditelji. Jedan od razloga jeste i činjenica da dijete donosi smisao životu. Bračni parovi koji su posvećeni vjeri, koji otprilike dva puta posjećuju crkvu, sretniji su od osoba koje nisu u braku, ne zato što su bogatiji, nego zbog činjenice da je njihov život mnogo osebujniji. (Brooks, 2008)

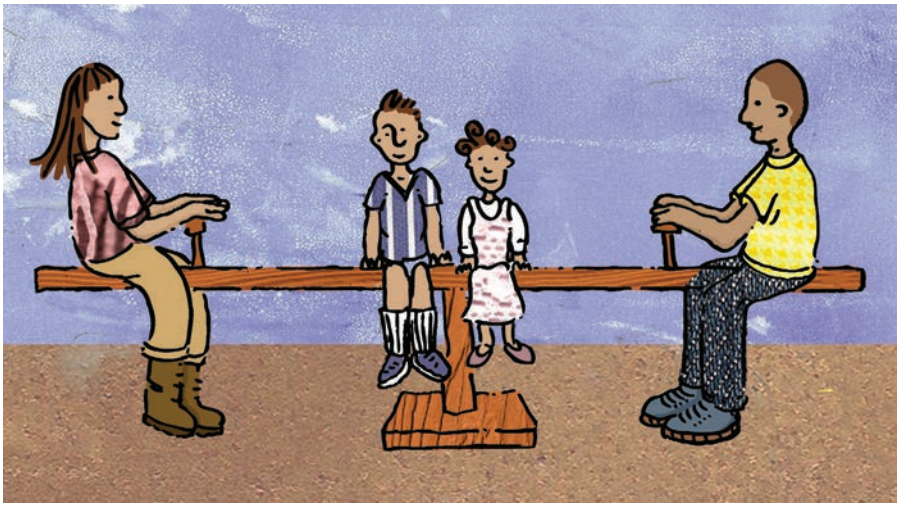

ŠTA BI KO TREBAO DA RADI?

Roditelji: Stvarati sretan dom.
Djeca: Učiti od svojih roditelja i pomagati im.
Dede i nane: Generacijama okupljati porodicu i držati je zajedno.
Prijatelji: Pomagati roditeljima.
Učitelji: Obrazovati djecu.
Reformatori: Pokazati roditeljima kako da ostvare kvalitetno roditeljstvo.

Život s djetetom: tek jedan prolazni period

Znaj, nakon svake muke dolazi olakšanje.
Uistinu, nakon svake muke dolazi olakšanje! (Kur'an, 94:5–6)

Iako roditelji s malim djetetom ponekad misle kako besane noći neće nikada prestati, za tili čas, prije negoli oni istinski spoznaju, njihova djeca odrastu i odu. Za razliku od bračne veze, veza između roditelja i djeteta neminovno napreduje ka konačnom odvajanju. Baš kao što su roditelji bili sami prije dolaska djece, oni će ostati isto tako sami nakon što ona odu i nastave svojim životnim putem. Roditeljstvo je samo jedna bitna faza i period u braku i životu. Što se tiče roditelja, vrijeme koje provedu s djecom predstavlja jednu trećinu njihovog života, i nešto više od polovine njihovog života u bračnoj zajednici. Međutim, treba znati da kad jednom postanete roditelj, uvijek ćete to i biti. Jednom roditelj, uvijek roditelj. Ova veza traje neograničeno, čak i kada djeca stupe u brak i odu od roditelja. Također, veza roditelja i djece mora trajati bilo da su djeca u blizini ili hiljadama kilometara daleko. Tada roditelji prelaze u fazu u kojoj postaju dede ili nane.

Veličina porodice nekada i sada

Smanjivanje broja članova porodice utjecalo je na odnose unutar porodične zajednice. Ukoliko imaju manje braće ili sestara, djeca dobijaju više pažnje od roditelja. Porodične veze postaju jače i intenzivnije. Međutim, u isto vrijeme, ta djeca ne mogu steći sposobnosti koje proističu iz brige o mlađoj braći i sestrama. "Baby boom" generacija iz koje je rođeno 77 miliona Amerikanaca u periodu od 1946. do 1964. godine odgojila je međusobno samo 80 miliona djece, kao i njihovi roditelji. Iako su njihovo obrazovanje i prihodi bili znatno veći u poređenju s njihovim roditeljima, njihove su porodice ipak bile malobrojne. Sredstva za kontrolu začeća i abortusi bili su dostupniji, tako da je posljedica svega toga bilo smanjenje broja djece unutar porodica. Danas, mnoge porodice imaju samo jedno ili dva djeteta. Roditelji se potpuno posvete toj djeci i poklone im svu pažnju. Brojnost porodice također je smanjena usljed zaposlenosti roditelja, velike razine mobilnosti porodica, te velikih razdaljina između roditelja i njihove rodbine.

Veličina porodica smanjila se zahvaljujući tome što su oba supružnika radila puno radno vrijeme, te usljed velikog stepena mobilnosti porodica, ali i udaljavanja roditelja od njihove rodbine. Prema podacima Ureda za nacionalnu statistiku, u Ujedinjenom Kraljevstvu na primjeru jedne generacije uočen je značajan porast roditelja sa samo jednim djetetom: 2012. godine 47 procenata porodica imalo je samo jedno dijete, 39 procenata dvoje djece i 14 procenata troje ili više djece. Dvadeset procenata žena koje su rođene 1964. nije imalo djecu u poređenju sa dvanaest procenata takvih žena rođenih 1937. godine (BBC, 2010).

Godine 1960. sedamdeset i sedam posto američkih žena osamostaljivalo se, udavalo i dobijalo djecu do tridesete godine. Godine 2006. tek se četrdeset i šest posto američkih žena osamostalilo, ušlo u bračnu zajednicu i dobilo djecu do tridesete godine. Prosječna godina

starosti u kojoj se ulazi u brak u SAD-u 2000. godine bila je 27 za muškarce, odnosno 25 za žene (Pew Research Center, 2011). Godine 1960. prosječna godina starosti u kojoj se ulazi u brak u SAD-u bila je 22. za muškarce, odnosno 20. za žene (Kantrowitz i Tyre, 2006). Ovaj trend se nastavlja, pa prema Uredu za popis SAD-a, muškarci su 2013. u prosjeku ulazili u brak sa 29 godina, a žene sa 27. Slične tendencije primjetne su u Engleskoj i Velsu, prema podacima Ureda za nacionalnu statistiku iz 2010. godine. Prosječne godine ulaska u brak u Engleskoj i Velsu veće su negoli u SAD-u, pa su to 2012. bile 31. za muškarce i 29. za žene, prema podacima Ureda za nacionalnu statistiku iz 2014. godine. Od sedamdesetih godina XX stoljeća povećava se i dob u kojima se žene odlučuju imati djecu.

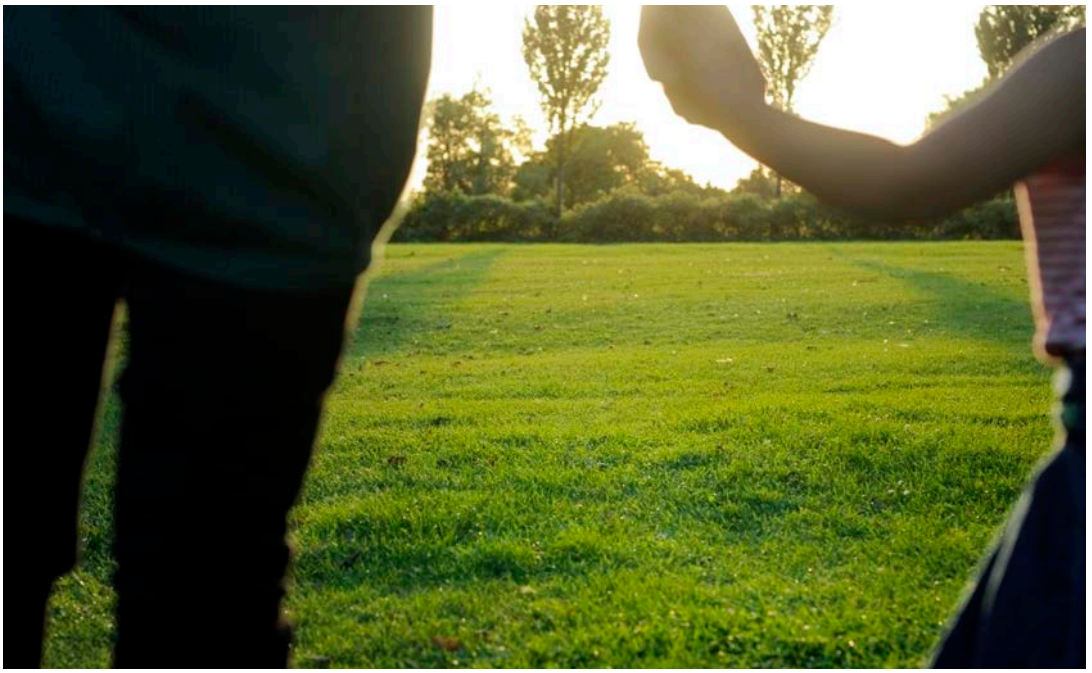

Jednoroditeljske porodice

Najčešća jednoroditeljska domaćinstva jesu ona bez oca, ali se povećava i broj jednoroditeljskih porodica bez majki. Između 1960. i 2011. broj jednoroditeljskih porodica bez majki uvećao se za devet puta, od 300 000 u šezdesetim godinama do preko 2.6 miliona u 2011. godini, dok se broj jednoroditeljskih porodica bez oca uvećao za četiri puta, od 1.9 miliona do 8.6 miliona (Pew Research Center, 2013).

U Ujedinjenom Kraljevstvu trideset procenata djece dolazi iz jednoroditeljskih porodica, od čega većina živi samo s majkom, odnosno 28.1 procenat sveukupnog broja djece živi samo s majkom. U Ujedinjenom Kraljevstvu procenat samohranih majki iznosi 18.5, dok je prosjek u Evropi oko devet procenata.

Sveukupno, u oko 20.4 procenta domaćinstava u Velikoj Britaniji djeca žive samo s jednim roditeljem (Evropska komisija, 2014). Broj jednoroditeljskih porodica u porastu je i to zbog dva temeljna razloga: razvoda i rađanja vanbračne djece. Godine 2013. preko četrdeset procenata svih poroda bilo je iz vanbračne zajednice ili 1 595 873 (National Vital Statistics System, 2015).

Od 123.2 miliona domaćinstava u Sjedinjenim Američkim Državama u 2014. godini:

- 59.6 miliona pripada vjenčanim parovima;
- 7.9 miliona pripada nevjenčanim parovima različitog spola;
- 34.2 miliona pripada jednoroditeljskim porodicama.

(Podaci Ureda za cenzus SAD-a)

Od 26.7 miliona domaćinstava u Ujedinjenom Kraljevstvu u 2014. godini:

- 12.5 miliona pripada vjenčanim parovima;
- 2.3 miliona pripada nevjenčanim parovima različitog spola;
- 61.000 miliona pripada nevjenčanim parovima istoga spola;
- 28 procenata pripada samo jednoj osobi.

(Ured za nacionalnu statistiku, 2015)

Brak, kao i sve što ga prati, nekim parovima nije privlačan, zbog čega oni žive zajedno nevjenčani. Skoro tri miliona djece u SAD-u živi s roditeljima koji se nisu vjenčali, što je oko četiri posto sveukupnog broja djece u SAD-u, prema podacima Ureda za statistiku Sjedinjenih Američkih Država. Oko 1.8 miliona djece živi sa svojom majkom i njenim partnerom, dok 1.1 milion djece živi sa svojim ocem i njegovom partnericom (Ured za statistiku Sjedinjenih Američkih Država, 2002).

Zajednički život u perspektivi. Prema popisu iz 2002. u SAD-u postoji 4.9 miliona domaćinstava u kojima žive nevjenčani parovi. Ovo predstavlja porast od tri miliona domaćinstava u poređenju s istim popisom iz 1990. godine. U SAD-u svako četvrto novorođenče koje na svijet donese žena u dobi između 15 i 44 godine dolazi iz vanbračne zajednice. Godine 2002. takve djece bilo je 12 procenata, od 2006. do 2010. Njihov procenat je iznosio 22, da bi od 2011. do 2013. dosegao broj 26. U Engleskoj i Velsu skoro trećina rođenih beba potiče od roditelja koji zajednički žive u vanbračnim zajednicama, prema Uredu za nacionalnu statistiku. Jedna studija Američkog koledža pedijatara iz 2014. pokazala je da su, u poređenju s bračnim zajednicama, novorođenčad iz vanbračnih zajednica brojnija i do četiri puta.

Na ovom mjestu moramo naglasiti kako činjenica da je dijete rođeno u vanbračnoj zajednici ne mora značiti da njegovi roditelji nisu odgovorni. Podizanje i odgajanje djece od strane jednog roditelja iziskuje veliki trud, ogromno samopouzdanje te izuzetnu psihičku stabilnost. Odgovoriti zahtjevima posla i kuće danas nije nimalo lagan zadatak. Samohranim roditeljima veoma je naporno nositi se sa svojom odgovornošću, kako u psihičkom, tako i u fizičkom smislu. Stoga, prirodno je zaključiti kako je takvo roditeljstvo mnogo zahtjevnije nego kada u porodici postoje oba roditelja. Samohrani roditelji moraju ispuniti dva zadatka, odnosno dvije uloge, a to su uloge i oca i majke. Nadalje, oni sami odlučuju o troškovima i finansijama, sami provode sva kućna pravila, i sami rješavaju neposluh i konflikte među djecom. Pa, čak i kada se sa svim ovim izbore na pozitivan način i riješe sve probleme, oni se na kraju moraju boriti s osjećajem usamljenosti. Sve ovo ne mora značiti da je situacija u porodici sa dva roditelja uvijek bolja. Daleko od toga. Međutim, samohrani roditelji imaju teži i naporniji zadatak, kao što je mnogo teže ispuniti njihove emocionalne potrebe. Svi roditelji treba da imaju pozitivan stav u životu, a posebno samohrani roditelji.

Kada, pak, govorimo o djeci, odrastanje sa samo jednim roditeljem znači da će im uvijek nedostajati briga i zaštita drugog roditelja, bilo da je to majka ili otac. Naravno, ne znači da odsutni roditelj[2] uopće ne postoji na svijetu. Iako su razvedeni, oba roditelja mogu

2 *Odsutni* roditelj termin je koji se odnosi na roditelja koji je nakon razvoda napustio svoj prethodni dom, u kojem su ostala živjeti djeca sa svojim drugim roditeljem. U većini slučajeva odsutni roditelj je otac. Prim. prev.

Slučaj razvoda bez ičije krivice

Razvod bez ičije krivice dešava se kada se bračni partneri dogovore da okončaju brak i razvedu se sporazumno, pri čemu na sudu ne treba iznositi nikakve razloge za razvod. Govoreći o povećanom broju razvoda, vrijedno je napomenuti kako je Ronald Regan, guverner Kalifornije, koji je i sam bio razveden, potpisao prvi zakon 1960. godine koji dozvoljava sporazumni razvod. Ova forma razvoda nazvana je razvodom bez ičije krivice. Sve do tada, supružnici su morali dokazati nečasne radnje drugog partnera kako bi okončali brak, a najčešći razlozi za razvod braka bili su preljuba, porodično nasilje i napuštanje partnera. Očajni parovi u nastojanju da se razvedu pribjegavali su lažima na sudu ili su, pak, unajmljivali privatne detektive koji su špijunirali njihove dojučerašnje muževe ili supruge. Zakon o razvodu bez ičije krivice donesen je kako bi se smanjili inkriminirajući postupci supružnika u brakorazvodnom postupku, ali i animozitet među njima. Ovim zakonom omogućeno je da se svako razvede na pristojan i miran način. Čak i ako bi jedno od supružnika osporavalo razvod, drugo bi moglo dobiti razvod bez ikakvih optužbi da je njegova supruga, odnosno muž činio nečasne radnje i preljubu. Svaka država, osim Njujorka, slijedila je Kaliforniju u ovome i usvojila zakone o razvodu bez ičije krivice. Tri godine nakon stupanja na snagu zakona o razvodu bez ičije krivice procenat razvoda brakova enormno se povećao.

LELAND, 1996.

itekako imati aktivnu ulogu u životima svoje djece. Djeca koja žive samo s jednim roditeljem neće imati potporu porodice kao cjeline i sistema kao što je to slučaj s djecom koja žive sa oba svoja roditelja. Samohrani roditelji vole svoju djecu i brinu o njima, međutim što više pažnje, njege i odgoja imaju, djeca će manje patiti u svom životu.
Sada ćemo navesti neke činjenice o jednoroditeljskim porodicama u kojima djeca odrastaju bez očevog staranja (Harper i McLanahan, 2004).

- Porodice s jednim roditeljem pružaju slabiju zaštitu djeci i ženama u poređenju s porodicama koje sačinjavaju tradicionalno vjenčani parovi.
- Mnogo je vjerovatnije da će djevojčice koje odrastaju bez oba biološka roditelja biti seksualno aktivne kao tinejdžerke.
- Djeca i tinejdžeri koji ne žive s biološkim ocem izloženi su većem riziku od fizičkog, emocionalnog i seksualnog zlostavljanja.
- Učenici u srednjim školama i studenti na fakultetima koji dolaze iz razorenih porodica i rastavljenih brakova imaju problematičnije ponašanje. U nekim zajednicama, djeca samohranih roditelja čine više kriminalnih radnji.
- Djeca samohranih roditelja češće bivaju zanemarana i zlostavljanja i češće bivaju kažnjavana zatvorskim mjerama.

Smjernice kvalitetnog roditeljstva koja se navode u ovoj knjizi jednako se primjenjuju u potpunoj i nepotpunoj porodici.[3] Svi roditelji suočavaju se sa sličnim problemima, premda se više pažnje treba posvetiti jednoroditeljskim a razlozi za to su sljedeći:

1. Pokazivanje snage ličnosti – U pokušaju da djeci pruže čvrst oslonac i primjer jake ličnosti, samohrani roditelji sebi nerijetko postavljaju zadatak da budu pribrani, te emocionalno i mentalno stabilni u svakoj situaciji. Međutim, ovo je teško ostvariti u svim situacijama za bilo kojeg roditelja i predstavlja zadatak koji samo dodatno može opterećivati samohranog roditelja. U ovom pogledu, samohranim roditeljima možemo pomoći ukoliko im kažemo da je uredu griješiti i nekada ne imati punu kontrolu nad situacijom.

2. Dvostruka uloga i trud – Roditelji će se uvijek truditi da djetetu nadomjeste nedostatak odustnog roditelja. Očevi će, naprimjer, često nastojati biti osjetljiviji i emocionalno bliskiji sa svojom djecom ukoliko nemaju majku pored sebe. Postoje mnoge knjige koje mogu biti od velike pomoći samohranim roditeljima kada je riječ o ovom problemu.

3. Jačanje samopouzdanja – Djeca ne treba da se stide ukoliko imaju samo jednog roditelja ili žive samo s jednim roditeljem. Takva djeca treba da znaju da su ona jednako dobra kao i ona djeca koja žive sa oba roditelja. Samohrani roditelji treba da svojoj djeci obezbijede topao dom i sretan porodični život. Učite djecu kako je poslanik Muhammed, a.s., izgubio oba roditelja još u djetinjstvu. Veoma pažljivo djetetu objasnite zbog čega njegov drugi roditelj "nije tu", i nikako ne dozvolite da manipulira vama i učini vas da se zbog toga osjećate krivim.

4. Kvalitetna komunikacija – Neophodno je da dijete i roditelj imaju neprekidnu komunikaciju. Životi kako roditelja, tako i djeteta bit će mnogo lakši ukoliko se kreira jedna prijateljska veza puna ljubavi, te ukoliko u kući bude vladala atmosfera međusobne pažnje i podrške.

Nakon svega što smo kazali, treba istaknuti kako činjenica da je neko samohrani roditelj ne mora značiti da će odgajati i podizati svoju djecu bez ikakve podrške. To može biti jednako uzbudljivo i uspješno iskustvo kao i unutar porodica sa dva roditelja, ponekad čak i bolje, ukoliko u porodicama sa dva roditelja postoji mnogo bračnih razmirica, konflikata i tenzija.

3 Potpuna porodica je zajednica u kojoj žive oba roditelja sa svojom djecom i unutar tih okvira ispunjavaju svoju roditeljsku ulogu. Nepotpuna porodica je ona u kojoj je jedan roditelj trajno odsutan iz porodičnog doma, usljed smrti ili razvoda. Prim. prev.

PRINCIPI KOJE TREBA PRIMIJENITI SAMOHRANI RODITELJ KAKO BI BIO USPJEŠAN

Sada ćemo navesti niz radnji koje bi samohrani roditelji trebalo da poduzmu kako bi odgojili uspješnu djecu i minimizirali nesporazume i konflikte s djecom:

- Izgradite mrežu prijatelja i uspostavite dobre međusobne odnose. Svoje dobre prijatelje pozovite na druženje, kao i njihovu djecu, kako bi se mogla sprijateljiti i družiti s vašom djecom. Upoznajte druge porodice sa samohranim roditeljima, dobro upamtite da ako ste samohrani roditelj ne morate biti i usamljeni. Bliski prijatelji mogu vam pružiti emocionalnu podršku, odlično društvo, pomoć u hitnim situacijama. Oni vam mogu pričuvati dijete i biti jedini koji su voljni da vas saslušaju. Pažljivo birajte osobe s kojima želite biti prijatelji. Izaberite one koji su brižljivi, na koje se možete osloniti, one koji su pouzdani, iskreni i odani te koji će biti uz vas kada vam to bude najviše trebalo. Ukoliko imate veliku rodbinu, održavajte kontakte sa svim rođacima i redovno ih posjećujte. Nemojte se ustručavati da svoje roditeljsko breme podijelite s drugim članovima porodice, i tražite pomoć od njih kada vam je potrebna.
- Organizirajte svojoj djeci brojne izlaske vani i priredite im dane ispunjene veseljem. Bilježite sve takve događaje kako biste sebe i svoju djecu mogli podsjetiti na te sretne trenutke i radosne događaje.
- Podijelite donošenje nekih odluka sa svojom djecom, i nekada s njima pokušajte doći do rješenja za određeni problem. Ovo može podići njihovo samopouzdanje, i oni će se osjećati vrijednim članovima porodice. U porodicama s jednim roditeljem, svakodnevno vam je potrebna pomoć i saradnja svakog djeteta. Ako se u kući radi timski i dijele zadaci i posao, to će svakako smanjiti pritisak s kojim se roditelj suočava.
- Nikako ne dozvolite da vaš bijes ili lični strahovi utječu na djecu. Ukoliko biste vidjeli svijet njihovim očima, shvatili biste da su djeca veoma ranjiva bića. Djeca strahuju da će ostati sama na svijetu ukoliko se nešto dogodi njihovom roditelju. Nemojte zaboraviti da se u svim poslovima oslanjate na Gospodara, da Njega molite za sve potrebe. Nakon što poduzmete sve što je potrebno, predajte svoje strahove i probleme Božijem okrilju, jer je On Najbrižljiviji.
- Ukoliko se razvedete, nemojte prisiljavati djecu da stanu na nečiju stranu. Ne tražite od svoje djece da biraju između "dobrog i lošeg roditelja". Djeca su beskrajno odana i jednom i drugom roditelju, i osjećat će veliku grižnju savjesti i krivicu ukoliko bi morala odbaciti jednog roditelja u korist drugoga.
- Iznad svega, budite pozitivni i usmjereni prema Bogu. Znajte da samohrani roditelji s kvalitetnim roditeljskim vještinama mogu jednako uspješno odgojiti djecu i bez drugog partnera. Ostvarite sve to izgradnjom jednog pomoćnog sistema, kruga prijatelja, rodbine i komšija. Odgajanje djece ne zavisi od broja roditelja, nego od kvalitetnog roditeljstva i vrijednosti ili uzvišenosti svjetonazora koji roditelj ima.

UTJECAJ SAMOHRANE MAJKE NA POSLANIKE: MUSAA, A.S., ISAA, A.S., I MUHAMMEDA, A.S.

Poslanik Musa, a.s.
I Mi nadahnusmo Musaovu majku: "Doji ga, a kad se uplašiš za njegov život, baci ga u rijeku, i ne strahuj i ne tuguj, Mi ćemo ti ga, doista, vratiti i poslanikom ga učiniti." (Kur'an, 28:7)
Musaova majka pustila je svoga sina niz rijeku ispunjena vjerom da će se Gospodar brinuti o njemu. Nakon što u faraonovom domu niko nije mogao nahraniti malog Musaa, a.s., Božijim određenjem, on je vraćen svojoj majci, koja ga je potom odgajala. Treba razmisliti koliko je veliku odluku donijela Musaova, a.s., majka. Ona je Bogu predala svoje dijete, i brigu o njegovom životu, te je na taj način oblikovala osobine vođe kod ovog odabranog poslanika.

Poslanik Isa, a.s.
I kada meleki rekoše: "O Merjema, tebe je Allah odabrao i čistom stvorio, i boljom od svih žena na svijetu učinio." (Kur'an, 3:7)
Isa, a.s., nije imao oca. Njega je odgojila hazreti Merjema. Ona je bila samohrana majka i oličenje najvećih vrijednosti, ljubavi, požrtvovanosti i integriteta. Uzvišeni Allah opisao ju je u suri koja nosi njeno ime i kazao kako je ona bila najčednija odabrana žena, blagoslovljena najvećim stepenima imana.

Poslanik Muhammed, a.s.
Poslanik Muhammed, a.s., rodio se kao siroče, a njegova majka Amina Bint Vehhab odgajala ga je kao samohrana majka. Ona je s njim provela samo šest godina, tokom kojih je formiran uzoriti karakter i ličnost Muhammeda, s.a.v.s. Njegova majka u srce mu je ulila hrabrost, ljubav, poštenje, iskrenost, kreativnost i samopouzdanje.
Utjecaj materinstva nemjerljiv je! Pitanje je da li uopće možemo pojmiti koliko se majke nesebično daju u procesu roditeljstva!

- Djeca na ovaj svijet dolaze i znaju ko je njihova majka, onda majke djeci kažu ko je njihov otac.
- Imam Ahmed prenosi kako je jedan čovjek došao Poslaniku, s.a.v.s., i kazao: "Došao sam da ti dam prisegu i da učinim s tobom hidžru i ostavio svoje roditelje u suzama." Poslanik, a.s., na to mu je kazao: "Vrati se njima i nasmij ih isto onako kako si ih i rasplakao."
- Prenosi se kako je jedan musliman gorko plakao na dženazi svoje majke, te kazao: "Zar da ne plačem kada se zatvorila jedna od mojih dženetskih kapija?!"

Da li jedan roditelj može biti zamjena za drugoga?

Majka ne može biti potpuna zamjena za oca, kao što ni otac ne može u potpunosti zamijeniti majku u porodici. Dokazano je kako se najbrže razvijaju one bebe koje se podjednako vežu za oba roditelja. Majka djetetu nudi beskrajnu ljubav, nježnost, razumijevanje i strpljenje. Ona ga, također, hrani svojim mlijekom. S druge strane, otac djetetu pruža osjećaje snage i odgovornosti. Njegov ozbiljni ton, drugačiji miris tijela, kao i grublja koža na obrazima korisno stimulišu bebu. Ipak, općenito se smatra da je gubitak majke mnogo teži i bolniji za dijete u poređenju s gubitkom oca. Majka nudi posebnu vrstu ljubavi

i zaštite, te je većinom posvećenija djetetu i njegovoj budućnosti. Domaćice se tako u pravilu mnogo više brinu o djeci, te su djeca za njih mnogostruko više vezana. U životu domaćice, naime, djeca predstavljaju najvažniji dio njene svakodnevnice, odnosno dnevnih obaveza. Stoga, majke koju su domaćice općenito su posvećenije djeci i imaju mogućnost da im pruže beskrajnu ljubav i potporu kako bi ona kasnije uspjela u životu (George Tremblay i Allen Israel, 1998).

Veoma je raširena zabluda kako je dječacima potrebniji i važniji otac od majke, a da je djevojčicama potrebnija majka. Otac ima veoma važnu ulogu kako u životu djevojčice, tako i u životu dječaka, iako ta uloga nije uvijek istovjetna. Na isti način majka je jednako značajna u odgajanju sinova, koliko i kćerki. Otac pruža kćerci osjećaj snage, potpore i sigurnosti. Nadalje, djevojčicama je bitna uloga oca u kontekstu njihovog uspješnog odnosa s drugim muškarcima. Ukoliko žensko dijete odrasta bez oca, ono bi moglo poimati druge muškarce zastrašujućim, misterioznim i nerealnim.

Postavlja se pitanje da li majke mogu preuzeti ulogu oca kada dijete ostane siroče. Odgovor je da ona to nikada ne može ostvariti u potpunosti, ali i da to nije potrebno. Dječija osobnost je konstituisana na takav način da ona mogu živopisno predočiti roditelje i opisati ih do najsitnijih detalja, i u slučajevima kada se ne mogu sjetiti svega što je vezano za njihovu majku ili oca. Djeca mogu sklopiti mozaik idealnog roditelja iz sitnih dijelova ličnosti drugih osoba. Ukoliko je dijete bez oca, majka mu najbolje može pomoći tako što će mu dočarati sliku svoga oca dok je bio živ. To se postiže čestim druženjem s djedom, amidžama i drugim rođacima. Nadalje, majka treba podsticati dijete da u sigurnoj i nadgledanoj okolini provodi dosta vremena s učiteljem, ukoliko je on prijateljski raspoložen i povjerljiv, kao i s vjeroučiteljem. Uz njenu pratnju i savjete, ovakve osobe mogu postati muški uzori dječaku.

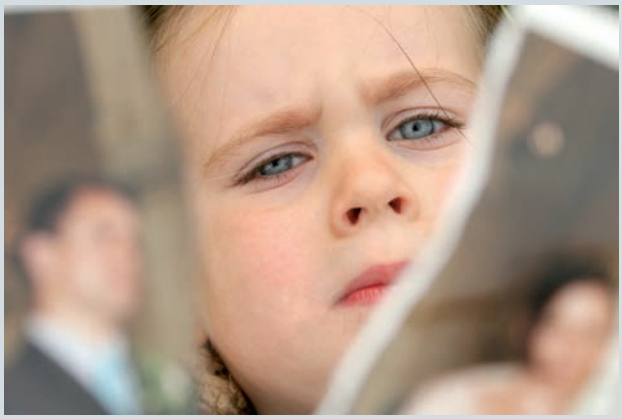

Šta je uistinu važno?

Nakon četrdeset godina, neće uopće biti bitno koliko je velik bio tvoj bankovni račun, u kakvoj si kući živio ili kakav si auto vozio. Ono što će istinski biti značajno jeste koliko si važnu ulogu imao u životu svoje djece i unuka.

O ISLAMU I RAZVODU

Povećanje procenta razvedenih brakova predstavlja jedan od glavnih razloga odgajanja djece u jednoroditeljskim porodicama. U nekim kulturama i religijama razvod predstavlja zabranjenu stvar. U Brazilu je, naprimjer, razvod bio protivzakonit sve do 1977. godine. Na Filipinama katolicima nije dozvoljene da se razvode, dok zakon u Indiji, također, zabranjuje razvod. U islamu se ne zabranjuje razvod, iako to predstavlja veoma pokuđen čin, koji se može ostvariti shodno jasnim procedurama i propisima. Prije nego što dođe do razvoda, muslimani treba da prođu kroz faze porodičnog posredovanja ili medijacije, te dogovora ili nagodbe između supružnika. Islam nalaže da povjerljivi i mudri članovi porodica supružnika učine sve kako bi se spasio brak, posebno ukoliko postoje djeca, na koju bi razvod ostavio trajne posljedice.

Poslanik, a.s., je kazao: "Od dozvoljenih stvari, Allahu najmrže djelo je razvod braka" (Hadis prenosi Ibn Madže).

Roditelji moraju učiniti sve što je u njihovoj moći da sačuvaju svoj brak. Kada se desi razvod braka, najviše trpe djeca, te stoga, u takvim slučajevima, roditelji moraju biti pravedni i iskreni sa svojom djecom.

- Ukoliko dođe do razvoda braka, odnosno ponovne ženidbe ili udaje, djeci se na pažljiv i iskren način mora kazati šta se uistinu dešava, bez ikakvih prikrivanja ili izmišljanja. Roditelji moraju jasno kazati djeci da se rastaju ukoliko dođe do razvoda, te naglasiti kako se to nije desilo zbog djece, te da će ih oni uvijek voljeti. To može biti veoma bolno i neugodno za djecu. Neki roditelji smatraju kako će djeci ublažiti bol ukoliko skriju istinu ili izmisle kojekakve priče. Međutim, istina je da će djeca shvatiti da ih roditelji nisu dovoljno voljeli i poštovali da im kažu šta se uistinu desilo između njih.
- Također, veoma je važno naglasiti da se djeca nikako ne smiju prisiljavati da prihvate određeni stav u vezi s razvodom, odnosno da zauzmu nečiju stranu.

Kada se, pak, radi o novim roditeljima (pomajci ili očuhu), nema nikakvog smisla da se djeca prisiljavaju da prihvate nove roditelje i njihove porodice kao da su oni njihovi istinski, krvni srodnici. Vjerovatno će doći do nekih tenzija, ljubomore i rivaliteta. Ali sve su to neizbježni dijelovi procesa i odnosa, koji se moraju prevazići. Mnogo je bolje da se djetetu novi roditelj prikaže kao "majčin novi suprug ili očeva nova supruga", negoli da se prisiljava i pretvara kao da je to nova majka ili otac.
Razvedeni roditelji treba da se odnose na lijep, pažljiv i tolerantan način prema svim članovima porodice. Kur'an nalaže da se u slučaju razvoda ponašamo na najprikladniji mogući način:

> *Puštanje može biti dvaput, pa ih ili velikodušno zadržati ili im na lijep način razvod dati. A vama nije dopušteno da uzimate bilo šta od onoga što ste im darovali, osim ako se njih dvoje plaše da Allahove propise neće izvršavati. A ako se bojite da njih dvoje Allahove propise neće izvršavati, onda im nije grehota da se ona otkupi. To su Allahovi propisi, pa ih ne narušavajte! A oni koji Allahove propise narušavaju, nepravedni su."*
>
> (Kur'an, 2:229)

Utjecaj razvoda na djecu

Razvod najčešće negativno utječe na sve sfere dječijeg života, poput porodičnih veza, finansijskog statusa, emocionalnog stanja, psihološke prilagodbe i rezultata u obrazovanju. Kako brakovi nestaju, a povećava se broj razvoda, pojavljuje se sve veći broj djece koja žive u jednoroditeljskim porodicama i vanbračnim zajednicama. Procenat siromaštva značajno je veći u vanbračnim zajednicama i jednoroditeljskim porodicama negoli u očuvanoj bračnoj zajednici. SAD ima najveću stopu siromaštva u jednoroditeljskim porodicama bez oca, u poređenju s drugim naprednim demokratskim zemljama (Demography, 2012). Prema podacima iz 2009. godine, djeca razvedenih brakova u SAD-u pretežno žive u jednoroditeljskim porodicama s majkom, 75 procenata, u odnosu na 25 procenata djece koja žive samo s očevima. Ova djeca imaju veću vjerovatnoću da žive u siromaštvu nego ostala djeca. Većina njih također živi u iznajmljenim stanovima. Nakon razvoda žene imaju veću vjerovatnoću da žive u siromaštvu nego muškarci i to u omjeru 22 procenta naspram 11 procenata. (Ured za cenzus SAD, 2011)

Prihodi domaćinstva smanjuju se za 21% neposredno nakon razvoda. Oko trideset i osam procenata razvedenih žena s djecom živi u siromaštvu, a procjenjuje se da sedamnaest posto muškaraca završi u zatvoru nakon razvoda braka. Djeca razvedenih roditelja češće izostaju iz škole, slabije su mentalno razvijeni i najčešće imaju vanbračne potomke.

SELTZER, 1989

U slučajevima razvoda uistinu je bitno da postoji određeni nivo razumijevanja i tolerancije. Ponekad djeca nikada ne prihvate svoje "nove roditelje". U ovakvim slučajevima, sve što se može učiniti jeste ostati pribran, uljudan i pažljiv, te se nadati da će vremenom stvari doći na svoje mjesto. U svakom slučaju, djeca će svakako kasnije napustiti dom i osnovati svoje porodice. Ukoliko dođe do razvoda braka nakon dužeg perioda koji je obilovao problemima i nerazumijevanjem, djeca to dožive i kao određeno olakšanje. Ponekad djeca imaju osjećaje dvostruke odanosti. Iako je možda bolje da žive bez oca, oni to ne mogu kazati i priznati jer ga i dalje vole i žele da on bude uz njih. U slučajevima kada razvod donese ipak neku vrstu mira i olakšanja, novi roditelji mogu razviti divno i trajno prijateljstvo s djecom.

Samohrani roditelj suočava se s raznolikim problemima kada su u pitanju djeca tinejdžeri. Naime, samohrani roditelji od ovakve djece ne smiju napraviti ovisnike o sebi, ali, istovremeno, ne smiju im dodijeliti ulogu "zamjene za odsutnog oca". Sinovi tinejdžeri **nemaju** ulogu muževa, kao što ni kćerke

tinejdžerke **nemaju** ulogu supruga. Roditelji treba da znaju kako u ovakvim slučajevima često dolazi do različitih zlostavljanja, od seksualnih do fizičkih i psihičkih. U doba kada bi trebalo da se bave svojim zadaćama, djeca tinejdžeri čiji su se roditelji razveli suočavaju se s brojnim drugim problemima. Stoga bi samohrani roditelji trebali nastojati da njihova djeca u tinejdžerskom dobu žive "normalnim" životom koliko god je to moguće, te da uspostavljaju društvene odnose primjereno njihovoj dobi. Bez obzira koliko su usamljeni, samohrani roditelji ne smiju biti sebični.

Vanbračnu djecu ne treba poistovjećivati sa siročadi i djecom čiji su se roditelji razveli a koja žive sa samohranim roditeljima. Temeljna razlika ogleda se u osjećaju pripadnosti ocu i vezanosti za njega. Umrli otac djetetu daje osjećaj sigurnosti, iako više nije među živima, jer se djeca identificiraju s njim i pozivaju se na njega. Sve to od velike je pomoći samohranoj majci, koja djeci može prenijeti osjećaje sigurnosti i ljubavi. Ona ih može bolje usmjeravati i napraviti im ugodnu atmosferu koja će im pomoći da preteknu svoje vršnjake koji imaju oba roditelja i naizgled bolji život. Stalnom potporom, majka može djecu učiniti postojanim osobama koje će biti spremne da se suoče s brojnim životnim poteškoćama i ispitima. Upravo one predstavljaju najvažniju kariku koja će djecu učiniti upečatljivim i samopouzdanim osobama.

Savjet razvedenim roditeljima:

- Ne namećite svojoj djeci vašu percepciju drugog roditelja.
- Pokušajte imati lijepu komunikaciju s djecom, drugim roditeljem i njegovom/njenom rodbinom.
- Objasnite djeci kako razvod roditelja neće uništiti odnos i vezu između roditelja i djece.

Važnost porodice u islamu

Islam pridaje veliki značaj očuvanju porodice. Najprije, Kur'an kazuje kako su ljudi najčasnija i najdostojanstvenija Božija stvorenja, jer im je Bog povjerio misiju na zemlji i učinio ih Svojim namjesnicima. Zbog toga, oni bi trebalo da se istinski brinu i spremaju za misiju povjerenja i namjesništva (*istihlaf*).

Nije slučajno da period infantilnosti kod djece, odnosno ljudi traje mnogo više negoli je to slučaj sa životinjama. Stoga, početna stanica u ovoj "školi porodičnog obrazovanja" jeste prikladan odnos između muža i žene. Ovaj odnos ne bi trebalo da ima odlike "poslovnog ugovora", niti bi trebalo da se svodi na prava i obaveze, premda su "porodična prava" potrebna kao vid minimalne zaštite. Odnosi između muža i žene trebalo bi da se grade na uzajamnoj ljubavi (*meveddet*) i samilosti (*rahmet*). Bez ovog temelja, želje roditelja o sretnom domu te uspješnoj i predanoj djeci nikada neće biti ostvarene, kao što se i kazuje u Kur'anu, sura Furkan, ajet 74. Samohrani roditelji također moraju biti saosjećajni i milostivi prema svojoj djeci. U Kur'anu je rečeno:

> *I oni koji govore: "Gospodaru naš, podari nam u ženama našim i djeci našoj radost i učini da se čestiti na nas ugledaju!"* (Kur'an, 25:74)

Porodica je potrebna ljudskim bićima da bi ostvarila potpuni psihički razvoj. Gospodar nas je stvorio s tim osjećajem i on je bitan kako za naš psihički, tako i za fizički razvoj. Naš oblik, visina, boja, pokreti i izgled, kao i psihički, duhovni i mentalni aspekti našeg bića, sve to stvoreno je u međusobnoj ovisnosti. Nadalje, Gospodar nas je blagoslovio našim porijeklom, rodom, zajednicom i nacijama:

> *Mi čovjeka stvaramo u skladu najljepšem.* (Kur'an, 95:4)

Tokom našeg životnog puta, razvijamo se postepeno i to na jedan zadivljujući način. Od krhkosti i nježnosti beba, kroz periode rasta i učenja, do vrhunca snage, pa ponovne slabosti poznih godina, kada slabe snaga, znanje i pamćenje. U ovome procesu, i roditelji se neprestano razvijaju na psihološkom planu, i sve to utječe na njihovu djecu, unuke i članove šire porodice. Potreba za intimnošću ostat će neupotpunjena sve dok se ne stupi u brak. Jedino u braku muškarac i žena mogu iskusiti maksimum psihičke intimnosti. U vezi s tim, u Kur'anu se kaže:

> *...One su odjeća vaša, a vi ste njihova odjeća.* (Kur'an, 2:187)

Nakon braka dolazi drugi bitan faktor razvoja: želja za djecom i osnivanje porodice. Ovdje se mogu desiti sljedeće četiri stvari, i svaka od njih nosi određene psihičke posljedice. Supružnici mogu biti neplodni, imati samo djevojčice, samo dječake ili imati i djevojčice i dječake. Svaka od navedenih situacija utječe na određeni način kako na roditelje, tako i na djecu:

> *Allahova je vlast na nebesima i na Zemlji. On stvara šta hoće! On poklanja žensku djecu kome hoće, a kome hoće – mušku, ili im daje i mušku i žensku, a koga hoće, učini bez poroda; On uistinu, sve zna i sve može.* (Kur'an, 42:49–50)

Naš psihički razvoj nastavlja se nakon što vidimo svoju djecu kako stupaju u brak i dobijaju svoje potomke. Iskustvo unuka donosi osjećaj da se naš život nastavlja u budućnosti.

Svjesni smo razlike kada imamo samo jedno dijete (djevojčicu ili dječaka) u porodici. To nije isto kao kada dijete ima braću i sestre. Kao što nije isto kada dijete nema tetke, dajdže, amidže, djedove i nane. Djeca su bogatija kada je porodica brojnija, pogotovo ako su i porodice njihovih roditelja također mnogobrojne ili višečlane. Psihološka snaga i bogatstvo stiču se upravo kroz brojne odnose koje dijete gradi sa svojom bližom i daljom porodicom. Sve to odvija se u kontekstu raznolikih uloga. Tako djevojčice mogu biti kćerke, sestre, supruge, majke, tetke i nane, dok dječaci mogu biti sinovi, braća, muževi, dajdže/amidže i djedovi.

Jednom porodica, uvijek porodica!

Ukoliko umremo sutra, kompanija ili organizacija u kojoj radimo može nas zamijeniti samo za nekoliko dana. Međutim, porodica koja ostaje iza nas osjećat će taj gubitak tokom cijelog života. Mi se uvijek predajemo više poslu negoli svojoj porodici. Koliko je to samo nerazborito i daleko od mudrosti!

(Anonimni internetski post)

F A M I L Y

F Father
A And
M Mother
I I
L Love
Y You

CILJEVI PORODICE PREMA KUR'ANU

Lijepa porodična tradicija promiče vrijednosti koje djeca ne mogu naučiti u školi.

Porodični život zavisi od pravilno postavljenih ciljeva porodice koji su uvijek iznad cilja da se samo steknu djeca. Porodica nema isključivo za cilj rađanje djece kako bi se čovječanstvo spasilo od odumiranja. Održavanje porodice samo radi porodice nema smisla, tako da ciljevi porodice moraju obuhvatati mnogo više od pukog produženja vrste. U Kur'anu se kaže:

> *O ljudi, bojte se Gospodara svoga, Koji vas od jednog čovjeka stvara, a od njega je i drugu njegovu stvorio, i od njih dvoje mnoge muškarce i žene rasijao. I Allaha se bojte – s imenom čijim jedni druge molite – i rodbinske veze ne kidajte, jer Allah, zaista, stalno nad vama bdi.* (Kur'an, 4:1)

Ljudi su stvoreni od jedne duše (*nefsa*), od nje je načinjena njena parica, te je od njih poteklo čovječanstvo. O tome govori i sljedeći ajet:

> *Allah za vas stvara žene od vaše vrste, a od žena vaših daje vam sinove i unuke, i ukusna jela vam daje. Pa zašto u laž oni vjeruju, a Allahove blagodati poriču.* (Kur'an, 16:72)

Ideja da ljudi na zemlji imaju određenu ulogu opisana je u ovom ajetu:

> *A kada Gospodar tvoj reče melekima: "Ja ću na Zemlji namjesnika postaviti!" – oni rekoše: "Zar će Ti namjesnik biti onaj koji će na njoj nered činiti i krv prolijevati? A mi Tebe veličamo i hvalimo i, kako Tebi dolikuje, štujemo." On reče: "Ja znam ono što vi ne znate."* (Kur'an, 2:30)

Čovjekova uloga na zemlji jasno je definirana. To je povjereništvo i namjesništvo (*halifa*). Uloga ljudi kao namjesnika jeste da na zemlji razviju civilizaciju (*imran*) i uspostave pravdu (*adl*). Kur'an, također, naglašava da je ovaj život ispit, te da smo ovdje da služimo jedino Bogu i činimo mu ibadet:

> *Džinove i ljude stvorio sam samo zato da Mi se klanjaju.* (Kur'an, 51:56)

Ciljevi porodice uključuju: služenje Gospodaru, namjesništvo, poštivanje Božijih naredbi i zabrana, te brigu o pravima drugih ljudi.

Bog jasno određuje kakvi odnosi treba da budu između supružnika u sljedećem ajetu. U njemu se naglašava harmonija, ljubav i samilost među članovima porodice:

> *I jedan od dokaza njegovih je to što za vas, od vrste vaše, stvara žene da se uz njih smirite, i što između vas uspostavlja ljubav i samilost; to su, zaista, pouke za ljude koji razmišljaju;* (Kur'an, 30:21)

Iako ljubav unutar porodice zauzima visoko mjesto, ona ne predstavlja najveću ljubav u životu. Ljubav prema Allahu i Njegovom Poslaniku uvijek se stavlja na najuzvišenije mjesto:

> *Reci: "Ako su vam očevi vaši, i sinovi vaši, i braća vaša, i žene vaše, i rod vaš, i imanja vaša koja ste stekli, i trgovačka roba za koju strahujete da prođe neće imati, i kuće vaše u kojima se prijatno osjećate – miliji od Allaha i Njegova Poslanika i od borbe na Njegovu putu, onda pričekajte dok Allah Svoju odluku ne donese. A Allah grješnicima neće ukazati na Pravi put."* (Kur'an, 9:24)

Temelj ljubavi jeste žudnja za Gospodarem, a ljubav prema Njemu predstavlja najuzvišeniji osjećaj. Čovjek voli svoje roditelje, djecu i rodbinu čak i kada mu oni učine nešto nažao. Razlog tome jeste činjenica da je čovjekova ljubav izvedena iz ljubavi prema Bogu i da od toga zavisi. Božiji darovi obasipaju nas svakoga dana, pa i onda kada učinimo nešto pogrešno. Ljubav unutar porodice objašnjena je i u sljedećim ajetima:

> *... I Allaha se bojte – s imenom čijim jedni druge molite – i rodbinske veze ne kidajte, jer Allah, zaista, stalno nad vama bdi.* (Kur'an, 4:1)
> *Gospodar tvoj zapovijeda da se samo Njemu klanjate i da roditeljima dobročinstvo činite. Kad jedno od njih dvoje, ili oboje, kod tebe starost dožive, ne reci im ni: "Uh!" – i ne podvikni na njih, i obraćaj im se riječima poštovanja punim.* (Kur'an, 17:23)

U ovom prepletu ljubavi i pažnje, majka ima prednost nad ocem i o njoj se treba prvenstveno brinuti. Kada je Poslanik, a.s., upitan ko je najpreči da mu se posveti briga i pažnja (*birr*), on je odgovorio: "Tvoja majka, tvoja majka, tvoja majka, pa nakon toga, tvoj otac" (Hadis prenosi Buhari).

Robovi Milostivog (*ibadu Rahman*) nadaju se dvjema stvarima: sretnoj porodici i pravednim predvodnicima, kao što je navedeno u Kur'anu:

> *I oni koji govore: "Gospodaru naš, podari nam u ženama našim i djeci našoj radost i učini da se čestiti na nas ugledaju!"* (Kur'an, 25:74)

Radost i spokoj želja su i cilj svakog člana porodice uključujući roditelje, djedove i nane, djecu i unuke. Čestiti i pravedni predvodnici predstavljaju drugi cilj. Ovo može biti ostvareno odgajanjem djece u duhu istinoljubivosti, povjerenja, pokoravanja Gospodaru, unapređenja civilizacije (*imran*), te ljubavi prema Bogu i Njegovom Poslaniku, a.s. Ukoliko se zanemare ovi suštinski principi, porodica neće dosegnuti istinsku sreću i uspjeh. Roditelji postaju zadovoljni kada vide da im se djeca ponašaju ispravno i u skladu s njihovom misijom na zemlji.

Ove principe treba usvojiti, živjeti u skladu s njima, te ih objasniti svome potomstvu. Na ovaj način sjeme dobrote i vrlina bit će

usađeno u srce i um djece. Čak i ako se desi da dijete odraste zaboravljajući Boga, jednog će dana sjeme vjere proklijati i donijeti plodove. Baš kao što se dijete hrani majčinim mlijekom, tako se treba hraniti i čistotom vjere. Potrebno je izgraditi pravi karakter kod djece, te pravilno postaviti njihove prioritete od samog početka njihovog života.

Pravilni temelji ojačat će imunitet djeteta na mnogostruka iskušenja koja nas okružuju. Ne možemo se samo osloniti na "vanjsku brigu" kako bi se očuvalo društvo. Unutarnji sistem vrijednosti kod djeteta, osjećaj samopoštovanja, snaga i samokontrola predstavljaju najefikasnije mehanizme za očuvanje društva i kolektiva. Roditelji treba da pomognu djeci da nauče što više Božanske mudrosti koja nam je objavljena, naglašavajući pritom vjeru, poštenje i samilost već u ranoj fazi njihovih života.

U ČEMU JE PROBLEM S MUSLIMANSKOM PORODICOM?

Porodične vrijednosti već decenijama opadaju i gube se s pozornice društva. Povećan broj razvoda, porodice s jednim roditeljem, vanbračne zajednice, bezakonje, siromaštvo i nesigurnost uveliko utječu kako na roditelje, tako i na djecu. Nažalost, ni muslimanske porodice nisu imune na ova globalna dešavanja, te su se našle pred brojnim problemima i slabostima. Muslimanska porodica treba biti primjer uspjeha i stabilnosti. Odgovor zašto su i muslimanske porodice u rasulu izuzetno je složen, ali on je svakako vezan i za činjenicu da je oslabio i sam ummet ili zajednica muslimana. Poremećeni ekonomski uvjeti, zaostao i neefikasan obrazovni sistem kao i marginalizacija iskrene vjere veoma su negativno utjecali na muslimansku porodicu općenito.

Kur'an zahtijeva od muslimana da istražuju i čitaju (*ikre'*), koriste razum (*je'akilun*), misle (*jetefekkerun*), pomno promišljaju (*jetedebberun*) i pravilno razumijevaju (*jefkahun*). Zašto je među muslimanima najveći stepen nepismenosti i zašto među njima ima najviše praznovjerja? Posljednjih stoljeća, muslimani su poražavani, ubijani i ponižavani. Nadalje, oduzeti su njihova zemlja i bogatstva. Muslimanska zajednica postala je slaba i beznadežna s pogrešnim svjetonazorom, iskrivljenim kulturalnim vrijednostima i bez samopouzdanja. Muslimani su izgubili karakter, te su izabrali novac i moć ispred morala i općeg dobra. U javnim stvarima prevladava pohlepa i lijenost. Ummet se guši u korupciji, bolestima, siromaštvu i gladi.

Nezamisliva borba za materijalna dobra i fizičke užitke lišila je kako roditelje, tako i djecu svakog osjećaja za moral i duhovnost.

Fundamentalna jedinica društva, porodica, počela se raspadati. Umjesto da odgajaju vrijedne i uzorne građane, koji su odvažni, kreativni, samopouzdani i odgovorni, muslimanske porodice proizvode razmaženu i egocentričnu djecu. Takva su djeca potrošači, a ne proizvođači, te su usredotočeni samo na sebe i svoje potrebe, umjesto da se okrenu zajednici i služenju za opće dobro. Stoga oni čine više štete, nego što doprinose društvu.

Kod mnogih roditelja muslimana primjećujemo neznanje, nepismenost i apatiju. Njihova djeca ne uspijevaju postići zapažene rezultate u obrazovanju, niti posjeduju korisne radne vještine. Usto, brojna muslimanska društva trpe pod opresivnim i tiranskim vladama. Problemi s kojima se suočava najveći broj muslimana su sljedeći:

- ograničena sloboda mišljenja usljed represije i indoktrinacije;
- ograničena sloboda propitivanja, istraživanja i govora;
- ograničena sloboda poslovanja i razvitka usljed korupcije i lošeg upravljanja;
- ograničena sloboda žena usljed neznanja i muškog šovinizma;
- ograničena sloboda građana u izboru vlasti usljed represije i tiranije.

Muslimani ne mogu riješiti sva ova pitanja u kratkom vremenskom periodu ili, kako se kaže, preko noći. Međutim, kakve god da su okolnosti u pitanju, muslimani mogu početi s onim što je pod njihovom kontrolom. To je svakako kvalitetno roditeljstvo. Da bi odgojili poštenu i uspješnu djecu, a samim time i korisne građane, muslimani moraju promijeniti autoritarni i opresivne stilove roditeljstva, koji dominiraju njihovim društvima i zemljama. Dakle, moraju pristupiti ozbiljnim reformama kada su u pitanju procesi i aktivnosti vezani za roditeljstvo.

RAZVOJ DJETETA I KVALITETAN OBRAZOVNI SISTEM

Učinjeni su brojni pokušaji na sprovođenju reformi koje bi spriječile da se muslimanski svijet surva u provaliju pred kojom se našao. Mnogi su planovi čak i sprovedeni u djelo. Međutim, obrazovanje djece, isuviše važna dimenzija takve reforme, uvijek je nedostajalo u svim tim planovima i agendama. Brojni učenjaci nastojali su doprinijeti napretku muslimanske zajednice i njenom spašavanju od sunovrata kroz različite discipline, od teologije, filozofije, politike, sociologije do ekonomije. Međutim, bolesti koje su sprečavale formiranje pravedne nacije nisu bile izliječene. Izuzetan potencijal i sposobnosti brojnih muslimanskih pojedinaca i društava još uvijek nisu u potpunosti iskorišteni. Razlika

između muslimana i nemuslimana u posljednjim stoljećima bivala je sve veća kada je riječ o kreativnosti, sposobnostima i postignućima. Dužnost naučnika i obrazovnih djelatnika jeste da istraže taj dio koji nedostaje i iznađu rješenje. Najbolje bi bilo početi s istraživanjem pitanja vezanih za odgajanje djece, njihov razvoj i obrazovanje. Nadalje, oni moraju početi od odgajanja djece u kući, odnosno roditeljstva. Muslimanski svijet i dalje će zapadati u krize i tonuti u zaostalost sve dok krajnja pažnja roditelja i reformatora ne bude usmjerena na dječiju psihu i mentalitet.

Historija je pokazala kako su se mnogi tradicionalni reformatori okrenuli pitanjima vjerske prakse, te raznim pravnim i političkim aspektima. S druge strane, većina modernih i sekularnih reformi u muslimanskom svijetu bila je posvećena imitaciji onoga što su činili zapadni kolonizatori. U svemu tome, većina naroda dobila je samo pusta nadanja i nikada ostvarena obećanja. Vjerski reformatori u pravili su sa mnogo emocija i žara nudili pomalo neshvatljiva rješenja koja su prepisivana iz zlatnog perioda islama. U stvarnosti, niko se nije fokusirao na odgovornost žene (majki i supruga) u odgoju djece. Nadalje, niko nije spominjao sveobuhvatnu reformu obrazovanja i literature vezane za razvoj djeteta. Upravo zbog toga odgovor naroda i širokih masa bio je zanemarljiv i tih, bilo da se radi o vjerskim ili sekularnim reformama u muslimanskom svijetu. Većina muslimana bila je pasivna, umjesto željene proaktivnosti. Nadalje, svi ti poduhvati nisu ponudili planirane aktivnosti u kojima bi se korisitile precizne metode derivirane iz pomnih analiza i razumijevanja problema. Reformatori nisu pravilno proučili Božije zakone (*es-sunen el-ilahijje*), niti zakonitosti prirodnih, društvenih i humanističkih nauka.

Muslimani moraju uvidjeti važnost odgoja djeteta, kao i dalekosežne efekte tog procesa. Poznati ashabi Božijeg poslanika Muhammeda, a.s., bili su punoljetne osobe kada ih je on pozivao u misiju i podučavao ih. Njihov karakter, dakle, bio je formiran još u djetinjstvu. Oni su odgajani kao slobodne i hrabre osobe. Upravo je Poslanik, a.s., naglasio značaj izgrađivanja karaktera kod djece u hadisu u kojem se kaže: "Najbolji od vas prije islama najbolji su i u islamu ukoliko ga prihvate i razumiju." Temeljni karakterni kvaliteti jedne osobe grade se upravo u djetinjstvu, bilo da je riječ o prijeislamskom ili dobu poslije islama. Nikada nije kasno djecu početi podučavati vjeri i korisnim vještinama, ali razvoj lijepog karaktera ne može čekati i sa tim treba početi od najranijeg djetinjstva.

Kada je poslanik Muhammed, a.s., počeo svoju misiju, imao je četrdeset godina, Ebu Bekr trideset i sedam, Osman je imao trideset godina, Omer dvadeset i šest, a Alija osam godina. Poslanikova supruga Hatidža imala je pedeset i pet godina. Osnovni ciljevi i vrijednosti uspostavljeni su u Kur'anu, ali prvi koraci da se oni ostvare sadržani su u odgovornosti roditelja. Roditelji moraju inicirati rano izgrađivanje karaktera koristeći se

dostignućima psihologije, sociologije, komunikologije i pedagogije. I premda se osnovne ljudske vrijednosti i potrebe ne mijenjaju, tehnike roditeljstva moraju biti stalno predmet istraživanja, razvijanja i unapređivanja.

Širom svijeta provode se razni obrazovni projekti kojima se nastoji pokazati kako se ostvaruje kvalitetno roditeljstvo, te se ovaj fenomen učinio vidljivijim u javnosti. Sve to ukazuje kako jača svijest o značaju kvalitetnog roditeljstva, odnosno o činjenici da pozicija i moć naroda zavisi od načina na koji se odgajaju djeca. Ignoriranje ovih činjenica može biti veoma pogubno, te nijedan narod ne može preživjeti takav gubitak. Stoga, veoma je korisno organizirati predavanja na temu roditeljstva, odnosno pripreme da se postane roditeljem. Izuzetno je važno pokrenuti aktivnosti u društvu kojima se promovira svijest o odgajanju djece. Nadalje, velika korist za svijet općenito bi bila ukoliko bi se načinile posebne vladine institucije koje bi brinule o roditeljstvu, poput zasebnog ministarstva ili pak ustanova za kvalitetno roditeljstvo u različitim državama.

U jednom istraživanju koje su zajedno proveli Washington Post i Harvard University zaključeno je kako su najvažniji prioriteti većine muškaraca i žena "suočavanje s psihičkim i ekonomskim pritiscima; ojačavanje porodičnih veza; efikasna komunikacija s djecom i želja da majke provode više vremena kod kuće s djecom". Kvalitetno roditeljstvo očigledno je najveći prioritet današnjeg čovjeka.

AL-USRA MAGAZINE, 2005.

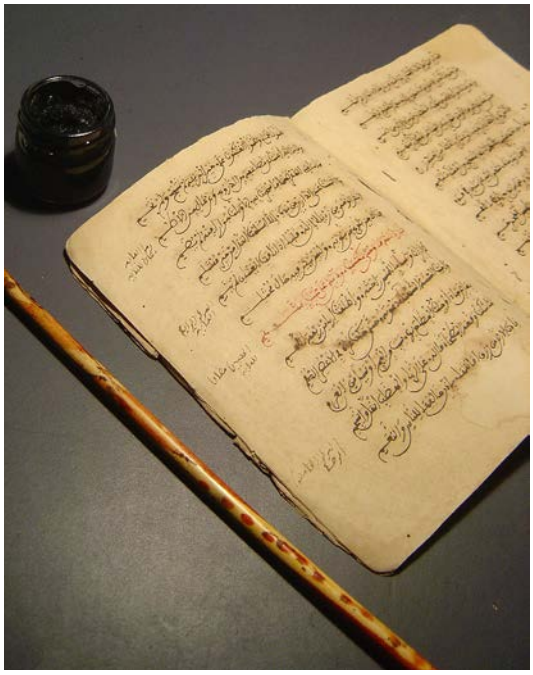

ANALIZA POTREBE ZA KVALITETNIM OBRAZOVNIM SISTEMOM

Ukoliko želimo reformirati obrazovanje naše djece, potrebno je pomnije sagledati obrazovni sistem u muslimanskom svijetu. Određene škole u muslimanskom svijetu i danas se kritikuju zbog nerazumijevanja prirode djeteta, jer se u njima, naprimjer, igra smatra porokom i tome slično. Planovi i programi u tim školama nisu usklađeni s razvojnim fazama djeteta, te su najčešće bezidejni i restriktivni. U njima se previđa dječija radoznalost i prirodna težnja igrama i sportu. Umjesto svega ovog, u ovakvim i sličnim planovima insistira se na učenju i memoriziranju tekstova. Gledano iz historijske perspektive, u muslimanskom svijetu možemo razlikovati dvije vrste školstva. Na prvom mjestu nalazi se privatno školstvo, odnosno kvalitetan i dobro dizajniran način obrazovanja, koji je bio rezerviran za elitu, odnosno djecu vladara i bogatih. Njihovu djecu podučavali su visoko obrazovani, kompetentni i saosjećajni učitelji, koji su nazivani *mueddibima*, a djecu su poučavali u privatnim rezidencijama. Zadatak ovih učitelja i nastavnika bio je da pripreme ovu djecu za liderstvo i izvrsnost. Vladari poput

Muavije Ibn Sufjana, Abdul Melika ibn Mervana, El-Hadždžadža es-Sekafija, Haruna er-Rešida i drugih imali su izvrsne učitelje. Ovi učitelji imali su sve uslove potrebne da djecu odgoje i obrazuju na najbolji način bilo da se radi o vjeri, kulturi i književnosti, ili da je riječ o određenim vještinama i sposobnostima.

Manjkavost učenja u kojem je jedan učitelj zadužen za jedno dijete ogleda se u nepostojanju prilike da dijete uči s grupom učenika ili studenata.

S druge strane, u muslimanskom svijetu postojao je sistem *kuttaba* ili škola za mase, u kojem se izučavalo nešto Kur'ana i matematike. Ovaj sistem u potpunoj je suprotnosti s prvim, privatnim školstvom. U ovim školama za mase niti učitelji niti nastavna sredstva nisu bili adekvatni za podučavanje i učenje. Učitelji su najčešće posezali za fizičkim kažnjavanjem ukoliko bi htjeli disciplinirati učenike. U njima je djeci bilo zabranjeno da se igraju, a osnovna metoda učenja bilo je memoriziranje ili učenje napamet. Nažalost, ovako polariziran obrazovni sistem i danas postoji u muslimanskom svijetu, odnosno u određenim muslimanskim državama. Bogati roditelji svoju djecu šalju u privatne škole, kako lokalne, tako i u one izvan zemlje, dok siromašni šalju svoju djecu u siromašne i neuslovne javne škole. Privatne škole imaju dovoljno finansijskih izvora da plate kvalifikovan nastavni kadar. U njima se izučava strani ili, pak, posebni nastavni kurikulum, te one posjeduju odlične uvjete za izvođenje nastave uključujući laboratorije, kina, biblioteke i igraone, koje se ne mogu naći u javnim školama. Nažalost, u ovim privatnim školama najčešće se obrazuju studenti koji imaju izrazito negativan stav prema svojoj kulturi, tradiciji i vjeri.

Prva žrtva neprikladnog školstva upravo je dijete. Nakon što se umovi i srca osoba oblikuju, jako je teško ispraviti gubitak prouzročen gubitkom brojne djece koja bi, da su pravilno odgojena i obrazovana, mogla podići narod i naciju. Ukoliko želimo oživjeti ummet, moramo promijeniti naš način odgajanja djece, roditeljstvo, kao i sistem obrazovanja, školstvo. Stoga, krajnje je vrijeme da se najozbiljnije posvetimo odgoju u ranim godinama djetinjstva. Kako bismo bili uspješni, na samom početku roditelje treba da oslovljavamo kao učitelje, jer su oni bez ikakve sumnje učitelji duše i osobe koje razvijaju karakter djeteta.

Tačna je činjenica da je dostizanje kvalitetnog, umjerenog modela roditeljstva, usklađenog sa potrebama življenja unutar mijenjajućeg savremenog konteksta stremljenje roditelja bez obzira na to iz koje kulture poticali. Svako društvo koje želi izvršiti društvenu promjenu mora znati kako je roditeljstvo ključni faktor za ostvarenje sreće – u moralnom, duhovnom i materijalnom smislu. Najprije, potrebno je reformirati naše koncepte i prakse vezane za roditeljstvo. Novi pristup roditeljstvu mora uključivati kako srce, tako i um. Um zahtijeva promišljanje, logiku i planiranje. Srce zahtijeva osjećaje, ljubav, smirenost i intuiciju. Konstruktivno roditeljstvo uključuje znanja i umijeća.

Za izgradnju civilizacije (*imran*) potrebne su mnoge institucije, koje mogu biti uspješne samo ako njima upravljaju uspješni pojedinci koji su pošteni, kreativni, efikasni i pouzdani. Odgajanje pojedinaca koji su jaki duhom i tijelom, te učeni i karakterni najbolje se obavlja unutar institucije koju nazivamo porodicom. U njoj glavnu ulogu imaju roditelji. Ovaj zadatak ne može se ostaviti školama, medijima ili vlastima, iako sve navedeno može biti od velike pomoći. Niko ne može sa toliko želje, htijenja i smirenosti promovirati ono što je najbolje za djecu osim roditelja. U roditeljstvu postoji toliko nesebičnosti i saosjećajnosti koje svojoj djeci mogu prenijeti isključivo roditelji.

Roditelji će se najiskrenije žrtvovati i učiniti sve što treba da odgoje djecu na najbolji

način. Kada neko roditeljima priča o onome što je najbolje za njihovu djecu, oni to veoma pažljivo slušaju. Nakon toga, potrebno je shvatiti kako sve to provesti u djelo. Učiniti roditelje svjesnim njihove odgovornosti predstavlja prvi korak. Roditeljstvo je cjeloživotni zadatak, a ne nešto što traje prvih pet godina djetetovog života, iako su one najpresudnije. U ranoj fazi djetetovog razvoja roditelji su najvažniji. Oni će i dalje imati važnu ulogu u životu djeteta kada je u pitanju njegov karakter i životni stil, za šta je, također, potrebno određeno znanje i vještine.

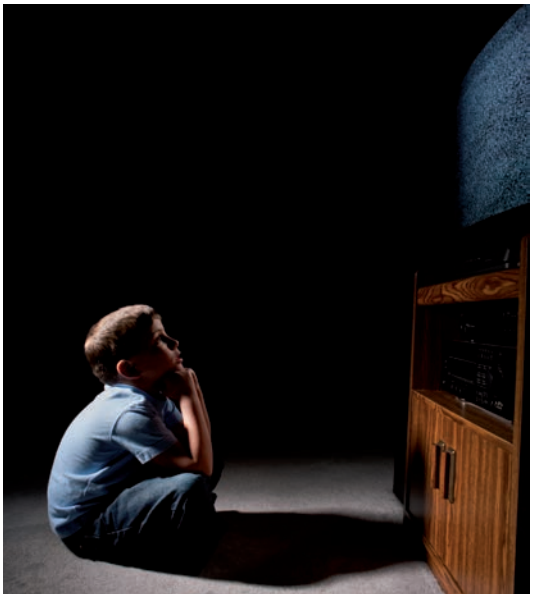

Porodica danas

Procenat trudnih tinejdžerki u SAD-u značajno je pao nakon devedestih godina prošlog stoljeća. Prema Nacionalnom vijeću za državno zakonodavstvo iz 2015. procenat trudnih tinejdžerki pao je za 51. Uprkos ovim podacima, ovaj procenat je najveći u visoko razvijenim državama. Otprilike svaka četvrta djevojka bit će trudna najmanje jednom prije nego uđe u dvadesetu godinu. Hillary Clinton u svojoj knjizi *Potrebno je selo da se odgoji dijete*, koju je napisala 1996. godine, navodi da je broj vanbračne djece narastao sa pet procenata 1960. godine na dvadeset i pet procenata 1996. godine.

Prema Komisiji za cenzus SAD-a, u 2014. godini ovaj broj porastao je za 40.6 posto. Prema istom izvoru, dvadeset i jedan procenat djece ispod osamnaest godina živi u siromaštvu. SAD ima najveću stopu dječijih samoubistava u poređenju s ostalim zapadnim zemljama. Prema izvještaju UNICEF-a iz 2014, Sjedinjene Američke Države su sedme na svijetu po broju samoubistava u dobi do 19 godina. Samo u 2012. zabilježeno je preko 3 000 samoubistava među mladima.

Zvanični podaci upućuju da je u 2013. godini samoubistvo bilo osnovni uzrok smrti osoba između 15 i 24 godine, 4 878 samoubistava, dok je u dobi djece od 10 do 14 godina samoubistvo treći glavni uzrok, koji je odnio 386 mladih života. Od ukupno 1 659 samoubistava u dobi između 15 i 19 godina 2010. godine, oko 40 procenata počinjeno je vatrenim oružjem. SAD je vodeća država kada je riječ o posjedovanju oružja. Oko 88 procenata stanovništva posjeduje oružje, prema *Guardianu* (2012). U 2011. godini preko 5 procenata djece u školi sa sobom je nosilo oružje (NASP). SAD ima najveću stopu ubistava vatrenim oružjem po glavi stanovnika među razvijenim zemljama (The Washington Post, 2012).

Postoje i drugi negativni trendovi. Djeca, kako bogata, tako i siromaštva, pate od zlostavljanja, nemara i emocionalnih problema, koji se mogu prevenirati. Gojaznost djece udvostručila se, a kod adoloscenata porasla za četiri puta u posljednjih 30 godina. U 2012. godini, više od trećine djece i adoloscenata bili su gojazni ili su imali prekomjernu tjelesnu težinu.

U svojoj knjizi, Klintonova piše kako prosječni sedamnaestogodišnjak vidi 18 000 ubistava na televiziji. Prosječan američki student provede između petnaest do dvadeset hiljada sati ispred televizora, dok u školi provede

samo jedanaest hiljada sati. Prosječno američko dijete u godini dana pogleda više od hiljadu stiliziranih i eksplicitnih scena silovanja, ubistava, oružanih pljački i napada na televiziji.

Devedeset procenata američkih domaćinstava posjeduje televizor, a više od polovine djece imaju televizor u svojoj sobi. Poslije spavanja, gledanje televizije najčešća je dječija aktivnost. Američka djeca dnevno gledaju televiziju u prosjeku četiri sata, odnosno 28 sati sedmično, a to je više vremena od onoga koje provedu u školi. Prosječno dijete u SAD-u prije napunjene 18 godine pogleda više od 200.000 činova nasilja, uključujući 16.000 ubistava. Televizijski programi prikazuju preko 812 nasilničkih radnji na sat, dok dječiji programi, posebno crtani filmovi, prikažu do dvadeset nasilničkih radnji u jednom satu emitovanja (Američka akademija za dječiju i adoloscentsku psihijatriju). Filmovi, muzički spotovi, videoigrice i internet prikazuju mnoštvo sadržaja koji upućuje na nasilničko ponašanje mladih ljudi. Brojne studije pokazale su da su glavne posljedice nasilničkih sadržaja u medijima agresivnost, bezosjećajnost i strah. Nekoliko značajnih studija dokazalo je da prekomjerno gledanje u ekran doprinosi slabim rezultatima u školi, problemima s pažnjom i hiperaktivnosti. Prema nacionalnom istraživanju koje je 2008. i 2009. godine provela Fondacija Kaiser Family, djeca u dobi između 8 i 18 godina u prosjeku provedu 7 sati i 38 minuta dnevno koristeći različite medije.

Zašto bi dijete smatralo lošim da provaljuje i čini nasilje kada na televiziji svake noći gleda brojne provale i napade smatrajući ih herojskim činom?! Djeca postaju dehumanizirana gledajući svakodnevno razne zločine, što postaje normalnim dijelom njihovih života.

Roditelji moraju biti svjesni loših poruka kojima su njihova djeca svakodnevno izložena. Nadalje, djecu treba zaštititi i aktivno se zalagati za reduciranje takvih sadržaja na televizijskim kanalima. Veliki broj literature o roditeljstvu u SAD-u nije polučio željene rezultate. Stoga, moramo istražiti zašto se kvalitet roditeljstva pogoršava i opada nakon toliko uloženog napora.

Glavni naglasak u Hollywoodu jeste na fizičkom izgledu. Fokus je, dakle, na ljepoti vanjštine i tijela, prije negoli nutrine, morala i etike. Svakodnevno svjedočimo natjecanjima u ljepoti, koja su lišena svakog morala i duhovnosti. Ovaj fenomen komercijaliziran je do te mjere da danas imamo natjecanja u ljepoti pasa i mačaka. Islamsko učenje kazuje nam kako je Bog lijep i voli ljepotu, ali ovdje se naglašava ljepota karaktera i naravi, te vrijednosti i morala.

Kada je riječ o porodičnim problemima vezanim za drogu i seksualna zlostavljanja, moramo kazati kako način definiranja problema određuje prirodu rješenja. Ukoliko problem imenujemo ekonomskim, i rješenje mora biti ekonomske naravi. Ukoliko su u pitanju društveni poroci, rješenja moraju biti društvena, te ako se radi o fizičkom problemu, i rješenje je fizičko. Naprimjer, često se kaže kako je problem droge pitanje dostupnosti, a ne potražnje. Ovo je dovelo do velikih mjera kojima se sprečava nabavka, odnosno dostupnost droge uključujući kontrole na brodovima i avionima i tome slično. U fokusu je dakle ekonomsko pitanje. Međutim, u stvarnosti sve to nije riješilo problem raširene upotrebe droge i drogiranja mladih i starih, jer se trgovina narkoticima samo povećala. Krajnje je vrijeme da društvo ovakve i slične probleme označi kao moralna, duhovna i društvena pitanja, te ih iz tih uglova i tretira.

VIŠE OD STATISTIKE O SAMOUBISTVIMA

Statistika koja pokazuje smrti uzrokovane samoubistvima ne prikazuje cijelu problematiku, jer većina mladih ljudi preživi pokušaje samoubistva. Nacionalno istraživanje o

opasnom ponašanju omladine pokazuje da je 17 procenata učenika u dobi između 9. i 12. razreda u javnim i privatnim školama u SAD-u izjavilo da su ozbiljno razmišljali o pokušaju samoubistva, 14 procenata potvrdilo je da su imali plan pokušaja samoubistva, a 8 procenata kazalo je da su u zadnjoj godini dana pokušali sebi oduzeti život.

UOBIČAJENI MITOVI O RODITELJSTVU

Pometnja između ciljeva i sredstava u američkom društvu uzrokuje brojne konfuzije i nerazumijevanja kod djece. U svojoj knjizi *Why Johnny Can't Tell Right from Wrong* iz 1993. godine William Kilpatrick objašnjava kako roditelji od svoje djece traže da budu pošteni, pouzdani, pravedni, suzdržani i puni uvažavanja. Postavlja se pitanje šta sprečava roditelje da razviju ove vrline kod svoje djece? Dio odgovora svakako se krije u velikom utjecaju moćnih mitova o odgajanju djece. O njima ćemo detaljnije kazivati u sljedećem poglavlju ove knjige. Međutim, na ovom mjestu navest ćemo nekoliko raširenih mitova vezanih za porodicu u Americi. William Kilpatrick u svome djelu kritički se osvrće na sljedeće ustaljene mitove:

a) **Djecu bi trebalo odgajati bez prisustva autoriteta zbog činjenice da su Sjedinjene Američke Države nastale na ideji radikalnog individualizma.** U ovom smislu uvijek se navodi da je u fazi nastajanja SAD-a čovjek otišao u šumu, izgradio kuću, uzgajao hranu i pokrenuo privatni posao, a sve vrijeme štiteći sebe i svoju porodicu od divljih životinja, lopova i stranih vlasti. On je, prema tome, pobjegao od ideje autoriteta. Prvi kršćanski hodočasnici i mormoni došli su na mjesto koje je bilo poznato kao trinaesta kolonija. To je bilo ogromno prostranstvo sa malo ili nimalo vladajućih struktura. Oni su to učinili da bi se sklonili od nasilja diktatorskih vlada u Engleskoj, Francuskoj i Njemačkoj, koje su gušile njihova osnovna ljudska prava i lišavale ih sloboda. Mnogi Amerikanci, koji su imali koristi od ideje o ograničenom autoritetu vlade, smatraju da je djecu bolje odgajati sa malo autoriteta ili u potpunosti bez njega. Međutim, djeci je potrebna stručna roditeljska njega, pažnja i autoritet kako bi postali ljudi puni ljubavi, što nije slučaj kada govorimo o odraslim osobama.

b) **Mit o "dobrostivom lošem dječaku".** "Loši" dječaci portretiraju se kao sretni i umiljati. Dva popularna lika iz američke lektire, Tom Sawyer i Buster Brown, dobri su primjeri iz prošlosti. Denis Napast, Bart Simpson, Mali Lupeži ("The Little Rascals") te druga omiljena "derišta" koja se prikazuju na filmovima i televizijskim programima primjeri su ovoga mita u sadašnjosti. Ovakva tradicija snažno utječe na maštu i imaginaciju, tako da riječ "poslušnost" postaje neprikladna i nepoželjna u dječijem vokabularu.

c) **Mit da ljubav sama po sebi može sačuvati "prirodnu dobrotu" djeteta.** Ovu ideju promovirao je Rousseau i prema njoj vrlina će zauvijek biti u djetetu, te sama opstati ukoliko ono odraste na svoj način. Sve što roditelji treba da učine jeste da "vole" svoju djecu. Prema

Sedam smrtnih grijeha u kršćanstvu:
razvrat, zavist, proždrljivost, lijenost, pohlepa, gnjev i gordost.

Rousseau, ljubav znači nemiješanje u život djece, odnosno njihovu potpunu slobodu.

d) **Mit o "ekspertskom znanju" koje je uvijek tačno i nikada pogrešno.** Roditelji su svoje dužnosti i odgovornost u odgoju djece zanemarili, te ih prepustili "ekspertima" u tom području. Većina stručnjaka u polju odgoja djece vjeruje u već navedeni mit o "prirodnoj dobroti", pa se tako mitovi uzajamno podupiru. Takozvani eksperti u odgoju djece odveć naglašavaju jedinstvenu, kreativnu i spontanu prirodu djece. Neki od njih zahtijevaju od roditelja da se prilagode svojoj djeci, umjesto da roditelji uče djecu da poštuju pravila i pokoravaju se autoritetu.

e) **Mit da su "moralni problemi psihološke naravi".** Problemi u ponašanju često se posmatraju kao problemi u vezi sa samopoštovanjem ili pak neudovoljenim psihičkim potrebama. Mnogi stručnjaci o odgoju djece ne slažu se s konstatacijom da je većina problema u ponašanju posljedica samovolje same djece. Brojne su knjige napisane u vezi s pitanjem "samopoštovanja", ali je u njima teško pronaći pojam "karaktera". Jedna studija znakovito je pokazala kako članci o odgoju djece u časopisima *The Ladies' Home Journal*, *Women's Home Companion* i *Good Housekeeping* u svojim izdanjima iz 1900, 1919. i 1980. godine trećinu svog sadržaja posvećuju upravo razvoju karaktera djece.

f) **Mit da "roditelji nemaju prava da svoje vrijednosti prenose na djecu".** Neki ljudi smatraju da djeca treba sama da izgrade svoje vrijednosti. U stvarnosti, male su šanse za takvo što, jer i drugi ljudi u društvu žele nametnuti svoje vrijednosti drugima, također. Da li onda ima smisla da roditelji ostanu postrani i budu nijemi ili neutralni posmatrači kada svako drugi (od pisaca, zabavljača, režisera, marketinških stručnjaka i ostalih) insistiraju na prodaji svojih vrijednosti djeci? Treba kazati kako postoji jedan način definiranja vrijednosti i razmišljanje, odnosno jedno markiranje onoga što je pogrešno.

g) **Mit da su "jednoroditeljske porodice jednako kvalitetne kao i potpune porodice, odnosno one sa dva roditelja".** Oblikovanje karaktera djeteta predstavlja težak zadatak čak i onda kada nam se čini da znamo kako to uraditi. Razvod ovaj zadatak čini dodatno težim. Procenat razvoda veoma je visok i utječe na više od polovine američkih porodica. Djeca iz porodica s jednim roditeljem imaju veći rizik da počnu upotrebljavati drogu i opojna sredstva, kao i veći rizik od delikvencije, emocionalnih problema i neželjene trudnoće. Sve navedeno ne mora značiti da djeca iz svih porodica, pa i onih s jednim roditeljem nisu sposobna da imaju neometan psihički razvoj. Britanski psihijatar D.W. Winnicott skovao je izraz "dovoljno dobra majka", smatrajući da je za pravilan razvoj jednog djeteta potrebna majka koja je "dovoljno dobra", odnosno koja se prema djetetu odnosi s "primarnom materinskom pažnjom". Ovo se odnosi i na očeve kako u potpunim porodicama, tako i u porodicama sa samo jednim roditeljem. Brižan roditelj u jednoroditeljskoj porodici zasigurno može bolje i kvalitetnije odgojiti dijete negoli nemaran roditelj u potpunoj porodici. Nadalje, ukoliko samohrani roditelj ima više

članova svoje porodice koji su od pomoći te koji stvaraju prijateljsko porodično okruženje, on može pružiti mnogo kvalitetnije roditeljstvo svome djetetu negoli nesposoban roditelj u porodici s oba roditelja. U drugom poglavlju već smo razmatrali ulogu samohranog roditelja.

h) **Mit o "čisto sekularnoj porodici" kao najboljem mogućem primjeru koji treba slijediti.** U hebrejskoj, rimskoj i grčkoj civilizaciji, kao i u SAD-u tokom XVIII i XIX stoljeća ideja o svetosti doma bila je pravilo, a ne izuzetak. Mnogi rituali i čitanja svetih spisa dešavali su se upravo unutar doma. Kućni život bio je vezan za nešto mnogo veće i uzvišenije od sebe, za uzvišeniju viziju i svrhu. Ovakvo poimanje porodice kao svete po sebi i dijela većeg, sakralnog okvira davala je roditeljima autoritet i dodatno je osnaživala porodične veze.

Porodice u kojima postoji odanost djece mogu prenijeti svome potomstvu poruku o velikoj misiji održavanjem vjere, tradicije, zanata, filozofije ili vizije o svijetu kakav bi trebalo da bude. Nažalost, brojne porodice danas ne zalažu se ni za šta. Porodice danas nisu niti "male crkve", niti "male vlade", nego prije "mali hoteli ili restorani", odnosno mjesta u kojima se boravi povremeno bez ikakvog osjećaja odanosti i privrženosti. U suštini, vrijednosti i etika trivijalizirani su i marginalizirani do te mjere da "sve može proći", odnosno da ništa nije važno!

Šta je dovelo do toga da se porodica promijeni od zajednice do zbira pojedinaca u kojem svako ide za svojim željama? Za ovu činjenicu krivicu bi mogli nositi mnogi američki psiholozi. Oni u svome radu nisu naglašavali važnost porodice ili braka, nego razdvajanje i individualizam. Alfred Adler, koji se smatra ocem američke pozitivne psihologije, svoju teoriju nazvao je "individualnom psihologijom" (u kojoj se izučavaju porivi, osjećaji, emocije i sjećanja u kontekstu životnog planiranja pojedinca ili individue). Dr. Sardar Tanveer, profesor pedagogije na Univerzitetu Sinsinati (University of Cincinnati) tvrdi da su koncepti ličnog "ja" i "mene osobno" veoma zastupljeni u školskim učionicama u kojima nastavnici kazuju učenicima: "Ti odluči, a ne tvoji roditelji." Naprimjer, zabilježen je slučaj u kojem je jedna djevojčica kazala svojoj nani: "Ti mi ne možeš naređivati, ti nisi moja mama!" Nana je odgovorila: "Ali, ja sam majka tvoje majke." (Seminari održani u centru ADAMS 1997. godine).

U duhovnom ozračju, djeca ne primaju "naredbe" od roditelja, nego svi članovi porodice slušaju Boga, čije naredbe oni razumijevaju i uče iz svetih knjiga. Postojanje pozitivnih i jasnih pravila vjere koja ukazuju na dobro i loše ponašanje čini religiozno roditeljstvo još autoritativnijim u odnosu na odgajanje djece kod roditelja koji nisu religiozni.

Religijski modeli odgajanja raširenji su u istočnim kulturama, u kojima postoji snažan osjećaj za porodicu i porodične rituale. S druge strane, u američkim porodicama ne mari se mnogo za tradiciju. U njima je jedini dnevni ritual svakodnevno gledanje televizijskog programa. Ovaj ritual posebno je satirično prikazan u poznatom televizijskom šouu "Simpsonovi". Međutim, bilo bi

pogrešno generalizirati stvari i tvrditi kako su istočnjačke kulture bolje od zapadnih.

Porodične veze u SAD-u oslabile su nakon što se pojavio model porodice koja ima "društveni ugovor", u kojem su racionalni, lični interesi zamijenili apsolutne obligacije. Smatramo kako ovakve porodice nisu funkcionalne ukoliko ih njihovi članovi smatraju "zajedničkom kompanijom" osnovanom na principu lične koristi, a ne na vezama utemeljenim na dužnostima i ljubavi. Odgajanje djece ili dugotrajan brak zahtijevaju žrtvovanje koje se može činiti nerazumnim gledano iz perspektive cijene i koristi.

> Kada je jedan čovjek došao Omeru Ibn el-Hattabu, r.a., i kazao mu kako se želi razvesti od svoje žene jer je više ne voli, Omer, r.a., mu je kazao: "Teško tebi! Zar je porodica izgrađena samo na ljubavi? A šta je s tvojom odgovornošću, pažnjom i brigom za svoju zajednicu?"
>
> (AL-HASHMI, 1999)

Američka kršćanska porodica koja je čvrsto predana svojoj vjeri uvijek izriče molitvu prije jela, obavlja noćne molitve i redovnu liturgiju slijedeći liturgijski kalendar crkve. Ove radnje pružaju im osjećaj svrsishodnosti i misije na zemlji. Središte vjerskog života je porodična kuća ili dom, koji postaje svetim mjestom u kome se prvenstveno brine o dječijem moralu i duhovnom razvoju. Veoma se naglašava poštivanje roditelja, djedova i baka, i ostale rodbine, kao i starijih osoba. Ove porodice brinu se da ostanu u vezi sa svim rođacima, a glavni vjerski blagdani postaju prilike za velika i sretna okupljanja šire porodice. Stoga, nije nikakvo iznenađenje da iako žive u gusto nastanjenim urbanim dijelovima grada, ortodoksni Jevreji imaju djecu koja nisu pod utjecajem droge i alkohola, nasilja, seksualnih razvrata i drugih zala koja inače pogađaju djecu koja žive u urbanim sredinama. Slično zapažanje vrijedi i za muslimanske porodice u SAD-u.

KAKO DJECU ZAŠTITI OD DJELOVANJA NASILJA IZ MEDIJA

Nažalost, nasilje je postalo dio svakodnevnice i veoma je teško djecu zaštiti od sadržaja koji opisuju nasilne radnje u kojima nerijetko učestvuju upravo osobe njihove dobi. U ovom slučaju, potrebno je da se vi kao roditelji najprije pobrinete da kod svoje djece razvijete

- **svijest o ličnoj odgovornosti** – da svako djelo ima svoje posljedice i da nikada svojim djelovanjem ne smiju narušavati slobodu i integritet drugih
- **svijest o vlastitim postupcima** – da budu u stanju prepoznati prikladne puteve za ostvarivanje svojih želja i ciljeva).

Drugi vaš zadatak je da kod djece razvijete ispravan odnos prema nasilju i tumačenje stanja u kojima se nalazi osoba koja čini takve radnje. Kao sredstvo u ovome mogu vam pomoći napisi iz dnevnih listova, internetskih portala ili televizijski izvještaji. Veoma je važno razgovarati s djecom i o nekim neprihvatljivim oblicima ponašanja, s ciljem da im se pomogne da razviju pravilan stav prema njima.

Analizirajući ulogu mladih u nemilim događajima, profesor Dilnawaz Siddiqui svoju je pažnju posvetio upravo pitanju lošeg karaktera. Određeni naučnici uzroke nasilju i drugim neprihvatljivim oblicima ponašanja nalaze u razorenim porodicama, neki su ukazivali na prisustvo nasilnog sadržaja na televizijskim programima, dok su drugi za sve krivili dostupnost različitih vrsta oružja u civilnom društvu. Međutim, kako primjećuje profesor Siddiqui, važan element u tumačenju uzroka ovih događaja jeste upravo nedostatak **lične odgovornosti** i **nerazvijena svijest o ličnom djelovanju i ponašanju** kod mladih. Uvjerenja, namjere i stavovi, baš kao i riječi, ostavljaju iza sebe posljedice.

Sada ukratko možemo predstaviti savjete koje je profesor Siddiqui uputio roditeljima:

- Ljudska komunikacija, obrazovanje i interakcija moraju promovirati prikladne vrijednosti.
- Djeca moraju naučiti uvjerenja i pravila vezana za ono što je ispravno i ono što je pogrešno.
- Relativističke interpretacije o tome šta je istina uzrokuju haos u društvu. Relativistički stav kazuje da ispravno i pogrešno određuju okolnosti i kontekst, a ne vječni principi.
- Svako dijete mora naučiti temeljne univerzalne vrijednosti poput istine, poštenja, iskrenosti, pravde i mira.
- Dobro i zlo ne smiju imati iste šanse da se svugdje razvijaju i šire. Djecu moramo podučavati pozitivnim vrijednostima i pokušati od njih odstraniti one negativne koliko god je to moguće.

Umjesto da kriminalce branimo kazujući kako su oni žrtve sistema, svakoga treba da smatramo odgovornim za njegova djela i ponašanje. Svoja djela treba da procjenjujemo u skladu s principima koje slijedimo. Ne treba da prosuđujemo o tome da li bi neko u našoj situaciji postupio isto ili još gore. Sve dok ne ostvarimo kvalitetno roditeljstvo, ne možemo očekivati da slična ili ista nasilja prestanu. Nasuprot, ona bi se mogla samo povećati.

KAKO DJECU PODUČITI VRIJEDNOSTIMA: KONZERVATIVNO-LIBERALNA DEBATA

Eric Zorn u svome članku "Jedini način kako naučiti vrijednosti: Pomozite djeci da ih otkriju", objavljenom u časopisu *Chichago Tribune* 1998. godine, kaže: "Jedini način na koji možemo djecu naučiti vrijednostima jeste da im pomognemo da ih ona sama otkriju. Društveni konzervativci naglašavaju razvijanje vrlina, etičkog mišljenja i moralnog ponašanja. Djeca ne mogu na magičan način ostvariti sve ove kvalitete, baš kao što ne mogu nekom čarolijom naučiti matematiku. Usmjeravanje svih nada da se karakter odgaja izvan škole pokazalo se naivnim činom u doba razbijenih i preopterećenih porodica, te jeftinih vrijednosti popularne kulture."

Ovaj autor podupire tezu da se karakter razvija u školama. On primjećuje kako su se ljevičari opirali ponovnom uvođenju odgoja u nastavno-obrazovni program u školama jer bi to moglo sugerirati bezrazložni konformitet, površnost i netoleranciju. Međutim, djeca koja su odrasla bez dobrog moralnog odgoja imaju nedostatke baš kao i ona djeca koja su odrastala u siromaštvu, među bolesnima, beskućnicima i zlostavljanim osobama.

Djeca, matematika i etika

Od djece se ne traži da sami od sebe otkriju matematička pravila i zakonitosti. Slično je i kada je riječ o moralu i etici, jer roditelji moraju podučiti svoju djecu vrijednostima.

Eric Zorn citira Larry Nucci, koja kaže: "Recentna istraživanja pokazuju kako djeci ne možemo davati istinu na kašičicu. Oni moraju biti angažirani, dobro promišljati i otkriti istinu. Međutim, istovremeno, oni nisu odrasle osobe, te postoji tačno određena uloga odgajatelja i učitelja, koji moraju voditi djecu do otkrivanja istine. Za početak, društvo bi moralo imati zajedničke temeljne vrijednosti, a ne da se one biraju proizvoljno, kako kome odgovaraju." Kako sve ovo ostvariti a da se odgoj i oblikovanje karaktera ne pretvori u puki "niz napora i vanjskih pokušaja kojima se djeca žele učiniti marljivijim i poslušnijim"? Ovo pitanje još uvijek ostaje nerazriješeno prema Alfie Kohnu. Kohn smatra kako princip mrkve i štapa u moralnom odgoju, a to je sada dominantni oblik moralne edukacije, djeci stvara primitivno razumijevanje vrline kao "nekritičkog prihvatanja unaprijed spremnih istina". Ovakvo razumijevanje uistinu ne koristi djetetu niti ostavlja traga u njegovom karakteru. Ono ne vodi empatiji, skepticizmu i drugim moralno sofisticiranim vrijednostima. Odgoj bi trebao biti sastavni dio školovanja, budući da je on nužan za kreiranje pozitivnog i stabilnog karaktera! Ipak, srednje rješenje moglo bi biti da se djeci ne nameću određeni vrijednosti, jer su ona mlada i potrebna im je uputa. Roditelji imaju odgovornost da ih vode, usmjeravaju i pomažu kako bi djeca sama otkrila vrijednosti kada god je to moguće.

Djeca koja su odrasla bez dobrog moralnog odgoja imaju nedostatke baš kao i ona djeca koja su odrastala u siromaštvu, među bolesnima, beskućnicima i zlostavljanim osobama.

Kratko poređenje stanja porodice u zemljama muslimanskog i zapadnog svijeta

Ljudsko znanje je ograničeno. Ono nije apsolutno. Postoje mnogi izazovi s kojima se brojne porodice susreću bez obzira na to gdje žive. Ipak, određene porodice susreću se s ozbiljnijim problemima negoli neke druge. Urbanizacija, idustrijalizacija i sekularizacija imaju ogroman utjecaj na porodice koje žive u gradskim sredinama. Sada ćemo navesti neke od tih problema koji su prisutni u velikim gradskim sredinama zapadnih zemalja, koje navode autori značajnih studija:

- Svuda se nameću i promoviraju vanbračni seksualni odnosi. Oni su primamljivi i dostupni, što povećava seksualni promiskuitet u ovim sredinama.
- Podstiče se slobodno ponašanje muškaraca i žena kroz različite zajedničke aktivnosti (npr. plesovi, muzika, razne igre i sl.). Zabavljanje koje uključuje fizički kontakt od ljubljenja i svega ostalog smatra se prihvatljivim ponašanjem s ciljem da se muškarac i žena što bolje upoznaju. Roditelji to predstavljaju svojoj djeci kao prihvatljiv čin.
- Nudizam u svlačionicama i javnim kupatilama uobičajena je stvar. U nekim školama ne postoje vrata u toaletima,

tako da je u javnim kupatilima privatnost potpuno zanemarena.
- Suzdržavanje od seksualnih aktivnosti prije braka nije dovoljno naglašeno. U nekim školama, te drugim javnim ustanovama dijele se prezervativi.
- Neki roditelji uče djecu "da se ponašaju kako žele i osjećaju" bez ikakvih moralnih ograničenja, te kazuju kako pohotu i strast ne treba kontrolirati, nego ih treba ispoljiti i osloboditi. Također, oni uče djecu da je pojedinac apsolutni autoritet, a ne Bog.
- Konzumiranje alkohola uobičajeno je i toleriše se, pa se često na to i podstiče.
- Veoma je rašireno korištenje droge. Oružje i nasilje uobičajeni su među djecom u školama i na javnim mjestima. Televizijski programi i emisije promoviraju nasilje.
- Abortus je jako raširen. Porodice su sve malobrojnije.
- Procenat razvoda izuzetno je velik, a porodice s jednim roditeljem u sve većem porastu.
- Sve je više djece koja rađaju djecu, a pošto se ne potiče na brak, sve je više neudatih majki. Olasky tvrdi kako je osamdeset i pet procenata majki u tinejdžerskom dobu bilo udato prije negoli su se njihova djeca rodila u pedesetim godinama XX stoljeća (Olasky, 1994).
- Homoseksualnost je prihvatljiva, normalna i legalna praksa. Sve više država odobrava i legalizira istospolne brakove.
- Sve je više starijih osoba u domovima za starce ili prihvatilištima, a ne sa svojom djecom i unucima.
- Veoma je rijedak slučaj nevinosti prije stupanja u brak. Djevica u dvadesetim godinama najčešće se smatra nepoželjnom i neprivlačnom. Većina osoba upražnjava seks prije braka.
- Porodica se sve više raspada kao i porodične veze (*siletu rahim*), pa su i porodične vrijednosti slabe.
- Upražnjavanje seksa s bilo kojom osobom smatra se čisto privatnom stvari.
- Uobičajene su spolno prenosive bolesti (STD), uključujući AIDS.
- Unutar porodica izostaje moralna i finansijska podrška ženskim članovima koji nemaju supružnika.
- Iščezava razlika između uloga žene i muškarca.

Kada, pak, govorimo o pozitivnoj strani kod urbanih porodica na Zapadu, onda je potrebno istaknuti sljedeće prednosti:

- Veoma je prisutan građanski angažman, te poštivanje prava drugih.
- Životn standard veoma je visok.
- Izuzetno je visok nivo pismenosti.
- Socijalne službe i javne institucije veoma su učinkovite. Budući da su porodične veze oslabile, ljudi se mnogo više oslanjaju na socijalne institucije i to je veoma raširena praksa.
- U ovim sredinama postoji mnogo slobode i mnogo alternativa za ostvarivanje ličnih ciljeva.

S druge strane, ovo su neke od karakteristika porodica u muslimanskim zemljama:

- Raširen je brak među rođacima.
- Porodice su općenito autoritarnije i više se zaštitnički odnose prema svojim članovima.

U poređenju sa zemljama zapdnog svijeta, mladi u muslimanskim zemljama odgajani su uglavnom da služe vođama i nadređenima, bez mnogo podsticanja na inicijativu, autonomno djelovanje i odvažnost. Ona se boje suočiti ili konfrontirati sa svojim vođama i nadređenim.

- Jake porodične veze garantiraju sigurnost u društvu u kojem su socijalni i timski rad veoma slabo izraženi.
- Porodica predstavlja sistem kojim rukovodi jedna osoba i u kojem nema mnogo konsultacija s drugima. Rodna diskriminacija i nejednakost veoma su prisutni unutar takve porodice.
- Neke muslimanske porodice koje su privržene vjeri veoma su disfunkcionalne i neprivlačne. U njima vjerski događaji predstavljaju se više kao ritual i puke naredbe, prije negoli radosni duhovni blagdani.

Priče muslimana iz Britanije

Gospodin Bakry iz Mosula u Iraku pohađao je Sandhurst Military College u Engleskoj. U kupatilu Koledža, svako se kupao go osim njega, koji je za vrijeme kupanja nosio donji veš. Njegov se nadređeni začudio: "Zašto ne skineš donji veš, pa imaš li ti spolni organ?" Gospodin Bakry je objasnio da muslimani ne otkrivaju svoja stidna mjesta (avret), jer je u islamu lična privatnost izuzetno važna.

Gospodin Muhammed studirao je na Univerzitetu Birmingem u Engleskoj. Njegova gazdarica ga je pitala: "Zašto nemaš djevojku? Da nisi možda homoseksualac?" On joj je objasnio da u islamu spolne odnose mogu imati samo supružnici.

Kako sve više muslimanskih porodica danas živi u gradovima, veoma je bitno prepoznati probleme s kojima se susreću stanovnici gradova. Roditeljstvo je zahtjevnije u gradovima.

Navedeni primjeri nemaju za cilj uopćavati stvari i utvrditi koji porodični model je bolji. Oni samo potiču relevantna pitanja da bi se promišljalo i istraživalo s ciljem da se unaprijedi kvalitet roditeljstva. U stvarnosti, postoje veoma snažni utjecaji zapadne kulture na porodice i proces roditeljstva u muslimanskim zemljama. Ovi utjecaji imaju različite učinke, od kojih su neki pozitivni, a neki negativni.

U sekularnim obrazovnim sistemima, ljudi su zamijenili Boga kao vrhunskog autoriteta, a materijalizam je postao dominantna ideologija. Naučno razumijevanje svemira zasniva se isključivo na uzročno-posljedičnim odnosima. Iako nam ovakav naučni diskurs pruža brojne zadivljujuće informacije o materijalnim aspektima kosmosa, u njemu ne postoji izbalansiran i sveobuhvatan svjetonazor koji se odnosi prema onome što vidimo, ali i onome što je iza toga. Muslimanski svjetonazor kazuje o jednoći Boga (*tevhid*), ljudskom povjerenju (*emanet*) i odgovornosti za razvoj zemlje (*imran – istihlaf*) uključujući potpunu odgovornost na budućem svijetu.

ZAPADNI UTJECAJ NA MUSLIMANSKI PRISTUP RODITELJSTVU

Sa širenjem zapadnih medija i dominacijom zapadnog obrazovnog sistema, sekularne prakse unutar porodice imaju značajan utjecaj na muslimanske porodice. U svojoj knjizi *Ka slobodnom islamskom obrazovanju u muslimanskim zemljama* Ebul Hasan en-Nedvi poziva na sveobuhvatnu reformu obrazovnog sistema. On navodi negativan utjecaj zapadnih obrazovnih programa, kojima se destabilizira muslimanska ličnost i slabi vjera. Generacije svršenika fakulteta odgojene su bez ikakvih vrijednosti, a u školama su se proizvodili vođe i činovnici koji su se borili protiv religije, koji su sputavali vjernike i činili nad njima nasilje, te svoje zemlje doveli na rub ekonomske katastrofe. Moderno obrazovanje koje je nametnuto muslimanskim društvima proizvodi mlade generacije koje su zbunjene, nesposobne da se izbore za moralnu poziciju ili da razviju umjeren svjetonazor koji obuhvata i materijalno i duhovno.

Ono što je dobro u nekoj drugoj kulturi može biti neodgovarajuće za muslimansku djecu. Kada američki naučnici govore o vidljivom uspjehu japanskih škola, oni naglašavaju da većina onoga što je dobro Japancima nije prikladno Amerikancima i Sjedinjenim Američkim Državama jer su to dva zasebna kulturalna sistema. Slijepo kopiranje kulturalnih obrazaca može uzrokovati brojne probleme. Roditeljstvo je zahtjevan i delikatan zadatak i u njemu se mora koristiti dosta znanja i mudrosti.

Različiti narodi na različite načine odgovaraju vesternizaciji i modernitetu. Profesor Ali Mazrui sa State University of New York objašnjava tri različita odgovora kada je pitanje o "ekonomskoj modernizaciji bez kulturalne vesternizacije" postavljeno u Japanu, Turskoj i Africi. Japanci su odgovorili: "Da, mi možemo imati zapadnu tehnologiju i održati japansku duhovnost." Turci, podstaknuti baštinom Mustafe Kemala Ataturka, bili su uvjerni u drugačije: "Ne, kulturalna vesternizacija jedini je način da se postigne modernitet."

Kemalistička Turska učinila je sve što je mogla da u dvadesetom stoljeću vesternizira svoj narod, uključujući zabranu arapskog i nametanje latinskog pisma, zabranu nošenja fesa, prisilu da se žene oblače shodno zapadnom kodu oblačenja i uspostavljanje radikalno sekularne države. Kolonijalna i postkolonijalna Afrika kazala je: "Implementacija kulturalne vesternizacije bez ekonomske modernizacije." A to je, ustvari, najgora solucija (The Association of Muslim Social Scientists Bulletin, 2002).

Blagostanje mladih u razvijenim zemljama

Jedno istraživanje koje je proveo UNICEF fokusiralo se na dvadest i jednu bogatu zemlju u kojoj su ispitivani materijalno blagostanje, zdravstvo i sigurnost, obrazovanje, odnosi između porodica i vršnjaka, ponašanja i rizici, te poimanja mladih o ličnom blagostanju.

Prema ovom istraživanju Sjedinjene Američke Države i Velika Britanija nalaze se na dnu ljestvice u pet od šest mogućih kategorija (Izvještaj UNICEF-a iz 2007, godine). U najnepovoljnijem su stanju djeca i pored iznadprosječnih razina nacionalnog bogatstva. Naime, došlo je do velike ekonomske nejednakosti, te su porodični poticaji u Sjedinjenim Američkim Državama i Velikoj Britaniji izrazito mali. Usto, veoma su nerazvijene službe koje se bave potrebama i problemima porodica i djece. Ispostavilo se kako se u Sjedinjenim Američkim Državama i Velikoj Britaniji veoma malo ulaže u djecu u poređenju sa zemljama iz kontinentalne Evrope. Navest ćemo još neke kategorije koje je uključivala navedena UNICEF-ova studija:

POTKATEGORIJE UNICEFOVOG ISTRAŽIVANJA

Procenat onih koji ručaju sa svojim porodicama nekoliko puta tokom sedmice.	Procenat djece koja imaju "lijep" ili "poticajan" odnos s drugom djecom.
Dostupnost zdravstvenih usluga.	Službe dnevne njege.
Preventivna briga o djeci.	Zdravlje i sigurnost.
Broj jednoroditeljski porodica.	Mortalitet novorođene djece.
Rizična ponašanja među djecom.	Vakcinacije za različite dječije bolesti.
Konzumiranje alkohola.	Smrti nastale od povreda i u nesrećama prije 19 godina.
Rizične seksualne aktivnosti.	Tuče u prošloj godini.
Procenat djece koja žive sa samohranim roditeljima ili s posvojiteljima.	Djeca koja su bila izložena maltretiranju u školi u prethodna dva mjeseca.

Sloboda ili istina?

Jedno od temeljnih pitanja koje se pojavljuje u procesu odgoja djece jeste i pitanje o ličnoj slobodi. U modernim industrijalizovanim nacijama sloboda je cilj sam za sebe. Mnogi roditelji dopuštaju djeci skoro neograničenu slobodu, što se na kraju ne završi dobro jer podstiče djecu da rasplamsaju svoju sebičnost i strasti. Nekontrolirane želje opasne su jer se njima u sjenu stavlja Božija uputa i etika samilosti, a ljudi postaju puki robovi materijalnih prohtjeva i užitaka. Igra i zabava postaju tako vrsta ovisnosti jer predstavljaju konačni "smisao života" samoj djeci. U islamu se naglašava lična odgovornost i savjesnost, što ne treba miješati s neozbiljnom tvrdnjom i stavom kako se "treba živjeti za trenutak jer već sutra umiremo". Kur'an na sljedeći način kazuje o ovim temama:

> *Reci ti Meni ko će uputiti onoga koji je strast svoju za boga svoga uzeo, onoga koga je Allah, znajući ga, u zabludi ostavio i sluh njegov i srce njegovo zapečatio, a pred oči njegove koprenu stavio? Ko će mu, ako neće Allah, na pravi put ukazati? Zašto se na urazumite?*
> *Postoji samo naš život zemaljski, živimo i umiremo, jedino nas vrijeme uništi" – govore oni. A oni o tome baš ništa ne znaju, oni samo nagađaju.* (Kur'an, 45:23–24)

> Neopterećenost željama dovodi do unutarnjeg spokoja" – kazao je Lau Tzu, osnivač taoizma u VI stoljeću prije naše ere. Grčki filozof Platon je, pak, kazao: "Prva i najbolja pobjeda jeste pobjeda samoga sebe."

Sloboda je vrijednan dar koji se ne smije neodgovorno koristiti isključivo zbog niskih strasti i užitaka, bez obzira bilo to dopušteno ili ne. Sloboda je uzvišen ideal, jer pomoću nje možemo tragati za **istinom**, naći je i prigrliti. Sva traganja čovjeka usmjerena su ka otkrivanju istine, koja predstavlja vrijedan i veličanstven cilj ili svrhu u životu. Kada se sloboda koristi mudro, da bi se ostvarili vrijedni ciljevi, ona postaje neprocjenjivi dar Gospodara, koji omogućava ljudima da biraju ono što je dobro i ispravno, i sprečava ih da voljno posežu za zlom i silama destrukcije. Djecu treba usmjeravati da razviju lijepe navike, da prave ispravne izbore, i da

istinu smatraju najuzvišenijom vrijednošću. Sve ovo dolazi prije slobode. Svaki sistem u kosmosu ima svoje granice, tako da ljudska sloboda treba biti prikladna i konstruktivna, s ograničenjima koja se uspostavljaju pomoću moralniih odrednica, što će nas sačuvati od haosa i samouništenja. Roditelji su odgovorni da kod djece razviju određene stavove i uvjerenja utemeljene na sistemu vrijednosti nastalom na autentičnim Božijim knjigama i tradiciji svih poslanika, neka je mir i blagoslov Božiji na njih.

Da bismo slobodu koristili s ciljem stjecanja Božijeg zadovoljstva, moramo steći ne samo istinsko znanje o Objavi nego i jako dobro poznavati ljudsku prirodu. Kombiniranjem ovih dviju vrsta znanja spasit ćemo se od nerazumnog i slijepog ponašanja, te uništavanja sebe i svoje okoline. Stvoritelj zna najbolje i jedino nas On može uputiti ispravnim stazama. Istraživanjem, naučnim eksperimentima i naukom približavamo se istinskoj uputi Božijoj, te pomoću svega ovog otkrivamo tačne odgovore na pitanja koja nam donosi naše vrijeme i svijet u kojem živimo.

Promislimo o porodici kao primjeru za navedeni stav. Brojni psiholozi i sociolozi kazuju kako je nužno očuvanje porodice, jer bez nje društvo sigurno propada i nestaje. Da čovječanstvo nije razumijevalo potrebu za porodicom još od početka svijeta, danas ne bi bilo ljudskih zajednica i održivog društva. Različite temeljne vrijednosti poput poštenja, iskrenosti, poštivanja života i imovine, seksualnog uzdržavanja, jednakosti i slobode predstavljaju suštinske osnove za egzistenciju čovjeka i njegove zajednice. Bez ovih vrijednosti nijedno duštvo ne može napredovati i razvijati se, a u svemu tome treba podsjetiti kako se navedene vrijednosti najbolje razvijaju pomoću i unutar porodice. Ove vrijednosti značajne su za čovječanstvo u takvoj mjeri da ljudima nije ostavljeno da ih oni otkrivaju sami po sebi, nego su one ugrađene u naše duše. One predstavljaju našu inherentnu prirodu, *fitru*, a dodatno su spominjane u objavama i označavane temeljnim vrijednostima od početka svijeta i ljudskog života na Zemlji, a sve s ciljem da se ljudski život i društvo razvijaju na ovoj planeti.

Stoga, nije slučajno da su poslanik Adem, a.s., otac svih ljudi na zemlji, i Hava, majka svih ljudi, podučeni ovim temeljnim i vječnim vrijednostima kako bi ih mogli prenijeti

U želji da izbace religiju iz učionica, oni su kroz prozor bacili moral.

svome potomstvu, a u konačnici i cijelom ljudskom rodu. Bog navodi koliko je svet život u kazivanju o Kabilu (Kainu) i Habilu (Abelu). Zamislite da su Adam, Hava i njihova djeca bili alkoholičari, ovisnici o drogama i seksualno neobuzdani? Kakve bi bile posljedice?! Objava je nalik iskusnom vodiču koji nas vodi kroz pustinju. Bez njega bi čovječanstvo skončalo i zauvijek bilo izgubljeno. Ispravno usmjerena sloboda formira odgojenu djecu i civilno društvo koji mogu preživjeti i opstati jer posjeduju samokontrolu, lijepe običaje i dobar odnos prema okolini.

Kosmos je savršen sistem. Ćelije, atomi i galaksije predstavljaju sistem višeg reda, i svi ti sistemi funkcionišu unutar određenih pravila i granica. Ukoliko bi se ova pravila i ograničenja zanemarila, došlo bi do raspada sistema. Stvoritelj je sazdao kosmos s preciznom i tačnom mjerom pri čemu se ističu principi komplementarnosti i integracije. Ovaj koncept spomenut je tri puta u sljedećem ajetu:

> *Sunce i Mjesec utvrđenim putanjama plove, i trava i drveće se pokorava, a nebo je digao. I postavio je terazije da ne prelazite granice u mjerenju – i pravo mjerite i na teraziji ne zakidajte!* (Kur'an, 55:5–9)

Zbog svega navedenog možemo kazati da se temeljne vrijednosti moraju sačuvati pod svaku cijenu. Ljudi ne smiju zloupotrebljavati život i činiti samoubistva, čak i kad su stvari toliko loše po njih da sami žele okončati svoj život. Ljudi ne smiju učiniti incest, makar to i željeli. Ljudi ne smiju postati ovisnici o drogama i alkoholu i uništavati sebe, kao ni svoje porodice i društvo u cjelini. Ljudi su primali upute od početka svijeta preko nebeskih objava. Ljudsko je znanje ograničeno i može proteći mnogo vremena prije nego ljudi u potpunosti počnu cijeniti vrijednost porodice, odnosno shvate kako tragične posljedice imaju rasizam, suicidi, konzumiranje alkohola, razvrat i ovisnost o drogama. Nebeske upute od samog početka na zemlji upozoravaju ljude na ove opasnosti i zla, odnosno potiču ljude da ostvare najuzvišenije vrline.

Svećenik dr. Jerald F. Dirks, koji je ranije bio đakon Ujedinjene metodističke crkve, primio je islam 1993. godine. Kada su ga na jednom seminaru Međunarodnog instituta za islamsku misao upitali o najvažnijoj reformi koju bi trebalo uvesti u vjersku pouku u crkvama, on je odgovorio: "Okončati bolest relativizma kada je riječ o vrijednostima i moralu, jer ona pomjera etičke granice bez ikakvih pravila, što je izuzetno opasno." Temeljna poruka trajna je i sačuvana, te se ona ne može mijenjati da bi se udovoljilo željama mladih generacija. Porodica se mora zaštiti i očuvati kako bi se izbjegla dezintegracija osnovnih ćelija društva u urbanim, modernim i industrijaliziranim sredinama. Muslimani mogu mnogo toga naučiti iz pozitivnih aspekata zapadnih sloboda kako bi se riješili opresivnih i autokratskih načina mišljenja i upravljanja koji su ih učinili robovima, te doveli do zaostalosti u odnosu na razvoj i napredak Zapada. Muslimani su izgubili svoju viziju graditelja civilizacije. Sistemi pravde i dogovaranja (*adl* i *šura*) koji treba da upravljaju svim životnim sferama muslimanske politike i ekonomije, kao i društvene solidarnosti, danas su zamijenjeni tiranskim stavovima.

Zapadu je potrebna vizija kako da riješi problem neobuzadne i nekontrolirane slobode, dok muslimani treba da se riješe striktnih i opresivnih stega i nesloboda. Drugim riječima, na Zapadu je potrebno usmjeriti slobodu, a muslimane osloboditi od pogrešnih društvenih praksi. Oba društva moraju učiti jedno od drugog, te uskladiti svoje koncepte i djelovanja s autentičnom Božijom objavom.

PRIČA RONALDA KELLERA

Potreban nam je stabilan duhovni sistem i sistem vrijednosti da bismo živjeli sretno i sa čvrstim standardima.

"Rođen sam 1954. godine na jednom seoskom imanju na sjeverozapadu Sjedinjenih Američkih Država. Odrastao sam u religioznoj porodici kao rimokatolik. Crkva mi je otvorila vrata duhovnog svijeta koji je bio neupitan u mom djetinjstvu, taj svijet bio mi je bliži i stvarniji od materijalnog okruženja oko mene. Međutim, kako sam odrastao, a posebno kada sam upisao katolički univerzitet, te mnogo više čitao, moj odnos s religijom sve više je dolazio u pitanje, kako u vjerovanju, tako i u praktičnom životu.

Jedan od razloga bila je stalna promjena katoličkih liturgija i rituala. Ove promjene dešavale su se u osvit Drugog vatikanskog koncila 1963. godine, što je laicima sugeriralo da crkva nema čvrste standarde. Drugi razlog bio je vezan za svećenstvo, koje je govorilo o fleksibilnosti i liturgijskoj relevantnosti, što je običnim katolicima značilo da se još više zalazi u tamu. Bog se ne mijenja, kao ni potrebe ljudske duše, stoga i ne postoji nova objava s nebesa. Ipak, mi se zalijećemo u promjene, svake sedmice i svake godine. Dodajemo, izdvajamo, mijenjamo jezik od latinskog ka engleskom i naposljetku uvodimo gitare i narodnu muziku. Što svećenici više objašnjavaju, laici sve više odmahuju glavom. Potraga za relevantnošću uvjerila je mnoge ljude da se tu uglavnom ne radi ni o čemu vrijednom."

NUH HA MIM KELLER, 2011.

Gdje odgajati djecu

Studija slučaja o kulturalnom šoku koji se dešava emigracijama između Istoka i Zapada

Kada se porodice sele s Istoka na Zapad i obrnuto, one doživljavaju kulturalni šok u oba slučaja. Navest ćemo jednu priču o porodici koja se vratila u svoju zemlju porijekla u muslimanskom svijetu nakon što su roditelji s dvoje djece završili studije na jednom fakultetu u Sjedinjenim Američkim Državama. Iako su imali mogućnost da se zaposle u Sjedinjenim Američkim Državama, porodica je odlučila da se vrate na Bliski Istok kako bi djeca mogla naučiti arapski jezik i čitanje Kur'ana. Nakon što su sletjeli u svoju domovinu, djeca su počela doživljavati kulturalni šok i sve vrijeme govorila su kako se nalaze na prljavom mjestu. Kada su ušli u svoj stan, također su zatekli sve prljavo. Iako su roditelji bili dogovorili da im se stan u potpunosti očisti i dotjera, ćilimi, zidovi, stepenice i balkoni nisu bili ni blizu čistim. Stvarni problem bio je u tome kako da se raspakuju usred te prašine i prljavaštine. Jedino rješenje bilo je da sami očiste svoj stan.

Drugi šok doživjeli su zbog izrazito skupog materijala za građenje, te izuzetno nekvalitetne radne snage ili majstora. Vrata kupatila nisu se mogla zatvoriti. Pločice su bile veoma lijepe, ali neravne i veoma skliske. Vodoinstalacione cijevi bile su blistave, ali su puštale vodu. Iako je vode bilo veoma malo, te su svakodnevno uvođene redukcije, sve su česme curile. Na trećem spratu pritisak vode bio je veoma slab te su se na njemu morale koristiti kante i posude za vodu.

Sljedeći šok vezan je za školstvo. Privatne škole izrazito su skupe, dok je u javnim školama kvalitet obrazovanja katastrofalan.

Nastavnicima je bila potrebna doedukacija, a mnoga djeca bila su neodgojena i nedisciplinovana. Roditelji su mogli samo razmišljati o tome vrijedi li uopće slati djecu u školu.

Prijevoz je bio veoma spor zbog zastarjelosti vozila i veoma lošeg održavanja puteva. Školski autobusi uvijek bi bili krcati djecom a do škole bi se vozilo satima. Mnogima je bilo brže da idu pješice u školu i nazad kući negoli da koriste školski prijevoz. Posjeta prijateljima i rodbini morala je biti planirana poput velikog putovanja. Vožnja automobilom zahtijevala je izvanredne vozačke sposobnosti i mnogo strpljenja, jer vožnja privatnim automobilom nalikuje ulasku u ratnu zonu punu neprijateljskih manevara. Osim zagađenog zraka, u gradu je postojala prekomjerna buka. Djeca su izgubila pravo na privatnost i mir u duši usljed neprestane buke oko njih bez obrzira da li su u gradu ili svome domu. Buka dolazi sa svih strana, u školi, na ulici, od komšija koji ne prezaju da vam zaviruju u spavaću sobu. Jedina prilika da se uživa u miru jeste odlazak na selo. Ovo je samo jedan od brojnih primjera koliko veliki je kulturalni šok i on pokazuje sa čim se suočavaju porodice koje sele sa Zapada na Istok i obrnuto. Svakako ne možemo ovakve situacije uopćavati i kazati da bi se ovo ili nešto slično desilo svim porodicima, jer svaka zemlja ima svoje prednosti i probleme, kao što i svaka porodica reaguje na određene pojave na sebi svojstven način. Ne postoji neki generalan stav gdje bi bilo najbolje da djeca žive i odrastaju. Porodice koje se sele na druga mjesta moraju biti svjesne da su se upustile u avanturu koja ima svoje pozitivne i negativne posljedice, stoga bi se u ovakim slučajevima morale donijeti mudre i pametne odluke. Život je uistinu jedna vrsta ispita.

Dva koncepta koja nedostaju Zapadu

Diskutirajući s različitim autorima dr. Taha al-Alwani, član IIIT-a, objašnjava kako Zapadu generalno nedostaju dva koncepta.

Prvi je koncept da je Bog najveći (*Allahu ekber*). Drugi je da Bog zna najbolje (*Allahu e'alemu*). Kada je riječ o prvom konceptu, moramo kazati da ukoliko ljudi zanemare mudrost i svemoć Boga u svojim poslovima, posljedica toga je da sami sebe proglašavaju "bogovima" i zauzimaju mjesto koje pripada Stvoritelju, Jednom i Jedinom. Ako ljudi postanu arogantni, zli i smatraju da nikada ne mogu pogriješiti jer su sami krajnji izvor znanja, oni mogu opravdati sva svoja djela kako god odgovara njima, ili njihovim porodicama i okolini. Oni mogu svjesno ili nesvjesno uništiti životinjsko carstvo i biljni svijet, zagaditi zemlju, mora i zrak. Arogancija vodi ka destrukciji i rušenju reda i poretka u prirodi i kosmosu. Upravo zbog činjenice da su ljudi potcijenili Božije stvaranje, poremećeni su ekosistemi i priroda, kao i čist zrak, pitka voda, prirodno meso i povrće bez hemikalija, što je danas postalo raritet. Globalno zatopljenje predstavlja stvarnu prijetnju ljudskoj egzistenciji. Bez obzira koliko smo uznapredovali u znanosti i tehnologiji, i dalje smo jedan beznačajan dio beskonačno velikog univerzuma, koji je Stvoritelj sazdao.

Skromnost se odlikuje u riječima da Bog zna najbolje (*Allahu e'alemu*). Izvanredna naučna otkrića i tehnička dostignuća čovječanstva navela su broje ljude da se arogantno diče ljudskim znanjem. Međutim, ironija je da što više znamo, utoliko više otkrivamo koliko ustvari ne znamo. Skromnost prema drugima i poniznost pred Bogom čine suštinu nauke i znanja. Ljudi treba neprestano da istražuju i otkrivaju nove granice nauke. Treba se prisjetiti kako je naša želja za znanjem blagodat od Stvoritelja, Najuzvišenijeg Bića, koji nam je podario inteligenciju, te nam potčinio zemlju i kosmos. Kur'an na sljedeći način kazuje o znanju:

> *Pitaju te o duši. Reci: "Šta je duša – samo Gospodar moj zna, a vama je dato samo malo znanja."* (Kur'an, 17:85)

> *On zna šta je bilo i prije njih i šta će biti poslije njih, a od onoga što On zna – drugi znaju samo onoliko koliko On želi.* (Kur'an, 2:255)

> *Reci: "Kad bi more bilo mastilo da se ispišu riječi Gospodara moga, more bi presahlo, ali ne i riječi Gospodara moga, pa i kad bismo se pomogli još jednim sličnim."* (Kur'an, 18:109)

Vrijednosti vjere naspram funkcionalističkih vrijednosti

Porodica razvija moral i vrijednosti poput istine, pravde, ljubavi, hrabrosti, iskrenosti i odgovornosti. Sve ovo utemeljeno je na konceptu vjerovanja ili akide, prema kojemu su temeljne vrijednosti ispred funkcionalističkih. Ove dvije vrste vrijednosti nisu uvijek kompatibilne. U nekim društvima, zadovoljstvo životom na ovom svijetu predstavlja najuzvišeniji i krajnji cilj, odnosno svrhu postojanja. Međutim, za muslimane, ostvarenje vječnog života na Ahiretu do kojeg se dolazi dobrim djelovanjem u ovosvjetskom životu predstavlja uravnotežen krajnji cilj. Ovo znači da ostvarenje ahiretskog cilja nije suprotstavljeno lijepom i dobrom životu na ovome

Velike osobe istinski su skromne, a skromne osobe istinski su velike.

svijetu. Uspjeh na budućem svijetu trebalo bi ostvariti bez zanemarivanja ovog svijeta. Poslanik, a.s., savjetovao je jednog beduina kako se treba uzdati u Boga, ali istovremeno mu je kazao da mora slijediti društvene i prirodne zakone:

> **"Veži svoju kamilu (da ne bi odlutala), pa se onda pouzdaj u Boga (moleći Ga za Njegovu milost dok si odsutan)."**

Uistinu, ravnoteža između ovog i budućeg svijeta prijeko je potrebna, kao što se kaže u sljedećoj mudrosti:

> **"Radi za život na ovom svijetu kao da ćeš vječno živjeti, a za Ahiret radi kao da ćeš sutra umrijeti!"**
>
> (Ebu Talib, 1996)

Bilo bi dobro usporediti uslove u kojima su živjeli ljudi u bivšim komunističkim zemljama. Komunizam bi trebalo da brine za radnike više negoli kapitalizam, ali u stvarnosti su radnici u komunističkim zemljama živjeli mnogo gore. Dakle, iako su funkcionalističke vrijednosti u komunističkim zemljama nalagale da se brine o narodu, duboko ukorijenjene vrijednosti bile su vezane za sukob, represiju i destrukciju ostalih klasa u društvu.

U kapitalističkim zemljama Zapada, koje su okrenute ka ostvarivanju profita, mnogo se bolje postupalo s radnicima upravo zahvaljujući duboko ukorijenjenim vrijednostima kršćanstva poput ljubavi, pomaganja i samilosti. To je razlog zašto su te zemlje više učinile za siromašne i potrebne, dok su istovremeno narodne mase u komunističkim zemljama patile.

Propast komunizma desio se najvećim dijelom usljed tiranskih vrijednosti i svjetonazora. Ta ideologija ustanovljena je na sukobu, konfrontaciji i uništenju prava na posjedovanje. Iako su ovi režimi kazivali da se zalažu za vladavinu narodnih masa i radničke klase, u stvarnosti je proleterijat predstavljao ugroženu i potlačenu većinu, što je suprotno ciljevima marksističke ideologije.

Komunistička filozofija veoma je površna, nefunkcionalna i utopistička, dok je situacija u zapadnim zemljama dosta bolja. Kapitalizam ne nudi oblike utopije na zemlji. Utemeljen na konceptu bezgranične slobode u pogledu lične svojine i interesne filozofije zasnovane na profitu, kapitalizam je polučio nepravedne socijalno-ekonomske uvjete kada je riječ o radničkoj klasi. Međutim, duboko ukorijenjene religijske vrijednosti i kršćansko milosrđe pomogle su da se spriječe razorni efekti na radnički sloj društva, te se na taj način reducirala šteta koju je proizveo proces industrijalizacije. Na drugoj strani, elite komunističke partije, koje su radile samo za svoje lične interese, koristeći se ogromnom birokratskom mašinerijom koju su sami osmislili i proizveli, napravile su mnogo goru stvar. Istinske žrtve u komunizmu bili su radnici, koje je njihova ideologija deklarativno promovirala. Stoga, možemo zaključiti kako su duboko ukorijenjene vrijednosti i osjećaji za dobročinstvo i milosrđe presudni za dobrobit društva u cjelini, ali i samih pojedinaca.

Iako na Zapadu postoji veliki broj literature i istraživačkih radova na temu roditeljstva, naše ljudsko znanje uistinu je veoma skučeno i ograničeno. Ljudi nisu puki produkti s oznakom "proizvedeno u Sjedinjenim Američkim Državama" ili "napravljeno u Kini", o kojima imamo dobro mišljenje. Mi smo "proizvod Stvoritelja Svemira". Naš jedini Stvoritelj, Koji nam je dao izgled i oblik zna sve o nama. U svojoj knjizi *Parenting Experts: Their Advice, the Research and Getting it Right* ("Eksperti u roditeljstvu: Njihovi savjeti, istraživanja i njihovo razumijevanje") Jane Rankin, psihologinja, utvrđuje veliku prazninu koja postoji između onoga što nam

kazuju *gurui* iz područja roditeljstva i onoga što nam pokazuju neprekidna naučna istraživanja u ovom polju u posljednjih trideset godina. Zanimljivo je da se popularni eksperti roditeljstva na Zapadu u dvadesetom stoljeću poput Benjamina Spocka, T. Berryija Brazeltona, Jamesa Dobsona, Penelope Leach, Johna Rosemonda i drugih ne slažu oko veoma bitnih pitanja vezanih za roditeljstvo, poput batina, određivanja granica, majčinog zaposlenja, vrtića, navikavanja na tutu, televizije i tako redom.

Iako je potrebno uvijek podsticati da se istraživanja u području roditeljstva nastave, koristeći sva dostupna sredstva društvenih, prirodnih i duhovnih znanosti, ipak moramo biti skromni i iskreni prema sebi kada se radi o rezultatima ljudskog istraživanja. Uputu i mudrost potrebno je tražiti i crpiti iz objavljenih knjiga.

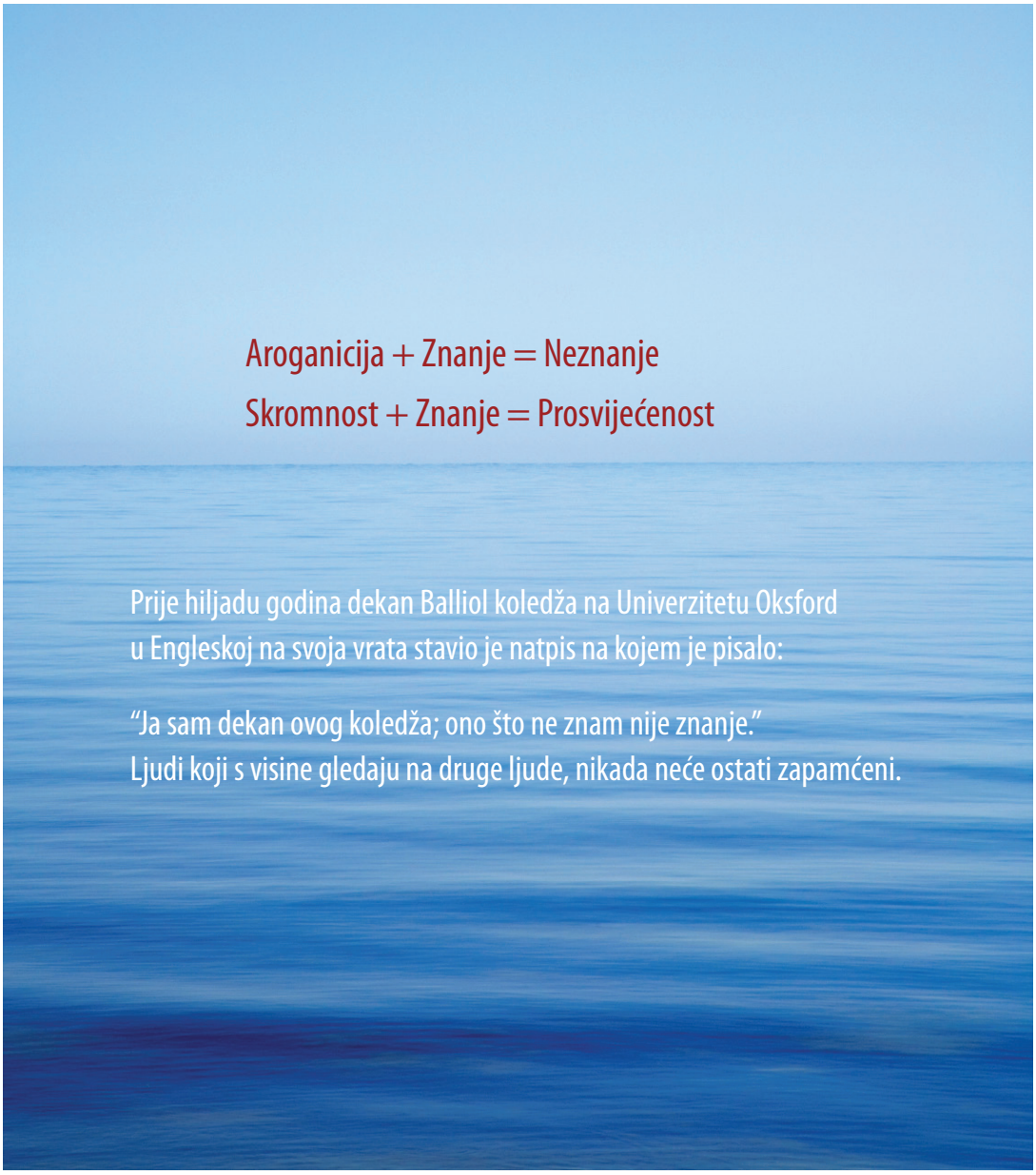

Porodica kao model vrta

Djeca su poput bilja, a roditelji su baštovani

Riječ kultura potiče od izraza kultiviranje. Djeca i odrasli umnogome su slični biljkama na različite načine. I jednima i drugima potrebna je briga i pažnja kako bi najbolje rasli u okolini koja je posebno pripremljena za njih. Za mlado bilje, ako se radi o područjima s visokim stepenom zagađenja, najbolje okruženje jeste staklenik, jer biljke moraju očvrsnuti prije nego što se presade na otvorene površine. Na taj način one dobijaju prednost, jer nakon presađivanja bivaju veće, snažnije i otpornije na bolesti u odnosu na druge biljke. Isto tako i djeci je potrebna zaštita i briga kako bi se ona pravilno razvila u moralnom smislu. "A onda, naši sinovi u mladosti bit će poput dobro uzgojenog bilja" – kaže se u Bibliji, Psalmi 144:12. Dijete koje odraste u lijepoj kućnoj atmosferi bit će snažnije, zdravije i otpornije na moralne bolesti koje kruže u njegovoj široj okolini. Ova analogija, koja se veoma lahko razumijeva u sredinama u kojima ima mnogo poljoprivrede, nije tako očita u industrijskim društvima, jer ljudi nemaju nikako, ili imaju sasvim malo iskustva u uzgajanju biljaka. Svakako, djeca su nešto mnogo više i složenije od biljaka. Ona moraju igrati aktivnu ulogu u svome razvoju, te naučiti kako da postave granice u svome ponašanju i djelovanju. Djeci još uvijek treba mnogo pomoći kada je u pitanju odrastanje i njihov razvoj općenito. Najbolji način za to jeste roditeljski poticaj kako bi djeca razvila lijepe i korisne navike, koje će se kasnije pretvoriti u jak karakter i uzvišene vrline.

Aktivnosti

AKTIVNOST BROJ 8: TRI GLAVNA PROBLEMA U DVADEST I PRVOM STOLJEĆU

U svojoj porodici razgovarajte o tome šta su razlozi glavnih problema u dvadest i prvom stoljeću i kako se oni mogu riješiti?

Tokom ceremonije svečane dodjele diplome svršenicima fakulteta na South East State University 1997. godine pokojni William Buckley, konzervativni kolumnista, i senator George mcGovern, liberalni demokrata, identificirali su tri osnovne brige ili problema našeg doba.

Prvi problem jeste razaranje i nefunkcionalnost američke porodice, što za posljedicu ima veliki broj vanbračne djece. Drugi je uništavanje prirodnog okoliša, pri čemu se ogroman broj štetnih i zagađujućih stvari odlaže u zemlju, zrak, okeane, vodena područja i šume. Treći problem jeste alkoholizam, koji uništava kako zdravlje ljudi, tako i njihove porodice.

AKTIVNOST BROJ 9: POTVRĐIVANJE OSOBINA KOD DJECE

Roditelji treba da sjednu sa svojom djecom i razgovaraju o sljedećim osobinama, te predlože načine na koji bi one mogle ukrasiti svako dijete. Osobine treba da se redaju po alfabetu, ukoliko je to moguće:

Djeca su:

Divna, priznajte im to!
Pouzdana, vjerujte im!
Energična, usmjerite ih!
Čedna, uživajte u tome s njima!
Radosna, cijenite ih!
Dobrog srca, učite od njih!
Plemenita, poštujte ih!
Otvorenog uma, podučite ih!
Dragocjena, cijenite ih i poštujte!
Radoznala, podstaknite ih!
Snalažljiva, podržite ih!
Nesputana, pridružite im se!
Nadarena, pomozi im da razviju svoj talent!
Željna pažnje, primijetite ih!
Luckasta, smijte se s njima!

(MEIJI, 1999)

AKTIVNOST BROJ 10: DISKUSIJA O STVARNIM UZROCIMA NASILJA KOD DJECE

Kada god se desi nasilje među vršnjacima iskoristite tu priliku da sa vašim djetetom razgovarate o tom događaju i stavrnim razlozima u pozadini takvog ponašanja. Pomozite djetetu da razumije svijet i ponašanaj drugih na ispravan način, te da bude spremno da se suoči sa različitim teškoćama. Neka od pitanja koja vam mogu pomoći da vodite razgovor su:

- Šta misliš zašto se (neko dijete) ponašalo nasilno?
- Kakva je njegova/njena odgovornost?
- Da li se mogao/mogla ponašati drugačije? Kako?
- Ko može pomoći (tom djetetu) da se ponaša ispravno i da prestane pokazivati nasilne oblike ponašanja?
- Koje pouke ti možeš izvesti iz ovog događaja?
- Šta bi ti uradio/uradila da se riješe stvarni uzroci nasilnog ponašanja među djecom i mladima?

AKTIVNOST BROJ 11: RJEŠAVANJE DRUŠTVENIH PROBLEMA

Sa svojom porodicom razgovarajte o uzrocima i posljedicama pušenja, drogiranja, vanbračne trudnoće, alkoholizma, suicida i razvoda. Predložite praktične načine za poboljšanje stanja u društvu.

AKTIVNOST BROJ 12: MODEL RODITELJSTVA PREMA DR. SPOCK (1903–1998). NEKE LEKCIJE: "URADI KAKO KAŽEM, A NE KAKO ČINIM!"

Sjedite zajedno i porazgovarajte o ličnom iskustvu roditeljstva u svjetlu životne priče dr. Spocka koja je navedena u časopisu *Newsweek* 1998. godine, a koju ćemo parafrazirati u nastavku.

Razumijevanje pozicije vezane za odgoj djece u Sjedinjenim Američkim Državama ne može biti potpuno ukoliko ne razmotrimo veoma utjecajan model roditeljstva dr. Benjamina Spocka, vodećeg pedijatra i dječijeg psihologa dvadesetog stoljeća. Njegova majka pretjerala je s ljubavlju, pravilima i visokim očekivanjima. Razveo se od svoje žene koja je bila alkoholičarka nakon pedeset i jedne godine braka. Dr. Spock ustanovio je pedijatrijsku praksu i shvatio kako je većina *dječijih problema vezana za ponašanje, a ne medicinu*: nastupi gnjeva, promjena raspoloženja, sisanje prsta, odbijanje jela, nespavanje, nesposobnost da se navikne na redovno obavljanje nužde na tuti. On se sve više interesovao za Freuda, te se dva puta podvrgnuo psihoanalizi.

Roditeljima je savjetovao da ne požuruju djecu u svemu, nego da budu radosni s njima i da ih bodre. "Vjeruj u sebe. Znaš više nego što misliš" – to bi trebalo da budu podsticajne riječi roditelja. On je smatrao da tek rođene bebe od svojih roditelja najviše trebaju osjećaje ljubavi. Pažljivo je slušao pacijente, ali ne i svoju djecu. Kada je jedna majka pitala: "Da li malo dijete smije vidjeti svoje roditelje bez odjeće?", on je kazao kako je jako teško dati jedan jednostavan odgovor na to.

Porodica dr. Spocka nije bila funkcionalna. "Uvijek je teže uraditi neku dobru stvar sa svojom djecom negoli pisati o tome." Supruga mu je postala alkoholičarka, mentalno je oboljela i kasnije bila hospitalizirana. Kao otac bio je hladna osoba, tako da su se njegova dva sina osjećala emotivno udaljenim i zanemarenim od oca.

Priznao je da je bio preveliki karijerista, te je porodične propuste pokušavao intenzivno nadoknaditi pred kraj života. Kazao je kako nikada nije poljubio svoja dva sina dok su bili mali.

Svojoj djeci govorio je da roditelje zovu njihovim imenima. To je bio radikalan i naočigled avangardan potez za to doba. Smatrao je kako njihovo odrastanje treba reflektirati njegovu teoriju i filozofiju. Nije uspio nikada jednako tretirati svoje sinove, osim u javnosti, a njegovo obraćanje djeci ličilo je na usmene ispite. Mirni ton koji ispunjava njegove knjige nije nimalo nalikovao oštrim i osuđujućim tonovima koje je praktikovao kod kuće. Nije ni slutio koliko će dalekosežne posljedice imati njegovo ponašanje na porodicu.

Insistirao je da se njegovi sinovi nikada ne osramote u javnosti i tako bace ljagu na porodično ime. Mišljenje drugih ljudi bilo mu je itekako bitno, bilo da je riječ o strancima ili štampi. Sinovi su mu uvijek bili uredno obučeni te su morali biti uvijek učtivi i prijatni. Ukoliko bi jedan od njih bio neraspoložen, drugi bi ga uvijek upozoravao da mora biti savršen izvan kuće.

Čini se kako je dr. Spock poricao probleme s kojima se susretao u svome domu. Njegovi sinovi vremenom su se distancirali jedan od drugoga. Svi sukobi Mikea i Johna s ocem uvijek su ostali u sferi privatnosti. Uvijek bi se igrali s reporterima, kamermanima i fotografima koji bi dolazili da intervjuišu njihovog oca. Kada bi bili upitani o njemu, uvijek su davali kratke i nejasne odgvore.

Dr. Spock nikada nije iskazivao ljubav i prave osjećaje u svojoj kući, tako da su njegovi sinovi javno kazali da nikada nisu poljubili oca. On je bio više simbol, nego čovjek, više autoritet, nego otac. Bio je hladan i striktan otac koji je u potpunosti zanemario i ignorirao emotivne potrebe svoje djece.

Za sve to Spock je krivio svoj odgoj. Kazao je: "Nikada nisam vidio fizičko iskazivanje ljubavi kada je riječ o ocu i sinu. Moj me otac volio i činio neke lijepe stvari za mene, ali nikada nije bilo fizičkog kontakta. Ne mogu se sjetiti da li je mene ili bilo koju drugu djecu ikada poljubio, pa čak i kada se radilo o velikim praznicima i blagdanima."

Pouka: Nemojte slijepo slijediti teorije raznih eksperata. Te spoznaje evoluiraju i podložne su promjenama, te ćemo lahko zalutati i učiniti mnogo više štete negoli koristi sve dok ljudske spoznaje ne uskladimo s uputom koja je došla u Objavi.

AKTIVNOST BROJ 13: RAZGOVARAJTE O KULTURNOM ŠOKU

Roditelji treba da razgovaraju s djecom o njihovim kulturnim šokovima. Nakon toga trebalo bi tražiti da svako dijete opiše svoju posjetu nekoj stranoj zemlji ili kulturi, ili nešto više kazati o kulturi njihovih školskih drugova koji su druge rase, vjere i nacionalnosti.

Ako djeca nikada nisu posjetila rodbinu koja živi u inostranstvu, preporučujemo, ukoliko je to finansijski moguće, da napravite plan porodičnog odmora kako biste se susreli s vašom rodbinom kad god je to moguće.

AKTIVNOST BROJ 14: MENTALITET ISTINSKIH LIDERA

Sa svojom porodicom razgovarajte o sljedećim izjavama:

"Primijetio sam kako su najučinkovitiji lideri rijetko neki heroji iz javnih službi. Osobe koje rade na tim mjestima nisu pokretači nekih velikih promjena. Oni djeluju polahko, pažljivo i postupno. Ono što čine ispravno je" (Baradacco, 2002).

"Lideri možda žele razviti mentalitet stada kod svojih sljedbenika, ali nikada se ne smiju podrediti takvom načinu razmišljanja" (Steven B. Sample, *The Contrarian's Guide to Leadership*).

Zaključak: Bitno je činiti ispravne stvari, a ne ono što je u modi i što je popularno. Razgovarajte o tome šta je ispravno, a šta pogrešno i ko to određuje. Da li sam to ja, ti, on ili Svemoćni Stvoritelj?!

AKTIVNOST BROJ 15: GOVORITE O POVIJESTI PORODICE

Sjedite s djecom i razgovarajte o onome što znate o svojim precima.

Većina porodica danas ne govori svojoj djeci o porodičnoj historiji. Djeca treba da znaju o svojim djedovima i nanama, te daljim precima, o njihovim životima, postignućima, padovima, poslovima, iskustvima, slabostima i snagama. Ekspert u području roditeljstva Nina Abdullah svoje klijente podučava kako da naprave porodično stablo i genograme. Genogram predstavalja dijagram koji pokazuje vjenčanja, razvode, bolesti i odnose među članovima porodice poput pobočnih rođaka s majčine i očeve strane. Poslanik, a.s., podsticao je plemenski običaj Arabljana da se kazuju priče o svojim precima i pamti porodična linija koliko god je to moguće (Cambo, 2009). Neki Somalijci poznaju dvadeset generacija svojih predaka i često se skupljaju na plemenskim druženjima kako bi razgovarali i prenijeli informacije koje znaju o svojim precima.

POGLAVLJE 3

Kvalitetno roditeljstvo: Postavljanje pravih ciljeva

- Postavljanje pravih ciljeva – Prvi korak u implementiranju kvalitetnog roditeljstva **76**
- Dublje promišljanje o ciljevima **78**
  Ciljevi preuzeti iz kur'anskog ajeta 78
  Ciljevi izvedeni iz hadisa poslanika Muhammeda, a.s. 80
- Kahva i porodični prioriteti **82**
- Zaključak **82**
- Aktivnosti 16-20 **84**

Naš cilj je izgraditi dobru i jaku djecu, comm
Koja grade dobre i jake porodice,
Koje grade dobre i jake zajednice,
Koje grade dobre i jake nacije,
Koje će izgraditi miran svijet.

Postavljanje pravih ciljeva – Prvi korak u implementiranju kvalitetnog roditeljstva

Roditelji treba da budu veoma mudri u procesu roditeljstva. Iako mnogi od njih planiraju svoje karijere i godišnje odmore do najsitnijih detalja, ne uspijevaju sjesti i razraditi plan za sebe i porodicu kao malu zajednicu. Ustvari, većina roditelja čak se i ne slaže oko stvarnih planova, ciljeva, aspiracija i strategija vezanih za njihovu porodicu. Teško da se bez pravih ciljeva mogu polučiti ikakvi rezultati i uspjesi. Tumaranje od posla do kuće, prodavnica, škola i odmora, od krize do krize, u nadi da će sve ispasti najbolje, gotovo je poput igre ruskog ruleta s budućnošću djece. Na taj način dopušta se da neprocjenjivo vrijeme naprosto isklizne iz ruku. Stoga su nam potrebni dugotrajni planovi i strategija za njihoo ostvarenje.

Ispravan pristup roditeljstvu podrazumijeva poimanje individue i društva kao jednog integriranog sistema. Ne možemo izgraditi snažno društvo bez snažnih i pravednih pojedinaca. Oni se, pak, ne proizvode u nekom vukuumu, jer im je potrebna društvena okolina ispunjena solidarnošću i saradnjom. Cilj roditelja jeste da formiraju bića koja će biti namjesnici Božiji na zemlji, koji su snažni i odani, obrazovani građani, koji imaju misiju u ovom životu, a ona se ogleda u pozitivnoj reformi i razvoju zemlje na kojoj žive. Bez ove poruke, ljudski život i egzistencija postaju nesvrsishodni i beznačajni. Interesi pojedinaca treba da obuhvataju kako ovaj, tako i budući život, prolazno i vječno, materijalno i duhovno, lično i društveno. U procesu odgoja djece ovo bi trebalo da budu presudne i prevladavajuće teme.

Dijagram ciljeva u kvalitetnom roditeljstvu: ciljevi, vrijednosti, sredstva

Prva želja: Sretna porodica	Druga želja: odgajanje pravednih lidera			
Komunikacija Pohvala/kritika Stavovi Osjećaji Mirnoća/Srdžba Dodir poljubac, zagrljaj Veselje, šala Međusobno razumijevanje Porodično zajedničko vrijeme Alternative televiziji Porodični sastanci Porodična jela Upravljanje stresom Igre, sportovi Aktivni angažman s djecom	Fizička snaga Zdravlje i fitnes	Ličnost i karakter	Znanje, mudrost i vjera	Vještine: profesionalizam
	Izbor supružnika Razvoj djeteta Dojenje Naučno čudo Zdravlje Hrana Vježbe Spavanje Spolni odnos Izbjegavanje opojnih sredstava	Hrabrost Ljubav Iskrenost Sloboda Odgovornost Nezavisnost Kreativnost Samopoštovanje Povjerenje Poštovanje Strpljenje Skromnost i poniznost	Obrazovanje/ školovanje Domaća zadaća Dodatne aktivnosti Poticaj i osnaživanje djece Disciplina naspram kažnjavanja Vjera Identitet Šira porodica	Čitanje Pisanje Kompjuterske vještine Upravljanje vozilom Hor Novac i upravljanje vremenom Davanje Dova Donošenje odluka

Sada treba da se fokusiramo na navedeni dijagram. Nazvali smo ga dijagram o ciljevima kvalitetnog roditeljstva. Ovaj dijagram sažima ciljeve koje treba da uspostavimo, te naznačava mapu prema kojoj bi se oni ostvarili tako što ćemo principe i vrijednosti usađivati svome potomstvu od djetinjstva do punoljetstva.

Općeniti ciljevi izvedeni su iz: a) uzvišenih aspiracija koje su na izvanredan način sažete u kur'anskom ajetu iz sure Furkan i b) inspirativnog hadisa poslanika Muhammeda, a.s.:

> *"I oni koji govore: 'Gospodaru naš, podari nam u ženama našim i djeci našoj radost i učini da se čestiti na nas ugledaju'"* (Kur'an, 25:74).

> Rekao je Allahov Poslanik, s.a.v.s: "Ljudi su poput minerala. Oni koji su bili najbolji (dok su bili) u neznaboštvu, najbolji su i u islamu, ako postanu učeni. Vidite da je najbolji čovjek u ovom poslu (upravljanja) onaj koji ga je najviše prezirao, i vidite da je najgori čovjek onaj koji je sa dva lica, koji dolazi jednima s jednim licem, a drugima s drugim licem" (*Sahihul-Buhari*, broj 3493. i 3494).

Kao što je navedeno u dijagramu, ciljevi su podijeljeni u dvije široke kategorije, pri čemu je druga kategorija podijeljena na četiri potkategorije. Roditelji treba stalno da prate ovaj dijagram i da se naviknu na ciljeve i vrijednosti koji se navode u njima. Sve to potrebno je pažljivo studirati, pomno slijediti, pratiti razvoj djece u skladu s vrijednostima i odrediti koji dijelovi treba da budu dodatno naglašeni.

Dublje promišljanje o ciljevima

1. CILJEVI PREUZETI IZ KUR'ANSKOG AJETA

Dova koja se spominje u navedenom ajetu iskazuje molbu Svemoćnom Bogu da supruge i potomstvo budu najveća radost ili radost oka (*kurretu e'ajun*). Ova fraza ponavlja se šest puta u Kur'anu i njeno doslovno značenje je "utjeha oku, radost očima, oči koje su ispunjene blagodarnim užicima". U suštini, u

ovom ajetu, odnosno dovi, moli se za sretan dom i porodični život.

Ovo se ne odnosi samo na najužu porodicu, nego na onu širu uključujući supružnika, potomstvo, djedove i nane, tetke, dajdže i ostalu rodbinu. Neophodni uvjeti za sretan dom podrazumijevaju komunikaciju između roditelja i djece, iskazivanje ljubavi i naklonosti, te upotrebu pohvale i kritike s mjerom, prikladno i na konstruktivan način. Dodatni uvjeti jesu građenje pozitivnih stavova, oprezan odnos prema tuđim osjećajima i stavovima, smijeh, ljubljenje, zagrljaji i ophođenje s djecom. Nadalje, možemo spomenuti zajedničke ručkove, pjevanje u horu, umjesne šale i međusobno uvažavanje i prihvatanje.

Druga molba koju vjernici upućuju svome Gospodaru jeste da njihovi supružnici i djeca postanu "predvodnici čestitih". Riječ imam ili predvodnik (množina na arapskom je *eimme*) u Kur'anu se spominje na deset mjesta. Različiti tumači Kur'ana objašnjavaju frazu "učini nas predvodnicima čestitih" kao učini nas uzorima drugima, predvodnicima drugih, liderima ljudi, prvacima među onima koji su vrijedni kod Gospodara, prvacima među ostalima i tako redom. Stoga, drugi cilj porodice jeste fokus na odgajanju čestitih i učinkovitih lidera koji bi čovječanstvo vodili ka boljitku i napretku.

Kada je riječ o ovome, želimo istaknuti kako pod pojmom liderstva ovdje ne podrazumijevamo ambicioznu potragu za vlašću, nego razvijanje snažnih osoba, istančanog morala, velikih dometa, etike i ostalih karakternih crta koje su nužne za kvalitetno predvođenje zajednice. Nadalje, riječ "lider" može imati negativne konotacije ukoliko se misli na borbu pojedinaca za što veći položaj u zajednici. Činjenica da može biti samo jedan formalni "lider" bilo koje zajednice može dovesti do nepotrebnog nadmetanja, te razviti nepoželjne osjećaje bolesne ambicije. Ukoliko svako žudi za tom pozicijom, ko će biti radnik ili sljedbenik? Naš cilj je da nadahnemo djecu da budu otjelovljenje onih kvaliteta koji čine ljude principijelnim predvodnicima. Svaki član društva koji doprinosi boljitku i rješavanju *statusa quo* istinski je lider. Samo na taj način postiže se istinski napredak.

Ko su lideri? Vi ste lideri!

- Mi smo lideri koje očekujemo.
- Liderstvo nije nešto što nas čini važnim, već nešto što nas potiče da služimo nečemu važnom.
- To nije pitanje da li imaš neku poziciju, nego kako predvodiš.
- Liderstvo je činiti ispravne stvari onda kada znamo da nas samo Bog posmatra.
- Svako je nekome lider, bilo da se radi o uposleniku, supružniku, djetetu, ili samom sebi. Ti si lider!

Da ponovimo, liderstvo ne predstavlja ambicioznu potragu za moći, prestižom, pozicijom ili novcem. Ono nema veze sa savladavanjem tehnika dominacije i kontrole nad drugima. Upravo je suprotno. Mi predlažemo da se djeca odgajaju s osjećajem darežljivosti, poniznosti i osjećajem višeg smisla i misije, te da ona mogu sama sebe vidjeti aktivnim i vrijednim članovima društva. Niska očekivanja i ciljevi neće zaustaviti one ljude koji s lahkoćom žive u svijetu brojnih i različitih stavova i koji su u velikoj prednosti zbog pouzdanog zadavanja uzvišenih. Djeca koja se plaše da društvo neće prihvatiti ili odobravati njihovu vjeru ili rasu ne mogu služiti društvu. Shvatajući prirodu društva u kojem živimo, navedeni kvaliteti moraju imati veliki značaj. Ukoliko djecu ne podučimo samopouzdanju i čestitom predvođenju, ona bi lahko mogla zalutati.

U KUR'ANU NE KORISTI SE RIJEČ "LIDER" (*KAID*), NEGO MNOGO DRUGIH TERMINA POPUT:

pastira i čuvara (***ra'i***),
odgajatelja i trenera (***murebbi***),
uzora i predvodnika (***imam***),
onoga ko izgrađuje karakter (***mueddib***),
učitelja (***muallim***),
mentora i vodiča (***muršid***) i
trenera (***muderrib***).

Lider je osoba koja predvodi druge ljude u nastojanju da ostvari određene ciljeve, dok je odgajatelj i trener (*murebbi*) osoba koja priprema i osposobljava pojedince da ostvare izvanredne rezultate, samopouzdano odrede uzvišene ciljeve za sebe i ne pokleknu zbog malih očekivanja. Poslanik, a.s., je naprimjer izabrao Amra ibn Asa i Ubejda ibn

Džerraha da predvode vojsku, dok je u Medinu poslao Musaba ibn Umejra a u Jemen Muaza ibn Džebela kao "pastire, odgajatelje i mentore" kako bi odgojili čestite i prosvijećene pojedince.

Nije slučajno da su mnogi poslanici bili pastiri, poput Šuajba, Musaa, Isaa i Muhammeda, a.s. Funkcija pastira podrazumijeva dobrotu, brižnost i samilost prema drugima. I roditelji bi se na lijep način mogli uporediti s pastirima koji brinu o svome stadu. Stoga, lider je pastir, mentor, trener, odgajatelj i učitelj.

Lider ili pastir?!

Riječ lider (*kaid*) koristi se u različitim kulturama, ali nije upotrijebljena u Kur'anu. U hadisu se naprimjer koristi riječ pastir:

"Svi ste vi pastiri, i svaki pastir bit će odgovoran za svoje stado. Vladar je pastir, čovjek je pastir svojoj porodici, žena je pastirica u kući svoga muža i njegove djece. Svi ste vi, dakle, pastiri i svi ste odgovorni za svoje stado."

(BUHARI)

2. CILJEVI IZVEDENI IZ HADISA POSLANIKA MUHAMMEDA, A.S.

Rekao je Allahov Poslanik, s.a.v.s.:

"Ljudi su poput minerala. Oni koji su bili najbolji (dok su bili) u neznaboštvu, najbolji su i u islamu, ako postanu učeni. Vidite da je najbolji čovjek u ovom poslu (upravljanja) onaj koji ga je najviše prezirao, i vidite da je najgori čovjek onaj koji je sa dva lica, koji dolazi jednima s jednim licem, a drugima s drugim licem."

(BUHARI I MUSLIM)

Iz ovog hadisa mogu se iščitati brojne pouke. Jedna od njih je da se karakter gradi u ranom djetinjstvu. To je zajedničko svim ljudima, bilo da se radi o muslimanima ili nemuslimanima. Hrabrost, kreativnost, iskrenost, ljubav i istinoljubivost karakterne su crte prisutne kod mnogih osoba i prije nego što su primile islam. Islam dodaje vjeru, mudrost, znanje i Božiju uputu. Poslanik, a.s., kazuje nam kako i pagani s "uzvišenim karakterom" mogu lahko postati muslimani "uzvišenih vrlina" ukoliko razumiju i prihvate islam.

Najbolji politeista – razumijevanje i poimanje islama = najbolji musliman

Neki muslimani smatraju kako su hrabrost, iskrenost i istinoljubivost Omera ibn el- Hattaba i Halida ibn el-Velida došle do izražaja tek nakon što su postali muslimani. Islamom se samo upotpunio njihov već prisutan plemeniti karakter, koji je ukrašen mudrošću, znanjem i Božijom uputom.

Navedeni hadis usredotočen je na karakterne crte kod ljudi. Vjernici bi trebalo da imaju neke nužne uvjete, poput fizičke spreme i dobrog zdravlja (posebno za vrijeme trudnoće i dojenja). Alkohol, droga, pušenje, vanbračni spolni odnosi takva su zla da mogu u potpunosti ugroziti život kako majke, tako i djeteta u utrobi. Buduće majke treba da izbjegavaju uzimanje

lijekova, osim ako im to ne propišu ljekari. Nadalje, potrebno je da se kvalitetno hrane i imaju uredan i dostatan san. Posebno se treba zaštititi od virusnih i bakterijskih infekcija.

Kod djece treba razvijati karakterne crte hrabrosti, iskrenosti, kreativnosti, povjerenja, istinoljubivosti, ljubavi i odgovornosti. One se u današnjem svijetu ne mogu lahko razviti, a i vremenski okvir za njihovo usađivanje ograničen je. Stoga su prvih pet godina djeteta izuzetno važne, odnosno krucijalne. Uz sve ovo, roditelji treba da osposobe djecu da čitaju, pišu, govore, voze, plivaju i da se koriste računarom. Nadalje, djecu treba učiti strpljenju, poštivanju i tome kako treba donositi odluke. Što se prije ove vještine savladaju, bit će više koristi, te će se djeci ukazati mnoge prilike.

Poslanika, a.s., i njegovi prijatelji i neprijatelji opisivali su kao iskrenog i pouzdanog. Ovo je bio njegov karakter prije nego što je primio objavu islama. Kur'an isto kazuje o poslanicima poput Nuha, Junusa, Ibrahima, Ismaila, Musaa, Taluta, Isaa, Jusufa, Ejjuba i Jakuba, a.s. Musa, a.s, opisuje se kao snažan i pouzdan. Jusuf, a.s., sam sebe opisuje kao "sposobnog, profesionalnog i povjerljivog".

Navedeni opisi sadrže značajne kvalitete lidera, a to su snaga tijela i duha, odnosno karaktera, profesionalnost, odnosno potpuno znanje i korisne vještine, te povjerljivost. Ukratko, dvadeset i pet poslanika koji se spominju u Kur'anu opisani su kao iskreni, mudri, puni znanja, samilosni, saosjećajni, snažni, pouzdani, strpljivi i pravedni. Ove ključne karakterne crte moramo naglasiti u procesu roditeljstva kako bismo pravilno odgojili našu djecu. Promislite o sljedećim kur'anskim ajetima:

> *I spomeni u Knjizi Ismaila! On je ispunjavao dato obećanje i bio poslanik, vjerovjesnik.* (Kur'an, 19:54)

> *"Postavi me" – reče Jusuf – "da vodim brigu o stovarištima u zemlji, ja sam zaista čuvaran i znan."* (Kur'an, 12:55)

> *I on uđe u grad neopažen od stanovnika njegovih i u njemu zateče dvojicu ljudi kako se tuku, jedan je pripadao njegovu, a drugi neprijateljskom narodu, pa ga zovnu u pomoć onaj iz njegova naroda protiv onog iz neprijateljskog naroda, i Musa ga udari šakom i – usmrti. "Ovo je šejtanov posao!" – uzviknu – "on je, zaista, otvoreni neprijatelj koji u zabludu dovodi!"* (Kur'an, 28:14)

> *"O oče moj," – reče jedna od njih – "uzmi ga u najam, najbolje da unajmiš snažna i pouzdana."* (Kur'an, 28:26)

> *"Znak njegove vlasti" – reče im vjerovjesnik njihov – "biće kovčeg koji će vam stići i koji će meleki nositi, u kome će biti smirenje za vas od Gospodara vašeg i ostatak onoga što su Musa i Harun ostavili. To vam je, zaista, dokaz, ako ste vjernici!"* (Kur'an, 2:247)

> *Došao vam je Poslanik, jedan od vas, teško mu je što ćete na muke udariti, jedva čeka da pravim putem pođete, a prema vjernicima je blag i milostiv.* (Kur'an, 9:128)

Kahva i porodični prioriteti

Jedan roditelj je uzeo praznu posudu i napunio je lopticama za golf. Upitao je svoju djecu da li je posuda puna. Oni su potvrdili da jeste. Nakon toga, uzeo je drugu posudu ispunjenu sitnim kamenčićima i sasuo je u posudu s lopticama. Kamenčići su našli mjesta pored loptica i ispunili posudu. Upitao je djecu da li je posuda puna, na što su djeca opet potvrdno odgovorila. Potom je uzeo posudu s morskim pijeskom i sasuo ga u posudu s lopticama i kamenčićima. Nakon toga, upitao je djecu da li je posuda ispunjena, na što su djeca glasno kazala: "Da"! Onda je otac uzeo dvije šolje kahve i sasuo ih u posudu. Djeca su se razdragano smijala.

Potom je otac kazao: "Sada želim da zamislite kako ova posuda predstavlja vaš život. Loptice za golf predstavljaju važne stvari u vašem životu poput vjere, porodice, zdravlja, prijatelja i omiljenih stvari. To su stvari koje bi vaš život ispunjavale kada bi sve ostalo nestalo. Kamenčići predstavljaju važne stvari poput posla, kuće i automobila. Treba obratiti pažnju koje su bitne za uspjeh na budućem svijetu i sreću na ovom svijetu. Više klanjaj, više udjeljuj. Provedi vremena sa svojom djecom i igraj se s njima. Brini se o svome zdravlju. Izvedi suprugu na večeru. Nađi vremena za nauku i istraživanje. Ionako će uvijek biti vremena da se očisti kuća i popravi slivnik u kupatilu. Prvo se pobrini za golf loptice, to su stvari koje su istinski značajne. Odredi svoje prioritete. Sve ostalo samo je pijesak."

Jedno dijete upita oca šta znači kahva. Otac se nasmijao i kazao: "Drago mi je da si to pitao. Ona samo pokazuje da ma koliko ti se život činio ispunjenim, uvijek ima prostora da popiješ šolju kahve sa svojim prijateljem."

Zaključak

Misli na nagradu

Iako se u ovom poglavlju detaljno govorilo o pitanjima ciljeva i misije, nakon svega potvrdit ćemo da je postavljanje ciljeva samo sredstvo za ostvarenje cilja, a da je ispunjenje cilja odgajanje čestite djece. To uvijek treba imati na umu. Sve to direktno će utjecati na naš odnos prema djeci i razvijanje onih potrebnih kvaliteta i vrijednosti koje želimo vidjeti u njima kada postanu punoljetne i samostalne osobe.

Da bismo ostvarili ciljeve koje smo postavili kada je riječ o našoj djeci, potrebno je razmotriti i naše lično ponašanje i karakter. Potrebno je da:

1. Napravimo ravnotežu između disciplinirnja i ohrabrivanja.
2. Moramo raditi ono što govorimo, te imati holistički pristup s osjećajem identiteta i pripadnosti. Greške treba priznati i za njih se treba ispričati bez pokušaja da nađemo razna opravdanja.
3. Sve navedeno treba upotpuniti molitvama i vjerom. Svemogući Bog uslišava molitve iskrenih ljudi i pomaže im na Svoj način i onda kada On to odredi.

U Bibliji se kaže:

> "Odgoji dijete prema putu kojim ima ići, pa neće odstupiti od njega ni u starosti."
> (Izreke, 22:6)

Budućnost ovoga svijeta kao i njegova sigurnost umnogome zavise od budućih generacija. Roditeljstvo ima presudnu ulogu u reformi i regeneraciji društva, te posljedice ovog procesa ne smiju biti potcijenjene. Čovječanstvo se suočava s velikim opasnostima i izazovima, te moramo biti ozbiljni kada je riječ o našoj dužnosti da naučimo kvalitetno roditeljstvo i primijenimo ga u životu. Naša će djeca u budućnosti biti roditelji, te će svojim potomcima prenositi iste vrijednosti, a to je početak ciklusa koji može donijeti samo mir, pravdu i stabilnost svijetu. Život se ne mjeri brojem naših udisaja, nego brojem trenutaka koji su nam oduzeli dah!

Aktivnosti

AKTIVNOST 16: RAZGOVOR O ATMOSFERI U KUĆI

Zamolite svakog člana porodice da odgovori na sljedeća pitanja:

Jesi li sretan kad dođeš kući?
Jesi li sretan kad odlaziš od kuće?
Šta možeš učiniti da atmosfera u kući bude sretnija?
Identificirajte po jednu specifičnu stvar koju ćete tražiti od svakog člana porodice kako bi se povećala sreća u domu.

AKTIVNOST 17: RODITELJI, PODUČAVAJTE SVOJU DJECU

Razmotrite sljedeće aktivnosti i razmislite kako da tome podučite svoju djecu. Otkrijte stvari koje nedostaju vašoj djeci.

- Kako posaditi biljku koju vaša djeca vole. (Djeca vole da se igraju blatom, kopaju i zalijevaju vrt.)
- Kako ne razbacivati igračke i smeće oko kuće.
- Kako da te pozovu kad si na poslu.
- Kako da pozovu hitnu pomoć, kada i zašto to da učine.
- Da vrate ono što posude.
- Da upute kompliment drugima.
- Da ne vrijeđaju druge.
- Da se ne boje životinja, da ih poštuju i cijene.
- Da poštuju datu riječ i ispune ono što obećaju.
- Da počiste nered iza sebe.
- Da dijele i da budu pažljivi. Podijeljena radost je dvostruka, a podijeljena tuga umanjena je za pola.
- Da poštuju autoritet, ali da ne strahuju od njega.
- Da budu prijatelji s drugom djecom svih rasa i boja, pa i s onima koji ne govore njihov jezik.
- Da se ne plaše novih stvari ukoliko ih ne dovode u opasnost.
- Kako da se ponašaju kada izgube.
- Kako da pobijede.
- Kako da uživaju u nečemu u čemu i nisu najbolji.
- Kako da izvuku najbolje u teškim situacijama i kako da traže pomoć od Boga.
- Da čekaju sniženja kada kupuju.
- Kako da poštuju knjige.
- Kako da dolaze na vrijeme, te da vas uvijek pozovu ako zakasne.
- Kako da se rješavaju određenih stvari.
- Kako da budu uredni i lijepo izgledaju.

Roditelji!

- Ne govorite djeci da ne plaču; pitajte ih zašto plaču!
- Ne kupujte djeci sve što požele, iako ste u mogućnosti!
- Ne kritikujte djecu zbog grešaka, nego razgovarajte zašto se ne trude!
- Vjerujte u svoje dijete!
- Ne stavljate u dječiju sobu televizor ili kompjuter!
- Nemojte da televizor bude dadilja djetetu!

AKTIVNOST 18: MUDROST NARODNIH POSLOVICA

Poslovice i narodne mudrosti sadrže savjete o životu, upute, lijepe želje, nadanja i sl. Iako su nastale u davna vremena, mudrosti i upute sadržane u poslovicama mogu se primijeniti u svakom vremenu, uz uslov da se pravilno razumijevaju i kontekstualiziraju.

U nastavku navodimo niz poslovica nastalih na prostoru Bosne i Hercegovine posvećene lijepom karakteru i ponašanju (prema Tufekčić, 2013). One vam mogu poslužiti kao povod razgovora sa članovima vaše porodice. Možete jedni drugima objasniti kako vi razumijevate određenu poslovicu, te razgovarati o vrijednostima lijepog ponašanja i lijepih karakternih osobina.

Dobro srce, dobra i riječ.
Radi kao da ćeš uvijek živjeti, a moli se Bogu kao da ćeš sutra umrijeti.
Ako ne možeš biti slavan i bogat, možeš pošten i dobar.
Bolje je znati nego imati.
Zlu se ukloni, dobru se pokloni.
Uči se do smrti.

Tufekčić, A. (2012), *Osnove etnopedagogije,* Sarajevo: Dobra knjiga i CNS

AKTIVNOST 19: VIZIJA UTEMELJENA NA ISTINSKOM PRIJATELJSTVU

Objasnite djeci sljedeći hadis, a zatim im ispričajte priče iz svog života o prijateljstvu koje se temeljilo na neiskrenosti, a ne na ljubavi u ime Allaha:

Među Allahovim robovima ima ljudi koji nisu ni poslanici, ni šehidi, a zavidjet će im poslanici i šehidi na Sudnjem danu zbog njihovog mjesta kod Allaha dž.š. Upitaše ashabi: "Kaži nam, Allahov Poslaniče, ko su oni?" Allahov Poslanik, sallallahu alejhi we sellem, reče: "To su ljudi koji se vole u ime Allaha, dž.š. Nisu rodbina, niti imaju materijalne koristi od toga. Njihova će lica biti svjetlost, i oni će biti u svjetlosti. Neće se bojati onda kad ljudi budu strahovali, niti će tugovati kada drugi budu tugovali." Zatim je proučio ajet: *I neka se ničega ne boje i ni za čim neka ne tuguju Allahovi štićenici*. (Kur'an, Junus: 62) (Hadis prenosi Ebu Davud)

AKTIVNOST 20: UVIJEK MIRNO RAZGOVARAJTE SA ČLANOVIMA PORODICE!

- Sastanite se sa svim članovima porodice barem jednom mjesečno da biste razgovarali o političkoj, društvenoj i ekonomskoj situaciji.
- Pobrinite se da nepotrebne tenzije i stres ne prijeđu u vatrenu raspravu.

POGLAVLJE 4

Najvažniji cilj: Odgajanje djece koja vole Boga

- Uvod **88**
- Trenutni pristup prenošenju vjere našoj djeci **89**
- Kultura sebičnosti: Neparticipiranje u javnim pitanjima **90**
- Nedostatak lične odgovornosti **92**
- Iskrivljena kultura: Zaostalost i praznovjerje **94**
- Srednji put: Mudar pristup **95**
- Učite djecu da vole Kur'an **97**
- Podučite djecu dovama: Trajnom spominjanju Gospodara **98**
- Učite djecu pokajanju **99**
- Učite djecu o poslaniku Muhammedu, a.s., i ostalim poslanicima **100**
- Učite djecu lijepom ponašanju (*ādāb*) **101**
- Šta biste trebali prvo kazati djeci: Da oni vole Boga ili da Bog voli njih? **101**
- Aktivnosti 21-25 **103**

Uvod

U prethodnom poglavlju razmotrili smo neke temeljne ciljeve i vrijednosti koje roditelji treba da uspostave tokom odgajanja djece. Međutim, postoji jedan opći cilj koji posebno naglašavamo, a to je vjera u Boga. Odgajanje djece koja *znaju za Boga* drugačije je od odgajanja djece koja *vole* Boga i *svjesna* su Njegovog postojanja i sveprisutnosti. Svijest o Bogu temelj je iz kojeg nastaju sve ostale vrijednosti i vrline, te iz kojeg nastaje istinski uspjeh.

Vrijeme koje provodimo s djecom ograničeno je, stoga treba da budemo veoma organizovani, da napravimo sebi raspored i držimo ga se, a da ne prepuštamo da to radi neko drugi umjesto nas, nadajući se da će naše dijete postati duhovno osviješteno i moralno samo od sebe.

Društvo u kojem živimo neprestano promovira neuravnotežen racionalizam, a to je način mišljenja koji isključuje Boga iz naših života. Jedan od odraza ovoga jeste i isključivanje nauke o vjeri iz obrazovnih programa te zanemarivanje vjerskog učenja u tumačenju svijeta i života.

Trenutni pristup objašnjavanju vjere našoj djeci

Prije nego prosudimo šta nam je činiti, potrebno je ispitati šta se dešava u našim porodicama.

Pogrešan vjerski pristup koji muslimani često primjenjuju u životu može se opisati kao formalistički i legalistički i to baca sjenu na način na koji se muslimanska djeca odgajaju. Dominantna religijska kultura, onako kako se praktikuje danas, uglavnom je podijeljena na dvije kategorije, odnosno glavne aktivnosti: vjerske obrede (*ibadat*) i poslovanje (*muamelat*). Kada je riječ o vjerskim obredima, ono utječe na muslimansko roditeljstvo reduciranjem vjerskog obrazovanja na puko izvršavanje propisa, što uključuje uzimanje abdesta, klanjanje pet dnevnih namaza (*salat*), post tokom mjeseca ramazana (*savm*), te odvajanje imetka za siromašne (*zekat*). Sastavni dio toga jeste i upravljanje društvenim odnosima, što obuhvata brak (*zevadž*), poslovne ugovore (*ukud*), formalne etičke vrijednosti (*edeb*) i memoriziranje temeljnih vjerovanja (*kelimei-šehadet*). Ovo je legalistički način prakticiranja vjere.

Nadalje, muslimanski roditelji i porodice često zanemaruju značaj javnih obaveza i odgovornosti, zbog izoliranog, pojedinačnog napretka, te sasvim malo promišljaju o moralnim odgovornostima prema drugim članovima društva. Posljedica svega toga jeste da muslimanska djeca ne učestvuju u građanskim aktivnostima, te dok god klanjaju i uče Kur'an, roditelji im čestitaju na dobro obavljenim zadacima. Stoga djeca odrastaju misleći samo na obavljanje pojedinačnih namaza i propisa vezanih za pojedinca, te uzimajući sve to za središnju tačku moralnog života s kojima završavaju sve vjerske i etičke dužnosti. Sve to nerijetko završi individualističkim i egoističkim načinom života, u kojem je bitno preživjeti i ne zanimati se za društvo i javnost. Nažalost, ova svojevrsna apatija ima još veće posljedice jer sa na ovaj način uništava javni život i društvo. A to je situacija u kojoj je svako gubitnik.

U stvarnosti, ibadet uistinu ne znači puko i isključivo obavljanje dužnosti, nego uključuje i obaveze i djelovanja u svim sferama muslimanskog života, kako to nalaže islamski vjerozakon – Šerijat. Nadalje, ibadet obuhvata vrijednosti, poput promicanja dobra, preveniranja zla, angažman u javnim djelovanjima i brigu o drugima. Ukoliko ove vrijednosti

nisu duboko ukorijenjene u emocionalne pore muslimanske djece (*vidždan*), oni će sami spomenutu apatiju prenositi svojoj djeci i tako biti dio ciklusa pogubne ravnodušnosti. Stoga, postoji velika neravnoteža i brojni propusti kada govorimo o vjerskom obrazovanju koje prenaglašava posvećenost ritualima kao cilju samom za sebe, dok se istovremeno zanemaruje briga za općim dobrom i koristi. Riječ ibadet označava zikr, odnosno spominjanje i komunikaciju s Uzvišenim Bogom, kako bi se uspostavila čestitost, moralnost i lijepo ponašanje.

Kultura sebičnosti: Neparticipiranje u javnim pitanjima

Povijest je pokazala kako je u muslimanskom svijetu stoljećima prisutna polarizacija i konfrontacija između muslimanskih učenja, odnosno mislilaca, na jednoj strani, i opresivnih i korumpiranih političkih vođa, na drugoj strani. Muslimanski pravnici bili su najčešće izolirani od javnog života, te su se pretežno fokusirali na lične i pojedinačne aspekte ljudskog života ignorirajući obaveze prema javnosti i društvu. Usljed svega toga nisu dovoljno naglašeni i istaknuti javni odnosi, politika upravljanja, politički aktivizam, dogovaranje (*šura*), građanske dužnosti, socijalna pravda i uspostavljanje bratstva među ljudima. Sve ovo iskrivilo je islamsku univerzalnu viziju. Pasivan stav prema javnim pitanjima utjecao je na timski duh zajednice, te oslabio društvene veze koje su neophodne ukoliko se žele riješiti javna pitanja. Civilizacija ne može opstati ukoliko se bude isključivo insistiralo na ličnom spasenju. Mora se snažno isticati briga za društvena i opća pitanja. Drugim riječima, implementacija koncepta povjereništva na zemlji (*istihlaf*) zahtijeva od nas da iz generacije u generaciju razvijamo i svjedočimo misiju stvaranja civilizacije utemeljenu na općem dobru (*imran*). Iako je nužno brinuti se i o ličnim i porodičnim obavezama shodno islamskom pravu, to, opet, nije dovoljno da bismo iznjedrili graditelje civilizacije.

Ukoliko bismo ostali u kolektivističkim okvirima, imali bismo dobre, ali nadasve pasivne i podložne pojedince i zajednice. Ljudi koji su odrasli u tradicionalističkoj, formalističkoj i legalističkoj kulturi klanjaju, poste i redovno idu na hadždž, ali, nažalost, nisu uzorni građani, ne učestvuju u rješavanju javnih pitanja, niti potiču na služenje društvenoj zajednici. Oni prepuštaju vlastima da im ponude već gotova rješenja, a nisu spremni da se uhvate ukoštac sa svojim brigama i problemima. Tako postaju nesposobni da misle ili brinu o sebi, ili da donose odluke o svojoj budućnosti. Nadalje, oni ne šire svoje spoznaje, niti su svjesni onoga što im istinski treba za prosperitet i boljitak. Drugim riječima, apatija prednjači nad aktivnim učešćem u društvu. Djeca koja se odgoje na ovakav način ne mogu postati slobodni, etični, inovativni mislioci, timski igrači i preteče društvenog napretka. Umjesto toga, ova djeca postaju plašljivi i sebični egoisti.

Pojedinici koji žive pod represivnim političkim i vjerskim autoritetima nalaze se u veoma teškoj situaciji. Tamo gdje je potrebna društvena promjena, oni proizvode bolesno društvo i ponašaju se destruktivno, što se najbolje ogleda u mizernom stanju njihove okoline i ekonomije. I dok takvi izbjegavaju kamate u bankama, sretni su da varaju na povratnim porezima ili kad je riječ o zekatu, premda su laž i varanje strogo zabranjeni u šerijatskom pravu. Oni se ponašaju pobjednički kada nešto ilegalno prenesu preko granice i prevare carinike.

Neki roditelji često govore o ponašanju djece koja su orijentirana samo na sebe u razdoblju od rođenja pa do punoljetstva. Nažalost, mnogo više vremena i napora uložimo

na to šta će dijete oblačiti, nego da ga poučimo da brine za druge, da se lijepo opohodi s ljudima u svojoj okolini, te stekne osjećaj odgovornosti za slabe i siromašne, ali i svijet općenito. Mnogi od nas kupuju skupe igračke, koje naša djeca brzo i lahko pokvare, ali se u isto vrijeme okrećemo od djece koja pate na ulici ili mole za hranu i odjeću.

Ovakav način života i percepcije svijeta narušava naša društva i javni život. Kako, naprimjer, razumjeti da se Dan državnosti u Bangladešu odnosi na odvajanje ove zemlje od Pakistana? Zašto bi momente razdvajanja trebalo obilježavati kao praznike, kada se evropske nacije ujedinjuju i sarađuju kako bi ostvarile zajedničke interese, a doskora su bile neprijatelji i ratovale jedne protiv drugih? Brazil ima visok stepen jedinstva uprkos postojanju mnogih, etničkih, vjerskih i jezičkih zajednica, od kojih svaka ima zasebne ekonomske i društvene probleme. U isto vrijeme, muslimanske zemlje sve više su dezintegrirane iako dijele jezik, kulturu i interese. "Ratoborne" arapske zemlje i "siromašne" muslimanske zemlje čine veoma malo za boljitak svojih građana. Broj muslimana povećava se, ali ne i njihov utjecaj na svjetskoj sceni.

Da li vjera može biti razlog za razjedinjenost muslimanskog svijeta, iscjepkanost, zajedljivost i izolaciju? Da li ove loše osobine polučuju ikakve rezultate? U mentalitetu muslimanske zajednice postoji vidan rascjep. Svako je naučio da misli samo o sebi, te sačuva svoj neposredni, lični ili porodični, interes, ignorirajući istovremeno interese zajednice i drugih članova društva uključujući dalju rodbinu i komšije. Muslimanske kulture postaju sve površnije i skučenije. One su iskrivljene, jer u njima danas nema osjećaja za komšije ili timski rad, a ove osobine nekada su bile prepoznatljivo obilježje muslimana

Današnju situaciju treba uporediti sa stavom Ebu Bekra, r.a., koji je želio darovati sav svoj imetak zajednici. Kada ga je Poslanik, a.s., upitao: "Šta si ostavio svojoj porodici?", on je kazao: "Ostavio sam im Allaha i Njegovog poslanika." Ebu Bekrov postupak nije samo znak čvrste vjere, nego i uvjerenja da će se Poslanik, a.s., i društvo brinuti o njemu i njegovoj porodici ukoliko to bude potrebno. Da je Ebu Bekr mislio da će njegova porodica patiti, trpjeti ili možda spasti na prosjački štap, on bi zadržao većinu imovine, a udijelio samo manji dio.

Nesretno stanje muslimanskog svijeta ne može se pravdati veličinom teritorija i prisustvom različitih etničkih zajednica koje govore različite jezike, ili opresivnim vladajućim režimama, ili, pak, zbog mnogobrojnih patnji tokom višegodišnjeg kolonijalnog perioda. Islam promovira mirnu koegzistenciju i društvenu harmoniju. Muslimani danas čine jednu četvrtinu svjetske populacije. Njihova razjedinjenost ne može biti pripisana islamu jer on podučava jedinstvu, bratstvu, solidarnosti i saosjećanju. Također, ovo jedinstvo nije uzrokovano niti političkim ili ekonomskim faktorima, jer sve to predstavlja simptom, a ne uzrok. No, pitanje je i dalje isto: "Ko je odgovoran za ovako teško stanje?"

Vjerujemo kako odgovor možemo naći u kur'anskom ajetu u kojem se kaže:

Uz svakog od vas su meleki, ispred njega i iza njega, – po Allahovu naređenju nad njim bdiju. Allah neće izmijeniti jedan narod dok on sam sebe ne izmijeni.

A kad Allah hoće da jedan narod kazni, niko to ne može spriječiti; osim Njega nema mu zaštitnika. (Kur'an, 13:11)

Nikada ne možemo dovoljno naglasiti činjenicu da se uzrok teškog stanja u kome se nalazi jedan narod ustvari krije u njemu samom. Stoga, ukoliko razumijemo kur'ansku viziju i promijenimo svoju nutrinu i karakter, promijenit ćemo i stanje svoga života. Ovo se može ostvariti jedino implementacijom kvalitetnog roditeljstva.

Obrazovanje je cjeloživotni proces, i ono se stiče od kolijevke do groba. Međutim, kvalitetno roditeljstvo nužno je da bismo uspostavili temeljne vrijednosti poput osjećaja odgovornosti, žrtvovanja i brige za drugima. Ove vrijednosti moraju biti usađene djetetu tokom ranog djetinjstva kada roditelji utiču na razvijanje emocionalnih, društvenih i duhovnih aspekata ličnosti. Ovo sve treba uraditi što je moguće prije, odnosno što ranije, jer je tada mnogo učinkovitije nego da se to čini kada dijete odraste i postane punoljetno. Pravna literatura, odnosno udžbenici fikha predstavljaju osnovne vjerske i kulturalne reference i priručnike za razvijanje muslimanske ličnosti. Stoga su one veoma utjecajne kada je riječ o izgradnji karaktera i osobnosti.

Tako je nužno revidirati ove pravne priručnike te u njih dodati ono što nedostaje a vezano je za brigu o društvu i cjelokupnom čovječanstvu. Ova dimenzija jasno je iskazana u Kur'anu i hadisu:

I onima koji su Medinu za življenje izabrali i domom prave vjere još prije njih je učinili; oni vole one koji im se doseljavaju i u grudima svojim nikakvu tegobu, zato što im se daje, ne osjećaju, i više vole njima nego sebi, mada im je i samima potrebno. A oni koji se učuvaju lakomosti, oni će sigurno uspjeti. (Kur'an, 59:9)

Poslanik Muhammed, a.s., kazao je: "Ko se ne brine o stanju muslimana nije od njih." (Ibn Mesud)

Sve dok ne budemo brinuli o drugima u društvu, poput siromašnih, siročadi, komšija i onih u stanju potrebe, nećemo postati najbolji. To je kazano u suri *Darivanje*:

Znaš li ti onoga koji onaj svijet poriče? Pa to je onaj koji grubo odbija siroče, i koji da se nahrani siromah – ne podstiče. A teško onima koji, kada molitvu obavljaju, molitvu svoju kako treba ne izvršavaju, koji se samo pretvaraju i nikome ništa ni u naruč ne daju! (Kur'an, 107:1–7)

Postoji direktna i snažna veza između pojedinačnog, ličnog ibadeta i dobrobiti društva. Vjerski obredi moraju biti vezani za brigu o siročadi, davanje siromasima i pomaganje komšijama. Stvarni cilj ibadeta jeste da se vjernik pripremi za služenje drugim ljudima. Prosjaci na ulicama muslimanskih gradova dokazuju kako ne postoji osjećaj odgovornosti, ili ga je sve manje među ljudima u današnjem svijetu.

Nedostatak lične odgovornosti

Mnogi ljudi osjećaju vrlo malo ili, pak, nimalo odgovornosti prema samima sebi, ili prema drugima i njihovoj budućnosti. U društvu u kojem poštenje i marljivost malo znače pojedincima, pa ih ljudi izbjegavaju, drugi se mole za pomoć i potporu, zahtijevajući da se ispune prava onih koji u isto vrijeme ta prava poriču kada su u pitanju oni lično ili njihove porodice. Savremenim muslimanskim društvima nedostaje jako mnogo samoodgovornosti. Naravno, to je izravna posljedica prevladavanja kolektivizma unutar muslimanskih društava. Međutim, ne bi se smjeli miješati pojmovi brige o drugima i kolektivizma,

jer se u kolektivizmu daje prednost zajednici nad pojedincem. Koncepti plemena i klana predstavljaju najprimitivnije oblike kolektivizma u muslimanskom svijetu. Danas su ovi koncepti zamijenjeni robovanjem vlastima ili režimima. Preciznije, kolektivizam vodi ka "grupnom razmišljanju" ili mentalitetu stada, što predstavlja izravnu prijetnju individualnom mišljenju (*idžtihadu*), koje je, pak, glavni izvor ljudskog progresa. Ekonomski govoreći, kolektivizam ni na jedan način ne podstiče produktivnost kod pojedinaca, koji postaju neproduktivni potrošači. Iz psihološkog ugla, kolektivizmom se zatire individualna vizija čovjeka kao halife, pojedinca kao namjesnika. Kolektivizam promovira kulturu ovisnosti u kojoj niko nema samopoštovanja. Iz etičke perspektive, kolektivizam vodi ka kukavičluku. A politički gledano, kolektivizam dovodi ili do stvaranja rivalskih frakcija koje svoju volju žele prisilno nametnuti drugima, ili do pojave "moćnika" koji svoju volju nameću društvu.

Nasuprot svemu ovome, Kur'an se obraća izravno pojedincima da izaberu ulogu halifa, odnosno namjesnika na zemlji, i predaju se Allahovoj volji, podstičući ih da se izbore za dobrobit njih samih, ali i njihove zajednice, te društva u cjelini. Ukoliko istinski želimo drugima ono što i sebi samima, onda želimo da i drugi budu razumni, odgovorni i slobodni.

U nekim muslimanskim zemljama djeca se uče da budu pasivna i nekritična. Njih podučavaju zastarjelim pravnim lekcijama. Kada uče o zekatu, onda anahrono kazuju o davanju zekata na kamile koje su u privatnom vlasništvu. Studenti se podučavaju kako će davati voće i povrće siromašnim, te druge stvari koje nisu relevantne za brojne napredne zemlje savremenog svijeta. U knjigama fikha i danas možete naći lekcije u kojima se govori o ponašanju prema robovima, odnosno pravilnim uvjetima prema kojima se oni prodaju i kupuju! Mladi muslimani podučavaju se zastarjelim i nepotrebnim informacijama. Još jedna veoma vrijedna prilika nepovratno je izgubljena. To je razvijanje samilosti i brige za potrebe drugih ljudi. Nedostatak ove samilosti i pažnje predstavlja ozbiljnu karakternu slabost buduće generacije muslimanske zajednice.

Temeljni razlog zbog kojeg podučavamo djecu zekatu nije da ono tačno izračuna procenat koji se daje kada su u pitanju kamile, datule ili ječam. Naprotiv, ovim podučavanjem želi se usaditi razumijevanje uzvišenih koncepata društvene solidarnosti, dobrote, požrtvovanja, darežljivosti i važnosti saosjećanja

s ugroženim i siromašnim. Mnogo važnije od materijalnih aspekata spomenutog pitanja jeste stjecanje dubokih osjećaja samilosti i empatije, te brige za patnje bespomoćnih i ugroženih kategorija društva. Dakle, riječ je o osjećajima bratstva i radosti zbog dijeljenja zekata i drugih vidova pomoći. Upravo to treba podvući i naglasiti u ovom osjetljivom dobu odrastanja djeteta, a ne fokusirati se na dosadne matematičke kalkulacije.

Iskrivljena kultura: Zaostalost i praznovjerje

Neki muslimani danas su više okrenuti prošlosti, negoli budućnosti. Oni su reaktivni, umjesto da budu proaktivni. Čekaju dok se ne desi problem, a onda žure da nešto učine u vezi s njim, što je u rijetkim prilikama uspješno. Umjesto da planiraju unaprijed i promišljaju o budućnosti kako bi spriječili moguće probleme, oni su poput vozača koji isključivo gleda u retrovizor, umjesto da gleda ispred sebe, odnosno kroz staklo ispred vozača.

Drugi ozbiljan problem koji usporava muslimane jeste poraznovjerje, vradžbina i opsesija svijetom džina i šejtana. Islamska civilizacija izgrađena je na temeljima znanja, nauke, objektivnosti i razuma. Lijepo je znati da su muslimanski učenjaci vjerovali kako je stvarno čudo koje je poslanik Muhammed, a.s., ostavio čovječanstvu bio Kur'an, iako su istovremeno vjerovali u nadnaravna čuda svih poslanika. Kur'anska objava upućena je ljudskom razumu i temelji se na njemu. Kur'an poziva na istraživanje, kontemplaciju, izučavanje i promišljanje. Ovo je mentalitet u kojem roditelji treba da odgajaju svoju djecu kako bi ona odrastala vjerujući u komplementarnost razuma i ubjeđenja u postojanje Boga i budućega svijeta. Civilizacija se ne može graditi na praznovjerju i vradžbinama.

Često se čuju privlačne priče o ljudima koji posjeduju čudesne moći izlječenja od duhova i džina pomoću zvijezda i magije, pri čemu se rješavaju porodični problemi, a da se ne posegne za provjerenim medicinskim i psihološkim problemima. Ovakve radnje strane su i suprotne principima i duhu islama, a posebno su štetne za dječiji razvoj i um. Naša uloga roditelja jeste da djeci usadimo znanstveni i prosvjetiteljski mentalitet koji naglašava Kur'an. Kur'an nam kazuje o Božijim zakonima (*sunen ilahijje*), odnosno zakonima koji upravljaju ljudskim životom i pojavnim svijetom. Ovi prirodni, a od Boga nadahnuti, zakoni u potpunosti se primjenjuju i na Poslanika, a.s., kao što je kazano u sljedećem ajetu:

> *Reci: "Ja ne mogu ni samom sebi neku korist pribaviti, ni od sebe kakvu štetu otkloniti; biva onako kako Allah hoće. A da znam pronicati u tajne, stekao bih mnoga dobra, a zlo bi bilo daleko od mene; ja samo donosim opomene i radosne vijesti ljudima koji vjeruju."*
>
> (Kur'an, 7:188)

> *Reci: "Ja sam čovjek kao i vi, meni se objavljuje da je vaš Bog – jedan Bog. Ko žudi da od Gospodara svoga bude lijepo primljen, neka čini dobra djela i neka, klanjajući se Gospodaru svome, ne smatra Njemu ravnim nikoga!"*
>
> (Kur'an, 7:188)

Ovaj objektivni i naučni mentalitet proizveo je jednu od najvećih civilizacija koju je svijet ikada upoznao. Tokom svog zlatnog perioda muslimani su pomogli Evropljanima da izađu iz mračnog doba u kojem su bili stoljećima, te pokrenu doba prosvjetiteljstva (Al-Hassani, 2011).

Dužnost je u prvom redu roditelja a potom i učitelja da u školama odgajaju djecu koja su učena, pronicljiva, koja imaju visok intelektualni potencijal, visok moralni karakter, te koja duboko razumijevaju Božije i prirodne zakone, svemir, te humanističke i društvene nauke.

Francuski filozof Roger Garaudy na sljedeći je način opisao dimenzije zapadne civlizacije:

Moderna zapadna civilizacija za svoju estetiku i pravni sistem duguje rimskoj i grčkoj civilizaciji, za moralnost kršćanstvu, a za naučno promišljanje muslimanima u Španiji.

Srednji put: Mudar pristup

Smatramo kako bi roditelji trebalo da iskreno sagledaju svoja vjerska uvjerenja. Mudro razumijevanje vjerskih aktivnosti, kao i unutarnjih potreba vezanih za vašu vjeru imaju itekako korisno djelovanje na način odgoja vaše djece. Jako je bitno da roditelj ne prenese na dijete strah od svoje kulture, ili osjećaj samodovoljnosti, razne vidove zaostalosti i nasilnog ponašanja.

Islamski učenjaci iz ranog doba islama podjednako su isticali i vjerske obrede i duhovnu posvećenost Bogu. Kur'an jako često spominje pojam *zikra*, odnosno sjećanja na Svemogućeg Boga. Oba su elementa veoma

Pogrešan svejtonazor i strah

Poslanik Muhammed, a.s., je rekao:

"Gotovo da je došlo vrijeme u kojem će na vas navaliti razni narodi, kao što divljač navali na svoju žrtvu." A ashabi upitaše: "Hoće li nas u to vrijeme biti malo, o Allahov Poslaniče?" Poslanik, a.s., odgovori: "Ne, u to vrijeme će vas biti puno, ali ćete biti kao pjena na vodi. Allah će iščupati strah iz srca vaših neprijatelja, a u vaša će srca ubaciti 'vehen'". Rekoše: "A šta je to 'vehen', o Allahov Poslaniče?" On kaza: "Ljubav prema dunjaluku i strah od smrti!"

(HADIS BILJEŽI EBU DAVUD)

bitna za podučavanje i odgajanje djece. Roditelji bi trebali da su svjesni islamskog svjetonazora i da podučavaju djecu tom svjetonazoru od prvih dana, a posebno u doba kada steknu moć rasuđivanja. Djeci također treba kazati da je naša dužnost da unapređujemo život na zemlji u skladu s ispravnim vrijednostima i pravilima koje je Bog objavio čovječanstvu, te da su vjerski obredi ustvari sredstvo da bi se ostvario ovaj cilj. Ovo će ih potaći da razumiju smisao života i postanu bića koja će se uvijek boriti da urade ispravnu stvar.

Kao roditelji treba da znamo da će naše ponašanje biti model kojem će se djeca okrenuti. Stoga, neprestano treba da tražimo podsjetnik (*zikr*) koji će nas upozoravati na našu dužnost da činimo ono što unapređuje naš život i čime je Bog zadovoljan. Posebno je važno da učinimo sve što je u našoj moći da se na zemlji živi čestito, da se brinemo za okolinu, tražimo znanje, te pomažemo onima koji su ugroženi i olakšamo im put do slobode. Djeca će bolje razumijevati stvarni cilj i suštinu ibadeta ukoliko vide da to čine njihovi roditelji, te ukoliko ih podučimo da je život tek jedan ispit ljudskih kvaliteta, u kojem ljudi nastoje da na najbolji način unaprijede privatne i javne aspekte društva.

Sada ćemo navesti nekoliko ajeta koji su izuzetno bitni za mentalni razvoj djeteta, a koji kazuju o temeljnim vrijednostima i svjetonazoru islama:

Reci: "Klanjanje moje, i obredi moji, i život moj, i smrt moja doista su posvećeni Allahu, Gospodaru svjetova, koji nema saučesnika; to mi je naređeno i ja sam prvi musliman."

(Kur'an, 6:162–163)

Kazuj Knjigu koja ti se objavljuje i obavljaj molitvu, molitva, zaista, odvraća od razvrata i od svega što je ružno; obavljanje molitve je najveća poslušnost! – A Allah zna šta radite.

(Kur'an, 29:45)

I hranu su davali – mada su je i sami željeli – siromahu i siročetu i sužnju. "Mi vas samo za Allahovu ljubav hranimo, od vas ni priznanja ni zahvalnosti ne tražimo!

(Kur'an, 76:8–9)

Allah obećava da će one među vama koji budu vjerovali i dobra djela činili sigurnim namjesnicima na Zemlji postaviti, kao što je postavio namjesnicima one prije njih, i da će im zacijelo vjeru njihovu učvrstiti, onu koju im On želi, i da će im sigurno strah bezbjednošću zamijeniti; oni će se samo Meni klanjati, i neće druge Meni ravnim smatrati. A oni koji i poslije toga budu nezahvalni – oni su pravi grješnici.

(Kur'an, 24:55)

Učite djecu da vole Kur'an

Da bi odgojili djecu koja vole Boga, roditelji treba da ih upoznaju s Kur'anom, koji bi trebalo da bude više od svete knjige koja se čita za vrijeme nekoliko blagdana tokom godine, dok je ostatak vremena uredno složen na policama. Postavlja se pitanje da li bi više trebalo naglašavati informacije i sadržaj o Kur'anu, ili bi se, pak, više trebalo fokusirati na emocionalni i psihički razvoj dječijeg srca ili duše. Stjecanje znanja i informacija traje cijelog života, dok se ispravan emocionalni i psihički razvoj uspostavlja u ranom djetinjstvu, najčešće do desete godine djetetovog života.

Nažalost, danas se često dešava da se djeca od prvih godina plaše i zastrašuju džehenemskom vatrom, dok im se veoma rijetko kazuje o Allahovoj ljubavi, milosti, svemilosti i ljepotama svemira. Često se naglašava kako će gorjeti u džehenemskoj vatri ukoliko se ne budu pokoravali Allahu, ili ne budu slušali roditelje, ili, pak, budu stvarali probleme. Istovremeno, zaboravljamo govoriti da će biti nagrađeni i uvedeni u dženetske ljepote ukoliko se budu lijepo ponašali, čestito radili, pokoravali se Allahu, slušali roditelje, pomagali drugima i činili ono što je dobro. Neprestano plašimo djecu i podsjećamo ih na kazne kao da su oni opaki kriminalci, a veoma rijetko ih podstičemo, ili spominjemo Božiju ljubav, nagrade za primjereno ponašanje i dobra djela. U ovakvom ambijentu djeca odrastaju i postaju bojažljive, prestravljene osobe i kukavice, pune negativnih osjećaja, nedostaje im samopouzdanja, te se ona, što je najgore, okreću od svoje vjere.

Učitelji najčešće djecu podučavaju Kur'anu od posljednjeg džuza. U njemu su kratke sure koje su objavljene u Mekki na samom početku objavljivanja Kur'ana. Poruka ovih kratkih sura usmjerena je na devijantne i nasilne tlačitelje iz plemena Kurejš, odnosno okrutne paganske vođe poput Ebu Džehla i Ebu Leheba. U njima se govori o onima koji su proganjali i mučili muslimane, neke ubijali, planirali da ubiju poslanika Muhammeda, a.s., te vodili ratove kako bi uništili vjernike. Ovim surama nastojalo se opomenuti tirane i tlačitelje, te su snažni ajeti u njima poput munja pogađali njihove uši, jer su nosili strašna upozorenja i prijetnje. Evo nekih ajeta iz ovih sura:

Neka propadne Ebu Leheb, i propao je!
(Kur'an, 111:1)

Teško svakom klevetniku podrugljivcu!
(Kur'an, 111:1)

Da li je doprla do tebe vijest o teškoj nevolji? – kada će se neka lica potištena, premorena, napaćena u vatri užarenoj pržiti, sa vrela uzavrelog piti, kada drugog jela osim trnja neće imati.
(Kur'an, 88:1–6)

Teško onima koji pri mjerenju zakidaju.
(Kur'an, 83:1)

Reci: "O vi nevjernici." (Kur'an, 109:1)

Kada se Zemlja najžešćim potresom svojim potrese. (Kur'an, 99:1)

Žalosno je kako se djeca u današnje vrijeme prvo uče ovim ajetima, koji imaju veoma jak ton i ozbiljne poruke, te koji nisu upućeni djeci. Jedini razlog zašto se prvo podučava ovim surama jeste to što su one kratke i lahko ih je zapamtiti. Umjesto što plašimo i zastrašujemo djecu u tako ranom dobu, ističući Džehennem i kažnjavanje, trebalo bi da naglašavamo Božiju ljubav. To je mnogo prikladnije za njihovu psihologiju, jer im treba usaditi osjećaje sigurnosti, ljubavi, topline, darežljivosti i nježnosti u tim periodima ranog

djetinjstva. Bilo bi bolje početi podučavanje djece Kur'anu kazujući o Božijoj ljubavi, samilosti, svemilosti, dobroti, praštanju i darivanju, te ostalim lijepim atributima Uzvišenog Gospodara. **Djeci bi također trebalo kazati da su ona dobra i da ih Bog voli, prije nego što ih počnemo učiti da ona vole Boga.** Redoslijed treba biti ovakav: prvo Božija ljubav, a potom obaveza djece da vole Boga.

Kad dijete počne razumijevati, roditelji postepeno treba da mu govore o Džehennemu i kaznama za one koji ne čine dobro. Djecu treba podučavati surama u kojima se govori o upozorenjima i prijetnjama za velike grijehe onda kada budu sposobna da iz njih izvuku pouku, a ne dok su podložna da pokleknu usljed straha i preplašenosti. Prikladno doba za to jeste kasno djetinjstvo i tinejdžerska dob, kada djeca postaju odraslija i mogu bolje razumjeti apstraktne ideje te posljedice svog ponašanja i djelovanja.

Treba da budemo veoma brižni i pažljivi kada je riječ o razvoju mentaliteta djece, njihovoj psihologiji, a posebno kada je to vezano za učenje Kur'ana. Nužno je da roditelji odaberu najprikladnije ajete na koje će se fokusirati tokom različitih razvojnih faza djeteta, odnosno njegovog odrastanja. Većina ashaba Poslanika, a.s., upoznali su se s Kur'anom kada su bili punoljetni. U tom dobu Kur'an je imao dubok utjecaj na njih. Njihov već hrabri i jaki karakter osnažen je Kur'anom, koji ih je doveo do uzvišenih moralnih vrlina. Stručnjaci u kur'anskim znanostima zajedno s pedagozima i sociolozima mogu savjetovati roditelje o tome kako da podučavaju djecu Kur'anu uključujući odabir određenih sura i ajeta. Međutim, pitanje je kakvim bi redoslijedom trebalo da djeca uče Kur'an. Koje sure i ajeti treba da budu naglašeni u kojem periodu? U praksi, djeca najčešće uče kraće sure iz posljednjeg kur'anskog džuza zbog lakšeg upamćivanja i ponavljanja tokom obavljanja namaza. Međutim, bilo bi dobro da kao roditelji pažljivo isplanirate upoznavanje djece sa određenim ajetima koji po svom sadržaju mogu pomoći razvijanju karaktera i ljubavi prema vjeri. Takvi ajeti mogu biti i dove sadržane u raznim kur'anskim surama ili neki slikoviti prikazi, poput ajeta o lijepoj riječi.

Roditelji koji ne govore arapski jezik treba da objasne značenje ajeta i sura svojoj djeci. Danas je najveća briga kako da se čita na arapskom jeziku i zapamte sure i ajeti bez ikakvog razumijevanja. Toplo preporučujemo roditeljima da imaju dobre prijevode Kur'ana, te da lekcije čitanja Kur'ana upotpune prijevodom i pojašnjenjem lekcija (*tefsir*), a sve s ciljem da se razvija odnos s kur'anskom porukom i svjetonazorom. Ukoliko roditelji ovo ne mogu uraditi, potrebno je osigurati sposobnog učitelja i nadzirati njegov rad s djecom. U kući se treba redovito slušati učenje Kur'ana kako bi se djeca na to navikla. Također, bitno je da učenje i slušanje Kur'ana bude ustaljeno i planirano kako bi se djeca navikla da to čine svakog dana. Učenje arapskog jezika, kao drugog jezika, umnogome pomaže učenju i razumijevanju Kur'ana. Objavljene su mnoge dječije knjige čija tematika su kur'anska kazivanja o poslanicima, iz kojih se mogu izvući brojne pouke. Roditelji bi trebalo da imaju ovakve knjige, te da ih čitaju nakon učenja Kur'ana kako bi djeci sam proces učenja Kur'ana bio još privlačniji i zanimljiviji.

Podučite djecu dovama: Trajnom spominjanju Gospodara

Postoje brojne kratke dove ili molitve koje podsjećaju na Boga, Koji nas uvijek posmatra, brine o nama i bdije nad nama. Djecu je lahko upoznati s ovim dovama, te ih podučiti istim, a sve s ciljem kako bi djeca stekla naviku da se zahvaljuju Bogu, i traže Njegovu uputu i zaštitu. Roditelji trebaju uvijek nastojati da se misli o Bogu ne potisnu u

stranu. Potrebno je, naprimjer, zahvaljivati Bogu prije jela, nakon što se završi s jelom, te tražiti od djece da ponavljaju riječi dove. Ovakve dove treba izgovarati naglas. Potom, pri ulasku u kuću, kada izlazimo iz nje, kada odlazimo na spavanje i budimo se, potrebno je učiti dovu. Sve to izgrađuje svijest o zahvalnosti i osjećaje zahvalnosti. Djeca će primijetiti jednostavno izgovaranje riječi *bismillah* (U ime Boga) pri počinjanju raznih poslova i željet će to oponašati. Iako to ponekad može izgledati trivijalno i nevažno, bitno je da se to ustrajno radi. Na kraju, ovakvo ponašanje i aktivnosti postat će navika, pa će djeca uvijek činiti zikr, te biti u komunikaciji s Uzvišenim Gospodarem u svim aspektima svog života. Nadalje, ona će naposljetku shvatiti koliko je Bog prisutan i samilostan u svim životnim situacijama.

Kada je riječ o namazu, treba kazati kako je on izuzetno važan te bi trebalo da bude prirodan dio u svakodnevnom životu roditelja. Nekada pred djecom treba proučiti ezan, a vrijeme obavljanja namaza i samo obavljanje treba uvijek biti ozbiljan čin. Televizor treba biti isključen i svi treba da budu spremni za namaz kako bi se klanjalo u pravom ambijentu. Roditelji bi trebalo da klanjaju ispred djece posvećeno i skrušeno. Često se nema strpljenja da se završi namaz, a sve to utječe na djecu, koja bi zbog toga mogla klanjati bez pažnje i koncentracije. Stoga se treba proučiti dova prije i nakon klanjanja namaza, kako bi isto činila i djeca. U tim dovama možete tražiti od Boga sve ono što smatrate da vam je potrebno.

Učite djecu pokajanju

Djeca treba da razumiju kako svako djelo ima svoje posljedice, te da je neprikladno ponašanje sramota za koju Uzvišeni Bog zna, te da bi se trebalo pokajati kad god se uradi nešto loše. Nije dovoljno da djeca kažu kako im je žao i da nastave dalje. Ona moraju znati da se žaljenje zbog lošeg ponašanja treba usmjeriti ka Bogu. Ovo će doprinijeti jačoj svijesti o Bogu i Njegovom sveprisustvu, što će

roditeljima omogućiti da djecu lakše poduče tome kolika je Božija milost i ljubav. Na ovaj način djeca mogu ostvariti dublju i snažniju vezu sa svojim Gospodarem.

Može se očekivati da djeca ne budu zahvalna na svemu onome što roditelji čine za njih i na svemu onome čemu ih podučavaju. Često će djeca pružati veliki otpor i pokazivati otvorenu srdžbu. Kako god, roditelji treba da uporno jasnim tonom objašnjavaju i obrazlažu situaciju u kojoj se porodica nalazi. Nadalje, roditelji treba da pruže podršku ada se djeca pokaju za svoje propuste i loša ponašanja, te kada prestanu ponavljati iste greške. Kasnije, kada djeca odrastu, bit će svjesna kako da poprave situaciju i obrate se Bogu ukoliko nekoga povrijede ili učine nešto loše drugima.

Učite djecu o poslaniku Muhammedu, a.s., i ostalim poslanicima

Savjetujemo roditeljima da formiraju malu biblioteku i uspostave naviku čitanja zajedno s djecom. Oni mogu čitati ili pripovijedati priče o Poslaniku, a.s., njegovom životu, djetinjstvu, ponašanju i misiji. Također, treba kazivati priče o Poslanikovim unucima i njegovim ashabima. Kazivanja o poslanicima omogućuju djeci da uđu u svijet poslanika, da se vežu za njih i prihvate ih za svoje uzore. Ove priče treba prilagoditi uzrastu djeteta, te se preko njih fokusirati na one aspekte koje dijete može pojmiti. Roditelji, također, mogu djeci čitati o uzoritim muškarcima i ženama, te moralnim prvacima iz prošlosti.

Djecu treba podučavati dostignućima islamske civilizacije. Potrebno je da ih vodimo u muzeje te im omogućimo da osjete islamsku umjetnost, historiju i arhitekturu. Muzeji su odlična mjesta za djecu, gdje se djeca nadahnjuju historijom. U muzejima postoje posebna mjesta za djecu koja bi roditelji trebalo da iskoriste za edukativne aktivnosti i prosvjećivanje djeteta. Također, na internetu postoje odlične stranice posvećene ovoj tematici. Naprimjer "1001 Inventions" (*1001 izum*) pokazuje muslimanska postignuća u posljednjih hiljadu godina. Internet adresa je www.1001inventions.com. Bilo bi dobro da roditelji imaju jedan primjerak ove knjige, čiji je puni naslov *1001 Inventions: Muslim Heritage in Our World*. Ovo djelo je lahko za čitanje, bogato je ilustrirano i predstavlja vodič čitateljima kroz hiljadugodišnje naučno naslijeđe i tehnologiju koju su muslimani podarili svijetu kao srednjovjekovni pioniri i vrijedni istraživači. Nadalje, vrijedan izvor o ovim pitanjima jesu brojne internetske stranice, DVD-i i knjige u kojima se nude brojni video i audiozapisi o beskrajnim ljepotama svijeta u kome živimo. Djeci bi trebalo pokazati primjerene i inspirativne filmove, posebno one koji kazuju o čudima stvaranja, poput onoga koji govori o začudnom stvaranju pčele.

Uz sve ovo, kako djeca odrastaju, bit će sve više izložena utjecajima sekularnog svjetonazora, koji će sve dublje zadirati u njihovu svijest. Budite spremni da imate odgovore na razna pitanja poput onoga o teoriji evolucije koja još uvijek nije naučno dokazana. Djeca će postati veoma osjetljiva kada zagaze u širi svijet, te roditelji ne treba da budu naivni i da misle kako su djecu u potpunosti pripremili i zaštitili, te da pored roditelja ništa neće utjecati na karakter njihove djece. Stoga, što se dublje i obuhvatnije djetetu usade osjećaji i svijest o Bogu i Njegovom stvaranju, lakše će se razriješti brojne izazove koje donosi sekularni diskurs. Djeci je potreban čvrst i pouzdan osnov s kojeg će promišljati i/ili odbacivati brojne pokušaje da se iskrivi njihov svjetonazor.

Učite djecu lijepom ponašanju (*ādāb*)

Islamski koncept ponašanja obuhvata koncept morala (*ādāb*). Djecu treba podučavati da govore "molim te" i "hvala", kao i da kazuju zahvalu Bogu riječima *elhamdulillah*, te da za buduće radnje kazuju *inša' Allah* i da nazivaju selam riječima *es-selamu alejkum*. Isuviše često ovaj se pozdrav mijenja riječima "zdravo" i "ćao". Djecu treba podučavati lijepim manirima i ponašanju (*ādāb*) vezanim za jelo i piće, nošenje primjerene odjeće, te poštivanju ljudi s kojima žive.

Veoma je bitno da su djeca, kao i njihova kućna sredina čisti, uredni, te organizirani kako bi se ove navike uvriježile i prenijele na buduće generacije. Djecu ne treba razmaziti. Ponekad je bolje spremiti najjednostavniju večeru, nego izaći ne neku svečanu večeru, a s ciljem da se djeca pouče vrijednosti hrane, te da poštuju sva jela, a ne samo ona koja su najbolje pripravljena. Pretjerane pohvale i divljenje djeci mogu dovesti do pojave arogantnosti kod djece. Ne treba im kupiti svaku igračku koju traže. Ukoliko im nešto uistinu treba, može im se povremeno dozvoliti da nešto rade kako bi zaradili i ostvarili svoju želju. Uvijek im treba kazivati kako je najbolje ono što im daje i propisuje Uzvišeni Gospodar. Potrebno je iznalaziti različite alternative kada im ne možemo pružiti ono što žele. Ovo će djecu pripremiti za suočavanje sa stvarnim svijetom, te će im sve vrijednosti kojima ih podučimo, kao i disciplina koju ostvarimo, umnogome korisititi tokom čitavog života.

Šta prvo treba da kažete djeci: Da oni vole Boga ili da Bog voli njih?

Ukoliko naučimo djecu da kazuju da vole Boga, da ih je On stvorio, kao i nebesa i zemlju, Sunce i Mjesec, treba se upitati koja im je to poruka prenijeta? Prije svega, djeca nemaju nikakvu predstavu o Bogu, jer to je apstraktna ideja koju oni još ne mogu pojmiti. Zašto je važno da oni vole ili ne vole nešto što još uvijek ne mogu shvatiti? Nadalje, djeci

NAUČITE DJECU:

Bog vas voli, On je stvorio vas i stvorio je svemir da biste vi bili sretni.

Oni će zasigurno željeti uspostaviti odnos sa tako brižnim Bićem punim ljubavi, te će željeti da što više znaju o Njemu.

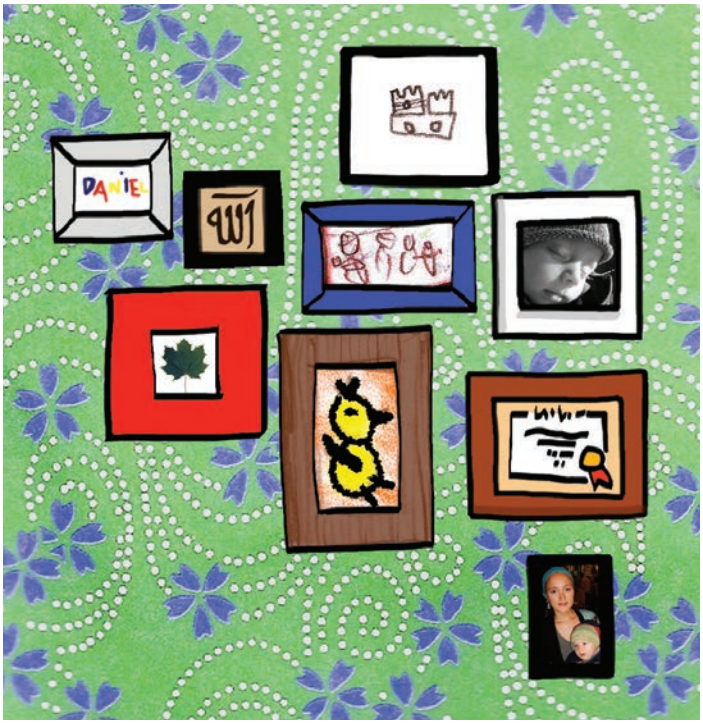

njihovo postojanje, kao i svemir oko njih ne predstavljaju nešto posebno.

Međutim, situacija je obrnuta i djecu treba učiti da ih voli Bog Koji je stvorio svemir i sve oko njih kako bi oni bili sretni. Ova spoznaja učinit će ih znatiželjnim da saznaju ko je to Biće koje ih tako voli, te brine o njima i njihovoj sreći. Oni će zasigurno željeti uspostaviti odnos sa tako brižnim Bićem punim ljubavi, te će željeti da što više znaju o Njemu.

Postoji snažna veza između vjerskih obreda, ibadeta, života i voljnog potčinjavanja volji Gospodara. Naše lijepo ponašanje i dobra djela treba da budu utemeljeni na želji da Bog bude zadovoljan, kao uzvišeni izvor dobrote i istine. Bog će biti zadovoljan ukoliko budemo slijedili Njegove upute i savjete da popravimo kvalitet našeg života, kao i života ljudi oko nas. Naša duhovnost osnažuje se činjenjem dobrih djela, lijepim ponašanjem, teškim radom, poštenjem, pomaganjem i služenjem drugima. Sve to približava nas našem Stvoritelju. Sebi pomažemo tako što drugima ukazujemo pomoć, poštujemo prava na život, imovinu i čast. Sebi pomažemo ukoliko promičemo pravdu, samilost i slobodu, a opiremo se tiraniji i ugnjetavanju. Svi ovi napori i borbe iziskuju stalno sjećanje i svijest o Bogu i Njegovim lijepim atributima. A ova svijest snaži se i povećava vjerskim obredima i ibadetom. Sve to povećava ljubav prema Svemoćnom Gospodaru. Na ovaj način bit ćemo blagoslovljeni i iskreni vjernici, te smoći snage da uspijemo u činjenju dobra.

Znaj za sebe: problem arapskog obrazovanja

U arapskom svijetu postoji snažan vapaj za učenjem, slobodom i istraživanjem (*idžtihad*). Izvještaj Ujedinjenih nacija o ljudskom razvoju u arapskom svijetu iz 2009. godine pokazuje zabrinjavajući trend širom arapskog svijeta kada je riječ o naučnom istraživanju i napredovanju. Arapi danas zaostaju za ostalim nacijama čak i u pogledu održavanja sopstvenog kulturnog naslijeđa. Jedna studija Ujedinjenih naroda iz 1991. godine pokazala je da se u arapskom svijetu štampa najmanje knjiga u poređenju s ostalim zemljama i regionima. Prema tom izvještaju, Evropa je na prvom mjestu, te se u njoj štampa i objavljuje pet puta više knjiga nego u svim arapskim zemljama zajedno.

Ovaj izvještaj pokazuje jasnu razliku između arapskih zemalja i ostatka svijeta. U svojoj opsesiji da sve kontroliraju, autokratske arapske države zaustavile su svaki vid kreativnosti. “Slobode koje su taoci lažnih strahova o sigurnosti države, cenzure, lažni čuvari javnog morala i reda pokazuju koliko su prava ljudi uskraćena. Prve žrtve ovakvog odnosa jesu kreativnost, poduzetnost, inovacija i znanje” (*The Economist,* 2003).

Roditelji ne smiju zanemariti svoju odgovornost prema djeci, te svoju ulogu prepuštati nadležnim vlastima. Roditelji, kao uzori i prvi učitelji svoje djece, moraju ustati i suočiti se s izazovom, te postati osnovni faktor promjene društva. Roditelji su ključne osobe u procesu učinkovitih reformi. Uz njih veoma su bitni intelektualci i nastavnici, koji treba da objasne roditeljima kako se i zašto vrše promjene. Roditelji najdalekosežnije utječu na djecu u pogledu morala, te su stoga u poziciji da oblikuju karakter buduće generacije.

Aktivnosti

AKTIVNOST 21: NAPREDAK NJEMAČKE I JAPANA KAO PRIMJER

Na neformalnom druženju sa grupom od tri para razmotrite sljedeća pitanja:

- Šta možemo naučiti iz primjera Njemačke i Japana, koje su poražene i opustošene tokom Drugog svjetskog rata, a danas su među vodećim nacijama svijeta?
- Zašto se u nekim muslimanskim zemljama i danas smeće odlaže u rijeke, zašto imaju slab obrazovni sistem, te izvoze sirovine veoma jeftino, da bi nakon toga uvozili skupocjene gotove proizvode? Naprimjer, jedna tona željezne kovine izvozi se za cijenu oko dvije hiljade dolara, da bi se nakon toga uvozili kompjuteri i elektronske sprave vrijedne milione dolara.
- Razmislite i o tome zašto je muslimanskom svijetu najveća stopa nepismenosti iako je temeljni zahtjev Kur'ana da se uči i studira (*ikre*)?

AKTIVNOST 22: USPOSTAVLJANJE VEZE IZMEĐU DJECE I NJIHOVOG STVORITELJA – POŽURITE I PORANITE!

Iako nas pet dnevnih namaza konstantno podsjeća na Boga na jedan sistematičan način, postoje brojne aktivnosti koje su nam potrebne da bismo uspostavili vezu s našim Gospodarem.

Djecu treba učiti da se konstantno sjećaju Stvoritelja (*zikr*). Jedan efikasan način jeste da se napamet nauče sljedeće dove koje je praktikovao poslanik Muhammed, a.s., od momenta buđenja pa sve do odlaska na počinak. Za to ne treba mnogo vremena, a one umnogome popravljaju naše stanje i usmjeravaju tok naših djela ka pravom putu, a to je posebno očito u dva slučaja, prije i nakon jela. Roditelji mogu izabrati jednu ili dvije dove svake sedmice i njima podučiti djecu, te dobro provjeriti da li je znanje usvojeno prije nego što se pređe na naredne dove. Podučite djecu značenju navedenih dova.

(Ukoliko vam je teško izgovarati na arapskom jeziku, one se mogu učiti na maternjem jeziku.)

Dova nakon buđenja: Hvala Allahu koji nas je oživio nakon što nas je umrtvio. Njemu će se svako vratiti.

اَلْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي أَحْيَانَا بَعْدَ مَا أَمَاتَنَا وَإِلَيْهِ النُّشُورُ

Dova kada se ugleda svjetlo zore: Osvanuli smo i osvanula je Allahova vlast. Allahu pripada svaka zahvala.

أَصْبَحْنَا وَأَصْبَحَ الْمُلْكُ لِلَّهِ وَالْحَمْدُ لِلَّهِ

Dova kada se stane pred ogledalo: Hvala Allahu Koji me u najljepšem skladu stvorio. Gospodaru, uljepšaj moj moral kao što si uljepšao moje tijelo.

اَلْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي خَلَقَنِي فَسَوَّانِي ، اَللَّهُمَّ حَسِّنْ خُلُقِي كَمَا أَحْسَنْتَ خَلْقِي

Dova prilikom oblačenja: Hvala Gospodaru Koji mi je podario odjeću kojom ću prekriti svoja stidna mjesta i kojom ću uljepšati svoj život.

اَلْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي كَسَانِي مَا أُوَارِي بِهِ عَوْرَاتِي وَأَتَجَمَّلُ بِهِ فِي حَيَاتِي

Dova prilikom ulaska u džamiju: Gospodaru moj otvori mi kapije Svoje milosti i uputi me u riznice Tvoga znanja.

اَللَّهُمَّ افْتَحْ لِي أَبْوَابَ رَحْمَتِكَ وَانْشُرْ عَلَيَّ خَزَائِنَ عِلْمِكَ

Dova nakon jela: Hvala Allahu Koji nas je nahranio, napojio i učinio nas muslimanima.

اَلْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي أَطْعَمَنَا فَأَشْبَعَنَا وَسَقَانَا فَأَرْوَانَا وَجَعَلَنَا مُسْلِمِينَ

Dova kada se pije voda: Hvala Allahu Koji je Svojom milošću vodu učinio pitkom, a nije je zbog naših grijeha učinio slanom niti gorkom.

اَلْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي جَعَلَ الْمَاءَ فُرَاتاً بِرَحْمَتِهِ وَلَمْ يَجْعَلْهُ مِلْحاً أُجَاجاً بِذُنُوبِنَا

Dova prilikom ulaska u toalet: Utječem se Allahu od prokletog šejtana. Gospodaru moj, utječem ti se od svakoga zla i nečistoće.

أَعُوذَ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ اَللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنَ الْخُبُثِ وَالْخَبَائِثِ

Dova prilikom izlaska iz toaleta: Oprosti mi Gospodaru. Hvala Allahu Koji me zaštitio od neugode i podario mi zdravlje.

غُفْرَانَكَ اَلْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي أَذْهَبَ عَنِّي الْأَذَى وَعَافَانِي

Dova prilikom izlaska iz kuće: U ime Allaha, u Njega se pouzdajem. Gospodaru moj, molim te da ne zalutam niti da nekoga u zabludu odvedem.

بِسْمِ اللَّهِ تَوَكَّلْتُ عَلَى اللَّهِ اَللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ أَنْ أَضِلَّ أَوْ أُضَلَّ

Dova prilikom ulaska u kuću: Sa Allahovim imenom ulazimo. Sa Allahovim imenom izlazimo i samo se u Allaha pouzdajemo.

بِسْمِ اللَّهِ دَخَلْنَا وَبِسْمِ اللَّهِ خَرَجْنَا وَعَلَى اللَّهِ تَوَكَّلْنَا

AKTIVNOST 23: POŠTIVANJE DAROVA I BLAGODATI OD BOGA
U duhu navedenih dova, djecu treba podsticati da Milostivom Gospodaru upućuju dove formulisane vlastitim riječima. Roditelji bi trebalo da razgovaraju o dječijim dovama.

AKTIVNOST 24: SAGLEDAVANJE PROBLEMA U PRAVOJ PERSPEKTIVI
Neka dijete pročita ovu istinitu priču naglas. Neka je prokomentira i uporedi s nekim svojim sličnim iskustvom.

Poznajem jednog poslovnog čovjeka koji je imao milionske investicije, a u isto vrijeme je imao ozbiljne finansijske probleme. Većinom se radilo o ogromnim dugovima koje nije mogao otplatiti. Kada sam ga upitao kako se bori sa svim tim, on mi je odgovorio: "Ukoliko se ujutro mogu probuditi i hodati na svojim nogama, onda je sve savršeno!"

Pomislih kako je ovaj čovjek u potpunosti poludio, jer kako može biti dobro kada nije u mogućnosti da otplati desetine miliona dolara. Onda mi je iznenada naumpao hadis Božijeg poslanika, Muhammeda, a.s., koji je kazao:

> "Ko god osvane zdravog tijela, zdrav, s osjećajem sigurnosti u grudima, te ima opskrbu za taj dan, dato mu je sve bogatstvo svijeta."
>
> (HADIS BILJEŽE TIRMIZI I IBN MADŽE)

AKTIVNOST 25: SEDAM KONCEPATA KOJIMA TREBA PODUČITI DJECU
Neka dijete naglas pročita sljedeći hadis, promisli o svakom navedenom principu i poveže to sa svojim iskustvom.
Ebu-Hurejre, r.a., prenosi da je Allahov Poslanik, s.a.v.s, rekao:

> "Sedam vrsta ljudi bit će u Allahovom hladu na dan kad nikakvoga drugog hlada neće biti: praveden vladar; mladić koji odraste u pokornosti Allahu; čovjek čije je srce neprestano vezano za džamiju; prijatelji koji se vole samo u ime Allaha, takvi su kada se sastaju i raziđu; čovjek kojeg lijepa i ugledna žena pozove na blud, pa kaže: 'Ne, ja se bojim Allaha'; čovjek koji udjeljuje milostinju, tako da mu lijeva ruka ne zna šta je desna udijelila; i čovjek koji se sjeti Allaha u samoći, pa pusti suze."
>
> (HADIS BILJEŽE BUHARI I MUSLIM)

POGLAVLJE 5

Suočavanje s uobičajenim izazovima i greškama

- Uvod **108**
- Osnovni izazovi s kojima se suočavaju roditelji **108**
  Neiskustvo 109
  Svakodnevni pritisci 109
  Cjelodnevna aktivnost: Prihvatanje činjenice da je roditeljstvo zadatak koji traje 24 sata tokom cijele sedmice 109
  Roditeljstvo nije proizvoljan zadatak 109
  Roditeljstvo je dugoročna investicija vremena, truda i novca 110
  Roditeljski utjecaj na djecu samo je jedan od mnogih 110
  Bebe ne mogu govoriti 110
  Roditeljstvo je interdisciplinarno 111
  Otac i majka treba da djeluju kao tim 111
  Roditeljstvo je vještina za koju je potrebno kvalitetno upravljanje resursima 112
  Dječija percepcija roditelja može biti suprotna onoj koju su roditelji željeli 112
  Treba znati šta se treba kazati djeci i kada to treba učiniti 112
  Neoprezno usađivanje pogrešnih vrijednosti 113
  Izazov kreiranja pozitivnog imidža 113
- Lekcije o roditeljstvu iz primjera o Mojsiju u Bibliji: Šta Mojsije kaže? **114**
- Zaključak **114**
- Aktivnosti 26 **115**

Uvod

U prethodnim poglavljima pokušali smo prikazati etos dobrote, sveobuhvatan roditeljski plan i neke od osnovnih mjera kojima se sve navedeno provodi u praksu. Također, naglasili smo oslanjanje na prirodne instinkte roditelja zajedno s detaljnim planiranjem. Sve to najbolji je vodič za odgoj dobre djece. Pristup koji korisitimo dovoljno je fleksibilan da roditelji naprave lične temelje, te lične izbore kada je riječ o podizanju porodice. Naravno, krajnji cilj jeste odgoj djece koja su čestita, odgovorna i proaktivna u društvu. Naglasili smo da odgajanje djece ima dalekosežne posljedice jer ono predstavlja kamen temeljac u građenju same civilizacije. Međutim, dobar plan, iako težak zadatak roditeljstva čini lakšim, nije kompletan dok ne osposobi pojedinca da prođe kroz potencijalne izazove i zablude vezane za roditeljstvo. U ovom poglavlju usredotočit ćemo se na neke poteškoće u procesu roditeljstva, te ponuditi neka "zdravorazumska" rješenja. Najprije ćemo proučiti neke osnovne izazove, a potom ćemo se osvrnuti na temeljne pogreške. To će biti tema našeg sljedećeg poglavlja. Iako smo u prethodnim poglavljima spomenuli određene aspekte vezane za ovu tematiku, nadamo se da će pogled na njih kao na cjelinu učiniti roditelje svjesnijim svijeta u kojem žive i djeca i roditelji, ali i teških pitanja i kompleksnih problema s kojima se svi oni susreću.

Osnovni izazovi s kojima se suočavaju roditelji

Kvalitetno roditeljstvo lahko je kada ne znaš kako, ali se izuzetno trudiš da ga ostvariš.

Djeca kažu: "Roditelji nas IZLUĐUJU!"

Roditelji kažu: "Djeca nas IZLUĐUJU!"

PRESTANITE VIKATI JEDNI NA DRUGE!

Shvatite probleme.

Analizirajte pitanja i riješite ih zajedno:
I to veoma strpljivo!

Naš je život serija teških ispita, pa je i pitanje odgoja djece jedno od najizazovnijih. Kako god, nagrada za polaganje testa roditeljstva neprocjenjiva je. Roditeljima jako pomaže ukoliko znaju stvarnu skalu izazova s kojima se suočavaju kako ih ne bi potcijenili, ili, pak, precijenili one zadatke i izazove koji dolaze u budućnosti. Ukoliko smatraju da je roditeljstvo nešto veoma jednostavno, neće osjećati potrebu da se sami pripreme za ovaj zahtjevni proces. Ukoliko smatraju, pak, da je ono isuviše teško i zahtjevno, mogu pasti u očaj i predati se. Pokušat ćemo stoga identificirati poteškoće i probleme u nadi da će roditelji osjetiti određeno olakšanje i satisfakciju kada otkriju da nisu usamljeni u svojim borbama i nastojanjima. Od velike je koristi razgovarati sa drugim roditeljima o brojnim poteškoćama u roditeljstvu. Mnogi će se roditelji nakon toga začuditi koliko toga imaju zajedničkog.

Ovo su neki primjeri mnogih izazova s kojima se susreću roditelji:

NEISKUSTVO

Ovo je najveći izazov kada na svijet dođe prvo dijete. Nijedan roditelj ne zna kako da se ponaša u mnogim prilikama. Iako su možda naučili neke teorije o roditeljstvu, nedostaje im praktičnog iskustva. U ovom slučaju od velike pomoći može biti savjetovanje s drugim roditeljima. Roditeljstvo je stalni posao bez prisustva supervizora.

Roditeljstvo povlačenjem za uho, doslovno!

Upućivanje djece ranije je bilo veoma jednostavno, kada bi te majka povukla za uho.

SVAKODNEVNI PRITISCI

Roditelji su često pod stresom koji je uzrokovan podjelom rada na spolnoj osnovi. Mnoge majke dane provode u kućama, dok očevi rade izvan kuće. Navečer, majke žele izaći vani, dok očevi preferiraju da budu kod kuće. Ovo može dovesti do svađa ukoliko roditelji ne osjećaju međusobnu empatiju.

Očinstvo se ne ogleda samo u obezbjeđivanju materijalnih sredstava.

Kako starimo, moramo shvatiti kako biti otac ne znači samo da osiguramo hranu i krov iznad dječije glave.

CJELODNEVNA AKTIVNOST: PRIHVATANJE ČINJENICE DA JE RODITELJSTVO ZADATAK KOJI TRAJE 24 SATA TOKOM CIJELE SEDMICE

U roditeljstvu ne postoje radni sati, tako da se moramo pomiriti s tim i prihvatiti činjenicu da je roditeljstvo zadatak koji traje 24 sata tokom cijele sedmice, bez ikakvog odmora. Ne postoji nešto što bismo mogli nazvati "razvodom" od djeteta. Kad postanete roditelj, vaš angažman i predanost traju cijeli život, i ništa se ne smije ispriječiti na putu ovog angažmana.

Šta je napornije: biti otac ili biti predsjednik Sjedinjenih Američkih Država?

"Mogu raditi samo jednu stvar, a ne dvije. Mogu biti predsjednik Sjedinjenih Američkih Država, ili brinuti o svojoj kćerci Alice. Nikako ne mogu raditi oboje."

Theodore Roosevelt (1858–1919), predsjednik SAD
(Porter i Cervantes, 2007)

"Jedna moja zapovijed i milioni se pokoravaju... ali ipak ne uspijevam da na vrijeme okupim svoje tri kćeri na doručku."

Britanski zapovjednik Wavell (1883–1950)
(Shaw, 1998)

RODITELJSTVO NIJE PROIZVOLJAN ZADATAK

Kada se dijete rodi, roditeljstvo se ne može odgađati, preraspoređivati ili zanemarivati. Djeca imaju svoj lični biološki sat, a od roditelja se očekuje da slijede taj ritam i omogućavaju ispunjenje djetetovih razvojnih potreba. Roditelji ne mogu usporiti odrastanje djece, niti ga ubrzati. Svijet je u žurbi, ali ne i djeca. Mudro je pratiti ritam prirode. Tajna je u strpljenju.

RODITELJSTVO JE DUGOROČNA INVESTICIJA VREMENA, TRUDA I NOVCA

Roditeljstvo je spor i postepen proces. Može proteći mnogo godina prije negoli roditelji otkriju da li je njihovo dijete čestita ili nemoralna osoba.

RODITELJSKI UTJECAJ NA DJECU SAMO JE JEDAN OD MNOGIH

Roditelji treba da budu svjesni svijeta u kojem njihova djeca odrastaju, a taj svijet stalno se mijenja. Razvoj tehnologije, naprimjer, donio je još teže izazove u obliku televizije, interneta, mobilnih telefona, *online* komunikacije, digitalne muzike, DVD i kompjuterskih igrica. Sve je prisutnija opsesija za filmskim i pop zvijezdama. Ukoliko nisu vezana za neku spravu, djeca su okružena bezbrojnim distrakcijama. Roditelji nisu potpuno slobodni kada se radi o odgoju njihove djece. S njima se u tome takmiče televizijske zvijezde, glumci, internet i vršnjaci njihove djece. Postoje brojni, pozitivni i negativni, utjecaji na djecu. Iako roditelji najčešće budu najzaslužniji, ili najodgovorniji, za ono što njihova djeca postanu, oni predstavljaju samo jedan među brojnim utjecajima u toku razvoja djeteta. Iz makrodruštvene perspektive, dobronamjerni i predani roditelji ne mogu internet učiniti manje opasnim, ulične bande manje nasilnim te medije manje vulgarnim.

Iako su roditelji ti koji prvi presudno utječu na djecu, utjecaj vršnjaka postaje sve značajniji kako djeca odrastaju i stasaju za fakultet. Tokom ovog perioda, djeca najčešće reflektuju vrijednosti i ponašanja svojih prijatelja. Tinejdžeri se u pravilu vežu za vršnjake i distanciraju od svojih roditelja. Braća i sestre također imaju važan, a ponekad i trajan utjecaj na razvoj jednih i drugih. Oni su društvena zrcala i modeli jedni drugima, zavisno od dobi u kojoj se nalaze. Oni su nadalje jedni drugima poticaj za ljubomoru i međusobno nadmetanje. Varijable iz okoline utječu na djecu. Tu je riječ o geografskoj lokaciji, veličini porodice, društvenoj klasi porodice, dominantnoj religiji i međurasnim odnosima.

BEBE NE MOGU GOVORITI

Zamislite kako je samo teško komunicirati sa životinjama, a potom pomislite na bebe. One ne mogu govoriti, pa je jako teško saznati šta im treba, šta osjećaju i šta misle. Dijete nije mala osoba, a odrasla osoba nije veliko dijete. Naš savjet je da čitate bebama i učite im Kur'an, jer one pamte riječi i prije nego što budu sposobne da govore.

Neshvatljiva percepcija!

Kada sam imao četrnaest godina, moj otac je bio tolika neznalica, da sam teško mogao otrpiti da bude negdje u blizini. Međutim, kada mi je bila dvadest i jedna, začudio sam se koliko mnogo je taj čovjek naučio za sedam godina.

MARK TWAIN

Aaaa! Sad znam...

Djeca preziru roditelje do svoje četrdesete, a onda iznenada postanu kao oni – na taj način održava se sistem.

QUENTIN CREWE, AMERIČKI PISAC

Dječija percepcija se mijenja

Eh, da mi je samo biti onako lijepa kao što je moje dijete mislilo kad je bilo malo, i da sam, bogdo, upola glupa kao što moje dijete tinejdžer misli da jesam.

REBECA RICHARDS

Roditeljstvo je pravovremena dužnost

"Krivi smo za brojne pogreške i mnoge propuste, ali naš najveći zločin jeste napuštanje djece, zanemarivanje fontane života. Mnoge stvari koje nam trebaju mogu sačekati. Dijete ne može. Sada je vrijeme kada se formiraju njegove kosti, a njegov um razvija. Njemu ne možemo reći sutra. Ono je danas."

G. MISTRAL,
DOBITNIK NOBELOVE NAGRADE IZ ČILEA, 1986

RODITELJSTVO JE INTERDISCIPLINARNO

Roditeljstvo zahtijeva složen set sposobnosti, a većine njih mi nismo svjesni. Roditeljstvo uključuje znanja iz nekoliko disciplina poput psihologije, sociologije, ekonomije, medicine, biologije, menadžmenta i umjetnosti. Roditeljstvo je i umijeće i nauka. Kako se svijet oko nas okreće i mijenja, te pred nas postavlja sve izazovnije zadatke, tako je potrebno što više vještina i sposobnosti kako bi se postiglo kvalitetno roditeljstvo. Najveće ocjene, kako u naukama, tako i u umjetnosti, ne produciraju nužno sretnu i spokojnu porodicu. Komunikacija ostaje suštinska komponenta kvalitetnog i efikasnog roditeljstva.

OTAC I MAJKA TREBA DA DJELUJU KAO TIM

Roditeljima je veliki izazov timski rad. Supružnici treba da budu kompatibilni i da maksimalno rade zajedno. Supruga koju izabereš nije samo tvoja žena, nego i buduća majka, kao što muž nije samo suprug, nego i budući otac. Koliko nas misli o ovome prije nego što stupi u brak?

Timski rad zahtijeva mnogo više od ljubavi i iskrenosti. On zahtijeva znanje, vještine i ispravan stav. Veoma je važno da roditelji ne krive jedni druge kada stvari krenu loše, te da se međusobno ne optužuju zbog nastanka određenih problema ili nedovoljnog truda. Njihovo se dijete konstantno mijenja, tako da uspješan prelazak iz djetinjstva u punoljetstvo zahtijeva značajnu saradnju između roditelja.

RODITELJSTVO JE VJEŠTINA ZA KOJU JE POTREBNO KVALITETNO UPRAVLJANJE RESURSIMA

Moguće je unajmiti računovođu da se brine o porodičnim finansijama, ili mentora da se brine o obrazovanju djece, kao i medicinsku sestru da se stara o zdravlju članova porodice. Međutim, zadatak porodičnog menadžmenta ne može biti delegiran drugome. Ukoliko roditelji ne mogu upravljati porodicom, onda to niko ne može učiniti za njih. Porodični menadžment iziskuje od roditelja da raspodijele ljubav, osjećaje, vrijeme i pažnju. Ovo je neodvojivi dio roditeljstva koji mogu obaviti isključivo sami roditelji. Vrijedno je osvrnuti se na marksističke eksperimente provedene u Sovjetskom savezu kada su neki drugi ljudi preuzimali uloge roditelja i brinuli se o funkcioniranju tuđih porodica. Ranije su to pokušali Spartanci u drevnoj Grčkoj. Posljedice su bili ogromni promašaji kada su u pitanju djeca o kojoj se brinulo. Kvalitetno upravljanje vremenom i resursima postaje još važnije kada se radi o jednoroditeljskim porodicama, gdje se samo jedan roditelj mora boriti s rasporedom koji postaje još zgusnutiji negoli je to slučaj kada su prisutna oba roditelja.

DJEČIJA PERCEPCIJA RODITELJA MOŽE BITI SUPROTNA ONOJ KOJU SU RODITELJI ŽELJELI

Djeca mogu razumjeti roditeljsku pomoć kao jednu vrstu miješanja u njihove stvari, roditeljsku ljubav kao posao dadilje, te roditeljske savjete kao zapovijedanje. Iako je stvarnost jako bitna, treba znati kako je za djecu njihova percepcija stvarnost. Upravo zbog ovoga veoma je značajno pitati djecu za njihovo mišljenje, osjećaje i reakcije. Pitajte svoju djecu: “Da li vam se svidjelo to što sam učinio za vas?”

TREBA ZNATI ŠTA SE TREBA KAZATI DJECI I KADA TO TREBA UČINITI

Pouke koje odrasle osobe izvlače iz priča ne moraju neophodno biti iste kao one koje izvuku djeca. Nadalje, roditelji su često u kušnji da iskoriste dječiju naivnost i neznanje kako bi ostvarili nešto što im je lakše. Kada djeca jedu nar, naprimjer, neki roditelji govore djeci da pojedu sve zrnevlje, te da nijedno ne ostave na odjeći i namještaju, kako bi izbjegli muke oko čišćenja. Umjesto da budu dosljedni, da se drže činjenica, i ostvare potpunu saradnju s djecom, mnogi roditelji, ipak, pribjegavaju izmišljanju. Oni govore kako se u svakom zrnu nara krije posebno sjeme iz Dženneta, da bi djeca pojela sve i jedno zrno u strahu da ne propuste poseban i blagoslovljen dar. Slično tome, u mnogim kućama čiste se i peru zrna riže. Kako bi bile sigurne da nijedno zrno neće biti upropašteno tokom pranja, majke uobičavaju govoriti svojim kćerkama da budu veoma pažljive i ne upropaštavaju zrna jer bi među njima moglo biti ono iz Dženneta.

Šta i kada pričati djeci?

Za koju dob je prikladna ova priča? Lav, vuk i lisica ulovili kravu, kozu i zeca. Lav kaza vuku: “Podijeli plijen!” Vuk reče: “Krava tebi, koza meni, a lisici zec.” Lav se svojim kandžama baci na vuka i ubi ga na mjestu. Potom se okrenu lisici i reče joj: “Kako bi ti podijelila plijen?” Lisica je odgovorila: “Zec ti je za doručak, koza za ručak, a krava neka ti bude za večeru.” Lav upita lisicu: “Kako si postala tako mudra?” Lisica odgovori: “Naučila sam mudrost iz otkinute glave vuka.” Kada čuju ovu priču, djeca će iz nje naučiti o strahu, kukavičluku i hipokriziji. Međutim, kada istu priču slušaju odrasle osobe, one će iz nje naučiti da treba biti pažljiv i oprezan. Umijeće da nešto ispričamo u pravo vrijeme presudno je posebno kada je riječ o poučnim pričama koje želimo kazati djetetu.

Ovo su korisni i mudri trikovi kojima se roditelji koriste da bi uštedjeli svoje vrijeme i novac, te kako bi djecu naučili disciplini, čistoći i odgovornosti. Međutim, roditelji treba da budu pažljivi i da djeci jasno objasne određene stvari, jer kada ona počnu zrelo rasuđivati, treba da znaju da su to bili samo mitovi i legende, kako u njihovim pametnim glavama ne bi ostalo ništa od praznovjerja. Najubjedljiviji mit kojim se djeca hrane svakako je onaj o Djedu Mrazu, koji se pojavljuje u vrijeme Božića i djecu obasipa darovima.

NEOPREZNO USAĐIVANJE POGREŠNIH VRIJEDNOSTI

Neki roditelji koji su imali veoma dobre namjere prema svojoj djeci opisali su sljedeće incidente:

Slučaj 1: Kada je Selim odbio da uđe u kupatilo u vrtiću, učitelj ga je pitao zašto to ne želi. Selim je odgovorio: "Roditelji su mi kazali da u kupatilima stanuju džini i šejtani. Zato me je strah da budem sam s njima."

Slučaj 2: Mladić Hamid je bio veoma zbunjen. Kazali su mu kako meleki ne ulaze u toalete i kupatila, a, s druge strane, rečeno mu je kako su kraj njega uvijek dva meleka koji bilježe njegova djela. Da li su oni s njim kada je u kupatilu?! To nikako nije mogao dokučiti.

Neki roditelji djeci pružaju pogrešna objašnjenja kada je riječ o konzumiranju svinjskog mesa. Djeca pogrešno smatraju da su svinje loše životinje i da se prema njima treba odnositi grubo. Roditelji ne objašnjavaju djeci da su sve životinje Božija stvorenja, ali da neke nisu dobre za jelo. Sve životinje stvorene su sa svrhom, te stoga moramo biti dobri prema životinjama i biljkama.

Neki dobronamjerni i odveć revnosni roditelji prenose djeci poruku da treba mrziti ljude koji čine pogreške. Oni ne prave razliku između lošeg djela i počinitelja tog djela. Stoga oni mrze pušače isto onoliko koliko i pušenje. Posljedica svega ovoga je da djeca mrze ljude, umjesto da ih vole i pokušaju popraviti njihove greške i propuste. Nadalje, djeca u takvim slučajevima osjećaju superiornost nad drugima, te postaju arogantni.

IZAZOV KREIRANJA POZITIVNOG IMIDŽA

Okruženi mitovima o prekrasnom tijelu koji promoviraju popularni modni magazini, glamuroznim zvijezdama iz svijeta filma i muzike, djeca, posebno djevojčice u tinejdžerskoj dobi, veoma lahko padnu u zamku nepravilne ishrane i pretjerane želje za šminkanjem i odjećom. Ova povećana briga za izgledom dodatno se podstiče komercijalnim medijima preko kojih se poručuje da je samo ono što je "mršavo" ujedno i lijepo.

Prelazak djece iz nevinog djetinjstva u punoljetstvo dešava se sve ranije i sa sobom donosi ideje o poimanju ideala savršenstva. Ovo predstavlja jedan veliki problem roditeljima koji nastoje i žele da im djeca uživaju u djetinjstvu. Važnost usađivanja istinskih moralnih vrijednosti, povjerenja i dobrog karaktera sa svim ovim postaje još veća i značajnija. Roditelji treba da budu svjesni raznih zala, kao i prijevremenog stupanja u spolne odnose, koje sa sobom donosi ideja konzumerizma (Williams, 2002).

Dječiji osjećaj ispunjenosti mora proisticati iz društvene angažiranosti, komunikacije i porodičnih veza, a ne iz lažnih izvora ispunjenja i ostvarivanja sna koje se promoviraju preko medija, kao što su novac, moć i slava.

Lekcije o roditeljstvu iz primjera o Mojsiju u Bibliji: Šta Mosije kaže?

Čuj, Izraele! Gospodar je Bog naš, Gospodar je jedan! (Ponovljeni zakon, 6:4)

Lekcija 1: Utvrdite prave prioritete! Kako će roditelji podučiti djecu da uspostave prave prioritete? Nije bitno šta znamo, ukoliko ne znamo šta je bitno. Ukoliko zaboravimo na Uzvišenog Boga, postajemo robovi nečega što je beznačajno.

Zato ljubi Jahvu, Boga svoga, svim srcem svojim, svom dušom svojom i svom snagom svojom! (Ponovljeni zakon, 6:5)

Lekcija 2: Međuljudski odnos mnogo je bitniji od pravila. Pravilo svih pravila glasi: Izdvoji nekoliko važnih, relevantnih, jednostavnih i preobražavajućih pravila. Pravila nisu loša, ali ona mijenjaju ponašanja izvana, a ne iz unutrašnjosti. U svakom slučaju, ljubav je toliko snažna da mijenja srca i motive ljudi.

Riječi ove što ti ih danas naređujem neka ti se urežu u srce. (Ponovljeni zakon, 6:6)

Lekcija 3: Usadi objavu u svoje srce. Posebno je bitno da roditelji svojim duhom žive ove Božije riječi prije nego ih usade svojoj djeci. Ove riječi treba da se stope sa ponašanjem roditelja i njihovim osobinama prije nego što se prenesu na ponašanje djece. Roditelji ne mogu udijeliti i podariti ono što nemaju, stoga bi trebalo da čine ono što kazuju. Ukoliko to ne funkcioniše kod kuće, tu nefunkcionalnost ne bi trebalo "izvoziti" van doma.

Ove zapovijedi, što ti ih dajem danas, neka ti budu u srce upisane! Napominji ih djeci svojoj! Govori o njima, ili kad boraviš kod kuće ili si na putu, ili kad liježeš ili ustaješ! (Ponovljeni zakon, 6:6 i 6:7)

Lekcija 4: Ustvari, bitan je kvalitet vremena, a ne kvantitet. Roditelji bi trebalo posebno da brinu o "vremenu za učenje"; kada se ono desi samo od sebe, to je odlično, ali za djecu je potrebno planirati takvo vrijeme kada se ona sama ne sjete. Roditelji se trude da svojoj djeci pruže sve osim onoga što im najviše treba, a to je vrijeme. Naše je društvo okrenuto ka poslu, ali ne ka porodici. Stoga, ne radi se o tome da damo prvenstvo našem rasporedu, nego da napravimo dobar raspored naših prioriteta.

Govori im o njima kad sjediš u svojoj kući i kad ideš putem; kad liježeš i kad ustaješ. (Ponovljeni zakon, 6:7)

Lekcija 5: Ono što je vrijedno pamćenja, vrijedno je i ponavljanja. Roditelji treba da razgovaraju sa svojom djecom o vrijednostima, da ih naglašavaju, ponavljaju i objašnjavaju. Pokažite i ukažite: roditelji svoju djecu treba da upoznaju s rođacima, političkim predstavnicima, svećenicima, imamima i gostima koji otjelovljuju vrijednosti kojima ih uče.

Zaključak

Uprkos svim izazovima, roditeljstvo je, ipak, posao pun užitaka. Moguće ga je ostvariti i za to steći nagradu kada je riječ o oba roditelja. Postoje mnogi izazovi poput lošeg utjecaja vršnjaka, prekomjernih scena seksa u medijima, izostanka komunikacije i lošeg upravljanja. Također, brojne su i zablude i pogrešne predstave o roditeljstvu, kao i sve mahane i mitovi koji se vežu za roditeljstvo. O tome ćemo više govoriti u narednom poglavlju.

Aktivnosti

AKTIVNOST 26: RAZGOVOR O VAŽNIM KONCEPTIMA I IDEJAMA

Objasnite djeci sljedeće, navodeći pri tome lične primjere:

Nije bitno šta znaš ukoliko ne znaš ono što je bitno, a to su prioriteti.
Nije poenta da damo prvenstvo rasporedu, nego da dobro rasporedimo naše prioritete.
Ispuni srce ljubavlju prema Bogu, kako bi tu ljubav mogao podariti drugima. Ne možemo drugima dati ono što nemamo.

Roditelji! Radite ono što govorite. Slika vrijedi hiljadu riječi. Praktičan primjer vrijedi hiljadu puta više negoli slika.

POGLAVLJE 6

Ustaljene pogreške, zablude i mitovi u roditeljstvu koje je potrebno izbjeći

- Uvod **118**
- Raskrinkavanje ustaljenih pogrešaka i zabluda **118**
  Slijepo korištenje naslijeđenih metoda 118
  Slijepo slijeđenje drugih 118
  Ispunjavanje neostvarenih želja kroz svoju djecu 118
  Delegiranje roditeljstva 119
  Pretpostavka da je djetetu dovoljno logički objasniti određene situacije i pitanja 119
  Da možete pobijediti u borbi protiv djece 119
  Roditelji se oslanjaju na činjenicu da su oni veći i da kontrolišu stvari 120
  Roditelji smatraju da svu djecu mogu tretirati na isti način 120
  Ponašanje prema djetetu kao da je riječ o maloj odrasloj osobi 120
  Kupovanje djeci svega što požele 121
- Dekonstruiranje nekih mitova o roditeljstvu **121**
- Aktivnosti 27-28 **124**

Uvod

U prethodnom poglavlju naglasili smo da odgajanje dobrog djeteta ima velike posljedice. Dobro odgojeno dijete predstavlja kamen temeljac društva i civilizacije. Naglasili smo značaj ciljeva roditeljstva, te smo detaljno govorili o osnovnim izazovima kojih roditelji moraju biti svjesni u procesu odgajanja djece. U ovom poglavlju usredotočit ćemo se na raskrinkavanje nekih raširenih i ustaljenih pretpostavki koje se nude pod plaštom lijepih savjeta o roditeljstvu. Nadalje, istaknut ćemo osnovne zablude i zamke u koje roditelji mogu upasti, te ukazati kako se sve to može izbjeći. Također, dekonstruirat ćemo neke ustaljene mitove. Još jedan razlog zašto je potrebno promisliti o pogreškama, mitovima i zabludama u roditeljstvu jeste činjenica da se u roditeljstvu mora imati dobar plan. Pa, iako se postojanjem plana roditeljstvo umnogome olakšava i pojednostavljuje, on nije kompletan ukoliko roditelje ne uputi i na određene potencijalne prepreke i barijere na koje će naići i o koje će se zasigurno spotaknuti.

Raskrinkavanje ustaljenih pogrešaka i zabluda

SLIJEPO KORIŠTENJE NASLIJEĐENIH METODA

Mnogi od nas steknu navike učeći od svojih roditelja. Ove navike nisu uvijek dobre i korisne, naprotiv, neke su od njih prevaziđene, a neke, pak, štetne. Jedna je majka kazala: "Od trenutka kad sam postala trudna, pretvorila sam se u svoju majku. Neki roditelji iz zahvalnosti i skromnosti smatraju kako su njihovi roditelji učinili sve najbolje dok su ih odgajali. Većina nas ima slično iskustvo. Naši roditelji učinili su najbolje što su znali, te su nas obasipali ljubavlju i pažnjom, neka ih Gospodar blagoslovi. Oni su svakako željeli sve najbolje. Međutim, nisu svi oni posjedovali sredstva, znanje i vještine koji su potrebni za kvalitetno i konstruktivno roditeljstvo.

SLIJEPO SLIJEĐENJE DRUGIH

Slijepo slijeđenje predstavlja pogrešnu praksu roditeljstvu. Svako je dijete posebno na svoj način, te ono što je dobro za jedno dijete, može biti loše za drugo. Roditelji treba da iznalaze najbolji način ophođenja sa svojom djecom. Kada se konsultuju s drugim roditeljima, moraju biti svjesni različitih stilova roditeljstva, jer se ovi stilovi mnogostruko razlikuju, a svaki od njih implementira se na sebi svojstven način. Neki roditelji previše dopuštaju, neki su demokratični, dok su drugi striktni i diktatorski.

PO JEDNO IZNENAĐENJE SA SVAKIM KORAKOM NA PUTU RODITELJSTVA

"Roditeljstvo nije stvar o kojoj si učio kako da je sprovedeš; to je nešto što se dešava od onog trenutka kada vam se rode djeca."

(ELKIND, 1995)

ISPUNJAVANJE NEOSTVARENIH ŽELJA KROZ SVOJU DJECU

Ovo je ustaljeni vid pogrešnog ponašanja roditelja. Postoje roditelji koji svoje neispunjene želje nastoje ostvariti nametanjem djeci ciljeva koje oni nisu uspjeli postići, pa stoga svoju djecu podstiču da ih ona ostvare. Naprimjer, roditelj koji je sanjao da bude inžinjer ili doktor, a u tom nije uspio, određuje svojoj djeci da upišu fakultet medicine ili inžinjerstva, čak i onda kada ona nemaju nikakve želje za tim. Djeca nisu puko produženje svojih roditelja. Ona imaju svoje posebne želje, snove i ambicije.

Roditelji su uvijek u kušnji da djecu posmatraju nekom vrstom produžetka svojih

života i osobnosti. Kroz svoju djecu takvi roditelji pokušavaju ispraviti vlastite pogreške i propuste. Štaviše, pomoću djece oni žele popraviti ono što su krivo učinili u svojoj prošlosti. Ukoliko roditelji nikada nisu bili dobri igrači golfa, oni žele da im djeca budu šampioni u ovom sportu. Ukoliko su roditelji bili slabi matematičari, oni žele da im djeca budu poput Ajnštajna. Ukoliko roditelji nikada nisu postali političari, oni žele da im djeca pobijede na svim izborima. Roditeljstvo ne predstavlja priliku za drugo, ponovljeno djetinjstvo, a djeca nisu minijaturna izdanja i replike svojih roditelja. Od samog rođenja, oni su individue koje moramo poštovati zbog onog što jesu, a ne zbog onog što treba da postanu.

DELEGIRANJE RODITELJSTVA

Često se pretpostavlja kako proces roditeljstva može iznijeti samo majka, ili samo otac. Ustvari, otac ne može zamijeniti majku, niti majka može zamijeniti oca, baš kao što lijeva ruka ne može zamijeniti desnu, niti desna lijevu. Svaki roditelj ima posebnu i presudnu ulogu. Funkciju roditeljstva svakako ne mogu preuzeti niti dede i nane, kao ni drugi rođaci ili dadilje. Svi su oni dobrodošli, ali ne predstavljaju adekvatnu zamjenu za roditelje.

PRETPOSTAVKA DA JE DJETETU DOVOLJNO LOGIČKI OBJASNITI ODREĐENE SITUACIJE I PITANJA

Odnos između roditelja i djece nije utemeljen isključivo na racionalnom promišljanju, jer u odnos ove jednačine ulaze navike i emocije. Roditelji ne mogu uvjeriti djecu da jedu voće i povrće ako samo kažu: "Jedite to, to je dobro za vas, jer u voću i povrću ima mnogo vitamina i minerala koji će vas učiniti zdravim i snažnim." Iako je racionalno promišljanje nužno, ono, ipak, nije dostatno.

DA MOŽETE POBIJEDITI U BORBI PROTIV DJECE

Često se u svakodnevnom životu nađemo u situaciji kada je potrebno izboriti se sa djetetovim drugačijim težnjama i htijenjima od naših. U ovim prilikama pogrešno je smatrati da trebamo pobijediti djecu i da stvari trebaju biti onakve kakve mi želimo. Naprotiv, problem je riješen tek ako se svi osjećamo kao dobitnici – roditelji, jer su uspjeli objasniti djetetu zašto je nešto važno za njih, djeca, jer su dobila priliku da iskažu svoje htijenje. Mo-

žete djetetu zabraniti nešto dok je još u mlađoj dobi, ali kako bude odrastalo, u njemu/njoj javljat će se otpor prema zabrani i, u konačnici, može dovesti do potpuno suprotnog ponašanja. Naprimjer, ako zabranjujete vašoj desetogodišnjoj djevojčici nepristojnu odjeću, bez da joj objasnite razloge toga, za nekoliko godina, kao petnaestogišnjakinja, ona može krišom, bez vašeg znanja izaći u javnost upravo u odjeću koju ste joj zabranjivali.

Roditelji imaju samo jednu alternativu: pridobiti djecu na svoju stranu. Kako se to može izvesti? Slušanjem, razgovorom, ljubavlju, promišljanjem i razumijevanjem. To je delikatan zadatak, koji iziskuje strpljivost i efikasnu komunikaciju.

RODITELJI SE OSLANJAJU NA ČINJENICU DA SU ONI VEĆI I DA KONTROLIŠU STVARI

Djeca znaju kako da na kraju ojačaju. Ukoliko njihovi roditelji posežu za moći kako bi ih zastrašili i svađali se s njima, da bi ih se djeca bojala, djeca također mogu pribjeći istom modelu ponašanja kada postanu punoljetna. Ukoliko roditelji učine da djeca osjećaju kako su roditelji sa njima na istoj strani, onda će djeca imati ispravan odnos prema drugima. Shvatit će da je snaga roditelja ustvari dodatna snaga onoj koju oni posjeduju. Roditelji koji prisiljavaju djecu na razne stvari ne shvataju da bi polučili iste ili bolje rezultate ako se budu koristili svojom ljubavlju i razgovorom, umjesto naredbama i prisilom. Ukoliko ljubav i sila mogu polučiti iste rezultate, zašto da onda inistiramo na sili.

Samo se ponašajte prema njima kao prema sinovima i kćerima

"Ne odgajate heroje, odgajate sinove. I ukoliko se odnosite prema njima kao prema sinovima, oni će postati heroji, pa makar to bilo samo u vašim očima."

(SCHIRRA, 2001)

RODITELJI SMATRAJU DA SVU DJECU MOGU TRETIRATI NA ISTI NAČIN

Roditelji često smatraju da su sva djeca ista. Međutim, nije tako. Djeca u jednoj porodici poput su buketa cvijeća. Uvijek postoje i oni koji su odlučno okrenuti ka drugoj strani, pa čak i tamo gdje aranžer ne želi. Djeca se razlikuju kada je u pitanju podnošenje pritiska, kada se radi o mogućnostima učenja, usvajanja znanja, sposobnostima, nivou pouzdanja u različitim društvenim situacijama i hobijima. Roditelji ubrzo postanu svjesni posebnosti svakog djeteta, te razlika među svojom djecom, ali i razlika između svoje djece i one o kojoj su nekad čitali ili slušali priče. Zapanjujuće je koliko braća i sestre mogu biti međusobno različiti. Neke razlike potiču od razlika u spolu, dok su druge vezane za odgoj i socijalizaciju.

PONAŠANJE PREMA DJETETU KAO DA JE RIJEČ O MALOJ ODRASLOJ OSOBI

Roditelji često misle kako su djeca ljudi u malome ili male odrasle osobe. El-Džerdžah (Al-Jarjah, 1998) objašnjava da dijete nije mali čovjek, kao što su to vjerovali Stari Rimljani i Grci. On tvrdi da je najpresudnija faza čovjekovog života ustvari njegovo djetinjstvo. Ljudi su sve do modernog doba pogrešno razumijevali kompleksnost dječijeg svijeta. Vladalo je uvjerenje da su djeca minijaturni ljudi, umanjena replika odrasle osobe prema kojima se treba odnositi na isti način kao prema odraslima. Od devetnaestog stoljeća, kada Stanley Hall, otac dječije psihologije, počinje istraživati sadržaje dječijih umova, predodžbe se počinju mijenjati. U to doba javlja se plejada psihologa, predstavnika modernog poimanja dječijeg razvoja, sa Jeanom Piagetom (Žanom Pijažeom) i njegovim istraživanjem kognitivnog razvoja djece kao najutjecajinijim, koji su naučno objašnjavali kompleksnost i osobenost dječijeg uma. Ustvari, dijete i odrasla osoba nisu

Djeca treniraju svoje roditelje

"Vrijednost braka ne ogleda se u tome da odrasle osobe produciraju djecu, nego da djeca proizvode odrasle osobe."

(PETER DE VRIES, COLOROSO, 2002)

isti i zahtijevaju različite pristupe. Dijete nije mala punoljetna osoba, punoljetna osoba nije veliko dijete.

Bitno je napomenuti kako roditelji treba da razumiju psihologiju djeteta. To svakako nije lahko. Lakše je razumjeti biološke potrebe bebe, odnosno ukoliko je beba gladna, da se nahrani, ukoliko je umorna, da se odmori, te ukoliko je izvršila nuždu u pelene, da se one očiste. S druge strane, psihološke potrebe bebe veoma je teško dokučiti. Naravno, i punoljetnim osobama je teško razumjeti svoje, lične psihološke potrebe, iako sebe poznaju bolje od svih ostalih.

KUPOVANJE DJECI SVEGA ŠTO POŽELE

Roditelji ne trebaju žuriti da kupe svojoj djeci sve što ona požele, ne trebaju udovoljavati svakoj molbi djeteta. Roditelji ne postoje da čekaju šta će dijete narediti, pa da mu služe. Oni su tu da poduče svoju djecu, da im pomažu, te da im pokušaju prenijeti poruku da se život sastoji od uzimanja i davanja. Ova greška potpunog udovoljavanja djeci dešava se u pravilu jer se roditelji jednostavno naviknu kupovati stvari prvo bebi, da bi poslije nekog vremena kasno shvatili da su pretrpani zahtjevima djeteta, koje je sada poraslo, da mu kupuje odjeću, CD-ove, DVD-ove i igračke.

Dekonstruiranje nekih mitova o roditeljstvu

O odgoju djece treba kazivati na lijep način i pozitivno kako bi se dovoljan broj supružnika odlučio da prihvati ulogu roditeljstva u punom kapacitetu, jer društvo ne može opstati bez novih članova. Neki roditelji mogu vjerovati da je odgajanje djece zabavno, da dobri roditelji imaju dobru djecu, da su ljubav i intuicija dovoljni za uspješno roditeljstvo, da će djeca uvažavati požrtvovanost roditelja zbog njih, da se roditeljstvo ostvaruje prirodno, te da je lahko usaditi i prenijeti porodične vrijednosti. Međutim, sva ova uvjerenja ne zrcale stvarnost roditeljstva. Na sljedećim stranica naveli smo neka veoma raširena uvjerenja o roditeljstvu, ustvari mitove, koji nisu potkrijepljeni nikakvim činjenicama.

Prvi mit: Odgajanje djece uvijek je zabavno. Budući roditelji gledaju na televizijskim programima kako se mladi parovi igraju s djecom u parku, i misle da je to sve kada je riječ o odgajanju djece. Beskrajna zabava. Međutim, istina je malo drugačija.

Ideja zabave veže se za činjenicu da je možete uzeti ili ostaviti. Roditelji ne moraju i nisu u mogućnosti uvijek biti s djecom, ali moraju uvijek biti uz djecu. Jednom kad počnete s odgojem, ne možete prestati s tim kada vam se prohtije.

RODITELJSTVO JE PONEKAD ZAISTA FRUSTRIRAJUĆE

Katkad se čini da je roditeljstvo samo hranjenje usta koja te grizu.

Drugi mit: Dobri roditelji imaju dobru djecu. Mnogi ljudi misle kako djeca koja postanu "loša, ovisnici o drogi, lopovi, kradljivci, prostituke i razvratni umjetnici" imaju roditelje koji nisu dobro odradili svoj posao. Često kada vidimo da dijete nije uspješno, odnosno kada zapadne u problem, svu krivicu svaljujemo na roditelje. Međutim, brojni roditelji koji su na

najbolji način radili svoj posao i ispunjavali zadatke najčestitije nisu dobili takve rezultate. Razmisli, naprimjer, o sinu Nuha, a.s. Suprotno tome, često roditelji koji nisu bili toliko dobri i predani u odgoju imaju uzornu djecu. Razmisli, naprimjer, o Musau, a.s., koji je odgojen na faraonovom dvoru, i Ibrahimu, a.s, protiv kojeg je bio njegov otac.

Treći mit: Djeca su zahvalna. Mnogi roditelji misle da će većina djece, ukoliko im oni pruže sve što im treba, prepoznati njihov trud i žrtvovanje, te da će im biti zahvalna na tome. Ovo nije uvijek tačno. Roditelji koji svojoj djeci pruže ljubav, pažnju i vrijeme mogu naići i na dječiju nezahvalnost. Neki roditelji misle da će im djeca biti zahvalna ukoliko im pruže sve materijalne blagodati poput odjeće, igrica, kompjutera i automobila. Ovakvo uvjerenje najčešće je pogrešno. Neka djeca smatraju da imaju pravo da im roditelji sve pruže, te ne osjećaju nikakvu odgovornost i zahvalnost zbog onoga što roditelji čine za njih.

Četvrti mit: Roditeljstvo se dešava prirodno. Neki ljudi smatraju da nema nikakve potrebe da se formalno uči o roditeljstvu. U mnogim zemljama mnogo je više edukativnih kurseva za vozače negoli o roditeljstvu. Postoji jasna razlika između novih majki i onih koje su stekle iskustvo i postale eksperti u odgajanju djece. Nove majke slabije razumiju ciljeve i potrebe svoje djece. Nadalje, one ne znaju šta da očekuju od djeteta, te kako bi se ono trebalo ponašati dok odrasta. S druge strane, iskusne majke bolje shvataju načine na koje djeca misle i ponašaju se. Bez edukacije i treninga, ljudi ponavljaju greške svojih roditelja.

Čovjek snuje, Bog određuje

Možete sve jako dobro isplanirati za svoju prvu bebu, međutim, nakon što ona dođe na svijet, desit će se sve što niste planirali.

Peti mit: Porodične vrijednosti lahko je usaditi i prenijeti. Mnogima porodične vrijednosti znače sljedeće:

- poštivanje starijih i drugih ljudi,
- poštivanje različitosti između ljudi,
- sposobnost da se na miran način razgovara o razlikama, te da se nađu prikladni načini kako bi se one pomirile,
- pridržavanje onoga što je dobro, pa, čak i onda kada je to veoma teško i zahtjevno,
- želja da se bude odano i nastojanje da se odanost održi,
- pomaganje drugima i služenje čovječanstvu.

Jasno je da sve navedeno, kao i mnoge druge vrijednosti, ne mogu biti lahko ostvarene, prenesene i podučene.

Šesti mit: Intuicija, zdrav razum i ljubav sasvim su dovoljni. Roditeljima je prijeko potrebna edukacija i ovladavanje određenim vještinama. Roditeljstvo predstavlja neprekidan niz malih događaja, periodičnih konflikata i iznenadnih kriza. A sve to zahtijeva pravovremene

odgovore. Odgovori donose posljedice, jer svaki od njih pogađa dječiju osobnost, na pozitivan ili negativan način. Pravilno odgovaranje potrebama djeteta predstavlja vještinu koja se mora naučiti i savladati. Karakter djeteta oblikuje se iskustvom s različitim ljudima i situacijama. Karakterne crte ne oblikuju se stihijski, niti se njima može podučavati proizvoljno. Niko se ne može naučiti odanosti predavanjima, niti hrabrosti dopisivanjem, ni čvrstini procesom osmoze. Izgrađivanje karaktera zahtijeva znanje i poznavanje dječije psihologije, kao i faza dječijeg razvoja. Roditelji žele da njihova djeca u tinejdžerskoj dobi budu samilosna, odana i hrabra. Kako bi to ostvarili, oni moraju naučiti pravilne metode kako da se željeni ideali prevedu u uspješne rezultate i stvarnost.

Da li je ludilo nasljedno?

"Ludilo je nasljedno, dobijate ga od svoje djece."
Sam Levenson (Brown, 1994)

"Umjetnost mudrosti jeste umjetnost spoznaje šta treba zanemariti."
Williams James (Lazear, 1993)

RODITELJSTVO SE MOŽE NAUČITI NA LIČNOM PRIMJERU, ODNOSNO NA TEMELJU PRVOG LIČNOG ISKUSTVA. MEĐUTIM, LIČNO ISKUSTVO ZAHTJEVAN JE UČITELJ. ONO PRVO DAJE ISPITE, A NAKON ISPITA LEKCIJE. POKUŠAJTE UČITI SLJEDEĆU DOVU: "BOŽE, NE DOPUSTI DA SVAKU LEKCIJU U SVOME ŽIVOTU UČIM IZ LIČNOG ISKUSTVA."

Sedmi mit: Zablude oko samopožrtvovanosti. Neki roditelji, poneseni svojim iskrenim i lijepim osjećajima, vjeruju da treba da sagore zbog svoje djece. Nadalje, oni smatraju kako to od njih zahtijeva vjera. Međutim, činjenica je da se bogatstvo i djeca posmatraju kao užici i ukrasi roditeljima, a ne neki oblik kazne ili patnje. U Kur'anu se kaže:

> *Bogatstvo i sinovi su ukras u životu na ovom svijetu, a dobra djela, koja vječno ostaju, biće od Gospodara tvoga bolje nagrađena i ono u što se čovjek može pouzdati.* (Kur'an, 18:46)

Od roditelja, posebno od majki, ne zahtijeva se da se bezgranično žrtvuju za svoju djecu, niti da se ponašaju da su im sluge. Majkama treba pomagati i služiti im, također. One moraju na prvom mjestu brinuti o sebi, a nakon toga o djeci.

Osmi mit: Najveća odgovornost roditelja jeste njegova veza s djecom. Ovo je pogrešan stav. Upravo suprotno, prvenstvenu odgovornost imamo prema sebi, a ne prema drugima. Uzvišeni Gospodar kaže:

> *Na dan kada će čovjek od brata svoga pobjeći i od majke svoje i od oca svoga i od druge svoje i od sinova svojih, – toga Dana će se svaki čovjek samo o sebi brinuti.* (Kur'an, 80:34–37)

Uspostavi ravnotežu u pogledu sebe, svoje djece i svog Gospodara. Kazao je Muhammed, a.s.:

> "Tvoja žena ima pravo kod tebe, tvoje tijelo ima pravo kod tebe, tvoj Gospodar ima pravo kod tebe, pa daj svakome njegovo pravo." (HADIS BILJEŽI BUHARI)

Ova prava uključuju i to da roditelji brinu o svome zdravlju, sreći, dozvoljenim željama, društvu i odmoru.

Aktivnosti

AKTIVNOST 27: TEŠKA LIČNA ISKUSTVA

Da li možete kazati zašto i kako je roditeljstvo zahtjevno, gledano iz vašeg ličnog iskustva? Razgovarajte o tome u svojoj porodici zajedno s djecom. Možda im to može otvoriti oči kako bi shvatili surovu zbilju života.

AKTIVNOST 28: RAZMJENA MIŠLJENJA U VEZI S RODITELJSTVOM

Sljedeće ajete objasnite na porodičnom sastanku, kada svi članovi budu prisutni. Potom razmijenite mišljenja o tome kako je zahtjevno i radosno odgajati djecu. Navedite neke stvarne priče koje ste čuli od ljudi koje poznajete.

Jedan otac je kazao: "Djeca su stvorena da bi kažnjavala roditelje", ali Kur'an kaže:

> *Bogatstvo i sinovi su ukras u životu na ovom svijetu, a dobra djela, koja vječno ostaju, biće od Gospodara tvoga bolje nagrađena i ono u što se čovjek može pouzdati.* (Kur'an, 18:46)

> *O vjernici, i među ženama vašim i djecom vašom, doista, imate neprijatelja, pa ih se pričuvajte! A ako preko toga pređete i opravdanje prihvatite i oprostite, pa – i Allah prašta i samilostan je.* (Kur'an, 64:14)

> *Imanja vaša i djeca vaša su samo iskušenje, a u Allaha je nagrada velika.* (Kur'an, 64:15)

POGLAVLJE 7

Kada stvari krenu loše

- Uvod **126**
- Bijes, pobuna, ljutnja i suze **127**
  Nekoliko načina da disciplinirate neposlušno dijete 127
- Nasilje u školi: Vaše dijete i vi **128**
- Ukoliko je vaše dijete žrtva nasilja, šta učiniti? **129**
  Nekoliko koraka koji se moraju poduzeti kada je riječ o nasilju u školi 129
- Tinejdžeri: Kritika pojma adolescencije **130**
  Bijes u nama i našim tinejdžerima 131
- Ljutiti tinejdžeri donose osjećaje ljutnje i svojim roditeljima **132**
- Šta možemo učiniti za nas i naše tinejdžere **133**
- Nekoliko principa dobre komunikacije **133**
- Aktivnosti 29-30 **135**

Uvod

Ne postoji potpuna garancija i utvrđena metoda za uspjeh bilo kojeg odnosa, pa ni onoga između roditelja i djeteta. Stvari ustinu mogu krenuti loše. Kada ponosno gledate na svoje novorođenče, bez sumnje ste ispunjeni nadom i optimizmom. Upućivali ste dovu da sa svojim djetetom provedete lijepo vrijeme sa svojim djetetom, očekivali ljubav, poslušnost i poštovanje. U sebi ste kazali: "Kako će samo ovo biti uspješan odnos sa mnogo blagodati i nagrada!"

Petnaest godina nakon toga, možda se u sebi pitate: "Pa, u čemu sam toliko pogriješio? Kako je moglo poći po zlu?!" Učinili ste sve što je trebalo, dali ste sve od sebe, žrtvovali ste se potpuno da odgojite dijete ljubavlju, disciplinom i vjerom. Međutim, šta se to desilo pa su vaša djeca postala tinejdžerska čudovišta?

Jedan roditelj bio je šokiran kada je primijetio da je njegov sin koji je imao sve odlične ocjene i besprijekorno zdravlje ustvari bio emocionalno nezreo. Imao je dakle psihološki nedostatak. Neki roditelji možda ne primjećuju da njihova djeca imaju emocionalne probleme, posebno ako ona jako dobro uče u školi, te su uredu fizički i mentalno. Ustvari, dijete može biti najbolje u svom razredu, ali da ima emocionalnih problema. Roditelji bi o tome mogli saznati od učitelja, prijatelja ili rođaka, te bi se tome trebalo ozbiljno pristupiti i poduzeti radnje da se te smetnje otklone u najbržem mogućem periodu.

Jedna majka kaže: "Živimo u lijepom predgrađu, naša djeca idu u najbolje škole, i mnogo vremena provodimo s njima kao porodice. Idemo na kampiranje, skijanje i plivanje. Naš sin sada je u zatvoru. Jedne noći opljačkao je prodavnicu. Tom prilikom ranjen je u nogu. Prestali smo pitati sami sebe šta smo učinili pogrešno. On ima dvadeset i tri godine i zalutao je u društvo s momcima koji su jedne večeri samo odlučili da opljačkaju radnju."

U ovom poglavlju razmatramo šta bi trebalo činiti kada stvari krenu loše. Bolje je da se usredotočimo na to kako treba riješiti probleme i poteškoće, nego da beskorisno gledamo u prošlost i pitamo se šta smo to kao roditelji propustili učiniti. U ovom poglavlju razmotrit ćemo pitanja bijesa, ljutnje, zadirkivanja i neprikladnog ponašanja tinejdžera. Ne postoji problem, ma koliko on bio velik, koji se ne može riješiti.

Kada stvari pođu nizbrdo, kada se desi nešto loše i nepredviđeno, ne treba odmah smatrati kako je to greška roditelja. To nije nužno neka vaša pogreška ili namjerno urađena stvar. Vaš sin i kćerka neprestano se mijenjaju, a prelazak iz djetinjstva u punoljetstvo donosi mnogo tenzija. Za to ne treba da krivite sebe ili vašeg supružnika. Prepreke se mogu prevazići kvalitetnim roditeljstvom, koje jeste i može biti iskustvo sa mnogo uspjeha i plodova. Neophodni preduvjeti za uspjeh svakako su naše nade i molitve, kao i stjecanje znanja, potrebnih vještina, te uputa od drugih roditelja.

Bijes, pobuna, ljutnja i suze

Djeca odrastaju i uče sve vrijeme. Jedna od stvari koje će tokom svog odrastanja sigurno testirati jeste svakako roditeljska kontrola i moć. Ovo se može pretvoriti u bitku koja će pokazati čija je volja veća i jača. Nikakva lekcija ne može zaustaviti tvrdoglavo i odlučno dijete, koje će vrištati i uznemiriti cijeli komšiluk ukoliko ne bude po njegovom. Nadalje, ona mogu plakati neprestano sve dok ne dobiju željenu pažnju. Sve to roditelje može dovesti na rub plača. Međutim, najlakša stvar jeste da se predate. To bi bilo svakako pogrešno, jer, dugoročno, to će u dječijoj glavi utvrditi ideju da će njegov zahtjev za pažnjom uvijek biti udovoljen. Galama, udaranje i prisiljavanje djece neće riješiti problem.

Rješenje je da se djeca mudrom metodom discipliniranja nauče da poštuju vaša pravila, te da vam prepuste kontrolu.

NEKOLIKO NAČINA DA DISCIPLINIRATE NEPOSLUŠNO DIJETE

Disciplinom se unapređuje ponašanje, dok se kažnjavanjem ono samo pogoršava.

- Pričajte normalnim tonom i naglasite kakve su posljedice lošeg ponašanja. Pažnja djeteta treba biti usmjerena na posljedice neposluha. Ukoliko ovo ne djeluje, koncentrirajte se na kontakt očima i svoj ton. Ovo je prvi korak koji se treba poduzeti prije bilo kakvog djelovanja. Koristite čvrst i miran ton, te nemojte nikako galamiti.
- Dajte djeci do znanja da ste ozbiljni i gledajte ih direktno u oči. Upozorite ih nekoliko puta na miran i jasan način. Ukoliko ne slušaju, približite im se, ne prekidajući kontakt očima i tonom. Ponovo sve to učinite smireno.
- Ukoliko ni ovo ne djeluje, primijenite pravilo posljedica. Dajte djeci listu stvari koje će se desiti ukoliko ne budu poslušali – to je lista posljedica. Posljedice moraju u potpunosti biti sprovedene kako biste zadobili poštovanje, u suprotnom djeca vas neće shvatiti ozbiljno kada ih budete opominjali. Ukoliko djeca vrište, plaču, cmizdre i ispoljavaju srdžbu, nemojte odgovarati na isti način. Mirno kažite djeci šta su posljedice i uvjerite se da su razumjeli koliko moraju biti poslušna. Dajte djetetu vremena da popravi svoje ponašanje, i ne tražite da se odmah pokažu rezultati. Kada ovo učinite, udaljite se.
- Postoji nekoliko "posljedica" koje roditelji mogu primijeniti. Jedna od tih "posljedica" može biti privremeno oduzimanje omiljenog predmeta ili uskraćivanje omiljene aktivnosti, dok dijete ne počne da se ponaša prihvatljivo.Kada se dijete pokaje i iskreno zažali za onim što je učinilo, nagradite ih ljubazno za ono što su učinili. Treba da budete dosljedni kad su u pitanju posljedice jer one zaista djeluju ukoliko dijete neprekidno ponavlja greške i loše se ponaša.
- Kada se dijete ponaša neprihvatljivo pred gostima ili strancima, preporučuje se da ga se izvede i ostavi na "mjesto za razmišljanje" kako bi se smirilo, bez da roditelji galame u prisustvu nepoznatih osoba. Ono treba ostati na tom mjestu sve dok se ne ispriča za loše ponašanje. Kada to učini, odmah mu oprostite, brzo zaboravite šta se desilo i promijenite svoje raspoloženje. Ideja o "mjestu za razmišljanje", ma kako da ga nazovete, dobra je jer sadrži poruku da dijete mora biti odvojeno od drugih zbog lošeg ponašanja, odnosno ostati u drugačijem prostoru bez prilike da se druži s ostalim članovima porodice. Stoga, tu dijete treba biti samo, te s njim ne treba razgovarati. Mjesto koje odaberete treba biti nezanimljivo i na neki način tiho. To svakako

ne treba biti dječija soba. Kada dijete pošaljete na određeno mjesto, odredite dužinu vremena koje mora tamo provesti. Ukoliko pokuša da govori da bi se opravdalo ili zbog toga što je ljutito, ignorišite ga.

- Nagradite djecu ukoliko se ponašaju dobro. Nemojte ih podmićivati da budu dobri, ili da prestanu s ljutnjom. To nije prikladan način djelovanja, jer u njemu dijete ne može naučiti ništa korisno.

Nasilje u školi: Vaše dijete i vi

Nasilje u školi može zadesiti svako dijete, stoga primjećivanje ranih znakova može umnogome pomoći i spasiti vas od mnogo stresa i duševne boli. Nasilje u školi dešava se kada se dijete napada, uznemirava i bude predmet izrugivanja i podsmijeha. Roditelji treba da budu veoma oprezni kada je riječ o ovome društvenom fenomenu jer su djeca najčešće isuviše preplašena da bi kazala da ih zlostavljaju u školi. Potrebno je pratiti neoubičajeno ponašanje djeteta, te mirno reagovati ukoliko se desi nešto loše.

Postoji jedna veoma korisna internet stranica koja je posvećena borbi protiv nasilja u školi. To je stranica: http://www.bullying.co.uk. Na ovoj stranici naveden je podatak "da se u Ujedinjenom Kraljevstvu godišnje ubije oko šesnaestero djece zbog nasilja u školi. U njihovim školama se kaže da nastavnici i odgajatelji nisu imali pojma da se nešto loše dešava. Međutim, počinitelji nasilja znaju jako dobro kako i šta čine, baš kao i njihovi prijatelji. Kasno je iskazivati sažaljenje i bol kada neko umre, ili, pak, kada neko zbog nasilja mora na medicinski tretman."

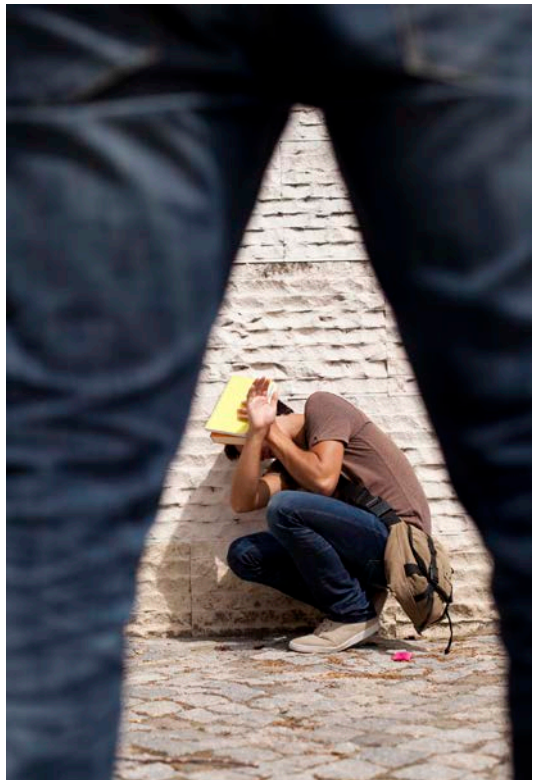

NA NAVEDENOJ INTERNET ADRESI NABROJANI SU NEKI ZNAKOVI KOJI POKAZUJU DA JE VAŠE DIJETE OBJEKT ZLOSTAVLJANJA U ŠKOLI. TO SU:

- Pocijepana odjeća
- "Gubljenje" novca
- Razdvajanje od dobrog društva i prijašnjih drugara
- Neraspoloženje i ljutnja
- Povučenost i tišina
- Želja da se uvijek bude kod kuće
- Agresivnost prema braći i sestrama
- Nemarnost u obavljanju domaćih zadataka
- Problemi sa spavanjem
- Anksioznost
- Dolazak kući s modricama i povredama

Ukoliko je vaše dijete žrtva nasilja, šta učiniti?

Mnoga djeca neće htjeti da razgovaraju o nasilju i zlostavljanju. Način na koji roditelji rješavaju ovo pitanje od presudnog je značaja. Stoga, ne treba pretjerati u reakciji niti na silu zahtijevati odgovore od djece. Ovo je ključna stvar. Pitanja poput onoga "kako je danas bilo u školi" mogu umnogome pomoći kada želimo izvući neke vrijedne informacije. Međutim, neka djeca možda neće htjeti govoriti o tome kako je bilo u školi, te će takva pitanja smatrati upadljivim i nepotrebnim. Izuzetno je važno primijetiti neuobičajeno ponašanje.

Djeci je potrebno da se osjećaju ugodno, da bi otvoreno mogla razgovarati s roditeljima o pitanjima nasilništva u školi, ali i o tome šta im općenito život čini nesretnim. Veoma je bitno u ranom djetinjstvu uspostaviti otvorenu komunikaciju s djetetom. Ukoliko imate tako otvoren odnos s djecom, oni će lahko progovarati o svojim strahovima, te neće imati straha da vam priđu kada budu imali određene probleme. Sve ovo uštedjet će vam jako mnogo vremena, truda i energije. Vaš zahtjev da vam djeca kažu "šta je loše" neće polučiti ništa ukoliko se dijete ne osjeća slobodnim da s vama razgovara o takvim stvarima.

NEKOLIKO KORAKA KOJI SE MORAJU PODUZETI KADA JE RIJEČ O NASILJU U ŠKOLI

- Mnoge škole imaju utvrđenu strategiju i kontramjere kada se radi o nasilju među učenicima. Vaš prvi korak treba biti da se obratite školi koju dijete pohađa. Naredni korak jeste dogovaranje sastanka s nastavnikom ili razrednim starješinom da porazgovarate o ovom problemu.
- Nemojte učiti djecu da budu osvetoljubiva, jer osveta nije rješenje, već može biti uzrok mnogo većim problemima. Uzvraćanje udarca nekom učeniku najvjerovatnije neće riješiti problem. To može dovesti do kažnjavanja vašeg djeteta ili, čak, izbacivanja iz škole.
- Kao roditelji, nastojte uvijek biti mirni i nemojte paničiti, niti ishitreno zvati roditelje djeteta koje je zadirkivalo ili maltretiralo vašeg sina ili kćerku. Iako je ovo najčešće prva stvar koju roditelji učine, ponekada to samo pogorša stvari. Mnogo je bolje da stručno osoblje iz škole kontaktira roditelje djeteta koje malteretira druge.
- Redovno razgovarajte sa svojim djetetom, ali i nastavnicima iz škole da vidite da li je maltretiranje prestalo. Ukoliko nije, pozovite opet stručno osoblje škole da reaguje.
- Pomozite svom djetetu da bude otpornije na zadirkivanje i maltretiranje. Podignite njihovo samopouzdanje. Sve ovo može olakšati ukoliko dijete počne trenirati borilačke vještine i samoodbranu.
- Podučite svoje dijete sigurnosnim strategijama. Naučite ga kako da starije zamoli za pomoć ukoliko mu zaprijeti neki vršnjak koji je sklon nasilju. Razgovarajte o tome kome se dijete treba obratiti za pomoć, kao i o tome šta bi dijete trebalo kazati kada treba pomoć. Uvjerite dijete da kazivanje o onima koji su skloni maltretiranju nije loša stvar ili nešto zbog čega se treba stidjeti, ili, pak, osjećati krivim.
- Zamolite nastavnike da dijete zaposle nečim na sigurnom mjestu za vrijeme odmora i ručka.
- Posjećujte internet stranice poput one http://www.stopbullyingnow.hrsa.gov i naučite od drugih roditelja kako su se borili s ovim problemima i koje su strategije koristili u rješavanju maltretiranja djece.

Tinejdžeri: Kritika pojma adolescencije

Doba adolescencije najvjerovatnije predstavlja najizazovniji period u odgajanju djeteta. Dr. Imadudin Ahmed tvrdi da u okruženju slobode adolescenti mogu postati lideri. Adolescencija se definiše kao "period između puberteta i punoljetstva". Međutim, u nekim ranim društvima, pubertet je smatran početkom punoljetstva ili odrasle dobi. Objavljene religije ukazuju na ovu činjenicu svojim pravima, propisima i obredima. U judaizmu, omladina za vrijeme bar mitzvaa izjavljuje: "Danas postajem čovjek." U islamu, djevojčica postaje ženom kada joj počne menstrualni ciklus. Klanjanje je obavezno i za vrijeme puberteta. Doba adolescencije period je kada mladim ali odraslim osobama treba da damo odgovornosti odraslih kako bismo im pomogli da postanu zreli.

U moderno vrijeme, formalno školovanje koje je obavezno za sve zamijenilo je model zanatskog naukovanja koji je bio prisutan u ranijim društvima. Kako bi stanovništvo prisilio na formalno obrazovanje, obrazovni sistem zabranio je djeci da se ponašaju kao odrasle osobe. U mnogim zemljama, čak ni pozicije zanatlija ili pomoćnika u službi nisu dozvoljene sve dok se ne završi formalno obrazovanje, a to varira od sedamnaest do dvadeset i dvije godine. Prisiljavanje djece da budu dio školskog sistema koji će preuzeti ulogu roditelja (*in loco parentis*) iziskivalo je da se djeca smatraju adolescentima, a ne nezrelim punoljetnim osobama. Nadalje, sve je to, i to ne bez razloga i nikako slučajno, kodificirano zakonom prema kojem je dijete zrelo s osamnaest ili dvadeset i dvije godine u zavisnosti od zemlje i kulture. Ustvari, djeca su psihički zrela oko devetnaeste godine, premda su mentalno zrela mnogo ranije, dok emocionalna zrelost veoma varira tako da neki nikada ne postignu tu zrelost.

U prošlosti je tretiranje adolescenata kao odraslih osoba podsticalo njihove mentalne i liderske sposobnosti, a sve to u konačnici je poboljšavalo i unapređivalo njihovu emocionalnu zrelost. Moderni model, prema kojem su adolescenti djeca, potiče zavisnost i narušava njihov osjećaj vrijednosti. U tradicionalnim društvima osobe od petnaest godina učestvovale su u podučavanju, poslovanju, civilnom društvu i ratovima. U tom dobu osnivali su porodice i ulazili u brak. U modernom društvu, osobe iste dobi smatraju se nezrelom djecom. Ukoliko žele da se ozbiljno obrazuju, moraju čekati na srednju školu ili fakultet.

Ovo kašnjenje u prenošenju odgovornosti na adolescente za posljedicu ima veoma visoku cijenu. Ono je uzrok brojnim problemima s kojima se sučeljavaju mladi i društvena zajednica. Na prvom mjestu, nisu svi adolescenti u situaciji da se obrazuju na fakultetima. Postoji intenzivno podozrenje omladine prema školstvu na koje su ograničeni. Onima koji su u situaciji da idu na fakultete smeta što ih tretiraju kao djecu. Onima kojima je poslovanje zabranjeno do šesnaeste godine lahko se upuštaju u nelegalna poslovanja poput prodaje droge. Onima kojima zbog godina ili zrelosti nije omogućeno da budu dio civilnog društva najčešća destinacija jesu bande. Oni koju su mogli polučiti mnogo više u neformalnom obrazovanjui naprednijem školstvu bivaju frustirani u svojim školama. Mnogima od njih dijagnozira se "poremećaj pažnje" jer njihovi umovi lutaju negdje drugdje, jer nisu fokusirani na zadatke koji im se daju u školi, jer su za njih nezanimljivi i isuviše dosadni. Nadalje, mlade osobe, djevojke i mladići, koji bi u nekim drugim vremena smirivali svoje divlje hormone u čestitom braku, ne uzdržavaju se od spolnih odnosa prije braka najčešće imaju vanbračnu djecu, ili, pak sprečavaju neželjenu trudnoću ilegalnim pobačajima i abortusima.

Pravni lijekovi za sve ove probleme izvan su fokusa ove knjige. Međutim, veoma je bitno da roditelji ne ponavljaju greške koje se čine u moderno vrijeme. Ne tretirajte mlade osobe kao djecu. Tretirajte ih i ophodite se prema njima kao da su vaše mlade kolege na poslu. Budite svjesni da im je potrebna uputa i iskustvo. Isto tako, budite svjesni da i njima podjednako treba poštovanja, odgovornosti i mentorstva. Podstičite ih da se prihvate odgovornosti koliko god je to moguće. Dajte im i neku finansijsku odgovornost, također, poput nekog posla subotom. To će ih naučiti da žive u svijetu u kojem se samo radom i zalaganjem zarađuje novac.

Bijes u nama i našim tinejdžerima

BIJES JE SAMO JEDAN KORAK OD VELIKE OPASNOSTI.

Bijes kod tinejdžera predstavlja vjerovatno najzahtjevniju emociju s kojom će se roditelji boriti. Linda Lebelle, iz ustanove Focus Adolescent Services, analizira i objašnjava ovu problematiku. Primjeri koji slijede upravo govore o razmjerama koje može imati manifestiranje bijesa kod tinejdžera.

Prvi primjer: Karen je deveti razred i ima osjećaj da ništa više nema smisla ili vrijednosti. Ma koliko se jako trudila, ona se jednostavno ne uklapa. Neki dan je pokušala da učestvuje na školskim igrama, međutim, kada se popela na podij, zaledila se i blokirala usred audicije. Sada svako u školi zna o tome, i Karen je sigurna da joj se svi samo smiju. Ona im nikada neće dati do znanja kako sve to teško preživljava. Ona zna šta oni misle i zna da su u pravu. Ona jednostavno nije dovoljno dobra i nikada se neće uklopiti. Karen ih sve mrzi.

Drugi primjer: Kris je udario šakom o zid svoje sobe. Međutim, to nije bilo dovoljno. Uzeo je limenku soka i bacio je u hodnik. Smeđa tečnost razlila se po zidovima hodnika i tepihu. "Ne možete me prisiliti...!" – vrištao je. "Ne idem nigdje s vama! Radit ću što mi je volja!" Kris je strčao niz stepenice i istrčao kroz vrata. Otac je potrčao za njim, galameći i pozivajući ga da se vrati, ali je Kris već bio u autu i brzo se udaljio. Bio je veoma ljut na oca. Imao je bolje planove od posjete rodbini. On i prijatelji imali su planove. Zato, neće otac upravljati njegovim životom. Znao je da će se osjećati bolje kada popuši malo trave.

Šta je ovim mladim osobama zajedničko?

Oni se bore protiv svoga bijesa. Ne dobijaju što žele i stvari nisu onakve kakvim ih oni zamišljaju. Osjećaju unutarnje nezadovoljstvo i antagonizam prema nekome ili nečemu, što ih upućuje na zaključak da ne mogu uvijek upravljati stvarima i kontrolirati situaciju.

Bijes je osjećaj, a ne ponašanje.

Bijes ima mnogo oblika, od indignacije i netrpeljivosti do srdžbe i gnjeva. Dakle, kao što smo vidjeli, bijes je izraz ponašanja. Karen potiskuje svoju ljutnju i povlači se. Kris je prkosan i uništava imovinu. Oni će se nastaviti ovako ponašati, ili, pak, njihovo ponašanje može eskalirati, sve dok ne odluče da duboko u sebi potraže razloge svoje ljutnje.

Bijes može biti štetan ili zdrav.

Bijes je zastrašujuća emocija. To je negativna ekspresija koja može uključivati fizičko i verbalno nasilje, predrasude, zlobne komentare, asocijalno ponašanje, sarkazam, ovisnost, povlačenje i razne psihosomatske poremećaje. Sve navedeno uništava živote, kida veze, nanosi štetu drugima, narušava posao, blokira kreativno razmišljanje, utječe na fizičko zdravlje te razara budućnost.

Međutim, postoji i jedan pozitivni aspekt. Bijes nam može pokazati da postoji neki problem. Bijes je najčešće sekundarna emocija koju uzrokuje strah. Bijes nas može motivirati da riješimo stvari koje ne funkcioniraju u našem životu. Nadalje, može nam pomoći da se suočimo s važnim pitanjima i razriješimo skrivene razloge bijesa, posebno:

RAZLOGA ZA BIJES VEZANIH ZA

zlostavljanje	**anksioznost**	**žal**
depresiju	**alkoholizam**	**traumu**

Ljutiti tinejdžeri donose osjećaje ljutnje i svojim roditeljima

Tinejdžeri se susreću sa jako mnogo emocionalnih problema. Oni se suočavaju s pitanjima identiteta, razdvajanja, veza i smislenosti. Odnos između tinejdžera i njihovih roditelja također se mijenja, jer tinejdžeri postaju sve neovisniji.

Sve ovo može dovesti do frustracija i konfuzije koji vode do bijesa i modela regresivnog ponašanja kako kod roditelja, tako i kod djece tinejdžera. Moramo *djelovati, a ne reagovati* kada su u pitanju i osobe i situacije. Nije cilj da se poriče bijes, nego da tu emociju kontrolišemo i ispoljimo na proaktivan način.

Šta možemo učiniti za nas i naše tinejdžere

Slušajte pažljivo tinejdžere i fokusirajte se na njihove osjećaje. Nastojte razumjeti njihovu situaciju iz njihove perspektive. Budite empatični. Osuđivanje i optužbe samo grade dodatne ograde i prekidaju komunikaciju. Kažite im kako se vi osjećate. Držite se činjenica i djelujte uvijek u sadašnjosti. Pokažite da vam je stalo, da brinete i da ste ispunjeni ljubavlju. Nastojte postići rješenje u kojem su svi pobjednici. Zapamtite da osjećaji ljutnje i bijesa ne smiju rezultirati nasilnim ponašanjem.

Potražite profesionalnu pomoć za svoje tinejdžere, sebe i svoju porodicu kada dođe do nasilja, hroničnog neprijateljstva, depresije i rizika od suicida.

Nekoliko principa dobre komunikacije

U idealnom svijetu sve se dešava s lahkoćom i prema planu. U stvarnom svijetu, stvari krenu loše. Svi ciljevi koje su roditelji postavili, principi koje su primijenili i trud koji su uložili u svoju porodicu, sve će to propasti ako ne bude prikladne komunikacije između članova porodice.

Postoji nekoliko pravila dobre komunikacije koja se mogu primijeniti. Ovo može razriješiti mnoga neraspoloženja i borbu za moć koji izlaze na površinu kada dijete prelazi iz predškolskog doba u školsko, i kasnije kada bude ulazilo u tinejdžersko doba.

Dopustite djeci da govore i slušajte ih, te nemojte biti nestrpljivi. Podstičite ih da govore kako su proveli dan, da vam ispričaju neku zgodu ili priču, ili da raspravite neko pitanje. Nemojte ih prekidati dok govore. Drevna usmena tradicija, kada su pripovijedanje i rasprave bili integralni dijelovi zajednice i porodičnog života, danas su zamijenjeni savremenim vizuelnim sredstvima poput televizije, filmova i videoigrica. Razgovor ima brojne prednosti. Njime se djeci pruža samopouzdanje da se sami izraze, što ih čini elokventnijim, u njima budi prirodnu sposobnost da s roditeljima razgovaraju o malim i velikim stvarima. Iako ste kao roditelji često umorni, pa vam razgovor može biti dodatna tegoba, znajte da razgovor uvijek vrijedi. Dijete s kojim razgovarate odrast će i komunicirati s vama kao s ljudskim bićem, a ne kao s osobom koja ga jednostavno hrani i odijeva. Razgovor omogućuje da se djeca osjećaju vezanim za roditelje i dom. Dobra i kvalitetna komunikacija uči djecu ponašanju i poštovanju kada se radi o interakciji s drugima, a posebno poštovanju roditelja. Nikada ne ponizite dijete, niti učinite da se osjeća glupim. Pazite na vaše lično ponašanje. Treba da budete ljubazni, pažljivi i prisebni. Bitno je da djecu učinimo sigurnim i samopouzdanim. To su dva aspekta ličnosti koje će uvijek imati u sebi, i onda kada odrastu i budu vodili samostalan život.

Potičite intelektualne diskusije sa svojom djecom. Raspravljajte o stvarima i usporedite mišljenja. Ovo će djecu podučiti kritičkom mišljenju i razviti njihove intelektualne sposobnosti i kapacitet. Ne potcjenjujte inteligenciju djece i ne odbacujte njihova mišljenja.

Dobro vrijeme za razgovor jeste vrijeme večere. Ukoliko roditelji imaju naviku da televizor bude isključen, te zajedno večeraju za stolom ili na podu, njihov život bit će mnogo lakši kada djeca odrastu. Televizija odvlači pažnju i zaustavlja razvoj dubljih veza, posebno za vrijeme jela, a to su dobre prilike da se iskusi i uspostavi jaka porodična veza.

Ne gubite kontrolu nad situacijom tako što ćete izgubiti živce ili pribjeći metodama zastrašivanja kako biste kontrolisali svoju djecu. Bolje je i prekinuti komunikaciju sve dok se ne smirite.

Druge optužujemo da "govore previše", ali da li ih ikada optužujemo "da slušaju previše"? Slušanje je pažnja. Što glasnije govorimo, to se djeca prije isključe.

Iako smo u dvadest i prvom stoljeću, još uvijek se dešava da neke majke djecu plaše izmišljenim čudovištima, s ciljem da ih spriječe da da se uvečer zadržavaju vani. Majke su izmislile razna čudovišta, ili ih predstavile kao džine i to pod raznim imenima poput onih *bakača*, *ćorabaka* i tome slično. One su ova čudovišta opisivale kao bića poput džina koja nose crni plašt i imaju jednu magareću kopitu. A sve da bi koristile strah kao oblik kontrole.

Iako se ovim taktikama zastrašivanja djeca zadrže u kući daleko od mogućih povreda i nesreća, one imaju za posljedicu usađivanje iracionalnog straha u glavu djeteta. Stoga, dijete može odrasti u strahu od mraka, samoće, malog prostora, životinja, groma, munje ili stranaca. Iako djeca kada porastu otkriju kako su ova čudovišta izmišljena, emocionalna i psihološka šteta kod njih ne može biti popravljena. Jedan od mogućih razloga zašto roditelji pribjegavaju ovim neprikladnim taktikama može biti i njihova nesposobnost da pomno analiziraju situaciju i iznađu prikladne alternative za rješavanje sličnih problema.

Razgovarajte s djecom na njihovoj ravni, nemojte biti visoko iznad njih poput kula. Pokažite svoje osjećaje, držite ih za ruku dok razgovarate ili ih dodirujte s ljubavi, da bi oni uvijek bili vezani za vas, te sami sebe navikli da iskazuju svoja osjećanja.

Aktivnosti

AKTIVNOST 29: PITANJA I ODGOVORI ZA RODITELJE I NJIHOVU DJECU TINEJDŽERE

Prvi korak u identificiranju i kontroliranju bijesa jeste da pronađete razlog za njega koji leži duboko u vama. Djeca i roditelji treba da zajedno sjednu i jedni drugima postave sljedeća pitanja kako bi došli do samospoznaje. Svrha je potaknuti razgovor, prije negoli doći do tačnih odgovora:

Zašto se ljutiš?
Odakle dolazi tvoj bijes?
U kojim situacijama se naljutiš?
Da li moje misli počinju s apsolutnim izjavama poput onih "moram", "treba da", "uvijek", "nikad"?
Da li su moja očekivanja nerealna?
S kojim neriješenim konfliktom se suočavam?
Da li reagujem na vrijeđanje, gubitak ili strah?
Da li sam svjestan fizičkih pokazatelja bijesa poput skupljanja dlanova, kratkog udisanja, znojenja?
Kako biram da iskažem svoj bijes?
Prema kome ili prema čemu je moj bijes usmjeren?
Da li koristim bijes kako bih se izolirao ili kako bih zastrašio druge?
Da li razgovaram efikasno?
Da li se fokusiram na ono što mi je učinjeno ili na ono šta ja mogu učiniti?
Kako sam odgovoran za ono što osjećam?
Kako sam odgovoran za ono što pokažem svojim bijesom?
Da li moje emocije upravljaju mnome ili ja kontrolišem svoje emocije?

AKTIVNOST 30: AKTIVNOST RJEŠAVANJA PROBLEMA

Okupite dva ili tri para i razgovarjte kako biste vi postupili kada je riječ o mladiću kojeg ćemo spomenuti u narednom primjeru. Nakon toga, vaše misli usporedite s pristupom poslanika Muhammeda, a.s.

Jedan mladić došao je Allahovom Poslaniku, s.a.v.s, i kazao: "Allahov Poslaniče, dopusti mi da činim blud!" Prisutni ga ukoriše zbog njegovog ponašanja, a Allahov Poslanik, sallallahu alejhi ve sellem, smiri ih govoreći: "Pustite ga, pustite ga!" Zatim zatraži od mladića da se primakne, pa kada je to učinio, upita ga: "Da li bi volio da neko učini blud s tvojom majkom?" "Ne, tako mi Allaha, o Božiji Poslaniče, učinio me Allah tvojim iskupom!", odgovori mladić.

"Tako ni drugi ljudi ne bi voljeli da to neko učini s njihovim majkama", reče mu Poslanik. Zatim ga upita: ''Da li bi volio da to neko učini s tvojom kćerkom?" "Ne, tako mi Allaha, o Božiji Poslaniče, učinio me Allah tvojim iskupom!", odgovori mladić. "Ni drugi ljudi ne bi voljeli da se to desi njihovim kćerkama", reče mu Poslanik. Zatim ga upita: "Da li bi volio da se to desi tvojoj sestri?" Mladić odgovori: "Ne, tako mi Allaha, o Božiji Poslaniče, učinio me Allah tvojim iskupom." Poslanik mu reče: "Tako ni drugi ljudi ne bi voljeli da se to desi njihovim sestrama." Poslanik je ponovo upitao: "Da li bi volio da se to desi tvojoj tetki po ocu?" Mladić odgovori: "Ne, tako mi Allaha, o Božiji Poslaniče, učinio me Allah tvojim iskupom." Poslanik reče: "Ni drugi ljudi ne bi voljeli da se to desi njihovim tetkama po ocu." Opet ga upita: "Da li bi volio da se to desi tvojoj tetki po majci?" "Ne, tako mi Allaha, o Božiji Poslaniče, učinio me Allah tvojim iskupom", odgovori mladić. "Tako ni drugi ljudi ne bi voljeli da se to desi njihovim tetkama po majci", reče Poslanik. Tada je Allahov Poslanik stavio ruku na njega i zamolio: "Gospodaru moj, oprosti mu grijehe, očisti njegovo srce i učini ga čednim."

(HADIS BILJEŽI AHMED)

Mladić nakon ovoga nikada nije razmišljao o bludu.

Poslanik Muhammed, a.s., razgovarao je s mladićem, te ga podsjetio na njegovo dostojanstvo i samopoštovanje. Pomogao mu je da razvije efektivnu samokontrolu. Prekorijevanje, galama i prijetnja kaznom ili džehenemskom vatrom u ovoj situaciji nikako ne bi pomogli.

Primjećujemo da ova metoda ili tretman ukazuje na razliku koja postoji između teorijskog znanja i dubokog psihološkog razumijevanja ljudskih osjećaja. Mladić je tražio rješenje za svoje seksualne probleme i pitanja. Poslanik, a.s, nije govorio mladiću o grijesima za koje je kazna Džehennem. Umjesto toga, on se fokusirao na prirodno dostojanstvo i savjest mladića. Koristio je poseban pristup kako bi postigao etičke i vjerske ciljeve. Ovo nije izoliran primjer, nego škola mišljenja ukorijenjena u čvrstu metodologiju koja se fokusira na pristup kojim se rješavaju problemi tokom razvoja djece.

DRUGI DIO

Razvoj djeteta

POGLAVLJE 8: Izgradnja ličnosti ne može čekati **139**
POGLAVLJE 9: Put do zdravog djeteta: higijena, hrana, fizičke vježbe i spavanje **163**
POGLAVLJE 10: Dojenje **197**
POGLAVLJE 11: Mozak djeteta: Iskoristi ili izgubi **215**
POGLAVLJE 12: Odgajanje dječaka i djevojčica: Da li su oni različiti **233**
POGLAVLJE 13: Seksualno obrazovanje: Šta kazujemo svojoj djeci **261**

POGLAVLJE 8

Izgradnja ličnosti ne može čekati

- Uvod **140**
- Faze razvoja **142**
- Do koje mjere vjerovati popularnoj psihologiji? **142**
- Faze ljudskog razvoja u Kur'anu **144**
- Čudo začeća, trudnoća i porod **145**
- Različite faze ljudskog razvoja: Od rođenja do starosti **146**
  Od rođenja do četvrtog mjeseca 147
  Od petog do osamnaestog mjeseca 147
  Od osamnaestog do trideset i šestog mjeseca 149
  Od četvrte do sedme godine 150
  Od sedme do četrnaeste godine 151
  Period mjesečnog ciklusa za djevojčice: od jedanaeste do trinaeste godine 152
  Kada dječaci postaju muškarci: od trinaeste do petnaeste godine 153
  Od četrnaeste do dvadest i prve godine 153
  Razumijevanje tinejdžera 153
  Od dvadest i prve do četrdesete godine 157
  Od četrdesete do šezdeset i pete godine: srednja dob 157
  Šezdeset peta godina i nadalje: starost – šejhuha 158
- Završna razmišljanja o fazama ljudskog razvoja **159**
  Dojenje tokom prve dvije godine 159
  Ljubav prema Bogu i strah od njega 159
  Pamćenje 159
  Aspekti islamske misije – da've 159
  Osjetljivost na kriticizam tokom adolescencije 160
  Izgradnja identiteta treba biti intenzivirana 160
  Učenje drugog jezika 160
- Učenje napamet i pamćenje između Istoka i Zapada **161**
- Aktivnosti 31 **162**

Uvod

Kada se roditelji odluče za kvalitetno roditeljstvo, istovremeno moraju početi odgajati i obrazovati vlastitu ličnost, odnosno karakter, jer to je temelj na kome će se sve ostalo izgrađivati. Nagrada za to bit će nemjerljiva.

Izgradnja karaktera počinje u ranom dobu djeteta, tokom formativnih godina njegovog razvoja. Tokom ovog izrazito značajnog perioda djetinjstva počinju se formirati brojne fundamentalne crte ličnosti i osobnosti. Međutim, nažalost, mnogi edukativni programi o liderstvu koji se danas nude namijenjeni su punoljetnim osobama, a ne djeci. Literatura o čovjekovom razvoju u muslimanskom svijetu primarno je usmjerena na odrasle osobe, ili na one koji su u srednjoj školi, fakultetu i dalje.

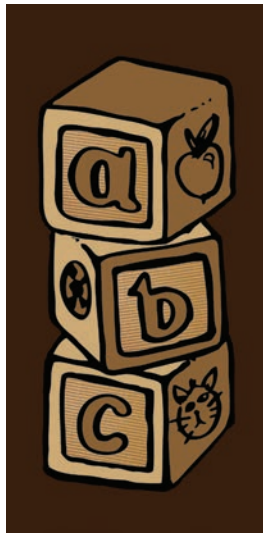

Šta se misli kada kažemo "izgradnja ličnosti ili karaktera"? Temeljne osobine, poput hrabrosti, ljubavi, slobode, iskrenosti, odgovornosti i kreativnosti, sačinjavaju suštinske dijelove čovjekove ličnosti. One se razvijaju od najranije dobi čovjekovog života. Kada se jednom razviju karakterne crte, teško ih je otkloniti ili izbrisati, kao što ih je teško nadograditi kasnije u životu. Upravo ove crte ili karakteristike formiraju osnovu ličnosti ili osobnosti, te, zbog toga, roditelji treba da posvete jako mnogo pažnje, te ulože dosta truda kako bi na najbolji način razvili pozitivne karakterne crte kod djece, te na najbolji način unaprijedili njihove sposobnosti. Iako su znanje, iskustvo i vještine sveukupno jako bitni kvaliteti za uspjeh, oni dolaze kasnije i mogu se razvijati kod djece i kada postanu punoljetna. Sve ovo ima važnu funkciju, doprinosi daljem rafiniranju temeljnih karakternih crta, te vodi i obogaćuje ljude da postaju bolja i mudrija bića. Ako osnovne karakterne crte sačinjavaju oklop ili "hardver" nečije ličnosti, svakako možemo kazati kako su obrazovanje i vjera u tom slučaju operativni program ili "softver".

Neko ko je kukavica ne može odjednom postati hrabar u doba punoljetstva samo tako što će pohađati neki kurs o hrabrosti. Slično je i s osobama koje su ispunjene mržnjom i surovošću. Takve se osobe neće ispuniti ljubavlju i pažnjom odmah nakon što pročitaju knjige o ljubavi i samilosti. Većini ljudi izuzetno je teško promijeniti temeljne karakterne crte kada se one jednom formiraju, jer one definiraju ko je osoba i kako se ponaša. Dakle, preoblikovanje i promjena oklopa ili "hardvera" veoma je teška. Najbolji i najjednostavniji način jeste da se ovi profinjeni kvaliteti ugrade u ličnost djeteta za vrijeme njegovih formativnih godina djetinjstva.

Primjeri Ebu Bekra es-Siddika, Halida Ibn Velida i drugih ashaba veoma su znakoviti. Oni nas uče kako su kvaliteti poput hrabrosti, povjerljivosti, iskrenosti i predvodništva bile već prisutne u karakteru ovih ljudi, odnosno da su razvijene tokom djetinjstva. Islam je nadogradio ovaj lijepi karakter potvrđivanjem plemenitih crta njihovih ličnosti i dodavanjem vjere, mudrosti i znanja. On je ove osobe inspirirao osjećajem civilizacijske misije i ispunio ih novim značenjem i smislom, te novim svjetonazorom u njihovim životima. Čvrstoća njihovih karaktera nije nestala niti se umanjila nakon što su prihvatili islam, nego je ustvari postajala veća i jača. Kur'an objašnjava ovaj fenomen, koji je prisutan kod poslanika, kao i ostalih ljudi, kada spominje da čovjeku koji je odrastao i dosegao srednje godine života daruje znanje i mudrost.

I kad se on spasa snagom i stasa, dadosmo mu mudrost i znanje; tako Mi nagrađujemo one koji dobra djela čine. (Kur'an, 28:14)

Rekao je Allahov Poslanik, s.a.v.s.: "Ljudi su poput minerala. Oni koji su bili najbolji (dok su bili) u neznaboštvu, najbolji su i u islamu, ako pravilno razumiju islam."

(BUHARI I MUSLIM)

I dobar policajac i okrutan kriminalac moraju imati hrabrost i odanost kako bi bili efikasni i korisni zajednicama i grupama kojima pripadaju. Međutim, policajac koristi ove osobine kako bi služio društvu, dok ih kriminalac koristi u loše svrhe. Iako su hrabrost i odanost nužne osobine, one moraju biti i vrijednosno orijentirane kako bi bile općenito korisne, jer u suprotnom mogu postati rušilačke i štetne po širu zajednicu i pojedince.

Islam pruža savjete i nudi opću uputu za brojna pitanja u životu, međutim, kada je riječ o porodici, ova vjera nudi veoma detaljan plan i mapu. Islam ističe sveobuhvatni porodični sistem i nudi smjernice za biranje supružnika, vjeridbu i sklapanje bračnog ugovora, uključujući ulogu svjedoka i skrbnika. Također, islam propisuje upute o seksualnom ponašanju, davanju imena djetetu, potomstvu, dojenju, brizi o bebi, nasljedstvu, skrbništvu, obrazovanju, odgoju, rodnim razlikama i sličnostima, oporukama, pravima i dužnostima djece, delikvenciji, brizi o siročadima, usvajanju, udovicama, roditeljstvu i odgajanju djece, razvodu, alimentaciji, periodu čekanja za brak nakon rastave ili smrti supružnika, periodu suzdržavanja od odnosa, menstruaciji, odnosima među braćom i sestrama, široj porodici, porodičnim vezama, dedama i nanama, unucima, komšijama i načinu oblačenja.

Roditeljstvo se treba posmatrati kao futuristički projekt jer se ovim procesom odgajaju visoko kvalitetni kadrovi društva uključujući kreativne mislioce, mudre naučnike, marljive radnike, hrabre vojnike, snažne atlete i velike svjetske lidere ljudske civilizacije.

Na narednim stranicama fokusirat ćemo se na izgradnju karaktera i obrazovno-razvojne programe koji bi trebalo da budu od velike pomoći roditeljima.

DIJETE JE NEOBIČNA PUZLA!

Svijet djeteta fantastičan je do te mjere da ga odrasli teško mogu razumjeti. Ovaj svijet tako je sofisticiran da ga roditelji, mislioci, filozofi, psiholozi, treneri i učenjaci ne mogu savladati.

(EBUL HUB, 1979)

Faze razvoja

U ovom dijelu govorit ćemo o fazama čovjekovog razvoja. To je neophodno da bi roditelji mogli vizualizirati postepeni razvoj svoje djece iz jedne faze u drugu, te na taj način mogli razumjeti šta je u određenoj fazi potrebno učiniti za djecu. Uz isticanje razvojnog stanja ljudskog tijela i uma, roditeljima će se pokazati kako da ostvare uspjeh i napredak u određenim fazama kako bi postigli optimalni konačni rezultat roditeljstva.

Naprimjer, neki roditelji prisiljavaju djecu da jedu više, a djeca se tome žestoko opiru. Kasnije, njihov će se apetit iznenada povećati i sami će htjeti da jedu više. I to nije posljedica roditeljskog insistiranja, nego prirodna faza dječijeg razvoja. Na sličan način tinejdžeri mogu iznenadno reagovati na roditelje i okolinu, dok će, kad malo odrastu, prestati to činiti zahvaljujući smjeni prirodnih faza razvoja. Liječnici savjetuju roditeljima da budu svjesni kada dijete uđe u određenu fazu i dosegne njen zenit. Ukoliko djeca ne uđu u određene faze u prikladnim godinama, to je već upozorenje i alarm da bi se moglo raditi o ozbiljnim zdravstvenim problemima.

Najbolja zaštita roditeljima jeste da budu dobro informisani. Ne treba da se stide ili boje pitati porodičnog ljekara za savjet i objašnjenje. Također, ne treba da budu previše zabrinuti ukoliko njihovo dijete ne uđe u određenu fazu na vrijeme. Bebe rastu i razvijaju se na svoj način. Iako razvoj djeteta slijedi opći model čovjekovog razvoja, on je i jedinstven za svakog pojedinca. Kako bismo bili uspješni roditelji, potrebno je ostaviti po strani snove koje imamo o djeci i pustiti djecu da ostvare svoje snove. Djeca nisu poput roditelja, jer imaju svoju unikatnu osobnost. Roditelji treba da ostave da zbilja bude zbilja, te da prate kretanje prirode, pri čemu je strpljenje skrivena tajna uspjeha.

Do koje mjere vjerovati popularnoj psihologiji?

Iako muslimani cijene različite psihološke teorije koje prevladavaju u današnjem društvu, moraju biti posebno oprezni kada je riječ o teorijama o ljudskom razvoju i ponašanju. Ako ni zbog čega, onda zbog jedne stvari. Ove se teorije neprestano mijenjaju, te su brojni psiholozi u nesuglasju o mnogim pitanjima iz ove oblasti. Međutim, muslimani općenito ne bi trebalo da budu izgubljeni, jer imaju neprestanu uputu s nebeskog izvora. Ova uputa uvijek ih drži na pravom putu i

ne dozvoljava im da se gube i posustaju pred oprečnim mišljenjima.

Jedna od beskrajnih debata u ovom naučnom polju jeste svakako i ona vezana za pitanje urođenog naspram stečenog u procesu odgoja. Ovo pitanje uistinu muči brojne psihologe. Wright (1998) tvrdi:

> "Psiholozi mogu opozvati svoje stoljetno istraživanje o ključu za odgoj dobrog djeteta. Ne zato što smo ga otkrili, nego zbog činjenice da ključ ne postoji. Roditelji nemaju nijedan dalekosežan učinak na razvoj ličnosti svoje djece."

Judith Haris (1998) smatra da genetika ne prepoznaje polovinu razlika u ličnostima djece. Presudni utjecaj okoline jeste onaj koji dolazi izvan kuće, gdje djeca upijaju vrijednosti svojih vršnjaka i pronalaze svoj kutak u svemiru. Oni postaju poznati kao teški ili prijatni, luckasti ili šašavi, i tako karakterne crte postaju sve jače i jače. Istina, roditelji mogu utjecati i oblikovati ponašanje unutar doma. Međutim, u širem kontekstu, dijete je drugačija osoba, odnosno nije istovjetna s roditeljima, i u tome leži korijen osobe koja tek postaje punoljetna.

Naravno, popularne psihološke krilatice kako dogojiti dobro dijete jednostavnim stilom roditeljstva nisu nužno tačne. Ustvari, genetika ponašanja uči nas da su dva blizanca odgajana zajedno rijetko sličnija nego blizanci koji se odgajaju odvojeno. Redoslijed rađanja također može biti jedan od važnih odrednica ponašanja. Možda se roditelji drugačije odnose prema mlađim sestrama i braći, ili možda djeca doživljavaju neke "mikroelemente iz sredine" poput zadirkivanja od druge braće i sestara i tome slično.

Autorica Harris u suštini uvjerljivo poručuje da roditelji mogu itekako precijeniti svoj utjecaj, te da treba da smire svoje živce kada

se itekako brinu o stilu svog odgajanja. Međutim, može biti i suprotno. U ovo vrijeme, roditelji se najčešće i najviše žale na utjecaj vršnjaka, društva i djetetove okoline.

Roditelji mogu odahnuti. Nauka nije dala odgovore na brojna pitanja. Koliko dugo će roditelji morati čekati na nauku da im kaže kako se treba odnositi prema djeci? Ljudi svoje povjerenje treba da daju Božijoj objavi i uputama poslanika Muhammeda, a.s. Ovim se nikako ne poziva da se odbaci psihologija i psihološke teorije, ali skrećemo pažnju kako je u ovim teorijama temeljne smjernice potrebno uzeti iz Objave i na umu imati da se to sve čini da se porodicama pomogne u procesu roditeljstva. Bezbožne teorije donose ljudskom društvu više štete negoli koristi. Odgovor na pitanje šta je to kvalitetno roditeljstvo krije se u kombiniranju Božije objave i akumuliranog ljudskog znanja. Ne treba, pritom, zaboraviti da je to trajan proces.

Faze ljudskog razvoja u Kur'anu

Nek čovjek pogleda od čega je stvoren!
Stvoren je od tekućine koja se izbaci,
koja između kičme i grudi izlazi. (Kur'an, 86:5–7)

O ljudi, kako možete sumnjati u oživljenje, – pa, Mi vas stvaramo od zemlje, zatim od kapi sjemena, potom od ugruška, zatim od grude mesa vidljivih i nevidljivih udova, pa vam pokažemo moć Našu! A u materice smještamo šta hoćemo, do roka određenog, zatim činimo da se kao dojenčad rađate i da poslije do muževnog doba uzrastate; jedni od vas umiru, a drugi duboku starost doživljavaju, pa začas zaboravljaju ono što saznaju. I ti vidiš zemlju kako je zamrla, ali kad na nju kišu spustimo, ona ustrepće i uzbuja, i iz nje iznikne svakovrsno bilje prekrasno. (Kur'an, 22:5)

Allah vas iz trbuha majki vaših izvodi, vi ništa ne znate, i daje vam sluh i vid i razum da biste bili zahvalni. (Kur'an, 16:78)

Allah je taj koji vas nejakim stvara, i onda vam, poslije nejakosti, snagu daje, a poslije snage iznemoglost i sijede vlasi; On stvara što hoće; On sve zna i sve može.
(Kur'an, 30:54)

Mi smo, zaista, čovjeka od biti zemlje stvorili, zatim ga kao kap sjemena na sigurno mjesto stavili, pa onda kap sjemena ugruškom učinili, zatim od ugruška grudu mesa stvorili, pa od grude mesa kosti napravili, a onda kosti mesom zaodjenuli, i poslije ga, kao drugo stvorenje, oživljujemo, – pa neka je uzvišen Allah, najljepši stvoritelj! Vi ćete, poslije toga, pomrijeti, zatim ćete, na onom svijetu, oživljeni biti.
(Kur'an, 23:12–16)

Postoji nekoliko faza u stvaranju i razvijanju kako to navodi Kur'an. One mogu biti identifikovane na sljedeći način:

- Prašina – srž gline. Ovo je materija od koje su ljudska bića stvorena, što je dokazana naučna činjenica. Ljudi su stvoreni iz zemlje, njoj se vraćaju i iz nje će biti proživljeni.
- *Nefs vahide* – jedna duša predstavlja prvi par, Adema i Havu, od kojih je poteklo cjelokupno čovječanstvo. Vrijedi primijetiti kako se u Kur'anu koristi termin *zevdž* da bi se označio supružnik, par, dvojina i sprega.

- Reprodukcija – nakon prvog para uslijedio je sistem reprodukcije kao što slijedi: *nutfe* ili oplođena jajna ćelija, *alaka* ili ugrušak, *mudga* ili embrion, *izam* ili kosti i *lahm* ili meso.
- Fetus – koji nastaje nakon četiri mjeseca trudnoće. To je embrion koji je stupio u novu fazu života i poprimio ljudski oblik. Pritom, fetus više nije samo materijalna tvar, nego neko ko ima dušu i ima pravo na nasljedstvo.
- Beba ili *tifl* – novorođenče, ljudsko biće bez znanja i s osjećajem potpune bespomoći.
- Faza odvikavanja ili *fisal,* koja počinje nakon dvije godine dojenja. Samo dojenje strogo se preporučuje u pet kur'anskih ajeta.
- Pubertet ili *hulum* – doba u kome djevojčice dobijaju menstruaciju, a dječaci mogu ejakulirati, pri čemu su naglašeni hormoni i seksualna osjetljivost. U ovom dobu bića ne mogu imati djecu niti postati roditelji.
- Zrelo doba ili *ešudd* – doba zrelosti ili punoljetstva muškarca i žene. Prema Jusufu Aliju vrijeme potpune snage jeste ono između osamnaeste i trideset i druge godine, dok je poslanik Muhammed, a.s., dozvoljavao dječacima od petnaest godina da učestvuju u bitkama i dvobojima. U doba zrelosti neko može ući kasnije, a neko ranije. Za zrele osobe, doba mudrosti počinje od četrdesete godine ili u srednjim godinama.
- Starost ili *šejh, šejbe, erzelul umur i da'f* – najkrhkije doba, kada sjećanje blijedi, tijelo i znanje slabe. Neki gube određena znanja, do momenta kada ništa ne znaju. Do sada, ljudsko biće prošlo je kroz faze slabosti, snage, potom nemoći i na kraju krhkog doba starosti.
- Smrt – trenutak koji je Gospodar odredio kada je tijelo od prašine stvarao i sazdao čovjeka. Tada se tijelo vraća prašini, čekajući Dan proživljenja.
- Proživljenje ili *ba's* – S ovim se zatvara ciklus stvaranja.

Od zemlje vas stvaramo i u nju vas vraćamo i iz nje ćemo vas po drugi put izvesti.
(Kur'an, 20:55)

- Vječnost – život u raju ili paklu, Džennetu ili Džehennemu dio vječnosti ili svu vječnosti shodno našim djelima na ovom svijetu i milosti Gospodara. Ovim se upotpunjuje ciklus stvaranja ljudskog bića, koje prelazi put od smrtnika do vječnog bića.

Kur'an smješta osnovne faze ljudskog razvoja u pravilnoj, općenitoj perspektivi. Ljudska bića nisu postojala, potom ih je Bog stvorio iz jednog entiteta, jedne duše (*jastvo*). Od te duše Gospodar je stvorio njenog para ili supružnika. Nije poznato kako je to učinjeno, jer Kur'an to ne objašnjava. Nakon toga, supružnici su se vjenčali i došlo je do stvaranja novog sistema reprodukcije. Dostojanstveni sistem braka i reprodukcije čuva i štiti najvažniji segment i jedinku društva, porodicu, koja je sačinjena od oca, majke i djece.

Čudo začeća, trudnoća i porod

Autor D'oyen (1996) objašnjava da kada očeva sperma oplodi jajašce majke, novo, oplođeno jajašce tek je neznatno veće od tačke na malom slovu te da ono sedmicama izgleda kao mala zgužvana masa. Kada je jajašce staro četiri sedmice, dobija sve više ljudskih crta i već

se u njemu razvija malehno srce koje počinje kucati sve do smrti. Sve ovo dešava se kada jajašce nije dugo ni jedan centimetar! Do četvrtog mjeseca trudnoće, jajašce je dugo nekoliko centimetara, te je savršeno formirano kao ljudsko biće s prstićima, palcima i obrvama. Iako ono još ne diše samostalno, i oči su još uvijek zatvorene, ono čuje otkucaje majčinog srca, njen glas i druge glasnije zvukove poput slušanja zvukova kada se nalazite ispod površine vode. Fetus počinje udarati, grebati i okretati se u svakom smjeru dok sisa svoj prst. Ponekada, fetus proguta i nešto amnionske ili plodne vode, pa zbog toga pomalo i štuca. Majka sve ovo može osjetiti. Kada beba naraste veća, otac može staviti ruku na stomak te osjetiti bebino udaranje i štucanje. Ponekad, majka noću ne može spavati jer se beba kreće upravo kada ona odlazi na počinak.

Majka mora jesti kvalitetno kako bi hranjive supstance pospješile bebin rast i razvoj. Međutim, kako beba raste u stomaku, majci je sve teže da pojede obilan obrok, jer u stomaku nema dovoljno prostora za hranu. Do sedmog mjeseca beba može biti toliko teška da to otežava kretanje majci. Trudnim majkama potrebna je posebna pažnja i briga svugdje, a posebno u kući. Nakon devet mjeseci beba teži između tri do pet kilograma, odnosno ima visinu između 36 do 50 cm. Sada se beba jedva može okretati u stomaku. To je vrijeme da zakorači u svijet i život izvan majčine utrobe.

Kada je beba spremna da se rodi, materica, koju je Bog učinio najjačim organom u tijelu, počinje dobijati kontrakcije kako bi se beba izgurala napolje. Kao i kod životinja, tijelo žene spremno je da se porodi bez ikakve pomoći doktora. Rođenje je obično siguran i sretan događaj, i nije toliko dramatičan i insceniran čin kao što se to prikazuje na televizijskim ekranima. Uprkos svim teškim bolovima usljed snažnih kontrakcija, većina majki je veoma hrabra i jaka zbog svoje novorođenčadi. One zaborave na svu tu ogromnu bol onog momenta kada ugledaju bebu, to prelijepo novorođenče, u svojim rukama.

Bog opisuje status trudnoće kao *vehnun ala vehn*, što je *porođaj za porođajem,* odnosno kao nemoć nad nemoćima. Uistinu, majka se osjeća veoma nestrpljivo, nemirno, lahko ju je oneraspoložiti, često njena osjećanja osciliraju između sreće i depresije i, naravno, jako mnogo se brine. Allah joj je dozvolio da tokom trudnoće ne posti ramazan, jer se to može nadoknaditi kasnije, kada bude u mogućnosti. Tokom i nakon poroda majka nije dužna da klanja oko četrdeset dana. Ovo je veoma jasan znak muževima i rodbini da joj pomognu kako psihički, tako i fizički kada je riječ o svim njenim obavezama uključujući one kućne. Majci treba obezbijediti dobru i zdravu hranu, ona treba imati dovoljno sna, te svoj mir dok doji dijete.

Različite faze ljudskog razvoja: Od rođenja do starosti

Faze razvoja dešavaju se kako na psihičkim, tako i na fizičkim nivoima i prema njima se treba odnositi na prikladan način. Periodi koji se odnose na različite faze razvoja aproksimativni su.

Omer ibn Hattab, r.a., kazao je kako postoje sljedeće faze ljudskog razvoja. Dijete se odgaja sedam godina, zatim pomaže porodici sedam godina, njegov fizički razvoj staje u dvadest i trećoj godini, a mozak se prestaje razvijati sa trideset i pet godina, a sve nakon toga jedino je iskustvo. (Tuffaha, 1979, na arapskom jeziku)

Postoje dva ozbiljna pitanja kada govorimo o ljudskom razvoju: Kada se formira karakter? Može li se išta poduzeti kasnije kada

je riječ o formiranju i oblikovanju karaktera. Iako niko ne zna sasvim tačne i konačne odgovore, neke dobronamjerne generalizacije su, ipak, dobrodošle i korisne. Faze ljudskog razvoja su sljedeće:

OD ROĐENJA DO ČETVRTOG MJESECA

Kako Kur'an navodi, ljudska bića rađaju se bez ikakvog znanja, iako im je Gospodar podario čulo sluha, vida, ali i mogućnost razmišljanja kao sredstvo da se stekne znanje, na čemu svi ljudi treba da su zahvalni Gospodaru.

Od rođenja do četvrtog mjeseca dječiji pogled besciljno luta. Nakon toga bebe postaju mnogo fokusiranije i proučavaju ljude. Majku posmatraju mnogo više od bilo kojih drugih osoba. Prepadnu se iznenadne buke i sklapaju oči, te trepću ako nešto iznenada zasija, šire svoje ruke i skupljaju ih, pomjeraju glavu čas na jednu, čas na drugu stranu. Ubrzo počinju prepoznavati glasove i lica roditelja, nakon toga se smiju, guguču i brbljaju. Prosječna beba do četvrtog mjeseca počinje se kotrljati. Glave dječaka budu neznatno veće od glava djevojčica (Spock, 1974).

Potrebno je pratiti raspored imunizacije. Dijete nikada ne treba protresati, jer mozak možda još uvijek nije stabilan. Ukoliko dijete bez prestanka plače, a tjelesna temperatura je normalna, pitate se da li je vrijeme da promijenite pelene? Ili beba treba jesti? Spavati? Ili se držati u naručju? Plač beba uzrokavan je stvarnim potrebama. Plač, iako to teško pada roditeljima, je normalna stvar. Ukoliko roditelji uoče da beba isuviše i prekomjerno plače, te se ne može utješiti, potrebno je konsultirati liječnika.

OD PETOG DO OSAMNAESTOG MJESECA

Ova faza razvoja ljudskog života vjerovatno je najznačajnija kada govorimo o temeljnim stavovima o životu. Bebe se počinju osjećati kao zasebne individue, te insistiraju na nekim malim vidovima nezavisnosti kao što je samostalno držanje bočice za pijenje i nepristajanje da ih previše grle. U ovom periodu djeca ostvaruju prvu, stvarnu vezanost za roditelje. Ukoliko je roditelj topla i prijatna osoba, dijete to očekuje i od drugih ljudi. Ljubav među roditeljima potiče ljubav između roditelja i djece. Međutim, ukoliko su roditelji hladni, suzdržani i sumnjičavi, i veza s djecom razvijat će se u tom pravcu. Djeca će osjećati da su i drugi ljudi također hladni, te će usljed toga razvijati suzdržane i distancirane stavove prema svijetu. Kada govorimo o tome kako bebe same sebe zamišljaju, one razvijaju osjećaj da su privlačne ili odbojne, dobre ili loše, vrijedne ili bezvrijedne. Ovaj stav utjecat će na to da li će postati optimistične ili pesimistične osobe. Ukoliko su bebe imale malo veze s roditeljima, one neće biti zainteresovane za stvari i svijet oko sebe. Dojenje ima izuzetno velik utjecaj na razvoj bebe, kako na psihološkoj, tako i na emocionalnoj ravni.

Roditelji treba da se savjetuju s liječnikom ukoliko dijete ne puže u ovom dobu, ili ukoliko ne može stajati uz pomoć roditelja, ili pak ukoliko ne reaguje na objekte ili ne ispušta glasove. Do šestog mjeseca života beba treba da sjedi bez ičije pomoći ili oslonca, da poseže za stvarima jednom rukom i prebacuje ih u drugu ruku. Također, beba treba da trabunja i prepoznaje

kada je zovnete imenom. Većina beba, premda ne sve, spavaju cijelu noć. Prvi zubići niču oko šestog mjeseca. U ovom periodu trebalo bi da beba pravilno drži glavu i ima pravilne i koordinirane poglede. Također, trebalo bi da normalno čuje i vidi. Potrebno je da roditelji razlikuju plač kojim beba traži da se nahrani i kojim traži prisustvo roditelja. Općenito se smatra da se djevojčice brže razvijaju od dječaka, dok dječaci brže rastu.

Do devetog mjeseca života, beba treba da aktivno puže i da već pravi neke nevolje. U ovom periodu beba razlikuje zvukove i pokušava ih imitirati. Sada će beba već moći da hvata i drži male stvari, te da spaja neke rastavljene stvari. Svijet beba postaje veći i širi zbog sposobnosti puzanja. Neke će bebe početi da stoje, neke će počinjati da hodaju držeći se za namještaj. Skoro sve što uzmu bebe će htjeti staviti u usta. Njihovi pristići će zaći tamo gdje roditelji nikada ne bi ni pomislili.

Kada napune prvu godinu života, bebe mogu hodati i kazati pokoju riječ. Također, mogu se same hraniti. Možda će već znati kazati "mama" ili "babo". Iako još uvijek neće u punini shvatiti šta je to kazna, razumjet će značenje riječi "ne". Veoma je bitno da djeci ne dopuštate opasne stvari i da ste ustrajni u tome. Do prve godine bebe ne znaju da li se ponašaju loše ili neprikladno. One samo znaju da postoji veliki svijet ispred njih, koji valja iskusiti i istražiti.

Između prve i druge godine života bebe već ovladaju hodanjem. Beba je sada tek prohodala, tako da postaje još neovisnija i uživa u istraživanju. Dijete koje je tek prohodalo može šutati loptu ili šarati bojicama i flomasterima. Sada djeca već djeluju impulsivno, jer ne znaju razlikovati šta je pristojno i nepristojno ponašanje, kao što ne poimaju razliku između dobra i zla. Preporučuje se da u ovom dobu djeci ne dopuštate kretanje svim dijelovima kuće, te da ih pomjerite iz opasnih zona. To je poželjna disciplinska mjera. U ovoj dobi dijete ne rezonuje niti zna za kompromise. Roditelji treba da ponude alternative za igru i kretanje, umjesto opasnih mjesta. Također, treba izbjegavati uskraćivanje i kažnjavanje, te omogućiti djeci da se osjećaju što slobodnijom. Ukoliko je moguće, potrebno je uvesti nekoliko pravila i istrajati u njihovoj primjeni, budući da je u ovom periodu ustrajnost najvažnija.

U ovom periodu roditelji treba da nadgledaju dijete gotovo sve vrijeme, a od aktivnosti se preporučuje crtanje i građenje kockama. Ukoliko roditelji smatraju da im je dijete nisko, potrebno je savjetovati se s liječnikom. Možda vas mogu frustrirati promjene raspoloženja, iako nema mjesta za paniku. Čulo sluha razvija se brže od čula vida, te bebe reaguju na jaku buku. Beba ne vidi jasno do šestog mjeseca, a razvoj kognitivnih sposobnosti ide uporedo s razvijanjem čula sluha i vida.

VEOMA JE KORISNO DJECI UČITI KUR'ANSKE SURE KAKO BI SE RAZVIJAO NJIHOV UM I POTAKLA JEZIČKA AKTIVNOST. USTO, MOŽE SE DJECI PUŠTATI BLAGA MUZIKA, ZVUKOVI IZ PRIRODE I PRIKLADNE PJESMICE, ILAHIJE I MELODIJE. OVO ĆE PODSTAKNUTI RAZVOJ RAZNIH CENTARA U MOZGU DJETETA.

OD OSAMNAESTOG DO TRIDESET I ŠESTOG MJESECA

Tokom ovog perioda, dijete dobija potpuni osjećaj sebe kao osobe koja ima svoje prohtjeve i želje. Međutim, dijete istovremeno postaje svjesnije svoje ovisnosti o roditeljima. Beba osjeća različite težnje poput one između neovisnosti i ovisnosti, čistoće i uprljanosti, saradnje i tvrdoglavosti i ljubavi naspram sukobljavanja. Osobnost djeteta na kraju treće godine ovisit će o stepenu njegove saradnje i dokazivanja u aktivnostima, njegovog temperamenta s kojim su rođeni kao i topline odnosa kojeg su razvili s roditeljima tokom ovog perioda.

Tihi rat između naučnika i istraživača

Brazelton kazuje da roditelji treba da pohvale uspjeh djeteta, iako ne prekomjeno, da ne dođe do preopuštenog ponašanja i odnosa. On smatra da se dijete obično oko druge godine može naučiti da ide u toalet, i da se to ostvaruje najefikasnije tako što dijete oponaša druge u tome.

Leach kazuje da dijete na to treba naviknuti prije petnaestog mjeseca, iako se sve do druge godine ne smije pouzdati da će to redovno činiti sve do treće godine. Ne treba žuriti. Nekada se proces i oduži.

Rosemod vjeruje da ukoliko majka ne uspije da postane autoritativna figura djetetu do druge godine, dijete neće pravilno sazrijevati i vjerovatno će kasnije imati problema s ponašanjem.

Studije i istraživanja pokazuju da različita djeca uče u različito vrijeme. Treniranje djevojčica traje oko devet mjeseci više negoli dječaka, iako stalno podsticanje ubrzava proces.

(LEMONIC, 1999)

Naprimjer, ukoliko su roditelji dominantni, a dijete je po prirodi kooperativno, to ga kasnije može učiniti podređenim u društvu. Ukoliko su roditelji, pak, nasilni i bez osjećaja za takt i mjeru, te daju prostora djetetu da im uzvraća, dijete kasnije može postati veoma nasilno. Ukoliko su roditelji ozbiljni i žele razjasniti svaku sitnicu, a djeca prirodno poslušna, onda ona mogu postati preobzirna, čistunci i skrupulozna. Ukoliko brižni roditelji stalno bdiju nad djecom, te ih neprestano nadgledaju, a djeca su po prirodi osjetljiva, onda ona mogu postati previše ovisna o drugima. Dojenje se može prekinuti nakon druge godine, te na taj način potaknuti dijete da se više brine o sebi i postane savjesnije. Različiti psiholozi tvrde da se dječiji karakter formira do treće godine. Međutim, različite promjene u osobnosti mogu se desiti u kasnijem djetinjstvu, pa i za vrijeme punoljetstva ukoliko se promijeni djetetovo okruženje ili se pak pojave neki pritisci.

Također, brojne druge karakteristike neće biti oblikovane sve do kasnijih faza djetinjstva. Djetetov stav prema drugim ljudima, prema svom i suprotnom spolu umnogome će odrediti vrstu prijateljstva koje će dijete uspostavljati, kao i brak koji će odabrati.

U prve dvije godine beba raste veoma brzo i mnogo se mijenja. Svakog mjeseca nauči se nešto novo. Nakon dvije godine dijete sporije raste.

Djeca mogu s lahkoćom trčati i počinjati skakati, penjati se, pomjerati stvari, pa čak se i popeti na tricikl. Mogu imitirati riječi i pokrete. Mogu crtati poluprepoznatljive krugove i kocke, te mogu slagati najjednostavnije puzzle. Trebalo bi da ih interesuje kako se ide u toalet. U ovom periodu, djeca će željeti da govore kratke rečenice i mogu znati do oko pedeset riječi.

Roditelji treba da budu strpljivi zbog stalnih promjena raspoloženja i čestih zapitkivanja. Veoma je bitno da podstaknete dječiju radoznalost i da pritom ne budete nestrpljivi.

Pozitivni podstreci i predasi najbolje su tehnike discipline. Ovo je vrijeme prilika da se

počne raditi na društvenim vještinama poput dijeljenja i saradnje sa drugima.

Roditelji bi liječniku ili psihijatru trebalo da prijave ukoliko dijete dugo nejasno govori, pokazuje malo interesa za drugu djecu i često posrće i pada.

Razlike između dječaka i djevojčica u ovom periodu postaju vrlo jasne. I jedni i drugi bi do treće godine trebalo da imaju vokabular od minimalno dvije stotine i pedeset riječi.

OD ČETVRTE DO SEDME GODINE

Oko četvrte godine života djeca jedu manje nego što su to činila ranije jer sada ne rastu kao prije, te postaju manje aktivna. Dijete svake godine raste i razvija se, te svakog dana uči neke nove stvari sve dok ne uđe u tinejdžersko doba, kada se dešava jedna velika promjena. Nivo energije kod djece između četvrte i pete godine izrazito je velik, stalno žele skakati, trčati, hodati i poskakivati. Sve to donosi nove nevolje i opterećenja za roditelje. Dijete može bacati loptu i voziti bicikl u ovome periodu.

Tokom ovog perioda, roditelji treba da djeci objašnjavaju zašto i kako su neka ponašanja neprihvatljiva, odnosno loša, a druga prihvatljiva i pohvalna. Ta objašnjenja treba da budu kratka. Dobro ponašanje treba nagrađivati i podsticati na njega, dok se loše ponašanje treba kažnjavati. Dobro pazite da djeca ne budu preosjetljiva kada je u pitanju razdvajanje s vama. Dijete bi trebalo da ide u toalet samostalno prije četvrte godine, te bi trebalo biti aktivno bilo da je samo ili u društvu.

Djeca uočavaju razliku između djevojčica i dječaka, te žele znati nazive dijelova tijela. Ovo je period "ispitivanja" jer u ovom dobu djeca uistinu postavljaju mnogobrojna i raznolika pitanja, uključujući ona o spolu. Roditelji bi trebalo da odgovaraju na pitanja, jer će djeca u suprotnom odgovore potražiti kod svojih prijatelja, koji bi im najvjerovatnije mogli dati pogrešna objašnjenja (Džabir, 1997, na arapskom).

Postepeno, djeca postaju sve neraspoloženija, ćudljiva i emotivna, te veoma brzo prelaze iz jedne krajnosti u drugu, iz prevelike ljubavi u mržnju i sukob, iz sreće u tugu i tako redom. Djeca u ovom periodu počinju osjećati strah i plaše se mraka, životinja, smrti i Boga. Veoma ih plaši razdvajanje od roditelja i osoba iz njihove neposredne blizine. Također, djeca nasljeđuju strahove od roditelja i najbližih osoba oko njih. Ona imitiraju starije ukoliko se oni uplaše pauka, čudnih mjesta ili čudnih zvukova (Džabir, 1997, na arapskom).

Djeca mogu postati ljubomorna na druge, te ih ovaj osjećaj može učiniti agresivnim. Stoga, veoma je bitno da se roditelji prema svoj djeci ponašaju jednako i da se prema svima odnose s poštovanjem. Dobar primjer za to jeste kazivanje o poslaniku Jusufu, a.s., i njegovoj ljubomornoj braći, što je rezultiralo neprijateljstvom prema njemu.

Kako djeca odrastaju, identifikacija s roditeljem istog spola čini da taj roditelj ima veći utjecaj na dijete. Dječaci s pažnjom posmatraju očeve dok nešto rade u vrtu, dok djevojčice prate šta njihove majke rade u kući.

Roditelji mogu prenijeti ljubav i osjećaje poštovanja na djecu pokazivanjem uzajamne ljubavi i poštovanja između njih, ali između njih i djece. Ukoliko radite stvari zajedno, poput igranja, čitanja i hranjenja životinja, sve će vam to pomoći da uspostavite temelje pouzdanja, povjerenja, samopouzdanja i otvorene komunikacije. Djeca uče vjeru tako što gledaju svoje roditelje kako izvršavaju vjerske obrede ili klanjaju. Ukoliko u djecu usadimo lijepe vrline i manire prije nego što stupe u otvoreni svijet, mnogo je vjerovatnije da će činiti ispravne i dobre stvari kada odrastu i postanu neovisni.

OD SEDME DO ČETRNAESTE GODINE

Ovo je doba osnovnog obrazovanja i početak puberteta. Djevojčice i dječaci brzo odrastaju, sve više liče i ponašaju se poput odraslih muškaraca i žena. Ove promjene počinju obično negdje između devete i trinaesete godine kod djevojčica, odnosno između jedanaeste i petnaeste kod dječaka. Ovaj period zove se i period puberteta i adolescencije, doba kada djeca postaju punoljetna i kada je moguće da sama imaju svoju djecu.

Tokom adolescencije dešavaju se brojne fizičke, mentalne, emocionalne i duhovne promjene. Djeca primjećuju da izgledaju drugačije, da se drugačije osjećaju, te da misle drugačije u poređenju s prethodnim godinama i periodima.

Djevojčica koja se približava periodu adolescencije može iznenada dobiti na kilaži zbog bujanja, jer počinje da raste i po nekoliko centimetara mjesečno. Bokovi im pstaju veći, kao i grudi. Pod pazuhom im počinju rasti dlačice, kao i na stidnim mjestima. I dječaci prolaze kroz slično bujanje u razvoju, te mogu početi da obilato jedu. Osim na stidnim mjestima i pod pazuhom, dlačice rastu također i na licu te na grudima. Glas kod muškaraca postaje dublji i grublji, te sve sličniji glasu odraslog čovjeka. Mnogi dječaci i djevojčice shvate da im brzo prerastaju brojevi obuće. Ovo je doba kada roditelji moraju naglašavati namaz mnogo više negoli ranije.

U PERIODU OD SEDME DO ČETRNAESTE GODINE PRIMJETNE SU SLJEDEĆE PROMJENE U RAZVOJU:

- Djeca su osjetljiva na kritiku. Brzo se naljute, sve više su neraspoložena, ćudljiva i emotivno labilna.

- Djeca se više druže s prijateljima, od kojih preuzimaju vrijednosti i etičke obrasce. Stoga, korisno je da su roditelji uvijek u blizini dok im se djeca međusobno druže.
- Djeca su sve više stidljiva i treba im podstreka da izraze svoje mišljenje, koje bi, pak, trebalo poštovati.
- Tjelesni mišići brzo se razvijaju, te djeca inkliniraju sportskim aktivnostima poput trčanja, penjanja, plivanja, fudbala, košarke i drugih sportova.
- Djeca su neovisnija kada je riječ o jelu, hrani, odjeći i ličnoj higijeni. Vrijeme je da ih podučite manirima i bontonu prilikom jela, pića i druženja. Potrebno je da ih učite dovama za svaku priliku. Ovo je doba seksualne neaktivnosti ili inertnosti. Preferira se druženje s prijateljima istog spola. Treba paziti da se djeca ne izlažu erotskim sadržajima na ekranu, u časopisima ili knjigama. Nakon desete godine, djeca ne treba da spavaju u istom krevetu sa svojom braćom ili sestrama.

PERIOD MJESEČNOG CIKLUSA ZA DJEVOJČICE: OD JEDANAESTE DO TRINAESTE GODINE

Većina djevojčica dobija mjesečni ciklus između svoje jedanaeste i trinaeste godine. To traje od tri do sedam dana svakog mjeseca pri čemu iz vagine curi mala količina krvi. Ovo je znak da djevojčice postaju fizički spremne da imaju djecu. Ovo krvarenje nije bolno. To je prirodan proces, odnosno neizbježan dio čovjekovog stvaranja. Za vrijeme svakog ciklusa u jajniku dolazi do sazrijevanja jajašca te pucanja folikula i oslobađanja jajašca. To jajašce prihvati jajovod, ono dolazi u maternicu, čija sluznica predstavlja vrstu gnijezda za potencijalni fetus. Međutim, to se ne može desiti bez kontakta s muškim jajašcetem, pa ova ostarjela jajašca materica odbacuje kroz krv. Ovaj prirodni ciklus ponavlja se svakog mjeseca.

Kada djevojčica dobije menstruaciju prvi put, to je veoma bitan događaj. Početak ovog mjesečnog ciklusa pokazuje da je djevojčica ušla u period puberteta, odnosno da je formalno postala mlada žena. Od tog trenutka, pa nadalje, ona je obavezna obavljati vjerske dužnosti, poput bilo koje druge odrasle muslimanke. To uključuje post tokom mjeseca ramazana, namaz i propisno oblačenje ili pokrivanje pred stranim muškarcima. Polovina žena osjeća bolove i razne neprijatnosti za vrijeme menstrualnog ciklusa. Žene imaju grčeve, osjećaju se iscrpljeno i nisu raspoložene. Zbog toga nisu dužne postiti dane ramazana za vrijeme kojih imaju menstruaciju. Također, tokom ovog ciklusa nije im dozvoljeno da klanjaju dnevne namaze, sjede u džamiji ili dodiruju Kur'an. Žena nije dužna naklanjati namaze koje nije klanjala za vrijeme menstruacije. Tokom ciklusa koriste se ulošci da se odjeća žene ne bi zaprljala krvlju. Kada prestane period menstruacije, žena se

Bolovi tokom ciklusa

Milioni žena žale se na razne neprijatnosti tokom mjesečnog ciklusa. Ovi problemi mogu trajati danima, te bolovi mogu biti umjereni i žestoki.
Simptomi uključuju: nadutost, grčeve, osjetljivost grudi, menstrualne migrene, veliko ili produženo krvarenje, promjene raspoloženja i osjećaj umora. (KALB, 2003)

treba okupati, uzeti gusul, da bi mogla početi klanjati namaz.

KADA DJEČACI POSTANU MUŠKARCI: OD TRINAESTE DO PETNAESTE GODINE

Kada uđu u pubertet i postanu mladići, dječaci mogu ejakulirati. Nekada se ejakulacija dešava tokom noći, za vrijeme sna (*hejven menevi*). To se naziva noćnom polucijom, tokom koje muškarci izlučuju spermu (*menj*). Sperma se smatra čistom tečnošću, a ne urinom, i toga se ne treba stidjeti. Ovo je znak da je dječak postao muškarac i da je u mogućnosti da postane otac. Od ovog trenutka, pa nadalje, on je dužan izvršavati vjerske propise, poput bilo kojeg odraslog muškarca muslimana. Iako neki dječaci nemaju poluciju do petnaeste godine, prema Šerijatu se smatraju mladim muškarcima. Dakle, dosezanje petnaeste godine ili neki drugi fizički znaci puberteta poput grubog i dubokog glasa dokaz su da je dječak postao punoljetan. U svakom slučaju, djevojčice i dječaci trebalo bi da poste i klanjaju redovno od dvanaeste godine, pa makar znaci puberteta kasnili ili se pojavljivali sporo.

Neki dječaci i muškarci, odrasli ljudi, namjerno izazivaju erekciju, jer im se sviđa ejakulacija. To se zove masturbacija. U nekim liberalnim društvima podstiče se na ovo, i ne smatra se nedozvoljenim (*haram*). U islamu se ne potiče na masturbaciju bilo da je riječ o muškarcu ili ženi. Svako ko stimuliše svoje spolne organe namjerno, mora ponovo uzeti abdest prije stupanja na namaz. A svako ko učini masturbaciju, mora se okupati, uzeti gusul, kako bi bio pripravan za namaz.

> "Imate prekrasno dijete. A onda, kad uđe u trinaestu godinu, gremilini ga odvedu i na njegovo mjesto dovedu stranca koji vam ne daje nijedan trenutak spokoja."
>
> JILL EIKENBERRY (BROWN, 1994)

OD ČETRNAESTE DO DVADESET I PRVE GODINE

Tokom ovog perioda glas dječaka postaje krupniji i dublji, dok kod djevojčica glas postaje nježniji i ženstveniji. Kod dječaka mišići postaju veći i snažniji, dok kod djevojčica rastu grudi i tjelesna težina. Kod dječaka ruke i noge postaju duže, ramena šira, a stopala veća. Na njihovom licu, ispod pazuha i na stidnim mjestima pojavljuju se dlačice. Relativni i privremeni nesrazmjer u rastu ruku i nogu mogu dovesti do nespretnosti tokom hoda i rada rukama. Znajte da je dječacima u to doba potrebno malo vremena da se prilagode i naviknu na tijelo koje buja.

RAZUMIJEVANJE TINEJDŽERA

Kada donose odluke, tinejdžeri često slijede svoje emocije, a ne razum. Njihova srca nadvladavaju um, pa osjećaji i emocije dominiraju nad razboritošću i razumom. Tinejdžeri su potpuno samosvjesni. Dosta vremena provode brinući se o sebi i svom izgledu. Neki od njih nose zubne proteze kako bi imali ravne zube, neki dobiju akne na licu, drugi su, pak, isuviše zabrinuti jer su previsoki, ili premali, ili predebeli ili, pak, premršavi. Svaka promjena na njihovom tijelu čini ih nervoznim i

nesigurnim u sebe. Često su zabrinuti za buduću karijeru, razmišljaju šta treba studirati, u koju srednju školu ići, s kim stupiti u brak. Sve ove odluke koje im se vrzmaju po glavi čine ih iritantnim i anksioznim.

Hormoni čine da tijelo brzo raste, ali i doprinose promjeni raspoloženja. Dječaci se osjećaju nemirno i ljutiti su bez vidljiva razloga. Djevojčice postaju iziritirane i zbog najmanje sitnice. Ponekada omladina želi biti tretirana kao da je riječ o odraslima, ali se, pak, ponašaju kao mala djeca. Iako svi navedeni osjećaji mogu biti veoma zbunjujući, svi su oni normalni sve dok ne izmaknu kontroli. Zdravi ljudi znaju kontrolisati svoje osjećaje i razmisliti dva puta prije nego što kažu ili počnu djelovati.

Gledano s pozitivne strane, um i intelekt počinju bolje funkcionisati oko trinaeste i četrnaeste godine. Tinejdžeri mogu naučiti komplikovane stvari koje ranije nisu mogli shvatiti. To je dobro vrijeme da se savladaju brojne vještine koje će biti veoma važne u kasnijem životu poput kuhanja, brige o djeci, popravljanja različitih stvari kod kuće. Tinejdžeri mogu naučiti brojne društvene vještine, te uzeti učešće u brojnim i različitim organizacijama. Oni treba da uče kako da budu odgovorni za sebe i druge, pa čak mogu imati i povremeni posao dok ne pođu na studije, mogu početi raditi puno radno vrijeme, ili, pak, volontirati.

Islam nudi nekoliko preventivnih mjera za tinejdžere, a to su:

- Obaranje pogleda prema suprotnom spolu;
- Prakticiranje sporta kako bi se potrošila energija;
- Post ponedjeljkom i četvrtkom i iftari s drugim ljudima;

Prema Aviceni, djecu treba podučavati Kur'anu čim budu sposobni da ga shvataju i čim budu mogli čitati. Potrebno ih je podučavati alfabetu i osnovama vjere. Nadalje, treba ih učiti određenim stihovima i pjesmama koje govore o lijepom ponašanju, kojima se hvali znanje i kudi neznanje, svemu što kazuje o dobroti prema roditeljima, dobročinstvu prema drugima, poštovanju i pomaganju nemoćnih i slabih. Kada dijete završi učenje Kur'ana i jezika, onda ga je potrebno usmjeravati određenim hobijima i aktivnostima koje su kompatibilne s njihovim sposobnostima i interesima.

(EL-IBRAŠI, 1976, NA ARAPSKOM)

- Traženje dozvole prije nego što se uđe u nečiju kuću;
- Izbjegavanje osamljivanja (*hulve*), odnosno boravka s osobom suprotnog spola iza zatvorenih vrata;
- Braća i sestre treba da spavaju u odvojenim krevetima, ali mogu, ako je nužda, biti u istoj spavaćoj sobi, do desete godine života. Interesantno je primijetiti kako u Velikoj Britaniji prema propisima o stanovanju djece iznad deset godina moraju postojati posebne sobe ukoliko se radi o djeci suprotnog spola (Propis o stanovanju iz 1985). Ovo je možda prevelik zahtjev, jer ukoliko bi se ovo pravilo primijenilo univerzalno, planeta bi se pretvorila u spavaću sobu!

Kada je riječ o duhovnoj strani i aspektima, nekoliko pitanja zavređuje posebnu pažnju.

- Tinejdžeri razvijaju svoj lični identitet. Njima je potrebna privatnost i malo vremena samo za njih. Kako odrastaju, oni počinju razmišljati o sljedećim pitanjima: Ko sam ja? Zašto sam ovdje? Šta je smisao života? Zašto u svijetu ima toliko mnogo problema? To je period kada mladi ljudi propituju brojne stvari o kojima su učili, traže odgovore i nove ideje. Ponekad, to propitivanje može biti uzrok tenzija i rasprava s roditeljima. Tinejdžeri se uglavnom ustabile i uravnoteže između šesnaeste i devetnaeste godine. Period u kojem dijete postaje odrasla osoba, između jedanaesete i devetnaesete godine, predstavlja dugo i zahtjevno vrijeme, u kojem je potrebno jako mnogo strpljenja i razumijevanja od svih unutar porodice.
- Tinejdžeri razvijaju sposobnost za apstraktno mišljenje. Počinju konceptualizirati stvari i zamišljati ih. Oni mogu predvidjeti probleme, ali i rješenja za buduće izazove. Za razliku od ranijeg doba, kada su mislili samo na neposrednu sadašnjost, djeca sada imaju pravilan odnos i stav prema prošlosti, sadašnjosti i budućnosti. Sada shvataju značaj i smisao dana, sedmica, mjeseci, godina i stoljeća. Oni počinju razvijati osjećaj za povijest. Stoga, njihova pitanja više nisu vezana samo za neke konkretne stvari, već se često propituje porijeklo stvari, priroda budućeg svijeta, ciljevi i sredstva, vrijednosti i etika, početak i kraj svemira, ovaj i budući svijet.

- Tinejdžeri razvijaju vjerske osjećaje. Adolescencija je period takozvanog vjerskog buđenja, kada tinejdžeri razmjenjuju svoje stavove o budućem svijetu, grijesima, pokajanju, proživljenju i vječnosti, sudbini i određenju, slobodi i determinizmu. Kada dođu u dvadesete godine, postaju dosta stabilniji i imaju ozbiljniji pogled na život.
- Tinejdžeri počinju sanjati i fantazirati. Naime, u ovom periodu na scenu stupa sanjarenje. To je veoma bitan način na koji adolescenti ispoljavaju sebe i svoje želje. Ovo je jedna od karakteristika mentalnog razvoja, odnosno prirodan je fenomen ukoliko se s tim ne pretjera. Naime, sanjarenje ne bi trebalo postati isključivi dio javnog i privatnog života.

- Tinejdžeri kritikuju druge, počevši od roditelja. Naime, roditeljima se upućuju kritike zbog oblačenja, hrane koju jedu, ukusa, načina na koji odgajaju braću i sestre. Nadalje, tinejdžeri često svoje roditelje porede s roditeljima svojih vršnjaka. Također, oni kritikuju školu u koju idu, društvo, vladu, te se zalažu za radikalne metode društvenih promjena i reformi.
- Tinejdžeri postaju idealisti. Idealizam je zajedničko obilježje tinejdžera shodno njihovom životnom iskustvu.

Da li ste se ikada zapitali zašto u velikim zemljama demonstracije uobičajeno potiču i sprovode mladi ljudi? Bilo da se demonstracije dešavaju u Turskoj, Egiptu, Maleziji, Indoneziji, Iranu ili Sjedinjenim Američkim Državama... Razlog za to jeste visoka energičnost tinejdžera, njihova emotivnost, strastvenost i čvrsta vjera u vlastite stavove o reformi i radikalizmu. Sve je to jako povezano s fazama njihovog razvoja.

Apstraktno mišljenje + nedostatak iskustva → idealizam

Idealistični tinejdžeri često odbijaju autoritet svojih roditelja ili društva, posebno kada se adolescentske ideje i rješenja uporno odbacuju bez ikakvog zadovoljavajućeg rješenja. Tinejdžeri postaju frustrirani i nemirni, te na kraju skončaju izolirani i otuđeni u svojim idejama i stavovima. Tinejdžeri idealisti postaju nemoćni i beznadežni, te gube samopouzdanje, a gube i povjerenje u druge ljude.

- Tinejdžeri se osjećaju izgubljeno. Oni se nalaze pred nekoliko opcija u svom životu. Međutim, pošto oni sami donose odluke bez konsultiranja s roditeljima ili iskusnim osobama, oni mogu donijeti veoma pogrešne odluke. Ono što je u ovoj dobi nužno jeste da se stvori atmosfera indirektne pomoći, koja im neće djelovati obavezujuće, a pomoću koje će moći donijeti ispravne odluke.
- Tinejdžeri razvijaju osjećaj za uspjeh. Osjećaj uspjeha potreban je tinejdžerima da bi sami sebi pokazali da mogu nešto ostvariti. Dobro definirane odgovornosti pomoći će im da

MOGUĆI RAZVOJ DOGAĐAJA

Jedna stvar dovodi do druge kao u sljedećem primjeru:

Tinejdžerski idealizam i nedostatak iskustva vode do odbacivanja roditelja a to izaziva konflikt u društvu, što vodi do izolacije koja prelazi u otuđenje. Iz toga, dalje, može uslijediti niz događaja, kako je predstavljeno ispod:

Konflikt u društvu → izolacija → otuđenje → očaj → nepovjerenje → osjećaj nemoći → beznađe → apatija → Inercija → inertnost

ostvare uspjeh. Nepostojanje odgovornosti učinit će da se osjećaju zanemareno i nevažno. Ukoliko im se, pak, zada pretežak i prenaporan zadatak, oni se mogu osjećati nesposobnim i promašenim. Stoga, prilikom traženja odgovornosti nužno je imati osjećaj ravnoteže i balansa.

- Tinejdžeri imaju sposobnost da uče napamet. Postoje dvije uobičajene vrste učenja napamet: mehaničko pamćenje i pamćenje s razumijevanjem, koje neko naziva direktnim i indirektnim pamćenjem. Mehaničko pamćenje znači da memorizirate retke sa malo razumijevanja ili potpuno bez razumijevanja. Indirektno pamćenje uz razumijevanje zahtijeva da se dobro shvati sadržaj, da se poveže s drugim temama i područjima, te da se izvuku novi zaključci i veze između uporednih elemenata sadržaja. Razvoj mehaničkog pamćenja počinje u ranom djetinjstvu i doseže vrhunac negdje oko petnaeste godine (Al-Sayyed, 1975). Nakon petnaeste godine, ovo pamćenje slabi u pogledu tačnosti, brzine i obima. Međutim, indirektno pamćenje počinje kasnije i nastavlja se razvijati tokom tinejdžerskih godina, pa sve do srednje dobi. Ono što se nauči tokom djetinjstva poput je klesanja u kamenu, to ostaje dugotrajno u nama, dok je ono što se uči u starijim godinama nalik pisanju po vodi, jer veoma brzo iščezava i blijedi.

OD DVADEST I PRVE GODINE DO ČETRDESETE GODINE

Ovo je doba zrelosti, snage i reproduktivnosti za mnoge ljude. Omer Ibn el-Hattab je u sedmom stoljeću smatrao kako čovjek u trideset i petoj godini dosegne potpuni intelektualni razvoj. Stoga, nakon toga razvoj je vezan isključivo za iskustvo.

OD ČETRDESETE DO ŠEZDESET I PETE GODINE: SREDNJA DOB

Srednja dob počinje kada razvoj više nije vezan za fizički rast, već za obrazovanje, trening i iskustvo. U ovo doba dolazi do fizičke nemoći (*da'f*).

ŠEZDESET PETA GODINA I NADALJE: STAROST – *ŠEJHUHA*

Starost predstavlja najkrhkiji i najnemoćniji period čovjekovog života (*erzelul umur*). Tada znanje i pamćenje blijede. Ukoliko ljudi žive dovoljno dugo, njihovo znanje u potpunosti iščezne. To je nalik kompjuterskoj memoriji koja se postepeno briše i nestaje. Mnoge ljude u ovom dobu pogađa Alzheimerova bolest, koja uništava njihovo pamćenje. Još jedan naziv za ovo doba jeste arapski temin *šejhuha* – starost, *da'f* – nemoć, *šejbe* – oronulost i sijedo doba.

Životni ciklus počinje rođenjem bebe, koja ne zna ništa, ali ima čula sluha, vida, koja ima srce i osjećaje. Bog poziva ljude da budu zahvalni na ovim blagodatima i darovima od Njega (*leallekum teškurun*). Bebe prelaze put od nemoći do snage, pa se opet vraćaju nemoći u periodu starosti (*šejbe*). Između rođenja i starosti čovjek prikuplja znanje, a Bog ga potiče da stekne mudrost i duboko razumijevanje svijeta oko sebe (*leallekum teakilun*). U posljednjoj fazi života, na kraju ovoživotnog proputovanja, ljudi bi trebalo da budu čestiti i da se klone velikih grijeha. U šezdesetim godinama ljudi nemaju nikakvo opravdanje za griješenje, kao što je to kazao poslanik Muhammed, a.s.:

> "Do šezdesete godine, Svepraštajući Bog ljudima je podario sva opravdanja." (HADIS BILJEŽI BUHARI)

Što smo stariji, naša memorija više blijedi i iščezava,
ali naše razmišljanje i dalje je jako. To je usitinu prava blagodat!

Sretni i blagoslovljeni su oni koji počnu biti zahvalni Gospodaru i slaviti ga rano u svom životu, te koji sazriju i dosegnu doba mudrosti razumijevajući i živeći suštinsku misiju zbog koje su ljudi stvoreni na ovoj zemlji.

Dijete se ne razvija u skladu s kretanjem kazaljke na satu. Svako se dijete razvija na svoj način, svojim tempom i svojim modelom. Roditelji se moraju usredotočiti na jedinstveni unutarnji sat svakog djeteta.

Završna razmišljanja o fazama ljudskog razvoja

Beba je naš prozor ka prilikama

Srce bebe čisto je i prazno. Ono ima prirodnu sklonost ka pamćenju svega i sve ga zanima. (IMAM GAZALI)

Beba je spremna da prihvati sve informacije i prati sve instrukcije koje joj se nude. (IBN MISKEVEJH)

Ovo je zlatna šansa roditeljima da stupe u interakciju i svoje dijete poduče do maksimalnog nivoa.

DOJENJE TOKOM PRVE DVIJE GODINE: Ovo je period kada se grade veoma bitni elementi ličnosti i karaktera. Rezultat svega toga jeste zdravo dijete, u fizičkom i emocionalnom smislu. Tokom prvog perioda života, bebini centri u mozgu, poveznice i čitav moždani sistem, u obliku triliona i triliona neurona, dobijaju formu. Tokom ovog perioda formiraju se hrabrost, kreativnost, ljubav, iskrenost, životni stavovi, jezik i promišljanje. Osim brojnih zdravstvenih prednosti koje se vežu za dojenje, treba kazati kako se majčinim mlijekom prenose i emocije, odnosno osjećanja. Tokom brige o bebi u prve dvije godine, majka preko mlijeka prenosi i osjećaje ljubavi, samilosti i samopoštovanja. Majke koje doje također imaju velike koristi od ove izuzetno bliske i intimne psihološke veze s bebom.

LJUBAV PREMA BOGU I STRAH OD NJEGA: Djecu treba veoma rano upoznati s pojmovima ljubavi, nade i nagrade od Milostivog i Svemilosnog Gospodara. Koncepti zastrašivanja i Džehennema moraju pričekati do tinejdžerskih godina, i onda im se objasniti. Tada su djeca sposobna da razumiju ove apstraktne koncepte i slike. U prvim godinama, dječiji um se veoma brzo i mnogo impresionira, te ukoliko ih konstantno plašimo prizorima iz Džehennema, njihov potencijal za slobodu, kreativnost i maštovitost može biti zaustavljen i umanjen. Plašenje djece i obeshrabrivanje može uništiti njihov osjećaj hrabrosti. Nadalje, to ih može spriječiti da prihvataju rizik, donose odluke i imaju pouzdanje u sebe.

PAMĆENJE: Šejh Muahmmed el-Gazali u svome djelu *Kako se odnositi prema Kur'anu* (*Kejfe neteamel meal Kur'an*, 1992) postavlja pitanje perioda i granice kada treba naglašavati učenje napamet, pamćenje ili memorisanje, a kada je potrebno insistirati na razumijevanju. Njegov je cilj bio da iznađe pravo rješenje. Sada se čini kako bi se više trebalo insistirati i naglasiti učenje napamet do tinejdžerskog doba, a potom bi se više trebalo isticati razumijevanje i tumačenje Kur'ana, *tefsir*. S tumačenjem i razumijevanjem trebalo bi početi od ranog tinejdžerskog doba. Na ovaj će se način najbolje i najoptimalnije iskoristiti kapaciteti mozga, pa je kombiniranje pamćenja u djetinjstvu i kasnijeg razumijevanja, zasada, najbolje rješenje.

ASPEKTI ISLAMSKE MISIJE – *DA'VE*: Kada govorimo o islamskoj misiji, treba kazati da ove koncepte treba predočavati tokom tinejdžerske dobi, kada djeca bolje razumijevaju apstraktne

koncepte poput Dženneta, Džehennema i budućeg svijeta. Njihova energija i emocije u ovom periodu na najvećem su nivou, pa se mogu usmjeravati ka duhovnosti, čestitosti i požrtvovanosti za opće dobro. Emocije kod tinejdžera treba da budu racionalno balansirane. Potrebno je da oni intenzivnije izvršavaju vjerske propise, tako što će znati kontrolisati svoje emocije tokom krize, a i da se potiču da se oslanjaju na Uzvišenog Allaha (*tevekkul*).

OSJETLJIVOST NA KRITICIZAM TOKOM ADOLESCENCIJE: Tinejdžere treba odgajati sa dosta strpljenja i taktike, kako ne bismo povrijedili njihova osjećanja i naštetili njihovom samopouzdanju. Cilj je da njihov razvoj bude usmjeren, ali ne da oni izgube osjećaj za sebe niti pouzdanje u sebe i svoje sposobnosti. Prioritetni pristupi u ovom dobu treba da budu poticanje i ohrabrivanje. Kako su kod tinejdžera uvijek na umu ljubomora i poređenje s drugima, treba da budemo veoma pažljivi kada je riječ o odnosu prema njima i njihovoj braći ili sestrama.

IZGRADNJA IDENTITETA TREBA BITI INTENZIVIRANA: Tokom perioda adolescencije posebno se mora fokusirati na izgradnju identiteta, jer se u ovom periodu mlade osobe propituju, kao što propituju i društvo, svemir, metafiziku i područje nevidljivog (*gajb*). Ovo je dobro vrijeme da razgovarate o istinskim konceptima Božije jednoće (*tevhid*), ljudskog namjesništva na zemlji (*istihlaf*), izgradnje civilizacije (*imran*), svjetonazora, životnim ciljevima, odnosu prema sebi i drugima, okolini i Gospodaru.

UČENJE DRUGOG JEZIKA: Ne treba samo čekati da dođe tinejdžerska dob da dijete uči drugi jezik. S ovim treba početi prije desete godine života. Jer, u tom ranom dobu glasovi jednog jezika kodiraju se u moždane ćelije (neurone) i poveznice (sinapse). Što se ranije krene s učenjem, to će dijete bolje izgovarati taj jezik, odnosno izgovarat će slova alfabeta kao da se radi o njegovom jeziku. Tokom djetinjstva, djeca imaju začuđujuću sposobnost da uče jezike bez nekih većih poteškoća. "Najmlađi umovi imaju najveći kapacitet učenja i apsorbiranja jezika. Dijete koje je rano ovladalo sa dva jezika, kasnije će veoma lahko naučiti treći jezik. U poređenju s odraslim osobama, pa čak i učenicima srednje škole, djeca su mnogo sposobnija da nauče njemački sa gotovo istim izgovorom kao kod nativnih govornika, ili, pak, da oponašaju istančane glasove mandarinskog jezika" (Gold, 2006). Sve navedeno na isti način se odnosi i na arapski i druge jezike.

ŠESTOGODIŠNJI HAFIZ IZ IRANA

Hafiz je osoba koja nauči napamet cijeli Kur'an, a ne mora ga čak ni razumjeti.
Sejid Muhammed Husein Tabatabai, čiji je maternji jezik perzijski, naučio je napamet cijeli Kur'an kada je imao šest godina. Njegov otac je rekao: "Imao je samo dvije godine kada sam otkrio njegov talent." Dječak je učio slušajući kako njegova majka, koja je također hafiza, uči Kur'an. Ajete bi zapamtio ako bi ih čuo jednom ili dva puta. On sada dnevno uči Kur'an da bi održao ono što je zapamtio. Sure koje najviše voli jesu one koje kazuju o poslanicima, a posebno kazivanje o Jusufu (MUSLIM NEWS, 1998).
Čudo Kur'ana jeste da ga u cijelosti može zapamtiti neko ko uopće ne razumije arapski jezik! Danas, hiljade djece koja su mlađa od deset godina u cijelosti znaju Kur'an, na originalnom arapskom jeziku, a dolaze iz svih dijelova svijeta.

HAFIZ IZ SIRIJE KOJI IMA ČETIRI I PO GODINE

Najmlađe dijete koje je naučilo cijeli Kur'an napamet jeste Abdullah Ahmed Šaghala iz Alepa u Siriji, rođen 1996. godine a hafiz je postao sa četiri i po godine. On je počeo učiti Kur'an napamet kada je imao samo tri godine, i cijeli Kur'an je zapamtio za godinu i po dana. Kada je imao pet godina, napamet je naučio preko hiljadu hadisa poslanika Muhammeda, a.s., kao i hiljadu stihova iz poezije.
Priča počinje kada je njegov otac u radnji primijetio kako mu sin od dvije godine pjevuši pjesmu pjevačice Um Kulsum pod naslovom "Zalemuni nas", koju je čuo samo jednom s komšijinog radija. Roditelji su odlučili da dijete usmjere ka učenju Kur'ana. Počeli su Abdullahu čitati nekoliko džuzeva ili sura, a on bi ih zapamtio nakon drugog čitanja. Nakon nekoliko mjeseci, Abdullah je usavršio pravilan izgovor Kur'ana prema tedžvidskim pravilima.
Kada je imao pet godina, dobio je nagradu za prvo mjestu na Državnom prvenstvu u učenju Kur'ana u Siriji, na kojem su se takmičili hafizi koji su imali između četrnaest i trideset godina. On je također najmlađi osvajač prvog mjesta na takmičenjima iz učenja Kur'ana (ČASOPIS EL-USRE, 2005).

Učenje napamet i pamćenje između Istoka i Zapada

Praksa u muslimanskim zemljama da roditelji svoju djecu upisuju u predškolske ustanove u kojima se uči Kur'an napamet pokazuje dobre rezultate. Iako većina muslimana, četiri petine, ne razumije arapski, oni mogu u potpunosti naučiti Kur'an napamet bez razumijevanja upravo zbog izuzetno velikog potencijala za pamćenje djece tokom ranog djetinjstva. Tokom tinejdžerskog doba, djeci se može objašnjavati i tumačiti Kur'an. Danas na Zapadu sistem učenja napamet nije naglašen, bilo da je riječ o učenju Biblije, poezije ili nečega drugog. Međutim, kršćani su ranije praktikovali učenje Biblije napamet. Neka kršćanska djeca Arapi i dalje uče Kur'an napamet, jer im to daje izvanredne komunikacijske sposobnosti, ističe elokvenciju, jača mozak, bogati jezik i tako redom.

Rano učenje Kur'ana napamet pomaže učenicima u srednjoj školi

Dr. Jusuf Halifa, bivši ministar obrazovanja u Sudanu, kaže:
"Naše iskustvo s hafizima iz raznih mekteba i škola širom Sudana pokazalo je da oni koji nauče Kur'an napamet imaju kvalitetno pamćenje, bolje poimaju i razumijevaju složena pitanja i probleme. Ovi učenici, koji ranije nikad nisu bili u sekularnim školama, imaju pripremnu edukaciju koja traje dvije godine, tokom kojih uče prirodne nauke da bi se upisali na fakultete. Dvedeset procenata ove djece prolazi opći ispit koji daje republičko ministarstvo. Oni stoje rame uz rame sa studentima koji su dvanaest godina učili u sekularnim školama."

Abdullah (1994) je otkrio kako učenje napamet u ranom djetinjstvu može pomoći ojačavanju i čuvanju memorije kasnije u životu.

Aktivnosti

AKTIVNOST 31: SAVJET RODITELJIMA

Neka majka i otac razgovaraju o sljedećim stvarima i odluče kako će ih primijeniti kada je riječ o njihovoj djeci.

- Dajte djeci malo više od onoga što očekuju i učinite to na veseo način.
- Ne vjerujte svemu što čujete, i ne potrošite sve što imate.
- Kada kažete da volite, neka to bude iskreno.
- Nikada ne ismijavajte dječije snove. Oni koji nemaju snove, nemaju mnogo u svome životu.
- Ne sudite ljudima po njihovim rođacima.
- Kada dođe do diskusije, neka sve bude pošteno. Nema potrebe da se nazivamo pogrdnim imenima.
- Kada vas neko pita nešto o čemu ne želite govoriti, nasmiješite se i kažite: “Zašto to želiš znati?”
- Velike ljubavi i veliki podvizi podrazumijevaju velike rizike.
- Kada neko kihne, kažite: “Blagoslovljen bio.”
- Ako doživite poraz, ne propustite lekciju.
- Poštujte sebe, poštujte druge i preuzmite odgovornost za ono što činite.
- Ne dopustite da male svađe unište velike rodbinske veze.
- Kada shvatite da ste pogriješili, hitno poduzmite nešto da to ispravite.
- Nasmijte se dok se javljate na telefon. Onaj ko vas zove osjetit će radost u vašem pozivu.
- Provedite neko vrijeme sami sa sobom.

POGLAVLJE 9

Put do zdravog djeteta: higijena, hrana, fizičke vježbe i spavanje

- Uvod: Zdravlje na prvom mjestu **164**
- Vrijeme trudnoće **164**
- Nakon poroda: Kontroverze oko vakcinacije **165**
  Argument protiv vakcina 166
- Čistoća i higijena **167**
- Zdravlje: Nešto iz islamske prakse **168**
  Čistoća u toaletu 169
  Dlačice i nokti 169
- Ishrana **171**
  Prejedanje 172
  Stavovi imama El-Gazalija oko jela 174
- Činjenice oko djece i ishrane **174**
  Period trudnoće 174
  Između rođenja i predtinejdžerskog doba 174
  Predtinejdžersko doba i tinejdžeri 174
  Primjer prehrane od druge do desete godine 175
  Uobičajena pitanja 175
- Kur'anske upute o hrani **179**
- Djeca i fizička aktivnost **181**
  Dječija obuća 181
  Načini podsticanja djece na sportske aktivnosti 182
  Preporučeni raspored vježbanja 183
- Spavanje **184**
  Medicinski efekti nedovoljnog sna 185
- Opojna sredstva: Droga i prevencija droge **187**
  Djeca i izazovi 187
  Rani znakovi drogiranja na koje treba paziti: Šta roditelji mogu učiniti? 188
  Ovisnost naspram tople kućne povezanosti 191
  Programi liječenja: Vjera kao prevencija 192
- Kršenje zakona **193**
- Aktivnosti 32-38 **195**

Uvod: Zdravlje na prvom mjestu

Jedan se pacijent neprestano žalio liječniku na stalne bolove. Jednog dana, liječnik mu je konačano kazao: "Previše vremena i novca trošiš da bi spasio svoj biznis, svoje mašine i zgrade, ali zanemaruješ najveće dobro – svoje tijelo."

Stara izreka: Bolje spriječiti nego liječiti uvijek će biti istinita, te nešto na šta roditelji moraju obratiti posebnu pažnju. Roditelji ne bi smjeli čekati da se dogodi neka nesreća, pa da onda reaguju. Svaka velika greška ili propust od strane roditelja može umnogome nepovoljno utjecati na zdravlje djeteta, te uništiti njegovu budućnost. Roditelji imaju dvostruku odgovornost; prema svome zdravlju i prema zdravlju djeteta. Nažalost, većina ljudi, umjesto da potroši nešto malo za prevenciju, izdvaja enormne količine novca i vremena kako bi liječili posljedice svojih grešaka. Uraditi pravu stvar na vrijeme jeftino je i lahko, a posljedice su itekako velike i korisne. Pasivnost i lijenost, odnosno nečinjenje, dovode nas u stanje nesreće i bijede. Međutim, još opasnije od toga jeste da šteta po zdravlje djeteta ponekad može biti i trajna. Nije teško zamisliti stepen osjećaja krivnje ukoliko neko zanemari zdravlje djeteta, odnosno ukoliko se desi bolest koja se mogla sigurno i lahko prevenirati. Ponekad može biti prekasno poduzimati bilo šta, bez obzira koliko se trudili i koliko mnogo novca izdvajali.

Stoga, zdravlje je vrhunski prioritet. Zdravstveno stanje djeluje na kvalitet porodičnog života, razvoj karijere te, inače, na čovjekova stremljenja i ciljeve. Nadalje, zdrav duh stanuje u zdravom tijelu, tako da se i nužni fizički i psihički razvoj bebe može desiti samo u zdravom tijelu.

Roditelji moraju svojoj djeci obezbijediti čistu vodu, dobre sanitarne uslove, zdravu ishranu, pravovremenu vakcinaciju, redovne vježbe i dostupnost liječnika. Odgajanje zdravih beba počinje prije nego se dijete začne, i to izborom zdravog supružnika.

Vrijeme trudnoće

Trudna majka ima veliku odgovornost prema fetusu koji nosi u svojoj utrobi. Raznovrsna i zdrava hrana, dovoljno sna, redovna posjeta liječniku i vježbe predstavljaju suštinske stvari za zdrav porod. Majka mora izbjegavati bakterijske infekcije, kao i unošenje štetnih supstanci poput droge, nezdrave hrane i alkohola. Pušenje je jedna od najštetnijih stvari koju majka mora izbjegavati tokom trudnoće. Fetus preko placente i pupčane vrpce apsorbira sve nutritivne elemente i oksigen od svoje majke, tako da se pušenjem fetus izlaže toksinima iz duhana cigareta, ali se istovremeno i uništava funkcija placente. Često se na kutijama cigareta može naći slijedeće upozorenje:

UPOZORENJE HIRURGA

Pušenje izaziva rak pluća, srčane bolesti, emfizemu pluća i dovodi do komplikacija tokom trudnoće.

Okolina u kojoj se ne puši: gdje ima volje, ima i načina!
Države mogu u znatnoj mjeri reducirati pušenje ukoliko su istinski opredijeljene da to urade. To se desilo u Sjedinjenim Američkim Državama.

Pušenje nije dozvoljeno! Godine 1825. dvije stotine i dvije općine imale su propise o čistom vazduhu u zatvorenom prostoru. Do 2003. godine, njihov broj je porastao na hiljadu šest stotina trideset i jednu.

Međutim, bez obzira na zakone, roditelji bi trebalo da svoju djecu čuvaju od zadimljenih prostorija kako u kući, tako i vani.

Ukoliko majku zadesi virusna infekcija, ona bi se odmah morala posavjetovati s liječnikom kako bi se izbjegla šteta za fetus. Ovo se također odnosi i na period dok majka doji bebu. Infekcije mogu prouzrokovati da beba bude slijepa, gluha, da ima mentalne poteškoće, šizofrena ili autistična. Majke moraju periodično obavljati kontrolu krvi tokom trudnoće da bi se izbjegle bolesti krvi koje mogu uzrokovati oštećenja na mozgu bebe ili njenu smrt.

Nakon poroda: Kontroverze oko vakcinacije

U ovom dijelu navest ćemo argumente za i protiv vakcinacije, tako da se roditelji mogu dobro upoznati i informisati, te nakon toga izabrati šta žele.

Nakon poroda doktor treba pregledati bebu, posebno oči, uši i reflekse. Dječake treba osunetiti da bi se izbjegla infekcija. Mnogi su roditelji svjesni koliko je nužna i potrebna imunizacija i redovno prate raspored vakcinisanja. Međutim, osamdeset procenata njih nije svjesno da se većina vakcina daje do napunjene druge godine bebinog života. Nevjerovatno je da dajemo vakcine pilićima u jajetu tri dana prije nego što probiju ljusku, ili, pak, teletu dajemo vakcinu neposredno nakon porođaja, a istovremeno neki roditelji svojoj djeci ne dozvole niti jednu vakcinu prije druge godine njihovog života.

Vakcinacija može učiniti toliko mnogo!

Postoji šest smrtonosnih "dječijih" bolesti. To su: male boginje, dječija paraliza – polio, tuberkuloza, tetanus, kašalj i difterija. Od njih umiru milioni djece svake godine. Većina umrle djece biva pothranjena sa sasvim malo rezistentnosti na bolesti. Vakcine preveniraju ove bolesti i za njih se zna već decenijama. Štaviše, vakcine su eliminirale opasnost od ovih bolesti u razvijenim nacijama. Skoro svako dijete rođeno u Sjedinjenim Američkim Državama biva imunizirano ili vakcinisano protiv glavnih bolesti. Međutim, milioni djece u zemljama u razvoju i dalje su izložena riziku od ovih bolesti jer nemaju pristupa vakcinama i imunizaciji. Oko dvadeset procenata djece u zemljama u razvoju još uvijek nema nikakvog pristupa vakcinama i imunizaciji, te svake godine širom svijeta umre oko dvadeset miliona djece samo zbog toga što nisu imali priliku da prime vakcinu kojom se preveniraju ove bolesti."

("For the Children: The Gift of Health, Education, and Hope", promotivni pamflet UNICEF-a, 2003)

Ispričajte svojoj djeci priču o vakcinaciji: "Dr. Edward Jenner je osoba koja je izmislila inovativnu ideju vakcinacije 1976. godine. To je bila prelijepa priča o inovativnosti i kreativnosti. U medicini postoji tri vrste dobrih ideja: one očigledne, one koje i nisu tako očigledne i one do kojih je došao dr. Edward Jenner. U ruralnom dijelu Gloucestershira, u Engleskoj, ovaj doktor je čuo od svojih komšija da oni koji su oboljeli od virusa velikih boginja ili *cowpoxa* nisu više tako često obolijevali od smrtonosnog virusa malih boginja ili *smallpoxa*. Nakon toga počeo je misliti kako obolijevanje od prvog virusa tijelu donosi ustvari imunitet protiv drugog, mnogo pogubnijeg virusa. Ova ideja njegovim kolegama zvučala je veoma besmisleno. Oni tada nisu uopće imali termine za 'imuni sistem' ili 'mikrobe' jer do tada nije uopće bio osmišljen znanstveni koncept o tome" (Carmichael, 2007).

Uprkos svemu, doktor Jenner vjerovao je u svoju ideju. Isto tako vjerovala je jedna majka koja mu je dopustila da svoju ideju testira na njenom osmogodišnjem sinu, Jamesu Phippsu, kada se na njenoj farmi tog proljeća pojavila najezda virusa velikih boginja. Doktor je prikupio sluz od zaraženih pastirica, ubrizgao ga u tijelo dječaka i čekao. Nakon šest sedmica on je dječaku ubrizgao virus malih boginja. Čekao je neko vrijeme dok se nije uvjerio da se dječak nije razbolio. Nakon toga, objavio je početak jedne nove ere. Izmislio je vakcinu. Nema nikakve sumnje da je doktor Jenner zvučao suludo kada je predložio ovu ideju. Revolucionari uvijek tako zvuče.

Vakcine su promijenile čitav svijet jer su iskorijenile male boginje, a također su u znatnoj mjeri pomogle liječenje dječije paralize i ospica. Vakcina predstavlja jedno od najvažnijih medicinskih otkrića u zadnja dva stoljeća. Usto, vakcine su veoma jeftine, odnosno finansijski povoljne. Ukoliko se imunizira stotinu ljudi, nismo samo njih zaštitili od veoma opasnih bolesti, nego smo spasili i hiljade drugih koji bi se mogli zaraziti od njih.

Svake godine vakcine sačuvaju bezbrojne živote. Međutim, i dalje ih milioni ljudi ne mogu priskrbiti. U golemim područjima Afrike, Azije i Latinske Amerike djeca ne primaju nijednu od osnovnih vakcina, koje su lahko dostupne u razvijenim zemljama. Posljedica svega toga je da ona umiru. Također, niko se i nigdje ne podvrgava imunizaciji protiv velikih globalnih ubica, virusa HIV-a, tuberkuloze i malarije, koji sveukupno odnesu šest miliona života godišnje. Razlog je jednostavan. Do sada nisu izmišljene kvalitetne vakcine protiv ovih bolesti.

ARGUMENT PROTIV VAKCINA

Mnogi ljudi nisu svjesni mogućih popratnih efekata vakcinacije djece. Oni koji su protiv vakcinacije smatraju da se programu vakcinacije pripisuje isuviše uspjeha, ali da se ti programi mogu jako mnogo unaprijediti u sferi javnog zdravlja i medicinske skrbi, posebno kada je riječ o čistoj vodi i sanitarnim uslovima, uslovima u kojima nema prenatrpanosti i prevelikih gužvi, kada je riječ o boljoj ishrani i većim standardima života.

"Sve vakcine sadrže toksične hemikalije, DNK iz životinjskog tkiva i abortiranih fetusa, kao i strane proteine u obliku živih ili mrtvih virusa i bakterija. Trenutna tehnologija vakcinacije temelji se na nauci koja je stara hiljadama godina i koja kaže da vakcine na siguran način stimulišu odgovore ili reakciju imunološkog sistema... Toksične hemikalije koje se dodaju u vakcinu stvaraju probleme kako imunološkom, tako i nervnom sistemu jer se one ne mogu lahko odstraniti iz tijela. One se akumuliraju u mozgu i tkivima organa, te uništavaju nerve. Strani proteini i DNK, ukoliko nisu adekvatno odstranjeni, mogu penetrirati i kroz membrane ćelije."

(http://know-vaccines.org/parent.html)

Imunom sistemu potrebne su godine da bi se razvio. On se razvija tako što se izlaže različitim bakterijama i virusima, koje tijelo uči odbacivati i boriti se protiv njih preko groznica, temperatura, znojenja, osipa, sluzi i tome slično. Vakcinacijom se sprečava da dijete na prirodan način stekne imunitet koji bi ga čitavog života štitio od štetnih bolesti poput ospica, malih boginja, rubeole, pljuskavica i velikog kašlja. Nakon vakcinacije, tijelo ostaje u stanju pripravnosti za nešto što se možda nikada ne bi desilo. Stoga je vjerovatnije da takav imuni sistem postane hipersenzitivan i podložan brojnim alergijama.

Oni koji su protiv vakcinacije smatraju da je dobro zdravlje najbolji način da se stekne imunitet od bolesti.

Ne postoje nikakve bube i mikrobi koji nas vrebaju napolju. Ukoliko smo dobrog zdravlja, tijelo se može oduprijeti prehladi, gripi, ospicama ili bilo čemu oko nas. Rješenje je susceptibilnost (mogućnost organizma da adekvatno odgovori na štetne uticaje iz okoline u vidu virusa i bakterija, što se još naziva imunitetom).

(SINCLAIR, 1995) (HEAD, 1999)

Ponavljamo da ostavljamo roditeljima da se dobro informišu sa svojim liječnikom, te nakon toga donesu odluku da li žele vakcinisati svoje dijete ili ne.

Pedijatri preporučuju da djeca idu na redovne medicinske kontrole i preglede u šestoj, osmoj i desetoj godini. A od jedanaeste godine na preglede treba da idu svake godine. Pozitivna strana ovih pregleda jeste da se određeni zdravstveni problemi mogu otkriti ranije i samim tim uspješnije liječiti, jer ukoliko se ne bi liječili, odnosno ukoliko bi ostali neotkriveni, mogli bi se razviti u neizlječive bolesti. U nekim državama učenici prilikom polaska u školu moraju ići na medicinski pregled. To je veoma preporučljivo, jer poremećaji kod djece, odnosno poteškoće u vidu, sluhu i govoru, mogu se otkriti tokom tih pregleda i kontrola. Roditelji trebaju posvetiti pažnju preveniranju bolesti. Osim vakcinacije, minimalni preduvjeti dobrog zdravlja jesu higijena, zdrava ishrana, dovoljno sna i vježbanje.

Imunizacija je najveće cjenkanje kada govorimo o zdravlju u svijetu

Petnaest dolara potrebno je da zaštitimo dijete. Iako smo učinili jako mnogo u posljednje dvije decenije kada je riječ o imunizaciji koja je provedena kod osamdeset procenata djece u svijetu, ipak, preko dva miliona djece svake godine umire jer su im osnovna sredstva za imunizaciju preskupa i nedostupna.

Čistoća i higijena

Čistoća je najučinkovitija odbrana ljudskih bića protiv bakterijskih i virusnih infekcija. Uobičajeno, ruke su organi kojima se najčešće prenose infekcije u tijelo, kada ljudi dodiruju svoje oči, usta, nos i uši. Stoga, pranje ruku po nekoliko puta na dan uništava većinu mikroba koji bi mogli ugroziti naše zdravlje.

Američka autorica Rose Wilder Lane (1886–1968) navela je zanimljive podatke u svojoj knjizi *The Discovery of Freedom* ("Otkriće slobode"). Ona tvrdi da "ljudi optužuju poslanika Muhammeda, a.s., da je fanatik, ali, ja sam otkrila da je on bio fanatičan samo oko jedne stvari – a to je čistoća i higijena."

Poslanik, a.s., posebno je isticao uzimanje abdesta za pet dnevnih namaza. Prenosi Ebu Hurejre, r.a., da je Poslanik, a.s., rekao:

"Šta mislite kada bi neko od vas ispred vrata imao rijeku i u njoj se pet puta dnevno kupao, da li bi na njemu ostalo imalo prljavštine?" "Ne, na njemu ne bi ostalo nimalo nečistoće", odgovoriše. "Tako je i sa pet dnevnih namaza, Allah njima briše grijehe", reče Poslanik, a.s.

(HADIS BILJEŽI MUSLIM)

Muškarci, žene i higijena

Kada govorimo o navikama vezanim za higijenu ruku, istraživanja pokazuju da su žene u SAD-u i Velikoj Britaniji urednije od muškaraca. Jedna studija koja je rađena na Državnom univerzitetu Michigan bavila se higijenskim navikama u kafićima, restoranima i drugim javnim mjestima u SAD-u. Rezultati su pokazali da 15% muškaraca uopće nisu prali ruke u poređenju sa 7% žena. Također, studija je pokazala da je samo 5% korisnika toaleta pralo ruke dovoljno dugo da bi se eliminisali virusi koji izazivaju infekcije. Preko 33% nisu koristili sapun, a 10% nije uopće pralo ruke.

Jedna opsežna studija iz Ujedinjenog Kraljevstva pokazala je da je 99% ispitanika na benzinskim stanicama potvrdilo da su oprali ruke nakon odlaska u toalet. Međutim, zapisi s kamera potvrdili su da je to uradilo samo 32% muškaraca i 64% žena. (BBC, 2012)

Najbolja odbrana od širenja bolesti jeste da peremo ruke deset do petnaest sekundi koristeći sapun i vodu. Procjenjuje se da se u Sjedinjenim Američkim Državama potroši preko devet biliona dolara godišnje na bolesti koje uzrokuje nepranje ruku! (HYDE I SANSON, ASM, 2005)

PITANJE: Kako su španske vlasti tokom inkvizicije protiv muslimana i Jevreja otkrivale ko su bili istinski muslimani i nakon što su bili prisiljeni da prihvate kršćanstvo?

ODGOVOR: To su bile osobe koje su ostale veoma čiste i uredne, i prema tome je smatrano da su to bili muslimani koji su se pretvarali da su kršćani. AHMAD 1997

Zdravlje: Nešto iz islamske prakse

Upute i smjernice poslanika Muhammeda, a.s., obuhvataju mnogo više od pukog pranja ruku, lica i nogu pet puta na dan. Prema njegovim savjetima, potrebno je prati ruke prije i poslije jela, te nakon korištenja kupatila ili toaleta.

Održavanje dobrog zdravlja i higijene predstavlja možda i najvažniji doprinos islama na polju medicine. Sasvim je tačno da su čista voda i dobra lična higijena spasili više života nego svi antibiotici zajedno. Ovo su radnje koje je savjetovao i propisao Muhammed, a.s. Naprimjer, on je kazao da je "čistoća pola vjere", kao i da "tijelo ima svoje pravo kod čovjeka".

Poslanik, a.s., prihvatao je i koristio tradicionalnu medicinu kada je bio bolestan, a ponekad je imao i propisane terapije. Bio je zdrav, pun života i učestvovao je u brojnim fizičkim aktivnostima, pa i onim veoma teškim poput kopanja rova ili *hendeka* oko Medine prije napada mekanskih mušrika. On se svake godine penjao do pećine Hira, što je iziskivalo veliki fizički napor.

Roditelji moraju postići da lična higijena bude prvi prioritet dječacima i djevojčicama prije nego što uđu u pubertet. Što se ovo uradi ranije, to posljedice budu bolje. Posebna pažnja mora se posvetiti ličnoj higijeni djece. Ona će biti odgovorna za namaz, post i druge vjerske propise poput odraslih osoba. Na taj način bit će zaštićeni, zdravi i dobrog zdravlja, te će čuvati svoje tijelo, odjeću i okolinu čistom.

ČISTOĆA U TOALETU

Muslimani su dužni držati čistim svoj unutarnji veš, kao i stidne dijelove tijela koliko god je to moguće. Preporučeno je da se donji veš i čarape mijenjaju svaki dan kako bi se uklonili neprijatni mirisi. Ukoliko odjeća dođe u kontakt s urinom, nju je potrebno temeljito oprati. Poslanik Muhammed, a.s., podučio nas je da se u potpunosti očistimo i operemo nakon korištenja toaleta i vršenja nuždi (*istindža*). Pri tom bi se čišćenje trebalo obaviti lijevom rukom, vodom ili toalet-papirom. Stidna mjesta treba prati nježno i u potpunosti kako ništa od nečistoće ne bi ostalo na njima. Preporučuje se da se koristi voda, a nakon toga toalet-papir. U muslimanskim kućama treba da ima nekih sredstava za osvježavanje zraka u samom toaletu ili kod njega. Lijeva ruka koristi se za čišćenje, jer se desna koristi za jelo, te je potrebno izbjeći moguću zarazu prljavom rukom i nakon pranja sapunom.

Brisanje toalet-papirom nakon pranja vodom preporučuje se zbog dodatne čistoće i sprečavanja infekcija. Djevojke treba da se čiste sprijeda prema pozadi, a ne obrnuto. Preporučuje se korištenje pamučnog donjeg veša, koje je kvalitetnije i prozračnije od odjeće koja je napravljena od poliestera ili najlona. Nakon korištenja toaleta, potrebno je ruke oprati sapunom kako bi se otklonila prljavština i neprijatan miris s ruku i oko nokata. Poslanik, a.s., strogo je preporučio da se nokti podrezuju.

Da li ste znali da 98 procenata infekcija kod bebe dolazi od držanja ruku u ustima? Istovremeno, stupajući u kontakt sa bakterijama iz okoline, dijete stiče prirodni imunitet.

(GOOKIN, 1996)

DLAČICE I NOKTI

Dlačice koje rastu na stidnim mjestima i pod pazuhom mogu biti izvor neprijatnih mirisa. Vlaga i tama predstavljaju idealnu kombinaciju da se bakterije razvijaju u dlačicama. Ukoliko se dlačice otklone, manja je mogućnost da se na tijelu pojave razne bolesti i infekcije. Poslanik, a.s., je kazao:

> "Pet se stvari smatra prirodnim stanjem čovjeka: obrezivanje, otklanjanje dlaka sa stidnih dijelova tijela, skraćivanje brkova, rezanje noktiju i otklanjanje dlaka ispod pazuha."
>
> (HADIS BILJEŽI BUHARI)

Dlačice na stidnim mjestima mogu se otkloniti veoma jednostavnim metodama: šišanjem ili brijanjem, korištenjem specijalnih krema za depilaciju, mastima ili korištenjem laserske tehnologije. Preporučuje se korištenje dezodoransa posebno prije nekih vježbi, sporta, odlaska u školu ili džamiju, a sve s ciljem da drugima ne prouzrokujemo neprijatnosti. Veoma su preporučeni svi prirodni dezodoransi. Međutim, antiperspiranti su opasni i treba ih izbjegavati.

Navika nekih muškaraca i žena da stalno mijenjaju boju kose nije preporučena u islamu, kao ni puštanje dugih nokata, lakiranje i poliranje nokata na rukama i nogama. Dugi nokti sakupljaju prljavštinu i mogu prenijeti neke bolesti, posebno tokom pripravljanja hrane. Ovi nokti nisu praktični, i s njima ne možete uzeti abdest (*vudu'*) jer voda ne prolazi kroz lakirane i polirane nokte. Međutim, dozvoljeno je bojiti nokte knom, jer se njome ne zatvara površina nokata, odnosno ona je vodopropusna. Preporučuje se da muškarci koriste prirodne mirise i parfeme, posebno prije odlaska u džamiju. Žene mogu koristiti parfeme u kući sve dok u blizini nema osoba koje nisu mahrem, odnosno s kojima je moguće stupiti u brak.

Da li čistite da živite ili živite da čistite? Izbjegnite krajnosti!

- Jedna žena dobila je ime gospođa Čistunica jer je bila previše čista. Ona je živjela da bi čistila. Njena kuća bilo je jedno sterilno mjesto bez ikakve mrlje. Djeca su imala mnogo problema, nije im bilo dozvoljeno da se igraju ili druže s drugom djecom kako ne bi došlo do nekakvog nereda. Kuća je bila prečista za život. U tu kuću nije ulazila sreća, jer je i za nju bila prečista. Naposljetku, i sama žena razvela se jer brak nije bio dovoljno čist za nju. Ova žena izgubila je duševni mir zbog opsesivne želje za čišćenjem. Djeci treba dopustiti da nekada naprave i nered koji je kasnije moguće pospremiti. Opsesija nečim nije normalna stvar, pa čak ni opsesija čistoćom.
- Jedan doktor mi je pričao o nervno poremećenom pacijentu koji bi sapunom prao ruke nakon svakog rukovanja, pa čak i onda kada bi se rukovao s bolničkim osobljem.
- Djecu treba učiti što je ranije moguće da operu ruke prije i poslije jela, sve dok im to ne postane navika.

U zdrave navike za tijelo i dušu po islamu spadaju:

- Dojenje beba do druge godine.
- Obrezivanje dječaka – sunetluk.
- Privremena apstinencija od spolnih odnosa tokom mjesečnog ciklusa kod žena
- Redovno kupanje i uzimanje abdesta pet puta na dan.
- Obavezno kupanje – *gusul* nakon spolnog odnosa, te preporučeno kupanje petkom.
- Pranje ruku prije i poslije jela i nakon korištenja toaleta.
- Spavanje noću i rad tokom dana.
- Apstinencija od spolnih odnosa četrdeset dana nakon rođenja djeteta.

Čistoća se u islamu smatra polovinom vjere. Kur'an zabranjuje konzumiranje svinjskog mesa, svinjskih proizvoda, strvine, krvi i svih toksikanata. Post od zore do zalaska sunca jednom godišnje (*savm*), tokom mjeseca ramazana donosi spokoj tijelu, kao i brojne prednosti za zdravlje. Meditacija i molitve, namazi, donose psihološki spokoj.

Obrezivanje, sunetluk, kod muškaraca smanjuje rizik od HPV-a, virusa humane papilome, koji ponekad dovodi i do pojave raka kod muškaraca starih do dvadeset i četiri godine. HPV virus do danas je najraširenija spolno prenosiva bolest na području Sjedinjenih Američkih Država.

Bitni medicinski savjeti u islamu su:

- Čuvanje života je obaveza.
- Dozvoljeno je davati krv, nakon propisne pripreme i provjere kvaliteta krvi.
- Eutanazija i pomoć pri suicidu nisu dozvoljeni.
- Autopsija nije dozvoljena, osim ukoliko to zakon zahtijeva ili je neophodna za opće društveno dobro.

- Ne preporučuje se smrtno bolesnom pacijentu pružati vještačku potporu za život duži period u kojem bi tijelo bilo u vegetativnom stanju.
- Abortus nije dozvoljen, osim da se spasi život majke.
- Dozvoljena je transplantacija organa, uz postojanje određenih restrikcija.
- Umjetna reproduktivna tehnologija dozvoljena je samo između supruga i supruge za vrijeme dok su u braku.
- Homoseksualnost je zabranjena.
- Prihvatljiv je genetički inžinjering da bi se pronašao lijek za bolest, ali kloniranje zahtijeva dodatna istraživanja da bi se utvrdila njegova dopuštenost.
- Preporučuje se doniranje organa.

Ishrana

Najbitniji period nutricionog života bilo koje osobe jeste prvih hiljadu dana. (THE ECONOMIST, 26. MART 2011)

Zdrava ishrana veoma je bitna da bismo imali zdravo dijete. Nije sva hrana hranjiva i zdrava. Hrana je ono što volimo jesti, dok je nutricija ono što bi trebalo da jedemo. Tokom prve dvije godine života djeteta, majka treba dojiti dijete kada god je u mogućnosti jer to donosi brojne psihičke, fizičke, mentalne, emocionalne, socijalne i druge koristi. Prije i nakon odvikavanja od dojenja bebi je potrebno uvesti nutritivno umjerenu i balansiranu ishranu.

Djetetu bi dnevno trebalo davati sve vrste hrane poput mlijeka, žitarica, voća, povrća i mesa, jer sve to obezbjeđuje osnovne vitamine i minerale potrebne za rast i razvoj djeteta. Voće i povrće potrebno je prati prije nego što se koriste, jer mogu sadržavati bakterije, hemikalije i prljavštinu na svojoj površini.

Kur'an spominje sve neophodne izvore hrane kao u potpunosti lijepu hranu (*ezka ta'amen*). To uključuje različite vrste mesa, od deve, govečeta, srne, ovce, peradi, kao i morsku hranu, žitarice poput pšenice, leće, grašak, lješnjake, voće i povrće, grožđe, masline, nar, narandže, datule, luk, paradajz i krastavce, te mlijeko i med. Med je posebno opisan u Kur'anu kao lijek i hrana koja pomaže ljudima. Djecu treba podsticati da jedu med redovno nakon prve godine.

PREJEDANJE

Iako se preporučuje da dijete jede raznovrsnu hranu, svakako se mora obratiti pažnja i izbjeći prekomjerno jelo. U Kur'anu se kaže:

> *O sinovi Ademovi, lijepo se obucite kad hoćete da molitvu obavite! I jedite i pijte, samo ne pretjerujte; On ne voli one koji pretjeruju*. (Kur'an, 7:31)

Pogledajte šta ubacujete u svoje prelijepo tijelo. Zapamtite da ono što jedete utječe na vas. Naučite kako "da jedete da biste živjeli", a ne "da živite da biste jeli".

Roditelji treba da djeci obezbijede čistu vodu u kojoj nema nikakvih hemikalija. Postoji raširena zabluda da je debelo dijete zdravo dijete. To svakako nije tačno. Međutim, za razliku od odraslih osoba određeni udio masti u prehrani djece dobar je i koristan.

Problemi s prekomjernom težinom u zapadnim zemljama

Mi smo nacija koja jede očima, a ne svojim stomacima. Što više hrane vidimo, mi više jedemo.

(DR. SANJAY GUPTA, CNN, 2008)

Roditelji, imate priliku da oko svoje djece svugdje stavite zdravu hranu, na brojnim prikladnim mjestima u kući!

Preko 35% odraslih osoba u SAD-u smatra se gojaznim, odnosno 78.6 miliona osoba. Više od dvije trećine odraslih osoba (68.5%) imaju višak tjelesne mase ili su gojazni, od čega su 66% žene, a 71% muškaraci. Oko 17% djece u dobi od dvije do devetnaest godina ubraja se u gojazne osobe, a 32% ima višak tjelesne težine. Svako deseto dijete u dobi od dvije do pet godina postaje gojazno. Stopa gojaznosti udvostručila se od sedamdesetih godina XX stoljeća. Prekomjerna težina definira se kao posjedovanje dvadeset procenata kilograma više nego što bi normalno trebalo da osoba ima. Ovo se lahko može izračunati i za muškarce i za žene, jer ukoliko i jedni i drugi teže od deset to petnaest kilograma više od svoje idealne težine, onda se smatraju pretilim.

Ujedinjeno Kraljevstvo ima najveći procenat gojaznosti u Zapadnoj Evropi. Stopa gojaznosti u ovoj zemlji povećala se za tri puta u posljednjih trideset godina. Statistika iz 2011. godine pokazuje da je u Engleskoj oko 25% odraslih osoba gojazno, dok ih je 62 procenta s viškom tjelesne mase ili gojazno. Ako gledamo prema spolu, 24% muškaraca i 26% žena smatra se gojaznim, 65% muškaraca i 59% žena imaju višak tjelesne mase.

Pretilost među djecom raste brže negoli kod odraslih osoba. Uzrok pretilosti je sjedilački način života sa mnoštvom hrane. U posljednjih trideset godina u SAD-u gojaznost kod djece udvostručila se, a kod adoloscenata povećala za četiri puta. Američki dobavljači hrane svakodnevno proizvode tri hiljade i sedam stotina kalorija po svakom muškarcu, ženi i djetetu, što je mnogo više nego što je potrebno.

(KUCZMARSKI, ET.AL., 1994)

Veoma je bitno ostvariti balans i ravnotežu unošenja kvalitetne hrane. Dijete može biti pretilo, ali, ipak, patiti od pothranjenosti. Roditelji mogu učiniti jako mnogo kada je u pitanju odgajanje i navikavanje djece da se hrane zdravo i kvalitetno.

Dijete koje je odbilo kazati Elhamdulillah – Hvala Allahu

Jedan naš prijatelj koji nam je došao u posjetu kazao je svome sedmogodišnjem sinu, nakon što je pojeo četiri jajeta, četiri kriške hljeba i sendvič od sira za doručak: "Sine moj, reci elhamdulillah, hvala Allahu" – aludirajući mu da završi doručak. Sin mu je odgovorio: "Ali, oče, gladan sam. Nisam završio! Još ne želim kazati Elhamdulillah!" Nakon toga naš gost je razumio zašto ne može svoje dijete podići sa zemlje. Ono je bilo već pretilo.

Roditelji bi trebalo da obrate pažnju na prekomjerno jedenje, jer je to proždrljivost – *tuhme.*

Poslanik Muhammed, a.s., kazao je:
"Čovjek ne može napuniti lošiju posudu od svog stomaka. Dosta mu je nekoliko zalogaja koji će ga održati sposobnim za rad. A ako već hoće, onda neka bude trećina za hranu, trećina za vodu i trećina za disanje."

(HADIS PRENOSE AHMED, ET-TIRMIZI I DRUGI)

Jedno istraživanje iz Danske pokazalo je da su tinejdžeri u Sjedinjenim Američkim Državama najpretiliji među vršnjacima u petnaest razvijenih zemalja. Skoro trećina djece u Sjedinjenim Američkim Državama svaki dan jede brzu hranu. Slaba ishrana širom svijeta vodeći je uzrok smrti miliona djece, dok milioni drugih ostaju invalidi, isuviše bolesni i mentalno poremećeni. Dječija ishrana najbitnija je u periodu od začeća pa do treće godine života. Djeci treba načiniti takvu okolinu da u njoj nema nezdrave hrane, te im treba razvijati kvalitetne navike vezane za jelo bez nepotrebnog prisiljavanja da dijete nešto jede pod svaku cijenu. Kada se dječaci prejedu, to se obično pokaže na njihovom stomaku, kod djevojčica to se, pak, pokazuje na njihovim bokovima, grudima i stražnjici.

Čovjek sebi grob kopa svojim zubima!

STAVOVI IMAMA EL-GAZALIJA OKO JELA

Poznati učenjak imam El-Gazali (1058–1111), koji je bio jedan od najvećih reformatora u muslimanskoj historiji, kazao je:

1. Musliman ne treba prvi ići u sobu za jelo, niti gledati u tuđe tanjire ili druge dok jedu. On treba dobro ižvakati hranu, te izbjegavati da otresa hranu sa svojih ruku ili odjeće.
2. Dijete treba imati averziju prema halapljivosti, stoga djeci treba navoditi primjere prožderljivosti i prekoravati takve radnje. S druge strane, pred djecom treba pohvaliti sve one koji jedu umjereno ili malo.
3. Djecu treba učiti da daju prednost drugima kada je riječ o hrani, te da budu zadovoljna sa svim što imaju jesti. Potrebo je prekoriti dijete ukoliko zahtijeva ukusnu hranu i pića, te gizdavu odjeću.
4. Ukoliko se dijete prejeda dok je malo i u djetinjstvu, to može stvoriti naviku koja će biti prisutna i kada odraste. Pretilost može uzrokovati "bolest pretjerivanja".

Činjenice oko djece i ishrane

PERIOD TRUDNOĆE: Bebi je potrebno pružiti najbolji mogući početak. Zamišljajte kako hranite bebu i jedete s njom i prije nego što zatrudnite. Presudno vrijeme za razvoj bebe jeste period od prve četiri do šest sedmica nakon što žena zatrudni. Žene koje treba da postanu majke treba dnevno da uzimaju 400 mikrograma folne kiseline dnevno, što je neophodno za mozak fetusa i razvoj kičmene moždine. Na ovakav način može se spriječiti između pedeset do sedamdeset procenata defekata nervnog sistema kod djeteta. Povećanje težine od deset do petnaest kilograma tokom trudnoće smatra se zdravim (Sutherland i Stoever, 1997).

IZMEĐU ROĐENJA I PREDTINEJDŽERSKOG DOBA: Dramatični rast tokom prve godine neće biti evidentan u drugoj godini života djeteta. Isto je i s apetitom. Djeca obično dobiju od tri do četiri kilograma tokom druge godine, i mogu izgubiti interes za hranu. Djeca jedu ono što trebaju kada im ponudimo hranu koja je raznovrsna i kvalitetna. Mnoge bebe koje su prohodale u postale su pothranjene zbog toga što su im roditelji uveli ishranu sa smanjenim mastima. Za djecu ne treba postojati kontrola masti ukoliko imaju manje od dvije godine. Masti obezbjeđuju energiju, a masne kiseline dobre su za kožu. Masti nose tijelo i pomažu mu da apsorbira vitamine A, D, E, i K. Kada je dijete spremno da pije kravlje mlijeko, treba koristiti prirodno mlijeko, a ne ono kod kojeg je smanjena masnoća, barem do druge godine. Važno je jesti umjereno i zdravo. Tipična dijeta u SAD-u prevazilazi količine unosa hrane ili postavlja ograničenja u četiri područja: za kalorije iz čvrstih masti i zaslađivača, rafinisanog zrnevlja, natrija i zasićenih masti. U međuvremenu, u prosjeku se konzumira manje količina povrća, voća, sjemenki, mliječnih proizvoda i zdravih masti (Predsjedničko vijeće za fitnes, sport i prehranu). Pravilnom ishranom potiče se optimalan razvoj i rast djece. Njime se prevenira visok holesterol, te smanjuje rizik od hroničnih bolesti poput srčanih oboljenja, raka i dijabetesa. Na ovaj način smanjuje se rizik od gojaznosti, osteoporoze, nedostatka željeza i zubnog karijesa.

PREDTINEJDŽERSKO DOBA I TINEJDŽERI: Iako mnoga djeca znaju osnovna pravila o zdravoj ishrani, ona ih ne slijede. Zdrava ishrana za djecu koja su tinejdžeri ili u dobi neposredno prije toga predstavlja uistinu veliki izazov. Dijete od osam godina može jesti sve što se nađe

na stolu, ali dijete koje ima četrnaest godina lahko može odbiti da jede nešto što je jelo samo prije mjesec dana. Potrebno je iznaći rješenja da bi se djeca podstakla na zdravu ishranu, te im napraviti plan, pripraviti hranu i, nadasve, pokušati izbjeći prepirku oko jela. Vrijeme za jelo potrebno je iskoristiti za razgovor o tom danu više nego da se misli samo na ono što se jede. Adolescenti rastu brže nego u bilo kom periodu od prve godine života. Djevojčicama je za razvoj potrebno između dvije i dvije i pol hiljade kalorija, dok je dječacima potrebno između tri i četiri hiljade kalorija. Aktivnija djeca trebaju više kalorija. Povećane potrebe za hranom u pubertetu dosežu vrhunac negdje oko petnaeste godine kod djevojčice i u devetnaestoj godini kod dječaka. Djevojčicama je potreban dodatni unos kalcija sve do dvadeset i pete godine njihovog života. Kalcij povećava gustoću i čvrstoću koštane mase te pomaže u sprečavanju osteoporoze, odnosno slabljenja kostiju koje se dešava kasnije. Veoma je bitno da djeca ne propuštaju jela i obroke. Propuštanjem obroka gube se značajni nutrijenti, pa je i manji obrok tokom dana bolji od preskakanja jela, ili prekomjernog i obilnog obroka navečer.

PRIMJER PREHRANE OD DRUGE DO DESETE GODINE

Prema Američkoj asocijaciji za ishranu, dnevni obrok djeteta uključuje:

- šest do jedanest porcija žitarica;
- dvije do četiri porcije voća;
- tri porcije povrća;
- dvije do tri porcije mesa, piletine, ribe i sušenog graška;
- dvije do tri porcije mliječnih proizvoda;
- veoma malo ulja, masnoća i slatkiša; sjemenke i lješnjaci dobri su izvori masnoće;
- od prve do pete godine porcija podrazumijeva jednu kašiku za svaku godinu;
- za bilo koje doba, previše hrane na tanjiru veoma je loše.

Kako roditelji mogu pomoći svojoj djeci da jedu dovoljno i raznosvrsno svakog dana? Odgovor je da im pripreme i učine dostupnim male porcije zdrave hrane svakog dana.

UOBIČAJENA PITANJA

Mnoga djeca jedu dobro i pored brojnih pogrešnih navika prilikom ishrane. Ona dobiju ono što im je potrebno, njihovi obroci količinski su trećina onoga što pojede odrasla osoba. Djeca će jesti samo onu hranu koja im je ukusna. Sada ćemo navesti neke korisne savjete za zdravu ishranu (Underwood i Kuchment, 2008):

1. ŠTA RODITELJI TREBA DA PONUDE DJECI?

Za vrijeme obroka, djeci treba biti ponuđeno mnogo raznovrsnih namirnica poput proteina, mlijeka, voća, povrća, mesa i ugljikohidrata poput riže ili krompira. Neka djeca slobodno odaberu ono što vole i što imaju na raspolaganju. Roditelji ne treba da se ograničavajui samo na hranu za koju znaju da je djeca vole. U obrok uključite najmanje jednu stvar koju ona vole, čak i ukoliko se radi o voću ili hljebu. Kod djece je veoma rijedak slučaj nedostatka vitamina, pa se u najviše slučajeva obroci ne moraju dodatno obogaćivati vitaminima.

2. DA LI JE PREPORUČENO BITI VEGETARIJANAC?

Osnovno je pravilo da za obrok imate uravnoteženo i mesa i povrća. Bog je svu ovu lijepu hranu stvorio za ljude s plemenitim ciljem. Stoga bi trebalo da djeca umjereno jedu sve što im je dostupno. Što više hrane izuzmemo iz dječije prehrane, veći je rizik za pothranjenost. Ukoliko djetetu ne ponudimo meso, piletinu i ribu, ono će teže doći do željeza u krvi. Ljudsko tijelo apsorbira tek tri do osam procenata željeza iz povrća i žitarica u poređenju sa dvadeset procenata koliko se apsorbira iz mesa. Korištenje vitamina C, iz narandži ili paradajza, pomaže apsorpciji željeza iz unesene hrane. Vegetarijanska hrana nema mnogo kalorija i masnoća, tako da je s njom djetetu teže da ostvari kalorijske potrebe za tijelo.

6. KOJA JE HRANA BOGATA VLAKNIMA PREPORUČENA DJECI I ZAŠTO?

Roditelji djecu treba da hrane povrćem, voćem, pšeničnim proizvodima, rižom i pastama. Određene namirnice koje su bogate vlaknima jako su dobre za zdravlje, poput jabuka, nara, narandži, krušaka, jagoda, paradajza, graška, leće, integralnog hljeba, sjemenki od tikve, smeđe riže, đevreka, bulgura i raznih pahuljica od žitarica. Vlakna štite od raka i sprečavaju prejedanje. Vlakna također reduciraju apsorbciju masti i kalorija u crijevima, zadržavaju vodu i daju osjećaj sitosti, odnosno ne izazivaju glad.

4. MOJE DIJETE NE VOLI MLIJEKO. KAKO MOŽE UNIJETI DOVOLJNO KALCIJA?

Veoma je bitno da djeca u tinejdžersko doba i neposredno prije toga unesu dovoljno kalcija u svoj organizam. Naravno, mlijeko je najbolji izvor kalcija. Ukoliko dijete ne želi piti mlijeko, potrebno je pripremiti jela bogata kalcijem, poput kremastih supa, čorbica, pudinga i raznih sosova. Druge opcije koje su bogat izvor kalcija jesu jogurt, sir i sladoled. Čokoladno mlijeko ima više šećera nego obično mlijeko, ali je opet dobar izvor kalcija.

5. DA LI JE DOBRO DA MOJE DIJETE JEDE IZMEĐU OBROKA?

Naravno. Djeca treba da imaju male obroke ili užine. Djeca ne mogu jesti mnogo jer imaju male stomake, ali ipak im je potrebno jako mnogo energije. Potrebno im je nešto hranjivo svaka dva do tri sata. Međuobroci također pomažu da dijete priskrbi hranjive materije koje je propustilo za vrijeme glavnog jela. Međutim, veoma je važno da je vrijeme međuobroka pravilno strukturirano. Ukoliko djeca jedu doručak oko sedam sati, Ne bi im trebalo davati međuobrok prije devet ili deset, pa čak i ako kažu da su gladna prije tog vremena. Držanje rasporeda može biti naporno i zahtjevno, posebno kada dijete jede jako malo. Najzad, roditelji su zadovoljni ukoliko dijete pojede barem nešto. Kada pripremate međuobroke, zamišljajte da su to mala jela: voće i povrće, neki proteini, nešto masnoća i nešto škroba. Dobar međuobrok može biti organski kolačić ili prirodni sok, jabuke, kikiriki maslac, krekeri, sir i tome slično.

6. MOJE DIJETE NIKAKO NE JEDE VOĆE I POVRĆE, A TO JE ITEKAKO BITNO. ŠTA DA RADIM?
Općenito, prosječno dijete pojede pola porcije voća i pola porcije povrća svakog dana. Mnogo voće i povrće nisu ukusni djeci. Kako god, veoma je bitno da im neprestano nudite voće i povrće, pa će oni na kraju izabrati nešto. Da bi ova hrana djeci bila nešto privlačnija i ukusnija, učinite sljedeće stvari:

- Izblendajte mlijeko i voće i napravite šejk.
- Dajte djeci sušeno voće, poput grožđica, marelica i višanja. Možete ih dati same ili staviti u kolače ili mafine.
- Dodajte povrće u supe i čorbe koje pripremate.
- Veoma je bitno da izbjegnete podmićivanje. Naravno da će djeca jesti zelenilo ukoliko im obećate desert. Međutim, dugoročno neće imati naviku da jedu povrće niti će im se ono sviđati. Djeca misle da hrana uopće nije dobra ukoliko se roditelji služe trikovima da ih nagovore na jelo.
- Roditelji ne moraju tjerati djecu da jedu sve što se nalazi na tanjiru. Ukoliko dijete odbija jesti brokule ili prokulice, ponudite mu mlijeko ili kolačić organskog porijekla, koji je dobar izvor kalcija.

7. NAJLUĐE DOBA U NAŠOJ KUĆI JE JUTRO, MOŽEMO LI IKAKO PRESKOČITI DORUČAK?
Ne. Treba učiniti sve što je moguće da porodica zajedno doručkuje, pa čak i ako to znači da ustanemo petnaest minuta ranije. Djeca koja ne doručkuju kod kuće imaju problema s koncentracijom u školi. Prazan stomak proizvodi slabog i manje sposobnog studenta.

8. MOJA KĆERKA JE ODLUČNA DA BUDE MRŠAVA. KAKO DA JE PODUČIM DA SE ZDRAVO HRANI A NE DA GLADUJE I PRESKAČE OBROKE?
Studije pokazuju da oko sedamdeset i osam posto djevojaka u adolescenciji želi da ima manje kilograma. Studija se odnosi na SAD. Neke od njih izbjegavaju meso, pa im je potrebna alternativna dohrana koja je bogata proteinima poput sušenog graška, leće, graha, mlijeka, sira, jaja i lješnjaka. Djevojci u pubertetskom dobu važno je objasniti da joj je potreban sloj debljine ili masti ispod kože, koji će joj služiti kao rezerva energije kada počne naglo da raste.

Praksa jedne majke

Kada sam bila dijete, od nas se očekivalo da pojedemo sve što je na tanjiru bez ikakve svađe i galame. Ukoliko bih odbila neko meso ili ribu, moja majka bi uradila sljedeće:

- Kazivala bi mi o teškom vremenu u ratu i poslije rata.
- Podsjetila me na milione druge djece koja umiru od gladi u drugim dijelovima svijeta.
- Servirala mi hranu koju nisam htjela za naredni obrok.
- Ukoliko bismo bili gladni između jela, mogli smo imati samo hljeb i margarin. I to je to! Nema svako novac da ga baca unaokolo.

(SYLVIA HUNT, UK)

Ako se i nakon toga bude povlačila s večere i odustajala od jela, treba je odvesti porodičnom ljekaru i nutricionisti da porazgovaraju o njenoj ishrani i prehrambenim navikama.

9. NEKADA JE UVEČER JEDINA HRANA BRZA HRANA? ŠTA URADITI?

Roditelji treba da izbjegavaju konzumiranje gaziranih sokova, prženih krompira i hamburgera. Bolje je izabrati pečeno pile, salatu, mlijeko s malo masti i jogurt. Na picu stavite pečenu kokoš, ili tunu ili zdravo povrće.

10. DA LI JE TVOJE DIJETE IZBIRLJIVO KADA JE RIJEČ O HRANI?

Neki odveć brižni roditelji mogu bezrazložno dvogodišnje dijete prozvati izbirljivcem ili probirljivcem, a to je, ustvari, normalno ponašanje. Djetetu možemo ponuditi neku hranu i po deset puta prije nego što je ono prihvati. Veoma su bitni zajednički obroci. Djeca mlađeg uzrasta imitiraju svoje roditelje, kao i njihove navike vezane za hranu i jelo, a jako mnogo uče iz razgovora za stolom za kojim se jede.

Međutim istraživanje koje je provela institucija Harris Interactive pokazalo je da u SAD-u tek 26 procenata porodica jede zajedno svake večeri, a procenat za porodice bez djece je 36 posto. U Ujedinjenom Kraljevstvu, časopis *The Telegraph* (2013) objavio je istraživanje koje je otkrilo da tek nešto malo više od 20 procenata porodica zajedno večera jednom ili dva puta sedmično, te da 40 procenata porodica ima zajednički ručak tri puta sedmično. Nadalje, svaka peta porodica ruča ili večera ispred televizora. Između 20 do 30 procenata djece i adoloscenata u razvijenom svijetu preskaču doručak. (Deshmukh-Taskar et al., 2010; Corder et al., 2011 citirano prema *Frontiers in Human Neuroscience,* 2013)

Do treće godine porodica ima isključivu ulogu u tome šta dijete jede i čime se hrani. Iako 92 procenta djece u dobi između 2 do 19 godina u Sjedinjenim Američkim Državama svaki dan jede nešto od povrća (NCHS Data Brief 2014), to se obično odnosi na prženi krompir ili pomfrit. Proizvodi od paradajza, poput umaka ili sosa za špagete, također su veoma popularni kod djece. Starija djeca pri izboru hrane obično slijede svoje vršnjake.

Konzumacija mlijeka se značajno smanjila u SAD i Ujedinjenom Kraljevstvu. Studije iz kasniih sedamdesetih godina i one iz 2008 godine pokazuju da se u SAD povećao procenat djece koja ne piju preporučenu dnevnu dozu mlijeka od 12 do 14 posto, te da je procenat djece koja piju mlijeko tri puta na dan spao sa 31 na 18 procenata. Procenat adoloscenata i odraslih osoba koji ne konzumiraju dovoljne količine mlijeka dnevno povećao se sa 41 na 54 procenta, a procenat onih koji mlijeko piju tri puta na dan spao je sa 13 na 4 procenta (USDA 2013).

U Ujedinjenom Kraljevstvu, konzumacija mlijeka je pala za 14 procenata u razdoblju između 2003 2013 godine (DEFRA Family Food Survey 2013 citirano prema AHDB Dairy 2015). I dok je konzumacija mlijeka u opadanju, konzumacija zaslađenih pića raste. U periodu od 1989 do 2009 godine, procenat djece u SAD koja piju zaslađena pića porastao je sa 79 na 91 posto (Lasater G, Piernas C and Popkin BM 2011 cited by Harvard T.H. Chan School of Public Health). Statistike iz 1999 i 2008 pokazuju da blago opada konzumacija gaziranih pića, ali se konzumacija energetskih napitaka među adoloscentima utrostručila. (*Journal of the Academy*

Šta dolazi prije? Doručak ili posao? Nikada ne radite a da ne doručkujete. Ukoliko morate raditi prije posla, prije toga svakako doručkujte!!!

of Nutrition and Academics 2013). Uprkos ovoj činjenici, gazirana pića isu i dalje najkonzumiranija pića općenito. Konzumacija zaslađenih pića dokazano doprinosi povećanju gojaznosti. Jedna limenka gaziranog napitka sadrži oko 15 kašika šećera i do 240 kalorija, dok veće flaše sadrže i do 700 kalorija (Harvard T.H. Chan School of Public Health). Iako se prema nutricionistima iz Ujedinjenog Kraljevstva gazirana pića ne smiju naći u prehrani djece, ovi napici su najprisutniji kod djece u uzrastu između 4 i 10 godina (Public Health England 2015).

11. DA LI SU ZAČINI DOBRI ILI LOŠI ZA ZDRAVLJE?

Jedna studija koju su provela dva naučnika sa Cornell univerziteta otkrili su da začini ubijaju oko trideset različitih bakterija koje kontaminiraju hranu. U vašu hranu stavite crvenog luka, bijelog luka, bibera, limuna i mnogo bilja i začina poput peršuna, origana, timina, kumina, mente, đumbira, kima i klinčića (Sherman i Billing, 1998).

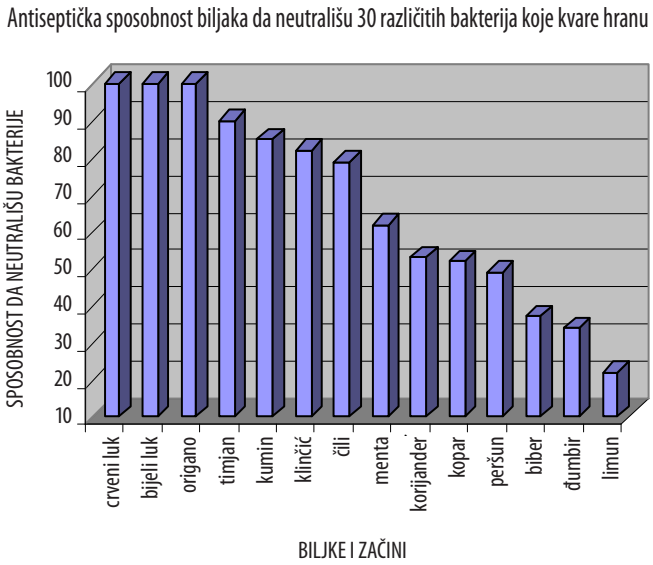

12. NAUČNICI STALNO MIJENJAJU MIŠLJENJE, ŠTA DA ČINIMO?

Naučnici kažu da "zaboravimo sve što znamo o jajima, margarinu i soli". "Uvijek se ustaljene mudrosti mijenjaju novim naučnim otkrićima i izvještajima. Ta iznenađenja dovode nas do ludila. Rijetko da prođe jedna sedmica a da nas neki ekspert ne obavijesti o novom izvještaju prema kojem neka nova hrana, vitamin ili aktivnost mogu popraviti vaše kardiovaskularno zdravlje ili to uništiti. A onda ubrzo dođe neki novi izvještaj koji tvrdi suprotno" (Lemonick, 1999). Šta kazati na sve ovo? Potrebno je slijediti upute iz Kur'ana i hadisa poslanika Muhammeda, a.s., o ishrani i jelu. Dobra ishrana je stvar izbora zdravih navika ishrane koje stičemo godinama. Jedite umjereno i raznoliko.

Kur'anske upute o hrani

O vjernici, ne uskraćujte sebi lijepe stvari koje vam je Allah dozvolio, samo ne prelazite mjeru, jer Allah ne voli one koji pretjeruju. I jedite ono što vam Allah daje, što je dozvoljeno i lijepo; i bojte se Allaha u kojeg vjerujete. (Kur'an, 5:87–88)

O sinovi Ademovi, lijepo se obucite kad hoćete da molitvu obavite! I jedite i pijte, samo ne pretjerujte; On ne voli one koji pretjeruju. (Kur'an, 7:31)

Reci: "Ko je zabranio Allahove ukrase, koje je On za robove Svoje stvorio, i ukusna jela?" Reci: "Ona su za vjernike na ovom svijetu, na onom svijetu su samo za njih." Eto, tako Mi podrobno izlažemo dokaze ljudima koji znaju. (Kur'an, 7:32)

Zatim, hrani se svakovrsnim plodovima, pa onda idi stazama Gospodara svoga, poslušno! Iz utroba njihovih izlazi piće različitih boja koje je lijek ljudima. To je, uistinu, dokaz za ljude koji razmišljaju. (Kur'an, 16:69)

I Mi smo ih, isto tako, probudili da bi jedne druge pitali. "Koliko ste ovdje ostali?" – upita jedan od njih. "Ostali smo dan ili dio dana" – odgovoriše. "Gospodar vaš najbolje zna koliko ste ostali" – rekoše. "Pošaljite, jednog od vas s ovim srebrenjacima vašim u grad, pa nek vidi u koga je najčistije jelo i neka vam od njega donese hrane i neka bude ljubazan i neka nikome ne govori ništa o vama. (Kur'an, 18:19)

Ukratko:

- Jedite sve vrste hrane, ali umjereno. Jedite pomalo od svega, ali nemojte se ničega prejesti.
- Ukoliko želite biti vegetarijanac, potrebno vam je znanje i stručnost. Potrebno je uzimati malo i mesnih proizvoda.
- Izbjegavajte svinjetinu, strv, krv, alkohol, droge i pušenje. Sve ovo je štetno i nečisto.
- Nikada ne prepunite svoj stomak. Prestanite s jelom dok osjećate da možete još jesti.
- Uključite med u svoju dnevnu prehranu. U medu je lijek i zdravlje.
- Umjereno koristite maslinovo ulje, ono će vašem organizmu dati zdrave masti, HDL, a smanjit će loše masti i LDL.
- Izbjegavajte sve što je tretirano hemikalijama, pesticidima ili umjetnim aditivima.

Čudan recept pedijatra

Kada je otac otvorio i pročitao recept iz koverte koji je ljekar dao njegovom djetetu, našao je novčanicu od deset dolara i poruku za oca u kojoj je pisalo: "Kupite neku zdravu hranu svome djetetu. Neuhranjeno je."

Ovo pokazuje kako roditelji znaju zanemariti neke esencijalne potrebe svoje djece. Užurbani način života i podijeljeno društvo učinilo je roditelje nemarnim kada je riječ o ishrani djece. Roditelji treba djeci da pruže esencijalne potrebe tokom prvih godina njihovog razvoja, prije nego bude prekasno za sve to. Djeci su presudne kako fizičke, tako i psihičke, odnosno emocionalne potrebe.

Djeca i fizička aktivnost

"Pošalji ga sutra s nama da se zabavi i razonodi, mi ćemo ga, sigurno, čuvati." (Kur'an, 12:12)

"Vrati se ovamo!" "Ne skači više oko kuće!" "Rekao sam ti da se ne igraš loptom po kući!" Ove riječi roditelji često govore svojoj djeci. TO JE POGREŠNO. Oni bi trebalo da govore upravo suprotno. "Idi i igraj košarke." "Igraj se fudbala s djecom." "Idi na trčanje i planinarenje."

Zašto je fizička aktivnost važna za moje dijete?

Povećana fizička aktivnost vezuje se za duži životni vijek i smanjivanje rizika od kardiovaskularnih bolesti. Fizičke aktivnosti donose velike fizičke, psihološke i društvene koristi. Neaktivna djeca najčešće budu i neaktivni odraslih ljudi. Fizička aktivnost:

- pomaže kontroli težine,
- smanjuje krvni pritisak
- povećava dobri holestelor, HDL,
- smanjuje rizik od dijabetesa i nekih vrsta raka,
- poboljšava psihičko stanje, povećava samopouzdanje i samopoštovanje,
- uči timskom radu.

(AMERIČKA ASOCIJACIJA ZA SRCE)

Oko dvadeset i jednog procenta djece između šest i sedamnaest godina u Sjedinjenim Američkim Država smatra se pretilim. Djeca s problemom prekomjerne tjelesne težine najvjerovatnije će postati odrasle osobe s tim problemom. Pretilost povećava opasnost od raka, dijabetesa, srčanih bolesti, srčanog udara i drugih hroničnih bolesti. Najbolji način borbe protiv pretilosti i drugih bolesti jeste tjelesna aktivnost i vježbanje od ranog djetinjstva. Vježbe promoviraju snagu, fleksibilnost i izdržljivost. To je veoma bitno za djecu od dvije godine pa nadalje. Za djecu vježbanje znači igru i neprestanu aktivnost. Aktivno dijete najvjerovatnije će imati jače mišiće i kosti, ravnije tijelo i bolji pogled na život. Kod neaktivne djece najčešće dolazi do pojave bolesti, udara, pretilosti i niskog stepena dobrih masnoća, HDL-a. Vježbe pomažu djeci da bolje spavaju i čine ih sposobnijim za rješavanje dnevnih izazova u psihičkom i fizičkom smislu. To se odnosi na trčanje da stignu na autobus ujutro, da se sagnu i svežu pertle ili da duže uče za ispit. Fizička neaktivnost u djetinjstvu najčešće rezultira neaktivnošću kada dijete odraste (Centar za kontrolu i prevenciju bolesti u SAD-u).

DJEČIJA OBUĆA

U jednom zanimljivom članku, objavljenom u časopisu *Guardian*, Sam Murphy, stručnjak za fitnes, ističe da je za djecu najbolje da hodaju bosa, te upozorava da dječija obuća može imati veoma štetne posljedice na cerebralni razvoj djeteta. Tracy Byrne, specijalista pedijatrije, tvrdi da hodanje bez obuće razvija mišiće i ligamente stopala, povećava snagu zglobova i doprinosi ispravnom položaju tijela, te poboljšava dječiji osjećaj orijentacije u prostoru oko njega.

Obuća ne bi trebalo da bude stvar mode, jer cipele, patike ili čizme mogu uništiti noge mlađe djece. Jedno istraživanje iz 2007. godine u pedijatarskom časopisu *The Foot* pokazalo je da dječija obuća može biti veoma štetna, bez ikakve fleksibilnosti u predjelu tabana i peta, što sprečava bilo kakve sportske aktivnosti, a na kraju to sprečava i samo kretanje. Loša i nekvalitetna obuća može jako ugroziti stopala. Najveće posljedice dešavaju se zbog toga što se gleda u izgled obuće, a ne razmišlja o njenoj udobnosti i kvalitetu, pa se usljed toga stopalo ne može prirodno razvijati.

Roditelji treba da daju prednost kvalitetu obuće ispred mode i privlačnih brendova kada djeci kupuju obuću. Nadalje, roditelji treba da podstiču djecu da što više hodaju bosonoga, posebno oko kuće, ukoliko je to moguće (Murphy, 2010).

NAČINI PODSTICANJA DJECE NA SPORTSKE AKTIVNOSTI

Roditelji mogu umnogome pomoći djeci da razviju navike tjelovježbe i sportskih aktivnosti. Sada ćemo navesti neke prijedloge:

- Smanjite vrijeme koje dijete provodi ispred televizora, te umanjite vrijeme igranja videoigrica. Mnoga djeca gledaju televiziju i rade domaću zadaću kod kuće sve dok njihovi roditelji ne dođu kući. Međutim, bilo bi idealno da djeca budu fizički aktivna nakon škole, te da nakon toga uče.
- Djecu treba podstaći da učestvuju u tjelovježbama i sportskim aktivnostima koje su prikladne za njihov uzrast. Djeca ispod dvije godine ne bi trebalo nikako da gledaju televiziju. (Američka akademija pedijatara)
- Učite djecu da je fizička aktivnost zabavna i da postoji mnogo raznovrsnih vježbi, poput raznih sportova, lastike i skakanja. Ukoliko je djetetu zabavno na vježbama, ono će uvijek željeti da vježba.

- Ne koristite fizičke vježbe kao kaznu za neposluh djece. Veoma je loša praksa da učitelji ili nastavnici kažnjavaju učenike da trče po nekoliko krugova zbog neke greške ili neprimjerenog ponašanja.
- Roditelji su uzori djeci i oni treba redovno da treniraju. Bolje je da se koriste stepenice, nego lift ukoliko stanujete na nekom od viših spratova, bolje je da hodate, umjesto da vozite ili pak da džogirate, umjesto da šetate.
- Potrebno je cijelu porodicu uključiti u vježbe. Ne bi trebalo da roditelji sjede na kauču i govore djeci da idu vani i igraju se.
- Kombiniranje redovnih tjelovježbi sa zdravom ishranom ključ je zdravog životnog stila. Djeca treba redovno da jedu voće, povrće i žitarice.
- Podstičite na zabavne sportske aktivnosti da biste promicali snagu, fleksibilnost i izdržljivost. Snaga se može ostvariti izvođenjem raznih vježbi poput hrvanja, a potrebno je također podstaknuti djecu da rade sklekove i zgibove.
- Učite djecu vježabama iz aerobika. Prilikom aerobika srce kuca brže, osoba teže diše, a sve to jača srce i dovodi oksigen do više tjelesnih ćelija. Vježbe iz aerobika podrazumijevaju košarku, odbojku, vožnju bicikla, klizanje, rolanje, fudbal, plivanje, tenis, šetanje, džogiranje i treniranje.

PREPORUČENI RASPORED VJEŽBANJA

Veoma bitno za rast djeteta jeste da ima raspored vježbanja. Minimalni broj vježbi ovisi o uzrastu djeteta. Nacionalna asocijacija za sport i fizičko vaspitanje u Sjedinjenim Američkim Državama (NASPE) preporučuje:

Uzrast	Minimun dnevnih aktivnosti	Komentar
Beba	Nema specijalnih preporuka	Fizička aktivnost poboljšava razvoj motoričkih sposobnosti
Tek prohodala beba	Jedan i po sat	Trideset minuta planskog vježbanja i šezdeset minuta slobodne igre i vježbe
Predškolski uzrast	Dva sata	Šezdeset minuta planskog vježbanja i šezdeset minuta slobodne igre i vježbe
Školski uzrast	Jedan sat ili više	Vježbe treba raditi u intervalima ili razdvojenim sesijama od po petnaest minuta i više

Američka asocijacija za srce preporučuje:

- Sva djeca od dvije i više godina treba da rade zabavne i prilagođene uzrastu tjelesne vježbe najmanje 60 minuta dnevno;
- Djeca bi trebalo da imaju trideset minuta intenzivnih vježbi tri do četiri dana svake sedmice, da bi ostvarila poželjan nivo rada srca i pluća;
- Ukoliko djeca svakog dana ne vježbaju intenzivno po 60 minuta, podstaknite ih da vježbe rade u fazama od trideset ili petnaest minuta.

Poslanik Muhammed, a.s., kaže:

"Jak vjernik bolji je i draži Allahu, dželle šanuhu, od slabog vjernika, ali je u obojici dobro" (HADIS BILJEŽI MUSLIM). Riječ jak ili snažan, na arapskom jeziku *kavijj,* označva snagu vjere i tijela.

Pravilo: Iskoristi ili izgubi odnosi se na ligamente, srčane mišiće i moždane ćelije. Fizička aktivnost je nužnost, a ne stvar izbora kada govorimo o ličnom razvoju. Iako je ostvarenje dobre fizičke kondicije dobra stvar, mnogo je teže tu kondiciju zadržati. Fizička kondicija ima pozitivan utjecaj na nivo energije kod osobe, mentalni stav i duhovno uzdizanje. Ukoliko trčite ponedjeljkom, a onda ništa ne činite u vezi s tim do petka, ne pokušavajte da u petak podignete nivo trčanja ili udvostručite pređene metre. Ne treba se prenaprezati. Potrebno je redovito trčati, vježbati u fitnes-sali ili napolju, gdje god vam prilike to dozvoljavaju.

Čak je i bebama potrebna dnevna vježba između spavanja i hranjenja. Bebe do jedne godine možete položiti na leđa, okretati nježno njihove noge, kao da koriste pedale. Možete ih staviti na stomak da bi podizale glavu, ili ih staviti na deku na podu da se valjuškaju i posežu za igračkama.

Spavanje

Veoma je bitno da djeca dobro spavaju i imaju dovoljno sna. To je bitno za njihovo zdravlje i dnevno funkcionisanje. Obično, navike spavanja tokom perioda ranog djetinjstva ostaju iste kasnije u životu. Vijeće za bolji san iz Sjedinjenih Američkih Država izvještava da skoro dvije trećine zaposlenih ljudi kaže da nedostatak sna utječe na njihov rad i učinkovitost na poslu. Dvadest i šest procenata muškaraca i trinaest procenata žena priznaju da drijemaju na radnom mjestu. Spavati treba noću. Naša tijela dizajnirana su da budu budna i aktivna tokom dana, a da se odmaraju, miruju i spavaju tokom noći. Tijelo treba mirovati i odmarati u periodu između noći i jutra, to jeste, od zalaska sunca pa do njegovog izlaska. U nekim krajnjim slučajevima, potrebno se u nekoj mjeri i prilagoditi drugačijem rasporedu. Naprimjer, u sjevernoj Evropi, noći su veoma kratke tokom ljeta, ali izuzetno duge tokom zime. Sredinom ljeta, u sjevernoj Škotskoj, naprimjer, sunce zalazi u pola jedanaest navečer, a izlazi oko tri sata ujutro, dok je između izlaska i zalaska sunca period sumraka, a ne mrkle noći. Tokom zime, pak, sunce izlazi oko devet sati ujutro, a zalazi oko tri poslijepodne.

Uzvišeni Gospodar je u Kur'anu kazao:

I vas kao parove stvorili, i san vaš počinkom učinili, i noć pokrivačem dali, i dan za privređivanje odredili.

(Kur'an, 78:8–11)

San po danu ne može u potpunosti zamijeniti noćni san. Dovoljno sna tokom noći pomaže čovjeku da bude zdraviji, te smanjuje rizik od bolesti.

Neki muslimani imaju naviku da tokom mjeseca ramazana budu budni cijelu noć, a da spavaju tokom dana. Zamjena noći za dan i dana za noć nije sadržana u poruci i smislu posta. Ovakvo ponašanje narušava prirodni tok i ritam tijela.

Sa zalaskom sunca osjetljivi mehanizam pohranjen u osnovi našeg mozga počinje emitovati hemijske signale dijelovima tijela koji ih potiču na odmor i pripremu za spavanje. S dolaskom večeri počinjemo zijevati, zjenice i kapci postaju nam teški, a i pokreti nam su sve tromiji i sporiji. Kada utonemo u san, naš mozak prestaje komunicirati s vanjskim, pojavnim svijetom. Spavanje kontrolišu hormoni melatonina i serotonina. Oni utječu na efikasnost spavanja i sna uz pomoć noćne tame

ili mrkline. Neprirodna zamjena dana i noći te spavanja u tim dobima remeti naš ugrađeni prirodni sat, koji nam omogućuje da ustajemo odmorni, puni energije i snage ujutro. Remećenjem našeg prirodnog sna i spavanja mi tijelu priječimo prirodni dotok potrebnih supstanci za normalno funkcioniranje.

Ukoliko nemamo uredan san, naše mentalne sposobnosti postaju sve manje, a fizički refleksi i reakcije postaju sporiji. Slabiji odgovor tijela uzrokuje neefikasnot, pogrešne procjene, pogreške i nesreće. Kako se gubitak sna gomila u tijelu, naš um pamti ono što mu nedostaje i što je propušteno, a što se svakako treba nadoknaditi kvalitetnim snom. Većina naučnika preporučuje sedam do devet sati noćnog sna da bi čovjek mentalno i fizički uredno funkcionirao. Što manje spavamo, postajemo manje produktivni i manje energični. Nedostatak sna također dovodi do razdražljivosti i smetenosti, te podriva naše kognitivne vještine.

MEDICINSKI EFEKTI NEDOVOLJNOG SNA

Gubitak kvalitetnog sna također se odnosi i na obnavljanje imuniteta ćelija i stimulaciju ćelija koje jačaju imunitet, pa se tako uništava naš odbrambeni mehanizam zdravlja, te povećava rizik od infekcija i bolesti. S druge strane, uredan i kvalitetan san poboljšava naše zdravlje, pamćenje, budnost, mentalne aktivnosti i fizičke reflekse. Pravilno spavanje i san pomažu nam da radimo efektivno i odgovorno. Pravilan san čini da manje griješimo, da donosimo ispravne odluke, da razumno brinemo o novcu, te da ne srljamo u štetne radnje koje mogu ugroziti naš život. Naše tijelo i um međusobno su čvrsto povezani. Mozak, nervni sistem i imuni sistem povezani su preko neuronskih transmitera koji se oslobađaju u nervnom sistemu. Miran san poboljšava nivo energije, podiže raspoloženje, jača pamćenje, misaonu sposobnost i koncentraciju.

Oni koji nemaju uredan san i pravilno spavanje imaju podočnjake i često su sneni i dremljivi na popodnevnim sastancima. Ukoliko se ovakva praksa nastavi, oni se izlažu velikom riziku od različitih bolesti uključujući rak debelog crijeva i grudi, dijabetesa, srčanih bolesti i pretilosti.

Ljudi na Zapadu kreću se ka sistemu života i društvu u kojem se radi dvadeset i četiri sata na dan, sedam dana u sedmici, te sve više ne spavaju onoliko koliko bi mogli i koliko bi trebalo. Epidemija pretilosti uzrokovana je djelimično i smanjenjem sati i vremena predviđenog za kvalitetan san, jer se pritom poremete proteini i hormoni koji reguliraju apetit.

Psihološke studije sugeriraju da nedostatak sna stavlja u stanje povišene pripravnosti, te se povećava proizvodnja hormona stresa, a povećava se i krvni pritisak, što je osnovni faktor srčanih udara i infarkta. Ljudi koji

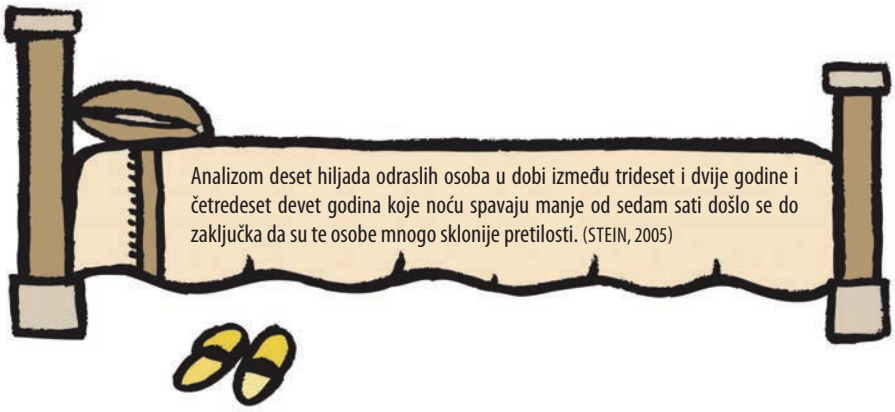

pate od nedostatka sna imaju stanje povišene temperature tijela, a to je, opet, osnovni uzrok srčanih bolesti, udara, raka i dijabetesa. Spavanje i san mogu izliječiti štetne efekte gubitka sna. Spavanje i san utječu na naše krvne sudove, što objašnjava činjenicu da ljudi koji nemaju pravilan san bivaju skloniji srčanim udarima i infarktima tokom ranih jutarnjih sati. "Melatonin može spriječiti razvitak ćelija tumora. On funkcionira kao zaštita od raka" – kaže Eva Schernhammer s Harvardskog medicinskog fakulteta. Ukoliko ste tokom noći izloženi svjetlosti, manje ćete lučiti melatonina, a to povećava rizik od raka (Stein, 2005).

Drugo maligno oboljenje kojem se izlažemo ukoliko neredovno spavamo i nemamo uredan san jeste rak prostate. Osobe koji imaju poremećen san, koje kasno idu na počinak i često se bude noću mogu imati isti problem. Čak i mali poremećaji sna remete hormone grelina i leptina, koji reguliraju apetit.

Ukoliko rano pođeš na počinak, te rano ustaneš,
postat ćeš mudar, zdrav i bogat čovjek.

(Benjamin Franklin)

Opojna sredstva: droga i prevencija droge

Nastavit ćemo našu temu vezanu za fizičko blagostanje djeteta, odnosno čovjeka. U ovom dijelu ističemo činjenicu da roditelji i djeca moraju izbjegavati opojna sredstva. Opojna sredstva, uključujući cigarete, veoma su štetna za majke u trudnoći, za bebe, ali i za očevu spermu.

Bolje je gram prevencije, nego kilogram liječenja.

Cigareta predstavlja malo duhana koji je smotan u papir koji se zapali vatrom s jedne strane, dok je budala s druge strane.

Alkoholizam ili ovisnost o drogama zahtijeva liječnički i psihijatrijski tretman. Nadamo se da je ova činjenica dovoljan savjet o štetnosti i nedopuštenosti alkoholizma i ovisnosti o drogama. Veliki problemi nisu nužno posljedica velikih pogrešaka, oni mogu biti posljedica akumuliranih malih problema. Ukoliko roditelji mogu kreirati uspješnu porodičnu atmosferu ispunjenu srećom, mala je vjerovatnoća da će djeca sreću tražiti negdje drugdje izvan doma.

Alkoholizam i korištenje opojnih droga poput marihuane, kokaina, heroina i LSD-a mogu dovesti do masivnih oštećenja moždanih ćelija, kao i do sloma reproduktivnog, krvnog i respiratornog sistema. Navedene droge uništavaju mozak, izazivaju fizičku agresivnost kod konzumenata, kao i nedostatak motivacije. Korištenje čak i takozvanih lahkih droga može biti povezano sa šizofrenijom.

DJECA I IZAZOVI

Većina mladih dođe u dodir sa drogom preko svojih prijatelja i poznanika. Ovo predstavlja veliki izazov za mlade i teško je ostati jak, priseban i oduprijeti se konzumiranju droge. Godine adolescencije, od četrnaeste do dvadesete godine, predstavljaju najizazovniju

životnu dob. Stoga je u tom periodu jako bitno da djeca imaju znanje o drogama i njihovoj štetnosti. Pokušajte inscenirati događaj s djecom. Izrežirajte i odglumite određene situacije da bi djeca mogla znati kako da reaguju ako im se to desi u stvarnom životu, posebno ako je riječ o pritisku vršnjaka.

Jedan od dva Amerikanca pije alkohol i nekada je probao ilegalna opojna sredstva. Puki govor o tome koliko su opojna sredstva opasna i štetna ne zaustavlja ljude kada govorimo o pušenju ili alkoholizmu. Ironija je da gledanje strašnog filma o tome šta duhanski dim čini plućima i kako razara organizam pušače tjera da odmah posegnu za cigaretom. Treba razgovarati o pritiscima i izazovima, kao i o načinima kako da im se odupre.

Roditelji treba da objasne djeci razloge koji se vežu za izazove droga i opojnih sredstava, a oni se često navode pod krinkom "da se čovjek osjeća dobro i euforično". Umjetni osjećaj lagodnosti i euforije samo je privremen,

ali njega prate strašni gubici i posljedice. Ukoliko roditelji djeci detaljno ne objasne situaciju s ovisnicima o drogi, ona mogu, kada ugledaju kako se konzumenti prividno zabavljaju i uživaju, pomisliti da su im roditelji lagali. Djeca treba da razumiju da ovo uživanje ima veoma visoku cijenu, pri čemu ono što se ostvari biva kratkog daha, dok bol ostaje dugotrajna i dalekosežna. Kur'an ovu situaciju definira veoma precizno kada govori o vinu i kocki. U njemu se kaže:

> *Pitaju te o vinu i kocki. Reci: "Oni donose veliku štetu, a i neku korist ljudima, samo je šteta od njih veća od koristi." I pitaju te koliko da udjeljuju. Reci: "Višak!" Eto, tako vam Allah objašnjava propise da biste razmislili.* (Kur'an, 2:219)

RANI ZNAKOVI DROGIRANJA NA KOJE TREBA PAZITI: ŠTA RODITELJI MOGU UČINITI?

Postoje brojni znakovi konzumiranja droge kod djece, od kojih su najčešći: spaljena folija, kašike s iskrivljenim drškama, oštrice od žileta i stakla, uvrnuti i smotani papiri, razbacane konzerve ili flaše od rastvarača, papir za cigarete, pipete, bočice za tablete, mrlje od krvi u kupatilu ili na odjeći tinejdžera, odbijanje da se zavrnu rukavi, promjena apetita, iznenadna želja za slatkišima, neodlazak na počinak, nemogućnost da se dijete ujutro probudi, čudni telefonski pozivi te tajno i skriveno ponašanje. Djeca mogu postati ovisna o drogama iako nisu bila problematična i nasilna, te mogu konzumirati opojna sredstva u krajnjoj tajnovitosti. Ukoliko roditelji

sumnjaju da im djeca koriste drogu, dobro je da pogledaju da li djeca imaju osjetljive usne ili ranice na usnama, nosu i ustima, te da li ponekad izgledaju kao da su pijana ili "smetena". Ukoliko se djeca druže s poznatim "dilerima", roditeljima to treba biti alarm za uzbunu.

Koraci koje roditelji mogu poduzeti da bi spriječili dijete da koristi opojna sredstva:

- Potrebno je da porodica bude što predanija u vjeri. To treba ostvarivati svim mogućim sredstvima. Vjera je najbolji zaštitnik. Droga, alkohol i kocka strogo su zabranjeni muslimanu. Riječ *hamr*, koja se koristi u 219. ajetu druge sure u Kur'anu, označava fermentiranu i opijajuću supstancu, te se odnosi na sve supstance koje pomućuju um, te čine da njihov konzument izgubi samokontrolu.
- Naučite svoju porodicu koliko su štetni pušenje, opijanje i drogiranje, te im objasnite koliko su štetne posljedice svih navedenih zala. Od pomoći će biti ukoliko i vidite nekoga ko je obolio usljed konzumiranja droge. Djeci se može kazati da napišu pisani rad o štetnosti i opasnostima droge i alkohola iz društvene, medicinske i ekonomske perspektive. Također, možete zamoliti djecu da urade prezentaciju za cjelokupnu porodicu. Ukoliko im je potreban novac za istraživanje i prezentaciju, znajte da ga vrijedi dati.
- Nadzor odraslih osoba također je vrlo dobra zaštita, odnosno prepreka korištenju droga. Mladi ne mogu sebi nanijeti nikakvu štetu dok ih nadgledaju i prate starije osobe. Djeci se ne smije dozvoliti da noću lutaju unaokolo, niti ih treba ostavljati same u kući a da roditelji odlaze negdje da se provode. Korisna praksa je organizovanje druženja na kojima su prisutni svi članovi porodice, kad god je to moguće.. Nadalje, roditelji moraju imati raspored i plan provođenja vremena zajedno s porodicom kako u kući, tako i van nje Treba svakako dodati da djeca nisu dovoljno zrela da bi znala samostalno raspolagati novcem, stoga je potrebno da roditelji ograniče džeparac tako da bude sasvim dovoljan za dnevne potrebe djeteta za užinom i, ukoliko je potrebno, prijevozom.
- Dječija soba ne smije biti "nepoznata teritorija" za roditelje. Roditelji treba da redovno ulaze u dječije sobe i borave s djecom u tom prostoru. Ovu praksu mogu obavljati bez da narušavaju potrebu djece za privatnošću i kao postupak kojim pokazuju da brinu za djecu i njihovo blagostanje. Tokom boravka u dječijoj sobi, roditelj će imati priliku primijetiti ukoliko postoji nešto što bi moglo izazvati zabrinutost. Ukoliko uočite neke sumnjive znakove i predmete, kao krajnju mjeru, roditelj može pretražiti džepove odjeće svoga djeteta, torbe, novčanike i sl.
- Previše privatnosti bez dovoljno izgrađene svijesti o dobrim i lošim radnjama može biti kontraproduktivno. Preporučuje se da se televizor i kompjuter ne nalaze u dječijim sobama nego u nekom zajedničkom prostoru poput dnevne sobe ili radnog kutka. Ipak, većina domova danas posjeduje bežičnu internet konekciju a djeca uglavnom imaju telefonske uređaje koji omogućavaju pristup internetu iz bilo kojeg mjesta. Stoga je potrebno voditi računa o ispravnosti televizijskih kanala koji se gledaju u kući te podesiti zabranu pristupa stranicama nedoličnog sadržaja.
- S tim u vezi, korisno je da se kao roditelji informirate o postizanju sigurnosti na internetu, kao i o programskoj shemi televizijskih kuća čiji se programi najčešće prate u vašim domovima. Preporučuje se da se televizor i kompjuter ne nalaze u dječijim sobama nego u nekom zajedničkom prostoru poput dnevne sobe ili radnog kutka.

Ipak, većina domova danas posjeduje bežičnu internet konekciju a djeca uglavnom imaju telefonske uređaje koji omogućavaju pristup internetu iz bilo kojeg mjesta. Stoga je potrebno voditi računa o ispravnosti televizijskih kanala koji se gledaju u kući te podesiti zabranu pristupa stranicama nedoličnog sadržaja.

- Potrebno je imati dobre vršnjake i prijatelje. Roditelji trebaju izabrati prijatelje svojoj djeci, iz komšiluka, šire zajednice ili među širom porodicom. Uistinu vrijedi truda posvetiti se odabiru djetetovih prijatelja.

Ponekad, uprkos svim navedenim predostrožnostima i mjerama, nečiji sin ili nečija kćerka zapadnu u probleme i opasnosti. Ne treba paničiti ukoliko se to desi. Srčani problemi, ljutnja i patnja koji su posljedica paničarenja mogu biti veoma dalekosežni. Roditeljima će u rješavanju problema najbolje pomoći profesionalne upute i savjetovanje. Veoma je bitno da roditelji kontrolišu svoje osjećaje i situaciju sagledaju u perspektivi. U brojnim slučajevima, mnogo koristi profesionalna pomoć jer se pomoću nje u većem dijelu ili u potpunosti ovisnik izliječi. Stoga su koraci ka tretmanu i liječničkoj intervenciji logičan pristup u ovakvim situacijama. Ono što roditelji ne smiju učiniti jeste da skrivaju problem i da ne traže pomoć u strahu da ne budu označeni kao porodica koja se veže za drogu, ili pak iz bojazni da se ne izlože nekim pravnim problemima. Da bismo izbjegli pretjerani bijes, kao roditelji treba da zamislimo da pred nama nije naše dijete, već dijete našeg bliskog prijatelja koje je došlo po savjet jer se našlo u velikim problemima. Ovo je korisna metoda da se mirno promisli i potraži prikladno rješenje bez izljeva emocija i nelagode. Niko nije sam u ovim problemima, jer, nažalost, milioni porodica pate na sličan način i od sličnih opasnosti.

Roditelji treba s djecom da podijele sljedeće činjenice:

1. Alkohol je majka svih zala. Postoji priča o opasnostima opijanja koja se prenosi od Osmana ibn Affana, r.a., kada je jedan čovjek bio prisiljen da izabere jedno od pet pogrešnih stvari ili zala: da pocijepa primjerak Kur'ana, ubije bebu, klanja se idolu, popije alkohol ili ima spolni odnos s nezakonitom ženom. On je smatrao da je alkohol najmanje zlo, te se napio, potom je spavao sa ženom, ubio dijete, pocijepao Kur'an i poklonio se idolu. Pouka ove priče je da alkohol može biti majka svim zlima.

2. Kokain šteti fetusu. Sredinom osamdesetih godina XX stoljeća u Sjedinjenim Američkim Državama došlo je do epidemije kokaina. Pedijatri su ustanovili da bebe koje su rodile majke koje su koristile kokain nisu bile istovjetne s ostalom novorođenčadi. Te su bebe bile pothranjene, drhtale su i neutješno plakale. Nadalje, ove bebe odbijale su svaki dodir ili zagrljaje, te su se plašile i najmanjeg zvuka. Kada su ove bebe porasle do školske

SAVJET JEDNOG TINEJDŽERA ALKOHOLIČARA

Čaša piva je previše, a bure piva je premalo!

Nikada nemojte početi piti alkohol, čak ni jedan gutljaj. Ukoliko počnete piti i krenete nizbrdo, nijedno bure alkohola neće vam biti dovoljno. Nakon toga željet ćete probati jače stvari, a to su opasne droge.

dobi, ustanovljeno je da se ne mogu smiriti, sjediti na časovima i fokusirati se čak ni na predmetima koje vole. Ove takozvane kokainske bebe vjerovatno su izgubljena generacija (Begley, 1998).

3. Nisu sva djeca bezazlena. Godine 1987. predsjednik Muslim Youth of North America (Muslimanske omladine Sjeverne Amerike), MYNA, pozvao je direktora policijske uprave u Herndonu u Virdžiniji da javnosti održi seminar o prevenciji korištenja opojnih sredstava na Međunarodnom institutu za islamsku misao, IIIT-u. Direktor policije ispričao je sljedeću priču: "Primio sam mnogobrojne žalbe zbog krađe vrijednih stvari u našoj zajednici. Sumnjao sam na jednog dječaka od četrnaest godina. Otišao sam do njegove kuće s nalogom da pretresem njegovu sobu. Roditelji dječaka kazali su mi da je nemoguće da to bude njihovo dijete, jer je on jako dobar dječak. Pitao sam ih da li su ikada pretražili njegovu sobu. Oni su kazali: 'Nikada to nismo učinili. On kaže da je to njegova privatna prostorija, te mi ne možemo tamo ući, jer je zaključano.' Kada sam provalio u sobu, pronašao sam ukradene stvari, televizore, kamere, kasetofone, satove i nakit. Potom sam roditeljima dao sljedeći savjet: 'Iako ste mu dali sobu, ovo je vaša kuća, i imate pravo da uđete u njegovu sobu, te je vaša dužnost da provjeravate dijete s vremena na vrijeme!'" Da li se ovo može desiti vašem djetetu? Ne, ukoliko poslušate savjet direktora policije.

OVISNOST NASPRAM TOPLE PORODIČNE POVEZANOSTI

Roditelji sebi treba da postave osnovno pitanje: Da li imamo zdrave i tople odnose u kući sa svojom djecom? Ili smo, pak, nepovezani? Zdrav i topao odnos među članovima porodice može se opisati kao osjećaj entuzijazma i uzbuđenja kada vidite djecu i kada ona vide vas. Kada se ljudi osjećaju blisko i povezano, žele jedni drugima biti bliže. Njih raduje razmjena mišljenja i međusobni razgovor.

Ljudi postaju alkoholičari i ovisnici o drogama kada se osjećaju odbačeno i nepovezano. U SAD-u 16,6 miliona odraslih osoba ima probleme s ovisnosti o alkoholu, prema studiji iz 2013, koju je proveo Nacionalni institut za pitanja alkohola i ovisnosti. U Ujedinjenom Kraljevstvu 12 procenata osoba od 15 godina pa nadalje imaju poremećaje vezane za ovisnost o alkoholu. Ovo su podaci iz 2010. godine. Prekomjerna upotreba alkohola kod osoba od 15 godina pa nadalje veća je u Ujedinjenom Kraljevstvu nego u SAD-u. U Ujedinjenom Kraljevstvu statistika govori o 23.7 do 30.4 procenta takvih osoba, dok je u SAD-u taj broj između 13.4 i 19, prema rezultatima Svjetske zdravstvene organizacije. Oni ne žele da se igraju, pričaju niti da misle o svojoj djeci. Kada među roditeljima nema povezanosti, kada su udaljeni jedno od drugoga, djeca utjehu i zamjenu traže u alkoholu, pušenju i drogama. Ona se povezuju s nečim što će ih zadovoljiti i pružiti im osjećaj ispunjenosti. Pri tome, treba znati da je konzumiranje alkohola povezano sa suicidalnim ponašanjem i depresijom

Ljudi treba da nauče kako da se povezuju i kako da budu bliski s rođacima. Dijeljenjem iskustva i zajedničkom borbom članovi porodice zbližavaju se sve više i sve jače. Roditeljska je dužnost da stalno prate i nadgledaju djecu, te da pravovremeno i mudro reaguju ukoliko se ukaže neka opasnost ili problem. Ovo je neprestana obaveza, nalik nježnom guranju kolica uzbrdo. Ukoliko prestanete gurati kolica, ona će se survati nazad.

Ukoliko djeca odlaze na neke zabave, roditelji treba da doznaju šta se na tim zabavama dešava. Roditelje može zabrinuti saznanje da se na tim mjestima konzumira alkohol, koriste droge pa čak i kada je riječ o religijskim omladinskim organizacijama, te o muzičarima, nastavnicima, školskim savjetnicima,

doktorima i policajcima, bilo da se radi o zabavama u školi ili van nje. Roditelji ne mogu odustati od odgovornosti da razmišljaju i brinu se da li su njihova djeca u sigurnim rukama. Povjerenje nikada nije dovoljno. Ono se treba provjeriti.

Roditelji treba da znaju sve o dadiljama. One mogu koristiti vaše lijekove, te djeci davati tablete za spavanje kako bi one bile same i uživale. Prirodno, najbolje dadilje jesu dedo i nana, koji imaju beskrajnu ljubav i iskustvo koje je potrebno.

PROGRAMI LIJEČENJA: VJERA KAO PREVENCIJA

Ukoliko vaš sin ili kćerka postanu žrtve ovisnosti, jedna faza liječenja jeste boravak i tretman u terapijskom centru, ali veoma bitan period u programu liječenja stupa nakon toga. Bez adekvatne brige, silnih napora roditelja, tretmani u lječilištu ili terapijskom centru mogu biti uzaludni. Briga nakon tretmana znači nastaviti uspješno liječenje započeto u terapijskom centru.

Naravno, u ovom periodu nakon terapije najviše muke imat će roditelji. Program u terapijskom centru veoma je intenzivan tako da roditelji često budu začuđeni postignutim napretkom kod njihove djece, te teško mogu zamisliti da će se njihovo dijete više ikada vratiti na "pogrešan put". Međutim, veoma je bitno da sami oni nastave brinuti o procesu izlječenja. Samo jedna razmirica ili svađa može vašeg sina ili kćerku vratiti na pogrešan put, jedan telefonski poziv od pogrešnih osoba, jedan gutljaj, šmrk, ubod ili gutanje može dijete opet dovesti do ovisnosti od hemijskih i sintetičkih supstanci. Konačna bitka za izlječenje djece dobija se ili gubi nakon boravka u terapijskoj instituciji.

Može li dijete biti spašeno ukoliko oba roditelja puše ili se drogiraju? Jedna lična priča!

Iako su oba moja roditelja pušila, ja to nikada nisam učinio. Zašto? Zbog toga jer je moj otac govorio: "Sine, volio bih da se mogu riješiti pušenja, ali nemam dovoljno jaku volju da to učinim. Ovo je moja velika greška, koja mi uništava život."

Kada bi čistio nargilu iz koje je pušio, koja je bila puna katrana i crnog praha, on bi mi kazivao: "Sine moj, sve te odvratne stvari truju moja pluća."

Ukoliko roditelji čine pogreške, moraju ih priznati i objasniti djeci posljedice svojih grešaka. Treba se nadati da će djeca razumjeti te lekcije i izvući pouku iz njih, te da će izbjegavati greške roditelja. Ovaj princip odnosi se na sve loše navike poput pušenja, alkoholizma, kasnog odlaska na počinak, spavanja do popodneva, prejedanja, grickanja noktiju, preglasnog govora ili pak prekomjernog pričanja, te nepažljivog slušanja sagovornika i prekomjernog spavanja. Međutim, roditelji moraju prepoznati prikladan uzrast i dob djeteta, te uvjete u kojima će djeci objasniti svoje loše navike da ne bi izgubili povjerenje, pouzdanje i poštovanje.

S djecom treba uspostaviti zdrav odnos i treba im biti primjer ili uzor u ponašanju i razmišljanju. Šta roditelji treba da kažu svojoj djeci ukoliko oni sami puše, piju ili koriste droge? Ne postoji alternativa ili zamjena za ulogu ličnog primjera ili uzora. Međutim, ukoliko su roditelji ovisnici o navedenim opojnim sredstvima, te se ne mogu nikako riješiti tih zala, najmanja stvar koju mogu učiniti jeste da priznaju svoje nedostatke i pogreške. Djeci je potrebno objasniti koliko su štetna navedena zla i savjetovati im da ne počine iste greške kao i roditelji. Pokažite im koliko je tragično koristiti alkohol ili droge. Ukoliko se pretvarate ili lažete, to će samo još više pogoršati situaciju, jer će iz toga djeca zaključiti da je prihvatljivo biti lažov ili licemjer.

Scot (1998) tvrdi da terapijski centri za liječenje ovisnika gotovo uvijek uključuju duhovne vježbe, koje su veoma snažni koncepti kojima se ovisnici liječe i vraćaju životnu energiju. Tako se čini u ovim centrima, iako je u domenu psihologije pojam Boga previđen i izostavljen.

Profesionalni savjetnici znaju da su vjerski programi izuzetno učinkoviti. Ništa ne djeluje tako efikasno kao ovi programi.

Nakon što se desi problem u porodici, roditelji moraju razmisliti o sljedećem: da li je dijete suicidalno, da li je van kontrole, da li ugrožava druge osobe, da li su mu potrebni hemijski detoksikanti, da li će biti poslano u rehabilitacijske centre, izbačeno iz škole, te da li je bilo u pogrešnom društvu.

Ukoliko su roditelji primorani da se obrate vlastima, trebalo bi da dogovore sedmične posjete mudrim vjerskim službenicima kako bi njihovo dijete održavalo vezu s Bogom.

Kršenje zakona

Korištenje opojnih sredstava može prouzrokovati da konzumenti krše zakon i postanu delikventi. Delikvent je osoba koja ima manje od sedamnaest godina a čije je ponašanje zakonom kažnjivo. Mnogi roditelji ne vjeruju da njihova djeca jednog dana mogu skončati u zatvoru, međutim, to se mnogima dogodi. Sve to može se spriječiti ukoliko roditelji u djeci izgrade poštovanje prema zakonu i redu. Ukoliko, pak, roditelji prolaze kroz crveno svjetlo na semaforu, voze preko ograničenja brzine na cesti, varaju oko poreza, lažu carinicima, kradu iz ureda ili firme, te daju lažna opravdanja zbog izostanka djece iz škole, njihova djeca će shvatiti da zakoni ustvari ništa ne vrijede i da su besmisleni. Ukoliko se roditelji prema policiji odnose kao prema neprijateljima, njihova djeca neće pokazivati poštovanje prema predstavnicima reda i zakona.

Neki imigranti imaju velike zablude vezane za njihov život kao manjine u jednom sekularnom okruženju, pa misle kako slobodno mogu kršiti zakone. Kako bi raskrinkao ove zablude, šejh Taha Džabir Alvani, član Upravnog odbora Međunarodnog instituta za islamsku misao, IIIT-a, kaže:

> "Kada osoba uđe u stranu zemlju, ona u suštini potpisuje jednu vrstu 'ugovora' sa državom obavezujući se da će poštovati njen ustav i zakone. Kada to uradi, musliman je dužan poštovati sve dogovore i ugovore kako to jasno nalažu Kur'an i poslanik Muhammed, a.s. Ukoliko ne namjerava poštovati zakone neke države, ne treba u nju ulaziti, ili treba javno obznaniti svoje protivljenje tim zakonima, i u tom slučaju sud ga može protjerati."

Ukoliko se građaninu neke zemlje ne sviđaju određeni zakoni, on to može promijeniti shodno demokratskoj proceduri koju propisuje ustav. Islam zabranjuje pojedincima da uzimaju zakon u svoje ruke i da ga primjenjuju kako oni žele. Ovo bi bez ikakve sumnje vodilo bezakonju, haosu i nepravdi. Istovremeno, musliman ne smije počiniti nepravdu na temeljima preporuke ili naredbe određenih građanskih propisa. Muslimanu nije dozvoljeno da se pokorava zakonu kojim se naređuje činjenje zabranje stvari – *harama*.

Ukoliko je neki zakon nepravedan, jedan od načina njegove promjene jeste građanski neposluh, kako su to pokazali Thoreau, Gandi i Martin Luther King. Dosta prije njih, poslanik Muhammed, a.s., porazio je paganske lidere plemena Kurejš i svoje ljude poveo na mirno i nenasilno hodočašće Mekki, što je rezultiralo sporazumom na Hudejbiji 630. godine.

Nezamjenjivo sredstvo:
Tvoje tijelo kao emanet!

Jasno smo definirali sredstva, ona koja su zamjenjiva i ona koja su nezamjenjiva. Premda možemo kupiti još mnogo auta, stanova i namještaja, ipak imamo samo jedno tijelo i to je emanet koji nam je povjerio naš Gospodar. Naš zadatak je da ispunimo darovano nam povjerenje i da se brinemo o ovom značajnom sredstvu, za koje ćemo biti odgovorni pred Bogom. Ovo se odnosi na brojna polja od higijene, ishrane, adekvatnih vježbi, spavanja, izbjegavanja opijajućih sredstava i vanbračnih spolnih odnosa.

Aktivnosti

AKTIVNOST 32: RASPORED ZDRAVSTVENIH PREGLEDA

Sjedite sa svojom porodicom i sastavite raspored redovnih zdravstvenih pregleda uključujući stomatološki pregled. Savjetujte se s bibliotekarom, učiteljem, sestrom ili doktorom u bolnici oko rasporeda. Primjerak završnog rasporeda treba dati svakom članu porodice.

AKTIVNOST 33: FITNES-PLAN ZA PORODICU

U porodici razgovarajte o fizičkim vježbama koje imate vi kao roditelji, ali i vaša djeca. Potom se dogovorite s porodicom da napravite plan fizičkih vježbi za cijelu porodicu, te načinite raspored tjelovježbi kojeg se treba pridržavati. Pokušajte da povremeno i postepeno povećavate broj vježbi. Nastojte mnogo više hodati negoli koristiti automobil, te ponekad nešto operite rukama bez korištenja veš-mašine. Potrebno je imati prikladan budžet za sportske aktivnosti zbog opreme, zdravije hrane ili članstva u nekom od sportskih klubova.

AKTIVNOST 34: BUDITE SVJESNIJI POZDRAVLJANJA MEĐU SOBOM

Kada se idući put sretnete s djecom, umjesto da kažete: "Zdravo", "Ćao", "Šta ima?", "Kako si?", pokušajte ih pozdraviti mnogo bolje, sa više ljubavi, pažnje ili brige poput:

- Da li si danas jeo išta zdravo?
- Da li si vježbao?
- Da li si dobro spavao?
- Da li si se nasmijao svojim roditeljima ili prijateljima?
- Da li si danas nešto pročitao?
- Da li si poljubio svoje roditelje, da li si ih zagrlio ili se rukovao s njima?
- Da li si danas ikome pomogao?
- Da li si klanjao?

Nije potrebno koristiti sva pitanja s liste. Samo nekoliko navedenih pitanja bit će dovoljno. Ovome možete dodati pitanja koja su relevantna za uzrast vaše djece i posebne događaje u porodici.

AKTIVNOST 35: NAVIKE VEZANE ZA SPAVANJE

Objasnite svojoj djeci sve vezano za spavanje i jelo.

Ibn Madždže, r.a., prenosi da je poslanik Muhammed, a.s., jednom prolazio kraj čovjeka koji je u džamiji spavao okrenut na stomak. Probudio ga je i kazao mu: "Nemoj tako ležati, jer

to nije milo Allahu i Njegovom Poslaniku." Na sličan način poslanik Muhammed, a.s., zabranio je muslimanima da jedu dok leže na stomaku.

Spavanje na stomaku štetno je za unutarnje organe, te za leđa. Najbolje je i najkorisnije spavati na desnoj strani. Spavanje na lijevoj strani loše utječe na pluća, stomak i jetru, te stišće srce, što uzrokuje stres.

Veoma je dobro pratiti ritam dana, te ići na počinak nakon jacija-namaza, a A ustajati prije sabah namaza i počinjati sa aktivnostima u to vrijeme.

Poslanik Muhammed, a.s., imao je naviku kratko odspavati nakon podne-namaza. Doktori su otkrili da kratko spavanje tokom dana optimizira naše mentalne i fizičke sposobnosti, osvježava tijelo u periodu kada prirodno dolazi do smirenja, te se ovim kratkim popodnevnim snom povećava produktivnost i usredsređenost, poboljšava raspoloženje i osjećaji, te se reduciraju nesreće.

AKTIVNOST 36: STVARANJE PRIKLADNOG AMBIJENTA U PORODICI

Roditelji treba da sjednu s djecom i porazgovaraju o jednostavnom planu za sve, a koji se tiče sljedećih stvari u kući: ljubavi, radosti, smijeha, slobodne komunikacije, uzajamnog povjerenja, podsticanja, bodrenja i priznavanja postignuća i uspjeha. Također, potrebno je uzeti u obzir djecu i njihove navike vezane za hranu, klanjanje i zajedničku igru. U svemu ovome treba ih poštovati, smijati im se, grliti ih i ljubiti.

Iako roditelji nisu naviknuti na ove radnje, nikad nije kasno da ih počnu raditi iskreno i sa zadovoljstvom.

AKTIVNOST 37: PROAKTIVAN RAZGOVOR O ZNAKOVIMA KORIŠTENJA DROGE

Roditelji bi trebalo da zajedno sjednu i razgovaraju čim otkriju neke od znakova da im dijete koristi drogu. Potrebno je poduzeti sljedeće korake: savjetovati se sa stručnim osobama, lično se upoznati i informisati o ovoj problematici, razgovarati s mudrim prijateljima i rođacima. Panika, ekstremna tuga, prekoravanje ili udaranje nisu od pomoći. Tako se stvari samo mogu pogoršati, te unijeti još veći emotivni razdor među sve.

AKTIVNOST 38: ULOGA POLICAJCA

Sa djecom u tinejdžerskom dobu možete uraditi igru uloga u kojoj ćete svakome dodijeliti po jednu ulogu: ulogu policajca, sudije za prekršaje i socijalnog radnika. Sa djecom razgovarajte o tome za šta je svaki od njih dogovoran, koje se strvai dešavaju da li je njihov posao lijep i ugodan, te da li mogu zamisliti da se brinu o zajednici, da nadgledaju kriminalce i tome slično?

Ova igra uloga djeci će pomoći da shvate da su inspektori, policajci, nastavnici, vatrogasci i policajci normalni ljudi s normalnim osjećajima, domom i problemima koje imaju i svi drugi. Ukoliko tinejdžeri imaju problema da ovo shvate, potrebno ih je upoznati sa stvarnim policajcem ili socijalnim radnikom, te ih pustiti da od njih dobiju više informacija o njihovom poslu i zanimanju.

Posjeta sudu iskustvo je koje se pamti. Stvarno znanje stiče se iz neposrednog iskustva u sudnici, posmatranja prostora sudnice i saznavanja o tome šta se radi i kako se ponaša. Dobra je ideja da se djeci organizuje neka lijepa posjeta ovom mjestu.

POGLAVLJE 10

Dojenje

- Uvod **198**
- Dojenje u Kur'anu **199**
- Medicinske i psihičke koristi dojenja **200**
- Dojenje u zapadnim zemljama **203**
  Dojenje i posao u SAD-u 203
  Dojenje i posao u Ujedinjenom Kraljevstvu 204
- Vještačko mlijeko za bebe, pothranjenost i bolesti **204**
- Stavovi imama Alije i Ibn Hazma o dojenju **206**
- Period dojenja **206**
- Korisni savjeti za majke koje doje **207**
- Primjer dnevne ishrane za majku **208**
- Fizički jaka nacija **209**
- Aktivnosti 39 **212**

Uvod

Suštinski korak u odgajanju snažnog i zdravog djeteta, kako u fizičkom, tako u emocionalnom smislu, jeste dojenje. Kur'an i islam naglašavaju dojenje, kao i rodbinske veze onih koji imaju iste dojilje, što se zove srodstvo po mlijeku. Tako su djeca žene dojilje braća i sestre po mlijeku. Naprimjer, zašto Salah, dvadesetogodišnji momak iz Turske, ne smije oženiti mladu djevojku Fatimu iz Indonezije? Odgovor je srodstvo po mlijeku, jer kada je Salah imao samo jednu godinu Fatimina majka ga je dojila nekoliko dana. Prema tome, Salah je Fatimin brat po mlijeku, te oni ne mogu stupiti u brak. Usto, svi Fatimini rođaci, sestre, braća, tetke i ostali postaju rodbina po mlijeku i Salahu, te se pravila o braku odnose i na njih. Tako je nekima dozvoljeno da pred njim ne nose hidžab. Iako je veoma lahko pojmiti krvno srodstvo, kao i odnos bratstva, odnosno sestrinstva u vjeri, kako razumjeti da nekoliko decilitara mlijeka jedne strankinje pretvaraju u brata ili sestru? Sve to ilustrira koliko je dojenje važno.

Razmislite o transfuziji krvi. U slučajevima kada neko donira svoju krv drugome, između njih se ne uspostavlja rodbinska veza i srodstvo, pa čak ni ako se to desi više puta. Transfuzija krvi služi osnovnoj potrebi, kao što donirani organ poboljšava nečiji život, ali sve to ne čini rodbinsku vezu i ne uzrokuje srodstvo, ma koliko nužna i velika potreba bila za navedenim stvarima. Islamski učenjaci saglasni su da se ne smije osnivati banka koja bi čuvala mlijeko za dojenje. Uistinu, srodstvo po mlijeku ravnopravno je krvnom srodstvu, te se ovim srodstvom punopravno stupa u rodbinske veze i odnose (pogledaj ajet 4:23). Međutim, propisi o nasljeđivanju ne primjenjuju se u slučaju srodstva po mlijeku.

> *Zabranjuju vam se: matere vaše, i kćeri vaše, i sestre vaše i sestre očeva vaših, i sestre matera vaših i bratične vaše, i sestrične vaše, i pomajke vaše koje su vas dojile, i sestre vaše po mlijeku, i majke žena vaših, i pastorke vaše koje se nalaze pod okriljem od žena vaših s kojima ste imali bračne odnose, – ali ako vi s njima niste imali bračne odnose, onda vam nije grijeh –, i žene vaših rođenih sinova, i da sastavite dvije sestre, – što je bilo, bilo je, Allah zaista prašta i samilostan je.*
>
> (Kur'an, 4:23)

Mnogi oblici ponašanja kod mladih i srednjovječnih osoba pripisuju se događajima koji su se desili u prvih pet godina života. Kur'an se usredotočuje na dojenje i potpunu brigu o majkama u prve dvije godine. Na jednoj konferenciji održanoj u Bijeloj kući, koju je organizovao predsjednik Klinton, stručnjaci su bez ikakve sumnje naglasili da su "umovi beba aktivni od momenta rođenja, te da ih oblikuju prva iskustva" (Begley i Wingert, 1997). Prve dvije godine dojenja mnogostruko doprinose oblikovanju mozga beba.

Sudovi u Egiptu imaju pet nužnih uvjeta koji se moraju ispuniti da bi srodstvo po mlijeku bilo ispravno. To su:

- najmanje pet dojenja;
- svakim dojenjem treba u potpunosti nahraniti bebu;
- svako dojenje treba biti zaseban obrok. To ne smiju biti uzastopna i brza dojenja;
- pet dojenja mora potvrditi pet pouzdanih svjedoka;
- sva dojenja moraju se desiti prije nego je beba napunila dvije godine.

Dojenje u Kur'anu

Kur'an spominje dojenje u četiri različite sure, potičući majke da doje svoju djecu dvije godine. Majka koja doji oslobođena je odgovornosti za ličnu opskrbu, čak i ako je razvedena, a sve s ciljem da se može u potpunosti posvetiti djetetu. Ukoliko otac umre, njegovi nasljednici moraju se brinuti za opskrbu majke koja doji. Za muslimanku vjerski obredi su olakšani, uključujući majke koje doje. Žena nije obavezna prisustvovati namazima u džematu, niti da bude prisutna na džumi, sedmičnom okupljanju muslimana. Sve ove olakšice majka koja doji ima da bi napravila fleksibilan plan i prvenstveno se brinula za svoje dijete. To omogućava majkama da se lično mnogo bolje posvete svojim bebama, te da ne moraju svoje odgovornosti delegirati dadiljama. U prve dvije godine života beba se u potpunosti oslanja na majku, u fizičkom, psihičkom i emocionalnom pogledu.

Plastične bočice za hranjenje ne mogu zamijeniti nježne grudi majke, niti majčinsku ljubav. Fizičku ili psihičku štetu koja nastane usljed nedojenja može biti veoma teško otkloniti kasnije. Ona može biti ozbiljna i trajna. Kur'an govori o dojenju u sljedećim ajetima:

1. *Majke neka doje djecu svoju pune dvije godine onima koji žele da dojenje potpuno bude. Otac djeteta dužan je da ih prema svojoj mogućnosti hrani i odijeva. Niko neka se ne zadužuje iznad mogućnosti svojih: majka ne smije da trpi štetu zbog djeteta svoga, a ni otac zbog svoga djeteta. I nasljadnik je dužan sve to. A ako njih dvoje na lijep način i sporazumno odluče da dijete odbiju, to nije grijeh. A ako zaželite da djeci svojoj dojilje nađete – pa, nije grijeh kada od srca ono što ste naumili dadete. Allaha se bojte i znajte da Allah dobro vidi ono što radite.* (Kur'an, 2:233)

2. *Mi smo naredili čovjeku da bude poslušan roditeljima svojim. Majka ga nosi, a njeno zdravlje trpi, i odbija ga u toku dvije godine. Budi zahvalan Meni i roditeljima svojim, Meni će se svi vratiti.* (Kur'an, 31:14)

3. *Čovjeka smo zadužili da roditeljima svojim čini dobro; majka njegova s mukom ga nosi i u mukama ga rađa, nosi ga i doji trideset mjeseci. A kad dospije u muževno doba i kad dostigne četrdeset godina, on rekne: "Gospodaru moj, dozvoli Mi da ti budem zahvalan na blagodati koju si darovao meni i roditeljima mojim, i pomozi mi da činim dobra djela kojima ćeš zadovoljan biti, i učini dobrim potomke moje; ja se, zaista, kajem i odan sam Tebi."* (Kur'an, 46:15)

4. *Njih ostavite da stanuju tamo gdje i vi stanujete, prema svojim mogućnostima, i ne činite im teškoće zato da biste ih stijesnili. Ako su trudne, dajte im izdržavanje sve dok se ne porode, a ako vam djecu doje, onda im dajte zasluženu nagradu sporazumijevši se međusobno na lijep način. A ako nastanu razmirice, neka mu onda druga doji dijete.* (Kur'an, 65:6)

5. *Neka imućan prema bogatstvu svome troši, a onaj koji je u oskudici – prema tome koliko mu je Allah dao, jer Allah nikoga ne zadužuje više nego što mu je dao; Allah će, sigurno, poslije tegobe, slast dati.* (Kur'an, 65:7)

Ukoliko majka ne može dojiti dijete, ako nema mlijeka u grudima, onda joj treba dodijeliti dojilju za dijete. Dojilja je druga majka u svakom smislu i po svemu izuzetak kada je riječ o nasljedstvu. Djeca dojilje postaju braća i sestre djetetu koje doji, a njen suprug postaje mu drugi otac. Nije dozvoljen brak djeteta koje doji s njegovom braćom ili sestrama po mlijeku ili s nekim od ostale uže rodbine s kim nije dozvoljen brak. Biološki otac dužan je davati naknadu majci koja doji njegovo dijete. Ukoliko biološki otac umre, njegovi nasljednici treba da plate naknadu dojilji, te da brinu o djetetu u toku prve dvije godine od rođenja, odnosno u vremenu dok doji.

U ranoj muslimanskoj državi veoma se mnogo i ozbiljno brinulo o dojenju. U vrijeme drugog halife, Omera ibn el-Hattaba, u sedmom stoljeću, svakom novorođenčetu izdvajan je doprinos kao vrsta društvene sigurnosti za zdravo i bezbjedno dojenje (Haq, 1967).

Medicinske i psihološke koristi dojenja

Majčino mlijeko na razvoj djeteta utječe na jedinstven način. Ono može sadržavati na stotine i hiljade raznovrsnih bioaktivnih molekula koje dojenče štite od infekcije i upala, te mnogostruko jača imunitet, razvoj organa i mikrobioloških struktura. Mlijeko sadrži nebrojeno mnogo tvari koje dalekosežno utječu na pravilan razvoj probavnog trakta, krvne sudove, nervni sistem i endokrini sistem. Struktura majčinog mlijeka mijenja se od kolostruma do kasne laktacije, njegov se okus razlikuje od majke do majke, te se svakodnevno mijenja nakon dojenja bebe. (*Pedijatrijska klinika Sjeverne Amerike,* 2013)

Al-Bar i Kandil (1986) navode sljedeće koristi i prednosti dojenja djeteta:

- Majčino mlijeko sadrži hranu koju dijete treba, u tačnoj mjeri i u najboljoj formi za probavljanje i apsorpciju. Hranjivi elementi mlijeka kojim se doji mijenjaju se svakog dana u skladu s potrebama bebe. Majčino mlijeko za novorođenče već je spremno po formuli koja predstavlja

najbolju moguću hranu za dijete. Mliječne žlijezde prilagođavaju se različitim potrebama bebe koja brzo raste.

- Majčino mlijeko prirodno je pohranjeno pri najboljoj temperaturi, te u njemu nema bakterija, a dostupno je kad god ga beba traži. Za majčino mlijeko ne treba čistiti flašice ili ih posebno pripremati u određeno doba.
- Dojenjem se između bebe i majke uspostavlja naročita psihološka veza.
- Dojenje majci pomaže da se vrati na težinu koju je imala prije trudnoće. Dojenjem se smanjuje materica usljed djelovanja oksitocina, koji luči hipofiza.
- Dojenje bebu štiti od nekoliko bolesti, poput dijareje i plućnih infekcija. Bebe koje doje imaju manju vjerovatnoću da će patiti od respiratornih i gastrointestinalnih bolesti, te je kod ovih beba stopa mortaliteta znatno manja nego kod beba koje ne doje. Majčino mlijeko sadrži imunoglobulin A, koji predstavlja antitijela u mliječnim žlijezdama proizvedena od limfocita iz ždrijela majke. Antitijela su sredstva imunog sistema kojima se tijelo bori protiv bolesti. Kolostrum, tekućina koja izlazi prije majčinog mlijeka, sadrži velike količine antitijela. Imunoglobulin A čini devedeset i sedam procenata holesterol proteina prvog dana, te se smanjuje na dvadeset i pet procenata četvrtog dana laktacije. Majčino mlijeko opskrbljuje bebu imunološkim ćelijama, koje stvaraju jak imunitet u borbi protiv bakterija, posebno ešerihije koli, stafilokoke aureusa, koksaki virusa B5, virusa herpesa,

U jednom članku časopisa *Enviromental Health Perspectives* iz 2008. nagalašava se sljedeće:

Struktura majčinog mlijeka prolazi kroz zadivljujuće kvantitativne promjene tokom procesa laktacije. Većina tih promjena dešava se sukladno razvojnom periodu bebe. Majčino mlijeko sadrži veliki broj različitih proteina, karbohidrata, masti, masnih kiselina, minerala i vitamina. Međutim, najveći potencijal koji štiti od bolesti nalazi se u raznovrsnim antitijelima, leukocitima, hormonima, antimikrobnim peptidima, citokinima, hemokinima i drugim bioaktivnim faktorima, koji mogu biti presudni u zaštiti bebe od raznih patogena u prvim sedmicama i mjesecima njenoga života.

poliovirusa i pneumokoke. Majke koje su osjetljive na tuberkulin svome djetetu prenose trajni imunitet.

- Kolostrum ima laksativni efekat, što bebama pomaže da imaju mekšu stolicu.
- Kravlje mlijeko, ili neko drugo mlijeko koje nije majčino, češće izaziva alergije kod ljudi. Ukoliko se izloži proteinima koji ne potiču iz majčinog tijela, novorođena beba ima veći rizik da dobije ekcem, bronhijalnu astmu i gastrointestinalne bolesti.
- Bebe koje doje razvijaju se brže i manje su podložne infekcijama i imunim oboljenima. Majčino mlijeko ojačava imuni sistem u razvoju, posebno u prvim mjesecima života bebe.
- Dojenje djeluje kontraceptivno. Manja je vjerovatnoća da će zatrudnjeti majka koja doji, te se na taj način stiče prirodna i ugodna kontrola rađanja za majke. Žene nemaju mjesečni ciklus dok doje, što je poznato kao laktacijska amenoreja.
- Djeci je majčino mlijeko neophodno samo tokom prvih devet do dvanaest mjeseci.
- Majčino mlijeko sadrži cinkov liganid, kojeg uopće nema u kravljem mlijeku. Nedostatak cinka češća je pojava kod djece koja nisu dojila, odnosno koja su hranjena pomoću flašice, kao i kod djece koja su ranije prestala dojiti majku.
- U poređenju s bebama koje doje, bebe koje se hrane umjetnom hranom podložne su većem broju infekcija tokom prve godine života. (*Reviews in Obstetrics and Gynecology,* 2009)
- Dojenje ima presudnu ulogu u optimiziranju mentalne snage beba. Majčino mlijeko sadrži važne gradivne materije koje se ne mogu naći niti u jednoj drugoj smjesi ili hrani za bebe. Bebe koje su dojile samo jedan mjesec imaju IQ od osam bodova prednosti kada pođu u obdanište, a ta razlika raste s većim periodom dojenja (BBC, 2002).

Majčino mlijeko pruža zaštitu od brojnih infekcija. Jedan izvještaj Agencije za zdravlje iz 2007 godine ukazao je sljedeće rezultate istraživanja o dojenju:

- Dojilje imaju smanjen rizik od raka dojke i raka jajnika.
- Dojenje najmanje tri mjeseca smanjuje rizik od dječijeg dijabetesa tipa 1, ali također znatno umanjuje mogućnost pojave dijabetesa tipa 2 koji se može pojaviti kasnije.
- Dojenjem se umanjuje dijabetes tipa 2 za majke koje nisu prethodno imale

Životinjsko mlijeko je prikladno za životinjsku mladunčad, a sastav mlijeka je različit za svaku životinju. Ova tabela pokazuje procenat osnovnih sastojaka mlijeka kod ljudi, krava, bizona i koza. Procenat vode je 88%, a ostatak izgleda ovako:

Mlijeko	Procenat proteina	Procenat masnoće	Procenat šećera	Procenat minerala
Ljudi	1.5	3–5	6	0.2
Krava	3	4	4	0.8
Bizon	3	6	4	0.8
Koza	3	4	4	0.8

Majkama se preporučuje da doje svoju djecu najmanje dvanaest mjeseci. Postoji obilje dokaza da je dojenje najbolji način hranjenja beba. Dojenje može smanjiti opasnost od raka pluća, raka jajnika, osteoporoze i drugih poremećaja kod žena. Dojenje stimulira matericu da se vrati u svoj prirodni položaj. (CNN, 7. decembar, 1997)

probleme sa dijabetesom. Svaka godina dojenja znatno umanjuje pojavu ove bolesti.

- Dojenjem najmanje šest mjeseci umanjuje se rizik od dječije leukemije kako od akutne limfocitne leukemije (za otprilike 19 procenata), tako i od akutne mielogene leukemije (za otprilike 15 procenata).
- Dojenje je povezano sa redukcijom rizika od sindroma iznenadne smrti beba za oko 36 procenata.
- Dojenje najmanje tri mjeseca veže se za smanjenje rizika od astme kod osoba koje nisu imale astmu u porodici za oko 27%. Ukoliko su osobe u porodici imale oboljele od asmte, procenat smanjena rizika od oboljena je 40% za djecu koja su mlađa od deset godina.
- Dojenjem se smanjuje rizik dobijanja prekomjerne tjelesne mase ili oboljevanja od gojaznosti u periodu adoloscencije i u zrelom dobu.
- Dojenjem se značajno smanjuje rizik od akutnih otitis medija.
- Dojenjem se značajno smanjuje rizik od atopijskog dermatitisa.
- Bebe koje su dojile značajno manje su izložene riziku od atipičnih gastroenteritisa (jedna studija u Engelskoj je pokazala da se ovaj rizik umanjuje za 64 procenta).
- Dojenjem se smanjuje rizik od oboljenja disajnog trakta kod beba (ovaj rizik umanjuje za oko 72 procenta kod jednogodišnjih beba koje se dojile četiri mjeseca ili više).
- Dojenjem se smanjuje rizik od postporođajnog krvarenja kod majki.
- Rani prestanak dojenja ili odustajanje od dojenja povezano je sa povećanim rizikom postporođajne depresije.

Dojenje u zapadnim zemljama

Procenat majki u SAD-u koje doje bebe u porastu je. U 2012. godini svoju djecu dojilo je oko 80 procenata majki, 51 procenat dojenčadi hranjeno je majčinim mlijekom do šest mjeseci, što je 35 procenata više nego u 2000. godini, dok se 29 procenata beba hranilo majčinim mlijekom do jedne godine, što je 16 procenata više nego 2000. godine. U Ujedinjenom Kraljevstvu, procenat majki dojilja iznosi oko 81 posto u 2010, od čega 83 procenta u Engleskoj, 74 procenta u Škotskoj, 64 procenta u Sjevernoj Irskoj i 71 procenat na Velsu. To je ukupno za oko pet procenata više nego 2005. godine.

DOJENJE I POSAO U SAD-U

Jedan od razloga zašto neke žene ne doje svoju djecu može biti i to što je dojenje zahtjevna akivnost. Novorođenčad doje na desetine puta tokom dana. Održavati taj ritam za vrijeme posla nije moguće.

Godine 2010. pokrenuta je inicijativa kojom se zahtijeva da poslodavci u SAD-u osiguraju "prikladno vrijeme za uposlenice koje doje svoje bebe do jedne godine života". Prema ovoj inicijativi, potrebno je osigurati i "mjesto koje je zaštićeno od pogleda i neželjenih upada, te koje se isključivo koristi za dojenje". Međutim, poslodavci ovo uglavnom

ne poštuju. Štaviše, preko 50 procenata radnica nema nikakvo dodatno slobodno vrijeme za dojenje. Ovi podaci preuzeti su iz Državnog odjela za rad SAD-a.

Godine 1993. UNICEF-ova nagrada dodijeljena je kompaniji John Hancock Mutual Life Insurance jer su u svojim radnim mjestima uveli sobe za dojenje i laktaciju, u kojima se nalaze električne izdajalice, udobne stolice i frižider.

S godišnjim prosjekom oko tri stotine trudnih radnica, ova kompanija otkrila je novi program i pritom uštedjela novac, oko šezdeset hiljada od uvođenja laktacijskih soba, jer su bebe koje doje zdravije, te majke rjeđe izostaju s posla. Također, proces povratka na posao nakon porodiljskog odsustva lakši je, pa majke često uzimaju i kraća porodiljska odsustva. Zbog činjenice da trideset i pet procenata beba koje doje manje obolijevaju od beba koje se hrane umjetnom hranom, majke koje doje odsustvuju s posla u prosjeku dvadeset sedam puta manje od majki koje ne doje. (Rona Cohen, School of Nursing, University of California, Los Angeles).

DOJENJE I POSAO U UJEDINJENOM KRALJEVSTVU

U Ujedinjenom Kraljevstvu radnica koja želi dojiti svoju bebu mora podnijeti pismeni zahtjev svome poslodavcu prije nego se vrati na posao nakon porodiljskog odsustva. Poslodavcima u Ujedinjenom Kraljevstvu zakonski se nalaže da osiguraju mjesto za odmor trudnicama i dojiljama, uključujući i ležaj. Međutim, ne postoje zakonske odrednice kojima se od poslodavca traži da osigura mjesto u kojem će se isključivo dojiti bebe ili čuvati majčino mlijeko. Nadalje, poslodavci nisu dužni dojiljama osigurati plaćeno odsustvo.

Vještačko mlijeko za bebe, pothranjenost i bolesti

Organizacije UNICEF i WHO smatraju da su ove kompanije ubica broj jedan u državama u razvoju kada je riječ o bebama. Navedene organizacije savjetuju vladama da se zabrani reklamiranje dječije hrane. Bebe koje se hrane na flašicu često konzumiraju razblaženu i kontaminiranu hranu, koja sadrži tek nekoliko hranjivih sastojaka te veliki broj mikroorganizama zbog korištenja vode iz nehigijenskih izvora. Organizacije UNICEF i WHO došle su do otkrića koja pokazuju da se godišnje u zemljama u razvoju desi oko 9.4 miliona slučajeva pothranjenosti, a od toga

Američka akademija pedijatara preporučuje obavezno dojenje šest mjeseci, te dalje dojenje s postepenim uvođenjem prikladne hrane, dok se dodatno dojenje za godinu dana i duže preporučuje ukoliko to žele beba i majka.

je najmanje polovina uzrokovana hranjenjem na flašicu. Slično ovome, u zemljama u razvoju godišnje umre oko deset miliona beba usljed bolesti digestivnog sistema. Polovina njih umire usljed hranjenja na flašicu, pri čemu bi dojenje bilo spasonosno. Dojenje pruža zaštitu od niza bolesti, te predstavlja najoptimalniju ishranu koju možete dati svome djetetu, a pritom je i besplatna.

Pothranjenost je glavni uzrok smri tri miliona djece godišnje, odnosno 45 procenata od ukupnog broja (*The Lancet,* 2013). Preko dvije trećine ovih smrti desi se tokom prvih mjeseci djetetovog života, te se najčešće povezuju s neprimjerenim prehrambenim navikama poput hranjenja na flašicu, te nepravilnog i neadekvatnog hranjenja dopunskom hranom, kako navodi Svjetska zdravstvena organizacija u izvještaju iz 2010 godine. Slaba ishrana tokom začeća i trudnoće značajno doprinosi pothranjenosti budućeg djeteta. Zbog toga se sprečava pravilan fizički razvoj, pa su pothranjena djeca u većoj opasnosti od raznih bolesti, a posebno od dijabetesa.

Prema izvještajima orgnizacije *The World Food Programme,* svako šesto dijete u zemljama u razvoju ima manjak tjelesne mase, a to je otprilike milion djece. Nadalje, svako četvrto dijete u svijetu ometeno je u svom razvoju. Optimalno dojenje beba do dvije godine ima najveći utjecaj na zdravlje djeteta i prevenciju bolesti sa smrtnim posljedicma. Ukoliko bi bilo primijenjeno, ovakvo dojenje moglo bi spasiti od smrti 800 000 djece do pet godina u zemljama u razvoju (*The Lancet,* 2013, citirano prema UNICEF). Humanitarna organizacija *Save the Children* procjenjuje da bi se 22 procenta smrti novorođenčadi moglo spriječiti ukoliko bi bebe počele dojiti prvog sata nakon rođenja, a 16 procenata ukoliko bi počele dojiti tokom prvih 24 sata. Također, UNICEF tvrdi da "djeca koja doje imaju **najmanje šest puta veću šansu da prežive** prve mjesece života nego djeca koja ne doje. Dijete koje doji ima 14 puta manje šanse za iznenadnu smrt u prvim mjesecima od djeteta koje ne doji. Također, dojenje drastično smanjuje smrt uzrokovanu akutnim respiratornim upalama i dijarejom, a to su dva glavna uzroka smrti male djece (Lancet, 2008)." Međutim, prema podacima iste organizacije, u zemljama u razvoju tek je 39 procenata djece koja doje do šest mjeseci.

Iako postoji napredak u globalnom nastojanju da se smanji smrtnost djece, najveći procenat umrle djece i dalje su novorođenčad. Premda su neke zemlje napravile značajan pomak kada je riječ o dojenju novorođenčadi, poput Šri Lanke, Kambodže i Gane, ipak 92 miliona djece koja ne doje žive u tek 10 zemalja svijeta koje ne čine ništa u vezi s dojenjem, a to su: Indija, Kina, Nigerija, Indonezija, Filipini, Etiopija i Vijetnam (Save the Children, 2013). Tržište mliječnih proizvoda za bebe jedno je od najvećih u svijetu. Ono se najbrže razvija u Aziji, oko 53 procenta, prema podacima organizacije *UBIC Consulting* iz 2014. Tržište vještačkog mlijeka za bebe vrijedi milijarde i u sve većem je usponu. Prodaja ovih proizvoda raste između deset i dvadeset procenata, a približno je stabilna samo u bogatim zemljama. U Istočnoj Aziji i na Pacifiku broj dojilja pao je sa 45 procenata u 2006. na 29 procenata u 2012. godini, prema podacima organizacije *Save the Children* iz 2013. godine. Neke kompanije koje se bave prodajom i proizvodnjom vještačkog mlijeka za bebe i hranom za bebe imaju takve marketinške strategije da uvjere majke kako je vještačka hrana najbolja za njihovu djecu, iako je one ne mogu priuštiti.

Stavovi imama Alije i Ibn Hazma o dojenju

Dojenje se smatra prirodnim pravom djeteta kod njegove majke. Majke se potiču da doje svoju djecu. U tom smislu Ibn Hazm kaže:

> **"Majka treba dojiti dijete makar bila i kraljeva kćer. Ona ne može biti oslobođena te dužnosti, osim ako nije sposobna za dojenje."** (IBN HAZM, TOM X)

Da se pridržavamo islamskih propisa, mnogi problemi koji pogađaju djecu i njihove majke mogli bi se izbjeći. Imam Alija Ibn Ebi Talib kaže:

> **"Nijedno mlijeko koje beba pije nije slađe i blagoslovljenije od majčinog mlijeka."**

Period dojenja

Postoje razlike u mišljenjima pravnika, ali opći konsenzus je da dojenje ne treba prelaziti dvije godine. Ako je majka zdrava i ima mlijeka u grudima, bolje je da doji dvije godine. Navest ćemo komentar Jusufa Alija na petnaesti ajet sure El-Ahkaf, u kojoj se kaže:

> *Čovjeka smo zadužili da roditeljima svojim čini dobro; majka njegova s mukom ga nosi i u mukama ga rađa, nosi ga i doji trideset mjeseci. A kad dospije u muževno doba i kad dostigne četrdeset godina, on rekne: "Gospodaru moj, dozvoli mi da ti budem zahvalan na blagodati koju si darovao meni i roditeljima mojim, i pomozi mi da činim dobra djela kojima ćeš zadovoljan biti, i učini dobrim potomke moje; ja se, zaista, kajem i odan sam Tebi."* (Kur'an, 46:15)

Jusuf Ali ovako komentira navedeni ajet: "Maksimalni period dojenja je dvije godine. To je period kada se upotpuni nicanje zuba kod djeteta. Donji mliječni sjekutići niču između šestog i devetog mjeseca, a potom mliječni zubi niču u intervalima, sve dok se ne pojave očnjaci. Kutnjaci se pojavljuju oko dvadeset i četvrtog mjeseca bebinog života, i s njima se upotpunjuje sistem mliječnih zuba kod djeteta. Priroda od njega sada očekuje da žvaće i grize te da u potpunosti bude nezavisan od majčinog mlijeka. S druge strane, majka osjeća bol kada doji dijete koje je dobilo sve mliječne zube. Stalni zubi počinju u šestoj godini djeteta, dok kutnjaci rastu u dvanaestoj

godini. Treći kutnjaci su umnjaci, koji se mogu pojaviti od osamnaeste do dvanaeste godine, a možda nikada ne niknu."

Neki učenjaci smatraju da dojenje nakon dvije godine može naštetiti djetetu u fizičkom, mentalnom i psihičkom pogledu. Američka pedijatrijska akademija je 1997. godine preporučila majkama da doje svoju djecu najmanje od šest do dvanaest mjeseci. U stvarnosti, tek dvadeset procenata majki u Sjedinjenim Američkim Državama doje svoju djecu nakon šestog mjeseca. Američka pedijatrijska akademija kasnije je izdala još jednu preporuku prema kojoj bi majke djecu trebalo da doje najmanje jednu godinu dana. Ova akademija navela je listu prednosti dojenja, na kojoj se između ostalog nalazi i manja jerovatnoća obolijevanja od od raka materice, raka dojke i osteoporoze.

Poslanik Muhammed, a.s., u više hadisa govorio je o dojenju i dojiljama. Kad god je to moguće, biološka majka bi trebalo da doji svoje dijete, osim u slučajevima kada postoji neki medicinski razlog koji bi bio opravdanje za majku da ne doji te da uposli dojilju. Poslanik, a.s., tako u jednom hadisu kaže:

> "Budite pažljivi ko će vam biti brat po mlijeku! Dojilju zovnite samo ukoliko je beba gladna!" (HADIS PRENOSI BUHARI)

MEĐUNARODNI SIMBOL ZA DOJENJE

Jedna od prednosti javnog obznanjivanja braka jeste da se bude sigurno da se greškom ne stupi u brak sa sestrom, odnosno bratom ili ocem po mlijeku. Na javnoj ceremoniji vjenčanja svako ima priliku da dođe i da posvjedoči da se radi o srodstvu po mlijeku ukoliko je to zbilja slučaj.

Korisni savjeti za majke koje doje

Ove savjete preuzeli smo iz El-Aminovog djela iz 1998. godine i prilagodili ih.
Iako se proces dojenja odvija na prirodan način, on se svakako može unaprijediti na više načina. Sada ćemo navesti neke korisne savjete majkama koje doje svoju djecu:

- Pripremite se prije nego što se beba rodi. Pročitajte neke knjige o dojenju. Prisustvujte nekom predavanju ili časovima u bolnici, zdravstvenoj instituciji ili se posavjetujte s onima koji znaju dosta o dojenju i laktaciji. Nakon što se upoznate s organizacijom koja je aktivna u vezi s ovim pitanjima, priključite joj se i dajte joj potporu.
- Kod dojenja je veoma bitan položaj tijela majke. Neka bradavica bude 2-3 centimetra u bebinim usnama. Ne naginjite se prema bebi, već sebi privucite bebu. Malehni jastuk može biti od pomoći.
- Neka beba doji jednu dojku dok ona potpuno ne omekša. Pokreti bebinih usana kreću se od onih izuzetno aktivnih do sporih. Nakon što se pokreti uspore i dojka omekša, ponudite bebi drugu dojku. Bolje je da se tokom dojenja opusti i omekša jedna dojka, nego da djelimično dojite bebu iz jedne i druge dojke. Prva porcija mlijeka jeste *obrano mlijeko*, druga porcija je *pravo mlijeko*, a treća porcija je poput *vrhnja*. Vrhnje unosi ravnotežu u proces dojenja bebe i smiruje bebu i njen plač.

- Prirodno je da u prvih nekoliko dana grudi nabujaju i nabreknu. Ukoliko bebe ne mogu dojiti zbog nabreklih bradavica, istisnite malo mlijeka prije dojenja.
- Pobrinite se za bolne bradavice kvalitetnim kremama i uljem. Bol će se smanjiti ukoliko se bradavice prirodno osuše, pa se na njih nanesu organski proizvodi poput maslinovog ulja ili čistog lanolina.
- Potrebno je piti što više vode. Čaj od piskavice i bijeli luk povećavaju zalihe mlijeka u tijelu dojilje.
- Veoma je bitno početi dojiti u prvom ili drugom satu nakon poroda, kad je beba budna.
- Koliko često treba dojiti bebu? U prve dvije ili tri sedmice ponekad treba i da probudite bebu da je nahranite. Beba doji najmanje svaka tri sata tokom dana i svaka dva sata tokom noći. Česta dojenja veoma su bitna za bebu, ali i za stvaranje zaliha mlijeka u tijelu majke koja doji. Što beba više doji, majka proizvodi više mlijeka. Kako beba dobija na težini, povećava se i njen apetit za dojenjem.
- Hranjanje izdojenim mlijekom na flašicu. Ne treba davati izdojeno mlijeko na flašicu bebi sve dok se ne uspostavi pravilan ritam dojenja, a za to treba od tri do pet sedmica. Ponekad je dobro da neko drugi bebi da flašicu s izdojenim mlijekom, a ne majka. Sa malo vježbe, beba se lahko može naviknuti na flašicu s izdojenim mlijekom, ali pritom i dalje regularno dojiti.
- Neke bebe nemaju problema s dojenjem, dok drugima treba duže vremena da nauče dojiti. Ne treba da se brinete ukoliko beba u početku ne zna dojiti.
- Nemojte odustajati od dojenja. Jedna majka kazala je da joj je bilo potrebno šest sedmica da uđe u pravilan ritam dojenja, ali se nakon toga uspostavlja predivna i trajna veza s bebom.
- Prvih sedmica može doći do bola i povreda na bradavicama. U tom slučaju dobro je nakon dojenja pustiti malo mlijeka i protrljati ga po bradavicama. Također, bitno je da se bradavice osuše na zraku.

Majke uživaju u dojenju. Nije potrebno za to pripremati nikakvu posebnu hranu. Majke koje doje razviju poseban osjećaj bliskosti s bebama, koje se rjeđe razbolijevaju i dobijaju infekcije. Prije rođenja, majke treba da naprave listu potrebnih pomagala i usluga, ukoliko bi imale određene poteškoće prvih dana dojenja da imaju potrebne stvari pored sebe, te da znaju koga treba pozvati.

Primjer dnevne ishrane za majku

Sada ćemo navesti jedan primjer dnevne ishrane za majku koja doji:

- tri porcije proteina, poput piletine ili ribe;
- dvije porcije hrane bogate vitaminom C, poput narandži;
- pet porcija kalcija, poput mlijeka ili sira;
- šest porcija voća i povrća, poput kokosa i špargli;
- šest porcija složenih ugljikohidrata, poput integralnog hljeba;
- jedna porcija hrane bogate željezom, poput govedine ili graška;
- mala porcije hrane bogate masnoćom, poput sira ili punomasnog mlijeka;
- osam čaša vode;
- vitamini za trudnice ili žene koje doje.

Dobra i kvalitetna ishrana pomaže majci da ima dovoljne zalihe mlijeka za dojenje, da ima energije, te da izgubi kilograme koje je dobila tokom trudnoće. Također, veoma je bitno da majka pije mnogo mlijeka ili će kasnije imati problema s nedostatkom kalcija.

Fizički jaka nacija

Kur'an i hadisi poslanika Muhammeda, a.s., na mnogo načina govore o snazi i jačini. U Kur'anu se kaže:

> *Vi ste narod najbolji od svih koji se ikada pojavio: tražite da se čine dobra djela, a od nevaljalih odvraćate, i u Allaha vjerujete. A kad bi sljedbenici Knjige ispravno vjerovali, bilo bi bolje za njih; ima ih i pravih vjernika, ali, većinom su nevjernici.* (Kur'an, 3:110)

> *I protiv njh pripremite koliko god možete snage i konja za boj, da biste time zaplašili Allahove i vaše neprijatelje, i druge osim njih – vi ih ne poznajete, Allah ih zna. Sve što na Allahovom putu potrošite naknađeno će vam biti, neće vam se nepravda učiniti.* (Kur'an, 8:60)

Poslanik Muhammed, a.s., kaže: "Jak vjernik bolji je i draži Allahu, dželle šanuhu, od slabog vjernika, ali je u obojici dobro." (HADIS BILJEŽI MUSLIM). Treba znati da riječ jak ili snažan, na arapskom jeziku *kavijj*, označava snagu vjere i tijela. Sve navedene kvalifikacije, "najbolja zajednica", "pripremanje sve moguće snage" i "snažan vjernik" odnose se na biološke ili fizičke aspekte, kao i na duhovne i etičke aspekte. U svjetlu prethodnih poglavlja možemo izvući sljedeći zaključak:

> Jedna zajednica može preteći sve druge zajednice po fizičkoj snazi ukoliko slijedi sljedeće smjernice:

- Izaberite zdravog supružnika.
- Klonite se svih oblika vanbračnih seksualnih aktivnosti. To osigurava budućem potomstvu da bude slobodno od seksualno prenosivih bolesti uključujući i AIDS, koji nije i jedina bolest.
- Jedite pravilno. Roditelji, trudnice i djeca treba da jedu *ezka ta'amen* (što je također opisano i kao *tajjibat*), a to je: dobra, kvalitetna, nutritivna i čista hrana. Nije dozvoljeno konzumirati svinjetinu, krv, strv i uginule životinje. Kur'an potiče na konzumiranje vode, mlijeka i meda; voća (datula, grožđa, maslina i

nara), mesa (peradi, morske ribe, govedine i janjetine), te povrća (luka, crvenog i bijelog, krastavaca, žitarica i mahunarki).

- Potrebno je imati higijenski čist stil života. Mikrobi se uklanjaju jednostavnim pranjem ruku prije i poslije svakog jela. Koristite lijevu ruku dok ste u toaletu, a desnu ruku dok jedete. Uzimajte abdest pet puta svakog dana.
- Izbjegavajte opojna sredstva, alkohol, droge i duhan. Fetus će se posebno dobro razvijati i roditi zdrav ukoliko roditelji izbjegavaju hemikalije i nedozvoljena sredstva.
- Dojite bebe. Djeca brzo rastu, razvijaju svoju osobenost i karakter, te dobijaju na fizičkoj i mentalnoj snazi, pa ih učinite čestitim ljudima i predvodnicima dobročinitelja.

Porodiljsko odsustvo s posla trebalo bi biti duže od osam sedmica. Godina porodiljskog odsustva pomaže majkama da se u potpunosti posvete brizi o svojim bebama, da odgajaju buduće lidere, baš kao što je to učinila Musaova majka.

Na kraju, prvih pet godina presudne su za razvoj zdrave i snažne osobe dobrog karaktera. Ove godine posebna su prilika koju ne smijemo propustiti. Navedene smjernice dovest će zajednicu do stadija najboljih među ljudima.

Kada odgojimo snažnu i zdravu djecu, možemo ih podučiti vjeri, mudrosti, znanju i vještinama. Sve ovo dolazi kasnije, kako nam je to pokazano u primjeru Musaa, a.s., i Jusufa, a.s., te drugih poslanika.

U Kur'anu se tako kaže:

I kad se on opasa snagom i stasa, dadosmo mu mudrost i znanje; tako Mi nagrađujemo one koji dobra djela čine.
(Kur'an, 28:14)

Dojenjem se stvara čvrsta osnova za pojavljivanje najbolje zajednice jer:

a) Dojenje djetetu daje fizičku snagu, psihičku nadmoć i emocionalnu energiju.
b) Dojenjem beba unosi posebnu vrstu hrane, nemjerljivo kvalitetniju od vještačkih formula za dječiju hranu koja se daje u flašicama
c) Dojenje je najprirodniji način hranjenja bebe.

I dok se ljudsko znanje neprestano mijenja i proširuje, Božije knjige naglašavaju određene univerzalne kategorije, ono što uvijek treba ili ne treba činiti kako bi ljudi izvukli pouku i dobrobit iz svega toga.

Ovaj Kur'an vodi jedinom ispravnom putu, i vjernicima koji čine dobra djela donosi radosnu vijest da ih čeka nagrada velika. (Kur'an, 19:9)

Muslimani danas narušavaju i krše temeljne smjernice poslanika Muhammeda, a.s., kada je riječ o zdravom životu. Nijedna muslimanska zemlja nije među dvanaest zemalja s najdužom životnom dobi. U Afganistanu ljudi žive najkraće, muškarci u prosjeku četrdeset i tri, a žene četrdeset i četiri godine!

(UJEDINJENE NACIJE, 2010)

Aktivnosti

AKTIVNOST 39: SMETA MI...

Planirajte u vašoj porodici vrijeme kada ćete sjesti i razgovarati o onome šta svakom pojedinačnom članu vaše porodice smeta. Nakon što o tome porazgovarate, razmotrite načine kako da izbjegavate ove radnje.

SMETA MI KAD:

- pica, baklava ili kolač nisu pravilno isječeni;
- kada djeca za sobom ne kupe smeće, pa to moraju učiniti roditelji za njih;
- kada se smeće baca pored kante za smeće, a ne u nju;
- kada ljudi kasne na zakazane sastanke,
- kada suprug dođe kući kasno, a da o tome prethodno ne kaže svojoj supruzi;
- kada ljudi zaborave zavezati pertle i niko ih na to ne podsjeti;
- kada ljudi izađu iz toaleta i ne operu ruke;
- kada se ljudi ne zaključaju kada uđu u toalet;
- kada ljudi ostave na svojim stolovima šoljice s kahvom, čajem ili vodom i ne popiju sve što je u njima;
- kada su ljudi nepočešljani, te kada imaju velike obrve i bradu;
- kada ljudi na svome stolu imaju razbacane olovke, stikere i ostale stvari;
- kada se roditelji smiješe svojoj djeci dok se ona loše ponašaju u gostima kod prijatelja;
- kada ljudi šire glasine i ogovaraju, a Kur'an to opisuje kao jedenje ljudskog mesa;
- kada neko postavi pitanje djetetu, a roditelj odgovara za njega;
- kada ljudi često prekidaju djecu u razgovoru;
- kada domaćin tjera gosta da jede previše;
- kada ljudi iznose rasističke komentare ili šale;
- kada ljudi stave na tanjir previše hrane, pa to ne pojedu i bace;
- kada gosti dođu nenajavljeno;
- kada se gosti miješaju te kažnjavaju djecu domaćina zbog neprikladnog ponašanja, a bez ikakve dozvole roditelja;
- kada roditelji prekrše obećanje dato djeci i za to se iskreno ne pokaju;
- kada ljudi od vas traže savjet a ne kažu vam obje strane priče;
- kada ljudi koriste lift, umjesto stepenica;
- kada neko ne prenese određenu vijest u potpunosti i tačno;
- kada posjetitelji u bolnici ostanu predugo kod pacijenta;
- kada je neko ljut na vas a ne kaže vam razlog;

- kada ljudi nepromišljeno troše novac, hranu, papir, lijekove, vrijeme, maramice i sapun;
- kada vozači šalju SMS poruke ili razgovaraju telefonom za vrijeme vožnje. Na nekim mjestima protivzakonito je koristiti mobitel tokom vožnje;
- kada vam ljudi kihnu i kašlju u lice, i ne prekriju svoja usta ili lice;
- kada ljudi ne isključe zvono na svom telefonu za vrijeme namaza ili u čitaonici;
- kada odjeća i čarape kod ljudi imaju neugodan miris;
- kada ljudi ostave kupatila ili toalete sa dosta vode na podu koju nisu obrisali;
- kada istovremeno govori više osoba;
- kada vozači sviraju bez razloga i cilja;
- kada ljudi više puta nepravilno koriste neku riječ ili frazu;
- kada neka osoba priča preglasno i uznemirava ostale, a neko drugi priča isuviše tiho, te ga slušatelji ne mogu čuti;
- kada ljudi bez potrebe drže svjetla upaljenim;
- kada neko preskače red bez dozvole;
- kada gosti ne poštuju pravila koja je u svome domu postavio domaćin;
- kada domaćin odlaže jelo zbog nekoga ko kasni;
- kada ljudi koriste previše vode za pranje ruku;
- kada slavine nisu do kraja zavrnute;
- kada ljudi ne koriste maramice kad pljuju, već pljuju po podu;
- kada ljudi ne pokupe smeće za sobom;
- kada razgovaraju ili međusobno šapuću za vrijeme sastanka;
- kada ljudi blokiraju prolaz dok razgovaraju;
- kada neko pogriješi i onda se iskreno ne izvini niti pokaje zbog propusta;
- kada vas ljudi pozovu u goste, i ne kažu vam šta će biti za jelo niti hoće li ga biti;
- kada ljudi iz kutije izvade previše papirnih maramica;
- kada ljudi previše ili premalo iskoriste vrijeme za svoj govor;
- kada se ljudi mršte, umjesto da se smiju;
- kada nekog pozdravim, a on mi ne odgovori;
- kada su sobe kod nekog presvijetle ili premračne;
- kada me ljudi uznemiravaju jer su preglasni, prezahtjevni ili preznatiželjni.

Svaki član porodice treba na ovu listu dodati ono što mu smeta i što mu se ne sviđa.

POGLAVLJE 11

Mozak djeteta: Iskoristi ili izgubi

- Uvod **216**
- Vrijedna prilika **216**
- Razvoj neurona i veza u mozgu **217**
- Vid **218**
- Zvuk **219**
- Muzika **219**
- Emocije **220**
- Stres može poremetiti emocionalne veze **220**
- Kretnja **221**
- Vokabular i pamćenje u djetinjstvu **221**
- Kako se mozak mijenja **222**
- Roditelji trebaju pozitivno pričati svojoj djeci **222**
- Predškolski odgoj u Sjedinjenim Američkim Državama **223**
- Šta mogu učiniti roditelji? **224**
  Logički um 224
  Muzički um 224
  Jezički um 224
- Islam, pjevanje i muzika **225**
- Slike i skulpture u islamu **226**
- Razvoj djeteta koje je prohodalo **227**
  Usmjeravanje pažnje na važne obrasce u okolini 227
  Podsticanje na učešće djece u aktivnostima 227
  Razgovor s djecom i objašnjavanje onoga što im je kazano 228
  Stvaranje pozitivne, predvidive i atmosfere zahvalnosti 228
  Ohrabrivanje i zahvalnost 228
- Razvoj mozga: Emocionalni utjecaj na dječake i djevojčice **229**
- Da li je uspjeh čovječanstva određen prije pete godine?! **229**
- Aktivnosti 40 **231**

Uvod

Allah vas iz trbuha majki vaših izvodi, vi ništa ne znate, i daje vam sluh i vid i razum da biste bili zahvalni. (Kur'an, 16:78)

Kur'an tvrdi da se bebe rađaju bez znanja. Bog ih je opskrbio sredstvima za stjecanje znanja, a to su na prvom mjestu čulo sluha, pa potom čulo vida, te, naposljetku, kompleksan niz misli, emocija i osjećanja, koji se u Kur'anu opisuju terminom *fuad*. Biologija nam kazuje da je centar sluha smješten u prednjoj strani mozga, dok se centar vida nalazi na zadnjoj strani mozga. Između ova dva centra nalaze se drugi centri. Sve to čini kognitivni sistem čovjeka, koji se veže za razumno djelovanje čovjeka i njegovo odgovorno ponašanje. Zanimljivo je da Kur'an navedena tri pojma, sluh, vid i osjećaje, uvijek spominje istim poretkom kao da su oni nerazdvojni. Dakle uvijek se kazuje na prvom mjestu o sluhu, potom o vidu i konačno o osjećajima.

Potrebno je da razumijemo kako funkcioniše dječiji mozak, te kako se on oblikuje i razvija. Kada govorimo o toj temi, veoma je bitno usredočiti se na važan period djetetovog ranog iskustva u djetinjstvu, te na načine kako ta iskustva pomažu moždane operacije vezane za logiku, matematiku, muziku, jezik i emocije. Jednom kada ovo shvatimo, moći ćemo u potpunosti cijeniti značaj dojenja u prve dvije godine djetetovog života.

Vrijedna prilika

"Kako bismo se prema bebama odnosili na ispravan način, potrebno je da razumijemo njihovu biologiju. Razni dijelovi mozga sazrijevaju u različita doba, iako se to većinom dešava na samom početku života, odnosno tokom djetinjstva. Posljedica svega toga jeste da su različiti moždani sklopovi najosjetljiviji na određena iskustva u različitim uzrastima. Dajte svojoj djeci poticaje i stimulišite ih kada im je potrebna stimulacija, i sve će biti moguće, ali ako odustanete, rezultat će vjerovatno biti neuspješan." (Begley, 1996)

Iako ljudski mozak teži tek otprilike hiljadu i tri stotine i šezdest grama, u njemu se nalaze milijarde moždanih poveznica, te beskrajna snaga *procesiranja*. Ukoliko zamislimo da su dva velika svjetska grada povezana ogromnim autoputom, te da se s njega drugi putevi vežu za ostale gradove svijeta, to opet ne bi moglo dočarati koliko je kompleksna mreža neuronskih veza u mozgu. Čak i kada bismo uspjeli zamisliti da se na spomenute puteve vežu drugi putevi i ceste koji ih povezuju sa svim selima na svijetu, ova velika mreža glavnih i sporednih puteva i dalje ne bi u potpunosti mogla predočiti složeni sistem u mozgu, a ne treba ni spominjati da zemlja ne bi mogla podnijeti toliku mrežu puteva.

Kada govorimo o razvoju mozga, problem jeste da ukoliko se navedeni putevi ili poveznice ne izgrade tokom prvih godina djetinjstva, nemoguće ih je izgraditi kasnije. Kakva šteta! To je upravo ono što se često dešava, te veoma vrijedne prilike, zlatne šanse, rekli bismo, odlaze u nepovrat. To je uistinu ogromna tragedija. Stoga, veoma je bitno naučiti kako graditi moždane veze i razvijati ih kod naše djece.

Moć upijanja u mozgu

Koliko mnogo uputa ili ulaznih podataka može upiti mozak djeteta od tri godine?

Ako zamislimo da je mozak najjači i najsofisticiraniji računar koji se ikada može zamisliti, dječija okolina ima ulogu tastature koja u računar unosi iskustvo. Taj računar ima toliko mnogo memorijskog kapaciteta da tokom prve tri godine može pohraniti onoliko koliko to može učiniti čitava vojska ljudi. Krajem treće ili četvrte godine ovaj proces se usporava. Računar će i dalje prikupljati informacije ali smanjenim intenzitetom. Kako starimo, ovaj proces slabi, jer naše moždane ćelije i sinapse počinju odumirati. Stoga moramo iskoristiti ovu priliku prije nego ona nestane nakon treće godine. (KOTULAK 1993)

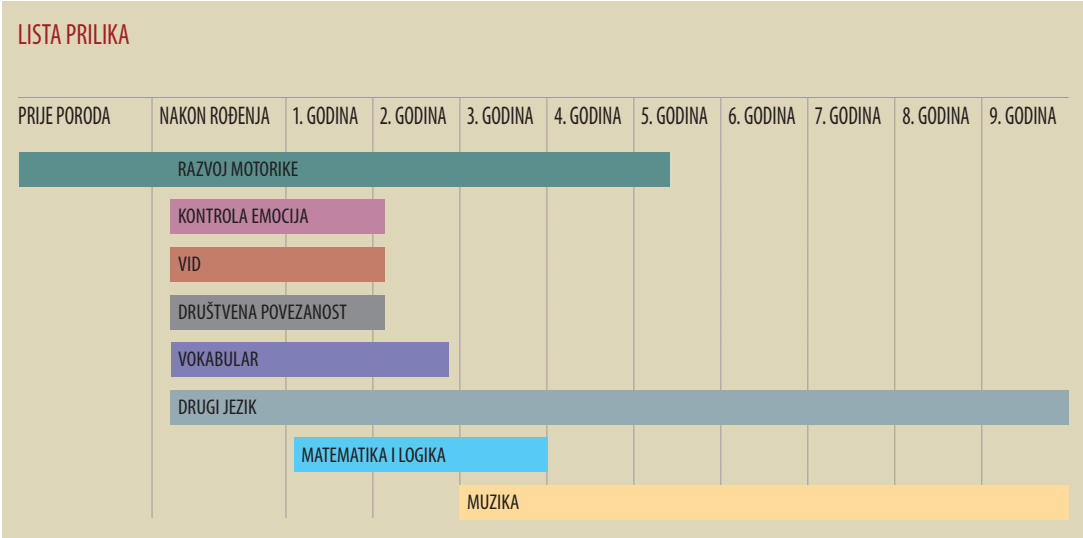

Rycus and Huges 1998

Da ponovimo, Kur'an tvrdi da se dijete rađa bez ikakvog znanja, kao što se navodi u suri En-Nahl: *Allah vas iz trbuha majki vaših izvodi, vi ništa ne znate, i daje vam sluh i vid i razum da biste bili zahvalni.* (Kur'an, 16:78)

Razvoj neurona i veza u mozgu

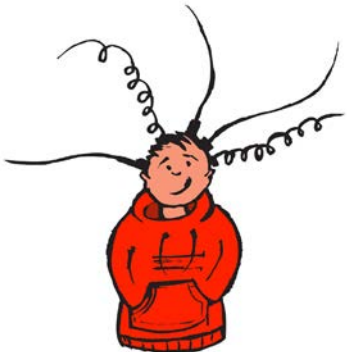

"Mozak je isprepleten od milijardi moždanih ćelija ili neurona. Neki neuroni kontrolišu disanje, neki su odgovorni za otkucaje srca, neki regulišu tjelesnu temperaturu dok neki izazivaju reflekse. Međutim, nakon rođenja milijarde i milijarde neurona ostaju neiskorišteni. Oni su poput kompjuterskih čipova koji su tek izašli iz proizvodnje i u njih treba instalirati programe. Ukoliko se neuroni iskoriste, postaju integrirani u moždani sklop i povezani s drugim neuronima. Ukoliko se ne iskoriste, oni mogu odumrijeti. Iskustva tokom djetinjstva određuju koji će neuroni biti iskorišteni i umreženi u moždani sklop baš kao što programeri za tastaturom određuju i konfiguriraju kompjuterski sistem. Tipke koje zadaju komande ustvari jesu

iskustva u djetinjstvu, koja određuju do kojeg nivoa će se razviti njegovi kapaciteti, samopouzdano ili bojažljivo, rječito ili ćutljivo. Rana iskustva tako su moćna da mogu u potpunosti promijeniti ono u šta će se buduća odrasla osoba pretvoriti." (Nash, 1997)

Do perioda punoljetstva, čovjekov mozak biva premrežen sa stotinu milijardi neurona, a oni prave veze sa stotinama milijardi drugih neurona tako da mozak u tom uzrastu ima već preko stotinu triliona neuronskih veza. Upravo ove veze, kojih ima više negoli galaksija u poznatom nam svemiru, daju mozgu tako nadmoćnu i neuporedivu snagu. Tradicionalno se smatralo da je dijagram neuronskih mreža predodređen, poput nacrta za novu kuću, te da to određuju geni dok se oplođeno jajašce nalazi u utrobi majke. Međutim, iako polovina gena ima ulogu u centralnom nervnom sistemu, njih nema toliko da mogu odrediti i u potpunosti utjecati na složeni sistem neuronskih mreža i poveznica. Stoga, postoji druga mogućnost, geni određuju samo osnovne ili glavne moždane sklopove, dok nešto drugo određuje trilione drugih istančanih poveznica. To nešto je okolina, bezbrojne poruke koje mozak prima iz vanjskog svijeta. "Postoje dvije faze stvaranja poveznica u mozgu: rani period dok se još nije steklo iskustvo i kada ono nije potrebno, i drugi period kada je ono veoma važno." (Carla Shatz, 1996, University of California, u: Nash, 1998). Međutim, kada dođe do umreženja ili povezivanja, postoje ograničenja koje nervne ćelije same sebi postave. To se naziva "kritičnim periodima", i pod njima se misli na "razne prilike koje priroda drži otvorenim, počevši od rođenja, a koje se poslije zatvaraju, jedna za drugom, sa svakom nadolazećom godinom."

Implikacije svega ovoga istovremeno su obećavajuće i uznemirujuće. S pravilnim dotokom informacija u pravo vrijeme, skoro sve je moguće. Međutim, ukoliko se prilika propusti, možemo se suočiti s ogromnim hendikepom. Ono što dijete ostvari u intenzivnim školskim programima može biti privremeno, jer se s intenzivnim instrukcijama počne poprilično kasno, i stoga ne dolazi do stvaranja jakih nervnih poveznica. Velika greška jeste također odgađanje učenja drugog jezika. Opravdano je pitanje, koje postavlja dr. Chugani, zašto se učenje drugog jezika odgađa sve do srednje škole. Tada već biva prekasno – zaključuje dr. Chugani (Dr. Harry Chugani, Dječija bolnica u Mičigenu).

Centri za vid, sluh, emocije i pokrete u mozgu mogu se opisati na sljedeći način:

Vid

Neuroni se intenzivno razvijaju u centru za vid u razdoblju od drugog do četvrtog mjeseca, što korespondira s vremenom kada beba počne da primjećuje svijet oko sebe. Sam vrhunac dešava se osmog mjeseca, kada se svaki neuron povezuje sa zapanjujućih petnaest hiljada drugih neurona. Dijete rođeno sa potpunom kataraktom ima mogućnost da razvije vid jedino ukoliko se operacija obavi prije druge godine života, mada je potreban dug proces oporavka i vježbanja, vrlo često uz korištenje pomagala za vid. Ispitivanja na mačkama potvrdila su ovu činjenicu.

Zvuk

"Do dvanaestog mjeseca bebe ne mogu razaznavati zvukove koji nisu bitni u njihovom jeziku, a brbljanje je ustvari njihov naslijeđeni način govora" – kaže Patricija Kuhl s Univerziteta u Vašingtonu. Ovo objašnjava zašto Japanci ne mogu razlikovati slova L i R, kao u riječima "leži" i "reži". Također, mnogi nearapi ne razlikuju slova krupno d (*dad*) i krupno z (*za*).

Učenje drugog jezika nakon maternjeg, a ne uporedo, mnogo je teže. "Perceptivna mapa prvog naučenog jezika blokira učenje drugog jezika" – kaže navedena autorica. Naprimjer, ukoliko su poveznice napravljene za, naprimjer, španski jezik kao prvi jezik, ostatak neiskorištenih neurona izgubili su mogućnost i sposobnost da razviju nove poveznice za, naprimjer, grčki jezik kao drugi jezik. Dijete koje uči drugi jezik nakon desete godine veoma rijetko će moći da ga govori tečno kao maternji. Stoga je veoma bitno da djeca u ranom djetinjstvu slušaju učenje Kur'ana te da na taj način ovladaju izgovorom arapskih slova.

Kada se uspostave osnovne poveznice u mozgu, bebe se okreću zadatku pretvaranja zvukova u riječi. Što više slova dijete čuje, ono brže uči jezik. Bebe s kojima majke često razgovaraju u dvadesetom mjesecu znaju oko stotinu i trideset riječi više nego bebe s kojima majke manje pričaju ili im nisu posvećene. Nakon godinu dana beba zna oko tri stotine riječi. Nije bitno koje riječi majka koristi, bebe jako dobro upijaju samoglasnike. Zvukovi riječi grade neuronske veze koje sada mogu upiti još više riječi. Stoga se kod beba može razviti veoma velik vokabular iako se određene riječi mnogo puta ponove. Također je vrijedno spomenuti da razvoju sposobnosti govora kod beba mnogo pomaže razgovor s braćom i sestrama, ukoliko ih ima.

Muzika

Rano izlaganje muzici kod djece dovodi do povećanja međuneuronskih veza (Elbert, et al., 1995). Magnetnom rezonancom ispitivan je mozak muzičara koji sviraju žičane intrumente. Prostor u mozgu koji je zadužen za kontrolu i upravljanje palcem i prstima lijeve ruke znatno je veći i aktivniji nego kod osoba koje ne sviraju instrumente.

Još je Platon kazao da je muzika najmoćniji instrument obrazovanja. Danas naučnici znaju zašto je tako. Oni vjeruju da muzika priprema mozak za više oblike razmišljanja. Istraživači su promatrali dvije grupe djece predškolskog uzrasta, te pratili utjecaj muzike na njih. Jedna grupa djece dnevno je pjevala i imala nastavu iz klavira. Drugi to nisu činili. Nakon osam mjeseci trogodišnjaci koji su slušali muziku postali su majstori sastavljanja puzzli te su imali osamdeset procenata više uspjeha nego djeca iz grupe koja nije slušala muziku. Dakle, bili su mnogo bolji u prostornoj inteligenciji, odnosno u sposobnosti da tačno vizualiziraju svijet.

Upadljivo je da ova vještina kasnije prelazi u kompleksne matematičke i inžinjerske sposobnosti. Prema fizičaru Gordonu Shawu iz Kalifornije, "navikavanje na muziku u ranom djetinjstvu povećava djetetovu sposobnost razmišljanja" (Begley, 2000).

Čini se da postoji bliska veza između muzike, matematike i logike. Mozak koji se

oblikuje na ovakav način čini se da se odlikuje misaonim aktivnostima visokog stepena. Učitelji koji rade s djecom ne uče ih šahu ili matematici. Međutim, mala djeca zainteresovana su za muziku i mogu je procesirati. Frances Rauscher s Univerziteta Vinskonsin držao je djeci nekoliko časova klavira, a neku je učio pjevati. Nakon osam mjeseci, djeca koja su pohađala časove iz muzike "dramatično su napredovala u poznavanju prostora", za razliku od onih koja nisu pohađala iste časove. Ovaj napredak pokazao se kroz njihovu sposobnost da rješavaju kvizove, crtaju geometrijske oblike i kopiraju oblike s dvije boje. Kada djeca aktiviraju i vježbaju svoje kortikalne neurone slušanjem klasične muzike, ona istovremeno jačaju moždani sklop zadužen za matematiku. Muzika pokreće unutarnje veze u mozgu i poboljšava ih kroz složene misaone zadatke. (Nash, 1997)

Djecu treba podsticati da nauče svirati jedan muzički instrument.

Emocije

Istinske veze između neurona koji kontrolišu naše osjećaje utvrđene su još prije rođenja. Nakon toga ulogu imaju roditelji. Vjerovatno najveći utjecaj ima prilagođavanje pri čemu se ponavlja ono što djeca vole. Naprimjer, ukoliko se beba izrazito obraduje kada vidi mačku ili psića, ili je raduje da ugleda avion na nebu, treba joj se smijati i dati joj zagrljaj. Očito je da mozak koristi iste puteve da generira emocije kao odgovor na određene pojave. Pa, ako je emocija recipročna, pojačavaju se električni i hemijski signali koji su je prouzrokovali. Međutim, ukoliko se na emocije reaguje indiferentno ili čak negativno, kao na primjeru kada dijete gradi kulu od maminog omiljenog posuđa, pa majku to ljuti, onda se ti nervni spojevi zbunjuju i slabe. Osnovna riječ ovdje je "ponavljanje". Jedna negativna riječ neće zauvijek naštetiti djetetu. Vrijede samo šabloni, odnosno ustaljeni modeli, te oni veoma snažno djeluju. Jedna studija je pokazala da je dijete čija majka nikad nije uzvraćala ili nije istovjetno uzvraćala na njegovu radost postalo veoma pasivno i nesposobno da osjeća veselje ili radost.

Stres može poremetiti emocionalne veze

Stres, stalna zastrašivanja i prijetnje mogu dovesti do poremećaja u emocionalnim vezama unutar mozga. Emocionalni sklop smješten je u amigdali, maloj strukturi koja ima oblik badema a nalazi se duboko u mozgu te ima funkciju da poveže nadolazeće zvukove i prizore s emotivnim sadržajem. Impulsi iz oka i uha dolaze do amigdale prije nego dospiju do racionalnog i mislećeg neokorteksa.

Ukoliko su se prizor, zvuk i iskustvo prije pokazali neprijatnim, poput dolaska pijanog oca kući i njegovog batinanja, onda amigdala prekrije neuronske poveznice neurohemikalijama prije nego što mozak sazna šta se dešava. Što se češće ustaljeno ponašanje ili model dešava, amigdala se brže pokrene, pa sama pomisao na oca, na ovom primjeru, potiče strah. Kako poveznice mogu biti uznemirene danima, mozak se nalazi u stanju pripravnosti. U ovakvom stanju, poveznice uzrokuju neverbalne izraze poput izraza lica, ljutite buke i tome slično, a sve kako bi se upozorilo na nadolazeću opasnost. Posljedica svega toga jeste da se korteks prestaje razvijati, te da ima problema asimilirati složene informacije, poput jezika. Ovo može objasniti smjernicu poslanika Muhammeda, a.s., koji je kazao da ćutimo kada smo ljuti, jer tokom ljutnje iz nas izađu neprimjerene i neželjene riječi i izrazi.

Kretnja

Fetus pokazuje prve pokrete sedme sedmice trudnoće, dok se vrhunac dešava između petnaeste i sedamnaeste sedmice. U ovom periodu dijelovi mozga koji kontrolišu kretnje počinju s međusobnim povezivanjem. Kritični period traje neko vrijeme, potrebne su dvije godine za povezivanje ćelija koje se nalaze u malom mozgu ili *cerebellumu*, koji kontroliše držanje i pokrete. Potrebno je dosta organizacije za ovaj proces, pri čemu se koriste informacije koje dijete skuplja dok se kreće po vanjskom svijetu. Ukoliko sprečavate bebine aktivnosti, zaustavljate oblikovanje sinaptičkih veza u malom mozgu. Spastički pokreti[1] djeteta šalju signale u korteks, i što se ruka više kreće, veze će biti jače, te će mozak mnogo bolje upravljati kretnjama ruke. Prilike su otvorene samo nekoliko godina. Dijete koje je sputavano možda može prohodati u četvrtoj godini, ali ono to nikada neće činiti s lahkoćom (Carmichael, 2007).

Vježbe dakle nisu dobre samo za srce, nego i za mozak jer se on pomoću njih hrani glukozom, te se povećavaju veze između neurona, što djeci olakšava učenje. Djeca koja su fizički aktivna, bolja su u školi. Također, djeci je potrebno i u učionici davati neke vrste vježbi, kako ne bi samo sjedila u klupama i učila napamet ono što nastavnik odredi. Znanje se duže zadržava u mozgu ukoliko je dijete vezano za materiju ne samo usmeno nego i emotivno i psihički.

Vokabular i pamćenje u djetinjstvu

Otkrića u području biologije objašnjavaju kako mnoga djeca koja nisu Arapi veoma rano nauče Kur'an. Neka djeca u potpunosti nauče Kur'an prije desete godine. Praksa ranog učenja napamet i pamćenja nešto je što nedostaje modernom svijetu. I dok je fizičkom tijelu potrebna hrana da bi se razvijalo, pamćenje pruža podlogu za razvijanje jezika.

1 Spastički pokreti su refleksni, nekontrolisani pokreti, naastali usljed nedovoljno razvijene veze između nerva i mozga. Prim. prev.

Prilike za učenje ostaju otvorene do dvanaeste godine. Što više glukoze mozak koristi, on biva aktivniji. Dječiji mozak, u dobi od četvrte godine pa do puberteta, upija glukozu dva puta više i brže nego mozak odraslog čovjeka. Stoga, mladi mozak najsposobniji je za procesiranje novih informacija. Složeni predmeti poput trigonometrije ili stranih jezika treba da se uče dok je čovjek mlad. Mnogo je lakše djetetu u osnovnoj školi da čuje i procesira drugi jezik, pa čak i da ga tečno priča negoli starijim osobama.

Kako se mozak mijenja

Razvoj mozga u dijelovima koji utječu na pamćenje potiče se vježbama, te se njima najvjerovatnije poboljšava ova funkcija mozga. Istraživači su utvrdili da se vježbanjem povećava volumen krvi u dentantnom girusu, predjelu hipokampusa koji se koristi za pamćenje, što pokazuje da se vježbanjem stvaraju nove ćelije u ovom predjelu (Carmichel, 2007).

Roditelji trebaju pozitivno pričati svojoj djeci

Najveća razlika među porodicama i domovima jeste ona u količini i broju razgovora Istraživanja su pokazala da količina i kvalitet razgovora roditelja sa djecom stoji u pozitivnoj korelaciji sa nivoom obrazovanja roditelja. Obrazovaniji roditelji su posvećeniji podržavanju verbalnog izražavanja i razvoju djetetovog vokabulara.

Istraživanja također pokazuju da roditelji većeg stepena obrazovanja imaju češće pozitivno i afirmativno razgovaraju sa djecom, te često i eksplicitno odobravaju dječije aktivnosti i podstiču ih riječima: “To je odlično!”, “Vrlo dobro!”, “Volim te!” i “Dobro si to uradio!” Ovo ne znači da roditelji slabijeg socioekonomskog statusa ne pohvaljuju svoju djecu, naprotiv, istraživanja pokazuju da se i u ovim kontekstima pruža emocionalna i socijalna podrška djetetu. Razlika je u intenzitetu pohvale i njenom odnosu spram kritike. Naime, istraživanja pokazuju kako su roditelji

slabijeg obrazovnog nivoa skloniji izražavanju negodovanja zbog dječijih postupaka iskazujući to sljedećim riječima: "Pa, to je loše!", "To ne valja!", "Prekini!", "Nije tačno!", "Pogriješio si!", "Stani" i "Ćuti"!

Kod malih beba vokabular se povećava ukoliko majka često razgovara s njima. Djeca posvećenih roditelja čuju tokom jednog sata sedmdeset i pet procenata više riječi od djece koja odrastaju u ambijentu lišenom verbalne stimulacije. Djeca posvećenih roditelja čuju tokom jednog sata 75 procenata više riječi od djece koja odrastaju u ambijentu lišenom verbalne stimulacije. Test koji je proveden među trogodišnjacima pokazao je da djeca koja čuju više riječi i koja su živjela u pozitivnijem ambijentu, odnosno imala pozitivno iskustvo, na standardnim testovima ostvaruju veći uspjeh i bolje rezultate od djece koja su čula manje riječi i koja nisu imala pozitivna iskustva. Svakako treba napomenuti da roditelji koji pripadaju radničkoj klasi i oni koji imaju manja primanja jednako vole svoju djecu kao i drugi roditelji (Begley i Wingert, 1997).

Predškolski odgoj u Sjedinjenim Američkim Državama

Federalni program predškolskog odgoja u Sjedinjenim Američkim Državama pod nazivom "Head Start" imao je za cilj da djeci koja dolaze iz siromašnijih porodica ponudi sveobuhvatni obrazovni program u ranom djetinjstvu. Programom su bila obuhvaćena djeca od dvije, tri i četiri godine. Budući da je treća godina ključna u stimulaciji moždanih kapaciteta, veoma je važno na vrijeme uključiti djecu u odgovarajući program predškolskog odgoja. Nažalost, ovaj program dizajniran 1965. godine nije uspio ostvariti planirane ishode.

Godine 1992. pokrenut je program pod nazivom "Abecederian Project". Djeca iz stotinu i dvadeset siromašnih porodica smještena su u jednu od četiri grupe radi intenzivnog obrazovanja u centrima za cjelodnevnu brigu. Prvu grupu pohađala su djeca od četvrtog mjeseca pa do osme godine, drugu grupu pohađala su djeca od četiri mjeseca do pete godine, treću od pet mjeseci do osme godine, dok u četvrtoj grupi djeca nisu uopće imala intenzivno rano obrazovanje.

Šta uopće znači "obrazovati" dijete od četiri mjeseca? To znači davati mu kockice, lopte, razgovarati s njim i igrati se s njim, naprimjer skrivača. Svaka od dvije stotine čudnih "edukativnih igara" smišljena je da se unaprijedi kognitivni, jezički, društveni i motorički razvoj. Djeca koja su bila uključena u ovaj projekat postizala su znatno bolje uspjehe iz matematike u dobi od petnaest godina negoli djeca koja ga nisu pohađala. Djeca u ovom projektu ostvarila su veći intelektualni napredak nego druga djeca. Što su djeca ranije bila upisana, to su stjecala trajnije znanje. Intervencije nakon pete godine nisu se odrazile na povećanje IQ-a niti na podizanje inteligencije.

Problem predstavlja pitanje da li se prilike za efikasno i obuhvatno učenje zatvaraju prije nego krenemo u osnovnu školu, te da li ima ikakve nade za djecu koja su propustila sve prilike za obrazovanje? Šta je s djecom čiji roditelji nisu mogli priskrbiti računaljku ili kockice da bi se stimulirale matematičke sposobnosti, ili koji nisu imali prilike pričati s djecom, što se odrazilo na njihove jezičke kompetencije? Na jednom nivou postoji nada. To je činjenica da mozak zadržava sposobnost da uči tokom cijelog života. Treba pogledati ljude koji nisu imali prilike da uče jezik u osnovnoj ili srednjoj školi, ali su ovladali njime kasnije u životu ili u penziji, međutim, kada dublje promotrimo, postoji problem. Djeca čiji mozak nije stimuliran prije polaska u vrtić zasigurno će biti manje sposobna.

Suština je u tome da smo svi rođeni s velikim potencijalom, a taj potencijal maksimalno se može iskoristii samo ako se razvije. Stoga, roditelji moraju biti svjesni kako se mozak razvija i kako priskrbljuje znanje. Tri osnovne vještine treba da budu izgrađene i razvijene u djetetovom mozgu u pravo vrijeme:

- Logički um, matematika i logika
- Jezički um
- Muzički um

Tridesetog septembra 1997. godine, britanski premijer Tony Blair, prilikom svog obraćanja na konferenciji Laburističke stranke, istakao je da predškolski odgoj treba početi u trećoj, a ne u četvrtoj godini, te je na ovaj način posebno naglasio važnost rane reakcije i djelovanja kada je riječ o razvoju mozga.

Šta roditelji mogu učiniti?

LOGIČKI UM

Vještine: Matematika i logika
Prilika za učenje: od rođenja do četvrte godine
Šta mi znamo: Sklopovi za matematiku smješteni su u korteksu mozga, blizu onih koji su odgovorni za muziku. Djeca koja su tek prohodala, ukoliko se podučavaju jednostavnim konceptima poput jednine i množine, bivaju mnogo bolja u matematici.
Djelovanje: Igre brojanja veoma su prikladne za djecu koja su tek prohodala. Naprimjer, djecu treba dovesti pred postavljeni stol za ručak, te s njima vježbati odnos jedan na jedan, i zadati im da stave jednu kašiku za svaku osobu koja će jesti. U međuvremenu, može se pustiti lagana muzika.

MUZIČKI UM

Vještina: Muzika
Prilika za učenje: Od treće godine do desete godine
Šta mi znamo: Osobe koje sviraju žičane instrumente imaju veliki dio u svom osjetilnom korteksu koji je odgovoran za prste njihove lijeve ruke. Veoma malo muzičara koji nastupaju na koncertima uči svirati nakon desete godine. Mnogo je teže naučiti svirati neki instrument kada postanete punoljetni. Lekcije iz muzike pomažu da se razviju sposobnosti snalaženja u prostoru.
Djelovanje: Roditelji mogu djeci puštati pravilno učenje Kur'ana (*tedžvid*), ezan i melodije iz prirode, te zvukove ptica. Dajte djetetu neki muzički instrument da vidite pokazuje li ikakav interes i volju za muzikom.

JEZIČKI UM

Vještina: Jezik
Prilika za učenje: Od rođenja do desete godine
Šta mi znamo: Sklopovi u auditivnom korteksu koji su odgovorni za glasove koji tvore riječi počinju se povezivati od prve godine. Što više riječi dijete čuje do druge godine, njegov vokabular postaje veći. Problemi sa sluhom mogu poremetiti sposobnost povezivanja glasova sa slovima.

Djelovanje: Veoma je bitno da roditelji razgovoraju s djecom, te da to čine često. Ukoliko roditelji žele da im dijete ovlada stranim jezikom, trebalo bi da ga tome poduče prije desete godine. Problemi sa sluhom mogu se izbjeći pravilnom i redovnom kontrolom i zaštitom od infekcija uha.

Islam, pjevanje i muzika

Islam dozvoljava pjevanje i muziku, ukoliko se njima ne promovira zlo, razvrat, te ukoliko pjevanje ili muzika ne narušavaju vjerske propise. Ashabi poslanika Muhammeda, a.s., kao i oni koji su došli poslije njih slušali su pjesme i muziku. To se posebno isticalo tokom blagdana ili dana radosti poput bajrama, svečanosti i obilježavanja posebnih datuma poput rođenja djeteta, kada su pjesme pratili muzički instrumenti poput bubnjeva i daira. Buhari i Muslim navode da su neki Abisinci pjevali i plesali ispred poslanika Muhammeda, a.s., te da ih je Poslanik, a.s., dugo gledao zajedno sa svojom suprugom, Aišom, r.a., koju je pokušao razveseliti.

Predaje od Aiše, r.a.

Prenosi se da je Poslanik, a.s., jednom prilikom u svojoj kući zatekao dvije sluškinje koje su pjevale Aiši, r.a., (pjevale su o ratu između ensarijskih plemena Evsa i Hazredža). Poslanik je legao na krevet i okrenuo svoje lice na drugu stranu. Čuvši pjesmu, Ebu Bekr, r.a., uzviknuo je: "Zar zvuci šejtana u kući Poslanika?" Na to se Poslanik, a.s., okrenuo prema njemu i kazao mu: "Ostavi ih." "Kad Ebu Bekr nije vidio, ja sam im namignula i izašle su" – kazala je Aiša, r.a. "Tokom bajrama Etiopljani su običavali pjevati i plesati s kopljima i štitovima od kože. Ne znam jesam li sama htjela ili me sam Poslanik, a.s., pozvao da pogledam tu predstavu, pa sam se složila. Onda sam stala uz njega tako da je moj obraz dodirivao njegov, a on je kazao: 'Nastavite Benu Arfida (Etiopljani)'. Kada sam se umorila, Poslanik, a.s., me upitao je li nam dosta. Ja sam potvrdila i onda mi je kazao da odem." (HADIS BILJEŽI MUSLIM)

Ova lekcija kazuje roditeljima da ne dozvoljavaju dječacima i djevojčicama da sami prisustvuju veseljima, te da im obezbijede nadzor. U današnje vrijeme, muzika i umjetnost općenito su u službi promovisanja grijeha, poput seksualne pohote, droge i alkohola. Međutim, muzika se može koristiti za edukaciju i lijepu zabavu.

Ne postoji autentičan hadis koji zabranjuje muziku i pjevanje. El-Karadavi (2007) odbacuje hadise koji su protiv muzike i pjevanja jer imaju nedostatke kada je riječ o tačnosti kako teksta, tako i predaje. Ne postoji nijedna predaja koja u potpunosti zabranjuje muziku. Štaviše, postoji nekoliko dokaza da je poslanik Muhammed, a.s., dozvolio muziku i pjevanje. Naprimjer:

1. Prenosi se da je Poslanik, a.s., jednom prilikom u svojoj kući zatekao dvije sluškinje koje su pjevale Aiši, r.a., (pjevale su o ratu između ensarijskih plemena Evsa i Hazredža). Poslanik je legao na krevet i okrenuo svoje lice na drugu stranu. Čuvši pjesmu, Ebu Bekr, r.a., je uzviknuo: "Zar zvuci šejtana u kući Poslanika?" Na to se Poslanik, a.s., okrenuo prema njemu i kazao mu: "Ostavi ih. Ovo je doba blagdana."
2. Kada je jednom prilikom majka odvodila mladu do mladoženje koji je pripadao Ensarijama, poslanik Muhammed, a.s., upitao je mladu: "Ima li išta za veselje?" (Ensarije su voljeli da se razvesele).
3. Prilikom preseljenja iz Mekke u Medinu, odnosno Hidžre, desile su se proslave kojih ćemo se dugo sjećati. Poslanika su dočekale djevojke pjevajući mu, a žene iz plemena Benu Nedždžar također su pjevale i udarale u defove. Ebu Bekr, r.a., pokušao ih je spriječiti u tome, ali je poslanik Muhammed, a.s., kazao: "Pusti ih, naša je vjera ispunjena veseljem."
4. Omer ibn el-Hattab jednom prilikom je ušao u mesdžid i vidio kako neki ljudi iz Etiopije sa svojim kopljima plešu ispred poslanika Muhammeda, a.s., i njegove žene, Aiše, r.a., tokom obilježavanja bajrama. Omer, r.a., je pokušao spriječiti taj ples, ali mu je Poslanik, a.s., kazao: "Pusti ih."

Generalno je pravilo da se o djelima prosuđuje na osnovu namjera, te da treba izbjegavati svako djelo koje vodi zabludi i koje je daleko od čestitosti. Muzika koja poziva na blud i razvratne pjesme svakako su nedozvoljene, baš kao i pornografija. Sva druga muzika i pjevanje (koji ne promoviraju grijeh) smatraju se dozvoljenim.

AVICENA O DOJENJU I MUZICI

Avicena (Ibn Sina) je kazao: "Postoje određene groznice koje su uzrokovane psihičkim faktorima."

Dojenje: Avicena je naglašavao snažnu vezu između psihologije i zdravlja tijela. Jedan primjer za to jeste dojenje. Stoga je on poticao da se pažljivo bira osoba koja treba biti dojilja.

Muzika: Avicena je naglašavao pozitivan efekat muzike na bolesnike, kako u fizičkom, tako i u psihičkom smislu.

Slike i skulpture u islamu

Slike i skulpture dozvoljene su u islamu, osim ako pokazuju eksplicitnu golotinju, grijeh i druge oblike nemorala. Osnovni cilj slika i skulptura za vrijeme poslanika Muhammeda, a.s., bio je da se njima obožavaju idoli. To je bio razlog da ih Poslanik, a.s., zabrani. Danas koristimo iste termine, ali su njihovi sadržaji drugačiji. Naprimjer, riječ *sejare* koja se spominje u Kur'anu u suri Jusuf označavala je putničku karavanu. Međutim, danas se ista riječ upotrebljava za automobile, i vidimo da se ona koristi sasvim različito nego prije.

Isti princip odnosi se na slike i skulpture, bilo da govorimo o crtežima ili slikarstvu, fotografijama, filmovima, elektronskim ekranima, te dvodimenzionalnim ili trodimenzionalnim

skulpturama. Dugo vremena pagani su koristili slike i skulpture (svojih idola) zbog obožavanja i religijskih rituala. To je razlog zašto poslanik Muhammed, a.s., nije prigovarao zbog slika kada bi ih ugledao u nekom prostoru koji nije bio označen za vjerske obrede. Isto tako, nikada nije prigovarao zbog činjenice da se djeca igraju trodimenzionalnim lutkama, niti je to zabranjivao.

Iz iste perspektive danas možemo kazati da su kategorički zabranjene skulpture i slike koje se danas koriste kao idoli ili radi obožavanja. Međutim, danas se slike i skulpture ne koriste u te svrhe, nego radi nauke, tehnologije, medija, zabave, putnih dokumenata, kreditnih kartica i tome slično. Sve navedeno poslanik Muhammed, a.s., nije zabranio. Stoga, mi to moramo posmatrati kao sredstva i koristiti ih na koristan način, a ne da bismo nekome nanijeli štetu. Naprimjer, nož se može koristiti u brojnim dobrim svrhama, ali se nikada ne smije upotrijebiti za nasilje i ubijanje ljudi, osim u slučajevima vjerskih obreda, samoodbrane i rata.

Razvoj djeteta koje je prohodalo

Dijete koje tek prohoda zainteresirano je da uči jezike, oblike, i odnose svih vrsta. Djeca u ovoj fazi nisu više puki promatrači svijeta, kao što su to ranije bila. Ona sada žele biti dijelom svijeta. Sada ćemo navesti nekoliko ideja koje mogu koristiti roditeljima koji žele razviti i probuditi interes djeteta koje tek prohoda, te na taj način pozitivno utjecati na razvoj njegovog mozga.

USMJERAVANJE PAŽNJE NA VAŽNE OBRASCE U OKOLINI

Slijedovi i različite situacije veoma su bitni za djecu koja tek prohodaju. *Slijedovi ili nizovi* izuzetno su zanimljivi ovoj djeci. Mozak male djece prirodno veže događaje i vrijeme uzročno-posljedičnim odnosom. Roditelji mogu pokazati pravilan slijed fizičkih pojava poput efekata svjetlosti, temperature, vode, gravitacije i vjetra, te društvene konvencije poput kucanja na vrata prije ulaska, stajanja u redu i izgovaranja riječi zahvale. Djeca u ovoj dobi također se interesuju za određene slijedove koje činimo prilikom uobičajenih radnji poput čišćenja, kuhanja ili oblačenja. Drugi veoma bitan obrazac jesu *situacije*. Djeca koja tek prohodaju ne pokazuju interes za situacijama kao za slijedovima. Međutim u periodu između trinaestog i devetnaestog mjeseca djeca počinju primjećivati skupne obrasce. Naprimjer, primjećuju šta su stvari, šta i ko su ljudi, te šta su događaji povezani s iskustvom u restoranu. Do predškolskog doba, djeca koriste ove informacije da bi razumjela situaciju, odnosno okolinu i prilagodila joj se. Roditelji bi trebalo da pojasne i naglase djeci "šta", "ko", čak i "zašto" i "kako" prilikom raznih situacija u kojima se nađu sa svojom djecom.

PODSTICANJE NA UČEŠĆE DJECE U AKTIVNOSTIMA

Učenje prostornih koncepata mnogo se lakše postiže ukoliko su djeca fizički uključena. Naprimjer, riječ "ispod" imat će mnogo više značaja kod djece koja prohodaju ukoliko se ona nalaze ispod stola dok im objašnjavate. Ukoliko djecu držite na strogo ograničenim mjestima u kojima ima ograničen broj stvari ili objekata, to usporava i koči njihov razvoj. Budite prisutni uz djecu koliko god je to moguće i vodite svoju djecu sa sobom u raznim prilikama, kako biste brinuli za njihovu sigurnost i bili u interakciji što je više moguće.

RAZGOVOR S DJECOM I OBJAŠNJAVANJE ONOGA ŠTO IM JE KAZANO

Kada roditelji razgovaraju s djecom pomažu im da razviju svoj vokabular. U periodu od dvanaestog do dvadeset i četvrtog mjeseca dijete želi znati nazive stvari. Kada roditelji pokazuju određene stvari ili objekte, oni bi morali što je moguće jasnije uputiti na ono o čemu govore. Dodirivanje objekata ili stvari o kojima se govori može mnogo pomoći. Roditelji, također, mogu koristiti kontekst pa, naprimjer, kazivati: "Sada ću podići knjigu!" te demonstrirati kako se to čini. Kada majka postavi pitanje te ponovi odgovor koji je dalo dijete i malo ga parafrazira, to također pomaže da djeca budu naprednija u gramatici. Naprimjer, ako dijete na pitanje: "Gdje je ptica?", odgovori: "Pećina", majka treba kazati: "Ptica je u pećini", te na taj način upoznati dijete s potpunom rečeničnom strukturom.

STVARANJE POZITIVNE, PREDVIDIVE I ATMOSFERE ZAHVALNOSTI

Osjećaji koje roditelji prenose na svoju djecu znatno utječu na mozak. Razmjene osjećaja između depresivne majke i njene bebe uzrokuju moždane aktivnosti kod bebe koje su slične osjećajima majke (Field, et.al., 1988). Radosna i optimistična atmosfera stvara veselo i emocionalno stabilno. Emocionalna energija roditelja utječe na djecu, kao i stepen pozitivne podrške koju roditelji i skrbnici iskazuju prema djeci. Konzistentnost u rutinskom ponašanju i radnjama čini učenje lakšim i pruža djeci veću emocionalnu sigurnost.

OHRABRIVANJE I ZAHVALNOST

Praksa i ponavljanje predstavljaju iznimno važne elemente. Ono što dijete izvodi iz date situacije predstavlja samo jedan dio cjelokupnog znanja koje je moguće imati o određenoj stvari, predmetu i situaciji. Ustvari, bebe i djeca koja tek prohodaju mogu učestvovati samo u dijelu onoga što čuju, vide ili osjećaju prilikom mnogih situacija, prije nego primijete bilo šta drugo. Mozgu treba vremena da razmisli o svim stvarima u okruženju. Roditelji ne treba da požuruju ovaj proces, jer postoji toliko toga da se nauči.

Da li fetus prepoznaje vaš glas?

Studije pokazuju da se određeno učenje dešava za vrijeme trudnoće i to u posljednjim sedmicama trudnoće. Očevi mogu kroz savijen novinski papir razgovarati s fetusom, da se beba navikne na očev glas. (HENRY BILLER, 1993)

Razvoj mozga: Emocionalni utjecaj na dječake i djevojčice

RAZVOJ MOZGA: MOZAK SE UDVOSTRUČUJE U PRVOJ GODINI ŽIVOTA, TE JOŠ JEDNOM NAKON TOGA. Naš mozak čini nas beskrajno nemoćnim nakon rođenja, ali i tako elastičnim u odnosu na druga stvorenja. Rađamo se manje sposobni za preživjavanje od životinja, i stoga smo otvoreniji za iskustvo. To znači da sve što nam se dešava, bilo da je riječ o čvrstom zagrljaju roditelja ili onom težem iskustvu prvog šamara, izuzetno mnogo utječe na nas.

EMOCIONALNI UTJECAJ NA DJEČAKE I DJEVOJČICE. Emocionalne veze veoma su bitne kada smo još vrlo mladi. Nepostojanje ljubavi ima veoma loš utjecaj na nas kao bića. Nivo metabolizma kod beba čije su majke depresivne znatno je manji od one djece čije majke su tople, radosne i brižne (Field, et al., 1998). Djeca čije su majke depresivne nemaju normalan razvoj mozga. Većina djece koja su lišena ljubavi već od treće godine života počinju pokazivati znakove bijesa i agresije. *Nesretno djetinjstvo vodi u nesretno punoljetstvo, te je veća vjerovatnoća da će se kasnije činiti negativne stvari.*

Dječacima je potrebno mnogo više dodira, pjevanja i emocionalne potpore nego što im to uobičajeno pružamo. Roditelji se vjerovatno distanciraju na neki način od dječaka za razliku od djevojčica s ciljem da se oni što prije osamostale. Iako se odrasli muškarci ne sjete ovoga, emocionalna šteta i dalje utječe na njih.

Da li je uspjeh čovječanstva određen prije pete godine?!

Da li je uspjeh čovječanstva vezan za razvoj mozga? Bazičnu strukturu čovjeka ili njegov skelet određuju geni, a geni su fiksne kategorije i ne može se mnogo učiniti kada je o njima riječ. Stvarna vrijednost i produktivnost ljudi umnogome će zavisiti od njihovog moždanog razvoja. Ogromne milijarde međupoveznica stvaraju se u dječijem mozgu prije desete godine, a većina ih se formira do treće godine. Stoga, nacije koje se usredsrede na brigu o bebama imat će izuzetne šanse za uspjeh.

Ukoliko se ne poduzmu neophodne mjere tokom ranog djetinjstva, kasnije će sve to biti izuzetno teško nadoknaditi. Ulaganja u djecu koja se izvrše tokom perioda od tri godine

omogućit će najveću povratnu ratu svakom društvu. Optimalni broj moždanih međupoveznica formira se od rođenja do četvrte godine. Stoga Kur'an snažno preporučuje dojenje do druge godine.

Proces počinje rođenjem, kada otac uči naglas ezan na desno uho, te ikamet na lijevo uho novorođenčeta. Kasnije se proces nastavlja dojenjem majke, koja bebu hrani s ljubavlju, toplinom i osjećajem pripadnosti. Savjeti iz ove knjige upravo imaju namjeru pomoći roditeljima da unaprijede kognitivni razvoj djeteta.

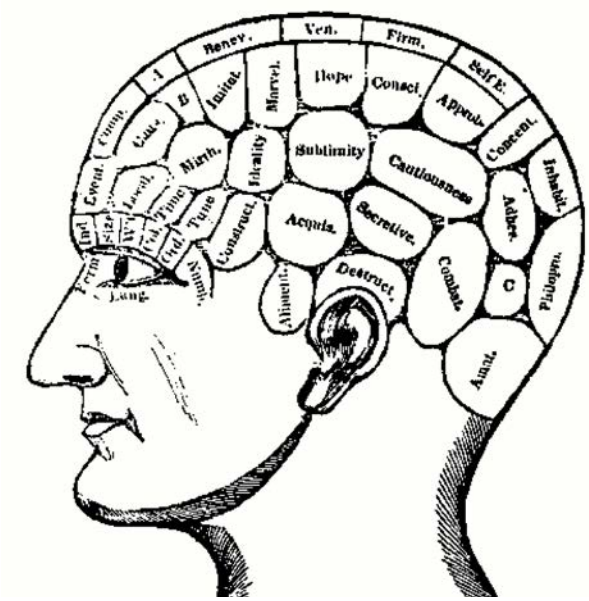

Avicena je Kur'an naučio napamet prije desete godine. To mu je pomoglo da proširi svoje mentalne sposobnosti i moždani kapacitet te da izgradi svoju memoriju. Sve to omogućilo mu je da maksimizira potencijal svog mozga. Neki vjeruju da obično koristimo od pet do petnaest procenata naših moždanih kapaciteta.

(Morgan, 2007)

Aktivnosti

AKTIVNOST BROJ 40: UVEDITE PLAN MJESEČNOG ČITANJA I SISTEM KNJIGE MJESECA

Djeca i roditelji mogu osnovati klub knjige. Određene knjige mogu se čitati sedmično, mjesečno ili u nekoliko mjeseci prema fiksiranom i fleksibilnom planu. Svaki član kluba pročitat će knjigu i predstaviti je, nakon čega o toj knjizi treba zajednički razgovarati. Lijepo je ako ovo možete učiniti nakon lijepog jela na kojem ste ispričali i neku šalu. Da bi raspored funkcionirao i sve ovo postala stalna navika, potrebno je da ovu aktivnost imate redovno. Naprimjer, odredite svaki prvi petak u mjesecu ili subotu, te kažite da se u sedam sati navečer otvara klub knjige. Na taj način neće biti potrebno posezati za podsjetnicima, a i članovi porodice neće se izlagati sukobu oko rasporeda.

POGLAVLJE 12

Odgajanje dječaka i djevojčica: Da li su oni različiti?

- Uvod **234**
- Specifične razlike: Logika naspram Emocija **234**
- Emocionalna povezanost **237**
- Čula **237**
- Društveni položaj **237**
- Izrazi lica **238**
- Kulturalni stereotipi o dječacima i djevojčicama **238**
- Tuga **239**
- Spolne razlike **239**
- Mudrost spolnih razlika: Uloge, a ne prednosti **239**
- Studija o prioritetima žena i muškaraca u SAD **241**
- Kada počinje rodno razdvajanje? **242**
  Muškobanjaste žene i feminizirani muškarci 244
- O roditeljstvu iz rodnog ugla **245**
- Zašto disbalans? **245**
  Razlozi zašto su žene više uključene u brigu oko djece – ženska perspektiva 245
  Razlozi zašto su muškarci manje uključeni u brigu oko djece – muška perspektiva 246
- Mitovi i stvarnost o očevima kao osobama koje brinu o djeci **246**
  Lista raširenih mitova i istine o očevima kao osobama koje brinu o djeci 246
- Utjecaj odsustva očeva na djecu **247**
- Različite potrebe dječaka i djevojčica **247**
  Šta je potrebno maloj djevojčici 248
  Šta je potrebno malom dječaku 249
- Racionalne reakcije na rodne razlike **250**
- Miješanje roda s temperamentom **250**
- Djevojčice i dječaci uče različito **251**
- Razdvajanje dječaka i djevojčica u školama i odjeljenjima **253**
- Roditeljstvo i spol: Islamski stav **255**
- Božiji put je najbolji put: Primjeri Kine, Njemačke i Indije **258**
- Aktivnosti 41-43 **259**

Uvod

Razmatranje razlika između muškaraca i žena veoma je bitno jer nam to pomaže da shvatimo njihove različite potrebe i uloge. Ovo razumijevanje ima utjecaja na odnos između supružnika, ali također utječe i na odnos roditelja s njihovim kćerima i sinovima. Dobri i zdravi odnosi grade se na međusobnom razumijevanju sličnosti i razlika između spolova. Roditeljski stav o tome šta čini razlike između dječaka i djevojčica utječe na odnose koje će djeca kasnije uspostaviti u životu. Koncepti i misli postaju riječi, riječi postaju djela, djela postaju navike, a navike određuju ličnosti.

Ovo svakako nije diskusija o tome koji je spol važniji, jer su to Kur'an i poslanik Muhammed, a.s., jasno kazali, kao što ćemo vidjeti iz sljedećih primjera:

> *(…) One imaju isto toliko prava koliko i dužnosti, prema zakonu…* (Kur'an, 2:228)

Poslanik Muhammed, a.s., rekao je:

> "Žene su istinski ravnopravne s muškarcima." (HADIS BILJEŽI AHMED)

Stoga, žene i muškarci na istoj su ravni iako imaju različite ali komplementarne uloge, te nisu suprotstavljeni niti treba da se natječu.

Specifične razlike: Logika naspram Emocija

Smalley (1995) ističe određene razlike između muškaraca i žena:

- Ženski hromozomi (xx hromozomi) imaju jači imuni sistem od muških hromozoma (xy hromozomi).
- Muškarci imaju više crvenih krvnih zrnaca nego žene, tako da njihovim tijelima cirkulira više energije.
- Muškarci imaju više mišića, čvršći skelet i deblju kožu od žena.

Žene i muškarci imaju oko osamdeset procenata zajedničkih osobina. Razlike se uglavnom pronalaze u sklonostima prema korištenju kapaciteta "desnog" ili "lijevog" mozga. Naime, vrlo je raširen shvatanje da su žene sklonije podjednakom korištenju kapaciteta obje moždane hemisfere, dok su muškarci skloniji kapacitetima desne strane mozga.

Implikacije ovoga ogledaju se u većoj senzibilnosti, opreznosti, mogućnosti obavljanja više zadatak istovremeno, kojima se uglavnom odlikuju žene.

Općenito, muškarci preferiraju upotrebu lijeve strane mozga, za koju se vjeruje da je područje logike, osjećaja za snalaženje u prostoru, takmičenja, predavanja, računanja i inžinjerstva. Žene radije koriste desnu stranu mozga, za koju se smatra da je područje osjećaja, emocija, umjetnosti, poezije, ljubavi, muzike, verbalnih sposobnosti, i tako redom. Trenutno je u okvirima neuroznanosti aktuelna rasprava o tome da li je uopće potrebno govoriti o podjeli mozga na desni i lijevi. Ipak, u literaturi, ali i praksi i dalje se primjenjuje takva logika prilikom objašnjavanja razlika u funkcioniranju muškaraca i žena. Žene su manje agresivne, dok su muškarci jači u debatama, bodreniji, te ih je uglavnom teže podučavati. Muškarcima je mnogo lakše iščitavati karte jer imaju bolje sposobnosti snalaženja u prostoru. Nadalje, postoje i razlike među muškarcima kada je u pitanju koju stranu mozga koriste. Umjetnički tip muškaraca koristi desnu stranu mozga, dok naučni tip muškaraca koristi lijevu stranu mozga. (Baron-Cohen, 2002; Gilmartin et.al., 1984)

Svaka osoba, muškarac ili žena, posjeduje potencijale za korištenje obje strane mozga, a od učenja i odgoja zavisi u kojoj mjeri će ti potencijali biti iskorišteni.

Gray (2003) tvrdi da muškarci vole donositi odluke, osvajati, donositi rješenja i još više napredovati kada nešto ostvare. Žene vole iskazivati svoje osjećaje, razgovarati o problemima, te cijene one koji ih slušaju, jer je njima potrebna ljubav i zaštita.

Muškarci teže da otkriju i izraze činjenice, dok žene više žele iskazivati emocije i osjećaje. U jednoj studiji traženo je da dječaci i djevojčice kažu jednu riječ, koju god žele. Sve djevojčice navele su nešto što dolazi iz konverzacije, dok je šezdeset procenata dječaka pravilo nekakvu buku umjesto riječi. Prosječni američki muškarac kaže dvanaest hiljada riječi dnevno, dok prosječna Amerikanka dnevno izgovori više od dvadeset i pet hiljada riječi. Nakon rođenja, usne se više pomjeraju kod djevojčica nego kod dječaka. (Eliot, 2009)

Kada se pojavi problem, muškarci više nude rješenja. Kada se žena žali svome suprugu, on pokušava da ponudi rješenje. Žene s druge strane više pružaju saosjećanje i ljubav.

Muškarci su odgajani da budu objektivniji i racionalniji, dok su žene mnogo prisnije. Ukoliko muškarac gleda fudbalsku utakmicu, njega ne zanimaju životi igrača. Međutim, žene će radije gledati utakmicu ukoliko znaju nešto o životu nekih igrača, njihova imena i porodice. Za razliku od muškaraca, žene su odgajane tako da se više fokusiraju na odnose.

Muškarci do određenog nivoa znaju da se odvoje od okoline. Žene, pak, svoj identitet stiču od onih koje znaju i od okruženja u kojem žive. Žena ne odvaja svoj identitet od svog doma, djece i posla. Ukoliko zaboravi oprati suđe, ona razmišlja da se ranije vrati s posla kako bi imala dovoljno vremena da završi aktivnosti u domaćinstvu.

Dom je veoma važan dio u životu žene. Muškarci se različito osjećaju kada je u pitanju dom, jer je za njih dom uglavnom mjesto za odmor, te pranje suđa nije njihov prioritet.

Muškarci više pamte opće stvari i odnose vezane za njih, dok su žene više fokusirane na detalje, odnosno na ono što su nosile ili jele na prvu godišnjicu braka i tome slično.

Žene imaju veću želju za dobrim odnosima, te imaju veću sposobnost da primijete loše odnose za razliku od muškaraca. Neki istraživači pitali su bračne parove da im odgovore na sljedeća pitanja: Kakav je vaš odnos na skali od nula do deset? Šta bi trebalo poboljšati u vašem odnosu da se primaknete broju deset?

Muškarci su na prvo pitanje u prosjeku odgovarali dajući dva broja veću ocjenu, dok su žene bile preciznije kada je riječ o kvalitetu odnosa sa supružnikom.

Suprug ima potrebu da se osjeća primjerenim ili adekvatnim, i to se dešava kada ga supruga hvali i ne kritikuje ga, osim kada on to zahtijeva od nje.

Ženama je potrebno mnogo više emotivne energije, što je neophodno za odgovarajuću brigu o djetetu. Muškarci su manje tolerantni od žena kada je riječ o djeci. Jedan otac je čuvao cijeli dan svog četverogodišnjeg sina. Zaključio je da ukoliko bi svoga sina učio disciplini čitav dan, to ne bi bilo dovoljno da se sin oslobodi problema i lopovluka koje je radio. Manja je vjerovatnoća da bi majke dale tako strašnu ocjenu.

Kada govorimo o emocijama, muškarcima je teže ostvariti emotivnu konekciju sa osobama suprotng spola, dok je ženama to lakše. Razlog za ovo djelimično može biti biologija, a djelimično odgoj i obrazovanje. Žene su sposobnije da izgrade bliska prijateljstva s muškarcima.

Shodno načinu odgoja, muškarcima ljepota nije prioritet u životu, ali jeste finansijska moć. Žene se češće odgajaju tako da više misle o svojoj ljepoti negoli o finansijskoj moći. Ženama se govori da moraju biti lijepe i da moraju ugrabiti muža koji će biti obavezan da se brine za potporu porodice.

Dr. Warren kaže da kada mu dođe novi klijent, on ga pita: "Ko su vaša tri najbliža prijatelja?" Ukoliko se radi o ženi, ona brzo odgovori i može navesti još prijatelja ukoliko želi, te je njoj teže suziti listu na samo tri prijatelja. Međutim, ukoliko je klijent muškarac, on često napravi pauzu i upita: "Šta tačno podrazumijevate pod pojmom najbolji prijatelj?"

Većina muškaraca nije sposobna da izgradi bliska prijateljstva. Oni uživaju da zajedno gledaju sport i utakmice, da zajedno idu u lov ili ribolov, ali da li su oni ustvari najbolji prijatelji?

(WOLGEMUTH, 1996)

Neke studije pokazale su (Gur et al., 1999) da je kod žena temperatura mozga malo povišenija, te da u njemu cirkulira više krvi, i na taj način mozak žene sveukupno se bolje snabdijeva energijom. Djevojčice zriju brže od muškaraca, one se graciozno ponašaju, razgovaraju i hodaju već u ranoj dobi. Čini se da mozak kod dječaka i djevojčica razvija drugačije crte iako niko nije siguran zašto je tako. Ove razlike nisu konstantne, jer se moždani sklopovi šire i zatvaraju shodno uzrastu i dobi čovjeka, odnosno djeteta. Djevojčica koristi riječi mnogo lakše od dječaka, iako kasnije dječaci mogu dostići ovu sposobnost.

Studije koje su proučavale neurone pokazuju da biološke razlike određuju posebne oblike ponašanja. Međutim, otkrivanje funkcionalnih razlika moglo bi nam također mnogo kazati o kulturi, kao što kazuje i o biologiji. Naši mozgovi slični su čak i kada ih koristimo drugačije. Ukoliko postavimo jedan mozak do drugog, oni izgledaju isto i potrebno ih je dugo i pomno posmatrati ukoliko želimo pronaći neke razlike. Razlike su isuviše male, i veoma misteriozne, tako da ne mogu sugerirati da se radi o temeljito različitim organima. Iako osobe mogu stvari raditi na različit način, osnovni oblici ponašanja isti su i kod muškaraca i kod žena.

Emocionalna povezanost

Emocionalna povezanost postala je predmet stereotipa i poruka na čestitkama. Žene traže vjernost, a muškarci bježe. Žene pričaju o svojim osjećajima, a muškarci gledaju fudbalsku utakmicu. Žene dijele svoje emocije s prijateljima, muškarci to smatraju neprikladnim otkrivanjem. Da li je sve ovo stvar puke percepcije? Ukoliko jeste, šta je recept za ovu bolest, šta je rješenje?

Emocionalne reakcije bebe koja je stara samo jedan dan nisu posljedica odgoja ili socijalizacije. Na jednom testu kada su bebe jednostavno slušale određene zvukove, dječiji plač, zvuk životinja ili zvukove koji su kompjuterski programirani, one su najjače reagovale na zvukove drugih ljudi u žalosti (Casidy, 1999). Međutim, sićušne ženske bebe ustvari su najintenzivnije reagovale na nevolju drugoga, i takvu će reakciju imati neprestano u svom životu.

Iako oba spola reaguju na tuđu nevolju, čak prvog dana života, djevojčice imaju izraženiju empatiju. Žene su sposobnije da se zamisle u situaciji ili nevolji drugoga, odnosno kako bi njima bilo da im se desi što se desilo nekom drugom. Žene koje najčešće o drugima mnogo brinu upućenije su u potrebe drugih.

Čula

Nakon svega navedenog nije čudno da žene imaju tako istančana osjetila ili čula. Žensko čulo mirisa mnogo je profinjenije od muškog, posebno u vrijeme ovulacije, i žene su osjetljivije na dodir muškaraca. Sposobnost da se komunicira dodirom presudna je za opstanak djeteta. Kada nježno dodirujemo male bebe, one rastu i sazrijevaju brže. Nadalje, one dobijaju četrdeset i sedam procenata više težine od beba koje su same i koje nisu često nježno dodirivane, pa čak i u slučajevima kada im je davana ista hrana (Dodd, 1995).

Majčin glas usklađen je s potrebama i osjetljivošću malih beba. Ukoliko ovim bebama puštamo snimljene zvukove, one bolje reaguju na visoke tonove žena negoli kada se žene istim tonalitetom obraćaju odraslim osobama. Nadalje, kada beba čuje majčin glas, njeno srce se smiruje, kuca sporije i sigurnije, ali i nježnije. Utjeha koju majka pruža bebi biološki je i kontuiniran nastavak, odnosno razvoj koji beba pamti iz majčine utrobe. Ovaj preplet majke i djeteta jeste priča o dva srca, odnosno o početku emocionalnih razlika između muškaraca i žena.

Društveni položaj

Ideja o društvenom položaju javlja se vrlo rano kod muškaraca, odnosno dječaka. Čini se kako ona nije izražena kada je riječ o djevojčicama. Općenito, djevojčice nisu toliko posvećene tome da budu broj jedan, iako uvijek ima izuzetaka. Jedna tipična studija o dječijoj igri pokazuje stepen okrenutosti prema društvenom položaju kod različitih spolova. Svi dječaci žele biti doktori, odnosno oni koji kazuju kako će se raditi. O ovome se mogu svađati dugo vremena. Djevojčice najprije pitaju ko želi biti doktor. Potom pregovaraju, dijele ulogu doktora, sestrice i pacijenta.

Više od djevojčica, dječaci žele igrati igre u kojima postoji stvarni pobjednik. Njima je lakše suprotstavljati se i raspravljati o rezultatu igre. Igre koje igraju djevojčice u većini su kraće od onih koje igraju dječaci. Dječaci se svađaju oko igre, ko je šta uradio, ko je šta trebalo da uradi, tako da se njihove igre ne završavaju svađama. Međutim, same djevojčice žale se na svađe, odnosno da se njihove igre uglavnom završe svađama. Dječaci se lakše riješe svađa od djevojčica, dok djevojčice imaju jaču emocionalnu reakciju kada su u pitanju svađe i konflikti. Neki smatraju da je to posljedica kulture, odnosno da mi potičemo djevojčice da budu emotivnije, dok to isto ne odobravamo kada je riječ o dječacima.

Međutim, koliko god se trudili da ih razdvojimo, biologija i kultura ne isključuju jedna drugu. One to nikako ne mogu učiniti. Naša pitanja o utjecaju prirode, odnosno odgoja proizvode jedan krug u kojem jedan utjecaj potiče drugi. U ovom krugu, biologija je mnogo bitnija na samom početku. Međutim, kako da spoznamo gdje počinje krug?

Izrazi lica

Žene su mnogo sposobnije od muškaraca kada govorimo o čitanju izraza lica. Žene se više smiju od muškaraca, a muškarci češće potiču žene da se smiju. Neki smatraju da je razlog ovome dominantno-submisivni odnos između dva spola koji je postojao u prošlosti. Žene su, također, mnogo sposobnije u čitanju neverbalnih izraza poput jezika tijela i izraza lica.

Pri promatranju fotografija, uočeno je da su oba spola jednako sposobna da primijete kada je neko drugi sretan. Žene s lahkoćom iščitavaju tugu na nečijem licu, bilo da je riječ o ženi ili muškarcu. One to čine sa devedesetprocentnom tačnošću. S druge strane, muškarci lakše uočavaju kada je muškarac nesretan po njegovom licu, i to u oko devedeset posto slučajeva, dok nesreću na licu žena iščitavaju sa tačnošću od sedamdeset procenata. Ženino lice mora izgledati izuzetno tužno da to muškarci primijete. Oni ne uočavaju i ne zapažaju tanahnije nijanse u izrazu lica.

Kulturalni stereotipi o dječacima i djevojčicama

Neki ljudi pogrešno iščitavaju stvarnost naše biologije. Jedna stara uspavanka kaže da su djevojčice napravljene od "šećera, začina i svih drugih ljepota", dok su dječaci "nestašni pužići i od plišanog psića repići". Jedan petogodišnjak ljutito je reagovao kad je ovo čuo i pitao zašto su djevojčice napravljene od svega lijepog, dok su dječaci spore životinje iz vrta i dijelovi igračaka?

Neke studije pokazuju da je dječacima potrebniji odnos jedan na jedan, jer privrženost i ljubav mogu mijenjati nivo seksualnih

Da li ste se ikada zapitali zašto svaka sura u Kur'anu počinje riječima: "U ime Allaha, Samilosnog, Svemilosnog"? Da li znate ijedan savjet koji bi pomogao roditeljima da budu osjećajniji prema svojoj djeci?

hormona u mozgu, što svakako utječe na razvoj mozga. Mnoge studije pokazuju da muškarci i žene koji imaju sretan brak ispunjen ljubavlju i međusobnom potporom lakše preživljavaju opasne bolesti poput bolesti srca ili raka. Čak i manja bračna svađa šalje drhtaje kroz imuni sistem do te mjere da se supružnici nakon svađe lahko mogu razboljeti od gripe ili prehlade. Kada jedan supružnik umre, imuni sistem postaje potresen od četiri do četrnaest mjeseci.

Tuga

Niko nikada nije dokazao da je usamljenost ili tuga dobra po zdravlje čovjeka, kako u fizičkom, tako i u mentalnom pogledu. Žene se prema tuzi odnose drugačije od muškaraca. To objašnjava zašto muškarci i žene na drugačiji način reaguju na gubitak djece, muškarci se obično povlače, dok žene traže rame za plakanje. Međutim, ne može se reći da sve žene jako dobro komuniciraju emocijama, a da muškarci "drže jezik za zubima". Ne može nauka opisati sve aspekte ljudske ličnosti, odnosno znati svaku pojedinost o tome šta i ko smo mi.

Spolne razlike

Kada su neke žene pitane: "Kako biste se osjećale kada biste znale da više nećete moći imati odnos s vašim suprugom?", većina ih je kazala da bi to bilo uredu, jer su im potrebni samo zagrljaji i poljupci. Međutim, muškarci su u odgovoru na isto pitanje kazali da bi se osjećali loše. (Fisher et al., 2012)

Žene su snažnije od muškaraca u seksualnom pogledu. One mogu biti bez seksa duže vremena, te ih obično treba dodirivati kako bi se uzbudile. Muškarcima je teže da budu duže bez seksa. Jedna riječ može ih uzbuditi ili dovesti do erekcije. Žene se mogu upustiti u seks a da ne budu uzbuđene, dok to nije slučaj s muškarcima.

Prosječan muškarac u Sjedinjenim Američkim Država pomisli na seks svakih nekoliko minuta. Muškarci treba da obaraju svoje poglede jer su slabiji u kontroliranju seksualnih potreba. Seks je veoma bitna aktivnost, koja za posljedicu ima djecu. Reguliranje seksualnih odnosa od presudne je važnosti za zdravo društvo kako u moralnom, tako i u psihičkom i socijalnom smislu.

Mudrost spolnih razlika: Uloge, a ne prednosti

Žena je stvorena i općenito naučena da bude osjećajna i emotivna, tako da spremno može štititi svoju djecu od bilo kakve opasnosti. Ovo je veoma očito i u životinjskom carstvu. Mačka štiti mačiće i sakriva ih od mužjaka i drugih mačaka, pa čak i od oca mačića osim kada im on donosi hranu. Tokom trudnoće luče se posebni hormoni koji pomažu pri porođaju, hranjenju i zaštiti mačića.

Tokom mjesečnog ciklusa, trudnoće, porođaja i dojenja žene su u stanju ovisnosti o drugima. Stoga im se tokom ovih perioda treba posvetiti mngo više pažnje i brige. Milioni žena žale se na različite probleme tokom menstrualnog ciklusa. Ovi problemi traju nekoliko dana i mogu biti manje ili više bolni. Simptomi tokom ovog perioda su nadutost stomaka, grčevi u stomaku, osjetljive grudi, glavobolje, teško ili dugotrajno krvarenje, promjene raspoloženja i osjećaj umora.

Čovjek kojeg neka žena seksualno privuče morat će se brinuti za nju i njenu djecu. On treba biti darežljiv kako bi ispunio potrebe svoje žene i djece, dok majka mora više brinuti o sebi i svome potomstvu. Muškarac ne prolazi kroz bolan mjesečni ciklus, period porođaja, trudnoće i dojenja. Stoga se on mora više posvetiti potrebama porodice.

Komplementarne razlike u prirodi muškaraca i žena objašnjavaju islamske propise i zakone vezane za porodicu. Distinktivna seksualna priroda muškaraca i žena pokazana je u konceptu *avreta,* odnosno stidnih dijelova muškaraca i žena. Stidni dijelovi muškarca su od pupka do koljena, tako da se on može posvetiti teškim fizičkim poslovima bez ikakvih ograničenja ili poteškoća. U isto vrijeme, otkriveni dijelovi njegovog tijela ne uzbuđuju prekomjerno žene niti ih toliko zavode da bi one izgubile kontrolu ili razum. Sasvim je drugačiji slučaj sa ženama. Skoro cjelokupno žensko tijelo privlačno je i izazovno za muškarca. Muškarci se lakše uzbude ukazivanjem ženskog tijela, stoga se njeno cjelokupno tijelo osim lica, šaka i stopala smatra stidnim dijelom. Obično, ne postoji stvarna potreba izlaganja ženskog tijela muškarcima. Sasvim je drugačije s licem jer se njime izražava ženin lik, identitet i osobenost. Ovaj detaljno opisan koncept *avreta* predstavlja snažnu zaštitu porodice i sigurnu garanciju protiv promiskuiteta, koji uništava porodicu i društvo. Međutim, kada govorimo o odnosu supruga i supruge, ne postoje navedena ograničenja, kao što Kur'an objašnjava, i to riječima:

> *...One su vaša odjeća i vi ste njihova odjeća...* (Kur'an, 2:187)

Kao ravnopravni članovi društva, muškarci i žene imaju podjednaka prava ali različite i međusobno komplementarne uloge u skladu s njihovom fizičkom i psihičkom posebnošću. Porodica je posebna ljudska institucija, koja

funkcioniše učinkovito i donosi brojne koristi i prednosti muškarcima, ženama i djeci.

Žene u dobi između dvadesete i četrdesete godine smatraju se temeljima porodice. One su nježne, pažljive i brižne te svojim porodicama pružaju jedinstvenu utjehu. Suprugu je potreban mir, posebno kada se vrati kući nakon dugog i iscrpljujućeg radnog dana koji je proveo skrbeći za porodicu. Ovo je prirodni prioritet u njihovim životima u ovom razdoblju. Međutim, to ne znači da žena ne može činiti brojne druge stvari, niti lišava oca dužnosti da osigura spokoj unutar svoga doma. Navedene osobine ne treba poimati kao žensku slabost ili grubost muškaraca. Te osobine prikladne su za specifične uloge svakog člana društva, odnosno porodice. Islamski zakon muškarcu nalaže dužnost skrbljenja o porodici, a ne ženi, bez obzira na njen ekonomski položaj, jer je to pitanje društvenih uloga i spremnosti da se te uloge ispune. Odluka da li žena treba imati posao i raditi pripada njoj samoj. Ona se ne smije prisiljavati na posao, jer je opskrba nje i djece u potpunosti

povjerena suprugu ili muškarcu. Ukoliko žena odabere da radi ili ima posao, u tome nema ništa loše, jer ako ona može uspješno obavljati ulogu majke i ulogu radnice na poslu, ona ima pravo da zarađuje i da bude majka.

Razlike u fiziologiji i psihologiji između spolova tokom različitih razvojnih faza ne umanjuju njihova prava i obaveze. Određena osobina može biti pozitivna za ženu, poput nježnog glasa, ali negativna osobina muškarca, i obrnuto.

U islamu nije prihvatljivo da muškarac gleda ženu s pohotom. Kada ženu privuče neki muškarac, posljedice za ženu, ukoliko čini grijeh, ekstremne su i mnogostruke, posebno ako ona zatrudni u grijehu. Od njenog partnera zahtijeva se da ostane s njom i bude joj vjeran. Dužan je da se brine i skrbi za nju i njeno dijete. Ukoliko on ne ispuni svoju dužnost, lišit će ih prava koje je propisao Bog, a to je pravo na opskrbu i izdržavanje.

Studija o prioritetima žena i muškaraca u SAD

Univerzitet Harvard i novine *Wahington Post* proveli su ispitivanje među 4000 muškaraca i žena, te su objavili rezltate o njihovim prioritetima, a to su:

- Spremnost da se suče sa psihološkom i ekonomskim pritiskom modernog života
- Jačanje porodičnih veza
- Učinkovita komunikacija s djecom

I dok neki ljudi opravdavaju angažman žena izvan kuće, određeni broj muškaraca i žena preferira da majke budu kod kuće sa svojom djecom. Većina ljudi vjeruje da je osnovni razlog zašto američke žene imaju posao veća zarada da bi zadovoljile životne potrebe (Časopis *El-Usre*, broj 61, 1419).

U naše vrijeme, nažalost, žene su žrtve kako na Zapadu, tako i u muslimanskom svijetu. Usljed finansijskog pritiska, od žena na Zapadu traži se da imaju posao, one se posmatraju uglavnom kao seksualni objekti, jeftina zabava i komercijalno biće. U nekim muslimanskim zemljama, žene su neobrazovane i nespremne za veliki zadatak materinstva. Mnoge od njih nemaju osiguranje, te u potpunosti zavise od milosti svojih muževa, te su u brojnim zemljama zanemarene i marginalizirane.
Muhamed el-Gazali u svojim memoarima navodi da je tokom njegovog djetinjstva žena mogla biti viđena svugdje izuzev u džamiji. Jako je žalosno da u nekim zemljama nema mjesta za ženu u džamiji. Većina studenata islamskih znanosti u Turskoj danas su mlade muslimanke. "Međutim, arhitekti džamija veoma malo razmišljaju o prostoru za žene koje se u džamiji žele posvetiti ibadetu." Stoga se u Istanbulu dio glavnog prostora za klanjanje pregrađuje za žene (Murad, 2009). Kako možemo očekivati da žena odgaja djecu bez vjerske naobrazbe i smjernica koje se sedmicama spominju na hutbama tokom džuma-namaza, što predstavlja vjerovatno najutjecajniju obrazovnu instituciju koja postoji?! Uprkos tradiciji poslanika Muhammeda, a.s., ovi su nedostaci prisutni stoljećima.

Poslanik Muhammed, a.s, je kazao:

"Ne zabranjujte ženama koje robuju Allahu da idu u Allahove kuće." (HADIS BILJEŽI MUSLIM)

Zbog dodatnih porodičnih obaveza, žene nisu obavezne klanjati namaze u džamiji, zbog svojih dužnosti i odgovornosti. Stoga je dužnost muslimana, odnosno muževa da olakšaju ženama kada žele ići u džamiju, a ne da im u tome otežavaju.

Kašnjenje od šesnaest godina

Jedan arapski pjesnik je kazao:

Plačeš li to za Lubnom, svojom kćerkom
Nakon što si je izgubio?
Lubna je otišla, pa šta bi ti to sad učinio?

Neki roditelji često razmaze djecu, pogrešno se odnose prema njima, pa ih čak i zlostavljaju, te nakon svega osjećaju žal za tim što su učinili. Njihov žal zakasnio je šesnaest godina.

Kada počinje rodno razdvajanje?

Većina djece počinje primjećivati rodne razlike oko prve godine (Beal, 1993). U dobi između druge i treće godine svjesni su svog roda i spola. Tako da trogodišnjak koji očito istražuje svoju anatomiju možda tek verbalizira nešto o čemu je mislio prethodne dvije godine. Djeca koja tek prohodaju i svjesna su pojma roda svijet vide u dvije kategorije. Jednom kad saznaju koji su spol, oni se identificiraju kao dječaci ili djevojčice, te uče kako da se prilagode svome spolu. Oko treće godine ponašanje djeteta već reflektuje obilježja roda kojem pripada. Djevojčice bivaju manje agresivne i biraju "ženske" igrice, poput igranja kuće. Dječaci postaju čvršći i nezgodniji, te se više zanimaju za muške igračke, poput kamiona i likova heroja.

Rodni identitet ispoljava se dijelom zbog aktivnosti žlijezda, posebno od doba puberteta pa nadalje, a djelimično usljed primjećivanja anatomskih razlika u ranom djetinjstvu i psihičkih reakcija koje su posljedica uočavanja navedenih razlika. Većinom, rodni identitet nastaje usljed pozitivne identifikacije s roditeljem istog spola. Kada je pak riječ o feminiziranim muškarcima i muškobanjastim ženama, problem se pojavljuje usljed nepravilnog odnosa roditelja, uprkos činjenici da žlijezde funkcioniraju normalno.

Ono što dječaka čini muškarcem jeste njegovo poistovjećivanje s likom oca koji uživa da bude muškarac, te zbog uzajamne ljubavi između njega i oca. Otac želi da se osjeća ravnopravno u svojim kompetitivnim i kooperativnim odnosima s drugim muškarcima u društvu. Pravilna rodna identifikacija ne zavisi od toga da li dječakov otac lovi lavove, radi u nekoj tvornici, kuha u restoranu ili mu presvlači pelene. Sve dok se otac osjeća ugodno kao muškarac i ima dobar odnos sa svojim sinom, rodna identifikacija bit će dobra i pouzdana.

Otac koji se uvijek osjećao nesigurnim u vezi sa svojom muškosti svoju će nesigurnost prenijeti na svoga sina na mnoštvo različitih i neupadljivih načina. Ovo će utjecati na dječakov odnos prema muškosti i muškom identitetu. Očevo odbijanje da radi bilo kakav kućni posao jer je to "ženski posao" jedan je od načina da svom sinu sinu pokaže ličnu labilnost. Dijete ovo osjeća i preuzima isti osjećaj nesigurnosti i nelagode na sebe.

Djevojčica odrasta u želji da postane žena, te se priprema da bude uspješna, u čemu joj treba odobravanje i podrška majke koja uživa u ulozi žene ma kakva da je u njihovoj

kulturi, ili bilo da je riječ o majci koja radi na farmi, u selu ili koja je u senatu.

Nema nikakvih uvjeta da se djevojčice ili dječaci odgajaju različito. U kući ne bi trebalo davati nadmoć i prednost jednima ili drugima, odnosno jednom ili drugom rodu. Uprkos različitim ulogama, trebalo bi se s istim dostojanstvom odnositi prema brizi o kući i brizi o djeci kao i prema poslu u kancelariji, tvornici ili javnom životu. Prema djeci i roditeljima treba se odnosti lijepo i ravnopravno, ali na različite načine. Treba ih podučavati da se suoče sa životom, te da svoje uloge uspješno obave. Dječake ne treba učiti agresivnosti i bezosjećajnosti, a djevojčice bespomoćnosti i potpunoj ovisnosti o muškarcima. Djevojčice ne smijemo učiti da budu previše emocionalne i da plaču kada god zapadnu u problem. S druge strane, dječake ne smijemo učiti da sve rješavaju silom i da pribjegavaju nasilju kada im nešto ne pođe za rukom.

Kad god je to moguće, potrebno je obrazovati i dječake i djevojčice, sve dok ne završe fakultet. Djevojčicama i dječacima treba davati igračke koje nisu rodno obojene, već neutralne, radije nego neke lutke ili akcijske junake. Lego kockice treba uvijek da budu negdje uz lutke ili junake kojima se djeca igraju.

Djevojčice ne treba previše kitnjasto oblačiti, kao što ne treba potcijeniti stil oblačenja kod dječaka. I otac i majka moraju posvetiti jednaku pažnju kada je riječ o kosi djevojčica i kosi dječaka. Isto se odnosi i na oblačenje. Oblačenje i odjeća ne smiju baciti u sjenu dječije igranje. Nije pošteno da roditelji primoravaju djevojčicu da nosi kratku suknju i da onda na nju podvikuju kad joj se vide gaćice. Roditelji treba da djevojčicama daju da nose komotne hlače, koje nisu isuviše uske, te da se igraju koliko i dječaci. Djevojčica se mora podučiti igrama, te bi trebalo da bude fizički sposobna za igru poput brata. Dječaka treba učiti da nikada ne udara djevojčicu, pa

ni kada se igraju. S druge strane, djevojčice treba učiti da nikada ne dopuste da ih dječaci udaraju, a ukoliko se to desi, da se brane, a ne da bježe i samo plaču.

Nijedan rod ne može dobiti "bitku" spolova. Postoji toliko mnogo zajedničkog među ovim takozvanim "neprijateljima". Radikalni feministi imali su razoran utjecaj na zapadnu kulturu. Neki feministi tvrde da su žene jednako snažne i neranjive baš kao i muškarci, te da one mogu raditi sve što i muškarci. Drugi radikalan stav jeste da žene ne trebaju muškarce, te da muškarci i žene nisu vezani nikakvim potrebama. Šta god društvu treba, žena to može uraditi bez muškarca.

Muškobanjaste žene i feminizirani muškarci

Poslanik Muhammed, a.s., izražavao je veliko nezadovoljstvo muškobanjastim ženama i feminiziranim muškarcima. (BUHARIJA)

Muškarac je muškarac, a žena je žena, te i jedni i drugi treba da budu zahvalni na tome što jesu! Oni ne treba da oponašaju jedni druge. U kulturi u kojoj živimo, pretpostavlja se da je lahko razlikovati dječaka i djevojčicu, premda je to nekada veoma upitno. Bog je stvorio dječake i djevojčice različitim jedne od drugih, te su njihove uloge različite iako se međusobno nadopunjavaju. Blagodat je to što smo različiti, te privlačni jedni drugima, a samim tim i život je radosniji. Ne bismo smjeli trivijalizirati ovako očite razlike između muškaraca i žena.

Preovladavajući kršćanski stav protivan je navedenim tvrdnjama. Isus Krist nije muškarcima kazao da budu samo nježni i ljubazni, nego da budu odvažni i predvode narode. Svaka budala može biti "junačina", ali pravi džentlmen odnosi se prema ženi s poštovanjem i dostojanstvom. Muškarci mogu donijeti odluke vezane za porodicu ali samo nakon ozbiljnih konsultacija i savjetovanja sa svojom suprugom. Muževi su dužni odnositi se prema suprugama s poštovanjem, što uključuje odgovorno ponašanje puno uvažavanja. Bog je stvorio muškarce muškarcima, a žene ženama, te djevojke ne treba tretirati kao muškarce.

Kada je riječ o rodnim pitanjima, Kur'an kaže sljedeće:

> *I ne poželite ono čime je Allah neke od vas odlikovao. Muškarcima pripada nagrada za ono što oni urade, a ženama nagrada za ono što one urade. I Allaha iz izobilja Njegova molite. – Allah, zaista, sva dobro zna!*
>
> (Kur'an, 4:32)

I muškarci i žene su jedinstveni

- Hiljadu ljudi može postaviti logor, ali je potrebna samo jedna žena da se napravi dom. (Kineska poslovica)
- Car Themistocles je upitao: "Ko je najsnažnija osoba na svijetu?!" "Atinjani upravljaju Grcima, ja upravljam Atinjanima, moja žena upravlja mnome, moje dijete upravlja mojom ženom, dakle vama upravlja moje dijete."
- Da li muškarac u potpunosti može razumjeti ženu? Da li žena može u potpunosti razumjeti muškarca?!
- Da li muškarac može shvatiti bolove u trudnoći i tokom porođaja? To je nemoguće, tek nekoliko grčevitih bolova u bubrezima mogu to samo prilično dočarati.
- Ukoliko možete birati da učite muškarca ili ženu, koga bi izabrali? Ukoliko učite muškarca, odgojit ćete jednog građanina, a u ukoliko podučite ženu, odgojit ćete naciju!

O roditeljstvu iz rodnog ugla

U SAD-u očevi brizi o djetetu sedmično posvete sedam sati, a majke duplo više, odnosno 14 sati sedmično. Pritom, majke potroše 18 sati u sedmici na rad u kući, a 37 sedam sati na radnom mjestu, prema istraživanju centra Pew Research iz 2013. godine. Otprilike u 60 procenata porodica koje imaju djecu ispod 18 godina oba roditelja imaju posao. U ovim porodicama očevi u pravilu provode više vremena na poslu, a majke više brinu o djeci i domaćinstvu. Čak i u porodicama u kojima i majke imaju više obaveza na poslu, one ipak provode mnogo više vremena brinući o djeci. Jedna studija objavljena 2013, godine, koja je proučavala očeve i majke koji imaju iste obaveze na radnim mjestima pokazala je sljedeće rezultate:

- Kada su im djeca bila u dobi od devet mjeseci, majke su provodile 70 procenata vremena nakon uobičajenog radnog dana brinući o djeci, dok su očevi provodili 50 procenata vremena.
- Majke provedu više nego duplo vremena u svakodnevnoj brizi o djetetu poput kupanja, hranjenja i mijenjanja pelena ili odjeće od očeva.
- Očevi u pravilu više pomažu oko djetea od primarnih njegovatelja.

(Podaci preuzeti od Državnog instituta u Ohaju iz 2013.)

Poslovi i odgovornosti oko odgoja djece u dvadeset i prvom stoljeću nisu više određeni rodom, nego dostupnošću i prisutnošću u kući, te se ova odgovornost treba podjednako podijeliti. Pelene se mijenjaju po pravilu "ko je prvi čuo neugodan miris", a ne po konzervativnom pravilu da "to moj otac nije činio nikada, pa neću ni ja". Prema podacima iz 1965. i 2011, Centar Pew Research pokazao je da očevi preuzimaju mnogo više obaveza danas nego 1965, dok majke sve više vremena provode na radnom mjestu. Njihove se uloge polahko izmjenjuju. U Ujedinjenom Kraljevstvu 2012. godine radilo je 64 procenata majki, dok je 29 procenata radilo puno radno vrijeme (podaci Nacionalnog odsjeka za obrazovanje iz 2014).

Termin dadilje odnosi se na ženu angažovanu da se brine o djeci, a ne na oca koji se brine o djetetu dok je majka odsutna, a otac je sada "subrižnik" o svojoj djeci. Sa svim rečenim, očito je da očevi nisu ravnopravni partneri u svim aspektima brige o djeci. Prisustvo žene na radnim mjestima učinilo je da muškarci i žene propituju i reevaluiraju tradicionalne porodične uloge. Kada se oboje roditelja vrate kući s posla, ko sjedi i čita novine, a ko sprema večeru, hrani i kupa djecu, te ih prati u krevet na počinak? Ove stvari danas nisu razriješene podjelom dužnosti: jedan roditelj večera, a drugi kupa djecu i prati ih na spavanje. Čak je promijenjen pristup kada govorimo o disciplinirnju djece. Majke rijetko danas kazuju djeci da pričekaju "dok im se otac vrati kući". Disciplinu uvodi "onaj ko je prvi vidio neprikladno ponašanje", i ovim pravilom s očevih pleća skinut je veliki teret u modernom dobu.

Zašto disbalans?

RAZLOZI ZAŠTO SU ŽENE VIŠE UKLJUČENE U BRIGU OKO DJECE – ŽENSKA PERSPEKTIVA

- Žene ne žele uzburkavati stvari i stvarati konflikt.
- Žene su posvećenije odgoju i brizi o djetetu zbog načina svoje socijalizacije, i jer imaju urođene reakcije ukorijenjene u svojoj biologiji.

- Mnoge žene neće da se odreknu ove odgovornosti jer društvo još uvijek žene drži odgovornim za sve probleme koji se vežu za djecu.
- Mnoge žene nisu sigurne u vezi s podjelom dužnosti oko djece jer misle da bi na taj način izgubile kontrolu. Ove majke smatraju da bi se podjelom dužnosti utjecalo na osjećaje djece prema majkama, te da bi to bio znak da se djeci ne sviđa majčin odnos prema njima.

RAZLOZI ZAŠTO SU MUŠKARCI MANJE UKLJUČENI U BRIGU OKO DJECE – MUŠKA PERSPEKTIVA

- Brinem se da bi se nešto strašno desilo da sam ja (muškarac) najodgovorniji.
- Neću se moći nositi sa zahtjevima djece i izgubit ću živce.
- Majke su bolje u brizi oko djece, a ja to nikada neću moći.
- Ukoliko budem provodio mnogo vremena s djecom, izgubit ću priliku da napredujem na poslu jer će biti previše pritiska, a premalo vremena.
- Muškarci nemaju toliko prilika da prisustvuju predavanjima o brizi oko djece ili dječijem razvoju.
- Muškarci nemaju dobre uzore u roditeljstvu.
- Neke majke sprečavaju veći angažman očeva u procesu roditeljstva.

Mitovi i stvarnost o očevima kao osobama koje brinu o djeci

LISTA RAŠIRENIH MITOVA I ISTINE O OČEVIMA KAO OSOBAMA KOJE BRINU O DJECI

MITOVI	STVARNOST
• Žene su bolje u odgoju i brizi oko djece.	• Djeca se mogu vezati za očeve jednako kao što su vezana i za majke.
• Tokom prvih nekoliko godina očevi nisu važni djeci, te oni moraju više raditi s djecom kada odrastu.	• I očevi, kao i majke, osjetljivi su prema bebama.
• Otac donosi hljeb u kuću i zbog toga ne treba mnogo vremena provoditi s djecom.	• Očevi odgajaju, te male bebe koje su provele puno vremena s očevima imaju iznadprosječne rezultate na standardnim testovima.
• Najvažnija uloga oca jeste da unosi red i disciplinu među djecu.	• Očevi u SAD-u igraju se s djecom drugačije nego majke. Očevi više koriste fizičke aktivnosti, taktičniji su te provedu mnogo više zajedničkog vremena s djecom. To iznosi četrdeset procenata u poređenju sa dvadeset i procenata vremena koje majke zajednički provedu s djecom. (Parke, 1996; Yogman, 1981)
• Kao sin nisam imao blizak odnos sa svojim ocem, i to je bilo uredu, tako da ne treba da imam blizak odnos sa svojom djecom. • Ne možete me kriviti za nedostatke, i moj je otac sa mnom postupao na ovaj način.	• Uvijek smo odgovorni za svoja djela i ponašanje. Ukoliko naši roditelji nisu bili dobri primjeri u roditeljstvu, treba da imamo neke druge uzore.
• Najvažnije je da uspijem u svome poslu i karijeri jer tako najbolje pomažem svojoj porodici.	• Blagostanje porodice ima veći prioritet od karijere.

Utjecaj odsustva očeva na djecu

Brojne studije pokazale su korelaciju između nedostatka ili odsustva očeva u odgoju djece i sljedećih poremećaja u ponašanju kod djece:

1. Droge i alkohola;
2. Povećanog procenta muškog nasilja;
3. "Hipermaskulinizam" – odlike koja se javlja kod dječaka koji odrastaju bez muških uzora;
4. Delinkventnog ponašanja;
5. Nepostojanja brige za osjećaje ili potrebe drugih;
6. Slabo napredovanje u akademskom smislu, jer većina ovakvih muškaraca napušta srednju školu.

Različite potrebe dječaka i djevojčica

Niko ne zna da li je činjenica da dječaci i djevojčice imaju različite potrebe stvar prirode ili odgoja. Međutim, roditelji mogu odigrati presudnu ulogu u tome te pomoći djeci da ispune svoje potrebe. U nekim društvima uloge i ponašanje spolova striktno su definirane, posebno u siromašnim slojevima društva. Ko god naruši ova pravila podliježe sankcijama.

NEKI SAVJETI KAKO DA MALI DJEČACI I DJEVOJČICE OSTVARE SVOJE ULOGE (OVI SAVJETI ADAPTIRANI SU IZ FRIEDMANOVOG DJELA IZ 1998. GODINE):

ŠTA JE POTREBNO MALOJ DJEVOJČICI

Samopouzdanje: Djevojčicama je potrebno više podstreka riječima kojima se opisuju karakteristike koje roditelji žele kod nje da razviju. Naprimjer: "Tako je hrabro to što si se popela na stepenice." Veoma je bitno da djevojčice znaju da se roditelji pouzdaju u njih, te da misle kako su sposobne i pametne. Djevojčicama treba davati više prilika da budu lideri, naprimjer, njih treba pustiti da odluče koju igru treba igrati, koja su pravila, te da okončaju raspravu. Djevojčica koja se nauči liderstvu bolje je pripremljena da se brine o svom obrazovanju i karijeri.
Samodovoljnost: Veoma je bitno da se male djevojčice osjećaju kompetentnim, te da im se dozovli da ostvare sve ono što mogu same postići, kao naprimjer, da nose čašu soka, da se same češljaju ili da grade kulu od kockica bez ičije pomoći. Djevojčicama treba kazati da mnoge žene moraju raditi da bi zaradile platu i brinule se o svom životu, tako da i svaka djevojka treba biti spremna da se umije brinuti za sebe. Roditelji mogu dati primjer pozitivnog uzora dinamične žene koja kombinira plaćeni rad, volonterske aktivnosti i angažman u porodičnom životu.
Snalaženje u prostoru i koordinacija: Djevojčicama treba davati različite igračke da se njima igra, uključujući traktore i kamione, kockice, razne lopte, prskalice te stvari na koje se mogu penjati.
Fizička kondicija: Roditelji treba da igraju razne igre i vježbe s djevojčicama poput puzanja, ganjanja i hrvanja. Čak i djevojčice koje su premlade da odlaze na neke organizirane sportske aktivnosti mogu imati dosta koristi ukoliko budu išle na tobogan ili klackalicu, ili ukoliko budu aktivne u trčanju i preskakanju određenih predmeta. Roditelji bi trebalo da izbjegavaju da uvijek čuvaju ili spašavaju djevojčice pri ovim aktivnostima. One se moraju i uprljati, oznojiti i takve se penjati na drvo ili trčati po travi i na taj način istinski se provesti. Djevojčice treba bodriti da se igraju van kuće, te da koriste blato ili glinu kada se igraju.
Vještine donošenja odluka: Roditelji moraju dozvoljavati djevojčicama da donose odluke i preuzimaju odgovornost za svoje izbore. Kao djevojčica koja je tek prohodala, ona može birati iz koje će šolje ili tanjira jesti, te koje bi prijatelje pozvala da se igraju s njom.
Znatiželja: Djevojčicama treba pružiti svaku priliku da istraže svoju okolinu i okruženje. Dok su još bebe ili kada tek prohodaju, kuća mora biti bezbjedna da se beba može kretati posvuda. U tom uzrastu, roditelji mogu povesti djevojčice sa sobom na neka mjesta izvan kuće poput biblioteke, zoološkog parka, običnog parka, prodavnice, supermarketa ili do bogomolje. Roditelji treba da pitaju svoju djecu koja idu u školu da li ih u školi vode organizirano u posjetu tvornicama, farmama, radnjama s ručnim zanatima, baštama, sudnicama i drugim institucijama koje su pogodne za posjetu u edukativne svrhe.
Izgled tijela: Roditelji treba da se više fokusiraju na uspjehe nego na fizički izgled djevojčica. Mnogo je bolje djevojčicama govoriti šta mogu ostvariti obrazovanjem i radom, nego ih hvaliti kako su lijepe u određenoj haljini. Naprimjer, možete kazati: "Uradila si to odlično", umjesto: "Danas izgledaš veoma lijepo!"

Vještine kritičke analize: Ukoliko djeca gledaju televiziju ili filmove, roditelji treba da ih poduče da to gledaju na kritički način. Roditelji i djeca mogu razgovarati o onome što su gledali i analizirati "ustaljene" uloge. Naprimjer, možete razgovarati o predstavljanju izgleda ili tijela. Razmislite koliko su i kako djevojčice predstavljene na televiziji. Da li su deblje djevojčice prikazane kao nepopularne? Da li se koriste kao komični likovi? Da li se djevojke koriste kao seks simboli s pohotnim figurama? Da li se čine pametnim?
Sposobnost za matematiku i nauku: Djevojčicama treba pružiti svaku priliku da se okušaju u matematici, nauci i tehnologiji. Iako su djevojčice spremne i voljne da istražuju svijet oko sebe, često nemaju dovoljno ohrabrenja ili iskustva.
Budi primjer: Poštivanjem sebe i drugih žena, majki, tetki i druge ženske rodbine postavite standarde koje djevojčice mogu slijediti. Na taj način mogu se prevazići tradicionalni stereotipi kojima se djevojčice potiču da ne budu ništa osim "šećera, začina i svih drugih ljepota".

ŠTA JE POTREBNO MALOM DJEČAKU

Muški uzor: Muškarci su redefinirali pitanje roda kada je riječ o njihovim privatnim i profesionalnim životima, te se bore s problemima identiteta, ravnopravnosti i seksualnosti. U doba u kojem je sve više odsutnih očeva, ukoliko dječaci ne budu učili od muških uzora, više će učiti iz popularne kulture, sporta i televizije, te će biti uvjereni da muškost znači: *seks, nasilje, sport* i *materijalnost*. Kao osobe koje brinu o djeci, roditelji treba da ponovo promisle o odnosima između žena, muškaraca i dječaka. Muškarci bi trebalo da više eksperimentiraju sa stvarima koje tradicionalno spadaju u ženski domen ili kulturu. Treba da više govore o svojim osjećanjima, da ponude emocionalnu podršku, te da više porade na umijeću razgovora. Ukoliko dječak dođe ocu i kaže mu da ga je neki drugi dječak udario, otac bi mogao zamisliti da s njim treba razgovarati kao što majka razgovara sa kćerkom, odnosno trebalo bi da se mnogo više unese u razgovor.
Fizička privrženost: Malim dječacima potrebno je maženje kao i djevojčicama, tako da roditelji treba da tješe svoje muške bebe kada plaču. Potrebno je da roditelji provode više vremena s dječacima u igri nekih lijepih igara, te da se jako mnogo grle s dječakom, koji brzo odrasta.
Verbalne vještine: Potrebno je da roditelji jako mnogo i često razgovaraju sa svojim sinom, pa čak i kada je on mala beba. Njihov će razgovor biti utjeha djetetu, te će podstaći brži razvoj jezičkih sposobnosti kod njega.
Razumijevanje za druge: Bitno je da roditelji objasne svome sinu da njegova djela utječu na druge ljude. Kada se djevojčica loše ponaša, kaže joj se da možda uznemirava druge, ali kada to čini sin, onda se on automatski disciplinira. Kada budu kažnjena, djeca se više fokusiraju na svoj bijes nego na pouku koja je proistekla iz njihovog lošeg ponašanja ili pogreške koja je utjecala na njihove roditelje ili drugare.
Vještine mirnog razrješenja: Dječacima je potrebno ponuditi nekoliko načina da razriješe sukob ili konflikt. Ukoliko posežu za udaranjem ili ugrizima, poput većine djece koja tek prohodaju, roditelji treba da objasne da se vrijeđanje i napadanje neće tolerirati, te da im predlože neke druge načine kako da izraze svoja osjećanja.

Odgovornost za vlastita djela: Veoma je bitno da se ne uvode dupli standardi. Ukoliko roditelji smatraju da je neko ponašanje nedopustivo za njihovu kćerku, isto bi se trebalo odnositi i na njihovog sina. Oni ne mogu koristiti frazu "momci su momci" kako bi opravdali određeno loše ponašanje.

Izražavanje emocija: Dječake treba podsticati da izraze svoja osjećanja, pa čak i plačem. Ukoliko dječaci steknu utisak da se osjećaji tuge i žalosti neće tolerirati, oni će susprezati svoje osjećaje i kada odrastu.

- Roditelji mogu uskladiti svoje ponašanje kako bi djeca učila. Naprimjer, mama može pred sinom koristiti kosilicu ili voziti automobil, dok otac može čistiti prašinu, spremati jelo ili prati suđe. U određenim zemljama žene obavljaju najteže poslove, poput donošenja vode s udaljenih mjesta. Roditelji mogu djeci kupovati igračke koje su rodno neutralne. Djeca koja tek prohodaju mnogo uče od svojih vršnjaka, kao i od roditelja, tako da bi roditelji mogli jedni drugima pomoći u odgoju.

Racionalne reakcije na rodne razlike

Evo kako roditelji mogu pomoći djeci da se osjećaju dobro po pitanju rodnih razlika:

- Na određene primjedbe djevojčica roditelji treba da pravovremeno reaguju i daju im smjernice kada je riječ o razlici između spolova.

Miješanje roda s temperamentom

Većina roditelja slaže se s psiholozima da rigidni feminizam ili maskulinizam nisu najbolji način odrastanja djeteta. I dječaci i djevojčice treba da budu samopouzdani i ljubazni, intuitivni i analitični. Kako god, mnogi su roditelji zabrinuti kada primijete da dijete počne prelaziti rodne granice u ponašanju. Otac je zabrinut kada mu sin želi barbiku, dok se majka brine kada djevojčica neće da obuče haljinu (Kessler i McKenna, 1978). Koliko je sve ovo ozbiljno? Šta ovo znači?

Svako od nas rađa se s određenim temperamentom. Temperament je karakterističan način reagovanja na ono što nam se zbiva ili se zbiva oko nas. Do neke mjere, temperament određuje šta volimo, a šta nam se ne sviđa. Neke su bebe od rođenja osjetljive prema ljudima i zanimaju se za druge, one lahko uspostavljaju kontakt očima i na smijeh odgovaraju osmijehom. Druge, pak, bebe više privlače neki vizuelni objekti ili zvukovi, pa one ne skidaju pogled s nekih muzičkih igračaka koje vise u zraku.

Do problema dolazi kada roditelji vjeruju da su neki temperamenti inherentno muški ili ženski. To umnogome može otežati situaciju. Naprimjer, ukoliko roditelji dječaku koji boji svoje nokte u rozu boju kažu: "Šta to radiš? Jesi li ti to curica?", dijete može pogrešno zaključiti da će, ukoliko radi "ženske stvari", postati curica. Nakon toga može početi pričati da želi da je djevojčica ili da se "istinski"

osjeća kao djevojčica. Ovu ideju ustvari su mu nehotice ili nepažljivo usadili roditelji. Mnoge djevojčice uživaju u igrama koje su bučne i koje stvaraju veliku gužvu. Ukoliko djevojčica voli teške igrice i želi biti fizički aktivna, roditelji je mogu smatrati nedovoljno ženstvenom, a ustvari radi se samo o njenom temperamentu koji reaguje na visoke nivoe stimulacije u okolini.

Miješanje temperamenta i rodnih uloga posebno je problematično kada je riječ o dječacima. Dječacima se mnogo više i negativnije zamjera kada se upuste u ženske igrice, nego kada se djevojčice igraju "muških igara". "Curica" je mnogo češći nadimak koji se daje muškarcima, negoli onaj "muškarača" koji se daje djevojčicama. Kako oznaka "maskulinog" ima veći prestiž i značaj u društvu od oznaka "femininog", muškarčevo odbacivanje maskulinizma zarad "nižeg" statusa ekstremno je stigmatizirano.

Roditelji treba da vole svoje kćeri i sinove. Djeca napreduju kada imaju jake i tople odnose s roditeljima i kada roditelji žele da im djeca postanu brižna, produktivna, zdrava i sretna ljudska bića.

Roditelji treba da budu svjesni sljedećih stvari:

- Imate pravo na brigu ukoliko je ponašanje vašeg djeteta prilikom igre kompulsivno i nefleksibilno. Jedna je stvar kada se dijete, dječak ili djevojčica, žele igrati barbikama ili lutkama ili pak oblačiti žensku odjeću. A druga je stvar kada dijete želi da se igra samo toga i da to neprestano ponavlja i uživa u tome.
- U rijetkim slučajevima, djeca koja su veoma nesretna govorit će kako žele da su drugog spola. Roditelji treba da budu zabrinuti ukoliko dijete pokuša, ili ukoliko počne govoriti o sakaćenju svojih dijelova tijela. U ovom slučaju veoma je bitno da potražite profesionalnu pomoć.
- Roditelji ne trebjua temperament svoga djeteta proglašavati bolešću. Ukoliko su njihovi sinovi ili kćerke nesretni, depresivni ili anskiozni, potrebno ih je odvesti dječijem psihologu koji je specijalizirao na dječijoj depresiji i anksioznosti.
- Terapija lijekovima opasna je. Sve dok se može razgovarati, nije preporučljivo da dijete ide na liječenje i terapije lijekovima.
- Nije potrebno nikoga kriviti. Sasvim je moguće da dječije čudno ponašanje nije povezano ni sa čim posebnim ili određenim, odnosno s onim što su učinili roditelji.

Djevojčice i dječaci uče različito

"Još od predškolskih dana, dječaci i djevojčice upijaju podatke i znanja na različite načine i s različitim kapacitetima za uspjeh" (Gurian, 2001). Dok se dječaci mogu više interesovati za stvari i objekte u svom okruženju, djevojčice se mogu više fokusirati na ljude i odnose. U osnovnoj školi, dječaci mnogo lakše pronađu Francusku na karti svijeta, dok djevojčice lakše nauče francuski jezik. I dok će dječaci biti uspješniji u zaokruživanju tačnih odgovora, djevojčice će biti bolje u slušanju pitanja i zapisivanju tačnih odgovora. Nažalost, dječaci i djevojčice tretiraju se kao da uče na isti način, a sve to rezultira greškama i pogrešnim ponašanjem.

Mnoge učitelje možete okrenuti naopačke prije nego vam priznaju razlike između dječaka i djevojčica, te se ponovo obrazuju o tome šta je potrebno i jednima i drugima da bolje odrastaju i uče. Uspješne strategije Michaela Guriana pretvarale su propale studente u one najbolje. Njegove zamisli i ideje mogle bi

pomoći svakom razredu jer se on usredotočuje na sposobnosti dječaka i djevojčica, te dopunjava njihove nedostatke ili slabosti.

Za djevojčice: Roditelji kod njih treba da jačaju ulogu lidera, igraju se igara u kojima se usredsređuje na pokrete, te iskoriste njihove sposobnosti i vještine pisanja. Olakšajte im da dobro ovladaju računarima i potičite ih da se takmiče iz matematike i prirodnih znanosti.

Za dječake: Roditelji treba da ih podstiču da svoju energiju koriste za čišćenje, pomaganje i pomjeranje stvari. Pomozite im da da poštuju osjećaje drugih poput ljutnje, tuge i sreće. Dječacima pričajte priče i legende kako bi im se razvile imaginativne i verbalne vještine. Neka uvijek budu fizički aktivni. Podučite ih medijskoj pismenosti i dopustite da učestvuju u rješavanjima problema i konflikata, te da budu aktivni članovi društvene zajednice.

Pitanje rodno odvojenog obrazovanja veoma je kontroverzno. Međutim, kako djevojčice i dječaci uče na različite načine, to iziskuje različite strategije podučavanja u razredu, pa zašto onda ne koristiti razdvojene razrede s ciljem efektivnijeg i učinkovitijeg obrazovanja? Kako ćemo koristiti dvije različite strategije podučavanja istovremeno u jednoj učionici? Može li se to izvesti? Ukoliko i može, koliko to iziskuje vremena, novca i kakvu učinkovitost postižemo?

Mješovito školstvo nameće potrebu za instruktivnim materijalom koji je rodno neutralan, te se u njemu koriste unificirani testovi i standardi ponašanja. Kao rezultat svega toga, na putu ka savršeno balansiranom i umjerenom seksualnim svemirom u našim školama, "ravnopravnost" je postala "istost". Međutim, tu i jeste problem: dječaci i djevojčice nisu isti. Oni se ne razvijaju na isti način i u isto vrijeme. Mnogi roditelji koji imaju dječake znaju da se oni razvijaju polahko u svemu, od vokabulara do pisanja, pa čak i navike da mirno sjede.

U poređenju s djevojčicama, dječaci mnogo češće odustaju od škole i odsustvuju iz škole. Mladi momci koji uspiju doći na fakultet vide da su u manjini, te da su ih u tome djevojke pretekle dva do tri puta. Šezdestih godina XX stoljeća smatralo se da odvajanje znači neravnopravnost, te se s ciljem rušenja seksualnih stereotipa odlučilo da se rodovi miješaju što je moguće ranije. Godine 1965. većinu razreda u javnim školama u Sjedinjenim Američkim Državama činili su učenici istog roda ili spola. Do 2000. godine preživjelo je tek nekoliko takvih razreda.

Kada dječaci danas krenu u školu u Sjedinjenim Američkim Državama, ulaze u svijet kojim dominiraju žene kao učiteljice ili članice administracije. Procenat muških nastavnika i učiteljskog osoblja najniži je u zadnjih četrdeset godina. Djevojčice čitaju brže od dječaka, bolje kontrolišu svoje emocije i mnogo im je lakše snaći seu obrazovanju u kojem se naglašava kooperativnost i izražavanje emocija. Dječaci preferiraju vizualno procesiranje i nemaju tako finu motoriku koju djevojčice steknu u prvim razredima. Dječaci preferiraju vizuelno procesiranje, ali nemaju tako dobro razvijenu finu motoriku kojom djevojčice često ovladaju čak u početnim razredima.

Dječaci imaju problema s koncentracijom i pažnjom u razredu. Često ignoriraju savjete i nisu uredni u domaćim zadacima. Dječaci tri do četiri puta više pate od poremećaja u odrastanju, te su okarakterisani kao dvostruko nesposobniji za učenje. Sve to u poređenju s djevojčicama. Mnogi dječaci kažnjavaju se zbog fizičkih ispada. Samo zbog činjenice da se ponašaju kao dječaci, mnogi od njih kontrolišu se ili liječe, jedan od pet dječaka na Kavkazu neko vrijeme prima ritalin[2], a to je veoma jak lijek. Nekim se dječacima brani da

2 Ritalin je lijek koji djeluje na nervni sistem tako što kontroliše impulse i aktivnosti. Najčešće se koristi u terapiji ADHD-a (deficit pažnje s hiperaktivnošću) i ADD-a (deficit pažnje). Prim. prev.

trče za vrijeme odmora. Sve ovo znači da dječaci u školi veoma loše počnu, teško sustižu propušteno i gaje averziju prema školi.

Dječaci u osnovnoj školi imaju pedeset procenata više šanse da ponove razred nego djevojčice, a u srednjoj školi dječaci napuštaju školu tri puta više od djevojčica. Najviše pate dječaci iz siromašnih porodica ili manjinskih porodica. Na kraju, obrazovni sistem u Sjedinjenim Američkim Državama brojne mladiće slabo priprema ili destimulira za nastavak školovanja, iako je veoma jasno kako to loše utječe na njihovu budućnost. Sve ovo veoma je loše za muškarce, žene i ekonomsku budućnost zemlje.

Margaret Mead, među drugim antropolozima, kazuje nam da su se u svim naprednim kulturama dječaci i djevojčice obrazovali odvojeno. Među devedeset hiljada mješovitih škola, manje od dvije stotine i pedeset škola iz trideset i tri države izabralo je škole u kojima se djeca različitih spolova obrazuju odvojeno. Ovakav vid obrazovanja dugo je bio popularan u vjerskim i privatnim školama.

Škole s istospolnim obrazovanjem imaju dugu historiju postojanja. Kada su u državi Florida učenici u četvrtom razredu premješteni u istospolne škole, dječaci i djevojčice pokazali su zadivljujuće rezultate na testiranjima. Slični eksperimenti rađeni su i drugdje u Sjedinjenim Američkim Državama, Kanadi i Irskoj. Dječaci i djevojčice brže se razvijaju i napreduju kada su pošteđeni pritiska međusobnog natjecanja u mještovitim razredima. Nadalje, pokazalo se da u takvoj atmosferi nestaju neki od problema vezanih za disciplinu učenika.

Postoje brojne prednosti i pozitivne strane istospolnog obrazovanja dječaka i djevojčica, uključujući bolje poznavanje stranog jezika, povećano čitanje, duže i bolje izvršavanje domaćih zadataka, kao i veće akademske i obrazovne aspiracije. Nacionalna asocijacija državnih vijeća za obrazovanje (NASBE) sačinila je izvještaj 2002. godine u kojem je istaknuto da se u školama s istospolnim obrazovanjem primjećuju "pozitivni učinci posebno kod djevojčica, te učenika oba spola koji dolaze iz manjinskih zajednica".

Razdvajanje dječaka i djevojčica u školama i odjeljenjima

U pokrajini Greene, država Georgia (Džordžija), u Sjedinjenim Američkim Državama, napravljen je plan da ova pokrajina bude prvi distrikt u Sjedinjenim Američkim Državama koji će u potpunosti imati istospolno obrazovanje i školstvo, s odvojenim dječacima i djevojčicama u razredima. Do ovog se došlo nakon što su testovi pokazali veoma loše ocjene učenika općenito, te nakon što se veoma mnogo povećao broj odustajanja od školovanja ili, pak, bježanja s nastave kao i zbog činjenice da se povećao broj trudnoća kod tinejdžerki. Mnogi roditelji i nastavnici usprotivili su se ovoj promjeni jer nisu bili na vrijeme obaviješteni, niti ih je iko pitao o tome. Na kraju, ovaj plan je odbačen.

Školski upravnik McCollough kazao je kako djevojčice i dječaci uče na različite načine, te da bi razdvajanje dječaka i djevojčica pomoglo nastavnicima u boljoj pripremi

nastave. Također, dječaci se ne bi u toj mjeri neprikladno ponašali jer ne bi pokušavali da impresioniraju djevojčice, dok bi djevojčice slobodno govorile na času bez straha da ne postanu "pametnice" u očima dječaka. (India Times, 2008)

U istospolnim razredima nastava bi se mogla mnogo bolje pripremiti shodno potrebama i snazi spolova. Djevojčice i dječaci usvajaju znanja na drugačiji način i bili bi mnogo uspješniji ukoliko bi nastava bila napravljena u skladu s njihovim specifičnim potrebama. Sax (2006) zaključuje da Amerikanci kao nacija ne razumiju rodne razlike, te da smatraju kako je politički nekorektno da se o tome razgovara. Posljedica svega toga jeste da škole ne pomažu učenicima da dosegnu i pokažu ono najbolje što imaju. Mi nesvjesno odvraćamo djevojčice od kompjuterskih znanosti, kao što dječake odbijamo od umjetnosti i jezika. Guarian (2001) pokazuje da dječaci ne čuju tako dobro kao djevojčice, i da su djevojčice osjetljivije na svjetlost. Dječaci su nemirniji i vrpolje se za vrijeme nastave, dok su djevojčice mnogo fokusiranije i pažljivije. Potrebne su različite tehnike podučavanja da se zadovolje navedene razlike između dječaka i djevojčica. (Chandler and Glod, 2008)

Mi smo preporučili sljedeći sistem, koji je uspješno implementiran na Međunarodnom islamskom univerzitetu u Maleziji, odnosno u osnovnom i srednjoškolskom obrazovanju u ovoj instituciji:

1. Od obdaništa do trećeg razreda: Nastavni kadar treba da budu žene, a djevojčice i dječake ne treba razdvajati.
2. Od četvrtog do šestog razreda: Djevojčice i dječaci treba da budu u razdvojenim učionicama, ali u istoj školi. Miješanje je dozvoljeno tokom zajedničkih aktivnosti i na pauzama. Također, djevojčice i dječaci mogu biti u istoj učionici, ali sjediti na različitim stranama.

Slika rasporeda u učionici od četvrtog do šestog razreda

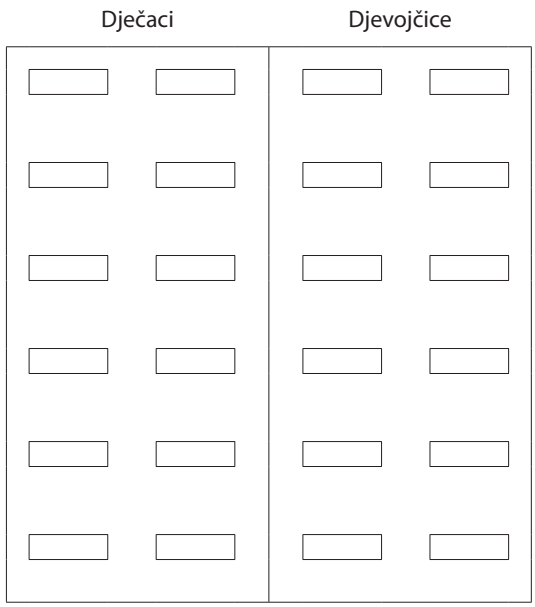

3. Sedmi i osmi razred. U ovom uzrastu potrebno je imati zasebne škole za djevojčice i dječake, a preporučeno je da njihovi nastavnici budu istog spola kao učenici. Ovaj uzrast oko trinaeste i četrnaeste godine predstavlja veoma osjetljivu fazu puberteta i u njoj se očekuje da djeca eksperimentišu i polahko

sazrijevaju. Bilo bi veoma opasno da ih miješamo prije nego mogu shvatiti koliko je štetno i ozbiljno seksualno zlostavljanje.

4. Od devetog do dvanaestog razreda: Potrebno je imati zasebne škole i nastavni kadar istog spola kao što su i učenici.
5. Fakultetsko obrazovanje: Djevojčice i dječaci u istoj su učionici ali na različitim stranama. U ovoj dobi mlade osobe ponašaju se mnogo odgovornije. Oni mogu veoma uspješno odabrati svog bračnog saputnika, posebno ako im u tome pomažu fakultet i roditelji. Ovo se pokazalo posebno uspješnim na Međunarodnom islamskom univerzitetu u Maleziji, gdje je svim studentima ponuđen seminar o roditeljstvu.

Roditeljstvo i spol: Islamski stav

U doba pojave islama oko 610. godine naše ere, kultura Arapa bila je dominantno muška i šovinistička. Rođenje djevojčice smatrano je nečasnim i sramotnim događajem.

> *I kad se nekome od njih javi da mu se rodila kći, lice mu potamni i postaje potišten.* (Kur'an, 16:58)

Odgovor Kur'ana na navedenu situaciju jeste da jedino Bog odlučuje o rođenju, te da je to dar kada se radi i o djevojčici i o dječaku.
Poslanik Muhammed, a.s., posebno je pohvalio roditelje koji lijepo odgoje djevojčice i to je vidljivo iz hadisa:

> "Ko god ima tri kćerke ili sestre, ili dvije kćerke ili sestre, te s njima lijepo živi i lijepo se prema njima ophodi, svjestan Gospodara kada su one u pitanju, ući će u Džennet." (HADIS BILJEŽE BUHARI I MUSLIM)

> *O ljudi, Mi vas od jednog čovjeka i jedne žene stvaramo i na narode i plemena vas dijelimo da biste se upoznali. Najugledniji kod Allaha je onaj koji Ga se najviše boji, Allah, uistinu, sve zna i nije Mu skriveno ništa.* (Kur'an, 49:13)

Svi ljudi potomci su jednog muškarca, Adema, i jedne žene, Have. Kada je riječ o specifičnim ulogama različitih spolova, poslanik Muhammed, a.s., uspostavio je svevremensku praksu u veoma nepovoljnoj i dominantno muškoj okolini. To se također može iščitati iz njegovih riječi:

> "Najbolji među vama su oni koji su najbolji prema svojim porodicama, a među vama ja sam najbolji prema svojoj porodici." (HADIS BILJEŽE TIRMIZI I EBU MADŽE)

Poslanik, a.s., također je učestvovao u kućnim poslovima.

Aiša, r.a., i Ummu Seleme, r.a., kazale su da je Poslanik, a.s., popravljao svoju obuću, šio odjeću i radio sve ono što su obični ljudi radili u svojim kućama. (AHMED)

Poslanik Muhammed, a.s., nije poslove dijelio na "ženske" i "muške". Kada je, pak, riječ o biološkim posebnostima, odnosno majčinoj ulozi u odgoju, tokom trudnoće i dojenja, Kur'an je uspostavio jasne dužnosti. Otac ili suprug mora pružiti potpunu potporu, kako materijalnu, tako i onu emotivnu, i za majku i za dijete. Nadalje, poznato je da je Poslanik, a.s., majci dodijelio najuzvišeniji položaj, a ne ocu. On je u jednom hadisu kazao:

Džennet se nalazi pod majčinim nogama. (HADIS BILJEŽE AHMED, EN-NESAI I IBN MADŽE)

Poslanik, a.s., promovirao je ravnopravnost između spolova, te je bio uzor kada je riječ o porodičnom životu i ulozi supruga. Njegovo ponašanje može se okarakterisati kao transformacijsko, jer je preoblikovalo navike i kulturu ponašanja u jednom paganskom i šovinističkom društvu starih Arapa.

Kada je riječ o spolnom odnosu, islam jasno zabranjuje bilo kakav vid ovakvog odnosa izvan braka. Ovo pravilo štiti društvo i porodicu od bolesti i rastakanja. O ovim stvarima u islamu nema kompromisa, tako da su spriječeni svi vidovi nedozvoljenog ponašanja koji mogu dovesti do spolnog odnosa izvan braka poput flertovanja, zavođenja, alkohola i droge.

Poslanik Muhammed, a.s., kazao je:
"Kada vaša djeca napune sedam godina, naučite ih da klanjaju namaz, a kada upotpune deset godina, ozbiljno ih upozorite ukoliko ne budu klanjala, te ih razdvojite u postelji." (HADIS BILJEŽE AHMED I EBU DAVUD)

Islam priprema djevojčice za ulogu majčinstva i brigu oko djeteta, kao i za rad izvan kuće, te za javne uloge, uključujući učešće u vojsci. Nakon što djeca dođu u određenu dob, majke bi trebalo da budu aktivne članice društva, kako formalno, tako i neformalno, kroz puno ili skraćeno radno vrijeme, plaćeni ili volonterski rad te političke i građanske aktivnosti. Potrebno je poticati sve što odgovara njoj, kao i njenoj profesiji, obrazovanju, iskustvu i ekonomskim potrebama. Ovo nije samo dužnost žene, već je to i njen prerogativ. S druge strane, muškarci su dužni da skrbe o čitavoj porodici.

Neke pojedinosti i detalji oko rodnih uloga prepušteni su savremenoj kulturi. Naprimjer, u doba poslanika Muhammeda, a.s., muškarci su imali dugu kosu. Na Zapadu je sredinom XX stoljeća duga kosa mogla biti ozbiljna prepreka pri zapošljavanju. A sada, u XXI stoljeću duga kosa smatra se prihvatljivom.

U prošlosti je ljudima dodjeljivan izuzetno težak i naporan fizički posao. Međutim, danas mnogi poslovi ne zahtijevaju fizičku spremu usljed razvoja tehnologije, elektronike i kompjutera. Žene lahko mogu obavljati poslove iz domena građevine, arhitekture, inžinjerstva i transporta. Isto tako, muškarci i žene mogu ravnopravno učestvovati u obrazovanju, ugostiteljstvu, zdravstvu, uredskim poslovima, informacionim tehnologijama i hotelskom

menadžmentu. Također, kada je riječ o odijevanju, i muškarci i žene mogu oblačiti džins i pantalone ukoliko je njihova odjeća dostojanstvena, prikladna i uredna, a ne previše uska, prekratka i vulgarna. U nekim muslimanskim zemljama poput Pakistana hlače se smatraju tradicionalnom ženskom nošnjom.

Muškarci i žene mogu toliko mnogo naučiti jedni od drugih. Može se kazati da u svakom muškarcu ima određene ženstvenosti, kao što u svakoj ženi ima određene muškosti. I jedni i drugi imaju muške i ženske hormone, ali u različitoj proporciji. I sve ovo nije iznenađenje ukoliko analiziramo sljedeće ajete:

...One su odjeća vaša, a vi ste njihova odjeća. (Kur'an, 2:187)

I Gospodar njihov im se odazva: "Nijednom trudbeniku između vas trud njegov neću poništiti, ni muškarcu ni ženi – vi ste jedni od drugih. Onima koji se isele i koji budu iz zavičaja svoga prognani i koji budu na putu Mome mučeni i koji se budu borili i poginuli, sigurno ću preko hrđavih djela njihovih preći i sigurno ću ih u dženetske bašče, kroz koje će rijeke teći, uvesti; nagrada će to od Allaha biti. – A u Allaha je nagrada najljepša."

(Kur'an, 3:195)

On vas od jednog čovjeka stvara – a od njega je drúgu njegovu stvorio – i On vam je dao osam vrsta stoke; On vas stvara u utrobama matera vaših, dajući vam likove, jedan za drugim, u tri tmine. To vam je, eto, Allah, Gospodar vaš, Njegova je vlast, nema boga osim Njega, pa kuda se onda odmećete?

(Kur'an, 39:6)

Konačan stav kada je riječ o spolovima sadržan je u sljedećem ajetu:

I ne poželite ono čime je Allah neke od vas odlikovao. Muškarcima pripada nagrada za ono što oni urade, a ženama nagrada za ono što one urade. I Allaha iz izobilja Njegova molite. – Allah, zaista, sve dobro zna!

(Kur'an, 4:32)

Ovaj kur'anski ajet upućen je svim ljudima. Ponekad se Kur'an obraća samo muškarcima ili samo ženama kada je riječ o posebnim ulogama koje treba izvršiti. Međutim, sveukupno gledano, Kur'an se i prema muškarcu i prema ženi odnosi s poštovanjem i dostojanstvom.

Božiji put je najbolji put: Primjeri Kine, Njemačke i Indije

Gospodar je sve stvorio s određenom mjerom i podario nam uravnoteženu okolinu. Kada se poigravamo s Božijim, prirodnim zakonima, izazivamo katastrofe. Kina je dobar primjer za to. U nastojanju da smanje rast populacije, vlasti su donijele kontroverzni zakon o jednom djetetu. Bračni parovi ograničeni su na samo jedno dijete, jer u suprotnom gube svu potporu. Ovo je dovelo do društva u kojem dominiraju muškarci. Jer su parovi više željeli da imaju mušku djecu zbog bolje pomoći porodici. Nekoliko decenija, roditelji su zadržavali dječake, a odbacivali djevojčice. Sve to rezultiralo je manjkom žena u ukupnom stanovništvu, povećalo stopu kriminaliteta, otmica i prostitucije, a da ne spominjemo pogubne efekte brojnih tajnih abortusa. Ovaj pogubni debalans prisilio je vlasti da ukinu ovaj "neprirodni" društveni eksperiment, te da se porodica vrati u prirodno stanje.

Kur'an objašnjava Božanski zakon stvaranja na sljedeći način:

> *Allahova je vlast na nebesima i na Zemlji. On stvara šta hoće! On poklanja žensku djecu kome hoće, a kome hoće – mušku, ili im daje i mušku i žensku, a koga hoće, učini bez poroda; On uistinu sve zna i sve može.* (Kur'an, 42:49–50)

Od Adema i Have, postoji prirodni balans između spolova shodno stvaranju Uzvišenog Gospodara.

Nacisti su pokušali eksperimentisati s kvalitetima pojedinaca. Njihov program eugenike imao je za cilj "proizvesti superčovjeka", i to pomoću nekoliko postupaka identifikacije, izolacije i treniranja. I opet, rezultat je bio katastrofalno loš i poguban.

Agnivesh (2005) pokazuje kako je u Indiji fenomen ženskog fetusocida (abortus s ciljem odabira spola) doveo do alarmantne "rodnog disbalansa", pri čemu u toj zemlji danas ima pedeset miliona više muškaraca u odnosu na žene. Ironija je da je ovakve postupke upravo olakšala dostupna i napredna tehnologija. U prošlosti su mnoge djevojčice ubijane nakon poroda. Danas je roditeljima mnogo lakše, a ljekarima mnogo isplativije, da izvrše "ženski fetusocid" ultrazvučnim tretmanom bez rizika od krivičnog gonjenja i pravne kazne. U nastojanju da iskorijeni ove aktivnosti, vlasti u Indiji zabranile su otkrivanje spola fetusa pomoću ultrazvučnog pregleda.

Ovakva praksa prvenstveno je bila prisutna kod siromašnih i nepismenih slojeva društva, a sve zbog ogromnih zahtjeva vezanih za miraz mlade, koji porodica mladoženje redovito traži. Sve to naravno izvire iz duboko ukorijenjenih tradicionalnih predrasuda. Nažalost, danas je "ženski fetusocid" rasprostranjen i kod bogatih slojeva i među obrazovanim klasama društva. Primjetno je da ova praksa raste sa stepenom obrazovanja, tako da je procenat fetusocida najmanji kod žena s osnovnim obrazovanjem, a najveći kod žena koje imaju fakultetsku diplomu.

Prisutan je i fenomen trgovine ženama, pri čemu se djevojke krijumčare iz siromašnih dijelova Bangladeša i Nepala, ili pak iz nerazvijenih plemenskih područja u Indiji, te se prodaju za cijenu oko dvije stotine dolara, dok istovremeno jedan bik košta oko hiljadu dolara (Hughes, et al., 1999). Nažalost, u mnogim kulturama Indije proslavlja se rođenje sina, dok nakon rođenja djevojčice nastupa period žalosti.

Aktivnosti

AKTIVNOST BROJ 41: RODITELJSKI RAZGOVOR

Okupite nekoliko parova, te neka očevi i majke zajedno razgovaraju o tome "kako odgojiti dobro dijete". Neka se na ovom okupljanju razmijene mišljenja, lična iskustva, kako ona pozitivna, tako i ona negativna.

> Nakon jedne večernje zabave, roditelji su sjeli i počeli razgovarati kako odgojiti dobro dijete. Razmotrena su brojna korisna iskustva. Na kraju je jedan mudar roditelj kazao: "Sve što je kazano, neophodno je, međutim, nedovoljno je čak i da ispunite sve predložene mjere i poduzmete sve neophodne korake, ukoliko vas Gospodar ne obaspe Svojom milošću. U tom slučaju i vi i vaša djeca bit ćete razočarani." Roditelji su se na kraju dogovorili o sljedećem:
>
> Bez obzira na to koliko truda uložimo, naše znanje i vještine uvijek treba da upotpunimo traženjem Božije milosti, koja nam treba pomoći u ovom časnom i izazovnom zadatku roditeljstva.

Potrebna je porodica, selo ili grad, zajednica i Božija milost da se odgoji dijete. Usklađenost svega ovoga pravi je odgovor.

AKTIVNOST BROJ 42: HVALA BOGU ZBOG ONOG ŠTO JESAM

Svaka zahvala pripada samo Allahu, "elhamdulillah"!
Naučite djecu da redovito izgovaraju sljedeće riječi:
Hvala Bogu na svim dobrim stvarima koje mi je podario.
Hvala Bogu Koji me stvorio kao ljudsko biće.
Hvala Bogu Koji me stvorio kao djevojčicu, ili
Hvala Bogu Koji me stvorio kao dječaka.
Hvala Bogu Koji me stvorio crnim / smeđim / bijelim ili žutim.
Hvala Allahu Koji me stvorio ovakvim kakav jesam!!!

AKTIVNOST BROJ 43: BARACK OBAMA, PRIMJER SAMOHRANOG RODITELJSTVA!

Roditelji bi trebalo da sjede s djecom i razgovaraju o tome kako kako je jedan Afroamerikanac uspio dospjeti na najveću političku poziciju na svijetu. Nije bitno kako će njegov predsjednički mandat okončati, uspjeh Baracka Obame zauvijek će ostati dokaz i potvrda da ljudi mogu prevazići najveće teškoće i prepreke. Zamolite djecu da pročitaju dvije knjige Baracka

Obame: *Dreams from My Father: A Story of Race and Inheritance* (*Snovi mog oca: Priča o rasi i naslijeđu*) i *The Audacity of Hope* (*Smjelost nadanja*). Roditelji treba da objasne postojanje i mudrosti Allahovog plana, te kako se taj plan proteže kroz generacije, dugo putuje, te uprkos brojnim preprekama na putu, dospije na krajnje odredište. Baracka Obamu odgojila je samohrana majka i roditelji o tome treba da razgovaraju sa svojom djecom. Nadalje, treba razgovarati o samohranim majkama koje su odgojile poslanike Musaa, a.s., i Isaa, a.s., te o amidži poslanika Muhammeda, a.s.

Kada je riječ o Obami i Božijem planu, interesantno je primijetiti kako bi u svijetu bio drastično različit ishod da je došlo do devijacija i odstupanja na sljedećoj karti događaja njegovog života. Zamislite šta bi se deslio da:

- Obamin otac, Barack Hussein Obama stariji, nije bio kenijski musliman koji je dobio američku stipendiju za školovanje?
- Da se njegov otac nije oženio bjelkinjom Ann Dunham iz Kanzasa?
- Da nije napustio svoju suprugu Ann kada je Barack imao samo dvije godine i da se nikada nije vratio?
- Da se njegova majka Ann nije ponovo udala za indonezijskog muslimana Soetora, i s njim živjela četiri godine u Jakarti, gdje je Obama išao u školu s muslimanskom djecom?
- Da se njegova majka nije razvela od Soetora i vratila u Sjedinjene Američke Države?
- Da njegova majka nije umrla od raka, i da on nije ostao živjeti sa svojim djedom i bakom, Madelyn i Stanley Dunhamom, na Havajima, gdje se školovao? Razmislite o utjecaju i blagodati šire porodice!!!
- Da nije upisao Harvard univerzitet i da nije postao prvi Afroamerikanac koji je uređivao prestižni časopis *Harvard Review*?
- Da nije živio u Čikagu kao kršćanin i decenijama odlazio u Crkvu Svetog Trojstva?
- Da se nije oženio sa Michelle, koja je potomak afričkih robova, i također svršenica Harvarda?

Čovjek snuje, Bog određuje.

Veoma veliki napredak čovječanstva ogleda se u prevazilaženju rasizma i netrpeljivosti, te prihvatanju ravnopravnosti, različitosti i tolerancije. Bijelu kuću sagradili su afrički robovi između 1792. i 1800. godine, a sada je to njihov dom, dom crnog čovjeka koji ima porodicu, suprugu i dvije djevojčice. To je uistinu veliki iskorak. Šta god da Obama uradi, iza njega će ostati povijesno ostvarenje.

Slično ovome, roditelji mogu kazati lične priče o svojim iskustvima u životu te ih povezati s Božijim planom. Oni treba da ispričaju o odlukama koje su poduzeli na različitim raskrsnicama života, te kako su ih te odluke dovele do braka, supružnika, djece, odnosno onoga što su danas.

Sve je to jedan veliki plan Gospodara:
Ništa nećeš ostvariti sve dok Bog ne odredi da bude tako!

POGLAVLJE 13

Seksualno obrazovanje: Šta kazujemo svojoj djeci?

- Uvod **262**
- Šta je seksualno obrazovanje? **262**
- Situacija u Sjedinjenim Američkim Državama **263**
- Percepcija majke i kćerke u Sjedinjenim Američkim Državama **266**
- Vrijednosti i seks: Danas i nekad **266**
- Zašto seksualni odgoj i obrazovanje? Da li je potrebno da tome podučavamo? **268**
- Čemu učiti djecu? **269**
- Koliko je opasno seksualno zlostavljanje?! **270**
- Abrahamske tradicije zabranjuju preljubu i brakolomstvo **272**
- Razlozi za zakonsko kažnjavanje preljube i brakolomstva **273**
- Spolno prenosive bolesti (STD) **274**
- Odnosi između djevojaka i mladića **275**
- Djeca koja imaju djecu: Pobačaj i usvajanje djece u islamu **278**
  Pobačaj 278
  Usvajanje djeteta u islamu 280
- Homoseksualnost i roditeljstvo **281**
- Islamski seksualni odgoj **284**
- Roditeljska dužnost prema djeci **286**
- Seks i higijena: menstruacija, stidne dlake, obrezivanje i sjemena tečnost **286**
  Spolni odnos tokom menstruacije 286
  Stidne dlake 287
  Obrezivanje 287
  Sjemena tečnost i noćne polucije 287
- Tinejdžeri i apstinencija **287**
- Islamsko rješenje seksualne dileme: Mapa puta za preventivni pristup **289**
  Skromnost (haja) 291
  Način oblačenja 295
  Bez slobodnog miješanja i osamljivanja (halva) 296
  Pritisak vršnjaka i drugi faktori 297
  Šta učiniti? 297
  Rano stupanje u brak 298
- Dilema između obrazovanja i ranog stupanja u brak **299**
- Zaštita djece od seksualnog zlostavljanja odraslih **301**
  Djeci se mora govoriti o postojanju prostitucije 302
  Kada je dijete žrtva incesta ili silovanja 303
- Plan za islamski seksualni odgoj i obrazovanje **304**
- Aktivnosti 44-45 **305**

Uvod

Seks i seksualno obrazovanje predstavljaju teme od izuzetno velikog značaja i nemjerljive važnosti. Mnogim roditeljima veoma je neprijatno razgovarati o ovoj temi, te radije pitanja oko seksualnog obrazovanja ostavljaju školi i nastavnicima, te nekim drugim ljudima. Ljudi koji žele biti fizički i psihički zdravi, te imati mirno tijelo i dušu, moraju imati ispravan odnos i stav prema seksu. Neprimjereno i zabranjeno prakticiranje seksa dovodi do tragedije, te uzrokuje dugoročnu štetu. To se najbolje vidi po brojnim društvenim anomalijama i tjelesnim oboljenjima. Nezakonit spolni odnos ne donosi štetu samo pojedincima koji se u njega upuštaju, te obolijevaju od raznih zaraznih bolesti, nego se šteta prenosi i na njihove supružnike, ali nerijetko i na njihovo potomstvo. Ove štete mogu biti toliko opasne da ih nije moguće kasnije popraviti ili izliječiti.

Naš Stvoritelj i Gospodar zabranio je blud i preljubu (zina). Seksualni promiskuitet i blud izazivaju katastrofu, te je stoga jedno od temeljnih pravila da se spolni odnos može upražnjavati samo u braku. Seksualno prenosive bolesti (STD) nastaju upravo u nezakonitim spolnim odnosima, odnosno spolnim odnosima izvan braka. Kada se ljudski rod ponaša neodgovorno i neprirodno, dolazi do pojave novih bolesti. Stoga, roditelji moraju uzeti aktivno učešće u seksualnom obrazovanju kada je riječ o njima i njihovoj djeci.

Šta je seksualno obrazovanje?

Ljudi različito gledaju na seksualno obrazovanje. Da li je u pitanju anatomija i psihologija ljudskog tijela, seksualni odnos, reprodukcija porodice i porodični život, ili prevencija bolesti i neželjene trudnoće? Da li seksualni odgoj djece istovremeno znači da djeci dopuštamo da se upuste u spolne odnose? Jedan učitelj je kazao: "Neću kazati vašoj djeci da li da se upuste u spolne odnose ili ne, niti kako da to učine. No, u slučaju da se ona odluče na to, ona bi morala znati kako da se zaštite od bolesti i trudnoće." Smatramo da je većina programa o seksualnom odgoju i obrazovanju nepotpuna i da ne sadrži pitanja moralnosti, seksualne disfunkcije, devijacija i braka.

U biti, radi se o dva temeljna pitanja. Jedno je vezano za biološke činjenice i ono se odnosi na strah tinejdžera koji nastaje usljed nepripremljenosti kada se kod djevojčica pojavi menstruacija, a dječaci počnu imati noćne polucije. Drugo pitanje odnosi se na pružanje dovoljnih i pravih informacija tinejdžerima o neželjenoj trudnoći i problemima vezanim za abortus. Pravovremene i dostatne informacije pomažu da se djeca sačuvaju ovih opasnosti.

U nekima školama podučava se osnovama fizičke reprodukcije i etičkoj odgovornosti. Druge, pak, škole učenicima daju veoma malo znanja i informacija o ovoj temi. U brojnim školama, pak, seksualni odgoj je dio šireg nastavnog plana i programa nazvanog *Moralni i društveni odgoj i obrazovanje* (*Moral and Social Education*). Neće mnogo pomoći ukoliko dijete udaljite iz razreda za vrijeme ovih časova, jer se na njima često govori o historiji i engleskom jeziku, umjetnosti, sportu, sedmičnim religijskim aktivnostima i programima, odnosno o svemu pomalo. Seks je postao integralni dio našeg života.

Većina nastave i programa iz seksualnog odgoja i obrazovanja ne potiče sretan i ispunjen porodični život. Stoga, mnogi supružnici imaju veoma mnogo frustracija u braku, a uzrok tome najčešće je nedostatak znanja i vještina. Raširena zabluda jeste ona da je "sposobnost muškarca da zavede i seksualno zadovolji svoju suprugu prirodna". Znanje kako imati i izgraditi sretan brak najvažniji je dio ovog odgoja i obrazovanja. Stoga je velika šteta da se ovo znanje ne prenosi mladim naraštajima.

Ukoliko vaš tinejdžer postane seksualno aktivan, vi ćete vjerovatno biti posljednja osoba koja će saznati za to. Tinejdžer očito pokušava da ove stvari drži u tajnosti. Štaviše, tinejdžeri među sobom imaju tajne mreže, u kojima se sve zna o svojim vršnjacima, te se sve to istovremeno krije od roditelja.

Zadovoljavajući i istinski ispravan model jeste onaj koji nam je ponudio poslanik Muhammed, a.s. Način provođenja seksualnog odgoja i obrazovanja u školama ima svoje pozitivne i negativne strane. Stoga, na roditeljima je da podnesu dodatni teret i odgovornost da usmjeravaju svoju djecu. Informacije o seksu koje primamo iz društva, uključujući škole, medije, internet i prijatelje, imaju svoje prednosti i mahane.

Situacija u Sjedinjenim Američkim Državama

Athar (1990) navodi kako se u medijima djeci pruža jedan vid seksualnog odgoja i obrazovanja u kojem ne postoje nikakve vrijednosti, odnosno kako se kroz medije šalju pogrešne poruke. (Opširnije pogledati u *Sex Education: An Islamic Perspective,* uredio Shahid Athar, M.D. http://222.teachislam.com/dmdocuments/33/book/sexeducation). U većini škola, seksualni odgoj predaje se od drugog razreda osnovne škole do kraja srednje škole i izvođenje nastave iz ovog predmeta košta milijarde dolara. Nastavnici djeci objašnjavaju tehničke aspekte seksualnog odnosa, ne govoreći im ništa o etičkim aspektima niti o tome kako da donesu ispravne odluke. Nakon deskripcije anatomije i fiziologije reprodukcije, najviše se naglašava prevencija spolnih bolesti i tinejdžerske trudnoće. Porastom AIDS-a, fokus je premješten na takozvani "siguran seks", što obično znači korištenje prezervativa. Novac koji se ubire iz poreza građana izdvaja se nekim školama koje ga troše da bi dijelile besplatne prezervative i druga kontracepcijska sredstva. U nekim školama i na univerzitetima u hodnicima imate automate za prezervative.

Uloga roditelja u seksualnom odgoju i obrazovanju svedena je na minimum, te se jako često i nipodaštava. Kada god mladić upita oca nešto o seksu, otac ga obično prekori i promijeni temu. Stoga oni o svemu tome uče od stranaca. Nadalje, nastavnici često promoviraju određene radnje koje se u vjeri smatraju porokom, odnosno neprihvatljivim načinom ponašanja. Prema dr. Shahidu Atharu ovo su neka uvjerenja na koja nastavnici pogrešno navode učenike:

(a) Golotinja u kući, u kupatilu ili spavaćoj sobi, dobar je način da se uvede tema seksualnosti djeci ispod pet godina, jer im se tako daje prilika da postave pitanja. Međutim, prema jednoj studiji iz 1997. godine, otprilike sedamdeset i pet procenata seksualnog zlostavljanja i incestuoznih radnji dešava se od strane bliže rodbine, roditelja, očuha, maćehe ili druge bliže rodbine. To znači oko pet stotina hiljada godišnje. Sve to, dakle, dešava se u porodičnom okruženju. (Abel et al., 2001)

(b) Dječija igra s genitalijama drugog djeteta predstavlja samo "naivno ispitivanje", te je stoga dozvoljena i nije razlog za prekoravanje ili kažnjavanje. Ovo se

navodi iako je poznato da su dječaci u dobi od dvanaest godina silovali djevojčicu od osam godina. Nastavnici koji ovo promiču ne kazuju nam kada "naivno ispitivanje" postaje pravi seksualni čin.

(c) Ne treba kriviti niti kritikovati djecu koja čitaju "prljave" časopise, da se ona ne bi osjećala krivim, već ovu priliku treba iskoristiti da bi im se kazalo više o seksualnim stavovima, vrijednostima i svemu drugom. Ovo zaista predstavlja upečatljivo neznanje. Mnogi časopisi ove vrste prenose poruku da je seks roba, a da su žene igračke s kojima se muškarac treba zabavljati. Osjećaj krivnje, ustvari, ne predstavlja štetnu emociju sve dok čovjek istinski žali za učinjenom greškom i nastoji je popraviti. Osjećaj griže savjesti koji prati osjećaje krivice, a služi da se ponovno promisli o pogreškama, predstavlja mehanizam spoznaje i učenja kojim djeca odmjeravaju svoje ponašanje i stiču osjećaj odgovornosti.

Tačno ili pogrešno?

Što više znaju, to više žele!!!

(d) Ukoliko je nečije dijete već seksualno aktivno, umjesto da ga zaustavljaju, moralna dužnost roditelja jeste da štite djetetov integritet, karijeru i zdravlje, te da mu pruže informacije o sredstvima kontracepcije i načinima izbjegavanja spolno prenosivih bolesti. Nastavnici koji ovo promoviraju ne smatraju da je davanje informacija o spolnom odnosu odobravanje i poticanje na seksualni čin. Međutim, ukoliko bismo nekome kazivali o obliku, boji, mirisu i ukusu nekog novog voća, te užitku konzumiranja istoga, nije li zdravorazumski da onaj koji sluša poželi da proba to isto voće? Roditelji treba da iniciraju prikladan razgovor o neprikladnim seksualnim odnosima. Ova tema može se započeti razmatrajući problem neke neželjene trudnoće u zajednici, nepristojnih i vulgarnih reklama, razvratne muzike ili televizijskih programa u kojima se promovira promiskuitet.

Seksualni odgoj i obrazovanje u Sjedinjenim Američkim Državama, odnosno javnim školama, nije doveo do smanjenja seksualnih oboljenja kod tinejdžera ili tinejdžerske trudnoće, niti je promijenio seksualne navike razvijene u tinejdžerskoj populaciji. Nažalost, niti odlazak u crkvu nije mnogo pomogao (Athar, 1990). U svakom slučaju, bez obzira na to da li dijete dobija ili ne dobija pravilne

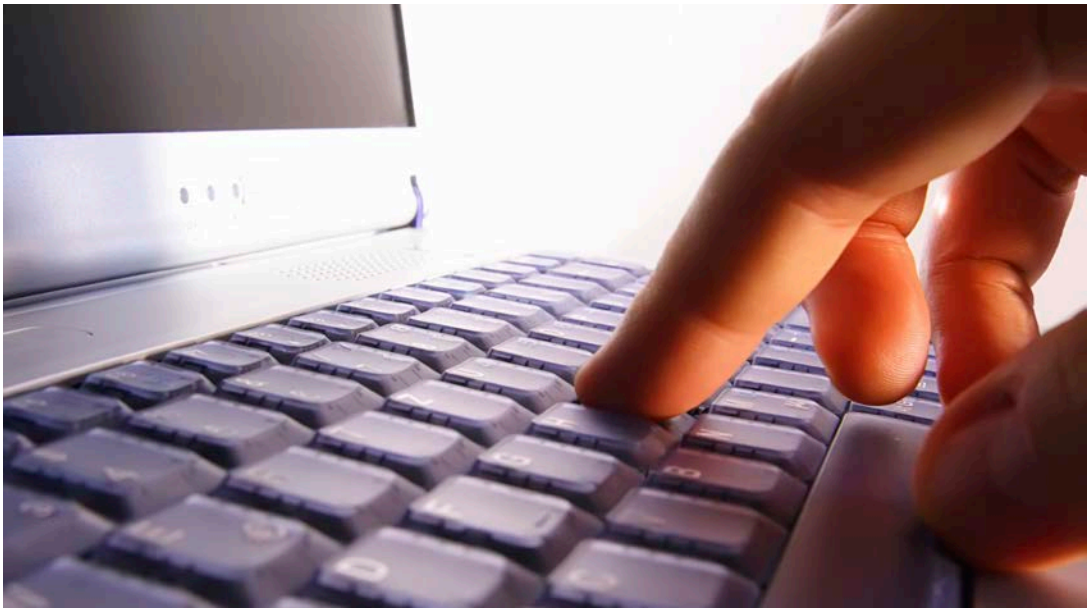

informacije i znanje o seksualnom odgoju i obrazovanju u školama, roditelji moraju biti mnogo više uključeni kada je riječ o ovoj problematici. U školama se najčešće nude neke osnovne stvari o biološkim aspektima spolnog odnosa, kao i informacije o zaštiti ili kontracepciji koje trebaju omladini koja postaje punoljetna. Mnogi roditelji muslimani, kao i roditelji koji pripadaju drugim vjereama, zabrinuti su jer etičke vrijednosti vezane za seks nisu primjerene njihovom vjerskom učenju. Nadalje, zabrinuti su da ih pružanje informacija o kontracepciji ustvari potiče da se upuštaju u seksualne odnose. Ovo je jedna vrsta lažnog straha, jer su ove informacije stvarne i neophodne za mlade osobe.

Mnogi muškarci, muslimani i nemuslimani, sa čuđenjem otkrivaju seksualnu glad svojih supruga. To je zbog činjenice da se mnogim muškarcima kazuje da je ženu lahko zadovoljiti, te da sve što ona treba činiti jeste da bude mirna i da dopusti priliku da muž u njoj uživa nekoliko trenutaka. Međutim, njima nije kazano da je vjerska dužnost da čovjek zna umijeće ili da nauči kako da zadovolji svoju suprugu i njene seksualne potrebe. Oni moraju prevazići prirodni stid kada je riječ o stidnim dijelovima žene, te da nauče tehnike predigre. Štaviše, moraju znati da je veoma štetno da se oni zadovolje, a da njiove supruge ostanu nezadovoljne nakon seksualnog čina.

Mnogi roditelji ne žele da im djeca počnu "spavati unaokolo". Međutim, jednom kada tinejdžer navikne da živi bez kontrole roditelja, oni neće mnogo učiniti. Iako je čednost jedan od načina da se omladina zaštiti, ona nestane i prije nego roditelji shvate da je njihovo dijete prispjelo u tinejdžersko doba. Djeca danas uče iz raznih izvora, interneta, televizije, filmova, te ukoliko vaše dijete ima DVD uređaj ili pak prijatelja koji ima DVD uređaj, realno govoreći, njegovo znanje o seksu bit će mnogo veće od vašeg.

Na Tajlandu je AIDS sada ubica broj jedan

AIDS je postao vodeći uzrok smrti na Tajlandu i nadmašio je broj smrti koje se dešavaju u saobraćajnim nesrećama, usljed raka ili srčanih bolesti prema podacima zamjenika ministra obrazovanja Surapong Suebwong-Lee. Kazao je da vlada nije imala tačne podatke o smrtnosti uzrokovanoj AIDS-om i HIV-om jer su brojni rođaci i najbliži tu činjenicu skrivali kada je riječ o njihovim preminulim.

"U ruralnim područjima, seoske su starješine smrti koje nisu uzrokovane nesrećama najčešće proglašavali srčanim udarima. Sve to dovelo je do zablude da Tajlanđani najviše umiru usljed srčanih bolesti. Međutim, nakon raširenog istraživanja i provjere otkrili smo da je najveći uzročnik smrti u ruralnim područjima upravo AIDS" – kazao je zamjenik ministra nakon povratka s jednog sastanka na Maldivima, koji je inicirala Svjetska zdravstvena organizacija (WHO). Programi Ujedinjenih nacija o HIV-u i AIDS-u koji se realiziraju u Bangkoku i dalje se povećavaju jer brojni Tajlanđani koji su decenijama zaraženi ovim virusima umiru. Procjenjuje se da je jedan milion Tajlanđana, od ukupno šezdeset miliona, zaražen virusom HIV-a, te da je trećina njih već umrla od ove bolesti. (AIDS GLOBAL INFORMATION SYSTEM, 2001)

Šta je nagnalo jednog mirnog i zadovoljnog profesora da napusti Sjedinjene Američke Države

Profesor na Internacionalnom islamskom univerzitetu u Maleziji, IIUM-u, jednom mi je kazao sljedeću priču. Njegov sin koji je bio treći razred osnovne škole u Michiganu (Mičigenu), jednom se vratio iz škole i detaljno prepričao kako su u školi imali prezentaciju seksualnog čina koji su izveli njegovi drug i drugarica iz razreda. Ovo je nagnalo profesora da spakuje kofere i napusti Sjedinjene Američke Države zajedno sa svojom porodicom i petero djece. Posljedica seksualnog odgoja lišenog vrijednosti jeste jedna čitava generacija koja se bez ikakve odgovornosti upušta u seks bez svijesti ili stida o posljedicama. Dominirajuća kultura učinila je seks izazovnim, jer su seksualne scene i promiskuitet postali dio svakodnevnice.

Percepcija majke i kćerke u Sjedinjenim Američkim Državama

Tinejdžeri su sve više zbunjeni kada je riječ o seksualnom ponašanju. Nedostaju im odgovarajuće smjernice od roditelja i nastavnika. Sada ćemo navesti neke tipične izjave tinejdžera:

- Šesnaestogodišnja Selma kaže: "Ne mogu ništa pitati mamu o seksu. Ukoliko započnem razgovor o toj temi, ona se iščuđava zašto me to interesuje, i sumnja u moje namjere.
- Četrnaestogodišnja Džulija kaže: "Moja majka vjeruje da neznanje osigurava čednost i nevinost. Postane veoma ljuta kada je pitam nešto o seksu. Ona mi kaže da će me moj budući suprug naučiti sve što treba da znam o seksu."
- Osamnaestogodišnji Luis kaže: "Dobijam različite poruke od roditelja i zbunjen sam. Jedno mi kaže da ne činim ništa jer bih mogao upasti u nevolje, dok mi drugi roditelj kaže da treba da se provedem i ludujem dok sam mlad. Volio bih da se roditelji odluče. Ukoliko je seks dobar za nas, neka nam kažu. Ukoliko to nije dobro po nas, neka nas ne provociraju i ne zbunjuju."
- Petnaestogodišnji Džošua kaže: "Otac uvijek želi da budemo iskreni. Međutim, njegova iskrenost prestaje kada se počne razgovarati o seksu. To je područje u kojem i moja iskrenost prestaje."
- Dvadesetdvogodišnji Džonatan kaže: "Za studente, seks je simbol zrelosti i muškosti. Za djevojke, ili studentice, seks je utočište od samoće i nepopularnosti."
- Jedan tinejdžer iznio je zanimljivu dilemu: "Ako pogledam komediju, smijem se; ako pogledam tragediju, plačem; kada me nešto nervira, mogu da vrištim, međutim, kada vidim predstavu koja me seksualno uzbuđuje, šta tada da činim?"

Ovi primjeri pokazuju potrebu za pravilnim seksualnim odgojem i obrazovanjem kako bi se spasili neznanja. Društvo ne može više pasivno promatrati i dozvoljavati da ulica i ekran uspostavljaju seksualne standarde i vrijednosti.

Vrijednosti i seks: Danas i nekad

Među ljudima danas postoje velike razlike kada je riječ o vrijednostima. Neki roditelji smatraju da je došlo vrijeme kada se mora prihvatiti nova stvarnost. Oni se brinu za spolno prenosive bolesti, neželjenu trudnoću i ukaljano dostojanstvo i reputaciju. Pritom, nadaju se da se sva ova zla mogu riješiti nekvalitetnim i površnim seksualnim odgojem i obrazovanjem. Neki čak svojoj djeci tinejdžerima obezbjeđuju kontracepcijska sredstva i literaturu o zaštiti prilikom seksualnih odnosa.

Drugi, pak, roditelji sve ove mjere odbacuju s indignacijom. Oni znaju da kontraceptivna sredstva mogu podstaknuti djecu na izvanbračni seks. Svjesni su da društvo može malo toga učiniti kada je riječ o tinejdžerskom seksu, te da društvo u cjelini ne podupire ovu pojavu jer rani i neobavezni seks može uništiti međuljudske odnose i civilizaciju općenito. Temeljni zadatak omladine jeste da stekne znanje i pripremi se za čestit život u punoljetstvu, kao i za porodični život. Da bi postigli sve to, potrebno je da budu strpljivi. Neki smatraju da je razgovor o seksu razvratan i stvar lošeg ukusa. Drugi pak misle da će otvoren razgovor o seksu potaknuti djecu na seksualni čin, čak i onda kada je cilj tog razgovora samokontrola. Jedan

roditelj govorio je o ocu i majci kao uzorima djeci: "Tek onda kada mi kao odrasli uspostavimo pristojan model i zahtijevamo pristojno ponašanje, djeca će postati osobe poput nas."

Kako u životu, tako i u literaturi, veoma je malo seksualne etike. U Sjedinjenim Američkim Državama, kao i u drugim društvima, seks više nije zabranjena tema. O njemu se uči u školama i razgovara u kućama.

U ovim društvima olahko je shvaćena činjenica da ljudi popuštaju kada se izlože iskušenjima. Stoga se dječacima ne vjeruje, a djevojčice se prate. Danas mladići posjeduju automobile, a mnoge djevojke imaju svu slobodu. S maksimalnim iskušenjima i minimalnim nadzorom i uputom, kako možemo očekivati da omladina slijedi etičke smjernice i pravila?

U prošlim vremenima djevojke su insistirale na čestitosti kada bi se našle pred momcima. Onima najupornijim dozovljavale bi samo poneko milovanje. Ovo je predstavljalo neku vrstu kompromisa između savjesti i društva. Danas mnogi tinejdžeri propituju ovakav stav. Momcima se to ne sviđa jer ih televizija, filmovi i časopisi prekomjerno stimulišu, a i djevojke odbijaju ovakav način jer mogu ispasti "naporne".

Mnogi momci odbijaju da izlaze s djevojkama koje ne žele imati seksualne odnose i smatraju ih zaostalim. Djevojke koje su odlučne "da se sačuvaju do braka" često se mogu naći izoliranim u društvu. Pred svim ovim pritiscima, svaka djevica propituje da li je normalna. Samo moralno stameni mogu održati svoje standarde pred svim ovim izazovima i nipodaštavanjima. Žalosno je da se brojne djevojke odlučuju za seks ne iz potrebe, nego zbog pritiska okoline u kojoj se nalaze. Prije su djevojke mogle koristiti strah od neželjene trudnoće kao izgovor za očuvanje čednosti. Danas taj izgovor ne vrijedi. Kontracepcijska sredstva prodaju se u svim prodavnicama, a tablete i testovi lahko se mogu nabaviti. Neke škole čak dijele besplatne prezervative.

Tokom jedne posjete fakultetu, Džejson, koji je imao osamnaest godina, kazao je svom ocu: "Otkrio sam pravu razliku između momaka i djevojaka. Djevojke se služe seksom da bi priskrbile ljubav. Dok se momci igraju ljubavlju kako bi dobili seks. Moja filozofija je da ih volimo i napuštamo." Nakon toga otac je upitao: "Šta se dešava s djevojkama koje ti i drugi momci volite i nakon toga napustite?" "Ne tiče me se. Uopće ne mislim o tome", odgovorio je Džejson.

"Pa, razmisli o tome. Na Istoku postoji izreka da ako spasiš čovjeka od smrti, odgovoran si za njegov život. Ukoliko osmisliš način da namamiš neku djevojku da se zaljubi u tebe, onda su njeni osjećaji tvoja odgovornost", kazao je otac.

Džejsonov otac ustvari potvrdio je generalno pravilo: Iskrenost i odgovornost prožimaju sve međuljudske odnose. Sve situacije, jednostavne ili komplikovane, društvene ili seksualne, zahtijevaju integritet i odgovornost pojedinca.

Zašto seksualni odgoj i obrazovanje? Da li je potrebno da tome podučavamo?

Tinejdžeri žele naučiti o seksu sve što mogu. Oni su zbunjeni i imaju problema, stoga su im potrebni stvarni odgovori. Kada im se ponudi prilika da otvoreno razgovaraju o seksu, tinejdžeri govore slobodno i razumno. Oni traže standarde i značenja, a sve da bi se pomirili sa svojom seksualnošću.

Postavlja se pitanje da li tinejdžere treba edukovati o seksu. Često se ovom pitanju okrećemo kada je prekasno. Nadalje, o seksu se veoma površno podučava na internetu, u školskim dvorištima i na ulicama. Djeca su izložena seksu koji je veoma razvratan i vulgaran, a sve to oni primaju preko riječi i slika. Televizijski ekrani i ulica najčešće su nepresušni izvor pogrešnih informacija. Prodavači pornografije nikada ne oklijevaju da podijele "činjenice" vezane za seks. Tinejdžeri rado kazuju o svojim avanturama i iskustvima, bilo da su ona stvarna ili imaginarna. Upravo roditelji i nastavnici budu u strahu da pravovremeno i na prikladan način podijele potrebne informacije i činjenice o seksu.

Seksualni odgoj i obrazovanje sastoje se iz dva dijela: informacija i vrijednosti. Eksperti mogu dati najbolje informacije o ovoj temi. Sva pitanja o seksu ne potiču od takozvane žeđi za znanjem. Neka djeca žele pitati da postide roditelje ili ih dovedu u neprijatnu situaciju. Roditelji, pak, ne moraju odgovarati na provokativna pitanja. Od roditelja se ne očekuje da znaju i na najumjesniji način odgovore na sva pitanja o ljudskoj seksualnosti. Na ona pitanja čije odgovore pouzdano znamo treba odgovoriti, ostalu problematiku, pak, treba ostaviti stručnjacima. Roditelji treba da podstiču svoju djecu tinejdžere da učestvuju u diskusijama o seksu koje pokreće škola, crkva, džamija ili neki društveni centar. One informacije koje se prenose objektivno i iskreno mogu dovesti do smanjenja neprijateljstva, te povećati povjerenje među generacijama. Odrasli mogu tako povratiti povjerenje u omladinu, a omladina može shvatiti da se njihovi stariji, usprkos generacijskom jazu, iskreno brinu o njihovoj dobrobiti i žele da budu ujedinjeni u društvu.

S druge strane neko može pitati da li je djeci potreban seksualni odgoj i obrazovanje? Da li se mala patka uči kako da pliva ili se jednostavno pusti u vodu, te sama počne plivati? Hiljadama godina muškarci i žene imaju spolne odnose i bez formalnog obrazovanja. U mnogim tradicionalnim sredinama, seksualni odgoj počinje nakon ulaska u brak, gdje se uči i griješi. Međutim, mnoštvo djece nije dokaz nečije ljubavi. Prikladno i pravilno seksualno obrazovanje nužno je da bi se ostvarila potpuna sreća u braku.

Ko bi trebalo da podučava seksualnom odgoju i obrazovanju? Svako ima svoju ulogu u ovome. Roditelji treba da poznaju činjenice i pitanja vezana za ovu problematiku, te svakako treba da poduzmu više u vezi s ovim pitanjima. Otac ima dužnost da tačno i iskreno odgovori na pitanja koja mu postavi sin, dok majka isto treba uraditi kada je riječ o

kćerci. Ne možemo se osloniti na seksualni odgoj koji se promovira u školi ili medijima. Naša dužnost je da priskrbljene informacije kod djece oplemenimo etičkom i moralnom dimenzijom. Pomoćni učitelji, porodični ljekari, pedijatri, dobro obrazovani imami i svećenici također imaju ulogu u svemu ovome. Unutar porodice, starija sestra odgovorna je prema mlađoj, kao što je stariji brat odgovoran za mlađeg.

Roditelji ne bi smjeli šutjeti o seksualnom odgoju i obrazovanju. Šutnja šalje pogrešnu poruku djeci. Djeca su zbunjena pred kontradiktornim činjenicama koje čuju od stranaca i vršnjaka. Na taj način djeca mogu steći nepoželjne stavove o seksualnosti koji na njih mogu negativno utjecati u kasnijim godinama. Izbjegavanje seksualnog odgoja više nije rješenje. Moramo biti realistični. Roditelji koji sprečavaju djeci seksualni odgoj ustvari idu glavom krod zid, kada je riječ i o njima i o njihovoj djeci. Svakako je bolje da njihova djeca nauče nešto od kvalifikovanih i učenih ljudi, koji će spriječiti moguću zbunjenost i neželjeni utjecaj okoline.

Kur'an i poslanik Muhammed, a.s., veoma su mudro i jasno iznijeli stavove o seksualnosti. Seks nije prljava riječ, nego veoma bitan aspekt ljudskog života. Kur'an na dostojanstven način kazuje o reprodukciji, stvaranju, porodičnom životu, menstruaciji i ejakulaciji. Također, poslanik Muhammed, a.s., s poštovanjem je svojim ashabima govorio o brojnim aspektima seksualnog života. Jedan od razloga zašto roditelji muslimani ne razgovaraju o seksu jeste način njihovog odgoja i odrastanja. Možda roditelji nemaju znanja o seksualnom odgoju, ili im je neprijatno razgovarati o ovoj tematici.

Čemu učiti djecu?

Mnogi roditelji pripremaju djevojčice prije nego što nastupi mjesečni ciklus ili menstruacija, ali i dječake prije nego što krenu noćne polucije. S druge strane, neki roditelji ništa ne poduzimaju u vezi s tim, a sve to uzrokuje strah i pritisak kod djece. Svaki trag krvi u umu tinejdžera povezuje sa s nekom bolešću ili nedostatkom, dok su samoispitivanje

i mastrubacija popraćeni osjećajem brige i krivnje. Velika količina krvi ili sjemena često potakne tinejdžere da vjeruju da se nešto u njima poremetilo ili da su se razboljeli, pa ih je onda stid i strah da o tome razgovaraju. Jedna djevojčica mjesecima je pokušavala da sakrije tragove menstrualne krvi, jer je mislila da je ozbiljno bolesna, pa je bila isuviše uplašena da to kaže svojim roditeljima. Na kraju, kada je učiteljica otkrila tragove krvi, saznala je o čemu je riječ i pomogla joj je. Djevojčica je dugo vrijeme pažljivo prala svoj veš i krila mrlje krvi s ciljem da njena majka to ne primijeti.

Neke majke moraju dobro razmisliti o svojim pogrešnim stavovima o menstruaciji, prije nego o tome porazgovaraju sa svojim kćerkama. Također, korisno je da i dječaci znaju nešto o tome. To muškarcima može kasnije biti od velike pomoći, kada se suoče s bolovima supruge u mjesečnom ciklusu, ali i s njenim neraspoloženjem i osjetljivošću prije menstruacije. Nema nikakvog smisla govoriti o mensturaciji kao o nečemu prljavom i neugodnom, te izbjegavati druženje sa djevojkama za vrijeme mjesečnog ciklusa.

Poslanik Muhammed, a.s., savjetovao nam je da ne vrijeđamo žene koje imaju menstruaciju tako što ćemo ih izbjegavati ili učiniti da se one osjećaju nečistim. Za vrijeme menstruacije zabranjen je samo seksualni odnos. Međutim, za vrijeme menstruacije supružnici se mogu zabavljati i uživati jedno u drugome na neke druge načine.

Ako izuzmemo nekoliko slučajeva, seksualni odgoj u Sjedinjenim Američkim Državama, na razini srednjih škola uglavnom se ogleda u nizu lekcija o tome kako koristiti prezervativ, sačuvati se od spolno prenosivih bolesti i abortusa. Prevladavajući stav u Sjedinjenim Američkim Državama jeste da će se mladi ljudi ionako upustiti u seks, pa im je stoga potrebno pomoći da to urade na siguran način. Rijetko se govori o moralnim ili etičkim dimenzijama seksa, a ukoliko se one spomenu, onda to svakako ne uključuje nikakvo pozivanje na religiju, duhovnost ili Božije zadovoljstvo. Miješani razredi mogu predstavljati još jedan od izazova na razvojnom putu djece i adolescenata, budući da se često unutar takvog konteksta potiču slobodni kontakti između dječaka i djevojčica. Štaviše, čak i u istospolnim razredima djeca se potiču da vrše eksperimente povezane sa seksom, na način da im se pokazuje na koji se način treba ljubiti ili mastrubirati, što se smatra "prirodnim ispitivanjem seksualnosti". Često se dešava da su muslimanska djeca i njihovi roditelji u ovakvim situacijama zbunjeni; sa jedne strane nisu spremni podržavati slobodno ponašanje, dok sa druge strane im nedostaje razgovora i spremnosti roditelja da odgovore na neka izazovna pitanja.

Koliko je opasno seksualno zlostavljanje?!

Prema islamskom učenju, spolni odnos izvan braka (*zina*) smatra se oblikom moralnog i vjerskog zlostavljanja. Neki smatraju da su efekti ovog čina toliko pogubni po društvo te kažu da je rađanje djeteta u izvanbračnoj vezi pogubnije od ubistva. Preljuba može imati dalekosežne posljedice na porodicu i društvo, te na generacije koje dolaze. Posljedice preljube manifestiraju se na jedan ili više od sljedećih načina: bolešću, abortusima, hendikepiranim ilibebama sa poteškoćama u mentalnom razvoju, što se dešava ukoliko trudnica oboli od spolno prenosivih bolesti, nezakonitom djecom, samohranim porodicama, razorenim porodicama, nejasnim srodstvom (*neseb*), izdajom i prostitucijom.

Preljuba uništava ljudsko dostojanstvo i međusobnu povezanost. Društvo koje dozvoljava narušavanje seksualnih tabua, poput preljube, okončava u mnogo ozbiljnijim seksualnim tabuima poput prostitucije, bez

obzira što je sve to nezakonito. Kada se jednom tabui naruše u manjoj mjeri, mnogo je lakše da se narušavaju i u većoj mjeri. Brakolomstvo i preljuba predstavljaju velike grijehe za koje je Uzvišeni Gospodar odredio kaznu na ovome i budućem svijetu.

U islamu se brakolomstvo i preljuba ne smatraju samo grijehom pojedinaca, nego i vidom ataka na društvo u cjelini. Ukoliko se ovakve stvari dopuste, uništava se bit i forma društva, što kreće od porodice kao temelja društvene zajednice. Zbilja, kazna za brakolomstvo i preljubu u Kur'anu je javno bičevanje sa stotinu udaraca. Opasnost i štetnost preljube tolika je da se u drevnim vremenima za ta nedjela kažnjavalo kamenovanjem, kako nam kazuje Biblija (Ponovljeni zakon 22:23–24). Kamenovanje, pak, nije propisano Kur'anom, te mnogi muslimanski učenjaci odbijaju validnost takvog načina kažnjavanja preljube. Zbog ozbiljnosti i težine kazne koja se propisuje za preljubu, četiri zdrava, normalna, punoljetna muslimana moraju sudski svjedočiti o detaljima preljube. Četiri svjedoka potrebna su dvojako. S jedne strane da bi se zaštitila čast i privatnost optuženih, te da bi se prenijela poruka da su brakolomstvo i preljuba briga cijelog društva, s druge strane. Svako je nevin sve dok četiri pouzdana svjedoka ne posvjedoče suprotno. Manje od četiri svjedoka ne predstavlja dovoljan dokaz, ali pravnici mogu prihvatiti i DNK nalaze kao dokazni materijal. Preljuba koja se počini pred četiri ili više zdravih osoba predstavlja javno propagiranje zla u društvu, a nikako pojedinačni čin požude.

Preljubom se poništava bračni ugovor. Prema podacima iz 2012. polovina brakova u SAD-u završava razvodom. Prema podacima Ureda za nacionalnu statistiku iz 2014. Godine, u Ujedinjenom Kraljevstvu, svakog sata razvede se 13 bračnih parova, a svaki sedmi razvod uzrokovan je preljubom,. Mnogi ljudi ne obraćaju pažnju niti na Kur'an niti na Bibliju. U Bibliji se kaže: "I nikako preljubu ne počini", dok Kur'an naglašava: "I ne približavaj se bludu", što znači da treba da izbjegavamo sve ono što vodi u blud i preljubu. Svi putevi do bluda i preljube, poput sastanaka, provokativnog odijevanja, golotinje, opscenosti i pornografije potpadaju pod navedenu kur'ansku osudu i zabranu. Način oblačenja muškaraca i žena ima za cilj da zaštiti od iskušenja i požude. Nekada ljudi izgube kontrolu te počine veliki grijeh.

Kada je riječ o seksu, stav kazuje mnogo više i jače od riječi. Šta je istinski stav društva prema seksu? Šta je naš koncept moralnosti?

Kao društvu, nedostaju nam uzori moralne izvrsnosti. Bistri tinejdžeri zbunjeni su dominirajućim javnim paradoksom. S jedne strane društvo je obuzeto samo seksom i motivirano samo novcem. Zbog zabave i profita, seks se prikazuje u filmovima, stavlja na velike oglasne panoe i koristi u marketingu. S druge, pak, strane, društvo tvrdi da vjeruje u *predbračnu apstinenciju*. Ovakva situacija stvara tenziju i konflikt. Ukoliko društvo dozvoljava da se neprestano javno poziva na seks, ono ne može spriječiti da dođe do brojnih zlostavljanja i zloupotreba, pogotovo u privatnoj sferi. Mnogi mladi ljudi imaju "liberalne" ideje, prema kojima je "stanje zaljubljenosti" oličeno u upuštanju u spolne odnose sa svakim, bez obzira na obaveze, odgovornost i odanost. Sve to dovodi do povećanja seksualnih odnosa u društvu, ali, također, i do povećanja razvoda.

Natalija, devetnaestogodišnja studentica druge godine objašnjava svoju dilemu (Faber i Mazlish, 1982):

> **Moji roditelji i ja živimo prema nepisanom pravilu: Nema ozbiljnih pitanja i nema istinskih odgovora. Njih uistinu ne zanima šta se ustvari dešava, a ja im to ne mogu kazati. Mislim da sam dobra djevojka s konvencionalnim moralnim vrijednostima. Za početak, jako mi je teško naći nekog prijatelja koji bi me volio na prijateljski način. Volim da izlazim. Prvih nekoliko sastanaka lijepi su i ugodni. Onda dolazi pritisak. Pozivaju vas na zabave gdje se pije alkohol i puši marihuana. Smatra se logičnim da se s momkom treba otići u krevet. I oni kažu: "Ukoliko to učiniš, svi će se smijati s tobom. Ukoliko ne učiniš, sama ćeš plakati." Tako da sam još uvijek čestita ali uplakana.**

Poražavajuća činjenica je da neka djeca ne mogu razlikovati dobro i loše. Sjedinjene Američke Države imaju velike probleme s AIDS-om, drogama i nasiljem. Nijedan od ovih problema neće nestati sve dok škole ne počnu raditi svoj posao istinski i pravilno, i dok djecu ne poduče lijepom karakteru i ponašanju. Školski kurikulum mora načiniti moralno okruženje koje će nadopunjavati roditeljski odgoj. Škole koje su odvažnije i smjelije u provedbi i prakticiranju vrijednosti bolje su u građenju zdravog društva od vojske doktora, savjetnika, policije i socijalnih radnika.

Abrahamske tradicije zabranjuju preljubu i brakolomstvo

Osobe koje se odaju seksualnom razvratu vrlo često obolijevaju od gonoreje, sifilisa, herpesa ili AIDS-a, te potom ove bolesti prenose na svoje nevine supružnike. Ukoliko je, pak, žena trudna, ove bolesti mogu trajno naštetiti njenom djetetu. Ukoliko čovjek oboli od AIDS-a i prenese ga svojoj supruzi, onda je odgovoran za sporu, tihu i veoma bolnu smrt svoje supruge, djeteta i samoga sebe!

Preljuba izaziva ogromne katastrofe kada je riječ o djeci. Čovjek može prihvatiti djecu druge žene, ali također i odbiti odgovornost prema njima ako nije zakonito vjenčan s njihovom majkom. Ovim gnusnim činom, on djeci poriče pravo na odgoj i odrastanje u sigurnoj, dostojanstvenoj i stabilnoj porodičnoj atmosferi i domu. Slično tome, žena koja ima odnose s nekim drugim izvan braka može s tom osobom ostati trudna. Ukoliko

Ako želite živjeti sretan život i očuvati vlastito dostojanstvo, čuvajte svoju čestitost. Ona dovodi do nestanka niza danas rasprostranjenih negativnih pojava kao što su:

neželjena trudnoća, abortus, prisilan brak, vanbračna djeca, spolno prenosive bolesti, bijeda i siromaštvo, te nesretan život.

sve to sakrije od drugih ljudi, ona to ne može sakriti od svoje savjesti. Također, to dijete vjerovatno nikada neće upoznati svoga oca i pravu rodbinu. Stvarni otac tog djeteta nikada ga neće moći odgajati, dok će bez znanja punu odgovornost o njemu preuzeti muškarac koji je suprug djetetove majke, ali i stranac tom djetetu. Ove gnusne radnje prevare dovode do rušenja i oduzimanja prava mnogim osobama. Na kraju, prevareni suprug i dijete mogu otkriti istinu DNK testovima. Nadalje, takva žena može oboljeti od neke spolno prenosive bolesti poput AIDS-a i tako ugroziti život svoga pravog muža i djece. Prirodno je da osoba u braku koja se upusti u vanbračne spolne odnose bude otkrivena prije ili kasnije, što najčešće dovodi do razvoda, koji, pak, ima teške posljedice po djecu, porodicu i društvo u cjelini.

Prema islamskom učenju, kazna za preljubu može se izreći samo od strane legitimnog suda koji primjenjuje islamski zakon. Pojedinici ne mogu i ne smiju uzimati zakon u svoje ruke, ali se mogu obratiti nadležnim institucijama s dokazima ukoliko ih imaju. Nažalost, neki očevi izgube razum i u nastupu gnjeva ubiju svoje kćerke, ali i njihove partnere, kada kćer, naprimjer, zatrudni prije braka. Očevi potom kažu da su to učinili kako bi "sačuvali čast porodice". Neka od ovih ubistava iz časti temelje se na pukoj sumnji na nedolično ponašanje, pri čemu momci koji imaju veću slobodu kretanja najčešće pobjegnu.

Tinejdžeri osjećaju veliki pritisak društva da slušaju svoje vršnjake i medije. Kada bi umjesto toga slušali svoju savjest, ovi problemi bili bi izbjegnuti. Mladi ljudi koji se upuste u seksualne odnose prije braka mogu često prekasno otkriti da to nije bilo vrijedno. U zamjenu za nekoliko minuta zabave, često se suoče s problemima i tugom koji će ih pratiti cijeloga života. To ponekad može biti njihova najgora životna odluka. A na Sudnjem danu, pred Gospodarem će morati odgovarati za svoja djela.

Razlozi za zakonsko kažnjavanje preljube i brakolomstva

Iako modernom čovjeku može zvučati neobično da se preljuba i brakolomstvo smatraju zločinom, u islamu je to činjenica koja ilustrira obim štete koju donose navedena nedjela kako društvu, tako i pojedincu. Ova tema zahtijeva duboko razumijevanje ljudske prirode. Razmatramo četiri elemnta: Božiju objavu, razum, prirodu i samo djelo.

Osnovni cilj zakonskog kažnjavanje jeste da se osigura mir i sigurnost u društvu. Kada se zločin veže za ubistvo ili materijalna dobra, islamsko pravo zahtijeva samo dva svjedoka. Međutim, ukoliko se radi o preljubi, bludu i požudi, potrebno je imati četiri svjedoka. Zašto je tako? Odgovor je da se ovdje ne radi o nekom pojedinačnom prestupu ili grijehu, nego o nečemu što itekako utječe na zajednicu u cjelini, jer se desilo javno, dakle pred četvericom svjedoka. Javno činjenje grijeha u ovom slučaju put je da se raširе zlo i poroci.

Također, postoji potreba da se postigne ravnoteža između sprečavanja poroka i zaštite privatnosti i časti. Postoji velika razlika između grijeha koji se počini u tajnosti kako bi se zadovoljila ljudska pohota i javnog

griješenja da bi se među ljudima raširili poroci, te ugrozila njihova čast i sigurnost. Dobar primjer za to jeste drugi halifa, Omer ibn el-Hattab, koji se popeo na zid jedne kuće iz koje je, u prolazu, čuo da se pjeva i pije. Omer je htio da vidi o čemu je riječ. Iako je želio da ih osudi, ljudi su se požalili i kazali da halifa nije imao pravo da ih špijunira. Omer, r.a., shvatio je svoju grešku i nije ništa poduzeo u tom slučaju. Tako i u slučaju preljube, ukoliko nema četiri svjedoka, odnosno ukoliko ih je manje, oni ne smiju progovoriti niti riječ o onome što su vidjeli, jer će u protivnom biti kažnjeni za klevetu i razdor u društvu. Islam zabranjuje promoviranje grijeha i poroka jer oni postaju "prihvatljiviji", svakodnevniji, te ih društvo počne tolerirati i prihvatati nakon izvjesnog vremena.

Spolno prenosive bolesti (STD)

Tinejdžeri mogu oboljeti od bolesti koja se naziva "mono" ili mononukleoza, a dobija se prilikom ljubljenja. Ova bolest napada jetru i za liječenje je potrebno provesti nekoliko sedmica u krevetu. Druge zarazne bolesti koje se zadobijaju seksualnim kontaktom su:

- Gonoreja, koja može dovesti do sterilnosti muškaraca i žena;
- Genitalni herpes, koji izaziva veoma bolne plikove na genitalijama, koji se iznova pojavljuju tokom cijelog života;
- AIDS ili sindrom stečene imunodeficijencije, koji vodi u sporu i bolnu smrt. Terapija ove bolesti antiretroviralnim lijekovima samo odgađa fatalni učinak AIDS-a na nekoliko godina.

Bračni parovi koji vode čestit život i nemaju spolne odnose s nekim drugim osobama najzaštićenije su od spolno prenosivih bolesti. Spolno prenosive bolesti potiču od osoba koje nisu u braku i imaju nekoliko partnera, ili od osoba koje su nevjerne u braku i tajno imaju seksualne odnose s drugim osobama. Četrdesetih godina XX stoljeća jedine poznate spolno prenosive bolesti bile su gonoreja i sifilis. Danas se svake godine otkrije neka nova, a tretman ovih bolesti postaje sve zahtjevniji. Za AIDS i genitalni herpes još uvijek nema lijeka.

Na neki način, možemo kazati da su spomenute bolesti zastrašujući primjer šta se dešava kada se narušavaju prirodni zakoni i kakve su posljedice u društvima u kojima je grijeh javna stvar.

Poslanik Muhammed, a.s., je kazao:

"Kada se u jednom narodu pojavi blud i rasprostrani do te mjere da se javno čini, u njemu će se pojaviti kuga i raširiti bolesti koje nisu postojale među njihovim precima."

(HADIS BILJEŽI IBN MADŽE)

Štetne posljedice vanbračnog seksa također uključuju seksualne traume, cervikalni rak i neželjenu trudnoću u tinejdžerskoj dobi.

Također, postoje brojne povrede koje nastanu na spolnim organima koji nisu dovoljno razvijeni za spolno općenje, a one nastaju kada se rano i prije braka praktikuje seks. Neke od ovih povreda imaju dugotrajne posljedice u životu. Cervikalni rak povezuje se sa seksualnim odnosima u ranoj dobi i to sa više partnera.

Seksualna revolucija koja se šezdestih godina XX stoljeća desila u Sjedinjenim Američkim Državama povećala je troškove zdravstvene zaštite. Samo u 1985. godini zabilježeno je deset miliona slučajeva bolesti klamidije, dva miliona slučajeva gonoreje, jedan milion veneralnih bradavica, pola miliona genitalnih herpesa i devedeset hiljada slučajeva sifilisa. Uz sve ove strahove potrebno je spomenuti i prisustvo AIDS-a.

Prema podacima Američkog udruženja za seksualno zdravlje u 2008. godini zabilježeno je oko 110 miliona zaraženih osoba sa seksualno prenosivim bolestima, uključujući i muškarce i žene. Godišnje svaki četvrti tinejdžer oboli od spolno prenosive bolesti. Ovo Udruženje tvrdi da je "glavni uzrok zašto je 15 procenata žena u SAD-u neplodno upala genitalnog trakta, a što je posljedica spolno prenosivih bolesti".

U 2012. godini u SAD-u je zabilježeno 1.422.976 slučajeva klamidije, 334.826 slučajeva gonoreje. Dodatni strah ulijeva raširenost side ili AIDS-a. Najrasprostanjenija spolno prenosiva bolest jeste klamidija. U zadnjim decenijama zabilježen je značajan porast gonoreje, sifilisa, genitalnog herpesa i genitalnih oteklina, posebno kod muškaraca. Visoka stopa spolno prenosivih bolesti zabilježena je kod homoseksualaca. Samo između 2013. i 2014. zabilježen je porast gonoreje za 46 procenata i porast sifilisa za 32 procenata (Odjel za javno zdravstvo Engleske, 2015).

Faktori rizika za cervikalni rak uključuju spolne odnose sa više različitih osoba i pušenje. Žene koje imaju povećan rizik od ovog oboljenja trebalo bi da redovno idu na PAPA testove. (Cancer Research UK)

Među razvijenim zemljama svijeta, Sjedinjene Američke Države imaju najveću stopu liječenja spolno prenosivih bolesti. Svake godinepojavi se oko 20 miliona slučaeva novih seksualno prenosivih infekcija. Danas četiri od deset tinejdžerki boluju od spolno prenosivih bolesti koje mogu uzrokovati neplodnost ili smrt. (Ured za zdravlje adoloscenata)

Odnosi između djevojaka i mladića

Mala djeca ne razmišljaju s kim se igraju, iako se od osme godine dječaci više vole igrati s dječacima, a djevojčice s djevojčicama. Djeca "najbolja prijateljstva" obično sklapaju između desete i dvanaeste godine života, nastojeći bliske prijatelje zadržati i tokom tinejdžerskih godina (D'Oyen, 1996).

Kada čovjek odraste, njegove veze s drugim ljudima i prijateljima postanu veoma bitne. Ukoliko je sve uredu s porodicom, čovjek je veoma vezan s ocem, braćom, amidžama, rođacima i kasnije sa svojim sinovima kada odrastu. Udata žena nastavlja i njeguje svoje prijateljstvo s drugim ženama poput svoje majke, sestara, rodica, žena iz susjedstva i drugih žena.

Nevina prijateljstva su ispravna ukoliko se drže u određenim granicama. Mladić i djevojka koji nisu rodbinski vezani (*mahrem* ili osobe s kojima ne možete sklopiti brak) ne smiju zajedno provoditi vrijeme u osamljenim mjestima. Oni treba da se pristojno ponašaju i pristojno oblače, te bi morali paziti na način i teme o kojima razgovaraju. Zabavljanje, izlasci i intimni odnosi između mladića i djevojaka nisu dozvoljeni u islamu. Porodična okupljanja, aktivnosti u džamiji i prijateljske posjete pružaju mnogo prilika da mladići i djevojke razmijene mišljenja i lijepo se druže u granicama pristojnosti.

U mnogim društvima uobičajeno je da momci i djevojke izlaze, te da imaju više mladića ili djevojaka prije nego stupe u brak. Oni pogrešno vjeruju da će imati bolji brak ukoliko praktikuju seks prije braka. Ili, pak, takvi smatraju da je potrebno probati nekoliko partnera prije nego što naiđe onaj pravi. Drugi se, pak, samo žele "zabaviti". Ponekad mladić i djevojka žive zajedno ponašajući se kao supružnici, ali ne zasnivaju bračnu zajednicu. Ovo se zove "zajednički život". Ponekad takvi parovi dobiju i dijete prije nego što se

vjenčaju, a ponekad donesu odluku da se nikada neće vjenčati.

Ovakvo ponašanje zabranjeno je prema mnogim religijama jer uzrokuje ogromne probleme. Žalosno je da se na omladinu vrši sve veći pritisak da prihvate i slijede ovakve oblike ponašanja ili životnog stila. Televizija, reklame, filmovi, internet i mnoge knjige u školi nastoje uvjeriti ljude da oni koji nemaju mladića ili djevojku imaju određene probleme, odnosno da s njima nešto nije uredu. Cijeli ovaj kontekst na djecu čini pritisak, pa se nerijetko dešava da djeca u dobi od npr. devet godina počinju dobivati ideje o odnosima prema vršnjacima suprotnog spola koji nisu primjereni njihovom uzrastu i razvojnom stadiju. U ovom nametanju neprikladnih obrazaca ponašanja, djeca koja se ponašaju dolično mogu izgledati zaostala, glupa ili konzervativna. Međutim, šta se uistnu dešava sa djecom koja su u ranoj dobi izložena iskustvima iz svijeta odraslih?

Pojava da se mladi u ranoj dobi počinju aktivno družiti sa osobama suprotnog spola dovoljan je razlog za naglašenu pažnju. Veoma je važno proniknuti u razloge tog druženja; da li je možda riječ o nedostatku roditeljske ljubavi i podrške članova djetetove porodice, pa zbog toga ispunjenje potrebe za pripadanjem i ljubavlju dijete traži kod drugih osoba?

Kada tinejdžeri imaju djevojku ili momka prije braka, oni u očima muslimana postaju "drugorazredna roba". Ukoliko odu toliko daleko i upuste se u spolni odnos, oni gube nevinost. Mnoge tradicionalne kulture diljem svijeta posebno ističu važnost nevinosti u braku, naročito kada je riječ o djevojkama, te ukoliko se djevojka upusti u spolne odnose prije braka i ponaša neodgovorno lahko može izgubiti dostojanstvo, te će veoma teško naći supruga. Međutim, islam veoma mnogo naglašava važnost samokontrole i čestitosti kako muškaraca, tako i žena. Mnogi roditelji iz ovakvih kultura odbijaju udati svoju kćer za mladića koji je promiskuitetan i poznat po tome da je imao nekoliko djevojaka. Ovakve osobe brzo se zasite svoje supruge i ostavljaju je zbog neke druge žene, te se prema svojoj supruzi odnose bez poštovanja i neprikladno.

Spolni odnos može završiti neželjenom trudnoćom, jer sredstva za zaštitu od trudnoće nisu uvijek učinkovita. Ukoliko djevojka nakon preljube ostane trudna, to će biti veoma nepovoljna situacija za nju i njenu buduću bebu, ali i sramota za cjelokupnu porodicu. Majčinstvo je jedna velika odgovornost čak i za zrelu ženu u stabilnoj porodici. Djevojka koja u nemoralnom činu dobije dijete teško da može biti spremna za majčinstvo, kao što ni njen partner nije spreman za ulogu oca, ali se, bez vlastite odluke, oboje nađu u ovim ulogama, a pri tome ostanu i bez podrške svojih porodica. Male su mogućnosti da će i jedno i drugo napredovati kako u obrazovnom, tako i u emocionalnom i ekonomskom smislu. Stoga oni ne mogu niti sebi niti bebi priuštiti dobar život. To je veoma nepravedno prema bebi. Najčešće se mladić uplaši nove odgovornosti i odbija priznati da je otac djeteta, te nakon trudnoće ne želi imati ništa sa svojom djevojkom. Tako djevojka ostane potpuno sama s bebom, kojoj će nedostajati očeva ljubav i potpora. Osobe koje se nađu u ovakvim situacijama imaju veoma težak život. Najčešće nisu u mogućnosti da završe studij, te se o njima uglavnom dugotrajno moraju brinuti roditelji.

Šta roditelji u liberalnim društvima mogu poduzeti kada je njihova kada njihova kćerka tinejdžerka pokazuje izraženo zanimanje za momke? Roditelji primjećuju da se djevojčice kako odrastaju sve više zanimaju za momke. Tu i tamo čut će da se govori o nekom jako zgodnom momku. Kada prvi put čuju o nekim sumnjivim odnosima između kćerke i mladića, roditelji budu malo nervozni. Misli o navodnom momku njihove kćerke, pa potom sumnja da između njih postoji i fizički kontakt mogu dovesti do velike glavobolje.

Veoma je bitno da kćerkino srce bude ispunjeno očevom ljubavlju, te da je naučena da poštuje sebe, bude odgovorna i brine o vrlinama. Tako će prilikom susreta s muškarcima koji nisu tako čestiti i pristojni, a uz to imaju povećanu aktivnost hormona, djevojka moći odoljeti eventualnom pritisku i neće biti naivna i ranjiva. Ukoliko roditelji nauče svoju kćerku da o svemu razgovara s njima na lijep način pun uvažavanja, njoj neće biti teško da im kaže ukoliko nađe momka ili se u nekoga zagleda. Kada nema tajnovitosti, roditeljski strah jenjava. Podučavanje kćerke

KONAČNO JE PRIZNAO...

DOK SAM STUDIRAO NA UNIVERZITETU LIVERPOOL U UJEDINJENOM KRALJEVSTVU DALEKE 1962. GODINE, IMAO SAM JEDNOG PRIJATELJA MUSLIMANA KOJI JE REDOVNO IZLAZIO S LOKALNIM DJEVOJKAMA NEMUSLIMANKAMA. ČESTO SAM RASPRAVLJAO S NJIM OKO TOGA I UKAZIVAO MU NA LOŠE STRANE, ALI JE TO SVE BILO UZALUDNO. NAKON TRI GODINE TAKVOG ŽIVOTA, MOJ PRIJATELJ MI JE JEDNOG DANA DOŠAO I KAZAO: "ZNAŠ, TI ĆEŠ SE JEDNOM OŽENITI I BIT ĆEŠ SRETAN, KAO I TVOJA BUDUĆA SUPRUGA JER ĆETE TOGA DANA OBOJE BITI ČEDNI, TE ĆE VAŠ SUSRET BITI PRVI INTIMNI ODNOS KOJI STE IMALI. TO ĆE SVAKAKO BITI JEDAN VELIKI DAR ZA OBOJE. A ŠTO SE MENE TIČE, KADA SE OŽENIM, TO ĆE BITI SAMO JOŠ JEDNA ŽENA S KOJOM SAM SPAVAO. ZA MENE TA INTIMA NEĆE BITI NITI POSEBNA NITI ČASNA USPOMENA."

vještinama komunikacije može biti od velike pomoći i dati joj potporu da se fizički zaštiti od momaka, jer će ona imati pouzdanja i umijeća da kaže da "nešto nije prihvatljivo", te neće mirno slijediti sve zahtjeve i molbe od strane mladića.

Roditelji svojoj kćerci treba da objasne mitove o zaljubljivanju. Često momci pokušavaju zavarati djevojke, ali neke djevojke zavaraju momke. Neka "dobra" djevojka može pravdati upuštanje u seks činjenicom da se zaljubila. To je razlog zašto su mnoge djevojke u tinejdžerskom dobu ranjive i slabe na romanse i slatke riječi koje kazuju mladići. Slatke riječi o ljubavi mogu im opravdati upuštanje u spolne odnose. Djevojka često misli da je njena istina jednaka istini u koju vjeruju momci. Momci su psihički i fizički drugačiji, te su odgojeni na drugačiji način. Momak se može upustiti u seksualni odnos i bez ljubavi, te se jako često seksualno uzbudi i kada nema njegove djevojke u njegovoj blizini. U takvoj situaciji on traži izlaz ili rješenje, a to može biti svaka dostupna djevojka. Dupli standardi dozvoljavaju mu da se upusti u seksualne odnose bez osjećaja obaveze i odgovornosti prema bilo kome. Momci čestu primaju pogrešne savjete prema kojima "s djevojkama treba uživati, ali ih ne dovoditi kući". Dakle, djevojke imaju zadatak da ne budu iskorištene kao sredstvo, a obaveza momaka je da djevojke ne koriste kao sredstva. I momci i djevojke treba da znaju da u ljubavi i seksu postoje striktna pravila. Nije uredu da djevojka provocira i dosađuje momku, kao što nije uredu da momak vrši pritisak na djevojku. Momak može slijepo slijediti svoju pohotu i može otići onoliko daleko koliko mu djevojka dopusti, a da pri tome ne pita da li je ona spremna za to niti da li je on odgovoran za posljedice.

Djeca koja imaju djecu: Pobačaj i usvajanje djece u islamu

Spolni odnos prije braka predstavlja oblik seksualne zloupotrebe i za posljedicu može imati trudnoću. Uprkos svim kontracepcijskim sredstvima koje tinejdžeri danas koriste, dolazi do velikog broja neželjenih trudnoća, odnosno brojne nevjenčane djevojke i djevojčice postaju majke. Sve to veoma je štetno po zdravlje i psihu jedne djevojke u tinejdžerskoj dobi. Osim psihološke traume, djevojka se nalazi pred dva zla: pobačajem ili životom samohrane majke s vanbračnim djetetom. Ovakvi slučajevi nisu rijetki: iako je, prema podacima Ureda za zdravlje adoloscenata, u SAD-u stopa trudnoće kod tinejdžerki opala nakon 1991. godine, u 2013. godini skoro 89 procenata od 273 105 beba koje su rodile majke između 15 i 19 godina rođeno je izvan bračne zajednice.

POBAČAJ

Kada roditelji otkriju da je njihova kćerka trudna, već bude prekasno. Šta oni, kao roditelji, mogu poduzeti da riješe novonastalu situaciju? Razum nam nalaže da prvo uradimo DNK nalaz da se utvrdi ko je otac tog djeteta. Nakon toga trebalo bi predložiti da

Kako će izgledati život jedne tinejdžerke u Sjedinjenim Američkim Državama koja ostane trudna? Zvanični izvještaji pokazuju da samo 40 procenata majki tinejdžerki završi srednju školu, dvije trećine porodica koje su zasnovali tinejdžeri siromašne su i svaka četvrta takva porodica neće se moći brinuti za dijete nakon prve godine djetetova života. Djeca koja dolaze iz ovakvih porodica postižu slabije rezultate u školi i često ponavljaju razrede. Ova djeca češće imaju i zdravstvene probleme. Svake godine u Sjedinjenim Američkim Državama troše se milijarde dolara da se ovakvim osobama pruži finansijska i zdravstvena potpora.

Ne postoje nezakonita djeca, nego nezakoniti roditelji s nevinom djecom! (WEISS, 2007)

otac djeteta stupi s kćerkom u brak kako bi ona postala čestita žena.

Trudna djevojka, koja je svjesna da se sama ne može brinuti o djetetu, može poželjeti da uradi pobačaj. Stoga će potražiti doktora koji bi odstranio bebu iz materice prije nego što postane velika, odnosno da ubije embrion. Neki vjeruju da je pobačaj prihvatljiv, jer se nerođena beba još nije razvila u "biće" u prvim mjesecima trudnoće.

Međutim, fetus je živ od momenta kada se jajašce oplodi, te ukoliko se oplođeno jajašce ostavi na miru, iz njega će se razviti ljudsko biće. U Kur'anu i hadisu veoma se jasno naznačava da fetus nema dušu do četvrtog mjeseca. Ukoliko nerođena beba umre u dobi od četiri mjeseca i više, usljed pobačaja ili neželjenih komplikacija, njoj se mora dati ime, te mora biti pokopana uz klanjanje dženaze.

Islam poziva na milost i poštivanje ljudskog života. Svako ljudsko biće ima pravo na život, osim ukoliko ne počini neke teške zločine poput ubistva koje zahtijeva smrtnu kaznu. Ovo pravo na život temeljno je pravo od Gospodara i njega zaslužuje svako ljudsko biće. Stoga se pobačaj bez opravdanog razloga smatra ubistvom prema većini učenjaka, jer se na taj način ubija nevino i bespomoćno ljudsko stvorenje.

Jedini slučaj kada je majci dozvoljen pobačaj jeste kada je ugrožen njen život, a, prema nekim učenjacima i pravnicima, i u slučaju silovanja i incesta. Drugi pak pravnici striktna ograničenja pravo tek kada beba u stomaku napuni četiri mjeseca, dok druge razloge smatraju prihvatljivim prije tog doba. Kako god, islam generalno ne odobrava pobačaj i zabranjuje abortus nakon što beba pređe četiri mjeseca. Pobačaj je dakle dozvoljen samo u nekoliko izuzetnih slučajeva: kada je ugrožen život majke, te da bi se izbjegle ogromne psihičke i društvene traume po majku, porodicu i cjelokupnu porodicu.

Iako je prema većini učenjaka pobačaj dopušten samo u nekoliko izuzetnih slučajeva, njemu se ne smije pribjegavati kao sredstvu kontrole rađanja, te da bi se iz ekonomskih razloga spriječila neželjena trudnoća.

USVAJANJE DJETETA U ISLAMU

Ukoliko učine sve što je u njihovoj moći, a opet u svojoj kući nađu dijete svoga djeteta, šta roditelji treba da poduzmu? Mnogi roditelji čije kćerke su ostale trudne u tinejdžerskoj dobi često su isuviše povrijeđeni i postiđeni nedoličnim ponašanjem svog djeteta i ne žele joj pružiti nikakvu pomoć oko vanbračno rođene bebe. Islam dozvoljava majci da svoje dijete da na usvajanje. Ustvari, u islamu se potiče na usvajanje siročadi ili jetima. Usvojeno dijete prema islamu ima pravo znati svoje porijeklo (genealogiju) i njegovi usvojitelji ne smiju se predstaviti kao njegovi roditelji.

Također se u Kur'anu ističe obaveza čuvanja imovine siročeta. Česta je praksa da nakon što majke daju dijete na usvajanje, više ih nikada u životu ne vide. Razlozi mogu biti višestruki; majčino stanje ili fizička razdaljina od djeteta, ili pak, želja usvojitelja da dijete ne komunicira sa svojom biološkom majkom. Međutim, vremenom se kod djece javlja želja da znaju svoje porijeklo i svoje "prave" roditelje, pa se često i sami upuštaju u potragu za njima. Sve ovo dovodi do duboke patnje i krize identiteta kod djece.

Usvojena djeca ne završe uvijek u lijepim domovima i dobrim porodicama. Neka od njih nikada ne budu usvojena. Ona odrastu u sirotištima, ili idu od jedne usvojiteljske porodice do druge, u kojima se najčešće veoma loše odnose prema njima. U nekim društvima ukoliko se za neko dijete zna da je vanbračno, ono biva odbačeno i izvrgunto ruglu od ostalih članova zajednice. Ova djeca, usljed nemara i veoma lošeg odnosa prema njima, najčešće postanu problematične osobe.

Postavlja se sljedeće pitanje: Da li se usvojeno dijete može zvati po ocu koji ga je usvojio?

Prema Kur'anu porijeklo je veoma ozbiljna stvar, te se u njemu zabranjuje da se ičije porijeklo ili identitet mijenjaju:

Allah nijednom čovjeku dva srca u njedrima njegovim nije dao, a ni žene vaše, od kojih se ziharom rastavljate, materama vašim nije učinio, niti je posinke vaše sinovima vašim učinio. To su samo vaše riječi, iz usta vaših, a Allah istinu govori i na Pravi put izvodi.

(Kur'an, 33:4)

Svako ljudsko biće mora se zvati imenom njegovog pravog biološkog oca, tj. nositi njegovo prezime:

Zovite ih po očevima njihovim, to je kod Allaha ispravnije. A ako ne znate imena očeva njihovih, pa, braća su vaša po vjeri i štićenici su vaši. Nije grijeh ako u tome pogriješite, grijeh je ako to namjerno učinite; a Allah prašta i samilostan je.

(Kur'an, 33:5)

Ukoliko je biološki otac nepoznat, Kur'an govori da su takve osobe naša braća i sestre u vjeri, te bliski prijatelji, i tada mogu uzeti naše porodično ime ili prezime. Suština se ovdje ne ogleda u doslovnom imenovanju, nego u prihvatanju i davanju dostojanstva djetetu. Da bi potvrdio princip bratstva, poslanik Muhammed, a.s., dao nam je praktičan i dostojanstven primjer svojom ženidbom sa Zejneb, r.a., koja mu je bila rodica, nakon što se ona razvela od njegovog prethodno usvojenog sina Zejda ibn Harisa, r.a. O tome Kur'an kaže sljedeće:

A kad ti reče onome kome je Allah milost darovao, a kome si i ti dobro učinio: "Zadrži ženu svoju i boj se Allaha!" – u sebi si skrivao ono što će Allah objelodaniti i ljudi si se bojao, a preče je da se Allaha bojiš. I pošto je Zejd s njom živio i od nje se razveo, Mi smo je za tebe udali kako se vjernici ne bi ustručavali više da se žene ženama posinaka svojih

kad se oni od njih razvedu – kako Allah odredi, onako treba biti.

(Kur'an, 33:37)

Možemo primijetiti sličnost između skrivanja porijekla osoba prije islama, odnosno za vrijeme džahilijeta ili "doba neznanja", i prakse u XXI stoljeću da usvojena djeca u potpunosti uzimaju prezime i porijeklo usvojitelja. Ovakvu praksu treba zaustaviti, te, ukoliko je poznato, usvojenoj djeci treba otkriti identitet njihovih bioloških roditelja. Najbitnije u svemu jeste da se poduzme sve što je najbolje za siroče i da se sačuvaju njegova prava. Mehanizam ove zaštite i brige o siročadima zavisi od kulture i načina ponašanja koji su aktuelni u određenom društvu.

Homoseksualnost i roditeljstvo

Homoseksualac je osoba koju privlači isti spol, te koja odabere da ima seksualne odnose s takvom osobom, a ne s nekim suprotnog spola. Heteroseksualac je osoba koja svoje spolne odnose ograničava samo na osobe suprotnog spola. Žene koje imaju spolne odnose sa drugim ženama nazivaju se lezbijke, dok je "peder" ulični izraz za homoseksualce. Od samog početka naglašavamo da je naša temeljna namjera da razgovaramo o pitanjima koja imaju izuzetno velik moralni značaj za čovječanstvo. Iako smo nedvojbeno protiv čina homoseksualizma i njegovog promicanja, mi nismo protiv homoseksualaca kao ljudi jer se prema svim ljudskim bićima treba odnositi s poštovanjem i uvažavanjem, a ne s mržnjom. Namjera nam je da nešto kažemo i pomognemo roditeljima čija djeca osjećaju da su homoseksualci u svijetu koji to po slovu osuđuje, ali koji u sekularnom pravnom smislu svemu tome daje legitimitet.

Kur'an i druge svete knjige osuđuju homoseksualizam i homoseksualne aktivnosti.

U Kur'anu se kaže:

Zašto vi, mimo sav svijet, s muškarcima općite, a žene svoje, koje je za vas Gospodar vaš stvorio, ostavljate? Vi ste ljudi koji svaku granicu zla prelazite.

(Kur'an, 26:165–166)

Ovo pitanje izuzetno je teško i neugodno kada je riječ o roditeljima koji se moraju suočiti s djecom homoseksualcima. Ukoliko su sve poduzeli i dali sve najbolje od sebe da odgoje dijete kao brižni roditelji, šta otac i majka mogu učiniti ukoliko iznenada otkriju da je njihov sin homoseksualac? Ukoliko se u tinejdžerskoj dobi kod dječaka primijete homoseksualne sklonosti, bitno je da roditelji s njim postupaju pažljivo i da potraže stručnu pomoć.

Homoseksualizam je veoma teška tema za roditelje. Roditelji često izbjegavaju otvaranje ove teme sa svojom djecom, jer se plaše eventualnog priznanja djeteta da ima homoseksualne sklonosti. Stoga vjeruju da će biti bolje ako znaju što manje. Roditeljima je drago da vide svoga sina koji pokazuje svoju muževnost u svakom smislu, kao što im je drago da vide da su im kćerke ženstvene. Međutim, kako god da bude, treba se suočiti sa činjenicama. Prema Gallup istraživanju iz 2015. godine, 3.8 procenata odraslih osoba u SAD-u identificiraju se kao homoseksualci, lezbijke, biseksualci ili transrodne osobe. U Ujedinjenom Kraljevstvu, desetogodišnje javno istraživanje o seksualnim stavovima i životnim stilovima iz 2010. godine pokazalo je da se jedan procenat žena izjašnjava kao lezbijke, a 1.5 procenata muškaraca kao homoseksualci, 1.4 procenta žena, odnosno jedan procenat muškaraca smatraju se biseksualnim (*The Guardian*, 2015).

Homoseksualci su sve aktivniji kada je riječ o borbi za ljudska prava. Oni održavaju

"parade ponosa" i protestne marševe sa ciljem da utiču na promjenu zakona koji ograničavaju njihovu slobodu. Sasvim je moguće vidjeti na ulici kako se muškarci ljube u usta, ili se, pak, oblače kao žene. Ovakve muškarce nazivaju transvestitima, te iako su transvestiti heteroseksualni, pokret za prava homoseksualaca primio ih je u svoje redove zbog toga što su vezani za "transrodna pitanja". U nekim državama dozvoljen je brak između muškaraca, odnosno između žena, te se oni tretiraju kao normalni parovi. Iako oni ne mogu imati djecu u takvom braku, ponekada pribjegavaju usvajanju djece. Svako ko se usudi da kritikuje njihovo ponašanje označava se kao "homofobna osoba", odnosno kao neko ko se plaši homoseksualaca.

Razvoj industrije proizvodnje pilula za kontrolu rađanja u Sjedinjenim Američkim Državama tokom šezdestih godina XX stoljeća, legalizacija pobačaja i učenja popularne psihologije doveli su do poznatog fenomena seksualne revolucije. Ljudi u liberalnim društvima počeli su tvrditi da mogu slobodno imati spolne odnose sa bilo kim i bilo kada, bilo da su u braku ili ne, te bez obzira na spol. Nadasve, tražili su da se njihova seksualna orijentacija poštuje. Usljed toga, mnogi su počeli prihvatati ove ideje, pa se danas u mnogim zemljama homoseksualci posebno štite od diskriminacije.Kako neka osoba postane homoseksualac? O ovom pitanju postoje brojne teorije. Da li je to nešto što odaberemo, ili nešto sa čime smo rođeni, pa to otrkijemo kada odrastemo?

Sve do sedamdesetih godina XX stoljeća mnogi su eksperti homoseksualizam smatrali vrstom poremećaja ili mentalne bolesti. Medicinski stručnjaci tvrdili su da određeni dječaci čije su majke slabe, okrutne i hladne mogu odrasti i postati osobe koje mrze žene, kao što i one djevojčice koje su zlostavljane od očeva po odrastanju počnu mrziti sve muškarce, pa se tim objašnjavala ljubav i naklonost prema istom spolu. Devedesetih godina XX stoljeća neki stručnjaci u polju medicine i ponašanja počeli su razvijati teoriju prema kojoj je homoseksualizam ustvari normalna varijacija čovjekove seksualne orijentacije. Oni su tvrdili da postoje određeni geni koji su odgovorni za homoseksualizam, odnosno da je to osobina koja se može naslijediti, dokazujući kako neke porodice imaju više homoseksualaca od drugih, iako se može raspravljati o tome da sve to može biti posljedica načina odgoja djece u različitim porodicama. Nadalje, nakon što je otkriveno javljanje homoseksualnog ponašanja i kod nekih životinjskih vrsta, donesen je zaključak da je takvo ponašanje normalno i među ljudima. To je pomalo čudno i izokrenuto razmišljanje, jer bi se onda trebalo pitati da li ponašanje divljih životinja treba uzeti kao mjeru ponašanja i normi kod ljudi, odnosno da li je to dovoljan razlog da se uspostavi društveno prihvatljiv način ponašanja. Da li to

ljudi uzimaju divlje životinje za svoj model ponašanja? Ljudske vrijednosti ne izvode se iz životinjskog ponašanja. Ljudi su različiti od životinja, a sam Bog uzdigao je ljude nad svim drugim stvorenjima.

Na sljedećim stranicama navedeni su i razmotreni neki mogući razlozi za homoseksualizam. Kao jedan razlog navodi se genetika. Međutim, iskustvo, okolina i način kreiranja odnosa imaju najveći utjecaj kada govorimo o homoseksualizmu.

- Nerazumijevanje prijateljstva – mladi ljudi imaju posebno izraženu tendenciju vezivanja za prijatelje, koji su uglavnom istog spola kao i oni. Iskazivanje privrženosti prijateljima istog spola kroz fizičku bliskost u nekim kulturama nije uobičajeno i može se smatrati znakom homoseksualnih sklonosti. Ovo nam govori o tome da je obaveza roditelja da djecu uče pravilnim prijateljskim odnosima i načinima iskazivanja prjateljske privrženosti. Rješenje bi moglo biti u stalnoj i otvorenoj komunikaciji vezanoj za seksualni odgoj, a koju će roditelji i djeca održavati od ranog tinejdžerskog doba do zreloga doba.
- Nedostatak ljubavi prema djeci – Neke osobe možda nemaju nikoga ko ih voli ili im pokazuje naklonost. Tinejdžeri koji imaju slabe odnose s roditeljima i rodbinom možda imaju potrebu da ih neko dodirne, zagrli kako bi otklonili osjećaj napuštenosti. Sve to može odvesti u seks. Rješenje je ovdje preventivne prirode. Dijete treba obasipati ljubavlju i pažnjom, počevši od dojenja dok je ono beba. Osjećaji ljubavi trebalo bi da vladaju u cijeloj porodici zauvijek. Na ovaj će način svaka osoba ljubav tražiti unutar kuće i porodice, a ne izvan toga.
- Zlostavljanje djece. Neki mladi ljudi bili su žrtve zlostavljanja u djetinjstvu, te su primoravani na određene nemoralne radnje sve dok se nisu na to naviknuli.
- Specifična tjelesna građa i funkcionisanje organizma – Neki ljudi rađaju se ili budu pogođeni rijetkim oboljenjima, a posljedica toga jeste nedostatak muških ili ženskih hormona, koji čine da izgledaju kao tipični muškarci, odnosno žene. Hormoni su hemijske supstance koje luče različiti organi u tijelu, a odgovorni su za fizičke karakteristike određenog spola, poput hormona za rast ženskih grudi. Hormoni također obrazuju fizičke karakteristike muškarca, pa utječu na rast brkova, brade, želje da se pokazuju, dok su određeni hormoni odgovorni za ženske karakteristike maženja beba, naprimjer. Mladić bez dovoljno muških hormona možda može imati bradu, ali i ženski glas, ili se pak u sebi ne osjećati muškarcem. Rješenje u ovom slučaju jeste medicinski tretman.
- Odgađanje braka – Muškarci i žene koji nisu u braku ili koji ne stupe u brak u određeno vrijeme mogu osjećati velike poticaje da zadovolje svoje seksualne porive. Ukoliko to ne učine na vrijeme i na pravilan način, u njihov će se um uvući ideje o alternativnim načinima. Potrebno je podsticati mlade da stupaju u brak što ranije u okviru zakonskih procedura, jer je to pravo djeteta. Također, dužnost je roditelja da djetetu olakšaju stupanje u brak.

Roditelji koji se suoče sa činjenicom da je njihov sin homoseksualac ili ima takve tendencije i sklonosti, moraju biti strpljivi i puni razumijevanja, te hitno treba da potraže profesionalnu pomoć. Oni ne smiju djetetu u tom slučaju uskratiti ljubav. Iako je nezakonito diskriminirati homoseksualce, oni ne moraju prihvatiti homoseksualne radnje, pa i po cijenu da budu zbog te kritike nepopularni,

jer svi mi imamo pravo i slobodu neslaganja. Baš kao što zakon štiti prava homoseksualaca, on štiti i slobodu vjere.

Roditelji moraju biti svjesni pravnih odrednica vezanih za homoseksualce. Zakon Sjedinjenih Američkih Država zabranjuje diskriminaciju na temelju spola, spolne orijentacije, rase, jezika i etničkog porijekla. Mnoga društva danas šalju poruku djeci da je prihvatljivo biti homoseksualan. U ovim društvima nejasna je granica između onog što je normalno i što nije normalno ponašanje. Djeci se kazuje da ignorišu svoje prirodne sklonosti i da samo slijede svoje strasti.

Ohrabrujemo roditelje da jasno kažu djeci da je homoseksualno ponašanje pogrešno. Također, oni treba da intervenišu ukoliko nastavnici podstiču na homoseksualno ponašanje.

Islamski seksualni odgoj

Islam kazuje da je Svemoćni Gospodar u čovjeku stvorio potrebu za seksom. Kur'an i poslanik Muhammed, a.s., s dignitetom govore o seksu u kontekstu braka i porodičnog života. Islam ne tretira žene kao puke objekte seksualnog zadovoljstva i užitka, nego se prema njima odnosi s punim uvažavanjem, dok se seks smatra jednim dijelom međusobnog odnosa muškarca i žene u braku, kojim se ispunjava prirodna ljudska želja, ali i Božija volja. I dok je seks izvan braka pogrešan i predstavlja jedan od velikih grijeha, po

tekstu Objave, seks sa zakonitim supružnikom smatra se vrlinom i vidom ibadeta. Islamski propisi o seksu jasni su i prirodni. Oni se ne mijenjaju shodno hiru generacija ili promjenjivim zahtjevima društvene zajednice. Čednost se smatra vrlinom, a ne mahanom i nedostakom, kao što je to slučaj u nekim današnjim društvima.

Seksualni odnosi između muškarca i žene jasno su opisani u sljedećim ajetima:

> *Zar vas od neznatne tekućine ne stvaramo, koju na pouzdano mjesto stavljamo do roka određenoga?!* (Kur'an, 77:20–23)

> *I što dalje od bluda, jer to je razvrat, kako je to ružan put!* (Kur'an, 17:32)

Sada ćemo navesti neke hadise koji kazuju o odnosu između supruga i supruge.

Poslanik Muhammed, a.s., intimu u braku smatrao je vrlinom za koju će čovjek imati nagradu. U jednom hadisu, on je kazao:

> "Kada god neko od vas spava sa svojom ženom i ima odnos, za to će biti nagrađen." Ashabi su se na ove riječi vidno iznenadili i kazali: "Kako ćemo biti nagrađeni ako zadovoljavamo svoje želje?" Poslanik, a.s., je potom odgovorio: "Ukoliko to neko učini na nedozvoljen način, to će mu se pisati kao grijeh, ali ukoliko učini na dozvoljen način, za to će imati nagradu." (HADIS BILJEŽI MUSLIM)

> "Najgori čovjek kod Allaha na Sudnjem danu bit će onaj koji objelodanjuje drugima svoj intimni odnos sa ženom." (HADIS BILJEŽI MUSLIM)

Aiša prenosi da je jednom dok je ležala s Poslanikom, a.s., ispod pokrivača, osjetila da je dobila menstruciju, pa se

izvukla iz postelje i promijenila odjeću (u kojoj je dobila menstruaciju). Tada me Poslanik, a.s., upitao: "Jesi li to dobila menstruaciju?" Nakon što sam potvrdno odgovorila, on me pozvao i legla sam ponovo s njim ispod pokrivača. (HADIS BILJEŽE BUHARI I MUSLIM)

Aiša, r.a., otkriva nam da se ona neprimjetno izvukla iz kreveta da ostavi Poslanika, a.s., samoga jer je dobila menstruaciju. Međutim, kada se on uvjerio da je to uradila jer je dobila menstruaciju, on ju je pozvao da se vrati i da legne pored njega. Poslanik Muhammed, a.s., i njegova supruga Aiša, r.a., obično su spavali pod jednim pokrivačem kao što to potvrđuje nekoliko hadisa. Muškarci i žene u Kur'anu se opisuju kao odora jedno drugome. Odjeća je nešto veoma lično i blisko tijelu, pa bi i supružnici trebalo da budu takvi, najbliži jedni drugima. Oni treba da štite jedno drugo, te bi trebalo da uživaju jedno u drugome kada god žele, baš kao što se oblače kad prohtiju. Odjeća povećava ljepotu čovjeka, pa bi trebalo da i supružnici povećavaju ljepotu jedno drugoga.

Seks je izraz ljubavi, jer je jedno bez drugoga nepotpuno. Dužnost supruga je da poduči ženu seksualnosti, posebno onome što mu se dopada i što mu se ne dopada, te je ne treba porediti s drugim ženama. Supruge bi trebalo da učine isto te da urade sve da pruže muškarcu potpuni užitak. Žene moraju znati da su muške seksualne potrebe drugačije od ženskih. Umjesto da budu pasivne, one treba da budu aktivne i pune ljubavi. I muškarci i žene izloženi su velikim izazovima i kušnjama izvan kuće, i sve to dovodi ih u nezavidnu situaciju takmičenja i borbe s tim izvanjskim utjecajima. Stoga, u interesu oboga jeste da jedno drugo zadovolje, te da ne otežavaju situaciju ili traže "razlog" da biraju nekog drugog, što bi dovelo do uništenja porodice i Božijeg nezadovoljstva.

Poslanik, a.s., detaljno opisuje odnos između muškarca i žene u braku, a sve s ciljem da se ostvari maksimalno zadovoljstvo. I dok je u islamu strogo zabranjen analni seks, niti u Kur'anu niti u hadisu ne postoji ništa što zabranjuje oralni seks. Spolni organi treba da budu čisti i uredni, a nakon curenja bilo kakve tečnosti iz spolnih organa potrebno je uzeti gusul.

Poslanik Muhammed, a.s., je kazao: "Niko od vas ne smije nasrtati na svoju suprugu poput zvijeri. Morate dati znakove koji nagovještavaju spolni odnos." Onda su pitali Poslanika, a.s.: "Koji su to znakovi?" On je kazao: "Znak je poljubac i razgovor (predigra)."

(HADIS BILJEŽE EZ-ZUBEJDI I EL-IRAKI)

Poslanik Muhammed, a.s., također je kazao: "Kada spavate s vašim suprugama, budite pažljivi. Ukoliko se zadovoljite prije njih, ne napuštajte ih dok se i one ne zadovolje."

(HADIS PRENOSI EBU JA'LA)

Svaki čovjek dužan je da se pravilno brine za svog životnog saputnika. Ukoliko muž očekuje da mu žena bude vjerna, onda je mora u potpunosti seksualno zadovoljiti. Ženi otprilike treba petnaeset do dvadeset minuta da se zadovolji. Muškarac se ne smije bacati na suprugu poput životinje, odnosno započinjati seks bez predigre. To je nedozvoljeno u islamu, te muškarci moraju biti pažljivi prema svojim suprugama. Oni treba da razumiju biološke činjenice o ženskoj seksualnosti, te da nauče tehnike kako da zadovolje ženu, pa da onda zajedno žive sretnim životom. Svaki muškarac koji ne može sačuvati svoju ženu u ovo doba nemira i izazova uzrokuje kod nje još veći stres i pritisak, te joj na put stavlja još veća iskušenja.

Roditeljska dužnost prema djeci

Veoma je bitno da roditelji djecu nauče da imaju pozitivan stav prema seksu. Seks nije šejtanova rabota, niti je zlo i nešto prljavo, ukoliko se praktikuje na propisan način. To je jedan od darova Svemilosnog i to veoma lijep. Međutim, šejtan može iskoristiti seks da izazove zlo, nesreću, izdaju i patnju. U tom smislu, seks donese više patnje od bilo čega drugog uključujući i glad i ratove. Postoji veoma veliki rizik od pogrešnog shvatanja i praktikovanja seksa, koji, pak, doprinosi patnji čovjeka koja ga prati kroz cijeli život. Seks je potreba koju treba upražnjavati u skladu s propisima Gospodara na čist i zdrav način, bez pretjerivanja, apstinencije ili nanošenja boli.

Poslanik Muhammed, a.s., bio je otvoren, iskren i samilostan kada je riječ o razumijevanju potreba žena i muškaraca. On nije bio licemjeran i netrpeljiv i očito je uživao u svojim brakovima. Ovako je Poslanika, a.s., opisala Aiša, r.a., koja je zasigurno bila osoba s kojom je on bio najintimniji. Seksualna zadovoljstva svakako se tiču i moralnih promišljanja. Neobuzdnaost u seksu vodi do rastakanja porodice i društva, do laganja i varanja, neodgovornosti, pa čak i do zločina poput silovanja, konzumiranja droge, krađe i ubistava. Ukoliko neko iskreno voli Boga, on trebao biti sposoban da ne popusti iskušenjima, da se odgovorno ponaša i razlikuje dobro od zla. Mnoge su osobe skromne i povučene, pa i ne pokušavaju steći znanje o tome kako da praktikuju seks na optimalan način.

Seks nije prljav niti zlo. On je čist i zdrav sve dok se upražnjava u granicama morala i vjere.

Seks i higijena: menstruacija, stidne dlake, obrezivanje i sjemena tečnost

SPOLNI ODNOS TOKOM MENSTRUACIJE: U srednjovjekovnoj praksi Jevreja zabilježeno je da se ženama nije smjelo nikako prilaziti tokom menstruacije. Poslanik Muhammed, a.s., savjetovao je ashabima da se u potpunosti druže sa ženama tokom mjesečnog ciklusa, ali da izbjegavaju spolni odnos i dodirivanje spolnih organa žene.

Djevojčicama treba praktično objasniti kako da se čiste za vrijeme menstruacije. Najbolje je koristiti jednokratne maramice i uloške, te da se sve to ne baca u WC školjku. Mjesečni periodi normalna su pojava i ne treba ih tajiti, posebno ako je djevojčicama potrebna pomoć jer osjećaju bol tokom menstruacije.

STIDNE DLAKE: Poslanik Muhammed, a.s., savjetovao je i muškarce i žene da redovno odstranjuju dlačice sa stidnih mjesta. To treba činiti najmanje jednom mjesečno da bi tijelo bilo uredno i čisto, te spremno za seksualna uživanja. Stidne dlake prirodna su pojava i nisu štetne po zdravlje, njihovo redovno odstranjivanje doprinosi čistoći i smirenosti.

Muškarci mogu imati maljava prsa, noge ili pak bradu. Međutim, mnoge djevojke to ne vole. Mnoge djevojke užasnute su kada vide dlake oko bradavica na muškom tijelu, ili pak kada vide kako crne malje prekrivaju ruke i noge muškaraca. Majke mogu uveliko pomoći djevojkama tako što će im pokazati kako da koriste depilator i druga sredstva pomoću kojih koža ostaje lijepa, glatka i privlačna. Djevojke ne treba da brinu ukoliko im se na bradi ili obrazima pojavi neka dlačica. One se mogu odstraniti ili izbijeliti, ukoliko im to predstavlja problem. Djevojke treba da budu zadovoljne svojim tijelom, te ne bi smjele javno zavoditi muškarce.

OBREZIVANJE: Poslanik Muhammed, a.s., snažno je preporučio obrezivanje dječaka u ranoj fazi života. Na ovaj način promiče se higijena, ali i bolji seksualni užitak u braku. Obrezivanje smanjuje rizik od raka kod muškaraca, smanjuje infekcije i olakšava uriniranje. Islam zabranjuje da se obrezuje bilo koji dio ženskih genitalija.

SJEMENA TEČNOST I NOĆNE POLUCIJE: Neki tinejdžeri osjećaju se veoma nelagodno kada prvi put primijete tečnost na svome unutarnjem vešu. Nadalje, veoma ih je strah da to primijete njihovi roditelji. Veoma je bitno da ih uvjerimo da je to normalna pojava. Ukoliko sjemena tečnost ima sumnjivu boju, miris, te ukoliko se to dešava nekoliko puta dnevno, potrebno je obratiti se liječniku. Sjemenu tečnost ne treba poistovjećivati s urinom. Urin je nečist (*nedžes*) i mora se oprati. Sjemena tečnost je čista i ne mora se prati kao urin, nego se može očistiti s nekoliko kapi vode ili brisanjem.

Tinejdžeri i apstinencija

Djeca u mnogim razvijenim zemljama ukjučujući SAD, Kanadu i Ujedinjeno Kraljevstvo u pubertet ulaze ranije nego ikada prije. U prosjeku, djevojčice ulaze u pubertet između 8. i 13. godine, a dječaci između 9. i 14. godine. Početak mjesečnog ciklusa počinje šest mjeseci ranije negoli prije 40 godina, a razvoj dojki dvije godine ranije negoli prije. I brojni

drugi znakovi puberteta pojavljuju se znatno ranije nego prije nekoliko decenija (Berkeley University of California, 2014). Ranija pojava puberteta može biti uzrokovana povećanom konzumacijom proizvoda životinjskog porijekla, a koji su često tretirani antibioticima i hormonima za ubrzani rast.

S druge strane, povećava se prosjek godina kada se ulazi u brak. U SAD-u taj prosjek je 29 godina za muškarce, a 27 za žene (Pew Research Center, 2014), u Ujedinjenom Kraljevstvu 31 za muškarce, 29 za žene, prema podacima Ureda za nacionalnu statistiku iz 2014. Ljudi koji vjeruju u apstinenciju od spolnih odnosa prije braka traže od svoje djece da suspregnu svoje seksualne želje od doba puberteta pa dok ne stupe u brak, i to otprilike traje šesnaest godina, i to u dobu kada je njihova seksualna želja i energija na samom vrhuncu. Ovo je jedan nevjerovatan izazov za omladinu.

Sve do unazad stotinu godina ljudi su stupali u brak nedugo nakon puberteta. Društva su se borila za opstanak. Zbog velike stope mortaliteta i čestih ratova, bilo je jako bitno da muškarci i žene stupe u brak kada su njihova seksualna snaga i potencijal na vrhuncu.

Neka društva, pak, odlučila su da se u brak odlazi kasnije, ali da ne postoje seksualna ograničenja i zapreke. Osobe koje su religiozne i predane vjeri ne mogu tako postupati, iako je insistiranje na apstinenciji veoma težak zadatak za tinejdžere. Čini se gotovo nemogućim da ljudi suspregnu svoje seksulane želje od perioda puberteta pa do momenta stupanja u brak, što je oko dvadeset godina. Tinejdžer s razbuktalim hormonima veoma će patiti u današnjem okruženju u kojem se svuda okolo neprestano nalaze izazovi i iskušenja.

Muslimanska društva trebala bi biti usmjerena pružanju podrške sklapanju brakova između mladih osoba čim steknu uslove za to. Ipak, roditelji moraju naći načina da svojoj djeci kažu da je seks izvan i prije braka zabranjen, iako oni za tim osjećaju veliku želju i potrebu. Šira porodica može pomoći u svemu ovome tako što će mladim parovima pomoći oko čuvanja i odgoja djece, posebno ako se u porodici mudro planira o svemu.

Neki muslimanski učenjaci smatraju da se treba izbjegavati masturbacija, osim u izuzetno teškim situacijama kada je neoženjena osoba u opasnosti da počini blud ili nema nikakvog načina da smiri strast, premda se masturbacija ne smije raditi redovno niti smije postati navika. Kada seksualna želja postane nekotrolirana, masturbacija može biti manje

zlo. Šejh Muhammed el-Hamid, u svome djelu *Rududun ala abatil*, pojašnjava da je masturbacija zabranjena ukoliko se koristi da se probudi uspavana ili pasivna seksualna želja. Međutim, ukoliko je želja tolika da okupira um i remeti stabilnost neke osobe do te mjere da ga tjera na blud, te ukoliko masturbacija može pomoći da se smiri razbuktala želja, onda je ona dozvoljena. Masturbacija može biti neutralan čin, za koji nema kazne niti nagrade, osude niti pohvale, jer to nije niti grijeh niti dobro djelo.

Masturbacija je usmjerena na pojedinca. U osami, umjesto bluda, tinejdžer se može zadovoljiti masturbacijom. Iako to može biti privremeno korisna mjera pomoću koje se smanjuje pritisak i tenzija, to lahko može postati i zamjena za brak. Osobama koje se odaju zadovoljavanju s drugima, samozadovoljavanje može biti problem.

Roditelji trebaju razumjeti ukoliko djeca pribjegavaju masturbiranju da smanje seksualnu napetost. Obično, to prestane s vremenom kada stupe u brak. Veoma je bitno da roditelji djecu uključe u različite aktivnosti i da im daju neke zanimljive alternative poput raznih sportskih aktivnosti, da ih navikavaju da poste dva puta sedmično, te da djeca učestvuju u zajedničkim aktivnostima. Također, roditelji trebaju govoriti djeci o nepravilnoj i neprikladnoj masturbaciji, te da sve to može ozbiljno naštetiti zdravlju i da se masturbaciji pribjegava samo u izuzetnim situacijama ogromne seksualne želje i pritiska. Na ovaj način, tinejdžere možemo pravilno usmjeriti i spriječiti ih da im masturbacija postane opsesija. Roditelji treba da budu iskreni sa svojom djecom kada je riječ o njihovom tijelu. Seks zauzima veliko mjesto u promišljanjima mladih osoba, međutim to je zadnja tema koju bi oni podijelili sa svojim roditeljima, pa iako o tome razgovoraju, to nije potpuno iskreno i realno. Muslimanski pravnici kazat će tinejdžerima da je masturbacija zabranjena, dok će neki drugi kazati da je dozvoljena samo u nekim izuzetnim slučajevima. Većina tinejdžera svakako će pribjegavati masturbaciji, te živjeti s osjećajem stida i krivnje. Stoga je potrebno imati neku ravnotežu, te masturbaciju koristiti kao zadnje rješenje i minimalno, bez nanošenja povreda tijelu, i bez psihičkih i emocionalnih trauma.

Islamsko rješenje seksualne dileme: Mapa puta za preventivni pristup

Temeljni pristup u islamu kada se govori o seksualnim dilemama jeste nepribližavanje radnjama koje vode bludu i preljubi – *la takrebu ez-zina*. Potrebno je napraviti distancu, te se ne upuštati u situacije koje vode ovome grijehu.

I što dalje od bluda, jer to je razvrat, kako je to ružan put! (Kur'an, 17:32)

Veoma bitna fraza u navedenom ajetu jeste "ne približavajte se ili budite što dalje" – na arapskom "la takrebu". Dakle izbjegavanje i nepribližavanje predstavljaju štit od bluda, te se ovim implicira da je potrebno spriječiti sve puteve koji vode nezakonitim spolnim odnosima, što praktično znači da situaciju zabranjenog seksa treba učiniti nemogućom. Strategija društva u vezi s ovim pitanjem treba biti preventivna, odnosno društvo treba poduzeti sve da se spriječi činjenje navedenog grijeha. Prekidanjem svih vrsta seksualne trgovine, restrikcijom zaliha i minimiziranjem zahtjeva, društvo može pravilno upravljati ponašanjem i održati brakove sigurnim i čistim. Ovakva vrsta moralnosti nije nova niti svojstvena samo islamu, njoj su podučavale i druge vjere uključujući kršćanstvo, judaizam i hinduizam. Nijedna normalna osoba ne smatra da je dobro da mladi ljudi bez ikakve

mjere praktikuju seks i da u tom haotičnom stanju postanu potpuni robovi fizičke pohote. Ljudi koji vjeruju u Boga smatraju da je brak idealno mjesto za praktikovanje seksa. Problem je da su mlade generacije u mnogim društvima odbile ovaj takozvani konzervativni stav prema seksualnim aktivnostima.

Danas putevi vode ka spolno prenosivim bolestima (STD) jer je seks svuda i svuda se otvoreno nudi. Kako bi se ovo izbjeglo, nužno je podnijeti određene žrtve. Plodovi apstinencije brojni su i slatki, dok je agonija onih koji se upuštaju u nezakonite seksualne odnose užasavajuća. Kada se razmotri cjelokupan sistem islama, očito je da je on jasno usredotočen na zaštitu i nepovredivost porodičnog života. Veliki naglasak stavljen je na teme poput skromnosti i pristojnosti u odijevanju, zabrani vanbračnog seksa, apstinenciji od droge i alkohola, zabrani neprikladnog zabavljanja između djevojaka i momaka, zabrani provokativne komunikacije među spolovima, zabrani miješanja muškaraca i žena bez nadzora, zabrani pornogarfije i vulgarnih seksualnih scena na televiziji, zabrani reklama i muzike koji potiču na seks i razvrat. Sve navedeno učinjeno je da bi se na ozbiljan način blokirali putevi koji vode do bluda, preljube i brakolomstva. Usto, roditelji su odgovorni da svojoj djeci koja su tinejdžeri objasne sve opasnosti i štete izvanbračnog i predbračnog seksa.

Preventivni pristup izbjegavanja bluda (*zina*) ili nezakonitih spolnih odnosa treba početi od djetinjstva. A kada je riječ o tinejdžerima, potrebno je udružiti indvidualne i kolektivne napore da se kontroliše seksualni nagon.

U Kur'anu se spominje jak seksualni nagon koji može postojati kod nekih osoba. Čak bi i poslanik Jusuf, a.s., pokleknuo pred pritiskom zavođenja da nije bilo svemilosti Gospodara Koji ga je spasio u kritičnom trenutku:

I poče da ga na grijeh navodi ona u čijoj je kući bio, pa pozaključa sva vrata i reče: "Hodi!" – "Sačuvaj Bože!" – uzviknu on – "vlasnik me moj lijepo pazi; a oni koji dobro uzvrate zlim neće nikad uspjeti." I ona je bila poželjela njega, a i on bi nju poželio da od Gospodara svoga nije opomenu ugledao – tako bî, da odvratimo od njega izdajstvo i blud, jer je on uistinu bio Naš iskreni rob. (Kur'an, 23–24)

Seksualni nagon koji je Bog stvorio u svakom muškarcu i ženi latentan je, te ga ne treba poticati i razbuktavati. Naši seksualni nagoni treba da budu zadovoljeni u okviru braka. Ukoliko je previše iskušenja, pohota se rano probudi u čovjeku i jako ju je teško kontrolisati. Međutim, seksualni nagoni kod muškarca očitiji su i teži za kontrolisanje, pa prelazak dječaka u period puberteta obilježava buđenje seksualnih nagona. Žene imaju veću sposobnost kontrole svojih seksualnih nagona i ponašanja u poređenju s muškarcima.

Uopće ne čudi da je u XXI stoljeću u mnogim društvima okruženje vidno ispunjeno poticajima na seks. Društvo u cjelini čini veoma malo da pomogne omladini, ustvari ono čini suprotno. Društvo baca omladinu vezanih ruku i nogu u vodu i kazuje joj: "Pazite da se ne ukvasite." Izazovi rasplamsavaju seksualni nagon kod tinejdžera, dok društvo od njih očekuje da se suzdrže i samokontroliraju. To liči na situaciju kada pred gladnu mačku

stavite ukusnu ribu i kažete joj da ne jede. Apstinencija je mnogo lakša i ostvarivija ukoliko nema toliko mnogo poticaja i izazova.

> Vezao mu je ruke, bacio ga u vodu i kazao mu: "Budi oprezan! Molim te, budi oprezan! Nemoj se ukvasiti!"

Muškarci se seksualno uzbude dodirom, gledanjem, slušanjem, mirisom ili čak samo maštanjem. Stoga je od presudne važnosti da se izbjegnu sredstva poticaja, zavođenja i uzbuđivanja. Mnogo je pametnije da čovjek ima jedan odbrambeni stav tako što će nastojati da ne upadne u nevolje, a ne da se približi problemu, zapadne u njega, pa se pokušava izvući. Kada se ljudi seksualno uzbude, njihov odbrambeni sistem dramatično slabi, te se povećava vjerovatnoća da se popusti pritiscima i padne u kušnju.

Kur'anski pristup sveobuhvatan je i preventivan. Pitanje je kako tinejdžeri mogu održati ovako visoke etičke standarde u društvu koje je prepuno seksualnih iskušenja i u kojem je to dozvoljeno? Da li je uopće moguće da to jedno ljudsko biće izvede? Prema islamskom pravu, sve što vodi lošem smatra se lošim i pogrešnim. Stoga je potrebno izbjegavati sve što vodi seksualnim poticajima i čime se gubi samokontrola.

Sada ćemo navesti nekoliko koraka kojima se priječe putevi koji vode do nezakonitog seksualnog odnosa. Smanjivanje iskušenja i izazova cjeloživotni je proces koji zahtijeva saradnju roditelja, šire porodice, škole, medija i zajednice.

SKROMNOST (*HAJA*)

Veoma je bitno uspostaviti koncept skromnosti i umjerenosti (*haja*). To se čini od samog rođenja i to poštivanjem privatnih dijelova bebe. Roditelji ne treba da dodiruju dječije genitalije osim pri kupanju i samo kratko vrijeme. Također, dječije genitalije od treće godine pa nadalje treba da budu prekrivene odjećom, pa čak i tokom kupanja. Izbjegavanje dodirivanja genitalija dodatno povećava osjećaje privatnosti kod djece.

Šta je skromnost? Skromnost ili na arapskom *haja* definira se kao "stidljivost", sramežljivost i osjećaj nelagode pred svim djelima koja degradiraju neku osobu. Prevedeno s arapskog to znači: karakterna crta ili stav koji kod osobe uzrokuje nelagodu ili strah od neprimjerenog čina.

Pravnici skromnost definiraju kao karakternu crtu koja osobu sprečava da počini grijeh ili razvratnu i nedoličnu radnju.

Skromnost je osobina koju roditelji stalno moraju graditi kod djece sve dok to ne postane norma kako u porodici, tako u društvu. Čak i prilikom smrtnih slučajeva, osoba koja vrši pranje umrlog treba biti pažljiva i ne gledati dugo u genitalije preminule osobe, te se koristiti krpom da očisti stidne dijelove. Da bismo shvatili sve dimenzije i obim skromnosti, dobro je prisjetiti se riječi poslanika Muhammeda, a.s., koji je kazao:

Skromnost je jedna od grana vjerovanja

"Vjerovanje – iman ima više od sedamdeset grana. Najveća je vjerovati da niko ne zaslužuje da mu se robuje osim Allaha, dž.š., a najniža je ukloniti s puta nešto što bi moglo nekog povrijediti." (HADIS BILJEŽI MUSLIM)

U drugom hadisu, Poslanik, a.s., kaže: "Ono što su ljudi zatekli od prvog poslanstva jesu riječi: Ako se ne stidiš (*haja*), radi što hoćeš." (HADIS BILJEŽI EBU DAVUD)

Nadalje, Poslanik, a.s., kaže: "Razvrat može proizvesti samo ružnu stvar. Skromnost i stid mogu donijeti samo dobro i ljepotu." (HADIS PRENOSI IBN MADŽE)

Poznati islamski učenjak El-Džurdžani skromnost dijeli u sljedeće dvije kategorije:

a. Psihološki dio, koji posjeduju svi ljudi, ogleda se u neotkrivanju privatnih dijelova tijela ili nevođenju ljubavi pred drugim osobama. Ova vrsta skromnosti i stida (*haja*) postoji kod svih ljudi i dio je njihove nutarnje prirode.
b. Skromnost i stid koji se steknu u vjeri, a njome se pojedinac čuva od činjenja zla zbog ljubavi prema Bogu i straha od Njegove kazne.

Djecu treba podučiti sljedećim djelima skromnosti i stida:

1. Obaranju pogleda prema suprotnom spolu ili pred razvratnim scenama;
2. Umjerenom hodu i držanju bez seksualne provokativnosti ili oponašanja drugog spola;
3. Govoru punom uvažavanja i umjernosti bez seksualnih prizvuka;
4. Prikladnom odijevanju, kojim se tijelo prekriva na lijep i dostojanstven način.

U sljedeće tri situacije skromnost i stid nisu nužni:

1. U traženju znanja. Potraga za što većim i boljim znanjem, posebno u vjerskim znanostima, te pitanjima koja su vezana za seksualne odnose u braku, menstruaciju, trudnoću i noćne polucije. Kada je riječ o obrazovanju, pravnici su skovali frazu: "Nema skromnosti u traženju vjerskog znanja." Mi bismo to mogli malo preoblikovati i kazati: "Nema nelagode i stida u potrazi za znanjem."
2. U reformama. Nema stida u reformiranju društva ka boljitku jer je

Arapska poezija o stidu i skromnosti

Ukoliko te nije stid tragova ponašanja tvoga
Ukoliko u tvom životu nema stida i ničega skromnoga
Pa, onda idi i čini što god ti je volja.
Jer, tako mi Boga, u razvratu nema ničeg dobroga.
Dok skromno živiš, tu je i ljepota.
Baš kao što je drvo zdravo dok na njemu je kora.

promoviranje dobra i sprečavanje zla dužnost i ona se mora obavljati mudro i bez odstupanja.

3. U braku. Među supružnicima ne bi trebalo biti nelagode i stida. Poslanik Muhammed, a.s., je kazao:

   "Čuvajte stidna mjesta osim pred svojim supružnicima!" (HADIS BILJEŽE EBU DAVUD, IBN MADŽE I EL-HAKIM)

I dok su seksualni odnosu u potpunosti zabranjeni između osoba koje nisu u braku, oni su praktično neograničeni među supružnicima u privatnosti njihove spavaće sobe.

Ukoliko roditelji propuste usaditi svojoj djeci osobine skromnosti, umjerenosti i stida, društvo će platiti veliku cijenu i patiti. Skromnost i stid temelji su kojim se društvo štiti od razvrata i zavođenja. Evo nekih razmišljanja koja su proistekla analiziranjem nedostatka skromnosti i stida u pojedinim društvima:

- Pod krinkom umjetnosti i slobode izražavanja, muzeji i javni trgovi u mnogim zemljama postali su prenatrpani slikama golih muškaraca i žena na posterima ili u obliku skulptura, pri čemu su njihovi privatni dijelovi tijela očito izloženi. Ovo također imate u nekim hramovima u Indiji. Za mnoge postoji jasna linija između onoga što je umjetnost i onoga što se smatra pornografijom i opscenim. Golotinja ili obnaženost u zapadnoj umjetničkoj tradiciji ima zanimljiv razvoj prvenstveno jer se često kazuje kako se njome simbolički označava vrlina, čast i čovjekova slava. Dobar primjer za to jeste Mikelanđelov David, koji predstavlja sve što je dobro, a koji je izvajan u potpunosti go. Svakako u brojnim hramovima diljem svijeta, poput Indije, vidjet ćete brojne likove ili skulpture potpuno gole i to u vjerskom okruženju. Naravno, Davidova statua simbol je renesanse, odnosno čovjeka tog doba, a ne stvarnog poslanika. Roditelji dakle moraju dublje promisliti o društvenoj prihvatljivosti i interpretaciji ovakvih i sličnih primjera, posebno kada je riječ o njihovom utjecaju na djecu.
- U muzeju u Santijagu, država Čile, postoji otvorena postavka žene i muškarca u seksualnom činu.
- *Reality show* emisije, koje su postale rasprostranjene u medijskom prostoru, veoma često prikazuju scene snimljene kamerama instaliranim u spavaćim

sobama i kupatilima, koje odašilju sliku dvadeset i četiri sata dnevno gledateljima na internetu.U Sjedinjenim Američkim Državama, pedeset hiljada ljudi preko interneta gleda živi prijenos rođenja njihovog djeteta. (*Time*, 29.6.1998)

Neke osobine skromnosti

- Djeca s vremenom treba da nauče da kucaju na vrata kada ulaze u sobu roditelja ili druge rodbine, kako ih ne bi vidjeli neodjevene ili neprikladno odjevene.
- Roditelji i djeca treba da se odijevaju prikladno i da prekrivaju svoja tijela kako u kući, tako i van kuće. Treba izbjegavati upotrebu izazovne kozmetike i parfema. Roditelji treba da paze na svoje izražavanje pred djecom, te ne bi trebalo da se dugo ljube pred njima ili dodiruju privatne dijelove tijela.
- Kada djeca napune deset godina, treba da spavaju u odvojenim krevetima.
- Djevojke i momci treba da budu naučeni da obaraju pogled pred drugim spolom.

Reci vjernicima neka obore poglede svoje i neka vode brigu o stidnim mjestima svojim; to im je bolje, jer Allah, uistinu, zna ono što oni rade. A reci vjernicama neka obore poglede svoje i neka vode brigu o stidnim mjestima svojim; i neka ne dozvole da se od ukrasa njihovih vidi išta osim onoga što je ionako spoljašnje, i neka vela svoja spuste na grudi svoje; neka ukrase svoje ne pokazuju drugima, to mogu samo muževima svojim, ili očevima svojim, ili očevima muževa svojih, ili sinovima svojim, ili sinovima muževa svojih, ili braći svojoj, ili sinovima braće svoje, ili sinovima sestara svojih, ili prijateljicama svojim, ili robinjama svojim, ili muškarcima kojima nisu potrebne žene, ili djeci koja još ne znaju koja su stidna mjesta žena; i neka ne udaraju nogama svojim da bi se čuo zveket nakita njihova koji pokrivaju. I svi se Allahu pokajte, o vjernici, da biste postigli ono što želite.
(Kur'an, 24:30–31)

Kada govorimo o ponašanju i seksualnim poticajima, veoma je bitno da se obara pogled. Poslanik Muhammed, a.s., je kazao:

"Ko god obori svoj pogled pred onim što je zabranjeno, Allah će mu u srce unijeti radost." (HADIS PRENOSI IBN MESUD)

- Djevojke treba podučiti da se ponašaju dostojanstveno i da u svom držanju i hodu izbjegavaju svaku vrstu seksualne izazovnosti. One ne treba da nose kratku odjeću niti da pokazuju svoje noge. Također, ne treba da budu seksualno izazovne načinom svog govora. U Kur'anu se kaže:

Ako se Allaha bojite, na sebe pažnju govorom ne skrećite, pa da u napast dođe onaj čije je srce bolesno, i neusiljeno govorite! (Kur'an, 33:32)

- Momci i djevojke ne bi trebalo da ostaju van kuće do kasno u noć. Roditelji i djeca mogu se dogovoriti o prikladnom terminu povratka kući, odnosno periodu ostajanja izvan kuće.
- Neke su vrste muzike štetne, odnosno one koje bude seksualne nagone i čiji su tekstovi razvratni i nedolični. Tinejdžeri često slušaju muziku u kojoj je uobičajena seksualna tematika, bilo da je riječ o romantičnim prizorima ili nekim nasilnim i degradirajućim scenama. Istraživanja su pokazala da tinejdžeri koji slušaju muziku s eksplicitnim i degradirajućim seksualnim sadržajem imaju

veću vjerovatnoću da se ranije upuste u spolne odnose (*Pediatrics,* 2007). Muzika koja eksplicitno promovira seks povećava seksualni nagon. Neka muzika sadrži i pornografske riječi, te bi djecu trebalo spriječiti da slušaju tu takozvanu "pornografsku muziku". Izlaganje djece ovakvoj vrsti muzike može dovesti do gubljenja osjećaja za grijeh i razvrat.

- Pornografija je velika i zla napast kada je riječ o omladini i djeci jer podiže seksualne nagone do neslućenih razmjera. Pornografija ima dalekosežne efekte na dječiji um, jer se njom vizualiziraju vulgarne scene, koje zadugo ostaju u pamćenju, a to uzrokuje svakodnevno sanjarenje o seksualnim odnosima.
- Pornografijom se žene svode na puke objekte koji služe da bi se zadovoljila muška pohota i strast. Ukoliko se muškarac uzbudi usljed nečeg što je pornografskog sadržaja, on svoj nagon treba zadovoljiti sa svojom suprugom.

Čovjeka ne možemo kriviti zbog njegovih potreba i nagona, ali ga možemo osuditi ukoliko on te svoje potrebe i pohote zadovoljava neprikladno ili povređujući druge ljude. Tako mnogi muškarci nesvjesno vrijeđaju svoje žene diveći se nekim drugim ženama ili posmatrajući ih s oduševljenjem. Veliki problem mogu biti likovi modela na reklamama i u filmovima, te u časopisima i posterima. Oni zauvijek ostaju u mozgu i pamćenju kao mlade i zanosne žene u poređenju sa ženama koje su ostarile, postale debele i umorne od svega. Supružnici treba da budu pažljivi i ljubazni jedno prema drugome. Može se biti i star i privlačan, ukoliko vodimo brigu o zdravlju, ishrani i tjelesnim aktivnostima.

U današnje vrijeme roditelji moraju biti svjesni svih opasnosti pornografije na internetu, te štetnosti jeftinog i opscenog govora o seksu. Oni bi trebalo da nadgledaju svoju djecu, te da kompjutere drže na javnom mjestu u kući, a ne izolirane ili u dječijim sobama.

NAČIN OBLAČENJA

Momci i djevojke treba da se oblače i ponašaju na skroman i prikladan način. Oni treba da izbjegavaju provokativnu ili zavodljivu odjeću ili pak privlačenje pažnje na svoje fizičke kvalitete. Ne bi trebalo nositi usku odjeću kojom bi se pokazale crte tijela pred ljudima koji nisu bliža porodica. Također, ne treba nositi ni nakit koji podsjeća ili poziva na seks. Prozirna odjeća nije dozvoljena ni momcima ni djevojkama, a djevojke na javnim mjestima treba da nose mahramu na glavi. Nadalje, muškarci ne treba da nose ženske odjevne predmete i obratno. To se veoma jasno navodi u sljedećem hadisu. Ebu Hurejre prenosi da je poslanik Muhammed, a.s., kazao:

> "Neka je proklet čovjek koji oblači žensku odjeću kao i žena koja oblači mušku odjeću!" (HADIS BILJEŽI EBU DAVUD)

Veoma je bitno šta djeca odijevaju. "Ponašaš se shodno svome odijevanju" – ovo je poruka koja nalaže da se djeca odijevaju prikladno i skromno. Ljudi se oblače na različite načine shodno prilikama: za namaz, molitvu, intervju, godišnjice, ceremonije, zabave ili sport. Svi se nastoje uklopiti, impresionirati, povećati svoje šanse da budu prihvaćeni u određenoj zajednici. Odijevanje, frizura i nakit treba uvijek da budu prikladni i nenametljivi. Općenito, roditelji ne vole baš ekstremnu odjeću koja upućuje da je riječ o nekim buntovnicima. Ukoliko se odijeva prikladno za većinu situacija, osoba će kod većine ostaviti dobar utisak. Odjeća, ponašanje i stil ne treba da prelaze granice lijepog ukusa i dobro je da su prikladni i skromni.

Koliko god je moguće, roditelji treba da prepuste kćerkama da izaberu svoju odjeću, ali u dozvoljenim granicama. Doći će vrijeme,

a nekada je to druga ili treća godina, kada će djevojčice silno željeti određenu odjeću. One će se opirati onome što im predlože roditelji. Na ovaj način roditelji djevojčici pružaju mogućnost izbora, ali istovremeno prate da obje ponuđene opcije budu prihvatljive.

U školama gdje svi učenici nose uniforme, učenicima se to na početku ne sviđa, ali vremenom uoče dobre strane nošenja uniformi ili ih jednostavno prihvate kao obavezu. Ovakav način lišava djecu frustrirajućih muka raspravljanja oko odjeće i izbora onoga što se treba odjenuti svako jutro. Djevojke treba da budu svjesne da, iako je možda dobro ili "cool" da se provokativno odijevaju, to također nosi pogrešnu poruku momcima, te, stoga, može doći do neželjenih posljedica.

BEZ SLOBODNOG MIJEŠANJA I OSAMLJIVANJA (*HALVA*)

Arapska riječ *halva* označava privatni sastanak muškarca i žene na osamljenom mjestu iza zatvorenih vrata gdje ih niko ne može vidjeti, poput hotelske sobe ili nekog izolovanog prostora. Ovo predstavlja šejtanovu zamku za preljubu i mora se izbjegavati pod svaku cijenu.

Poslanik Muhammed, a.s., jasno je kazao da je osamljivanje zabranjeno u sljedećem hadisu:

> "Gdje god su muškarac i žena osamljeni, šejtan je treći među njima." (HADIS PRENOSI TIRMIZI)

Stoga se treba izbjegavati miješanje momaka i djevojaka, međutim ukoliko su roditelji prisutni i sve je u granicama pristojnosti, momci i djevojke mogu se družiti. Može se dogoditi da se mladić zaljubi u neku djevojku koju viđa u džamiji, školi, biblioteci ili prodavnici. On bi joj mogao prići i započeti pristojan razgovor da vidi da li je ona zainteresovana za njega. Nakon razgovora, oni mogu odlučiti da se nađu na nekom mjestu poput kuće ili parka. Ukoliko ih niko ne gleda, momak se može usuditi da je poljubi ili dodirne, a ukoliko mu ona sve to dozvoli, stvari mogu otići još dalje.

Navedena pravila ne treba nikada zanemarivati jer njihovo kršenje predstavlja svojevrstan uvod u nesreću ili katastrofu. Čak i ljudi koji su veoma predani vjeri nisu imuni na snažne poticaje zla. Svi ljudi sazdani su od mesa i emocija, pa je i sam poslanik Jusuf, a.s., imao iskušenje ovakve vrste.

- Sastanci i izlaženje – Sistem sastanaka i izlaženja predstavlja "kapiju seksa" za tinejdžere. To najčešće donosi nevolje i brige svima onima koji su u vezi s tinejdžerima, njihovim porodicama i društvu. U jednoj studiji provedenoj u Sjedinjenim Američkim Državama 1999. godine dvadeset i pet ispitanika koji su prva godina fakulteta kazali su da ukoliko momak izvede djevojku na večeru, pa mu ona ne dozvoli "da odu do kraja", momak ima pravo da je prisili na seks. Mnoga od ovih "silovanja nakon sastanaka" nikada nisu prijavljenja (Norris et al., 1999; Bohmer, 1993). Sve što podstiče seksualne nagone i dovodi do gubitka samokontrole smatra se zabranjenim uključujući alkohol, drogu, muziku koja potiče na seks, osamljivanje, ljubakanje i tome slično. Ljubljenje i dodirivanje pripremaju tijelo na seksualni čin, pri čemu se dolazi do tačke s koje nema povratka. Seksualne slobode i sistem izlazaka štete braku. Pomisao da su se muškarac i žena koji izlaze "međusobno probali" i da se tako "bolje znaju" nema utemeljenja. Svako društvo koje dozvoli ovakve neograničene slobode imat će visok stepen, abortusa, vanbračne djece i razvoda, a porodice će postati ugrožene i nestabilne.

PRITISAK VRŠNJAKA I DRUGI FAKTORI

- Poticaji za seksualni nagon nalaze se posvuda, od časopisa, razgovora s prijateljima do televizijskih kanala i programa. Broj emisija s eksplicitnim seksualnim sadržajem u stalnom je porastu. Prema jednoj studiji iz 2005. godine, 70 procenata svih televizijskih emisija u SAD-u ima seksualni sadržaj, od razgovora o seksu preko seksualnog ponašanja i strasnog ljubljenja do spolnih odnosa. U 2002. godini takvog sadržaja bilo je 65 procenata, a 1998. godine 56 procenata. Broj emisija sa seksualnim sadržajem u vrijeme najveće gledanosti također raste, te on iznosi 77 procenata u poređenju sa 71 procentom 2002. godine i 67 procenata 1998. godine. Među dvadeset najgledanijih tinejdžerskih emisija, 70 procenata imaju seksualni sadržaj, a u 45 procenata eksplicitno se prikazuje seksualno ponašanje (The Henry J. Kaiser Family Foundation, 2005). Studija iz 2010. godine koja je prvovedena u 25 evropskih zemalja otkrila je da je 23 procenta djece u dobi između 9 i 12 godina gledalo neki seksualni sadržaj, najčešće preko interneta (14 procenata), filmova ili videosnimaka (12 procenata). Stoga, roditelji treba da djecu obasipaju ljubavlju, te da im vrijeme ispune korisnim aktivnostima, i da pritom veoma otvoreno komuniciraju sa svojom djecom.
- Opojna sredstva – Alkohol i droga nanose veliku štetu jer ograničavaju i smanjuju stepen samokontrole, te se takve osobe veoma lahko upuštaju u seksualne odnose.
- Ples, koji podrazumijeva neprikladno dodirivanje djevojčica i dječaka, kao i općenito dodirivanje između muškaraca i žena te fizički kontakti poput ljubljenja, masaže, trljanja i zagrljaja – sve navedene radnje povećavaju seksualni nagon u tijelu, te približavaju osobu seksualnom činu.

Jedna definicija plesa sa suprotnim spolom:

Ples je vertikalni izraz naše horizontalne želje.

ŠTA UČINITI?

Roditelji treba da kvalitetno savjetuju svoju djecu. Njihova uloga ne smije biti samo ta da djeci pruže utočište, dom, hranu, odjeću i druge materijalne potrepštine. Oni istovremeno moraju djeci uvijek pružati duhovne i moralne smjernice.

- Roditelji treba da dječije misli ispune pozitivnim idejama, te da pružaju dobru moralnu i intelektualnu hranu za njihov um. Uvijek se mora razgovarati o višim ciljevima i smislu svega. Jedan od primjera savjetovanja jeste i onaj slučaj kada je jedan mladić došao Poslaniku, a.s., i požalio mu se da ne može spriječiti svoj seksualni nagon. Poslanik, a.s., je tom momku kazao da samo pomisli da to neko čini njegovoj majci, sestri ili supruzi. Tako je Poslanik, a.s., rekao da je i žena s kojom je mislio počiniti blud nečija majka, sestra, supruga i tome slično. Mladić je shvatio i pokajao se, a Poslanik, a.s., je proučio dovu da mu Bog oprosti.

- Veoma je bitno da identitet kod djece bude jak i stabilan, a ne da ona pod svaku cijenu žele biti dio gomile ili mase. Roditelji sve ovo mogu ostvariti prenošenjem sistema vrijednosti, jedinstvenog svjetonazora i određenog načina ponašanja u životu. Na taj način, djeca će se stalno podsjećati da ne piju alkohol, ne jedu svinjetinu, ne drogiraju se niti praktikuju vanbračni i predbračni seks. Roditelji također ne smiju biti negativni primjeri svojoj djeci, jer su oni njima uzori u svemu što čine, pa neka budu najbolji mogući uzori i u ponašanju općenito.

Poslanik Muhammed, a.s., je kazao:

"Tako mi Boga, ja sam najpobožniji među vama, ali ja postim i mrsim, klanjam i spavam noću i ja se ženim. Onaj ko odbacuje moj sunnet nije od mene." (HADIS BILJEŽI BUHARI)

"Brak je polovina vjere, a druga polovina je svijest o Allahu." (HADIS BILJEŽE ET-TABERANI I EL-HAKIM)

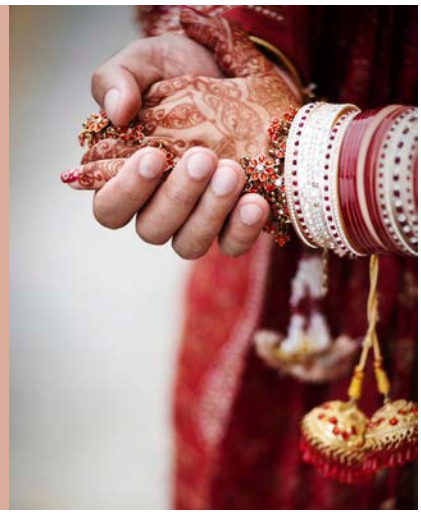

RANO STUPANJE U BRAK

Ne postoji određena dob za stupanje u brak. Danas je popularno da se mladići i djevojke žene i udaju nakon što završe fakultetsko obrazovanje, nađu posao ili napune dvadeset šest godina i više. Na isti način, djevojke često kažu da se žele udati sa dvadeset i četiri godine, jer do tada "nisu spremne za taj čin". Mladi ljudi moraju znati da se nalaze pred dva izbora: da stupe u brak ili da apstiniraju od seksualnih odnosa do stupanja u brak.
U Kur'anu se kaže:

> *I neka se suzdrže oni koji se nemaju mogućnosti oženiti, dok im Allah iz obilja Svoga ne pomogne!* (Kur'an, 24:33)

Poslanik, a.s., je kazao:

> "Ko od vas ima mogućnosti, neka se oženi, a ko nema, neka posti jer to suspreže želje." (HADIS BILJEŽI BUHARI)

Kada neki momak ili djevojka osjećaju jaku potrebu da stupe u brak i da ne mogu čekati, roditelji treba da učine sve da im pomognu u tome. Ukoliko to ne učine, oni svoju djecu guraju u zlo na jedan ili drugi način. O roditeljskim dužnostima govorio je i Poslanik, a.s., pa je jednom prilikom kazao:

> "Kome Allah podari dijete, on prema njemu ima tri dužnosti: da mu nadije lijepo ime, da mu pruži dobro obrazovanje i odgoj, te kada postane punjoljetan, da ga oženi/uda." (HADIS BILJEŽI TIBRIZI)

Ukoliko se roditelji ogluše o molbu djece i ne pomognu im da stupe u brak, a to su u mogućnosti, odgovornost za sve eventualne grijehe snose oni. Međutim, jednako je važno da se mladi ljudi ne prisiljavaju da stupe u brak. Neki roditelji čine velike greške prisiljavajući svoju djecu da se udaju ili ožene. Oni

jednostavno donesu odluku da se njihovo dijete treba udati ili oženiti za nekoga dostupnog iz šire porodice i pri tom djeci ne daju nikakvo pravo ili slobodu da biraju. To je velika greška jer svojoj djeci oduzimaju pravo i slobodu izbora, kao i priliku da upoznaju budućeg supružnika prije stupanja u brak. S druge strane, ukoliko postoji mogućnost da se razumno utanači neki brak pri čemu će djeca imati potpuno aktivno učešće, to predstavlja jednu vrstu roditeljske dužnosti koja za posljedicu ima sretnu i trajnu vezu dviju osoba. Ova vrsta "dogovora" za cilj mora imati sreću i dobrobit mladenaca, a ne neke sebične motive porodičnih agenata koji sve to smatraju pukim poslom. Zajednica ima nekoliko uloga u olakšavanju stupanja u brak mladim ljudima:

- Pružanje zdravog ambijenta za djevojke i mladiće da se sastaju i upoznaju, pri čemu se treba spriječiti slobodno i nekontrolisano miješanje pripadnika suprotnih spolova.
- Pružanje edukacije i seminara na kojima bi se omladini davali savjeti, te kroz koje bi se djevojke i mladići pripremali za buduće uloge majki i supruga, odnosno očeva i supružnika.

Dilema između obrazovanja i ranog stupanja u brak

Trenutni školski sistem prouzrokovao je složene seksualne probleme. Stjecanje fakultetske diplome odgađa brak sve do sredine dvadesetih godina života. Ipak, vrhunac seksualne snage i energije kod muškaraca dešava se na kraju tinejdžerskog uzrasta, dok djevojke u toj dobi osjećaju jaku potrebu za emocionalnom samostalnošću, te su tada podložnije zavođenju. Vanbračni seks u ranom odraslom dobu rezultira abortusima, samohranim roditeljstvom, spolno prenosivim bolestima i djecom koja imaju vanbračnu djecu.

Čini se da je rješenje ranije stupanje u brak nakon završene srednje škole ili apstinencija sve dok se ne stekne fakultetska diploma. Rani brak dobro je rješenje u situaciji ako je društvo već pripremilo mlade ljude da se odgovorno brinu o braku, supružniku i eventualno djeci.

Historija nam nudi dobre lekcije. U prošlosti, problemi nisu nastajali zbog toga što je rani brak bio norma jer je društvo u cjelini podupiralo tu normu. Za vrijeme poslanika Muhammeda, a.s., i u stoljećima koja su uslijedila provodio se sljedeći sistem:

a) Poticalo se na rani brak.
b) Šira je porodica intenzivno pomagala u brizi o djeci i unucima. Bilo je uobičajeno da tri generacije žive zajedno pod jednim krovom, dok je porodica od jedne generacije bila više izuzetak. Porodice su bile manje mobilne nego danas.
c) Islam dozvoljava kontrolu rađanja i planiranje porodice da bi se mladim majkama pomoglo da odgode trudnoću dok ne budu spremne za to. Sve to zavisilo je od spremnosti muža na takve dogovore i generalno od znanja i jednih i drugih.

Danas, majke koje imaju fakultetsku diplomu mogu u potpunosti odgajati dijete i imati neki honorarni posao do sredine tridesetih godina, a nakon toga mogu se zaposliti puno radno vrijeme nakon što djeca uđu u pubertet, bilo da je riječ o volontiranju ili plaćenom poslu. Tako se neće načiniti šteta djeci mlađeg uzrasta, a društvu neće nedostajati kompetentne majke sa mnoštvom iskustva i mudrosti.

Međutim, savremeni tokovi tinejdžersko ponašanje protežu sve do dvadesete godine. Omladina u potpunosti ovisi o drugima, umjesto da postaje odgovorna, nezavisna i produktivna, a za to su odgovorni njihovi roditelji i opći društveni ambijent.

Kur'an nam kazuje o mladim poslanicima poput Ibrahima, Jusufa, Musaa i Isaa, a.s., te drugima koji treba da budu naši uzori, a oni su svoje podvige ostvarili dok su bili tinejdžeri. Znakovita je i priča o stanovnicima pećine (*ashab el-kehf*), koji su bili mladići (*fitje*), a bili su upućeni i blagoslovljeni velikim postignućem.

Među ashabima je bilo jako mnogo onih koji su još u tinejdžerskoj dobi postali lideri. Usama ibn Zejd je učestvovao u Bici sa saveznicima (el-ahzab) sa petnaest godina. Sa osamnaest godina predvodio je vojsku u čijim su redovima bili brojni stariji ashabi. U Bici na Uhudu učestvovali su brojni mladići od petnaest godina, poput Semre ibn Džunduba i Rafija ibn Hudejja. U Bici sa saveznicima borci koji su imali petnaest godina bili su: Abdullah ibn Omer, Zejd ibn Sabit, El-Berra ibn Azib, Amr ibn Hazm i Esid ibn Tahir. Kutejbe ibn Muslim el-Bahili predvodio je muslimansku vojsku u pohodu na Kinu a imao je samo petnaest godina. Slične primjere imamo i kada je riječ o ženama ashabijkama Božijeg poslanika, a.s.

Danas rasprostranjeno odgađanje stupanja u brak do sredine dvadesetih godina nije dobro rješenje. Diljem svijeta u prošlosti se praktikovalo mnogo drugačijih načina stupanja u brak. S medicinskog aspekta, trudnoće i porodi lakši su u mladoj dobi, a najbolje vrijeme jesu kasne dvadesete i rane tridesete godine života. Prva trudnoća sve je teža što je osoba starija. Ovo pitanje veoma je ozbiljno, relevantno, ali i urgentno.

Nemoralan put	Posljedice		Moralan put	Posljedice
Blud je lahak, privlačan i dostupan. Seks je jeftin i za posljedicu ima neodgovornost.	Spolno prenosive bolesti Trudnoća u tinejdžerskoj dobi Abortus Djeca koja imaju djecu Siromaštvo Razvod Razoreni domovi Samohrani roditelji Seksualni haos Povećan stepen kriminala Povećan procenat silovanja	NASPRAM	Ne približavaj se bludu (zina). Blud je težak, neprivlačan i nedostupan. Dozvoljeni seks je dostojanstven. Seks se praktikuje u braku. Treba podsticati odgovoran seks.	Zdravi roditelji Zdrava djeca Dom s roditeljima Predvodnici čestitih Niska stopa kriminaliteta Sretna porodica Sretna djeca Manje slučajeva silovanja u društvu

Zaštita djece od seksualnog zlostavljanja odraslih

Prirodno je da djeca vjeruju odraslima, jer su djeca, a ona muslimanska posebno, odgojena da poštuju starije osobe. Djeca će se plašiti da nešto ne urade ukoliko ih to starije osobe upitaju ili zamole. Grube osobe mogu izgledati veoma strašno i prijeteće djeci, međutim, ukoliko se djeca znaju ponašati i znaju šta treba činiti, mogu se zaštititi od seksualnog zlostavljanja. Evo nekih savjeta koji djeci mogu pomoći protiv zlih odraslih osoba:

- Ukoliko se nepoznata osoba čudno ponaša, priječi vam put ili vas prati, potražite pomoć. Ukoliko ste sigurni da je za vama, možete pozvati u pomoć jer ljudi obično odmah priteknu u pomoć, što ometa napadača.
- Nikada ne ulazite u auto s nepoznatom osobom. Iako se ona doima kao prijatelj i zna mnogo o vama, imena vaših roditelja, adresu, školu i ostalo, bez straha jasno i glasno kažite: “Ne!”
- Izbjegavajte napuštena mjesta i nesigurna naselja, i nemojte šetati sami, posebno u velikim gradovima. Djevojkama je najbolje da u školu idu u grupama, ako idu pješice, ili da ih prati neka starija osoba.
- Zapamtite broj policije ili broj za hitne slučajeve, i naučite da ga pozovete i kada ste u tami. Uvijek kod sebe imajte sitni novac, telefonske kartice ili mobitel da biste mogli pozvati roditelje ili policiju.
- Ukoliko morate biti sami u autu ili kod kuće, neka prozori i vrata budu zaključani. Ukoliko nepoznata osoba zove na

telefon ili zvoni na vratima, nemojte im pokazati da ste sami kod kuće. Nikada strancima ne otkrivajte vašu adresu ili neke druge informacije putem telefona. Recite da vam roditelji ne mogu izaći ili se javiti na telefon jer su zauzeti i da ih ne smijete uznemiravati. Pretvarajte se da pričate s nekim u sobi.

- Ukoliko se osjećate neugodno zbog načina kako vas neko gleda ili razgovara s vama, to kažite starijoj osobi kojoj vjerujete.
- Naučite neku borilačku vještinu ili tehniku samoodbrane. Ne morate biti previše snažni da se odbranite, nego je potrebno da ste mudri i da djelujete brzo. Postoje lekcije o samoodbrani gdje naglasak nije na borbi, nego isključivo na samoodbrani.
- Budite svjesni dječije pornografije. Zakoni u mnogim državama jasno definiraju pornografiju, a dječija pornografija skoro je svugdje zabranjena.
- Ukoliko vas je strah nekoga, proučite sure zaštitnice, Fatihu, Ajetul kursijju, sure El-felek i En-nas. Ako je potrebno, to ponovite nekoliko puta i proučite dovu Svemoćnom Gospodaru. Allah je vaš najbolji Prijatelj, Vodič i Zaštitnik.

DJECA SE MORAJU UPOZORITI NA POSTOJANJE PROSTITUCIJE

Djeca nisu u potpunosti svjesna života prostitutki i mogu imati pogrešne predstave o tome. Veoma je bitno da roditelji djeci objasne užasne detalje i činjenice o životu prostitutki. Nevine djevojke primoravaju se da imaju seks i sa po dvadeset muškaraca dnevno, te često obolijevaju od spolno prenosivih bolesti poput AIDS-a, te umiru veoma mlade. Veoma malo djevojaka izabere da se bavi prostitucijom. One su obično na to prisiljene od strane zlih ljudi ili usljed loše životne situacije u kojoj se nađu. Ove djevojke najčešće napuštaju svoje domove zbog seksualnog zlostavljanja ili nasilja u porodici ili su, pak, ovisnice o drogi, kojima treba dodatni novac za njihovu skupu naviku. Neke djevojke budu kidnapovane dok putuju same, te ih odvode u druge zemlje, gdje žive zaključane u sobama

i ne mogu pozvati u pomoć jer ne znaju ni gdje su niti govore jezik te zemlje. One možda nikad više ne vide svoju porodicu. Ponekad se ova kidnapovanja dese tako što se djevojke pozovu na intervju za neki dobro plaćen posao, poput spremačice ili dadilje, te pritom budu drogirane i otete. Njima se oduzima sva imovina i odvode se u strane zemlje. "Najmanje četiri hiljade prostitutki u Velikoj Britaniji žrtve su trgovine ljudima. Grupe i organizacije koje se bore protiv ove trgovine smatraju da su ove brojke znatno veće" (Morris, 2008). U nekim slučajevima, mlade djevojke bježe od kuće usljed nesnošljive situacije u porodici, koja nalikuje paklu. Stoga, one traže utjehu van doma. Tada na scenu stupaju svodnici, koji kontroliraju prostitutke i naplaćuju njihove usluge. Oni prihvataju ove djevojke i prisiljavaju ih na prostituciju. Tek mrvice zarađenog novca ostanu prostitutki, dok većinu ili sve uzima svodnik. Kada u domu vlada mučna atmosfera obilježena neskladom, svađama, nasiljem, djeca su izložena opasnosti napuštanja doma kako bi pobjegla od takve nepodnošljive situacije.

Svako dijete koje ima velike probleme u kući i ne zna kako da se postavi i ponaša u takvoj situaciji trebalo bi potražiti savjet od starije osobe kojoj vjeruje, poput rođaka, imama, učitelja, pedagoga ili policajca. Bježanje od kuće i drogiranje kao opcija za rješenje problema u porodici samo će pogoršati stvari.

Ukoliko djeca ne znaju ništa o prostituciji, mogu smatrati da je to unosna profesija, u kojoj se koristi najbolja kozmetika, nosi najkvalitetnija odjeća, koriste najbolji parfemi i živi u hotelima sa pet zvjezdica. Sve ove fantazije rastu u njihovom umu dok im roditelji ne pokažu pravo lice prostitucije i ne objasne sve činjenice vezane za ovu lošu pojavu. Stoga je to potrebno učiniti što je moguće ranije. Nažalost, mediji često promoviraju uzbudljiv život kurtizana u povijesti, koje su imale luksuzan život i uživale u bogatstvu moćnih ljudi. Dobar primjer jeste Emma Hamilton, ljubavnica Horacija Nelsona.

KADA JE DIJETE ŽRTVA INCESTA ILI SILOVANJA

Silovanje je danas veoma rasprostranjeno. Istraživanje na nacionalnom nivou pokazalo je da je u SAD-u silovana skoro svaka peta žena ili 18.1 procenat žena. Broj silovanih muškaraca kreće se oko 1.4 procenta. Ova studija pokazuje da je 13 procenata žena i 6 procenata muškaraca barem jednom u životu bilo prisiljeno na seks. U Engleskoj i Velsu, prema izvještaju Uredu za nacionalnu statistuku iz marta 2015. godine pokazuje da su se prekršaji vezani za seksualno nasilje ili prinudu povećali za 37 procenata, sa 29 265 slučajeva silovanja i 58 954 slučaja seksualnih prijestupa.

Prema podacima koje je objavilo Ministarstvo pravde 2013. godine, svake godine u Engleskoj i Velsu zabilježi se 85 000 slučajeva silovanja žena i 12 000 slučajeva silovanja muškaraca. Međutim, treba znati da se veliki broj silovanja i seksualnih napada nikada ne prijavi niti bude zabilježeno. Nacionalno istraživanje Odjela za seksualne stavove i

životne stilove pokazuje da svaka deseta žena ne prijavi silovanje ili pak nikome ne kaže da se ono desilo (podaci Wellcome Trusta iz 2013. godine). Treba napomenuti da su zabilježeni slučajevi silovanja djece oba spola, kao i starica.

Plan za islamski seksualni odgoj i obrazovanje

Islamski seksualni odgoj mora se učiti kod kuće i to od malih nogu, odnosno ranog djetinjstva. Prije nego što se poduči anatomiji i psihologiji, potrebno je učvrstiti vjerovanje u Stvoritelja. Bez svijesti i vjere u Boga, određeni načini ponašanja kojima se zadovoljava pohota smatrat će se dopuštenim. Otac treba podučavati svoga sina, dok majka mora podučavati kćerku. Ukoliko ne postoji roditelj, otac ili majka, ili ukoliko oni ne žele podučavati seksualnom odgoju, najbolje je dječacima obezbijediti učitelja, a djevojčicama učiteljicu, po preporuci da su medicinske struke. To se može izvesti tokom vikenda u islamskoj školi. Kurikulum treba sačiniti u skladu s uzrastom djece, a dječacima i djevojčicama treba predavati odvojeno. Treba voditi računa da odgovori koji se daju djeci budu umjesni i u skladu s njihovom dobi, dovoljno jasni ali nikad eksplicitni u opisima. Naprimjer, ukoliko neki šestogodišnjak pita kako je dospio u majčin trbuh, nema potrebe da se opisuje cijeli seksualni čin. Isto tako, šestogodišnjaku ne treba objašnjavati kako da koristi prezervativ. O tome se treba podučavati na časovima na kojima se priprema za skori brak.

Veoma je bitno da se djeci pruži seksualni odgoj i obrazovanje. U suprotnom, oni će o tome učiti od svojih vršnjaka ili, pak, iz medija. Međutim, to treba učiniti na indirektan način. Eksplicitna objašnjenja o seksu i nepostojanje stida između roditelja i djece mogu biti kontraproduktivni. Podučite djecu razlici između spolova, pravilnom ponašanju i seksualnim aktivnostima koje su bitne za zdrav islamski život.

Različite uloge i ciljevi kod muškaraca i žena treba jasno i temeljito objasniti i to u skladu s fazama djetetovog razvoja. Veoma je bitno da roditelji naglase štetnost i opasnost utjecaja vršnjaka s devijantnim ponašanjem. Roditelji treba da pažljivo prate znakove takvog ponašanja i preveniraju neprikladno ponašanje da kod svoje djece. Djecu treba podučiti kako da prepoznaju loše ponašanje, te im na praktičan način dati smjernice za seksualno zdravlje. Dužnost roditelja je da osiguraju i olakšaju svojoj djeci da se druže s vršnjacima koji su dobri i lijepo se ponašaju. Roditelji koji imaju tinejdžere ne smiju ih držati u neznanju o pravilnom seksualnom ponašanju. Oni treba da zabrane djeci da ostaju do kasno izvan kuće, i da im ne dozvole da spavaju kod drugih tinejdžera, posebno onih suprotnog spola, osim ako su u toj kući prisutne povjerljive odrasle osobe koje mogu nadzirati djecu.

Za razgovor o različitim aspektima spolnog života odgovarajući su sljedeći uzrasti:

- Petogodišnjaci: za razgovor o fizičkim razlikama između dječaka i djevojčica
- Desetogodišnjaci: za razgovor o pubertetu, sjemenoj tečnosti i menstruaciji
- Petnaestogodišnjaci: o prikladnim odnosima sa osobama suprotnog spola; obavezi izbjegavanja fizičke bliskosti i osamljivanja, te dozvoljenim ponašanjima u društvu osoba suprotnog spola.

Aktivnosti

AKTIVNOST BROJ 44: POVEĆAJTE ZNANJE SVOJE DJECE!

Benjamin Franklin običavao je pozvati goste na večeru zajedno sa svojom porodicom i pritom voditi intelektualne razgovore, da bi djeca čula konverzaciju i nesvjesno se okoristila temama tog razgovora (Franklin, 1909). Roditelji mogu pozvati neke goste iz bliže zajednice ili nekog daljeg, te im predložiti da porazgovaraju o temama od kojih će djeca imati koristi.

AKTIVNOST BROJ 45: SISTEM I TABELA DOBRIH DJELA KOD DJECE

> *I obavljaj molitvu početkom i krajem dana, i u prvim časovima noći! Dobra djela zaista poništavaju hrđava. To je pouka za one koji pouku žele.* (Kur'an, 11:114)
>
> Poslanik Muhammed, a.s., je kazao: "Budi svjestan Allaha gdje god bio, poslije lošeg djela uradi dobro djelo, čime ćeš ga izbrisati i lijepo postupaj prema ljudima!"
> (TIRMIZI)

Roditelji mogu napraviti zanimljivu tablicu dobrih djela kod djece i objesiti je na prikladno mjesto u dnevnoj sobi ili kuhinji. Tabela treba imati tri kolone: "Dobro", "Loše" i "Dodatni bod". Kada djeca urade ono što im je kazano, potrebno je kvačicom označiti kolonu pod naslovom "Dobro", ako, pak, učine pogrešku, treba staviti znak X u tabelu "Loše". Ukoliko učine nešto dobro, a da im to niko nije kazao, treba s dvije kvačice obilježiti tabelu "Dodatni bod". Dodatne bodove treba dodijeliti djeci kada učine nešto dobro dok roditelji tu nisu prisutni, u školi i kući prijatelja ili rodbine. Djeca će to saopštiti roditeljima, a roditelji će im vjerovati. Sve bodove/kvačice treba sabrati na kraju sedmice i shodno tome djecu treba nagraditi. Ukoliko ima više kvačica od znakova X, djeci treba dati nagradu, nešto što nije skupo. Ukoliko je više znakova X, nema nagrade. Ukoliko dijete ne dobije nagradu, ono će biti podstaknuto da to učini sljedećeg puta. Bitno je da u tabelu "Dobro" uvrstimo i neka sitna dobra djela, da bi djeca razumjela da su i mali detalji bitni u životu, i da mala dobra djela čine razliku. Iako djecu ne treba učiti da rade dobre stvari za nagradu, ova metoda može pomoći da se uspostavi ispravan stav dok su mladi i da cijene konkretne nagrade poput sitnog poklona ili riječi pohvale, više negoli apstraktne koncepte. Roditelji treba da objasne djeci da je njihovo ponašanje "dobro" ili "loše". Ne treba djecu označavati kao dobru ili lošu, nego samo njihovo ponašanje.

PRIMJER TABELA SA DOBRIM I LOŠIM DJELIMA

Hiba

	DODATNI BOD	DOBRO	LOŠE
Ponedjeljak	√ √ Nosila sestri ruksak	√ Iznijela smeće	
Utorak		√ Klanjala sve namaze	X Povišen ton
Srijeda			X Bacila smeće na pod
Četvrtak		√ Pomogla učitelju da unese potrebne stvari u razred	
Petak	√ √ Odlične ocjene		
Subota			
Nedjelja		√ Naučila nešto iz Kur'ana napamet	
Ukupno	8 √		2 X
Rezultat	6√ Dobija nagradu		

Hana

DODATNI BOD	DOBRO	LOŠE
	√ Spremila krevet	
		X Udarila sestru
√ √ Pomogla nani da obuče čarape		
	√ Spremila odjeću u ormaru	
	√ Pojela sve u tanjiru	
5√		1 X
4√ Dobija nagradu		

TREĆI DIO

Izgradnja karaktera i ličnosti

POGLAVLJE 14: Karakter i ličnost **309**
POGLAVLJE 15: Izgradnja hrabrosti **317**
POGLAVLJE 16: Podučavanje ljubavi **331**
POGLAVLJE 17: Podučavanje iskrenosti i povjerenju **347**
POGLAVLJE 18: Podučavanje odgovornosti **359**
POGLAVLJE 19: Podučavanje nezavisnosti **373**
POGLAVLJE 20: Razvijanje kreativnosti **397**
POGLAVLJE 21: Samopouzdano naspram razmaženog djeteta **415**
POGLAVLJE 22: Biranje pravog društva za vaše dijete **423**
POGLAVLJE 23: Poguban utjecaj televizije, mobilnih telefona, video i kompjuterskih igrica **433**

POGLAVLJE 14

Karakter i ličnost

- Uvod **310**
- Šta je karakter? **311**
- Izgradnja karaktera **312**
- Karakter nije površan, nego ima duboke korijene **313**
- Šta je ličnost? **314**
- Aktivnosti 46 **315**

Uvod

Rekao je Allahov Poslanik, a.s.:
"Ljudi su poput minerala. Oni koji su bili najbolji (dok su bili) u neznaboštvu, najbolji su i u islamu, ako postanu učeni. Vidite da je najbolji čovjek u ovom poslu (upravljanja) onaj koji ga je najviše prezirao, i vidite da je najgori čovjek onaj koji je sa dva lica, koji dolazi jednima s jednim licem, a drugima s drugim licem." (BUHARI I MUSLIM)

"O Allahu, pomozi islam s jednim od dva roba koja su ti draža, Ebu Džehlom ili Omerom ibn el-Hattabom. I Omer je bio draži." (HADIS BILJEŽI ET-TIRMIZI)

Dva čovjeka koja se navode u hadisu bili su jaki karakteri od djetinjstva te su stekli poziciju predvodnika i lidera među paganskim Arapima. Oni su imali odlične kvalitete i osobine prije nego što su stekli znanje i posvetili se vjeri. Suština odgajanja djeteta ogleda se u izgradnji čvrstog karaktera, podučavanju istinskim vrijednostima i usađivanju vrlina što će dijete učiniti čestitim i svjesnim. Djeca oponašaju roditelje, i stoga roditelji moraju biti veoma pažljivi kada je riječ o njihovoj psihologiji i emocionalnom razvoju. Naprimjer, ukoliko roditelj zakasni na sastanak kod neke odrasle osobe, on se može nekako opravdati riječima i izvinjenjem. Međutim, ista greška kod djece ostavlja mnogo dublji trag i utjecaj, jer se ona mogu osjetiti manje važnom i neznačajnom. Djeca se emotivno vežu za dogovore i obećanja i neispunjavanje ili kašnjenje na njih može utjecati razorno, te se ona mogu osjećati napuštenom i prevarenom. U njihovo nježno doba života, ponašanje i djela roditelja mogu se shvatiti kao poticaj za nepovjerljivost i neiskrenost.

Ovom knjigom želimo postići da robovi Milostivog proizvedu "uzore" čestitih kao što je već rečeno. Takvi lideri i predvodnici moraju biti i fizički i psihički snažni, te u sebi sadržavati "prave elemente, minerale ili karakter". Postoje lične karakteristike lidera. One predstavljaju gradivne elemente koji sačinjavaju stubove ličnosti. Ukoliko su komponente karaktera slabe ili loše, cijeli sistem čovječanstva nepravilno će djelovati.

Elementi karaktera obuhvataju i druge aspekte osim vjere i obrazovanja. Uputa dolazi kroz znanje, vjeru i mudrost. Zalutali pojedinci jakog karaktera mogu biti vođeni ispravnim umnim rasuđivanjem, jer je struktura njihove ličnosti stamena. S druge strane, osobe slaboga karaktera ne mogu biti predvodnici u društvu iako posjeduju brojne duhovne vrline. Stoga, kvalitetno roditeljstvo treba biti usmjereno na izgradnju karaktera kod djece u ranoj dobi života, jer se on kasnije teže gradi.

TRI PRISTUPA IZGRADNJI KARAKTERA

Znati → Voljeti → Činiti

Srce: Voli ono što je dobro
Glava: Zna šta je dobro
Navika: Uvijek činiti dobro

Šta je karakter?

Relevantne definicije karaktera koje možemo naći u rječnicima su sljedeće: izražena kvaliteta; jedna od osobina ili crta koje pojedince čine različitim od drugih osoba; složene mentalne i etičke crte koje definišu pojedinca, grupu ili naciju; osoba koja je obilježena časnom ili sumnjivom osobinom; ličnost; ugled; moralna izvrsnost i stabilnost.

Cilj odgajanja djece jeste da oblikujemo nezavisne, čestite i odgovorne ljude.

Arapsko značenje i definicija karaktera upućuje na ličnost, snažne manire, moral, ugled, crte ličnosti, izvrsnost, karakteristiku, opis, dobro ponašanje.

Roditeljstvo se usredotočuje na izgradnju osobina lidera od djetinjstva. Nekoliko psihologa i mislilaca naglašavaju crte ličnosti poput hrabrosti, slobode, kreativnosti, ljubavi, odgovornosti, darežljivosti, iskrenosti, samopouzdanja, nezavisnosti, ustrajnosti, časti, pravde, istinoljubivosti i timskog rada. Neke od ovih osobina mogu se steći, a neke mogu biti inherentne ili primarne osobine, dok neke crte mogu biti kombinacija stečenog i inherentnog.

U ovoj knjizi fokus je na sljedećim osobinama:

hrabrosti, kreativnosti, iskrenosti, istinoljubivosti, ljubavi, odgovornosti, nezavisnosti i slobodi.

Utjecajni svjetski lideri, bilo da su bili dobri ili loši, imali su navedene elemente u svojim ličnostima. Razmislite o velikim uzorima ljudskog roda počevši od Adema, Have, Nuha, Ibrahima, Sare, Hadžere, Musaa, Isaa, Merjeme i Muhammeda, neka je na sve njih mir i blagoslov Božiji. Također, potrebno je promisliti i o liderima poput Napoleona, Džordža Vašingtona, Mao Ce Tunga, te o ashabima poslanika Muhammeda, a.s., poput Sumejje, Hatidže, Aiše, Ebu Bekra, Omera ibn el-Hattaba, Osmana ibn Affana Alije ibn Ebi Taliba, Fatime, Halida ibnVelida i osmanskog junaka Mehmeda Fatiha. Svi oni bili su hrabri, kreativni i odgovorni, u suprotnom ne bi mogli steći i održati epitet predvodnika i lidera.

Sljedeća lekcija iz života Musaa, a.s., i njegove misije među djecom Izraela posebno je vrijedna i znakovita. Nakon što je Musa, a.s., izveo Izraelce iz ropstva pod faraonskom vlašću u Egiptu, on se nikako nije oslanjao na generaciju koja je živjela kao robovi, jer je njihovim ličnostima nedostajalo hrabrosti, slobode i kreativnosti. Oni su godinama živjeli kao robovi, te su bili preplašeni i obeshrabreni. On nije mogao u njima promijeniti ovu temeljnu karakternu crtu pomoću vjere i obrazovanja, jer je bilo prekasno da se to čini već

odraslim i formiranim osobama. Njihov mentalitet već je bio slab. On je čekao novu generaciju koja je rođena u pustinjama Sinaja, od kojih je odgojio snažne ljude pune hrabrosti, slobode, iskrenosti i osjećaja odgovornosti. Ovaj proces izgradnje izgradnje novog mentaliteta kod dolazećih generacija trajao je četrdeset godina. Musa, a.s., i Harun, a.s., iskoristili su nepreglednu i slobodnu pustinju Sinaja da stvore jaku i odanu jevrejsku zajednicu.

Roditelji treba da počnu s izgradnjom karaktera u ranom djetinjstvu, jer kada djeca odrastu, predavanja i razgovori neće biti od velike pomoći. Oni će tada biti formirane ličnosti i njihove će crte biti razvijene. Postoje brojne smjernice koje roditelji treba da slijede da bi ostvarili ovaj cilj, premda je najpresudnije sve to implementirati u sretnom i prijateljskom okruženju toplog doma. Iako je izgradnja karaktera neprekidan proces, ona je najučinkovitija tokom ranog djetinjstva.

Karakter odražava osobu, a ne okolnosti i slučajne pojave.

Izgradnja karaktera

Premda izgradnja karaktera počinje neposredno nakon rođenja i kasnije se nastavlja, moramo znati da je nekoliko prvih godina od presudne važnosti. Izgradnja karaktera dešava se iz dana u dan, sa svakom misli i svakim djelom.

Kada se karakter formira? Može li se išta učiniti poslije? Mi ne znamo tačne odgovore. Dr. Spock smatra da je razdoblje između petog mjeseca i godine i pol vjerovatno najvažnije kada je riječ o uspostavljanju fundamentalnih stavova određene osobe prema životu. To je doba kada bebe počinju osjećati potrebu da budu zasebne ličnosti i insistiraju na nekoj vrsti neovisnosti, a to se ogleda u insitiranju na samostalnom manipulisanju predmetima, kretanju, vođenju igre. Na uzrastu do dvije godine dijete formira bazični stav povjerenja ili nepovjerenja u okolinu, koju u ovom slučaju predstavljaju roditelji i članovi porodice. Dijetena ovom uzrastu generalizira doživljaj roditeljskog ponašanja na cijelu okolinu. Ukoliko je roditelj topla osoba, bebe očekuju da su takve i druge osobe. Roditeljska ljubav u bebama gradi i razvija ljubav. S druge strane, ukoliko su roditelji hladni i sumnjičavi, i bebe će se tako razvijati i rasti. Nadalje, očekivat će da su svi ostali hladni i na taj način razvijati i ostale crte ličnosti. Kada je riječ o njima samima, bebe u ovom razdoblju osjećaju da su dobre ili loše, privlačne ili odbojne. I iz toga se vidi da li će neko biti optimističan ili pesimističan. Ukoliko bebe imaju malo veze s roditeljima, one se neće dobro odnositi prema stvarima i idejama. U periodu između jedne i tri i pol godine djeca stiču definitivni osjećaj da su zasebne ličnosti. Međutim, ona postaju i svjesnija svoje ovisnosti o roditeljima. Beba osjeća veliki broj konfliktnih osjećaja i poticaja, nezavisnost i zavisnost, čistoću i zaprljanost, saradnju i tvrdoglavost, privrženost i odbojnost. Kakva će djeca biti na kraju treće godine zavisi od toga koliko su topli i srdačni bili odnosi s njihovim roditeljima. Razvoj i formiranje karaktera zavisi i od toga kako roditelji rješavaju konflikte tokom određenih kriza i stresnih situacija.

Do osamnaeste godine upotpunjuje se i stabilizira izgradnja karaktera. Karakter se gradi u periodu brige o bebama, u vrtiću, osnovnoj i srednjoj školi. Odgoj i obrazovanje ne prestaju ovdje. Naprotiv, oni se nastavljaju i tokom odraslosti, koje počinje u ranim dvadesetim godinama.U odgoju djece posebno se mora voditi briga o sljedećim aspektima ličnosti: duhovnom, moralnom, fizičkom, mentalnom, psihičkom i društvenom.

U svakom ovom području roditelji moraju uspostaviti čvrste veze sa svojom djecom. Naprimjer, ukoliko su roditelji izrazito dominantni, a djeca se samo žale, moguće je da oni postanu previše pasivni ili krotki. Ukoliko roditelji nemaju takta i ako su nasilni, i djeca mogu postati takva. Ukoliko su roditelji ozbiljni i pretjerano brižni oko čistoće, njihova djeca mogu postati čistunci i preobzirni. Ukoliko roditelji neprestano bdiju nad djecom i stalno ih nadziru, djeca mogu postati previše osjetljiva i ovisna o roditeljima i njihovoj pomoći.

Iako mnogi psiholozi tvrde da se karakter djeteta formira uglavnom do treće godine, određene crte ličnosti mogu se kasnije promijeniti usljed djelovanja okoline ili prijatelja i vršnjaka. Neke crte ličnosti upotpunjavaju se tek kasnije, odnosno u kasnijim fazama djetinjstva, poput stava prema drugim ljudima, te stava prema svome i suprotnom spolu.

Snažni žele mir, a nemoćni žele pravdu

Predsjednik Theodor Roosevelt upozoravao je Amerikance da ne budu slabi i oni koji se uvijek žale. "Stvari koje će uništiti Ameriku jesu bogatstvo koje se želi steći po svaku cijenu, davanje prioriteta sigurnosti, a ne dužnosti, želja za lagodnim životom, i teorije života kojima se želi na brz način ostvariti veliko bogatstvo." On je upozoravao da nijedan čovjek nije iznad zakona, te da ekspeditivnost nije loša stvar i grijeh. Vrijednosti na kojima je Amerika sagrađena su: hrabrost, čast, pravda, istina i iskrenost.

Karakter nije površan, nego ima duboke korijene

Karakter nije nešto što ćete iskustvom ili kroz školovanje lahko i brzo izgraditi kod djece. Karakter se gradi u veoma ranoj fazi života. Roditeljima treba dosta vremena da izgrade karakter djece, baš kao što je potrebno vrijeme da drvo razvije svoje duboko korijenje. Dobar karakter čuva integritet djeteta, te ga ne mogu poljuljati svakodnevne stvari. Čvrst karakter ne povija se i ne nestaje poput suhog lišća, niti se on kreće tamo gdje ide masa ili većina. Snaga karaktera razvija se poput korijenja unutar djece. Ukoliko roditelji još od prvih dana djetetovog života rade na izgradnji čvrstog karaktera kod djeteta, za očekivati je da će njihovo djelovanje polučiti trajnije rezultate.

"Najbolji poklon koji roditelji mogu darovati svojoj djeci jeste dobar karakter." (TAWFIQ, 1967)

Rušenje djetetovog karaktera

Šta je ličnost?

Naučna disciplina koja se bavi proučavanjem ličnosti naziva se psihologija ličnosti. U njenom okrilju razvijen je niz teorija i postavki koje polazeći od različitih pretpostavki definiraju ličnost i faktore koji djeluje na nju. Međutim, sve je raširenij stav da ne postoji sveobuhvatna, konačna i potpuno tačna teorija ličnosti, upravo zbog kompleksnosti samog predmeta njenog bavljenja.

U ovom djelu, predstavit ćemo tri pristupa razumijevanju ličnosti:

1. Tradicionalni pristup, prema kojem se ličnost sastoji od tri elementa: razuma, tijela i duha.

2. Moderni pristup, prema kojem samo razum sačinjava ličnost. Palestinski pravnik šejh En-Nebhani zastupa ovo mišljenje, te smatra da tijelo nema veze s ličnošću.

3. Postmoderni pristup, prema kojem ličnost sačinjavaju mnogi elementi. Većina naučnika i psihologa smatra da ličnost ima različite varijable poput psiholoških, mentalnih, fizičkih, duhovnih, emocionalnih i društvenih.

Naš fokus u ovoj knjizi jeste formiranje crta ličnosti kao što su hrabrost, ljubav, kreativnost, odgovornost, iskrenost, istinoljubivost, nezavisnost i sloboda.

Prema stručnjaku iz domena etike Michaleu Josephsonu (Ferguson et al., 1999) postoji šest stubova karaktera. To su: **pouzdanost, poštovanje, odgovornost, poštenje, brižljivost i pripadnost zajednici**.

Drugi naučnici navode i ostale osobine poput mudrosti, strpljivosti, skromnosti, samokontrole, umjerenosti, poniznosti, jednostavnosti, samopouzdanja, požrtvovanosti i darežljivosti.

Karakter je fenomen vezan za nutrinu čovjeka i on je povezan sa crtama ili osobinama ličnosti, dok je ponašanje izvanjska manifestacija. Navika predstavlja trajno, ponovljeno ponašanje koje postane nesvjesno nakon nekog vremena.

U sljedećim poglavljima razmatrat ćemo posebne elemente karaktera: hrabrost u petnaestom, ljubav u šesnaestom, iskrenost i pouzdanost u sedamnaestom, odgovornost u osamnaestom, nezavisnost u devetnaestom, kreativnost u dvadesetom i samopoštovanje u dvadeset i prvom poglavlju.

Ruža, beba i roditelji

Bebu možemo usporediti sa jednom ružom. Ona cvjeta, širi prijatan miris i nadahnjuje ljepotom. Međutim, na njenoj stabljici ima mnogo trnja. Samilosni roditelji drže ružu nježno za stabljiku, te brižljivo čine sve da ruža raste, iako ponekad mogu osjetiti bol. Nestrpljivi roditelji pokušavaju da izbjegnu trnje i ružu drže za nježne latice, pa ruža uvehne. Možda su se sačuvali boli, ali su uništili ružu. Roditelji se moraju prema djeci odnositi sa krajnjom pažnjom i strpljenjem, baš kao što to činimo kada držimo ružu ili cvijet.

Aktivnosti

AKTIVNOST BROJ 46: UČENJE DOVE

Naučite sljedeću dovu zajedno sa cijelom porodicom, na vašem ili arapskom jeziku.

Arapski tekst:

اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنَ الْهَمِّ وَالْحَزَنِ، وَالْكَسَلِ، وَالْعَجْزِ، وَالْجُبْنِ، وَالْبُخْلِ، وَغَلَبَةِ دَيْنٍ، وَقَهْرِ الرِّجَالِ.

> Poslanik Muhammed, a.s., je učio: "Gospodaru moj, utječem Ti se od brige i tuge, od nemoći i lijenosti, od kukavičluka i škrtosti, od toga da me dug savlada i da me ljudi nadvladaju i pokore!" (HADIS BILJEŽI EBU DAVUD)

Prepoznajte osobine koje se navode u ovoj dovi i razgovarajte o njima. Zašto ove negativne osobine i crte ličnosti treba eliminirati Kako se elementi iz navedene dove mogu inkorporirati u roditeljsko odgojno djelovanje? Koji je značaj orijentacije na vrijednosti i vrline od samog početka djetetovog života? Koja praktična iskustva možete prenijeti djeci kada je riječ o svemu navedenom? Posebno promislite o pitanjima koja se protežu kroz ovu dovu poslanika Muhammeda, a.s., a to su:

- stres i depresija,
- nemoć i lijenost,
- kukavičluk i škrtost,
- preveliki dugovi i zavisnost o drugima.

POGLAVLJE 15

Izgradnja hrabrosti

- Uvod **318**
- Osnovni principi hrabrosti i straha **319**
- Razumijevanje razvoja straha kod djece **321**
- Djeca treba da nauče kako da budu fizički i emocionalno hrabra **323**
- Između hrabrosti i konformiteta **323**
- Pritisak vršnjaka **323**
- Roditelji, hrabrost i kulturalna praksa **325**
- Aktivnosti 47-53 **327**

Uvod

Hrabrost predstavlja izravno suočavanje i borbu sa bilo čime što je opasno, zahtjevno ili bolno i ona je suprotna odustajanju i povlačenju. Osobina hrabrosti ili neustrašivosti sadrži nekoliko elemenata: smjelost, stamenost, čvrstinu, snagu i herojstvo.

Djecu treba poticati da budu hrabra i smjela. Sve navedene osobine možemo usaditi u dječiji karakter tako što ćemo biti optimistični, puni nade, te im predviđati uspjeh i ostvarenje njihovih snova. Djecu treba učiti da u svim situacijama budu mirni, da imaju kontrolu nad onim što im se dešava, te da budu konstruktivna, a ne da paniče. Heroizam kod djece može se ostvariti tako što će roditelji brinuti za druge, spašavati nekoga iz nevolja i uvažavati sve ljude. U ovom slučaju hrabrost se izjednačava s plemenitošću.

Navest ćemo neke definicije hrabrosti:

1. Zalagati se za ono što je ispravno, pa makar bili usamljeni u tome.
2. Pokušati nešto učiniti makar se i plašili neuspjeha ili pogreške.
3. Kazati svoj stav i onda kada se većina ljudi ne slaže s tim.

Postoje određene situacije u kojima se od djece uobičajeno traži da budu hrabra. To su:

1. Izricanje istine i onda kada ih to dovodi u probleme
2. Odnos s problematičnom djecom koja uznemiravaju druge
3. Suočavanje s pritiskom vršnjaka
4. Polazak u školu.
5. Biti drugačiji; hrabrost da nose muslimanska obilježja na odjeći, kao, npr. djevojčice mahramu
6. Postizanje nečeg mnogo većeg nego što se prethodno radilo
7. Izražavanje nepopularnih stavova.

Međutim, postoje situacije kada hrabrost prelazi u drskost, kao što je neposluh prema roditeljima, učiteljima, pravilima i zakonima. Snažne i neracionalne pobune protiv kulture i vjere nisu dozvoljene. Veoma je bitno da se vjera ne poistovjećuje s kulturama određenih zemalja, jer su neka kulturalna naslijeđa u suprotnosti s islamom. Naprimjer, prisiljavanje na brak, automatsko dodjeljivanje skrbništva ocu bez obzira na njegovo ponašanje, zabrana da se djeca obrazuju, posebno ženska djeca, poricanje prava žene na nasljedstvo i tome slično. U islamu je također zabranjen neravnopravan tretman muškaraca i žena. U nekim kulturama to se očituje kao uskraćivanje sloboda ženama, kažnjavanje i sumnjanje u njihovo ponašanje, dok se muškarcima dopušta neograničena sloboda djelovanja. Većina ovih stvari pogrešno se predstavlja dijelom vjere, a to su zaostale prakse prisutne u nekim muslimanskim zemljama. Također, pogrešno je i nedopustivo da roditelji lažu svojoj djeci i da su neiskreni prema njima.

Izreke o hrabrosti

Poslanik Muhammed, a.s., je kazao:

"Predvodnik šehida je Hamza ibn Abdul Mutallib, čovjek koji se uspravio pred tiraninom i kazivao istinu, pa ga je taj tiranin tukao." (En-Nisaburi, 1990)

Kada je Hamza, r.a., prihvatio islam, izazvao je mekanske pagane da se usude povrijediti poslanika Muhammeda. Dobio je titulu "predvodnika šehida" jer je u jednoj bici ubijen mučki, s leđa. On je primjer izuzetno hrabrog čovjeka.

- "Hrabrost je prva vrlina jer ukoliko niste hrabri, možda nećete imati priliku da iskoristite bilo koju drugu vrlinu." Samuel Jackson
- Thomas Jefferson je kazao: "Jedan hrabar čovjek čini većinu."
- Zlo na ovom svijetu pobjeđuje sve dok ljudi ne čine nešto hrabro i odvažno.

Osnovni principi hrabrosti i straha

Nasuprot hrabrosti nalazi se strah, i on predstavlja jedan od temeljnih ljudskih osjećaja. Strah se uči kao posljedica reakcije ili instinktivnog odgovora. Roditelji treba da obrate pažnju na prolazne i stalne strahove kod djece. Prolazni strah dođe i prođe, ili se može zadržati neznatan period, pa potom iščeznuti. Ovo se smatra uobičajenim. Stalni strahovi, s druge strane, trajni su i mogu se povećavati ili intenzivirati. Normalno je da djeca imaju stalni strah od letenja, visine, pasa, paukova i zatvorenih prostorija. Za prevladavanje stalnih strahova potrebno je imati ponekada beskrajno strpljenje, a u nekim slučajevima potrebna je i stručna pomoć i terapija. Zdravi strahovi svakodnevni su dio života, jer oni pomažu odraslima i djeci da brzo odgovore na opasnost ili prijetnju. Primjeri zdravih strahova jesu strah od zmije ili da se ne polijemo hemikalijama i kiselinama.

Nije zdravo i normalno kada strahovi sprečavaju osobe u obavljanju svakodnevnih aktivnosti.

Sada ćemo navesti nekoliko prijedloga koji djeci mogu pomoći da se riješe straha:

- Roditelji treba da pohvale dijete kada pokušava nešto učiniti. Kada žele nešto uraditi i ulože neki napor, djeca treba da dobiju pohvalu bez obzira da li uspiju u tome. Veoma je bitno da se pohvali moralna hrabrost, kada djeca, naprimjer, neće da se pridruže drugima u činjenju nečeg pogrešnog, ili kada kažu istinu onda kada bi bilo lakše i jednostavnije slagati.
- Roditeljski uzor i model najbolje promoviraju hrabrost. Kada roditelji pokazuju hrabrost, djeca će to zasigurno slijediti. Djeca su neka vrsta entuzijastičnih imitatora, jer se žele ponašati kao odrasle osobe, posebno kao njihovi roditelji. Često se djeca plaše onoga čega se plaše njihovi roditelji.
- Roditelji moraju jasno razlikovati hrabrost od drskosti, te nedostatak hrabrosti ne smiju poistovjetiti sa stidljivošću. Djecu treba naučiti da se zauzmu za svoja prava, kao i za prava drugih. Roditelji im mogu objasniti da postoji "tiha hrabrost", a to je hrabrost da se kaže "ne" onome što je pogrešno i loše.
- Roditelji u kući treba da kreiraju atmosferu prihvatanja i uvažavanja. Djeci je potrebno sigurno mjesto gdje otvoreno mogu govoriti o svojim strahovima. Djeci se svaki strah čini stvarnim, bez obzira koliko to roditeljima bilo nelogično i nerazumno. Stoga, roditelji svakako treba da izbjegavaju ismijavanje ili ignoriranje dječijih strahova. Preplašeno dijete ne bi trebalo osjećati stid, niti se treba kažnjavati ili isuviše štititi.
- Konzistentna i predvidiva dnevna rutina djetetu daje osjećaj moći i kontrole. Dječiji strahovi obično potiču od nedostatka informacija o onome što se dešava s njihovim životom. Kada je potrebno promijeniti dnevnu rutinu, prije toga treba razgovarati s djecom i pripremiti ih za promjenu. Djeca se mogu preplašiti situacija kada dolaze gosti, kada se negdje odlazi u posjetu ili prirodu gdje se želi nešto naučiti, jer ne znaju šta da očekuju. Roditelji mogu zamoliti djecu da im kažu šta oni očekuju, te šta misle šta će se desiti tokom tih događaja i nakon njih. Djecu treba uključiti kada se odlučuje o nekim promjenama i pitati ih za mišljenje. Dok djeca opisuju svoje osjećaje, treba koristi riječi "preplašen", "uplašen", "strašan" i tome slično.
- Nemojte prisiljavati djecu da se suoče s nečim čega se plaše ili prije nego što su spremna na to. Kada vam se učini da mogu prevazići strah, lijepo ih i nježno podstaknite i

ohrabrite da se suoče sa svojim strahom i to učinite postepeno. Naprimjer, ukoliko se dijete plaši zvuka usisivača, ono može prvo dodirivati usisivač dok je isključen, ili pak neko može uključiti usisivač dok roditelji drže dijete tako da ga mogu utješiti. Treba dopustiti djeci da odluče kada će držati glavu pod vodom dok plivaju, jer će im to dati osjećaj kontrole i smanjiti njihov strah.
- Nemojte se previše uznemiravati kada su djeca ljuta ili uplašena. Nekada možete nesvjesno povećati ili povratiti strah kod djece kada im date do znanja da su njihovi strahovi utemeljeni i razložni. Djeci se uvijek treba dati objašnjenje koje odgovara njihovom uzrastu mirnim i uvjerljivim tonom.

Naprimjer, roditelji mogu reći: "Ovo je neka velika buka, zar ne? To su vozila hitne pomoći. Vjerovatno idu da nekome pomognu."

- Djecu treba na lijep način podsjećati na stvari kojih se više ne boje. To će im dodatno pomoći da savladavaju svoje strahove.
- Pomozite djeci da razumiju strah. Naprimjer, možete im kazati da velika buka, poput vatrometa, može da nas na tren uplaši, ili im pak možete kazati da psi laju jer tako komuniciraju s nekim ili je to način kako oni pokazuju da su se obradovali što su nekog vidjeli Predstavljanje smrti treba biti primjereno dobi djeteta. Npr. kod djece starije od tri godine predstavljanje smrti kao trajnog sna može uzrokovati strah od odlaska na počinak. Također treba biti oprezan sa izjavama da je neko otišao na drugi svijet i da čeka druge da mu se pridruže. Neka djeca mogu iskazivati želju da odu tamo gdje je umrla osoba otišla. Ispravno je smrt predstaviti kao sastavni dio života, te u skladu sa djetetovom dobi pružati podršku u slučaju iskustva gubitka bliske osobe. Također, ne treba im govoriti da će biti veliki momci ili djevojke kada prevaziđu i savladaju svoje strahove. To bi im donijelo dodatni i nepotreban pritisak.

Razumijevanje razvoja straha kod djece

UZRAST	NAJČEŠĆI STRAHOVI KOD DJECE
6 mjeseci	Stranci
8 mjeseci	Odvajanje od roditelja, pad
1 godina	Odvojenost od roditelja, buka, životinja, ljekari, kupanje
2 godine	Odvojenost od roditelja, navikavanje na WC, spavanje, ljekari, kupanje
3 godine	Odsustvo roditelja, navikavanje na WC, spavanje, duhovi i čudovišta, svako ko izgleda drugačije od članova porodice, neko s bradom, drugom bojom kože ili s nekim tjelesnim nedostatkom
4 godine	Buka, životinje, odlazak na spavanje, duhovi i čudovišta, svako ko izgleda drugačije od članova porodice, odsustvo roditelja, gubitak ili smrt roditelja, razvod roditelja
5 godina	Buka, životinje, duhovi i čudovišta, izgubljenost, odlazak u vrtić, povrede, gubitak ili smrt roditelja, razvod roditelja

Normalno je da se djeca boje nečega, bilo da je riječ o munjama, gromu, psima, pčelama, mraku ili stvorenjima iz mašte poput strašnih čudovišta ispod kreveta. Kako djeca više saznaju o svijetu, povećava se i broj stvari kojih se plaše. Jedna studija Američke akademije pedijatara iz 2004. godine pokazala je da oko 43 procenta djece u dobi između 6 i 12 godine ima izražene strahove i brige. Kod ove djece najuobičajeniji je bio strah od mraka, posebno od toga da sami budu u mraku. Neka djeca imaju više strahova od druge zbog svog temperamenta. Kada roditelji tješe djecu koja su se uplašila, oni im pomažu da se osjećaju sigurno. Ovaj osjećaj naposljetku će im dati hrabrosti da se konačno suoče sa svojim strahovima i da ih savladaju.

Bebe se plaše glasne buke, stranaca i odvojenosti od roditelja. Isto osjećaju djeca koja tek prohodaju, koja se boje svega nepoznatog. Kako kod djece raste mašta, oni se počinju bojati mraka, povreda, životinja, samoće i smrti. Uz sve ove strahove, starija djeca koja idu u školu osjećaju strah da neće ispuniti očekivanja roditelja i nastavnika. Tokom adolescencije, tinejdžeri se boje nuklearnog rata, prirodnih katastrofa i nasilja.

Djeca se mogu bojati najnevjerovatnijih stvari. Naprimjer, kada djeca prohodaju i udalje se od majke, ona se ustvari uplaše misleći da se majka udaljila od njih. Nekad se boje da će puštanje vode u toaletu odnijeti sve sa sobom. Stvari u dječijoj blizini i okolini mogu povećati strahove, poput nepoznatih mjesta, gužve, sjena od noćnih svjetala i tome slično.

Kada su dječiji strahovi pretjerani i kada ih sprečavaju da imaju normalan život, potrebno je potražiti profesionalnu pomoć. Ako se odluče na ovo, roditelji treba da sebi postave sljedeća pitanja: Koliko su strahovi prisutni? Da li su strahovi štetni za djecu? Da li strahovi remete normalno ponašanje i odnose? Da li strahovi sprečavaju dijete da se igra ili spava?

Djeca treba da nauče kako da budu fizički i emocionalno hrabra

Emocionalna hrabrost je bez straha nešto kazati, napisati ili pokazati emocije. Emocionalna hrabrost istinska je hrabrost, i ova vrsta hrabrosti izvor je snage u životu. Na popularnim filmovima kod dječaka se promovira samo jedna vrsta hrabrosti, a to je da se suprotstave fizički jačem i većem protivniku. U današnjim medijima muška hrabrost predstavlja se kao volja da se bori protiv neprijatelja, da se nadmudri neka ogromna zvijer, da se suprotstavi nekom zlikovcu pištoljem i tome slično. Muškarcima, odnosno momcima potrebni su modeli emocionalne hrabrosti. Oni takvu hrabrost treba da vide u svojim porodicama, odnosno u životima ljudi s kojima odrastaju. Društvo mora ponuditi modele hrabrosti koji prevazilaze mišićavost i fizičku snagu. Iako brojne odrasle osobe pokazuju emocionalnu hrabrost u svojim životima i na svojim poslovima, oni rijetko dopuštaju djeci da budu svjedoci toga, te smatraju da to treba ostati u sferi privatnosti. A ustvari, trebalo bi da ljudi govore o tome. Roditelji treba da pohvale emocionalnu hrabrost onih ljudi koji svoju hrabrost iskazuju smjelim govorima, koji su aktivni iako imaju neke tjelesne nedostatke, koji nauče neki novi jezik i koji pomažu onda kada bi mogli okrenuti glavu. Kada je emocionalna snaga ispoljena u nekom obliku, to sigurno ostavlja pozitivan trag kod djece.

Između hrabrosti i konformiteta

Mnogi ljudi objašnjavaju kako su u sebi razvili strahove u djetinjstvu usljed stalnih zastrašivanja i prijetnji od strane roditelja i učitelja. Djeca su učena da im je bolje da se prilagode ili će uslijediti kazna i ukor. Stoga su djeca bila stalno u nelagodi, prestravljena ili postiđena kada ih neko nešto zamoli da urade. Ova djeca morala su slijepo slijediti volju starijih. Njima je govoreno: "Djecu treba gledati, ali ne i slušati!" ili, "Ušuti ili ću ti ja nešto uraditi pa ćeš tek onda plakati!" Ovakve tvrdnje uzrokuju strah i uništavaju svaki osjećaj hrabrosti.

Preplašena i nesigurna djeca svoju sigurnost traže tako što rade neki neodgovarajući posao ili borave u neprikladnom društvu. Usljed straha oni nisu ostvarili uspjeh niti našli sebi prikladan posao i zanimanje. Oni konstantno imaju strah od neprihvatanja ili odbacivanja. Prate ih osjećaji krivnje, stida i inferiornosti. Ovakva djeca nemaju samopouzdanja, ne žele se osjećati bolje, imati bolje uslove ili se pak izboriti za svoju slobodu. Za slobodu je uistinu potrebna hrabrost. Međutim, ovakva djeca od malih nogu učena su da sama nikada nisu sigurna i da im uvijek treba pomoć drugih. Njih nije niko podučio kreativnosti, nego su uvijek tjerani da se pomire i žive u nekoj vrsti konformiteta.

Pritisak vršnjaka

Kada su djeca mala, za njih važne odluke donose roditelji ili skrbnici. Međutim, kako odrastaju, djeca moraju naučiti da sama donose odluke. Njihovi prijatelji i vršnjaci mogu vršiti pritisak na njih da eksperimentišu s drogom, alkoholom ili seksom. U takvim situacijama teško je reći "ne" i usprotiviti se grupi ili društvu.

Djeca žele da budu dio grupe i da se uklope u društvo, te se često pretvaraju da su više od onoga što u stvarnosti zaista jesu. Oni ne žele da ih posmatraju kao "bebe". Nije im jednostavno ili lahko da se izbore za sebe niti da učine ono što smatraju ispravnim, posebno u situacijama kada ih vršnjaci nagovaraju da popiju pivu ili zapale cigaretu. Nekada grupa nekoga izbaci iz igre, a nekog drugog izabere i ubaci. Djeca se tako ponekad nađu u natjecanju za nadmoć i u uskim prijateljskim

Imitacija → Socijalizacija → Nezavisnost

Možemo identificirati tri faze odrastanja: fazu imitiranja roditelja, od rođenja do 7. godine; fazu socijalizacije, od 7. do 14. godine i fazu nezavisnosti, od 14. do 21. godine.

krugovima. Česta fraza ili oružje djece mlađeg uzrasta kada se suprotstave jesu riječi: "Više ti nisam najbolji prijatelj."

Čak i djeca mlađeg uzrasta mogu željeti da budu dio grupe, te im roditelji moraju objasniti sve vezano za generacijski pritisak, odnosno pritisak vršnjaka. Roditelji mogu djeci objasniti šta se uobičajeno dešava u nekom društvu ili grupi. Ukoliko se djeca igraju "žmire", bitno je da se svi pridržavaju pravila, jer jedan učesnik može svima pokvariti cijelu igru. Međutim, ukoliko grupa želi učiniti nešto što je opasno i štetno, pozitivna je i dobra stvar da se tome usprotivi. Kada jedno dijete u grupi kaže "ne" nekim lošim radnjama, to može potaknuti i druge da postupe na isti način.

Roditelji s djecom mogu razgovarati o tome da su ljudi različiti, te da u jednom društvu ili grupi ne moraju svi biti isti. Ukoliko djeca poštuju razlike između pojedinaca, imat će bogatiji život u tinejdžerskoj dobi i kasnije. Roditelji, također, mogu razgovarati s djecom o tome da mogu biti ili predvodnici ili oni koji su vođeni, lideri ili sljedbenici. Nadalje, oni treba da saslušaju svoju djecu i kažu im da razumiju sve poteškoće borbe protiv pritiska ostalih vršnjaka ili prijatelja. Ukoliko roditelji mogu saslušati djecu i razgovarati s njima bez osuđivanja, veoma je vjerovatno da će djeca i u kasnijim periodima života voljeti razgovarati s njima.

Dobro je imati vršnjake za prijatelje, međutim pritisak vršnjaka zna biti itekako loš za

djecu. S druge strane, ima i one djece koja pozitivno utječu na druge i pružaju im potporu na različite načine. Ukoliko se roditelji odnose prema svojoj djeci s ljubavlju, toplinom i uvažavanjem, djeca će to zapamtiti i naučiti vrijedne lekcije o ponašanju, te će se prema drugima ophoditi na isti način.

Djeca će, također, biti tolerantna ukoliko roditelji poštuju razlike i vrijednosti drugih i drugačijih ljudi koji možda izgledaju ekscentrični i neobični. Kada roditelji drugima ne sude na osnovu odjeće, novca koji zarađuju ili rase, djeca će shvatiti da ne treba da se stide ili osjećaju neugodno kada su s drugačijim ljudima. Dakle, iako vršnjaci imaju izuzetno veliki pritisak i utjecaj na djecu, moramo kazati da je utjecaj roditelja još veći i značajniji.

Za djecu je jako bitno steći prijatelje u životu, te naučiti kako da se socijaliziraju s drugima. Sve to dio je normalnog razvoja djece. Djeca treba da nauče kako da se uklope u društvo, a da pri tome ustraju na svojim vrijednostima i identitetu. Kada roditelji u djeci razviju osjećaj hrabrosti i samopouzdanja, ona će se mnogo bolje nositi s pritiskom vršnjaka ili društva u kojem se nalaze. Oni moraju biti jaki da kažu "ne" stvarima koje im donose nelagodu i za koje vjeruju da su pogrešne.

Roditelji, hrabrost i kulturalna praksa

Hrabrost je ključna stvar u procesu stvaranja lidera. Podsticanje djece na hrabrost počinje veoma rano. Ono je mnogo lakše nego što se općenito misli, što pokazuje neprestana želja beba da istražuju. Djeca se rađaju kao hrabra, bez straha od svoje okoline, dok im roditelji najčešće usade strah. Roditelji učine da se djeca plaše životinja, mraka, visine, duhova, čudovišta, zmija, pada i vode. Način na koji se djeca odgajaju ima izuzetno velik utjecaj na to koliko će ona biti hrabra. U nekim kulturama uobičajeno je da se koriste zastrašivanja i prijetnje kako bi se djeca učinila mirnom i poslušnom. Ovaj način odgoja također je prisutan pri podučavanju o vjeri, učenju Kur'ana ili o lijepim Allahovim imenima. Stoga je pri podučavanju Kur'ana veoma bitno početi s učenjem onih ajeta koji kazuju o ljubavi i milosti, te Allahovim lijepim imenima koja su vezana za ove pojmove. Na samom početku poduke potrebno je isticati ljubav i Džennet, a ne kaznu i Džehennem.

Dobar je način i da se kazuju priče o podvizima određenih poslanika. Poslanik Ibrahim, a.s., ušao je u hram i pohlupao idole svojom sjekirom, koju je na kraju okačio o vrat najvećeg idola. Musa i njegov brat Harun, a.s., hrabro su se i junački borili protiv moćnog diktatora, faraona. Muhammed, a.s., klanjao je pored Kabe bez obzira što su ga mekanski pagani napadali, prijetili mu i kamenovali ga. Bitno je da kazujemo istinite priče o ljudima koji su bili izuzetno hrabri u savremenom dobu. Bitno je djecu naučiti da se osjećaju da je Bog prisutan u svakom trenutku njihovog života. Podučite djecu da budu hrabra, sigurna i čestita, te da se boje samo istinskog Gospodara, Koji ih najviše voli.

Nažalost, neki roditelji ne dopuštaju da se njihova djeca druže i igraju s drugima, te ih drže izolovanim. Oni kazuju da se mogu ugušiti ako plivaju, da se mogu povrijediti ako jašu ili da mogu slomiti ruku ili nogu ako igraju neki sport. Na ovaj način, ne dajući djeci izbora i ne dopuštajući da ona sama donesu odluke roditelji djecu uče kukavičluku. Ovako se djeca podučavaju da samo roditelji znaju kako i šta raditi, te da roditelji treba da misle i odlučuju za njih. Oni svoju djecu razmaze jer im pruže sve najbolje uslove i urade sve za njih. Oni djeci ne dozvoljavaju da se upuštaju u rizike, te ih uče da ne poduzimaju ništa. Također, roditelji prave greške ukoliko su preosjetljivi i preoprezni s djecom, te im ne dopuštaju da izlaze iz kuće iz straha da se ne prehlade ili ne razbole.

Ovakvi roditelji svoju djecu uče da ne smiju vjerovati drugoj djeci u školi i da se ne smiju upuštati u rizične aktivnosti. Međutim, sve je to pogrešno, a rješenje je da se djeca poduče hrabrosti, te izlažu situacijama u kojima će naučiti šta je to hrabrost. Podučite djecu kako da se ponašaju u sigurnoj i nesigurnoj okolini. Objasnite djeci šta je sigurno, a šta nesigurno kada odete u šumu, tvornicu ili na brod. Kasnije ih zamolite da sami navedu razlike između onog što je sigurno i onog što je nesigurno. Hrabrost mora biti dio naše kulture. I zapamtite da Allah pomaže one koji su hrabri!

- Amidža poslanika Muhammeda, a.s., zvao se Hamza što znači "lav".

  Zbog svoje snage i hrabrosti, prozvali su ga "Esedullahi ve resulihi", što znači *Lav Allaha i Njegovog poslanika*.

  Djecu možemo podučavati i kazivanjima o hrabrosti u životinjskom carstvu:

  U jazbini u kojoj živi lav postoji miris kojeg se lisice plaše čak i kada lav nije unutra. Neke ptice poput zeba imaju urođenu bojažljivost i kada lete jako visoko. S druge strane poznata je hrabrost i ponos sokolova čak i u trenima kada umiru.
- "Moramo izgraditi nasipe hrabrosti da bi smo obuzdali okeane straha" (MARTIN LUTHER KING, MLAĐI)

STID ILI BOJAŽLJIVOST?

Mi se zalažemo za stid, a ne bojažljivost. Bojažljivost je kada ste introvertni i strah vas je susresti se s drugim ljudima. Stid je kada ste ljubazni, imate razumijevanje i poštovanje prema drugima. Također stid je suprotan svakom hvalisanju.

Aktivnosti

AKTIVNOST 47: RAZGOVARAJTE O STRAHU

Razgovarajte s vašom djecom o nekim vašim iskustvima i strahovima koje ste imali u životu, te šta ste poduzimali kad ste kao djeca bili prestrašeni. I djeca mogu kazati svoja iskustva i komentirati razgovor.

AKTIVNOST 48: DEVET NAČINA DA ODGOJITE KUKAVICU

Razgovarajte o lošim primjerima roditeljstva s cijelom porodicom i dajte svoje lične primjere, te ispričajte svoja iskustva. Kako ćete popraviti štetu ukoliko vam se dese sljedeće greške:

- Ponižavanje djeteta i vrijeđanje, posebno pred njegovim prijateljima
- Davanje ružnih nadimaka djeci, te etketiranje da su bezvrijedni
- Nepovjerenje prema djetetu i svemu onome što učini ili kaže, prijekori da dijete ništa ne zna uraditi pravilno i da svi ostali znaju bolje od njega
- Ignorisanje onog dobrog u djeci i fokus na njegove mahane
- Bolji odnos prema njegovoj braći i sestrama, pravljenje poređenja kojima se govori da je to dijete uvijek ružno i lijeno, dok su drugi lijepi i marljivi
- Držanje djece uvijek u neposrednoj blizini da bi se ona osjećala sigurno
- Kupovanje previše igračaka, što djecu učini razmaženom
- Zabrana da vaša djeca govore pred nekim drugim ljudima, te insistiranje da šute kada je neko drugi u blizini
- Izbjegavanje da se djeci da bilo kakva odgovornost, bez obzira koliko mala bila, te podučavanje da se uvijek oslanjaju na druge i da izbjegavaju svaku vrstu rizika.

AKTIVNOST 49: VJERA I HRABROST

Razgovarajte s djecom o načinima na koje su Kurejšije nastojale zaustaviti i spriječiti poslanika Muhammeda, a.s., u misiji dobra i istine. Posebno je upečatljiva priča o njegovom amidži kada mu je Poslanik, a.s., kazao:

> "Amidža, kada bi mi stavili Sunce u desnu ruku a Mjesec u lijevu da ostavim pozivanje u vjeru, dok Allah ne dadne pobjedu ili ja umrem na tom putu, ja to ne bih ostavio!"

1. Koje elemente hrabrosti prepoznajete u odgovoru koji je poslanik Muhammed, a.s., dao svome amidži Ebu Talibu, kojim jasno poručuje da neće odustati od svoje misije.
2. Navodite djeci primjere hrabrosti iz života poslanika i vjerovjesnika, a.s.
3. Navodite primjere hrabrosti iz života ashaba, r.a.

4. Navodite primjere hrabrosti koje danas nude razni heroji i neustrašivi ljudi raznih vjera diljem svijeta.
5. Opišite jednu situaciju u kojoj ste vi bili hrabri. Šta je u tome bilo teško i zahtjevno? Kako ste to ostvarili? Kako su drugi ljudi reagovali na to?

AKTIVNOST BROJ 50: HRABROST – TEST ZA TINEJDŽERE

Da li ste hrabri ili kukavica? Navedite neke primjere. Da li su sljedeći iskazi tačni ili pogrešni.

TAČNO	NETAČNO	
☐	☐	Zalažem se za ono što je ispravno, čak i kada sam usamljen u tome.
☐	☐	Ne popuštam pod negativnim utjecajem prijatelja i vršnjaka.
☐	☐	Strah ili neuspjeh ne sprečavaju me da pokušam nešto učiniti.
☐	☐	Nije me strah da iskažem mišljenje kada se drugi ne slažu.
☐	☐	Rado preuzimam rizik i donosim odluke.

Mislim da sam / nisam hrabra osoba jer:_____

AKTIVNOST BROJ 51: SMANJITE STRAH KOD DJECE ZA VRIJEME NASILJA I NEPOGODA.

Razgovarajte s djecom o sljedećim stvarima i pokušajte neke da zajedno uradite.

Danas je mnogo više djece izloženo ratovima nego nepogodama. Roditelji njihov strah od neprilika i nesreća mogu smanjiti na sljedeći način:

a. Ugasite televizor za vrijeme dnevnika.
b. Održavajte dnevnu rutinu, poput spavanja, igranja fudbala, vremena za ručak i vremena za namaze.
c. Usredotočite se na odgoj djece. Grlite ih i držite u naručju, te provodite vrijeme s njima, dajte im maksimalno pažnje i topline. Potičite na komunikaciju tako što ćete ih slušati i razumijevati njihove osjećaje.
d. Mirno reagujte prilikom nekih strašnih događaja, nemojte paničariti niti očajavati. Također, nemojte biti opsesivni gledanjem vijesti i dnevnika.
e. Kroz igru pokušajte učiniti da djeca što bolje razumiju rat. Napravite neku bolnicu za navodne ranjenike i civile, napravite zatvor za ratne zločince, institucije za žrtve rata, te posebne ustanove u kojima će se duhovno odgajati ljudi koji su prošli kroz rat.
f. Pokušajte uspostaviti korespondenciju putem *e-maila* ili obične pošte s djecom iz zemalja pogođenih ratom ili nepogodama. Razmijenite s njima poruke i poklone.
g. Napišite nekome pismo koje će sadržavati dovu. Ta osoba može biti predsjednik zemlje koja je podijeljena ratom, neprijatelj ili neki preživjeli. Nacrtajte nešto vezano za mir i podarite nekom vojniku, ispecite kolačić i podarite nekom ko je povrijeđen tokom rata, skupite novac i pošaljite u fond za zbrinjavanje preživjelih nakon rata ili nepogoda.

AKTIVNOST BROJ 52: KAKO KAZATI "NE" I OSTATI PRIJATELJ

Praktikujte ovu strategiju od četiri koraka sa svojom djecom kako bi ona mogla lahko kazati "ne" kada nešto ne žele ili ne smatraju dobrim. Možete pripremiti prigodnu predstavu sa

djecom. Naprimjer, napravite situaciju u kojoj neki prijatelj traži od vašeg djeteta da proba cigaretu, pivo, drogu ili ga poziva na seks.

- Kažite: "Ne, hvala. Ne želim to".
  Prva strategija otpora prtiscima prijatelja i vršnjaka jeste da jednostavno kažete: "Ne, hvala. Ne želim to". Najčešće, na tome će se sve završiti. Vi ste napravili izbor, i trebalo bi i drugi da to poštuju.
- Ponavljajte: "Ne, hvala".
  Ponekada će neki prijatelj ili vršnjak neprestano vršiti pritisak i pokušavati nagovoriti vaše dijete da učini nešto loše. Recite djetetu da je potrebno jednostavno ponoviti prvi odgovor iznova. Uputite dijete da kaže, "Ne, hvala, ne želim to." Koliko god je to potrebno. Ako je to nekada neprikladno, neka dijete kaže: "To nije u skladu s mojom vjerom." Neka djetetu nije teško ili naporno da ovo ponovi, i neka ne pravda svoj stav ili izbor. Na kraju, osoba koja insistira da dijete učini nešto loše odustat će od svoje namjere. Ukoliko sve navedeno ne bude dovoljno, potrebno je svoj stav kazati jasnim i glasnim tonom.
- Obrnite situaciju: "Zašto me gnjavite!?"
  Ukoliko neko neprestano navaljuje na vas, vi uzvratite pritiskom. Recite osobi koja vas uznemirava: "Zašto me uznemiravate!?" Ukoliko obrnete pritisak, druga osoba će morati objasniti svoje ponašanje. Tako će se pokazati da druga osoba predstavlja problem, a ne vi. Možete predložiti alternativu da zadržite dobre odnose.
- Izvinite se i napustite društvo: "Žao mi je, moram ići."
  Ukoliko se nađete u neprijatnoj situaciji u kojoj vas tjeraju na nešto loše, kažite prijateljskim tonom: "Žao mi je, moram ići." Nakon toga napustite društvo bez rasprave. Svoje ponašanje ne morate nikome pravdati, niti morate trpjeti pritisak prijatelja ili vršnjaka kada je riječ o nečemu što vam donosi nelagodu.
- Potaknite vašu djecu da razmisle kako da kažu "ne" prijateljima ili drugarima iz razreda kada ih nagovaraju da urade nešto neprihvatljivo. Kada djeca nauče kazati "ne" i zadržati prijateljstvo, to će ih osloboditi velikog pritiska.

(Prilagođeno sa stranice www.ehow.com)

AKTIVNOST BROJ 53: HRABROST JE...

Navedite primjere i kazujte djeci priče o sljedećim temama.

Hrabrost je:

Slijediti savjest, umjesto "mase"
Odbiti učešće u radnjama koje vrijeđaju i ponižavaju druge
Žrtvovati ličnu korist za dobrobit drugih
Jasno kazati šta mislite i kada se drugi tome protive i ne slažu se
Preuzeti potpunu odgovornost za svoje ponašanje i svoje pogreške
Poštovati pravila i insistirati da to i drugi čine
Raditi šta je ispravno, bez obzira na rizik i potencijalne posljedice
Suprotstaviti se zlikovcima i podržati ljude koji čine dobro

POGLAVLJE 16

Podučavanje ljubavi

- Uvod **332**
- Temelj emocionalne snage **333**
- Ljubav: Koncept kreativne inteligencije i Kur'an **334**
- Korisni savjeti za roditelje **336**
- Šta ukoliko vam dijete kaže da vas mrzi? **337**
- Prvo dijete **338**
- Zašto roditelji vole svoju djecu? **339**
- Ljubav i samopouzdanje roditelja **340**
- Praktični načini da se razvije saosjećajnost **340**
- Istraživanje: Brojni su načini da svoju djecu učinite voljenom **343**
- Da li roditelji treba da podučavaju mržnji? Ponekad! **344**
- Aktivnosti 54 **345**

Uvod

Djeca se rađaju sa svojstvom ljubavi, a tu njihovu sposobnost da vole roditelji treba dalje da izgrađuju i razvijaju. Kada napune šest mjeseci, bebe već reaguju na nježno dozivanje roditelja. Stoga je pri razvijanju dječije sposobnosti da vole presudno važan odnos roditelja prema ljubavi i njihov kapacitet da vole. Kao što smo kazali, već sa šest mjeseci djeca reaguju na ljubav i od tada počinje razvoj funkcija vezanih za ljubav i osjećaje.

Veoma je dobro da roditelji pokazuju svoje osjećaje prema djeci, i to ne samo na implicitan način, nego i eksplicitno, također. U anglosaksonskom dijelu američkog društva, postoji tradicija da se obuzdava eksplicitno iskazivanje roditeljske ljubavi i osjećaja, posebno kada je riječ o ocu i sinu. Ovo dijelom može objasniti zašto američka djeca već u ranoj dobi budu obuzeta drugim spolom. Razlog za to, dakle, svakako je i nedostatak eksplicitnog iskazivanja roditeljske ljubavi u djetinjstvu. Stručnjak za roditeljstvo dr. Spock kritikuje neiskazivanje osjećaja između oca i sina. On lično odgojen je na ovakav način, te je tu lošu i pogrešnu praksu primijenio i na svoju porodicu. U muslimanskoj tradiciji preporučljivo je da se članovi porodice međusobno rukuju i da se članovi porodice ljube u obraz i grle.

Djeca svoje prve impresije o ljudima stječu na osnovu svojih roditelja. Ukoliko su roditelji ispunjeni ljubavlju, to će kod djece unaprijediti sposobnost da vole druge ljude. Djeca će smatrati da su svi ljudi prijatelji, te neće imati straha ili zazora od drugih. Roditelji treba da izbjegavaju nepotrebne konflikte s djecom, čak i kada ona imaju samo godinu dana. Ukoliko želite spriječiti da dijete dodiruje opasne ili lomljive predmete, poput lijekova, čaša ili noževa, potrebno je da ih ne držite nadohvat djece. Tako ćete djeci mnogo rjeđe vikati: “Ne! Ne!” Dom ili kuća treba da predstavljaju prijateljski i siguran ambijent za bebe, kako u fizičkom, tako i u emocionalnom smislu.

Izgradnja ljubavi počinje od dojenja. Maženje, grljenje, dodiri i poljupci od presudne su važnosti za bebu. Stoga, djeci treba što više verbalno pokazivati ljubavi, prihvatanja i odobravanja. Kako djeca odrastaju, ona će primjećivati odnos svojih roditelja prema drugima. Da li su oni nježni i puni ljubavi, ili pak grubi i ispunjeni mržnjom? Ovo utječe na dječije poimanje svijeta, njegovo ponašanje i odnos prema drugima. Djeca će također primjećivati kako se roditelji odnose prema životinjama, biljkama i okolini. Roditelji

Najveći poklon koji roditelji mogu podariti djeci tokom njihovih padova i uspona u životu jeste LJUBAV. Roditeljska ljubav predstavlja jednu od najvećih snaga.

treba da budu pažljivi kada govore o kiši, snijegu, suncu, mjesecu i zvijezdama. O svemu ovom, oni treba da govore lijepo, te ne smiju nikako proklinjati ili kuditi bilo šta što im smeta. Ukoliko se na lijep način ophodimo prema prirodi i okolini, djeci pokazujemo svoj stav pun poštovanja i ljubavi.

Toplina i odobravanje predstavljaju najbitnije sastojke za uspješan i zdrav emocionalni razvoj djece. Roditelji oblikuju karakter djece u prve dvije do tri godine njihovog života. Djeca koja žive u neuslovnim sirotištima ili koja su bila zanemarena u ranom dobu svog života mogu biti trajno hendikepirana. Kada dijete bude zanemareno u emocionalnom i intelektualnom smislu, ono se teško može oporaviti kasnije u životu. S druge strane, djeca koju su brižni roditelji obasipali ljubavlju i pažnjom mnogo se brže razvijaju i napreduju.

Temelj emocionalne snage

Kada roditelji jasno ispoljavaju svoju ljubav prema djeci, oni ih čine snažnijim te dodatno razvijaju njihovu inteligenciju. Bebama je potrebno pružiti dosta podstreka i veselja, dok one savladavaju i ostvaruju male stvare, dok uživaju u svojim igrama, i dok odgovarate na njihova pitanja. Treba da dopustite djeci da se igraju slobodno ali i da su sigurna u igri. Djeci također treba dosta čitati i pokazivati im slike. Djeca znaju da su slaba, neiskusna i ovisna o drugima, stoga se oslanjaju na roditelje očekujući da ih oni vode, vole i pružaju im sigurnost.

Djeca neprestano posmatraju roditelje nesvjesno ih oponašajući i upoređujući se s njima. Na taj način ona grade svoje ličnosti, jačaju karakter i sposobnost da se bore. Ona u djetinjstvu uče kako da budu odrasli građani, radnici, supružnici i roditelji i to identificirajući se sa svojim roditeljima.

Roditelji svoju ljubav pokazuju na nebrojeno mnogo načina: sretnim izrazom lica, spontanim pokazivanjem emocija i ljubavi, zadovoljstvom onim što djeca učine, tješenjem djece kada se ona preplaše ili povrijede i pružanjem utjehe i sigurnosti kada je djeci najpotrebnije. Ljubav roditelja izaziva ljubav u samoj djeci. Upravo ljubav prema roditeljima uči i navikava djecu da imaju pozitivne stavove u životu, te da se s ljubavlju odnose prema svojim prijateljima, učiteljima, supružnicima, potomstvu, komšijama i kolegama. Kada roditelji vole i poštuju djecu, ona dobijaju više samopouzdanja. Ovo samopouzdanje pomaže im da budu zadovoljni i slobodni kako sobom, tako i svim vrstama ljudi tokom cijelog života. Roditeljska ljubav i poštovanje uče djecu da vole i poštuju svoje roditelje i druge ljude.

U nasilnom društvu, djeca se moraju snažnije učiti ljubavi, a sve da bi se izborila s nasiljem koje viđaju svakog dana u svojoj daljoj okolini. Ukoliko roditelji ne nauče djecu ljubavi, pa gdje to onda ona mogu naučiti na nekom drugom mjestu?

Ljubav: Koncept kreativne inteligencije i Kur'an

Kur'an opisuje srce (*fuad*) centrom intuicije, razumijevanja, ljubavi i empatije. Institut "Heart Math", u mjestu Boulder Creek, California, Sjedinjene Američke Države, pokazuje da je srce izuzetno moćan subjekt mijenjanja percepcije, rješavanja izazova i ispoljavanja vrijednosti. Potpuna ličnost, odnosno potpuna inteligencija ostvaruje se onda kada ljubav uskladi srce i um. Duša (*fuad*) i srce (*kalb*) predstavljaju duhovne i emocionalne centre u tijelu.

Kada su "mirni u duši" i "spokojni u srcu", ljudi žele istraživati, učiti i biti kreativni. Na isti način i djeca u ovakvom stanju bolje slušaju i reaguju. Međutim, kada je nemir u srcu, kod čovjeka preovladavaju frustracije, ljutnja, dosada, samosažaljenje i anksioznost. Tada se svi problemi čine nerješivim. Djeca koja su naučena da vole postaju čvrste i pouzdane osobe, imaju potpunije poimanje svijeta i života, te donose mudrije odluke. Ovakva djece, nadalje, bolje se brinu o sebi i drugima, te svojoj djeci prenose razumijevanje ljubavi, te načine kako da se voli (Bradley et al., 2009).

U svojoj knjizi *Emotional Intelligence* ("Emocionalna inteligencija") Goleman pokazuje kako emocionalne lekcije obrazuju moždani sklop kod djece. Ljudi koji uspijevaju u životu najčešće nisu oni koji posjeduju najveću logičku inteligenciju, nego oni kod kojih je najveća emocionalna inteligencija. Emocionalna inteligencija obuhvata kontrolu osjećaja i impulsivnosti, samodisciplinu, karakter, altruizam i saosjećanje (Goleman, 2005).

Percepcija, intelektualni i emocionalni stavovi, vrijeme reagovanja, te sposobnosti donošenja odluka direktno su povezani sa zdravljem našeg srca. Kada su električni ritmovi koje proizvodi naše srce umjereni i harmonični, mozak znatno bolje obavlja zahtjevne perceptivne zadatake. Ljubav, pažnja, uvažavanje i samilost doprinose uravnoteženom

SRCE U KUR'ANU

U Kur'anu se srce opisuje na različite načine. Svi opisi upućuju na činjenicu da je srce nešto više od jedne mehaničke pumpe. Među najvažnije opise srca u Kur'anu ubrajamo opise u kojima je srce predstavljeno kao sjedište u kojem se nalaze:

A) POZITIVNE OSOBINE I ASPEKTI	iman: vjera takva: predanost i svijest o Bogu jehdi: uputa jeakilun: razum lin: blagost	tahša: svijest i strah od Boga hajr: dobro jerbit: snaga mutmeinne: smirenost i zadovoljstvo re'fe: samilost	jutahhir: čistoća munib: pokajanje jefkahun: razumijevanje sekine: mir i spokoj rahme: milost
B) NEGATIVNE OSOBINE I ASPEKTI	mered: bolest asim: grijeh nifak: licemjerstvo ru'b: strah i bojazan kasije: grubost jezig: devijantnost	munkire: odbojnost ta'me: sljepilo gill: mržnja i netrpeljivost tertab: sumnja	gamre: neznanje kel hidžare: hladnoća lahije: rasijanost

Kur'an srce spominje na stotinu četrdeset i pet mjesta. Potrebno je još mnogo istraživanja kako bismo više saznali o srcu.

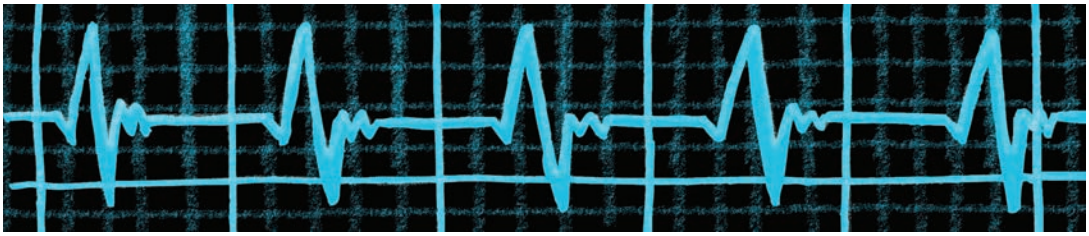

i harmoničnom ritmu srca. Ukoliko su im srce i um usklađeni, ljudi razvijaju intelekt, snagu i svoj integritet, te donose ispravnije odluke i imaju bolju komunikaciju s drugima. Ljubav unapređuje naša osjetila i osjećaje, s njom ostvarujemo bolju komunikaciju i postižemo bolje međusobno razumijevanje. Ljubav, saosjećanje i uvažavanje podstiču kreativnost, poboljšavaju rješavanje problema, te nam omogućuju da donesemo bolje odluke u svojim životima.

Kada su djeca lišena ljubavi, te se nalaze u stanju stalnog straha i brige, postaju stresna, a njihova sposobnost da se prilagode iščezava. Kako se, pak, naviknu na stres, tako se i oblikuje njihov moždani sklop, stoga djeca koja nemaju dovoljno ljubavi u svom životu mnogo teže uče ili ne žele učiti. S druge strane, ukoliko imaju atmosferu ispunjenu pažnjom i ljubavlju, djeca veoma lahko i s radošću uče i žele saznavati više.

Fizičko srce reaguje na ljubav i to se može mjeriti elektrokardiogramom (EKG), te varijablama srčanih otkucaja (HRV). Osjećaji bijesa, brige, stresa i frustracije uzrokuju nepravilne i neuravnotežene otkucaje srca, odnosno poremećen ritam rada srca. Kako bi djeca imala lijepa i pozitivna osjećanja, te stavove o budućnosti, potrebna im je ljubav.

Dr. Ilham Altalib, ADAMS centar za seminare, 2008, objašnjava da su fraze "volim te svim srcem" ili "volim te iz dubine svoga srca" ustvari veoma tačne, jer je srce također centar ljudskih osjećaja, ljubavi i emocija.

KADA SU "MIRNI U DUŠI"
I "SPOKOJNI U SRCU",
DJECA BOLJE SLUŠAJU I REAGUJU.

Korisni savjeti za roditelje

Djeca su rođena da vole. Na roditeljima je da ovu osobinu unapređuju i usavršavaju koliko god je to moguće. Ukoliko roditelji pokazuju ljubav prema svojoj djeci, to će ih ohrabriti da i ona njima uzvrate s ljubavlju. Sada ćemo navesti nekoliko praktičnih savjeta kojima se kod djece mogu izgraditi osobine ljubavi i uvažavanja:

- **POČNITE OD NAJRANIJE DOBI**
  Usadite ljubav u vašu bebu. Držanjem beba u naručju učimo ih ljubavi. Grljenje, ljubljenje, držanje i razgovor s bebama, načini su da bebe naučimo sigurnosti i ljubavi.

- **UČITE DJECU DA SE "PONAŠAJU PREMA DRUGIMA ONAKO KAKO BI ONI VOLJELI DA SE DRUGI OPHODE PREMA NJIMA"**
  Podučite djecu kako da se ophode prema drugima bez sebičnosti i egoizma. Ukoliko djeca razmisle o tome kako bi trebalo da se drugi odnose prema njima, oni će znati zastati i razmisliti prije nego bilo šta urade. Djeca treba da shvate da se ljudi ponašaju prema njima onako kako se ona ponašaju prema drugima. Pravilo je da se uvijek "uzvrati boljim i ljepšim", te se tako ostvaruje prijateljstvo, a iskorjenjuje neprijateljstvo.

  Kada pozdravom pozdravljeni budete, ljepšim od njega otpozdravite, ili ga uzvratite, jer će Allah za sve obračun tražiti. (Kur'an, 4:86)

- **LJUBAV SE USPOSTAVLJA LIJEPIM PRIMJEROM**
  Djeci je najbitnije kako se roditelji ophode prema njima, prema porodici i drugim ljudima. Pokažite i iskažite ljubav na prikladan način. Djeca će vam uzvratiti ljubav na isti način.

- **CIJENITE SVAČIJU POSEBNOST I JEDINSTVENI KARAKTER**
  Svako dijete ima svoj poseban karakter i unikatnu ličnost. Roditelji nemaju zadatak da mijenjaju ličnost djeteta, nego da im pokažu ljubav i usmjere ih na pravi put. Roditelji čija su djeca nestrpljiva treba da im pokažu ljubav ustrajno i sa mnogo strpljenja, kada su djeca stidljiva, potrebno im je pokazati hrabrost i ljubav, a kada su djeca egoistična, potrebno im je pokazati velikodušnu ljubav.

Šta ukoliko vam dijete kaže da vas mrzi?

Nakon sve ljubavi koju ste podarili svome djetetu, nakon svih zagrljaja i poljubaca, darova i poklona, odlazaka liječniku i beskrajne utjehe koju ste mu pružali, to lijepo dijete može vam jednog dana kazati da vas mrzi. Stoga se postavlja pitanje da li djeca stvarno mrze svoje roditelje? Naravno da to nije istina! Djeca mogu mrziti to što im ne dozvoljavate da jedu slatkiše za doručak ili što im zabranjujete da odu na neku zabavu. U takvim trenucima, ona govore jezikom bijesa i frustracije, ali ne iz mržnje. Djeca rano spoznaju da mogu privući vašu pažnju govoreći: "Mrzim te!", jer ove riječi isprovociraju roditeljsku reakciju, te iako je ona negativna, ipak predstavlja neposrednu pažnju. Nadalje, roditelji budu do te mjere povrijeđeni i ljuti da naposljetku popuste zahtjevima djece samo ukoliko im ona kažu da nisu mislila to što su izrekla. Djeca uvijek pokušavaju da pomjere granice i da privuku pažnju roditelja. Veoma je bitno da roditelji ostanu prisebni i da ne mijenjaju naglo raspoloženje. Iako se može činiti da vas djeca mrze na tren ili dva, znajte da ona ustvari samo žele da vi reagujete. Ukoliko djeca nauče da ne reagujete na povike kako vas ona mrze, ona će ubuduće prestati da manipulišu vama. Zauzvrat, roditelji bi trebalo da uvaže i primijete osjećaje koji obuzimaju djecu u takvim situacijama. Roditelji, naprimjer, mogu kazati djeci: "Nešto zvučite ljutiti?", te ih na taj način odvratiti da kažu nešto uvredljivo. Najbolje je da se roditelji u takvim situacijama udalje, te odu u drugu sobu, sjednu na krevet i nekoliko puta duboko udahnu. Potrebno je pripremiti se za razgovor s djetetom, te to učiniti kasnije kada se svi smire i priberu. Uvijek vrijedi kazati: "Razgovarat ćemo o ovome kasnije, kada ne budeš toliko ljut."

Prvo dijete

Roditelji s velikim ambicijama žele imati djecu s velikim ambicijama. Prvom djetetu nameće se sve što su roditelji ostvarili u svom životu. A sve ono za što su se trudili, a nisu ostvarili, roditelji ostavljaju u nadi da će to njihovo dijete ostvariti, te da će biti i uspješnije od samih njih u svim tim segmentima. Nadalje, roditelji se također uvijek pribojavaju da će njihovo prvo dijete ponoviti greške koje su oni počinili nekada ranije. Nasuprot tome, ovi savjesni roditelji sve to lakše posmatraju kada je riječ o drugom djetetu. Stoga, drugo dijete je relativno nezavisnije kada je riječ o njegovom ponašanju, odlukama i osjećajima u poređenju sa prvim djetetom.

Veoma je lahko kazati roditeljima da budu "opušteni i relaksirani" s prvim djetetom. To je slično kada onima koji prvi put uče voziti bicikl ili jahati konja kažemo da budu opušteni. Umjesto toga, mnogo je korisnije da prvo dijete često odvodimo na mjesta gdje se igraju druga djeca. Igra predstavlja izvrsnu priliku da se dijete nauči ophoditi prema drugima, te da se nauči davanju i primanju. Posjeta drugoj djeci ili pozivanje druge djece u svoj dom također je prilika da se dijete poduči koristima međusobnog druženja. Suština ljubavi i sposobnosti da se voli sadržana je u zajedničkom uživanju u lijepim trenucima.

Neki stručnjaci savjetuju roditelje da rađaju djecu jedno iza drugog bez pravljenja velikih pauza. Ovako se, prema njima, djeca lakše socijaliziraju kroz međusobne odnose i interakciju, dok, nasuprot tome, jedno dijete raste usamljeno bez braće i sestara. Roditeljima je mnogo lakše da odjednom odgoje jednu generaciju, odnosno više djece, te da nakon toga započnu novu fazu u svom životu. Ukoliko među djecom ima mnogo razlike u godinama, roditelji istovremeno mogu odgajati bebe, tinejdžere i tek odrasle osobe, odnosno u isto doba odgajati tri generacije. To je uistinu veliki teret za roditelje koji većinu svog vremena provedu "zabavljajući bebe". stoga će imati veoma malo vremena za sebe kada dospiju u pozno doba.

Zavist je suprotna ljubavi, jer ova osobina nagoni čovjeka da drugima želi nesreću, a sebi svu sreću i uspjeh. Ovo je veliki problem, te je potrebno da ga roditelji kod svoje djece riješe već u ranom dobu. Poslanik Muhammed, a.s., zavist je smatrao društvenim zlom. On je jednom prilikom kazao:

> "Ljudi će živjeti u blagostanju sve dok ne počnu zaviditi jedni drugima." (HADIS BILJEŽI ET-TABERANI)

Nova beba u porodici obično privlači svu roditeljsku pažnju. Ljudi tom prilikom dolaze u posjetu, donose poklone, te svi kazuju kako je novorođenče lijepo i ljupko. Majka u tim prilikama može biti odveć umorna, a otac previše zauzet svojim poslovima i zadacima koje je dobio, te druga djeca mogu biti lišena pažnje u ovakvoj situaciji. Starija braća i sestre mogu se osjećati zanemarenim, posebno ako nisu odrasli. Nadalje, mogu biti zbunjeni i ljutiti, jer oni više nisu najmlađi. Prirodno je da su djeca zavidna u prilikama kada se najmlađem djetetu poklanja najviše pažnje.

Da bi spriječili i minimizirali osjećaje zavisti, potrebno je da roditelji učine sljedeće:

- Učiniti sve da se sva djeca osjećaju voljenom i vrijednom pažnje.
- Kada dođe druga beba, ne zanemariti ljubav i brigu prema starijoj djeci. Bitno je da im se nastavi pružati pažnja, te zadržati osjećaj kod njih da su i ona važna.
- Izbjegavati poređenja i nadmetanja između braće i sestara.
- Treba se prema svima jednako odnositi kada je riječ o disciplini, tolerantnosti i nagradama, odnosno kaznama.
- Svu djecu treba što je više moguće ljubiti i grliti.
- Roditelji mogu sa starijom djecom podijeliti određene odgovornosti kada je u pitanju briga o novoj bebi, te ih svakako treba uključiti u donošenje odluka.

Zašto roditelji vole svoju djecu?

Prema Euripidu, "u ovome su svi ljudi jednaki: kako bogati, tako i siromašni. Svi vole svoju djecu." Rabindranath Tagore je kazao: "Ne volim ga zato što je dobro, nego zato što je to moje maleno dijete."

Kaže se da mnoga djeca nisu voljena zbog toga jer su:

1. Proizvod "slučajnosti", društvenog pritiska ili silovanja;
2. Jer se smatraju uzrokom smrti njihove majke prilikom porođaja;
3. Jer su potomci roditelja koji je bio kriminalac;
4. Jer su u pitanju ženska djeca u društvu koje je muško i šovinističko.
   (U nekim zemljama, roditeljima se čestita samo ukoliko je novorođenče muškog spola.)

Zašto se loše odnosimo prema djeci zbog nečeg što nije njihova greška?

Ne vezujte ljubav za ponašanje. Ukoliko se ne posmatra u kontekstu, nekada se može učiniti da roditelji uslovljavaju svoju ljubav prema djeci. Roditelji nikada ne bi trebalo da kažu: "Više ću te voljeti kada se budeš ponašao bolje."

Djeci je potrebna ljubav, posebno onda kada to na prvi pogled ne zaslužuju. Roditelji treba da uvjere djecu da njihova ljubav prema njima nije uslovljena ponašanjem i rezultatima, te da je ljubav neovisna od svega toga. Djeca se vole onakvom kakva jesu. Uspjeh roditelja procjenjuje se stepenom dječijeg osjećaja spokoja, ljubavi i pažnje koju primaju. Iako djeca žele da budu pohvaljena i da im se upućuju komplimenti, ono što najviše žele jeste ljubav. Mark Twain je kazao: "Pohvala je dobra, kompliment je uredu, ali, ljubav, to je konačna, trajna i najvrednija nagrada koju iko može dobiti."

Volite one koji djeluju, ali prezirite zla djela!

Ljubav između roditelja i djece ne smije biti uslovljena. Oni moraju jedni druge prihvatati bez ikakvih uslova. Djecu treba prihvatati onakvom kakva jesu, sa svim njihovim strahovima, bojaznima, navikama, načinom izražavanja i manirima. Bez uslova znači bez predrasuda i osuđivanja. Vaša djeca mogu i ne moraju biti najprivlačnija, najobrazovanija i najpopularnija.

Međutim, uz Božiju pomoć, ona su došla na ovaj svijet, te im to daje pravo za bezuvjetno prihvatanje i ljubav.

NIJE DOVOLJNO DA TIHO VOLIMO DJECU:
LJUBAV TREBA ISKAZATI

Poslanik Muhammed, a.s., učio je svoje ashabe da jedni drugima iskazuju i pokazaju ljubav.

Od Enesa ibn Malika prenosi se da je neki čovjek bio kod Vjerovjesnika, sallallahu 'alejhi ve selleme, pa je pored njih prošao neki čovjek, na što ovaj reče: "Allahov Poslaniče, ja zaista volim ovu osobu!" Tad ga Vjerovjesnik, sallallahu 'alejhi ve selleme, upita: "A da li si ga o tome obavijestio?" Odgovorio je: "Nisam." Reče mu: "Obavijesti ga!" Zatim ga je on sustigao, te mu rekao: "Ja te, zaista, volim Allaha radi!" Ovaj mu odgovori: "Zavolio te onaj radi koga me voliš!" (HADIS BILJEŽI EBU DAVUD)

Ljubav i samopouzdanje roditelja

Roditeljsko samopouzdanje ključna je stvar u odnosima između roditelja i djece, te njihovoj međusobnoj ljubavi i uvažavanju. Ukoliko roditelji ne uspiju uvjeriti djecu da su sigurni u svoje stavove, ona će ih stalno propitivati i iskušavati. Ovo stalno nastojanje da se roditelji ispituju dovodi do povećanja nervoze i stresa unutar porodice, a to sve utječe na odnose između roditelja i djece. Stres narušava ljubav. Ukoliko se, pak, smanji stres, ljubav nesmetano teče u odnosima između djece i roditelja. Ukoliko ne postoji ljubavi u porodici, na scenu nastupa tiranski autoritet ili ravnodušnost. Samopouzdani roditelji znaju saobraziti autoritet i ljubav. Ljubazni autoritet, baš kao i autoritativna ljubav stvaraju sklad i ravnotežu. Ukoliko ovo postoji, komunikacija između roditelja i djece kvalitetna je, oni su sigurni jedni u druge, opušteni i sretni unutar svoje porodice. Ukoliko kod roditelja ne postoji želja da svojim propitivanjem i komunikacijom malteretiraju i manipulišu djecom, i djeca će imati manje problema sa disciplinom.. Kada se djeca ne ponašaju prikladno, bit će dovoljno jednostavno podsjećanje na to koga treba slušati i i da postojeće ponašanje nije uredu.

Praktični načini da se razvije saosjećajnost

Roditelji iskazuju ipružaju ljubav svojoj djeci, i to je način da se ona osjećaju voljenim bićima. Međutim, ljubav se može iskazati na mnogo različitih načina. Roditelji koji često ne govore o tome kako i koliko vole svoju djecu budu šokirani kada otkriju da njihova djeca ne osjećaju njihovu ljubav.

Saosjećajnost može biti razvijena praktičnim radom. To zahtijeva namjeru i djelovanje. Namjera ili intencija predstavlja posjedovanje želje da se drugima otvori srce, te da im se pokaže da su oni bitni. Djelovanje je poduzimanje konkretnih koraka u vezi s određenom namjerom. Naprimjer, roditelji mogu redovno donirati malu sumu novca, ili pak nešto vremena, ili oboje, određenoj grupi koja im se sviđa, ili se pak nasmiješiti te iskreno pozdraviti s ljudima s kojima se sreću na ulici. Nije bitno koliko mnogo roditelji rade i djeluju, bitno je da nešto čine. Majka Tereza jednom je kazala: "Ne možemo učiniti velike stvari na ovoj zemlji. Ali možemo raditi male stvari s velikom ljubavlju."

Sada ćemo navesti neke načine na koje roditelji mogu razviti ljubav kod djece:

- Usredotočite se na "velike stvari", i zanemarite "male stvari". Saosjećanje razvija osjećaj zahvalnosti. Kada razmišljate o velikim darovima života, poput dara da možete čitati ovu knjigu, to može razviti ljubav u vama.
- Dijelite sa svojom djecom, jer je ljubav stvar dijeljenja i brige o drugima. Podijelite hranu, novac, olovke, papire, kompjutere, vozila, stolice, knjige, putovanja i misli s vašom djecom.
- Kažite članovima svoje porodice da ih volite, posebno kada odlazite od njih na nekoliko dana.
- Sastavite posebnu pjesmu s djecom koja kaže: "Volim te".

LJUBAV JE DIJELJENJE

Dijete u svome srcu mora osjećati ljubav i pažnju prema drugima. Potrebno je da drugima želi ono što i samom sebi. Poslanik Muhammed, a.s., je kazao:

"Nećete vjerovati sve dok ne budete željeli svome bratu ono što želite i samima sebi."

(HADIS BILJEŽI BUHARI)

Ljubav je...

dijeljenje, naših najsjajnijih nada, najmračnijih strahova, najzvučnijih smijanja, najskritijih suza, najslađih snova, najljućih rana, najvećih visina, najdubljih ponora, nabujale ljubavi, stalne svijesti, jer što više dijelimo, više se brinemo jedni o drugima.

Najbolji način da zaboravimo lične probleme jeste da drugima pomognemo da riješe svoje probleme. Možda ćeš zaboraviti s kim si se smijao, ali sigurno nećeš zaboraviti s kim si plakao.

Priča iz knjige *Istinski Mars i Venera* autora Johna Graya

Jedna poznanica čije je zdravlje bilo veoma narušeno kazala mi je da nije razgovarala sa svojim sinom već tri godine jer se posvađala s njim oko njegove žene. Nadalje, kazala mi je da ne želi razgovarati s njim sve dok on prvi ne nazove. Predložio sam joj da ona to prva učini, ali ona je insistirala da ona to ne može učiniti jer je on taj koji se treba izviniti. Bila je spremna da umre prije negoli da razgovara s rođenim sinom. Međutim, nakon mog insistiranja i toplih preporuka, odlučila je da ga ipak nazove. Na njeno iznenađenje, sin je bio veoma zahvalan na pozivu i uputio joj je iskreno izvinjenje. Dakle, kada se neko od nas usudi i pokrene stvari, sve možemo pobijediti.
Mržnja je poput otrova. Ona uništava posudu u kojoj se čuva, ali i sve ono sa čim dođe u dodir.

Veoma je bitno da osjećaje pretočimo u praksu. Iako je davanje materijalnih dobara dobra stvar, to nije isto kao kada nekom podarite svoju naklonost, ljubav i osjećaje.

Koliko mnogo ljubavi je dovoljno? Roditelji mogu napraviti beskrajne zalihe u bankama ljubavi i to tako što će pokazati ljubav svojoj djeci. Niko se nikada nije zabrinuo ako ima previše zaliha i depozita.

Što više ljubavi roditelji podare, više će je i primiti. Osobina da volite ne može biti kontrolirana, kao što je izvan vaše kontrole to koliko mnogo ljubavi možete primiti. Roditelji ne mogu očekivati povrat od svoje djece, jer je ljubav nagrada sama za sebe. Djeca ne mogu u potpunosti shvatiti koliko ih mnogo vole njihovi roditelji dok ona sama ne postanu roditelji.

Roditelji treba da uvijek djeluju prvi kada dođe do svađe ili neslaganja s djecom. Toliko mnogo ljudi biva ogorčeno zbog sitnih neslaganja ili prepirki, te uvijek čekaju da neko drugi učini prvi korak prema njima, jer vjeruju da je to jedini način da se oproste greške, odnosno da se ponovo uspostave prijateljski ili rodbinski odnosi.

Kada god ljudi ustrajavaju u svojoj ljutnji i bijesu, oni od malih stvari prave velike. Oni smatraju da je pozicija mnogo bitnija nego osjećaj sreće i spokoja. Mudri ljudi shvataju da je mnogo važnije biti sretan, nego biti u pravu. Stoga, potrebno je osloboditi se bijesa i srdžbe, te uvijek činiti prvi korak prema drugima. Ako nekom dopustimo da bude u pravu, ne mora značiti da smo mi u krivu. Ljudi se osjećaju mnogo bolje kada okuse spokoj koji uslijedi nakon odustajanja od ljutnje i srdžbe, kao što osjete radost kada dopuste da drugi budu u pravu. Zauzvrat, drugi ljudi postaju opušteniji, te počnu pokazivati ljubav onima koji su im do jučer bili oponenti.

Uzvišeni Allah u Kur'anu je kazao:

Dobro i zlo nisu isto! Zlo dobrim uzvrati, pa će ti dušmanin tvoj odjednom prisni prijatelj postati. (Kur'an, 41:34)

- Vrijedno je za djecu žrtvovati vrijeme, trud i novac. Ljubav je poput magičnog kruga koji vam više dolazi pod ruku što ga više dajete. Što više roditelji vole svoju djecu, to se više žrtvuju za njih, a što se više žrtvuju za njih, to ih više vole.
- Roditelji treba svakoga jutra da se pitaju kome će danas podariti posebnu ljubav. Oni ljubav mogu dijeliti i izvan porodičnog kruga. Ljubav svakoga dana i mržnja je daleko od nas.

Istraživanje: Brojni su načini da svoju djecu učinite voljenom

Samon (1999) je proveo istraživanje među pedeset i pet majki i očeva koji su imali djecu od jedne do šesnaest godina. Pitao ih je kako održavaju povezanost sa djecom. U svakom slučaju odgovor je bio da oni provode vrijeme sa svojom djecom u nekoj aktivnosti. Ovo uključuje zajedničko gledanje nečega, zajedničko čitanje, kuhanje nečega, razgovor o određenim temama, dijeljenje nečega i provođenje vremena zajedno. Sada ćemo navesti neke aktivnosti koje roditelji mogu raditi sa svojom djecom a koje mogu povećati njihovu međusobnu ljubav i privrženost:

- Zajednička šetnja
- Posmatranje oblaka i gledanje nebeskog prostranstva noću
- Zajedničko gledanje filmova, slušanje radioemisija, čitanje poezije ili zajednička igra
- Dopuštanje djeci da vam češljaju kosu
- Sređivanje albuma sa slikama i zajedničko pisanje poruka ispod slika
- Zajednički odlazak u prodavnicu i prepuštanje odluke djeci šta da se kupi za ručak ili večeru
- Igranje raznih društvenih igrica, koje su jeftine, ne štete okolini, nisu im potrebne baterije, razvijaju moždane aktivnosti, mogu se igrati "na svakom jeziku" i bolje su od gledanja televizije
- Zajednički rad na domaćoj zadaći, ali ne i rad zadaće umjesto djece;
- Zajedničko učenje Kur'ana, ilahija, pjesama i tome slično
- Zajednički namaz
- Grljenje, ljubljenje, te držanje za ruku
- Zajednička posjeta muzeju
- Zajedničko učenje dova
- Oblačenje stare odjeće
- Posjeta vašem radnom mjestu
- Sviranje na šerpama i poklopcima, bez uznemiravanja komšija;
- Odlazak s djecom na razne manifestacije, predstave, filmove, sportske događaje, utrke, piknike i u parkove
- Pažljivo slušanje djece pri čemu se ne odgovara na telefonske pozive ili pak provjerava mail
- Zajednička posjeta djedovima i nanama, te drugoj rodbini
- Zajedničko čišćenje i usisavanje kuće
- Spremanje kolača i slatkiša
- Zajedničko pregledanje porodičnih albuma
- Zajedničko branje voća i povrća
- Zajednički rad u porodičnom vrtu

Da li roditelji treba da podučavaju mržnji? Ponekad!

Iako je suština i fokus na ljubavi, ne smijemo zaboraviti mržnju. Oba su osjećaja bitna. Ukoliko ljudi vole Boga, poslanike, roditelje, rodbinu, sve ljude svijeta, životinje, biljke, okolinu i svemir, oni na isti način moraju mrziti šejtana, zlo, korupciju, laž, prevaru, krađu, zlostavljanja, drogu, alkohol, pušenje, rasizam, netrpeljivost, diskriminaciju i bijes. Međutim, iako treba da preziremo zle radnje, ne smijemo mrziti počinitelje. Mrzite zlo, ali ne i one koji ga počine.

> *Šejtan je, uistinu, vaš neprijatelj, pa ga takvim i smatrajte! On poziva pristaše svoje da budu stanovnici u vatri.* (Kur'an, 35:6)

Aktivnosti

AKTIVNOST BROJ 54: DNEVNE STVARI KOJE VOLITE

Jedan sedamnaestogodišnjak je kazao: "Još uvijek volim kada mama svrati u moju sobu prije negoli ode na spavanje."

Roditelji, sa svojom djecom porazgovarajte o dnevnim ritualima koji su im postali omiljeni i koje vole. Ne zaboravite da dnevno učite dovu zajedno!

POGLAVLJE 17

Podučavanje iskrenosti i povjerenju

- Uvod **348**
- Roditelji treba da vjeruju svojoj djeci, ali i da ih nadziru **349**
- Opći principi **350**
  Porodične vrijednosti 350
  Uzori i primjeri 350
  Naučite djecu da razlikuju bezazlene laži, zlonamjerno laganje i druge vrste laži 350
  Naučite djecu da razlikuju stvarnost i maštu 351
  Nagradite iskrenost 351
  Pitaj prije nego što uzmeš 351
  Riješite probleme prije nego što se pojave 351
  Starija djeca 351
- Potpuni karakter sa cjelovitim svjetonazorom **352**
- Kada djeca lažu: Kako postupiti? **353**
- Poslanikov način odnosa prema laži **356**
- Aktivnosti 55-56 **357**

Uvod

Većina roditelja zabrine se kada im dijete prvi put izrekne laž. Međutim, za većinu djece laganje je tek prolazna faza u razvoju, dio instinktivne reakcije iz straha od kazne, te dio naučenog ponašanja. I dok se kod većine djece ne treba brinuti kada lažu, roditelji, ipak, treba da ulože napor da djecu poduče iskrenosti. Laž je oblik dječije reakcije na mnoge stvari, uključujući samoodbranu.

Djeca pomiješaju stvarnost i fantaziju, snove i imaginaciju. Veoma je bitno da roditelji ne potcijene dječije fantazije. Sanjarenje i maštovitost ključni su elementi svake osobe, i oni određuju ko smo kada odrastemo. Mogućnost da se pretvaramo da smo neko drugi ili da se nalazimo negdje drugdje često ima oslobađajući efekat koji nam smanjuje pritisak. Stoga, roditelji ne treba da pretjerano kritikuju. Ukoliko djeca imaju osjećaj da se uvijek moraju pravdati u prisustvu roditelja, to može podići stepen njihove neiskrenosti zbog straha da ne budu ukoreni.

Pagani iz plemena Kurejš nazvali su poslanika Muhammeda, a.s., iskrenim i povjerljivim, *Es-Sadik El-Emin*. Povjerljivost u arapskom jeziku označava mnogo stvari: sigurnost, istinoljubivost, pouzdanost, brigu, odgovornost i pažnju. Iskrenost i povjerljivost predstavljaju suštinske elemente karaktera čestitih predvodnika i lidera. Roditelji treba da kazuju, prakticiraju i žive "iskrenost i pouzdanost" sve dok to ne postane sastavnim

dijelom djetetove ličnosti. Djeca postanu povjerljiva kada vide da se drugi uzdaju u svoje roditelje, te osjećaju da su njihov novac, imovina i tajne sigurni kod njih. Pouzdani roditelji najčešće se biraju za predvodnike zajednice u kojoj žive. Ustvari, poslanik Muhammed, a.s., posebno je preporučivao da muslimane mora krasiti povjerljivost:

Abdullah Ibn Amr prenosi da je Muhammed, a.s., rekao: "Musliman je onaj od čijeg su jezika i ruku sigurni drugi muslimani, a muhadžir je onaj ko napusti ono što je Allah zabranio."
(HADIS BILJEŽI BUHARI)

Suštinska stvar jeste da između roditelja i djece postoji povjerenje. Stoga, povjerenje treba uspostaviti, održavati i razvijati. Iako se u neku djecu ne možemo pouzdati, roditelji

treba da se ponašaju kao da im vjeruju. Ukoliko djeca ne govore istinu, roditelji treba da budu oprezni i ne smiju pribjeći optužbama. Kada dođe do prepirke, djeca lahko mogu upitati: "Pa, da li mi to ne vjerujete?"

Roditelji treba da se ponašaju kao da povjerenje postoji sve dok ne iznađu prikladan i učinkovit način da se riješe neiskrenosti kod djece. Djecu treba podučavati da s autoritetom dolazi i odgovornost, a da s odgovornošću dolazi povjerenje. Da bi djeca uspostavila povjerenje s roditeljima, potrebno je da nauče kako su drugi povjerljivi prema svojim roditeljima, te treba da znaju koja ponašanja dovode do nepovjerenja.

Stjecanje povjerenja trajan je proces. Iako djeca uspostavljaju uspješan odnos s roditeljima, ponekad njihova veza biva narušena. Ovo može uzrokovati da roditelji počnu sumnjati u povjerenje svoje djece. Međutim, veoma je bitno da ostanete pouzdani i sigurni. Roditelji moraju biti veoma strpljivi kada je riječ o ovoj i sličnoj problematici!

Roditelji treba da vjeruju svojoj djeci, ali i da ih nadziru

Roditelji treba da vjeruju djeci kada izlaze vani, međutim, istovremeno, oni moraju provjeravati gdje su djeca i kako se ponašaju. Roditelji treba da znaju gdje su njihova djeca i s kim se druže. Ovo se može uraditi bez osjećaja nepovjerenja ili cenzure. Roditelji ne treba da misle da će njihova djeca cijeli dan biti na mjestu u školi na kojem su ih ostavili ujutro. Neka djeca bježe iz škole bez znanja roditelja ili nastavnika. Roditelji treba da provjeravaju djecu s vremena na vrijeme, preko njihovih prijatelja, komšija i drugih osoba na indirektan ili direktan način. Neka djeca zapadnu u velike nevolje bježanjem od kuće i činjenjem malih prekršaja. Stoga je bitno da provjeravate dječije sobe i odjeću s vremena na vrijeme kako biste se uvjerili da nemaju dodira s drogama ili ukradenim stvarima. Objasnite djeci šta radite i razlog vaših postupaka.

Ponašajte se prema ljudima onako kako se prema njima treba ponašati i pomoći ćete im da postanu ono što mogu postati. (Johan Wolfgang Von Goethe)

Vjerujte ljudima, i oni će biti iskreni prema vama. Ponaštajte se prema njima na dostojanstven način i oni će vam pokazati koliko su veliki. (Exley, 1997)

Opći principi

Sada ćemo navesti određene važne principe koji su neophodni u odnosu prema djeci.

PORODIČNE VRIJEDNOSTI

Djeca moraju znati da je laganje nemoralno i neetično. Podučite ih iskrenosti i povjerenju svojim riječima i djelima. Roditelji treba da iskreno razgovaraju sa svojom djecom o svojim uvjerenjima i stavovima vezanim za laž i neiskrenost. Potrebno je navesti neke primjere neiskrenosti koji su prikladni uzrastu djece. Veoma je bitno da iskrenost bude u samom vrhu vaših porodičnih vrijednosti. Navedite djeci definiciju iskrenosti i povjerenja koju oni mogu shvatiti i koju mogu praktikovati.

UZORI I PRIMJERI

Govorite djeci o iskrenosti. Nemojte im lagati o tome gdje ste i s kim ste bili, ne kradite iz radnji ili od svojih uposlenika, i ne varajte kada su u pitanju porezi, te ne varajte vaše supružnike.

Roditelji se uvijek moraju pitati: "Kakvu to poruku šaljem svojoj djeci?" Veoma je bitno da izbjegavate neiskrenost, posebno pred djecom. Roditelji nikada ne treba da lažu o uzrastu svoje djece. Naprimjer, nekada za djecu tražimo dječiju kartu i kažemo da dijete ima samo jedanaest godina, što nije istina. Nadalje, ne treba tražiti od djece da lažu za vas, pa da im, naprimjer, kažete da slažu djedu ili nani da ste u kupatilu kada oni nazovu. Roditelji treba da ulože sav napor da održe obećanja, da budu tačni, da ispune ono što kažu, te da obećavaju samo onda kada znaju da mogu ispuniti obećanje, posebno kada je riječ o djeci. Ukoliko se nešto promijeni i stvari izmaknu kontroli roditelja, potrebno je da sve lijepo objasne djeci, te da se suzdrže od opravdavanja ili prebacivanja krivice na druge. Nemojte se igrati riječima, poput onog političara koji je kazao: "Obećao sam, ali nisam obećao da ću ispuniti svoje obećanje."

NAUČITE DJECU DA RAZLIKUJU BEZAZLENE LAŽI, ZLONAMJERNO LAGANJE I DRUGE VRSTE LAŽI

Veoma je bitno da djecu naučimo da razlikuju bezazleno laganje ili takozvane bijele laži, odnosno neistine koja se kaže usljed ljubaznosti i zluradog i uvredljivog laganja. Iako mnogi ljudi poručuju da nikada ne lažu, to nije istina, jer svi ponekad pribjegavamo neistini. Treba da se zapitamo koja je svrha da komšiji kažemo da je ružan? Ili, pak, koja je svrha da poštaru koji nas pita kako smo kažemo da je sve užasno i da trebamo pomoć psihijatra? Ponekada lažemo iz poštovanja. Djecu je potrebno podučiti da razlikuju laganje, pretjerivanje, pričanje bajki, metafore i prevare.

NAUČITE DJECU DA RAZLIKUJU STVARNOST I MAŠTU

Potrebno je prepoznati razliku između onoga što je stvarno i onoga što nije. S djecom je potrebno razgovarati o njihovim snovima tokom noći. Također, treba kazati šta je u filmovima stvarno, a šta ne. Nadalje, kažite šta je stvarno u pričama, a šta se uistinu dešava u životu.

NAGRADITE ISKRENOST

Ukoliko je djeci teško da budu iskrena, potrebno je da ih pohvalimo uvijek kada to jesu. Djeca vole pažnju. Stoga, potrebno ih je podsticati na iskrenost, pa čak kada zbog nje mogu zapasti u nevolje. Roditelji treba da pohvale nastojanja djeteta da bude iskreno, te da uvijek istaknu dobre primjere, te da, s druge strane, jasno iskažu neslaganje s neiskrenosti i laži.

PITAJ PRIJE NEGO ŠTO UZMEŠ

Roditelji mogu donijeti kućno pravilo da se uvijek mora pitati prije nego što se uzme nešto što pripada nekom članu porodice. Ovo će djecu učiniti svjesnom o imovini drugih, te ih naučiti da poštuju imovinu svake osobe. Nadalje, ovo će ih naučiti da je pogrešno ukrasti od bilo koga.

RIJEŠITE PROBLEME PRIJE NEGO ŠTO SE POJAVE

Danas je "trenutno zadovoljstvo" postalo ozbiljan problem u društvu. Zbog ovoga ljudi jako malo štede, postaju pretili, te jako teško mogu reći ne pretjeranoj i nepotrebnoj potrošnji. Posebno je djeci teško sačekati da im se neke želje ostvare ili pak priznati svoje propuste i loše ponašanje. Naučite djecu da priznaju svoje greške i da znaju čekati da im se nešto ostvari. Djeca ne moraju krasti da bi se upoznala sa štetnim posljedicama krađe. Razgovarajte o neprihvatljivom ponašanju sa djecom prije nego ona počnu da se tako ponašaju.

STARIJA DJECA

Ukoliko roditelji imaju stariju djeca koja neprestano lažu ili su neiskrena, potrebno je obratiti se nekome za profesionalnu pomoć. Mnoge odrasle osobe lagale su u tinejdžerskom dobu i to najčešće zbog potrebe za privatnošću. Tinejdžeri često ne žele dijeliti svoje tajne s roditeljima, i to je razumljivo. To je doba kada se djeca jako brzo mijenjaju, te se bore s izazovima odrastanja i punoljetstva, dok ih drugi sve vrijeme smatraju djecom. U ovom dobu veoma je uobičajeno da se čuvaju tajne. Stoga, privatnost treba poštovati. Međutim, tinejdžeri također treba da poštuju i uvažavaju očekivanja roditelja. Jasno se mora dogovoriti oko posljedica laganja, i sve to treba biti definirano između članova porodice. Tinejdžeri moraju shvatiti posljedice neiskrenosti. Ukoliko je vaše dijete u društvu nekih prijatelja koji neprestano lažu, odgovorite ga od takvog društva i odvojite ga od njih.

Od suštinske je važnosti da se djeca nauče značaju povjerenja u međusobnim odnosima, uključujući i povjerenje u samoga sebe. Stoga, djecu ne treba izlagati situacijama u kojima se dešavaju prevare i pretjerivanje poput kockanja i sličnih stvari. S druge strane, ne treba da ih krivimo za neku njihovu laž sve dok ne bude jasno da su oni u potpunosti odgovorni za to. Razgovor o neiskrenosti treba voditi u privatnosti kako djeca ne bi bila uplašena da kažu istinu.

Potpuni karakter sa cjelovitim svjetonazorom

O vjernici, zašto jedno govorite, a drugo radite? O, kako je Allahu mrsko kada govorite riječi koje djela ne prate! (Kur'an, 61:2–3)

**Pokažite šta je iskrenost,
povjerenje
i držanje obećanja
u svome domu!**

U vašim razgovorima uvijek treba da budu prisutne teme o iskrenosti i povjerenju. Tako da ovo treba spominjati i onda kada govorimo o politici, vjeri, historiji, nauci, književnosti, jeziku i matematici. Naprimjer, da li dobro poznavanje matematike nekog bankara s kojim on prikriva krađu ima veze s etikom? Da li naučnici imaju etičku i moralnu obavezu da svoja otkrića iskoriste za boljitak čovječanstva? Da li su sve povijesne ličnosti bile moralne? Da li su svi likovi u nekoj drami osobe s integritetom?

Laganje je ozbiljan problem i ne treba biti ignorisano, nego u vezi s tim treba nešto uraditi i to na mudar način. Koliko je laganje štetno ilustruju i sljedeće riječi poslanika Muhammeda, a.s., kojeg su pitali:

"Da li je moguće da vjernik slaže?", a on je jasno odgovorio: "Vjernik nikada ne laže." (KENZUL UMMAL)

**Većina iskrenih stvari
koje se danas kažu potiču od djece.**

(OLIVER WENDELL HOLMES, 1994)

**Jedan devetogodišnjak je kazao:
"Teško je slagati kada majku
gledate u oči."**

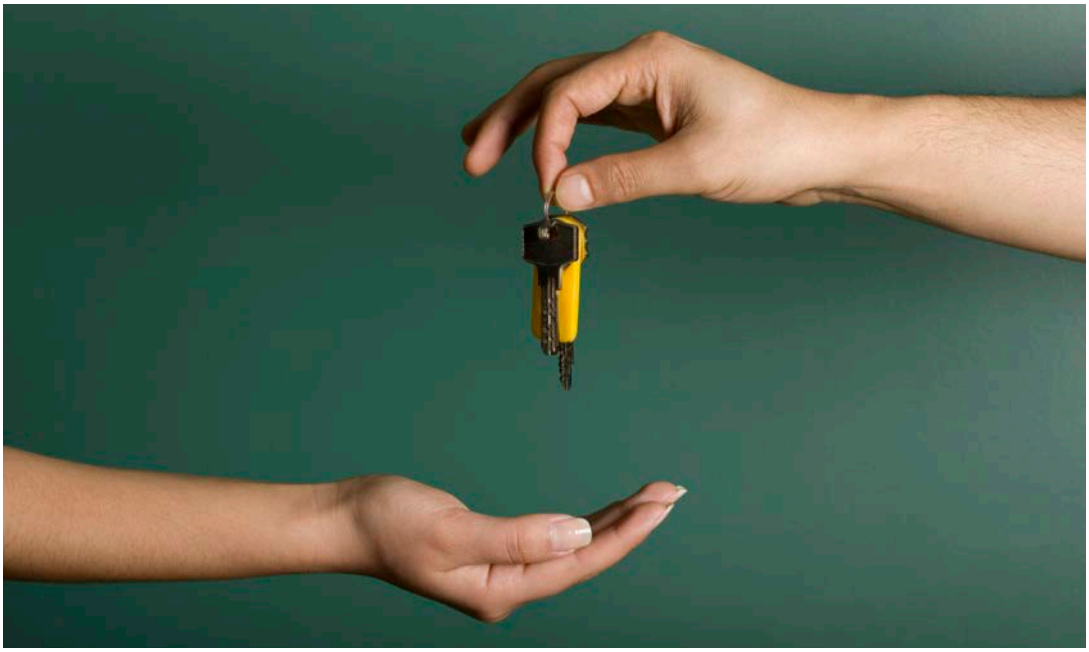

Niko se ne rodi kao lažljivac ili sa sklonošću ka laži, to se uči – svjesno ili nesvjesno – iz okoline, od roditelja, starijih sestara i braće, vršnjaka. Djeca brzo uočavaju koja ponašanja donose dobrobit, koja se potkrepljuju i podržavaju. Na taj način se usvaja navika, kako pozitivna tako i negativna. Laganje je stečena, a ne nasljedna osobina. Vremenom, djeca nauče lagati i to postane dijelom njihove ličnosti. Što više lažu, laganje se sve više ukorjenjuje u njihov karakter. Jedna laž izaziva drugu, baš kao što iskrenost izaziva i potiče iskrenost. Poslanik Muhammed, a.s., je kazao:

> "Iskrenost vodi dobroti, a dobrota vodi u Džennet. Čovjek će kazivati istinu sve dok se ne upiše među iskrene. Laž vodi ka nemoralu, a nemoral vodi u Džehennem. Čovjek će lagati sve dok se ne upiše među lažljivce." (HADIS BILJEŽE BUHARI I MUSLIM)

Kada djeca lažu: Kako postupiti?

Sada ćemo navesti neke moguće razloge zašto djeca lažu:

- žele izbjeći kaznu;
- da potvrde da je nešto njihovo, a što im u stvarnosti ne pripada;
- kada se osjećaju zanemarenom, napuštenom i odbačenom;
- kada se žele hvaliti svojim vršnjacima i pokazati da su nešto što u stvarnosti nisu;
- kada žele da dobiju priznanje za nešto što nisu uradili;
- misle da je laganje uredu, jer i njihovi roditelji lažu.

Osnovni razlog zbog kojeg djeca lažu jeste izbjegavanje kazne. Naime, djeca su prvenstveno motivirana zadovoljstvom, odnosno mukom ili boli. Kada god je to moguće, roditelji treba da poduče djecu da priznaju svoje greške i zatraže oprost. Ukoliko djeca uzmu nešto iz prodavnice i ne plate za to, roditelji treba da ih nagovore da to vrate, te da se lično ispričaju radniku u radnji ili prodavcu.

Ukoliko djeca konstantno lažu, roditelji treba da ispitaju uzroke laži. Djeca često učestvuju u raznim aktivnostima, pa ponekad ne mogu izdržati pritisak vršnjaka. Razlog njihovog laganja može biti upravo ovakav pritisak. Neka djeca lažu jer im je dosadno, ili osjećaju da ne primaju adekvatnu pažnju. Djeca koja su mnogo slušala neistinite priče mogu posegnuti za istima kada je riječ o roditeljima i drugim ljudima.

Potrebno je pratiti ponašanje djeteta, te otkriti na kojim mjestima i kada ono uobičajeno laže. Sve to može umnogome pomoći da se otkriju neki veoma ozbiljni problemi s kojim se djeca suočavaju. Možda djeca lažu samo kada je vrijeme igre, ili možda kada urade nešto loše, ili, pak, kada su sa svojim prijateljima i pokušavaju da budu u centru pažnje. Svaka ova situacija nalaže drugačiji odgovor i tretman.

Laganje se mora zaustaviti kod prve laži. Osoba koja odraste u lažima imat će veoma bolan život. Djecu treba podučiti da je neiskrenost apsolutno neprihvatljiva. Nemojte kazniti dijete za neku pogrešku ili loše ponašanje ukoliko iskreno govori o tome. Međutim, za takvo ponašanje mogu i moraju postojati druge posljedice. Naprimjer, ukoliko povrijede neko dijete, djecu treba odvesti roditeljima tog djeteta da se ispričaju i da zatraže oprost. Ukoliko dijete vara na testu u školi, ono ne smije položiti ispit. Međutim, ako kaže istinu, ne treba ih direktno kažnjavati. Jedna od nagrada za kazivanje istine može biti i da roditelji ne reagiraju odveć emotivno i frenetično. Roditelji treba da reaguju racionalno i da se prema problemima odnose na mudar način.

- "U laži su kratke noge."
- Laž čini da vam ljudi manje vjeruju, pa nećete biti prihvaćeni u društvu; ne treba da se sjetite svega što ste rekli, ali ne morate to ni zaboraviti.
- Iskrenost stvara snagu koja će vas voditi u velike uspjehe. Kada lažete, prizivate snage koje će vas odvesti u neuspjeh i zabludu.

Na ovaj način ostvaruju se dva važna cilja.

Prvi je da komunikacija između roditelja i djece bude jasna i uvijek otvorena. Djeca treba da znaju da će biti nagrađena ako budu iskrena, jer se laganju najčešće pribjegava iz straha od kazne.

Drugi cilj je da dijete izbjegava razočarati i iznevjeriti svoje roditelje jer je među njima uspostavljen lijep odnos i povjerenje usljed uzajamne ljubavi i razgovora o svemu. Odnos ljubavi znatno utječe i na jedne i na druge da se nedoličnim ponašanjem ne izgubi povjerenje i harmonija. Roditelji ne treba da se plaše da će "nepostojane kazne zbog izrečene istine" dovesti do nemarnog ponašanja.

U knjizi *El-huluk el-kamil* ("Potpuni karakter") autora Muhammeda Jada Almawla, koja je objavljena 2004. godine na arapskom jeziku, navodi se sljedeći tretman za laganje:

- ukoliko dijete laže jer previše priča, učinite da malo ćuti;
- ukoliko dijete laže zbog strahu od žestoke kazne, budite ljubazni i samilosni prema njemu;
- ukoliko laže iz pohlepe i želje za nečim, onda nemojte stajati na putu da to ostvari;
- ukoliko laže da druge zavede i prevari, kaznite ga;
- ukoliko laže zbog utjecaja lošeg društva, pronađite mu bolje prijatelje;
- suočite ga s onim što stoji nasuprot onome zbog čega dijete laže.

Tinejdžeri moraju naučiti da je laganje nečasno i ružno djelo, te da je suprotnost dobroti, pravdi i poštenju. Ibn Haldun nas savjetuje:

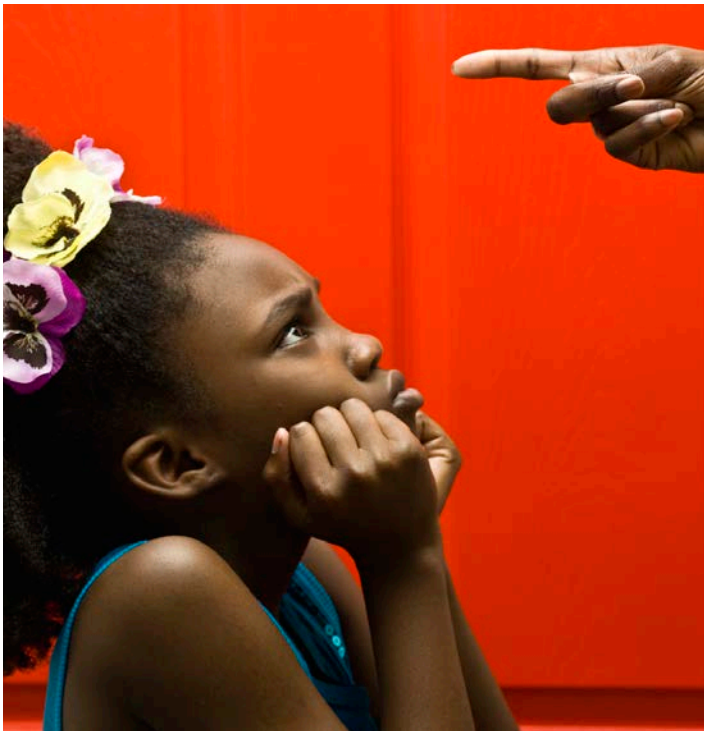

"Lažljivce treba odgojiti i poučiti nemoralnim aspektima laganja, te kako ono negativno utječe na ljudsko ponašanje. Ljudi vole čestitost, istinu, pravdu i povjerenje.
Prisila u odgoju veoma šteti učenicima, posebno djeci. Kada se dijete odgaja u gruboj atmosferi i nasilju, ono će proći kroz stresne trenutke i depresiju, a to dovodi do lijenosti i potrebe da se laže i čine ružna djela."

(*Mukaddima*, poglavlje 32, 1992)

Dječiji život treba ispuniti pažnjom i samilošću. Čim otkriju da ste neiskreni, izgubit će povjerenje u vas i neće vas više voljeti.

Kada roditelji kazuju djeci da govore istinu, onda i oni sami moraju to činiti, jer i oni moraju biti prepoznati kao iskrene osobe i poštovani kao ljudi od integriteta. Iskreni građani u koje imamo povjerenje zadobivaju poštovanje od drugih ljudi i zajednice u cjelini.

Pričajte djeci poučne priče

Šejh Abdulkadir el-Džejlani iz Bagdada kazuje: "Dao sam zavjet svojoj majci da ću uvijek govoriti istinu. Napustio sam Mekku i otišao u Bagdad u potrazi za znanjem. Majka mi je dala 40 dirhema za put. Međutim, kada smo bili u blizini grada Hamadana, napala nas je neka grupa bandita. Jedan od njih me upita: 'Koliko novaca imaš?' 'Četrdeset dinara' – kazao sam. On me napustio jer je mislio da se šalim. Zatim je došao drugi lopov koji me isto pitao, a ja mu odgovorih da imam 40 dinara. Taj me uzeo za ruku i odveo do njihovog vođe, koji me pitao: 'Zašto si kazao istinu?' Odgovorio sam da sam se zavjetovao svojoj majci i da me strah Boga da prekršim dati zavjet i obećanje. Nakon što je to čuo, vođa bande se uplašio. U panici je povikao: 'Ti se plašiš da prekršiš obećanje koje si dao svojoj majci, a mene nije strah što kršim zavjet i obećanje koje sam dao Gospodaru?!' Naredio je bandi da nam svima vrate otetu robu i stvari i javno kazao: 'Kajem se Allahu pred vama.' Njegova družina mu kaza: 'Bio si nam vođa u krađama i lošim djelima, a danas si nam predvodnik u pokajanju.' Potom su se svi pokajali, što je posljedica kazivanja istine i iskrenosti."

Roditelji: Ovo je poučna priča bez obzira na to odakle potiče. Pouka priče jeste da vas iskrenost može spasiti, kao i sve one koji su uz vas.

Poslanikov odnos prema laži

1. Jedan mladić došao je poslaniku Muhammedu, a.s., i kazao: "Allahov Poslaniče, ne klanjam, činim blud i lažem. Zbog čega od ovog treba da se pokajem?" Poslanik, a.s., je kazao: "Zbog laži." Onda je mladić obećao da neće lagati. Kasnije kada je htio počiniti blud, u sebi je kazao: "Poslanik me može upitati da li sam činio neke grijehe. Ako kažem ne, slagat ću, a ako priznam, čeka me kazna za moj grijeh."

(HADIS BILJEŽI TIBRISI, 1991)

Kada izbjegavate laž, koja predstavlja veliki grijeh, također ćete izbjegavati i druge grijehe i poroke.

2. Veoma je bitno govoriti istinu, čak i kada je riječ o naizgled bezazlenim situacijama. Poslanik Muhammed, a.s., u tom smislu daje nam sljedeće smjernice: "Ko god pozove dijete da uzme slatkiš iz zatvorene ruke, te mu potom ništa ne podari, to će mu biti upisano kao laž." (HADIS BILJEŽI AHMED)

Također, poslanik Muhammed, a.s., je kazao:

"Najgori ljudi su oni koji imaju dva lica: kada su s jednim ljudima, pokažu jedno, a kada su s drugima, pokažu drugo. (HADIS BILJEŽI BUHARI)

Djeca čije su karakterne crte iskrenost i povjerenje, uz ljubav i hrabrost svojim roditeljima donose sreću i spokoj. Sada je vrijeme da nešto više kažemo o odgovornosti, nezavisnosti i kreativnosti. To je tema naših narednih poglavlja.

Aktivnosti

AKTIVNOST 55: DIJELJENJE ISKUSTAVA

Podijelite s vašom djecom iskustva o trenucima kada ste kazali istinu, a mogli ste lagati. Šta su posljedice, rješenja i pouke koje ste naučili iz laganja? I djeca mogu podijeliti svoje priče.

AKTIVNOST 56: POROK KOJI ŽELITE DA VAŠA DJECA IZBJEGNU

Koji je to porok koji je naštetniji i koji želite da vaša djeca izbjegnu?

- Ispričajte djeci istinite priče o ljudima koji su uništili svoje živote laganjem. Da su bili iskreni, i danas bi živjeli lijepim i sretnim životom.
- Podsjećajte vašu djecu da su paganski idolopoklonici prozvali poslanika Muhammeda, a.s., "iskrenim i povjerljivim" prije nego što je postao poslanik.

POGLAVLJE 18

Podučavanje odgovornosti

- Uvod **360**
- Postavljanje temelja: Stavovi i svjetonazor **361**
- Prilike u raznim razvojnim fazama **363**
  Novorođenče i beba koja je tek prohodala 363
  Rano djetinjstvo 363
  Školsko doba 363
  Tinejdžeri 364
  Rano punoljetstvo 364
- Principi koji se moraju razvijati **364**
  Neka rad bude zabavan 364
  Radite zajedno 365
  Gradite odgovornost postepeno 366
  Ne prihvatajte stav "To nije moj posao" 366
- Praktični savjeti **367**
- Vežite privilegiju za odgovornost: Primjeri **369**
- Aktivnosti 57-58 **371**

Uvod

Biti odgovoran znači ponašati se i djelovati mudro i kada nam to neko ne govori, te bez osjećaja da smo pod pritiskom ili prijetnjom da tako djelujemo. To je sposobnost da donesemo odluke i stojimo iza njih. Poslanik Muhammed, a.s., je kazao:

> "Ko se ne brine o stanju muslimana, nije od njih." (HADIS BILJEŽI AHMED)
>
> U drugom hadisu Poslanik, a.s., je kazao: "Nije vjernik onaj ko ode na počinak sit a zna da mu je komšija gladan." (HADIS BILJEŽI ET-TABERANI)

Veoma je bitno da djecu naučimo odgovornosti. Djeca treba da znaju za svoje odgovornosti bez našeg podsjećanja ili ukazivanja na to. Odgovorno dijete rado će služiti i pomagati bez obzira što mu to nije neki određeni ili dodijeljeni zadatak. Također, odgovorna djeca imaju potrebu da ispune sve zadatke i da budu uspješni u svemu što čine. Jedan od načina kako da djeci usadimo osjećaj odgovornosti jeste da ih podučimo da sami sebe provjeravaju i prate. Odgovorna djeca pravilno razumiju značaj svojih djela, te reperkusija tih djela i ponašanja. Jedna dobra navika koju djeca mogu imati jeste da se navečer prije spavanja sama propitaju o djelima i ponašanjima prethodnog dana. Dobro je u porodici izgraditi sistem "plana i provjere". Potrebno je da roditelji u um i srce djeteta usade ljubav i strah od Gospodara kako bi ono uvijek bilo svjesno i na pravome putu. Kazivanje djeci da je Bog svugdje i uvijek, te da je sa svima nama, pojačava osjećaj odgovornosti kod njih.

Odgovornost je mnogo više od podsjećanja da uradimo dnevne zadatke ili da budemo poslušni i pokorni. Ona podrazumijeva brigu o tome šta je dobro, a šta pogrešno, kako nečiji postupci utječu na druge i shvatanje zašto su pravila važna. Da bi podučili odgovornosti, sami roditelji trebaju biti odgovorni.

Dobar primjer: Otac i sin požurili su u jednu radnju prije nego što se zatvori. Usput su se zaustavili da pomognu jednoj ženi da uznese kolica za bebu uz stepenice. Na taj način dijete je naučilo da je veoma bitno pomoći drugima, čak i onda kada sami izgubimo neku finansijsku ili materijalnu korist.

Kada dijete preuzme neku odgovornost, trebalo bi da roditelji to primijete i izraze svoje zadovoljstvo i zahvalnost. Ukoliko nagradimo pohvalno ponašanje, to će potaknuti dijete da čini još više, te da se još bolje ponaša. Ljudi često previde situacije u kojima se dijete ponašalo veoma odgovorno, ili, pak, takve stvari uzmu zdravo za gotovo. Još je gore od toga da roditelji komentiraju postupke svog djeteta samo kada se ono loše ponaša. Kao posljedica svega ovoga, djeca mogu steći utisak da ih se sjećaju samo kada čine nešto loše, dok, kada čine nešto dobro i pohvalno, niko ne mari za njih. Roditelji treba da često govore: "Hvala, to je zaista bilo od velike pomoći." Posebno treba da budu pažljivi i primijete neko lijepo ponašanje i postupke koji su važni za njih, ali ne toliko važni i za djecu. Tako, roditelji treba da kažu: "Vidim da si knjige ostavio u svojoj sobi, a ne na kuhinjskom stolu. To je odlično. Sada mogu odmah da nam serviram ručak!" ili, pak, mogu kazati: "Hvala ti što si jaknu ostavio u ormar kada si se vratio."

Donošenje dobrih odluka preduvjet je odgovornog ponašanja. Djeca koju stalno napominjemo da nešto urade najčešće ne nauče donositi valjane odluke. Ona nisu odgojena da budu odgovorna. Veoma je bitno da djeca imaju izbor pred sobom i da odluče šta da čine, jer će njihov život biti sačinjen od izbora i odluka koje treba donijeti. Umjesto da jednostavno dodijelite zadatke članovima porodice, bolje je da napravite listu šta treba napraviti u kući, te s porodicom razgovarate ko bi trebalo da uradi koji zadatak i zašto. Članovi porodice treba da podijele obaveze, te niko ne treba biti ljut ili bez volje preuzimati obaveze. Nakon toga, potrebno je uraditi sistem rotacije, da neko ne bi morao raditi najteže, najdosadnije ili najzahtjevnije poslove. Djecu je svakako potrebno uključiti u sve ovo da bi ona stekla osjećaj da im roditelji vjeruju, te da cijene njihov stav. Ovo će ih svakako učiniti odgovornim partnerima u brojnim porodičnim obavezama. Nadalje, to će djecu učiniti dijelom tima u kojem svaki pojedinac zavisi od drugoga a sve s ciljem da se svi zadaci izvrše uspješno i na lijep način. Ovo je veoma praktičan način da se djeca nauče donošenju odluka, savjetovanju (*šura*) i također odgovornosti.

Postavljanje temelja: Stavovi i svjetonazor

Ukoliko smo odgovorni roditelji, pola posla je obavljeno, druga polovica je da pomognemo djeci da krenu našim stopama.

Da bi bila spremna za život, djeci je potrebno i adekvatno znanje i dobar karakter. Odgovornost je jedan od najvažnijih elemenata dobrog karaktera. Odgovornost počinje s mentalitetom, ili nizom pretpostavki koje roditelji prenose na svoju djecu. Ukoliko je svjetonazor roditelja takav da se misli da je za djecu dovoljno samo da se igraju i zabavljaju, djeca će lahko ispuniti ta očekivanja, ali će svoje zadatke raditi s prigovorom ili ih, pak, odbijati. Ukoliko roditelji vjeruju da će im djeca uvijek biti sebična, djeca će to veoma lahko prepoznati. Jedan od najsigurnijih načina da odgojite egoistično, sebično i pasivno dijete jeste da imate mala očekivanja od njih. Međutim, ukoliko je svjetonazor takav da smatraju da svako, bez obzira na dob, treba doprinositi dobrobiti svih ljudi, onda će njihova djela, ponašanja, stavovi i očekivanja to i reflektovati, a djeca će naučiti vrijednost odgovornosti.

Želimo odgojiti djecu koja će uspjeti u budućnosti. Djeca koja se nauče biti odgovorna bit će manje zavisna o drugima, i kada odrastu, najčešće preuzimaju odgovornost za sve što čine. Odgovornost je nešto što se može naučiti, te je djeci potrebno obezbijediti sredstva da nauče i usvoje ovu osobinu.

Djecu treba podučavati odgovornosti veoma rano. Djeca koja se odgajaju u nesavjesnoj

okolini propuštaju priliku da nauče šta je to odgovornost. S druge strane, neki roditelji odu predaleko u nastojanju da djeci obezbijede sigurnu okolinu. Ovi roditelji ne dopuštaju djeci da osjete posljedice svojih loših postupaka i nedoličnog ponašanja. Ovi roditelji svoju djecu učine previše ovisnom i neodgovornom. Stoga njihova djeca odrastaju sa pogrešnom percepcijom i shvatanjem svijeta. Oni naime misle kako im "svijet duguje" i to im je životni stav. Međutim, pravilno je shvatati da će se "svijet prema meni odnositi kao prema odgovornoj osobi ukoliko se ja prema njemu budem ponašao odgovorno."

Djeca ne mogu biti odgovorna ukoliko ne znaju kako da nešto učine, i ne mogu saznati ukoliko ne nauče. Podučavanje i trening presudni su u odnosu između roditelja i djece. Odgovornost je i stav i vještina. Djeca neće pospremiti svoje igračke sve dok ih ne naučimo da to učine. Kao odrasli ljudi, neće znati da vrate posuđenu stvar ili da na vrijeme stignu na posao, dok ih neko tome ne pouči. Najbolji način kako da roditelji nauče svoju djecu odgovornosti jeste da idu korak po korak, odnosno dan za dan.

Počnite dok ste mladi

Male grančice i mladice postat će jake ako im vi pomognete.
Ako to ne učinite, od njih će nastati samo korov i suhe kore.

(ARAPSKA PJESMA)

Kod djece se nikako ne smiju poticati lijenost i nemar. To se najbolje izbjegava davanjem određenih zadataka i odgovornosti djeci dok su još tinejdžeri. Međutim, njima je potrebno dati malo više odgovornosti osim povremenog ili sedmičnog pranja suđa, ili, pak, iznošenja smeća iz kuće. Ukoliko to ne budemo radili i djecu učinimo neodgovornom, ona će se jako teško snalaziti u situaciji kada treba da rade četrdeset sati sedmično, ili pak da idu na fakultet i ujedno rade. Marljivost i odgovornost su neophodne komponente produktivnog i uspješnog čovjeka.

Djecu treba podučavati navedenim osobinama prije nego što krenu u školu. Kada očekujete novu bebu, djeci je potrebno kazati: "Sada ćemo se zabavljati s malom bebom i brinuti se za nju." Oni će biti uzbuđeni da učestvuju u ovom posebnom projektu. Djeca mogu mnogo pomoći kada je riječ o brizi oko male bebe, ona mogu donijeti čiste pelene, odložiti bebinu prljavu odjeću, te pokupiti igračke koje beba razbaca. Lijepim razgovorom, uključivanjem i

interakcijom, podučite djecu da je privilegija da radite zajedno i da služite drugima. Tajna se krije u "aktivnom angažmanu u raznim aktivnostima". Umjesto da samo posmatraju svoje roditelje, potrebno je da djeca pomažu.

Prilike u raznim razvojnim fazama

NOVOROĐENČE I BEBA KOJA JE TEK PROHODALA

U ovoj fazi dijete propituje granice do kojih idu roditelji. Naprimjer, dvogodišnje dijete nauči da više puta baci igračku da bi privuklo pažnju roditelja, zatim nauči da baci igračku kada je ljuto, te potom nauči da baca stvari da bi provociralo starije. Veoma je korisno da u ovoj fazi granicu uspostavljaju roditelji, te da se ne dopusti da to čini dijete. Ukoliko ono jednom baci igračku, roditelj je može pokupiti i vratiti djetetu. Međutim, ukoliko dijete namjerno iznova baca igračku, onda je potrebno igračku odstraniti. Na taj način, dijete će shvatiti da se loše ponašanje ne nagrađuje.

Kada bebe počnu hodati, one nauče određene radnje kojima testiraju strpljenje i granice svojih roditelja. U ovoj fazi, djecu je potrebno naučiti da loše ponašanje ima svoje posljedice. Ako roditelji kažu: "Ukoliko ne prestaneš to raditi, ići ćemo kući", onda treba da to i učine. Ukoliko roditelji budu ozbiljni kada je riječ o onome što kažu ili čime zaprijete djetetu, ono će ih bolje slušati.

RANO DJETINJSTVO

U ranom djetinjstvu djecu treba naučiti da se brinu sama za sebe. Oni se mogu češljati, prati zube, zavezati svoju obuću i počistiti iza sebe. Ukoliko maloj djeci date neke sitne zadatke u kući i oko kuće, oni će graditi samopouzdanje i pojačat će osjećaj da doprinose porodici. Djeca koja odbijaju uraditi zadatke, treba da znaju da za to postoje posljedice. Ukoliko neko ne završi svoj zadatak, ne može ići prijateljima ili se igrati, gledati televiziju, ili

pak raditi nešto što ga "zabavlja". Kada se svi zadaci obave, djeca mogu raditi ono što žele.

ŠKOLSKO DOBA

Kako djeca rastu, tako treba povećavati njihove odgovornosti. Ukoliko djeci odredite određeni mjesečni iznos u novcu, to će im pomoći u jačanju samopouzdanja. Djecu treba nagraditi ukoliko su odgovorna. Potrebno je dati više novaca ukoliko se dijete više brine o kućnom ljubimcu, ukoliko dobro uči u školi. Nadalje, djeca treba da znaju da roditelji o njima misle sve najbolje, i da ih čini sretnim to što su njihova djeca odgovorna. Ukoliko djeca ne uče dobro u školi, ili ne pomažu u kući, potrebno je otkriti uzrok tog problema. Djeca inače bolje rade kada znaju gdje su tačno postavljene granice. Ukoliko ne pratimo uspjeh djece u školi ili kod kuće, ona neće ispuniti naša očekivanja. Stoga je dobro da djeca imaju određeni osjećaj odgovornosti za svoje ponašanje i svoja djela, a za to je potrebna prikladna atmosfera u porodici. Djeca imaju pravo i pogriješiti i uspjeti.

Djeca koja se nalaze u predtinejdžerskoj dobi najagresivnije su izložena pritisku vršnjaka. Ona djeca koja su odgojena u porodici u kojoj se učilo o odgovornosti izbjegavat će problematična ponašanja i neće popustiti pred negativnim utjecajem vršnjaka. Jako je bitno da je komunikacija između roditelja i djece uvijek otvorena kako bi djeca mogla iskazati svoje strahove pred roditeljima koji, pak, na taj način mogu otkriti kako im se djeca osjećaju.

TINEJDŽERI

Tinejdžeri se nalaze pred bezbrojnim prilikama da donesu pogrešnu odluku. Tinejdžer koji razlikuje šta je dobro, a šta loše, te koji zna da loše ponašanje ima svoje posljedice, najvjerovatnije će donijeti prave odluke u svom životu.

Tinejdžerima treba ugraditi osjećaj odgovornosti. Ukoliko je temelj odgovornosti već uspostavljen, roditelji će bolje i lakše razmotriti budućnost djece kroz razgovor s njima. Djeca treba da znaju da je odgovornost ključna stvar za uspjeh. Pomozite svojoj djeci da odrede ciljeve koje će ispuniti u svom životu.

RANO PUNOLJETSTVO

Ukoliko ste djecu podučili odgovornosti, ona će u ovoj fazi biti neovisna i pouzdana da nastave svoj život izvan porodice. Oni roditelji koji su svoju djecu učinili ovisnim o porodici i starijima, vidjet će da se njihova djeca nikada neće razdvojiti od njih. Naime, takva djeca, odnosno sada odrasle osobe, ostaju ovisna o roditeljima, što ih spriječava u osamostaljivanju. Odrasle osobe koje nikada nisu naučile posljedice negativnog ponašanja i djelovanja naći će se u veoma teškim situacijama, ali će uvijek gledati da nekoga ili nešto drugo okrive. Za ovako neodgovorne odrasle osobe odnos s drugima uvijek će predstavljati veliki izazov.

Principi koji se moraju razvijati

NEKA RAD BUDE ZABAVAN

Mala djeca koja još nisu pošla u školu vjeruju svemu što im kažu roditelji, pa ih, stoga, roditelji treba da nauče da je rad zabavan. Roditelji mogu napraviti igru od toga da se pospreme igračke ili da se unese povrće u kuću. Ukoliko budemo činili tako, djeca će, kada postanu tinejdžeri, biti veoma korisna, odgovorna i marljiva kako u kući, tako i van nje. Roditelji moraju paziti šta govore u prisustvu djece. Ukoliko djeca čuju riječi: “Mama bi

se igrala i zabavljala a tobom, ali sada mora raditi", roditelji šalju poruku da je rad nezabavan, negativan i nepoželjan. Umjesto toga, majka može kazati: "Možemo se zajedno zabavljati dok ja čistim pod. Možeš držati neku kantu ili posudu za mene. Šta misliš hoće li to biti zabavno?"

Naučite djecu da su svi poslovi lijepi i da se ne treba stidjeti rada u kući ili u vrtu. Veoma je bitno prenijeti poruku da je svaki rad privilegija, a ne pravo. Roditelji treba da s djecom dijele blagodati fizičkog rada. Treba pomisliti šta ukoliko ne budu mogli raditi te poslove usljed bolesti ili nekog hendikepa, ili pak nedostatka vremena ili sredstava? Svako treba biti svjestan blagodati zdravoga tijela. Roditelji ne treba da propuste priliku da na svoju djecu prenesu entuzijazam za fizički rad i odgovornost.

Roditelji treba da vrijeme rada učine zabavnim. Treba da pjevaju pjesme, ispričaju umjesnu šalu ili započnu interesantan razgovor. Radosna atmosfera doprinosi dječijem stavu o radu i odgovornosti. Ukoliko cijela porodica može uskladiti radno vrijeme i vrijeme za igru, to će odstraniti osjećaje mrzovolje kod djece koja obavljaju zadatke, dok se drugi igraju. Ukoliko treba urediti dvorište, mnogo je ljepše i veselije kada to čini cijela porodica.

RADITE ZAJEDNO

Roditeljima mnogo može koristiti ukoliko koriste riječ "mi" dok odgajaju djecu. Naprimjer, roditelji treba da kažu: "Mi uvijek stavljamo prljavu odjeću u korpu, ovako, a ne ostavljamo je na podu." Djeca vole da budu uključena, te ih korištenje riječi "mi" podstiče da se lijepo ponašaju i bez držanja posebnih lekcija o tome. Umjesto da djetetu kažemo "Počisti svoju sobu", treba da kažemo: "Hajdemo zajedno srediti tvoju sobu."

Djeca najbolje uče i razvijaju osjećaje odgovornosti kada rade zajedno s roditeljima.

"DESET PRAVILA" RADA U DVORIŠTU

Kada god djeca izađu napolje, treba im dati deset malih zadataka prije nego što počnu s igrom. Ovo može podrazumijevati kupljenje kamenčića, trave, uvehlih cvjetova ili lišća. Umjesto toga, dijete može imati jedan veliki zadatak poput zalijevanja vrta ili grabljenja. Ovo će im pomoći da se uvijek brinu o imovini koju imaju.

Roditelji treba da podstiču djecu da sade i brinu se o svojim biljkama, voću i povrću.

Jedan Libijac objasnio mi je da je svoju bašču podijelio u šest redova. Po jedan red za svako od njegove djece. Ukoliko je njegova supruga trebala neko povrće za ručak, ona bi zamolila djecu da joj donesu krompire, paradajz ili nešto čega ima u bašti. Na taj način bašča je uvijek bila lijepo uređena i konačno su prestale svađe o tome ko i kada treba raditi u njoj.

SYLVIA HUNT

Ona se osjećaju voljenom te odgovorno rade zajedno s roditeljima koji im u svemu pokazuju ljubav i poštovanje. Sve ovo kod njih stvara pozitivan stav prema poslu kasnije u životu.

Potrebno je da djeca koja još nisu pošla u školu imaju pravo da sama nešto odaberu. S druge strane, dijete nekada mora čuti i riječi: "E, ovo ćeš ti uraditi." Nemojte svoju djecu učiniti lijenom na način da im dopustite da rade samo ono što oni sami žele. Važan dio odgovornosti jeste naučiti da se uradi ono što je potrebno bez obzira na to kako se osjećamo. Roditelji treba da budu i čvrsti i puni ljubavi u isto vrijeme.

GRADITE ODGOVORNOST POSTEPENO

Jedna od uobičajenih roditeljskih pogrešaka jeste da se djeca puštaju da se samo igraju, bez ikakvog rada ili obaveza, sve dok ne dospiju u "razumno doba". A kada to vrijeme nastupi, odjednom se pojavi jako mnogo posla, te veliki broj odgovornosti. Pomozite djeci da postepeno preuzimaju poslove i odgovornosti iz godine u godinu. U nekim zemljama u razvoju, od djece se očekuje, posebno od djevojčica, da čuvaju bebe, donose vodu i pomažu u svim kućnim poslovima. Djeca u dobi od osam godina već se šalju da rade kao sobari ili sobarice, odnosno kao kućni pomoćnici.

Dijete nema nikakvih obaveza, a već kao devetnaestogodišnjak radi četrdeset sati sedmično. Stoga je roditeljski zadatak da odgovornost grade postepeno. Djeca koja se naviknu na povećavanje stepena odgovornosti bolje će se naviknuti na puno radno vrijeme kada odrastu.

S rasporedom možete početi u predškolsko doba, i tada zadaci mogu biti odlaganje prljavog veša u korpu i sređivanje igračaka. Potom se polahko mogu dodavati drugi zadaci koji odgovaraju uzrastu djece. Djeca mogu pripremiti stol za ručak ili večeru, pospremiti krevet, pomoći oko čišćenja suđa, brinuti se o ljubimcima, spremati oprani veš, te im u tome, ukoliko je potrebno, treba malo pomoći. Tako, na postepen način svake godine mogu se uvoditi novi zadaci ili odgovornosti. Tinejdžeri mogu u potpunosti preuzeti brigu oko pranja veša ili suđa, svakako braća i sestre treba da se u tome izmjenjuju. Oni mogu kositi travu, uređivati živu ogradu i paziti na svoju mlađu braću i sestre. Nadalje, tinejdžeri mogu povremeno raditi ili pak volontirati u svojoj društvenoj zajednici.

NE PRIHVATAJTE STAV: "TO NIJE MOJ POSAO."

Djecu treba podučavati da cijela porodica treba podijeliti i nositi odgovornosti. Djeca koja se često zalažu za "fer odnose i poslove" često nisu svjesna da je smisao odgovornosti da pomognemo drugima. Ukoliko je fokus uvijek ko je više pokupio grančica ili lišća, ili ko je više suđa oprao, djeca zapadaju u atmosferu

takmičenja i gube osjećaj i svijest o porodičnoj harmoniji. Potrebno je da roditelji u porodici izgrađuju mentalitet timskog rada. Oni mogu kazati svojoj djeci: "Kada se pospremi stol i očisti suđe, možemo svi zajedno pogledati film ili otići u park." Ili, pak, mogu predložiti da ukoliko se uradi neki težak posao po danu, navečer treba zajedno pojesti sladoled ili kokice. Nadalje, može se predložiti da

nakon nekog velikog čišćenja cijela porodica ode na neko posebno putovanje.

Grupne nagrade potiču harmoniju, timski rad i unapređuju osjećaj odgovornosti. Kada se neko dijete razboli, ostali članovi mogu se zamoliti da urade posao za njega. Veoma je bitno djecu podsticati da jedni druge pomažu i rade zajedno kako bi svi lakše podnijeli teret. Starija djeca treba da pomažu mlađoj braći i sestrama oko domaće zadaće, a mlađi treba da pomažu starijima oko njihovih dnevnih zadataka.

Praktični savjeti

- Nemojte zatrpavati djecu sa previše zadataka. Roditelji treba da uzimaju u obzir dječije sposobnosti i njihov temperament, te da im daju zadatke koje oni mogu uspješno okončati. Uspjeh i nagrade motiviraju djecu, te oni žele uraditi još više, dok, s druge strane, previše zadataka može dovesti do neuspjeha i gubitka motivacije.
- Očekujte da djeca budu odgovorna. Očekivanja roditelja motiviraju djecu. Kada im roditelji dodijele neki zadatak, potrebno je i porazgovarati o vremenu kada to treba uraditi i završiti. Nakon toga treba pustiti djecu da rade, te pretpostaviti da će oni sve uraditi u zadatom i prihvatljivom vremenskom periodu. Neka djeca svoje zadatake urade bez vašeg nadzora i gledanja ili, pak, vašeg stalnog nagovaranja ili opominjanja. Ukoliko djeca ne uspiju na vrijeme završiti zadatak, roditelji treba da priteknu u pomoć.
- Nikada ne nazivajte dijete "neodgovornim". Čak i u situacijama kada dijete uradi nešto potpuno neodgovorno, poput odlaska u kino kada su obećali drugim prijateljima da će im pomoći oko zadaće i učenja za ispite, roditelji treba da se suzdrže od negativnog označavanja i prozivanja djece. Ukoliko je dijete zaboravno, roditelji ne smiju koristiti fraze poput one "da ti glava nije na ramenima i nju bi zaboravio". Ovakvi i slični komentari obeshrabruju djecu i vrijeđaju ih. Treba se označiti ponašanje, a ne osoba.
- Djeci je potrebna pomoć da organiziraju svoje vrijeme i raspored. Pokažite im kako da izračunaju koliko im vremena treba za domaću zadaću, ili, pak, koliko im je sedmično potrebno novaca. Pomozite djeci da sebi izrade raspored za vrijeme nakon škole. Potrebno ja da im pokažemo koliko im je malo vremena potrebno da urade svu domaću zadaću i okupaju se, te koliko im mnogo vremena ostane za igru i zabavu izvan kuće.
- Zadatke treba podijeliti u više manjih. Kada djeci zadate da napišu neki članak, roditelji unaprijed mogu odrediti koliko je vremena potrebno da odu u biblioteku ili određenu materiju istraže na internetu. Djeca treba da ove zadatke razlože na manje cjeline i naprave plan kako da dovrše svaki dio, odnosno cjelinu.
- Roditelji ne smiju raditi domaću zadaću svojoj djeci. Začuđujuće mnogo

roditelja pada u zamku da rade domaće zadatke umjesto svoje djece. Trebalo bi da rade zadaću s djecom, a ne umjesto njih. Djeci treba kazati da je domaća zadaća njihova odgovornost, a ne posao roditelja, te da djeca sigurno mogu sama uraditi domaću zadaću ukoliko se iskreno potrude. Međutim, ponekad je djeci potrebna mala pomoć, pa im treba pomoći u razumnoj mjeri.

- Djeca treba da nauče preuzimati odgovornost za svoje propuste i greške. Roditelji nikako ne treba da ih u tim prilikama štite ili pravdaju.
- Djecu treba podučiti kako da upravljaju novcem. Ne bi trebalo da troše više od onoga što imaju, bilo da se radi o džeparcu, poklonu od djeda i nane, ili zarađenom novcu. Nedopustivo je da djeca posuđuju novac kada žele, te da vrate kada budu imali više novaca. Ovo predstavlja loš način odgajanja. Umjesto toga, trebalo bi da sačekajui dok ne skupe dovoljno novca, a ne da žure te posude kako bi istog trena mogli imati nešto što požele. Djecu koja rade treba podučiti da odvajaju dio zarađenog novca sa strane za pomoć drugima i za ličnu ušteđevinu. Kada djeca odrastu, roditelji im mogu pomoći savjetima kako da upravljaju novcem, šta da rade s ušteđevinom i gdje da ulože svoj novac. To je idealna prilika da se djeci objasni da je kamata zabranjena Svetom knjigom, te da se poduče islamskom bankarstvu.
- Podstičite djecu da sebi pronađu posao u skladu sa njihovom dobi i mogućnostima. To može biti neki volonterski rad, ljetni posao ili nešto nakon škole. Roditelji koji imaju biznis ili vode neku kompaniju, prodavnicu, restoran ili farmu treba da djecu podučavaju da im pomažu u poslu od ranog djetinjstva. Tako će djeca naučiti da stižu na vrijeme, da budu ljubazna bez obzira šta osjećaju i da učine sve da bi ispunili svoje dužnosti.

Opći savjet

- Djecu ne treba podučavati kada su umorna ili gladna.
- Kritika je otrov kada se kombinuje s podučavanjem.
- Odgovrnost iziskuje strpljivost.

Baš kao u stvarnom svijetu... premda roditelji ne mogu otpustiti svoju djecu!!!

Neodgovorno ponašanje apsolutno je neprihatljivo u radnoj sredini. Svi uposlenici znaju svoje dužnosti i od njih se očekuje da u određeno vrijeme ispune zadatke ili im prijeti otkaz. Iako roditelji ne mogu dati otkaz i otpustiti svoju djecu, oni ih mogu usmjeravati, savjetovati i odgojiti da budu odgovorna.

Postoje dani kada djeca ne mogu uraditi svoje zadatke i posao, jer su proveli noć kod prijatelja, nisu spavali ili su bili na putovanju. Međutim, kao i u pravom poslu, oni mogu zamoliti da imaju slobodno jutro ili slobodan dan, i to je potrebno učiniti unaprijed. Oni ne mogu doći roditeljima na kraju dana i kazati: "Danas mi je trebao slobodan dan jer sam sinoć do kasnih sati bio na nekoj zabavi."

Vežite privilegiju za odgovornost: Primjeri

Mnoga djeca vjeruju da imaju svako pravo da uživaju u svim pogodnostima koje imaju, pa se čini da su roditelji stvoreni da im služe. Ova djeca kasnije imaju problema s prihvatanjem odgovornosti kada odrastu i otisnu se u život. Jedna porodica ima godišnji ritual. Svake godine jedno dijete dobija jednu privilegiju i jednu odgovornost, i privilegija je vezana za odgovornost. Djeca s roditeljima razgovaraju o izborima, te se na kraju svi posvete odabranim odgovornostima i privilegijama na najozbiljniji način.

Prvi primjer: Vaša kćerka želi mačku nekoliko godina. Složila se da jednom sedmično brine o maloj bebi. Za ovaj zadatak ona će imati privilegiju da posjeduje mačku, premda se dodatno sama mora starati o mački. Također, treba joj kazati da će joj mačka biti oduzeta ukoliko se ne bude brinula o njoj.

Dakle, roditelji treba da odrede jasne posljedice kojima vodi loše ponašanje. To znači da se djeca neće moći brzo i lahko izvući. Roditelji najčešće zaprijete, a potom dopuste da se dijete izvuče bez posljedica. Jedan od najboljih načina da se dijete nauči odgovornosti jeste da ono osjeti razumnu posljedicu za neodgovorno ponašanje. Ukoliko su posljedice razumne i primjerene, dijete to neće zaboraviti i sljedećeg puta neće postupiti neodgovorno. Nije dobro da roditelji umjesto djeteta plaćaju saobraćajnu kaznu (npr. za pogrešno parkiranje) ako u je ono dobilo.

Drugi primjer: Zamolili ste sina da kupi mlijeko u prodavnici kada se bude vraćao iz škole i on to zaboravi. Umjesto da majka žuri u prodavnicu, ona će postaviti večeru bez mlijeka, a sljedećeg jutra sin neće imati sa čim da jede svoje zobene pahuljice.

Treći primjer: Vaša kćerka nekoliko puta zakasni na školski autobus uprkos tome što je majka probudi na vrijeme. Svaki put majka je mora odvesti do škole, i te prilike treba iskoristiti da joj da lekciju o važnosti stizanja na vrijeme i tačnosti.

Međutim, bolje će biti da je majka ne odvozi, nego da kćerka pješice ode u školu. Ukoliko je to nesigurno, majka treba kazati kćerki da će je odvesti kasnije, kada obavi neke kućne poslove. Kćerki će biti neprijatno da dođe tako kasno u školu, te će joj to biti prilika da popravi svoje ponašanje, jer greške uistinu nekada budu najbolje prilike za učenje.

Nema nikakvog smisla da se roditelji pretjerano uzbude i iznerviraju, jer se svađom rijetko šta ostvari, odnosno zbog nje se svi osjećaju samo gore. Umjesto toga, potrebno je iznaći načine kako da se riješi situacija, jer djeca neće ništa naučiti iz galame i prepirke, a ukoliko je izbjegnete i vi ćete se kao roditelji osjećati bolje.

Četvrti primjer: Red je na vašega sina da napravi večeru. On je zaboravio i ostao dokasno u školi igrajući nogomet. Došao je kući veoma kasno. Umjesto da vičete na njega, ili sami počnete večerati, treba da ga dočekate i kažete: "Šta sad da radimo? Imamo problem?" Možda će sin odlučiti da napravi kuhana jaja ili da spremi neke brze sendviče, a može pokušati da zamijeni svoj red s onim ko je sutra navečer zadužen za večeru. Ono što je mnogo bitnije od spravljanja bilo čega za večeru jeste to da će vaš sin biti motiviran da ovaj zadatak shvati mnogo ozbiljnije.

Neka djeca zapadaju u zamku stalnog okrivljivanja nekog drugoga, ili pak nekih okolnosti za svoje propuste. Međutim, na taj način samo sebi uskraćuju prilike da postani najbolji što mogu. Roditelji mogu razmisliti o situacijama u kojima su, poput svoje djece, odbijali prihvatiti potpunu odgovornost. Obično, roditelji u ovakvim situacijama budu jako razočarani zbog dječije neodgovornosti.

Djeca ponekad osjećaju da im roditelji uvijek govore šta da urade. Razlog tome može biti i dječija neodgovornost ili nepostojanje želje da preuzmu potpunu odgovornost. Djeca moraju imati incijativu i pokretati stvari, pretvarati negativno u pozitivno, te će na taj način roditelji prestati da im uvijek kazuju šta da urade. Kur'an navedene radnje i posljedice definira u sljedećim ajetima:

> *Onaj ko bude uradio koliko trun dobra – vidjeće ga, a onaj ko bude uradio koliko trun zla – vidjeće ga.* (Kur'an, 99:7–8)

Odgovornost i savjesnost spadaju u osnovne principe kojima moramo podučiti našu djecu. U sljedećem poglavlju razmatrat ćemo koncept nezavisnosti koji je također nužan kako bi se u potpunosti shvatio pojam odgovornosti.

Naučite djecu da dijele
kućne poslove i budu odgovorni za njih.
Možda će biti razočarani ako ne uspiju,
ali će sigurno izgubiti i propasti
ukoliko to ne pokušaju.

Aktivnosti

AKTIVNOST 57: BOG POSMATRA SVE LJUDE

Neka djeca pročitaju sljedeće događaje i neka daju svoj komentar.

a. Na jednom ljetnom kampu za djecu pored stola za večeru stajao je natpis: "Uzmite smo jednu jabuku, Bog vas posmatra." Na kraju reda nalazili su se kolači pored kojih nije bilo ovakvog znaka. Jedno dijete napisalo je poruku i stavilo je pored kolača: "Uzmite kolača koliko god hoćete, jer je Bog zauzet posmatranjem jabuka." (Pastor Pete Martin, na ramazanskom prijemu u Međunarodnom institutu za islamsku misao, oktobar 2007)

b. Kada je halifa Omer ibnul Hattab vidio da jedan trgovac vara, on je pozvao telala da javno oglasi sljedeće pravilo: "Ko god nas vara nije od nas. Nije dozvoljeno dodavati vodu u mlijeko prije nego što ga prodate." Nakon ovog događaja u jednoj kući u Medini tekao je sljedeći razgovor. Majka je kazala kćerci: "Kćeri, dodaj vode u mlijeko da zaradimo više novca." Kćerka je ljubazno kazala: "Zar ne znaš da je halifa Omer, r.a., danas javno obznanio da je dodavanje vode u mlijeko prije prodaje zabranjeno?" Majka je povikala: "Učini kako sam ti kazala, niti Omer niti telal ne mogu nas vidjeti." Kćerka je potom kazala: "Kako da se vladaru pokoravam javno, a da ga varam potajno? Ukoliko nas Omer ne vidi, uvijek nas vidi Omerov Gospodar!"

AKTIVNOST 57: BOG POSMATRA SVE LJUDE

Odgovorite na sljedeća pitanja i potom razmislite o navedenim komentarima:

Vaš dvanaestogodišnji sin igrao je košarke u dvorištu, te je jako udario loptu i razbio prozor komšiji.

a. Nazvat ćete komšije telefonom da im kažete da ćete platiti štetu i kaznit ćete sina.
b. Kazat ćete sinu da ode do komšije i objasni šta se desilo, da to nije učinio namjerno, te da će on platiti popravku. Vi ćete platiti popravku i smanjiti džeparac vašem sinu u iznosu popravka.
c. Kazat ćete sinu da ode do komšije i objasni šta se desilo, da to nije učinio namjerno, te da će on platiti popravku od svoje ušteđevine, ili će zaraditi novac da bi mogao odmah platiti popravku.

KOMENTAR: Ovo je savršena prilika da sina podučite da prihvati odgovornost za svoja djela i ponašanje, i to bez velike ljutnje ili nekog posebnog kažnjavanja. Ukoliko odgovorite:

a. Ako vi pozovete komšiju, sin neće ništa naučiti, osim da će ga uvijek neko štititi u kriznim situacijama. Zašto da ga kaznimo? To je bio nesretan slučaj.
b. Dobar prvi korak jeste da pošaljete sina do komšije da se izvine i prizna da je razbio prozor.
c. Odlično! Ovako će vaš sin preuzeti PUNU odgovornost za svoj postupak. Ova metoda bolja je od prethodnog.

POGLAVLJE 19

Podučavanje nezavisnosti

- Sjedinjene Američke Države i odrastanje djece koja zavise od roditelja **374**
- Jedan mit **376**
- Postignuća koja odgovaraju uzrastu **377**
- Neka tek prohodale bebe nađu svoj put **378**
- Strah od razdvajanja: Kako riješiti nametljivo ponašanje **378**
- Tinejdžeri – Stvarnost **379**
- Utjecaj roditeljskog stila: Autoritativnost naspram moći **381**
- Vještine kojima se gradi samostalnost kod djece **383**
- Savjeti za roditelje **387**
- Savjet naspram samostalnosti: Kćerka i majka **389**
- Šta ako se roditeljima ne sviđaju prijatelje njihove djece **392**
- Pomaganje djeci da donesu odluke koje podstiču samostalnost **392**
- Koraci prilikom donošenja odluka **393**
- Aktivnosti 59-61 **394**

Sjedinjene Američke Države i odrastanje djece koja zavise od roditelja

Roditelji u Sjedinjenim Američkim Državama i dalje previše očekuju od svoje djece. Kao društvo, nisu uspjeli pripremiti djecu da napuste svoj dom i postanu nezavisni.

Kada govorimo o ovoj temi, nailazimo na jednu veliku ironiju. Iako roditelji danas nesumnjivo žele da im djeca budu sretna, način na koji odgajaju djecu veoma je pogrešan. Ustvari, suprotno željama, formula odgoja djece najčešće je recept za nesreću Djeca nisu osposobljena da budu nezavisna i samostalna, jer se to od njih ne očekuje. Za blagostanje djece, roditelji troše sve više kako na finansijskom, tako i na emocionalnom planu. Oni su iskreni u svojoj predanosti i posvećenosi, nastoje da urade dobar posao i da djeca ostvare najveće ambicije.

"Super roditelje" možemo prepoznati na dva načina: po onome šta čine za svoju djecu i po onome šta pružaju svojoj djeci. Tipično, ovi roditelji čine sve da djeci osiguraju sve, te da ona iskoriste sve prilike koje im pružaju. Roditelji dječije sobe farbaju zanimljivim bojama, kupuju im najrazličitije edukativne igračke i uređuju njihov prostor najljepšim porukama. Za sve to odvajaju jako mnogo novca. Naravno, roditelji u svemu slušaju stručnjake za razvoj djeteta, pa im prema njihovom savjetu određuju veličinu sobe, upisuju djecu na časove gimnastike, šalju ih u najskuplje škole i vode na profesionalne treninge fudbala od četvrte godine. Roditelji žrtvuju svoje vrijeme, prijateljstva i lične interese, a ponekad i intimni život Nadalje, oni pristaju da potpuno reorganiziraju svoj privatni život kako bi se posvetili obrazovanju i napredovanju svoje djece. Najvažnije od svega ovog, ovi roditelji koriste svaku priliku da izgrade samopoštovanje kod djece, hvaleći ih kako su pametni, jaki, talentovani, umjetnici i lijepi. Nadalje, oni pripremaju rođendanske zabave kao da je riječ o prinčevima i princezama. Čak i kad se djeca razmaze, roditelji im kupuju poklone i ispunjavaju svaku njihovu želju.

Ovi roditelji nikako ne žele da im djeca budu lišena bilo čega. Nažalost, i pored najboljih mogućnih namjera, ovakvi postupci ne vode uvijek uspjehu, štaviše, nekad proizvedu potpuno suprotan efekat. Najveća nesreća i promašaj je to da od djece ne očekujemo da će napustiti dom niti ih pripremamo da iskuse nezavisnost.

Mnogi roditelji današnje djece u Sjedinjenim Američkim Državama odgajani su na drugačiji način od njih. U njihovo vrijeme, djeca su se družila s djecom, a roditelji s roditeljima. Majke su imale običaj reći djeci: "Nemoj me zvati i uznemiravati, osim ako ne krvariš." Djeca su najviše igrala sportske igre nakon škole, a ne vikendima, te roditelji nisu dolazili na svaku utakmicu. Dječije školovanje uglavnom se prepuštalo učiteljima.

DA LI MISLIMO NA ZAVISNOST ILI MEĐUZAVISNOT?

Podučavanje djece da budu nezavisna ne znači istovremeno da oni moraju u potpunosti prekinuti veze sa svojim roditeljima. Između članova porodice treba postojati sloboda i međusobna zavisnost.

Roditelji nisu toliko brinuli da li su im djeca sretna, nego su se birnuli da li su oni sretni.

Kada su današnji roditelji u Sjedinjenim Američkim Državama bili djeca, porodice su bile veće, kuće su bile manje i bilo je mnogo manje životnih pomagala. Mnoga su djeca već u srednjoj školi povremeno radila, te su se sama izdržavala za vrijeme studija. Oni su dobijali auta samo onda kada su ih sami mogli kupiti. I roditelji i djeca smatrali su da postaju i finansijski nezavisni onda kada završe srednju školu i fakultet, te nađu sebi posao. Ova pretpostavka dovela je do nezavisnosti djece.

Današnji roditelji isuviše mnogo brinu o tome da im se djeca osjećaju dobro, pa često i zaborave da ih nauče da budu dobri. U današnjem odgoju ne postoji dovoljno naglaska na tome da djeca treba da budu dobri ljudi, koji misle i na druge ljude, a ne samo na sebe. Djeci kojoj se daje previše imaju manje empatije za druge ljude, i previše se brinu samo o sebi i svojoj dobrobiti. Razmažena djeca veoma su loši cimeri i još gori supružnici. Kada ovakva djeca odrastu, roditeljski posao ne biva završen. Oni, naime, zahtijevaju još više i vrijeme je da roditelji kažu: "Ne!", ali da pritom to misle ozbiljno i da se pridržavaju toga. Međutim, roditelji žele da im djeca budu sretna bez obzira na sve. Oni, također, vjeruju da će njihova djeca biti sretnija što im više pruže. Posljedica svega toga jesu neodgovorna i veoma zavisna djeca, s jedne strane, te nezadovoljni roditelji, s druge strane. Roditelji, naposljetku, postanu bolesni i bez ijedne ideje šta da učine kako bi popravili situaciju.

Ovaj fenomen, nažalost, raširen je u većini porodica. Djeca u Sjedinjenim Američkim Državama, iz svih slojeva društva, smatraju da su njihovi roditelji jedini izvor novca. Mnogi roditelji štede novac i žive skromno, a sve da bi što više dali svojim sinovima i kćerkama. Međutim, ta djeca nauče samo da budu previše zavisna od drugih i da previše troše.

Veoma bitno razgraničenje između "sebe" i "drugih" postaje nejasno, kada se roditelji neprestano trude da djeci pomažu kako bi ona ostvarila svoje ambicije. Na kraju, samo se dječije sposobnosti umanje i blokiraju. Prikladna pomoć roditelja svakako je potrebna i važna. Međutim, čak i u slučajevima mentalnih i fizičkih oboljenja, pogrešno je djeci previše pomagati i tretirati odraslu djecu kao bebe. Ponekad djeca u situacijama pretjerane brige roditelja idu do te granice da pitaju: "Šta sad da obučem?" ili "Da li da se vjenčam s ovom osobom?" Oni kojima se u mladosti daje previše postanu osobe koje preziru ulogu svojih roditelja u njihovim životima, čak i onda kada je oni sami zatraže.

Kada treba ugristi ruku koja te hrani?
Samo onda kada te spriječi da se sam nahraniš!

NEKE SE MAJKE UPUŠTAJU U "NEMOGUĆU MISIJU".

ONE ŽELE ZAŠTITITI VOLJENO DIJETE OD SVAKOGA I SVAČEGA ŠTO BI IH MOGLO POVRIJEDITI ILI RAZOČARATI.

TO JE USITINU NEMOGUĆA MISIJA!

Jedan mit

SLUČAJ UPLAKANIH BEBA

Prema psihologu Jeffryju Simpsonu, "ukoliko ste nesigurni u prvoj godini, mnogo je vjerovatnije da ćete imati negativne emocije prema roditeljima kada vam bude dvadeset i jedna godina" (*The Washington Post,* 2007)

Simpson i njegove kolege pažljivo su posmatrali sedamdeset i osam osoba tokom više od dvije decenije, i to od momenta kada su one bile još bebe. Prema Simpsonu, istraživanja su pokazala da sigurno dijete "računa na svoje roditelje kada mu treba utjeha", te uči da se okrene prema drugima. Nesigurno dijete "misli da ga roditelji odbijaju", ili "da su mu roditelji nemarni", ili "želi protestovati da bi dobilo pažnju". Ukoliko su djeca nesigurna u dobi od jedne godine, ona mogu veoma lahko odrastati kao slabe i osobe ovisne o drugima. Bebe o kojima se vodila briga i kojima je pružana pažnja u odgoju postaju sigurne, a kasnije lahko postanu nezavisne. Bebe koje su odbačene ili zanemarene postaju nesigurne i imaju manju sposobnost da budu nezavisne.

Uplakane bebe koje se okreću svojoj majci za utjehu trebaju pomoć. Kada se utješe, one nastavljaju istraživati svijet. Kada su emocionalne potrebe supružnika ispunjene, oni osjećaju veliku bliskost. Ljudi koji znaju da će imati pomoć ili utjehu ukoliko nešto pođe loše, mnogo lakše prihvataju izazove i upuštaju se u rizične situacije. Sigurniji pojedinici sposobniji su da se obrate drugima za pomoć i podršku.

Ljudi koji su dovoljno samopuzdani da od drugih zatraže pomoć i oni koji im pruže pomoć postaju istinski međusobno zavisni.

Postignuća koja odgovaraju uzrastu

Djeca mlađeg uzrasta smatraju se nezavisnim i sposobnim onoliko koliko ih tome nauče njihovi roditelji. Djeca uče o slobodi i nezavisnosti kada im roditelji pružaju pomoć i obasipaju ih ljubavlju, kada ih podstiču da otkrivaju svijet, da ovladaju vještinama, kada podstiču njihovu radoznalost i kada im dozvole da imaju izbor prikladan njihovom uzrastu. Kada su roditelji spremni da dozvole djeci da istražuju, oni im šalju poruku da cijene njihov rad i aktivnosti.

Zadaci koje treba da djeca sama obave dovode do osjećaja nezavisnosti. Napori malih beba da podignu glavu, da se okrenu, pužu ili da sjednu predstavljaju značajne korake ka nezavisnosti. Ljubav, naklonost i odgoj pomažu da se ovaj cilj ostvari.

"Ja to mogu sama!"

Naravno, veoma je bitno da djeca budu u sigurnoj okolini kada se počnu kretati. Znatiželjna djeca koja tek prohodaju imaju malo svijesti o svojoj sigurnosti. Njihovu nezavisnost možemo poticati pružajući im nekoliko malih izbora. Neka i bebe koje tek prohodaju imaju osjećaj upravljanja svojim životom, neka oni odaberu priču koju žele,

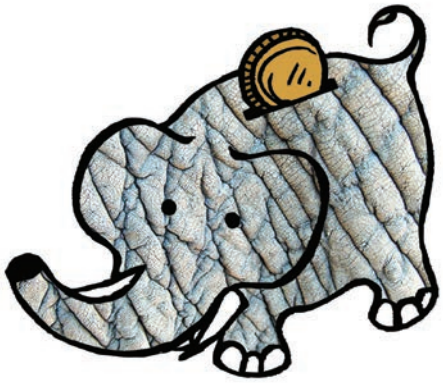

koju pjesmu da pjevaju ili koju odjeću da nose.

Djeca predškolskog uzrasta mogu izraziti mnoge misli, osjećaje i potrebe i ona su spremna da učine velike korake ka nezavisnosti. Djecu koja tek prohodaju treba podsticati da sama spreme svoju odjeću i igračke, da saviju peškire ili da pomognu oko pripremanja hrane. Ovo će im izgraditi osjećaj sposobnosti i nezavisnosti.

Kada djeca krenu u školu, postoje brojne prilike koje olakšavaju stjecanje nezavisnosti. Odluke o prijateljima, školskim prijateljima i igrama predstavljaju njihove dnevne izbore. Kada je riječ o vještinama upravljanja novcem, djecu tome možemo početi podučavati kada malo odrastu u vidu dodjeljivanja džeparca ili određivanja djeteta kao porodičnog bankara. Veoma je bitno poštovati dječije izbore i odluke kada god je to moguće i kada je prikladno. Ukoliko roditelji prepoznaju da im djeca uspješno izvršavaju brojne male zadatke, oni pomažu djeci da upravljaju svojim svijetom i pripremaju ih za prikladan, nezavisan život.

Neka tek prohodale bebe nađu svoj put

Djeca žele da sama probaju neke stvari. Možda će vam biti teško kada se suočite sa situacijom u kojoj dijete želi da nešto učini samo, dok će u drugom momentu biti neprestano obavijeno uz vas, te ga nećete moći nagovoriti da bilo šta uradi samostalno. Sada ćemo navesti nekoliko korisnih savjeta o odgoju tek prohodale djece:

"...učinite sve da kod djece izgradite osjećaj sigurnosti, a to ćete postići ukoliko im podarite jako mnogo ljubavi i pažnje..."

- Odbijanje i neposluh, kada ih stariji nešto mole, predstavljaju želju tek prohadale djece da budu nezavisna.
- Ukoliko dopustite da vas dijete vodi i da samo učini što želi, to će vam umnogome olakšati stvari i spasiti vas glavobolje. Ukoliko se djeca žele vješati roditeljima oko vrata, treba im to dopustiti. Ukoliko, pak, žele da stvari urade na svoj način, a to je prikladno i razumno, treba da im to dopustite.
- Kada dijete ne želi da sluša, dobra taktika je da mu odvratite pažnju. Ponekada djeci treba ponuditi da izaberu nekoliko prihvatljivih stvari da bi dobila osjećaj da upravljaju stvarima.
- Bilo bi dobro da izbjegavate naređivanje i ultimatume. Na taj način samo možete isprovocirati dijete i započeti svađe i prepirke. Najproduktivnije je podučavanje predvođenjem. Čini se da tek prohodala djeca odbijaju svaku kontrolu roditelja, te se žele sama oblačiti i hraniti. Ovo kontriranje u ponašanju sasvim je prirodno, bez obzira što ga roditelji smatraju iritantnim.

Strah od razdvajanja: Kako riješiti nametljivo ponašanje

Roditelji su najvažnije osobe svojoj djeci, i stoga mala djeca osjećaju strah od stranaca i jako se plaše odvajanja od porodice. Kada provedu godinu ili dvije samo uz roditelje, sasvim je prirodno da ne žele izgubiti roditelje iz svoje blizine. Razdvajanje veoma teško pada i roditeljima i djeci. Sada ćemo navesti nekoliko savjeta koji bi mogli pomoći kada je riječ o razdvajanju od djece:

- Roditelji treba da ulože dosta truda da djeci naprave porodičnu atmosferu ispunjenu ljubavlju i pažnjom. Djecu treba obasipati nježnošću kad god je to moguće. Izgradnja ovakve atmosfere zahtijeva jako mnogo strpljenja, ali na njoj se treba ustrajati sve dok dijete ne bude spremno da bude samostalno.
- Razdvajanja treba da budu kratka, kada je riječ o djeci koja su tek prohodala, posebno prvih nekoliko puta. Maloj djeci potrebno je dati malo više vremena da se upoznaju s novim osobama koje se brinu o njima.

- Veoma je bitno da djecu uvjerite da će sve biti uredu prilikom razdvajanja. Ponekad djeci može veoma teško pasti i ono najkraće razdvajanje poput jutarnjeg odlaska u jaslice. Roditelji treba da odvoje vrijeme i razgovaraju s djetetom o tome šta će se desiti, te im svaki put kazati da će se roditelji sigurno vratiti po njih. Nikada ne žurite kada ostavljate djecu.
- Roditelji ne treba da se iskradaju iza djetetovih leđa. Iako je možda pozdravljanje nekad uznemirujuće, za djecu je bolje ako im roditelji ne iščeznu tek tako. Veoma je bitno da pokušate napraviti sretnu atmosferu i da ne pravite duge ceremonije opraštanja, jer ako vi pokažete nervozu, dijete će biti još nervoznije.
- "Nametljivo dijete" je ono koje je naviklo da svakog dana bude priljubljeno za roditelje bilo da je riječ o kući, prodavnici i nekom drugom mjestu. U ovakvim situacijama potrebno je biti miran i strpljiv. Ponekad će vam biti jako teško da s nekim budete na ručku i da vas dijete stalno prekida i remeti. Tada morate ostati pribrani, jer to dijete radi samo da bi bilo sigurno. Ono će vas naposljetku pustiti da radite svoj posao.

Potrebno je znati da je prirodno da roditelji budu uznemireni kada njihovo dijete prelazi u novu razvojnu fazu.

Tinejdžeri – Stvarnost

O maloj djeci brinemo se na jedan zaštitnički i autoritativan način, jer ona imaju jako malo znanja. Zbog svoje građe i uzrasta, mala djeca uvijek se pomažu i prema njima se svi odnose zaštitnički. Ponekada roditelji ne mogu reći maloj djeci zašto se ponašaju na određeni način u nekim situacijama, nego im samo kažu da je to tako, a da djeca treba da rade ono što im roditelji kažu.

S tinejdžerima je sve mnogo drugačije. Umjesto da budu "zapovjednici", roditelji moraju biti vješti pregovarači koji prave kompromise.

Tinejdžeri nauče kako da sami preživljavaju i da vode svoj život, a uskoro će doći vrijeme kada će morati zaista da žive i preživljavaju bez oca i majke. Roditeljska dužnost je da djeci pomognu da postanu samostalna, a ne da i dalje bdiju nad njima i maze ih. Roditelji u ovoj fazi moraju "olabaviti" uže svog autoriteta i upravljanja, jer će uskoro morati upravljanje prepustiti samoj djeci.

Tinejdžeri postanu lijene osobe kada imaju majku koja se pretvori u roba i slugu svoje porodice. Ovakvi tinejdžeri nikada se ne osamostale, te uvijek očekuju da će neko biti kraj njih i za njih u životu.

Majci koja je uvijek služila svojoj djeci jako je teško shvatiti da je, pored njenih najboljih namjera, tinejdžeri neće razumjeti, te će njeno ponašanje i lik smatrati nepoželjnim u nekim situacijama, iako se ona nadala da će uvijek biti ispunjeni nadom i ljubavlju. Dječija odbojnost prema roditeljima gradira, jer ona misle da mogu činiti manje-više ono što im je volja, te da će se uvijek izvući. Ukoliko tinejdžeri nemaju jasno određene granice, oni mogu biti nesigurni u sebe, a treba se prisjetiti da je u ljudskoj naravi da pomjera postavljene granice.

Neki su roditelji agresivni i žele da svaku situaciju imaju pod svojom kontrolom. Ovakav stav dovodi do sukoba s tinejdžerima i punoljetnom djecom koja pokušavaju da budu nezavisna. Dužnost roditelja je da pomognu svojoj djeci da preuzmu kontrolu nad svojim životom. Ponekad će i sami roditelji izgubiti kontrolu. Kada razgovaraju sa svojim prijateljima, roditelji često iskažu drugačije mišljenje, jer ljudski um nije indigo-papir. Roditelji treba da nauče da dozvole djeci istu slobodu i pravo da budu različiti. Oni ne mogu kontrolisati misli tinejdžera, ali im mogu pomoći

da upoznaju i drugačije stavove i poglede na svijet. U svakom slučaju roditelji ne treba da pribjegavaju sili. Ukoliko roditelji budu šokirani nekom situacijom, morat će prevazići to stanje. Ukoliko budu razočarani, morat će naučiti da žive s tim. Ovakve su reakcije normalni roditeljski problemi, ali ne i dječiji.

Međutim, postoji veliki problem AIDS-a, droge i nasilja. Ove opasnosti bliže su i pogubnije po djecu više nego ikada, te "učenje iz svojih grešaka" može imati izuzetno veliku cijenu. Najčešće i najraširenije fraze koje roditelji koriste jesu: "Šta se desilo mom djetetu?" i "Zašto više ne odrastu?" Adolescencija je vrijeme kada roditelji i djeca redefiniraju svoje odnose, i kada roditelji treba da tinejdžerima ponude uputu i utjehu koje će pamtiti i na kojima će biti zahvalni.

Većina roditelja shvate da imaju malo toga kazati nakon što se uvjere u neka djela i ponašanja svoje djece koja odrastu. Roditelji treba da prihvate da će ih njihova djeca željeti "otpustiti kao menadžere", te, stoga, na to mjesto zaposliti nekog "konsultanta" koji će im ponuditi smjernice i utjecati na njih, a da će im pritom ostaviti pravo na slobodu i kontrolu. Ukoliko roditelji insistiraju na kontroli, to će uvijek završavati sukobima.

Za neke očeve odrastanje njihovih djevojčica isuviše je težak period. Oni se ponašaju previše zaštitnički, te se djevojčice previše oslanjaju na njih i dugo vremena bivaju ovisne o očevima. Ove djevojke i djevojčice nikada ne nauče same donositi odluke. One ne znaju obnoviti vozačku dozvolu, ispuniti zahtjev za osiguranje ili otvoriti račun u banci. Roditelji ovo ne smiju dopuštati. Oni moraju djevojčicama davati slobodu dok su još male. U tome može pomoći ako nekada noće kod svoje prijateljice ili odu na neki ljetni kamp u kome postoji nadzor.

Jedna definicija nezavisnosti!

Nezavisnost je broj izbora, opcija i alternativa koje roditelji pružaju svojoj djeci.

I dok su tinejdžeri poznati po tome što roditeljima govore da ih ostave na miru, kada odrastu, oni priznaju da većina njih samo želi potajno saznati kako i koliko se njihovi roditelji brinu za njih.

Naprimjer, iako je Himenez odrastao u mjestu gdje su bile aktivne lokalne bande, roditelji su ga uvijek upozoravali na to, kao i na opasnost da postane članom neke od uličnih bandi. On kaže: "Znao sam da se roditelji brinu za mene, i nije mi bilo potrebno ono što nude ulične bande. Moji roditelji su me naučili da razmišljam samostalno i da ne slijedim druge ljude."

Tinejdžeri koji imaju dovoljno stvarne odgovornosti i samostalnosti u svom životu imaju manju vjerovatnoću da to sve potraže na rizičan način.

Povjerenje u djecu + roditeljske smjernice → samostalnost i odgovornost

Utjecaj roditeljskog stila: Autoritativnost naspram moći

Autoritativno roditeljstvo označava način odgajanja kojim se promiče i njeguje samostalnost i samopouzdanje, dok se roditeljskim stilom koji se zasniva na moći kod djece promiče i razvija zavisnost. Iako mnoge odrasle osobe imaju s vremena na vrijeme poteškoća s donošenjem odluka, za neke od njih to predstavlja hronični problem s kojim se treba boriti svakog dana. Odluke gdje da se ide večerati, ili koje predavanje odabrati, ili šta kupiti sve to mogu biti jako teške situacije. Nekima je stoga najlakše svoje odluke prepustiti drugima i "ne mučiti" se sa svojim procjenama.

Kod djece koja su odgojena roditeljskim stilom zasnovanim na moći u pravilu nailazimo na dvije vrste straha. Prvi je strah od neuspjeha. Naime, za osobe koje imaju "strah od donošenja odluka" uvijek je neko drugi za njih donosio odluke u djetinjstvu i odrastanju. Najčešće je kraj njih bio neko ko ih je želio zaštititi od svake vrste neuspjeha, ili je bilo jednostavnije da neko brzo donese odluke za njih. Djeca koja su odgojena na ovaj način smatraju da nema smisla da rizikuju s neuspjehom, jer će uvijek neko za njih završiti posao. Naime, ona su odrasla tako da nisu naviknuta na dublje promišljanje i hrabro odlučivanje o nečemu u svom životu. Nadalje, oni su uvijek bili zaštićeni od neuspjeha i pogreške, stoga su lišeni onih divnih osjećaja koje čovjek ima u trenutku kada donese dobru odluku.

Drugi strah je strah od odbijanja i neprihvatanja. Djeca koja su odrasla u zavisnosti od svojih roditelja za sve u svom životu trebaju savjet majke ili oca, odnosno njihovo odobrenje. Iako je u ranom dobu njihovog života ovo bilo prihvatljivo i poželjno, na kraju su zbog ovoga djeca bila lišena samostalnosti i samopouzdanja. Kada je samopouzdanje slabo kod djece, ona se okreću ka roditeljima za odobrenje tokom cijelog života. Njihov stav je da "pošto pogrešne odluke mogu dovesti do odbijanja i neprihvatanja, bolje je da budu pasivni i zavisni o drugima".

S druge strane, roditelji koji su svojim autoritetom odgajali djecu naučili su ih da se hrabro suoče sa svojim neuspjesima i propustima. Istovremeno, ovi roditelji učili su djecu da prihvataju prikladne rizike, a to je od suštinske važnosti za dobro i pravilno donošenje odluka. Podsticanjem samostalnosti i samouvjerenosti kod djece, roditelji im pružaju priliku da nauče biti uspješni u stvarnom životu, a to uključuje upravo rano učenje iz pogrešaka i suočavanje s odgovornošću za lične propuste. Oni kažu: "Pokažite mi uspjeh, i ja ću vam otkriti grešku ili promašaj." Ovo implicira činjenicu da brojni

uspjesi dolaze kao rezultat posrtaja i pogrešaka. Djeca uče iz pogrešaka procjenom onoga što je dovelo do neuspjeha, odlukom da to više ne praktikuju, te da nastave sa još više truda i posvećenosti.

Uspostavite osnovne smjernice, ali nemojte nikako miješati fleksibilnost s nekonzistentnošću. Dosljednost dovodi do sigurnosti, predvidljivosti i razumijevanja uzročno-posljedičnog odnosa, te je stoga izuzetno važna karakteristika roditeljstva. Ključ svega je da imate jaku volju i da ste sposobni da budete fleksibilni i dosljedni u isto vrijeme. Fleksibilnost je značajna karakteristika roditeljstva koje se zasniva na pravilnom autoritetu i ona podrazumijeva pravičnost i volju da ponovo provjerite svoje odluke ukoliko dobijete nove informacije koje prethodno niste znali. Nekada se uspostavljene smjernice mogu mijenjati, ali za to mora postojati dobar i valjan razlog.

S druge strane, rigidnost označava odbijanje da promijenite sebe ili svoje odluke čak i onda kada se ukažu činjenice koje prethodno niste znali. Ukoliko su roditelji rigidni i svoj odgoj baziraju na moći, djeca dobijaju poruku da se stvari dešavaju "zato što su roditelji tako kazali" ili zato što su "oni roditelji, a mi djeca", dakle bez obrazlaganja i neke logike. Insistiranje na ovakvom odgoju često dovodi djecu do takvih frustracija da se ona odluče prekršiti i one najrigidnije postavljene granice, odnosno smjernice. Oni počnu činiti stvari "za sebe i na svoj način" bez razmišljanja o "uzroku i posljedici". Kako ovakva djeca ne nauče da prežive neuspjeh i odbijanje, njihova pobuna uzrokuje samo još više pogrešaka s kojima se oni ne mogu izboriti. Neizbježna posljedica je frustracija, defetizam i slabo samopouzdanje. Ove znakove danas vidimo posvuda u društvu i to otjelovljene u delikventnoj i destruktivnoj omladini i tinejdžerima.

Djeca koja su odgajana u ozračju dominacije i moći roditelja najčešće reaguju na vanjski svijet i izazove veoma negativno i nepravilno i to bi mogla biti najgora posljedica ovakvog stila roditeljstva. Ova djeca postaju pasivni pojedinici kojima može svako upravljati. Oni najčešće završe u onoj vrsti braka u kojem jedan supružnik koji želi dominirati i imati kontrolu traži drugoga koji treba biti kontrolisan i podređen. Ovakvi parovi imaju najčešće veoma loš odnos, te najčešće skončaju nesretno i bolno.

Dijete koje je odgojeno roditeljskim stilom zasnovanim na moći i sili najčešće ima probleme sa supružnikom tokom braka jer je pretjerano anksiozno i previše se svađa.

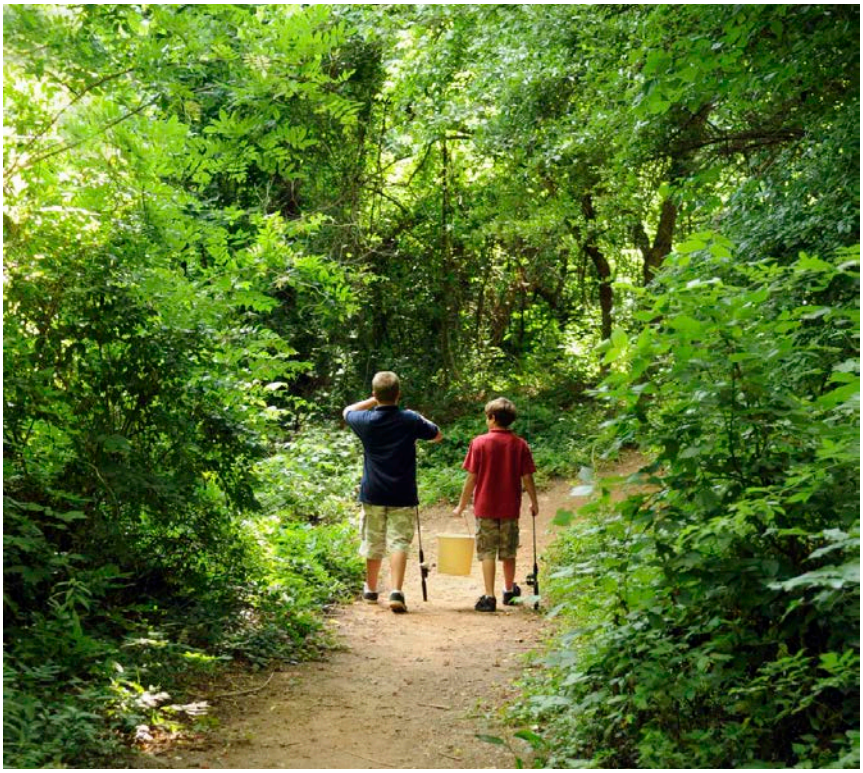

Vještine kojima se gradi samostalnost kod djece

Ulične bande, droga i seksualne devijacije predstavljaju stvarne prijetnje i ostavljaju trajne posljedice. Ove opasnosti ponekada izazovu roditelje te oni postanu diktatori, umjesto da budu savjetnici i konsultanti. Mladi ljudi koji su prošli ove i slične opasnosti kažu da je u takvim situacijama od presudnog značaja za djecu da imaju roditeljsko povjerenje

Liz, koja ima dvadeset godina i koja je odrasla u Kaliforniji, kaže da je veoma zahvalna roditeljima, koji su s njom bili otvoreni u vezi sa svim pitanjima, pa i onda kada ih je pitala o seksu i drogama. Oni su shvatili da djeca žele probati nove stvari, ali su u svome odgovoru prenijeli svojoj kćerki snažnu poruku da se treba suzdržati od seksa i biti daleko od droge. Njene razredne kolege kojima su roditelji zabranjivali da razgovaraju ili pitaju o drogama i alkoholuuvijek su kriomice konzumirali i alkohol i drogu. Navest ćemo neke savjete kojima se može izgraditi samopouzdanje kod djece. Podsticanje djece da sama donesu svoju odluku mnogo je bolje i mudrije rješenje nego da uvijek donosimo odluke za njih, ma koliko bili uvjereni da majka i otac uvijek znaju najbolje. Tinejdžeri koji imaju stvarne odgovornosti i samostalnost mnogo će se rjeđe upuštati u rizične situacije i aktivnosti (Faber i Mazlish, 2012).

Kada se ljudi stave u podređen položaj, oni osjećaju bespomoćnost, bezvrijednost, prezir i bijes. S jedne strane, djeca su jasno ovisna o roditeljma zbog svoga neiskustva. Postoji toliko mnogo stvari koje treba da učinimo za njih, toliko toga da im kažemo i pokažemo. S druge, pak, strane, njihova ovisnost može dovesti do neprijateljstva i nasilja. Srećom, svakim danom ukazuju nam se prilike kada možemo podsticati samostalnost kod djece. Sada ćemo navesti neke vještine koje djeci mogu pomoći da se oslanjaju sama na sebe (Faber i Mazlish, 1982).

• Kada god roditelji pomno slušaju svoju djecu ili saosjećaju s njima, podijele svoje utiske, te ih pozovu da zajedno riješe određeni problem, oni ih ohrabruju da budu samopouzdana. Jedna majka je kazala: "Još uvijek mogu čuti svoju nanu koja kazuje komšinici: 'Ona je najbolja majka. Ona sve čini za svoje dijete /umjesto njega/!'" Mnogi ljudi odrastu u uvjerenju da dobre majke rade gotovo sve za svoju djecu, odnosno umjesto njih. Gore od toga, oni smatraju da je ovakav stav dobar. Pretjerana kontrola za posljedicu ima svađe oko trivijalnih stvari, stalne sukobe mišljenja i jako mnogo frustracije.

• Roditelji treba da postepeno prenose određene odgovornosti na svoju djecu. To treba da budu odgovornosti koje su prikladne njihovom uzrastu i koje oni mogu izvršavati. Kada god roditelji osjete da treba krenuti s povjeravanjem zadataka djeci, potrebno je da se zapitaju da li imaju ikakvog izbora ili alternative, da li treba da preuzmu dio odgovornosti ili, pak, da li je potrebno da djeca u potpunosti preuzmu dodijeljene zadatke.

• Dobra je navika i da se roditelji zapitaju šta to čine ili govore pa su im djeca previše ovisna o njima. Nakon što to otkriju, sve to treba izbjegavati. Nadalje, roditelji treba da promisle kojim riječima i djelima mogu podstaknuti dječiju samostalnost. Kada i to otkriju, potrebno je da isto provedu u praksu.

Ukoliko pokušavate da djecu zaštitite od razočarenja, znajte da ćete ih na taj način lišiti nadanja, borbe, sanjanja i postizanja onoga što žele.

NEVJEROVATNA A ISTINITA PRIČA!

Jedna majka ispričala je ovu priču: Sjećam se radosti i zadovoljstva kada su me moje troje djece potpuno trebali. Međutim, moja osjećanja bila su pomiješana onda kada sam otkrila da ih alarm mehaničkog sata budi mnogo efikasnije negoli ja. Također, osjećanja su mi bila pomiješana kada sam prestala da im pričam priče prije nego što su odlazili na počinak, kada su naučili da sami čitaju.

Upravo ovaj sukob osjećaja u meni vezan za odrastanje moje djece i njihovu sve veću samostalnost pomogao mi je da razumijem priču jedne učiteljice iz osnovne škole koja je pokušala uvjeriti majku jednog dječaka da će on biti sasvim dobro ukoliko ona ne bude sjedila s njim u učionici. Nakon pet minuta, majka je napustila učionicu. Dječak je trebalo da ode do toaleta, pa mu je učiteljica kazala da to i učini, ali je on samo izustio: "Ne mogu jer moja mam nije ovdje, jer ona mi plješće kada završim." Učiteljica je onda kazala: "Otiđi do toaleta, završi što treba i sam sebi zaplješći." Dječak je pogledao zbunjeno, pa ga je učiteljica uzela za ruku i odvela do toaleta. Pričekala ga je pred vratima toaleta i nakon nekoliko minuta čula je pljesak.

Kasnije, tog dana, učiteljicu je nazvala mama i kazala joj da je dječak došao kući i rekao: "Mama, sada mogu sam sebi pljeskati. Ti mi više ne trebaš u toaletu."

"Možete li vjerovati" – uskliknula je učiteljica – "majka mi je kazala da je bila veoma razočarana zbog toga."

NEKA DJECA IMAJU IZBOR ŠTA DA URADE

Pitajte dijete da li želi pola čaše mlijeka ili punu čašu, ili da li želi bolje ili slabije pržen tost. Svaki mali izbor za dijete predstavlja još jednu priliku da upravlja svojim životom. Ukoliko se djetetu ne pruži izbor, ono može biti mrzovoljno i tvrdoglavo.

Ono uvijek čuje naredbe:

"Moraš uzeti lijek."
"Ne lupaj kašikom po stolu."
"Sada ideš u krevet."

Ukoliko mu ponudimo priliku za izbor, ono će smanjiti svoju mrzovolju.

"Vidim da ti se ne sviđa ovaj lijek. Da li bi bilo lakše da ga popiješ sa sokom od jabuke ili narandže?"

"Lupanje me stvarno nervira. Možeš li prestati ili otići u svoju sobu i tamo lupkati. Ti sam odluči."

"Sada je vrijeme da mama i babo razgovaraju, a tebi je vrijeme da ideš na spavanje. Želiš li sada spavati, ili ćeš se još malo igrati u krevetu i pozvati nas kad budeš spreman da spavaš?"

> Osobe koje je najteže uvjeriti da im je vrijeme da se odmore jesu djeca kada treba da idu na počinak.
> (BROWN, 1994)

Prisilni izbor i nije neki izbor, nego samo još jedan od načina kontrole djeteta. Bolje je da dijete pozovete, ponudite mu nekoliko izbora koji su prihvatljivi svima. Jedan otac je kazao: "Moja supruga i ja željeli smo preći preko ulice s Hadijem, koji ima tri godine, i s bebom. On zaista ne voli kada ga držimo za ruke i uvijek nastoji da se oslobodi. Prije nego što smo prešli, kazao sam: "Hadi, da li želiš mamu uzeti za ruku ili mene? Ili možda imaš neku bolju ili sigurniju ideju?" On je malo razmislio i kazao: "Držat ću se za bebina kolica." To je bio dobar izbor za nas."

POKAŽITE POŠTOVANJE ZA DJEČIJI TRUD

Kada se djeci kaže da je nešto "lahko", to ne mora biti od neke pomoći za njega. Ukoliko oni uspiju obaviti nešto lahko, osjećat će da nisu mnogo toga postigli. Ukoliko ne uspiju, mislit će da su propustili nešto ne tako veliko i značajno.

Međutim, ukoliko se djeci umjesto: "Lahko je to" kaže: "To bi moglo biti teško!", oni će dobiti drugu poruku. Ukoliko uspiju, bit će ponosni jer su ostvarili nešto što je bilo teško. Ukoliko ne uspiju, dio njihovog zadovoljstva bit će u uvjerenju da im je zadatak bio težak.

Neki smatraju da su roditelji neiskreni ako djeci kažu da "nešto može biti teško". Međutim, ukoliko bi posmatrali taj određeni zadatak iz perspektive neiskusnog djeteta, onda bi spoznali da kada se prvi put nešto čini, onda je to zaista teško i izazovno. Stoga, nemojte kazivati: "To će biti teško za tebe." U tom slučaju, dijete bi moglo upitati: "Zašto je teško za mene? Zar to nije teško drugima."

Nekima roditeljima nepodnošljivo je da stoje i gledaju kako se dijete bori i trudi, te da samo saosjećaju s njim. Ipak, umjesto da urade nešto za dijete, roditelji bi mogli davati određene savjete. Naprimjer, umjesto da ih zakopčaju, kada djeca imaju problem s jaknom, bolje je da kažu: "Možda ti pomogne da rajsferšlus vratiš, pa ponovo pokušaš zakopčati jaknu." Fraza "možda ti ovo pomogne" u ovakvim situacijama veoma je zahvalna i korisna, jer djeci pomaže na najbolji način, a ne vrijeđa njihove osjećaje ili samopouzdanje.

NE PITAJTE PREVIŠE

"Gdje si bio?" "Napolju." "Šta si radio?" "Ništa." Djeca koriste defanzivnu taktiku kada žele ignorirati pitanja na koja neće da odgovore ili pak nisu spremna da ponude odgovor. "Ne znam." "Pustite me." Ovakve fraze ne znače da roditelji nikada ne treba da postavljaju pitanja. Stoga je veoma bitno da budemo osjetljivi i svjesni mogućih posljedica pitanja koja postavljamo.

Jedno od pitanja koje uobičajeno nervira djecu jeste i ono: "Da li ti je danas bilo zabavno?" Ovo predstavlja jedan indirektan, a nerazuman zahtjev. Ne samo da su morali ići na zabavu, u školu, na kamp ili igralište, nego se sada od njih očekuje da su se u svemu tome dobro i zabavili. Ukoliko im nije zabavno, sami će se boriti s razočarenjem, pa nije potrebno da im roditelji dodatno otežavaju. Ukoliko, pak, i kažu da im nije bilo zabavno, djeca znaju da će razočarati i svoje roditelje.

NE ŽURITE S ODGOVOROM

Tokom odrastanja, djeca postavljaju niz najčudnijih pitanja. "Šta je duga?" "Zašto se beba ne vrati odakle je i došla?" "Da li treba da ideš na fakultet?" Roditelji najčešće misle da moraju odmah reagovati, te tragaju za ekspresnim i prikladnim odgovorom. Obično djeca već malo razmisle prije nego dobiju odgovor. Ono što oni žele jeste da još više istraže i razviju misli. Naravno, roditelji mogu uvijek kasnije dopuniti svoj odgovor, ako misle da je to važno. Ukoliko odmah odgovorite, to

neće biti od velike pomoći djeci. To pomalo izgleda kao da se roditelji poigravaju s djecom. Bolje bi bilo da se djeci uzvrati pitanjem da bi ono još više promišljalo. Stoga im treba kazati: "Aha, o tome se pitaš. Pa šta ti misliš?"

Roditelji mogu i ponoviti pitanje: "Zašto ljudi ne smiju raditi ono što žele?"

Ponekad mogu i pohvaliti dijete koje pita i kazati: "Postavio si veoma bitno pitanje. O tome se filozofi pitaju već stoljećima."

Nema potrebe da se žuri s odgovorom. Proces traganja za odgovorom vrijedan je sam po sebi.

PODSTIČITE DJECU DA ODGOVORE PRONAĐU U ŠIROJ ZAJEDNICI I IZVAN DOMA

Jedan od načina da smanjite dječiju ovisnost o porodici jeste da ih upoznate sa širom zajednicom, te da im pokažete da šira zajednica može biti vrijedan izvor informacija. Svijet nije strano mjesto, i kada zatrebate pomoć, sigurno ćete je pronaći.

Osim očitih koristi za djecu, upoznavanje sa širom zajednicom može olakšati i roditeljima, te oni ne moraju svakog trena nadzirati djecu. Učiteljica može razgovarati o prehrambenim navikama s djetetom koje je pretilo, prodavac cipela može djetetu objasniti šta pretjerana konzumacija slatkiša može učiniti stopalu, bibliotekar može pomoći oko domaćeg zadatka ili nekog školskog projekta a stomatolog može kazati šta se dešava ako se ne peru zubi ili ako se jede previše čokolade. Svi ovi izvori spoznaje mogu efikasno zamijeniti brojne sate podučavanja majke i oca.

NE ODUZIMAJTE NADU NIKOME

Mnogo životnog zadovoljstva krije se u sanjarenju, fantazijama, predviđanju i planiranju. Ukoliko roditelji budu štitili djecu od razočarenja, mogu im oduzeti vrijedna iskustva i radosti.

Savjeti za roditelje

Sada ćemo navesti nekoliko dodatnih načina na koje možete izgraditi samostalnost kod djece.

NEKA SAMI UPRAVLJAJU SVOJIM TIJELOM

Roditelji treba da prestanu neprestano češljati kosu svoje djece, ispravljati im ramena, podvrtati majice koje nose i popravljati kragne. Ovako pretjerano ponašanje djeca smatraju napadom na njihovu fizičku privatnost.

NE GOVORITE O DJECI U NJIHOVOM PRISUSTVU BEZ OBZIRA NA NJIHOV UZRAST

Kada je riječ o ovom pitanju, roditelji bi trebalo da zamisle sebe kako stoje pored svoje majke, a ona kazuje prijateljici:

"U prvom razredu nije mu išlo čitanje, ali sada se popravio." Ili: "Nemojte mu zamjeriti. On je malo stidljiv."

Kada djeca čuju da se o njima priča na ovakav način, osjećaju se neugodno i postiđeno. U ovakvim slučajevima prema njima se odnosi kao da su oni neki objekti ili nečija svojina.

NEKA DJECA SAMA ODGOVORE KADA JE RIJEČ O NJIMA

Uvijek i iznova roditelje u prisustvu djeteta pitaju: "Da li mu se sviđa nova beba?", "Zašto mu se ne sviđa nova igračka?" Pravi znak poštovanja dječije samostalnosti bio bi da roditelji kažu: "Emir će vam reći. On zna najbolje."

POKAŽITE POŠTOVANJE PREMA DJEČIJEM INTERESU

Ponekada dijete želi da radi nešto s velikom željom i voljom, ali vi znate da ono nije spremno za to emocionalno i fizički. Naprimjer, neka djevojčica želi da ide u toalet kao "velika djevojka", ali još uvijek nije sposobna za to. Ili

neki dječak želi ići na plivanje kao i njegov stariji brat, ali se još uvijek plaši vode. Djevojčica želi da prestane sisati svoj palac ali to je još uvijek smiruje i prija joj.

Umjesto da nešto radite na silu ili da dovodite djecu u neugodnu situaciju, treba da se prema svojoj djeci ophodite na pozitivan način. Možete im kazati: "Jednom ćeš i ti korisiti toalet baš kao tvoja mama i babo." "Nisam zabrinut. Kad budeš spreman, i ti ćeš ući u vodu." "Kada sama odlučiš, prestat ćeš sisati palac."

PAZITE DA NE GOVORITE PREČESTO "NE"

Postojat će brojne situacije u kojima će roditelji morati odbiti zahtjeve djece i neće moći ispuniti njihove želje. Ipak, neka djeca kada čuju resko "ne", doživljavaju to kao direktni napad na svoju slobodu i samostalnost. Stoga brojna djeca vrište, imaju izljeve bijesa, ružno govore ili pak postanu veoma mrzovoljna. Nadalje, djeca stalno ponavljaju roditeljima: "Ali, zašto ne..." "Ti ne valjaš. Ne volim te." Sve to veoma je iscrpljujuće i za najstrpljivije roditelje. Da li onda roditelji trebao da popuste i na sve potvrdno odgovore? Svakako da ne treba. Srećom, postoje korisne alternative koje roditeljima pomažu da ne podlegnu dječijem insistiranju, te da ostanu čvrsti i istovremeno izbjegnu sukob ili svađu. Primjeri za to jesu da kuću učinite bezbjednim mjestom za kretanje djece, ili da im nečim drugim skrenete pažnju bez korištenja riječi "ne".

KONSULTUJTE SE S VAŠIM DJETETOM

Mnogi roditelji ne razgovaraju s djecom o stvarima koje se tiču same djece. Ukoliko roditelji žele počastiti djecu večerom zbog dobro urađenog ispita, najprikladnije bi bilo da djeca izaberu restoran u koji će porodica ići. To je njihova zabava, a ne roditeljska. Također, ukoliko im žele kupiti igračku ili igricu, o tome treba da razgovaraju s njima. U suprotnom, roditelji će kupovati igračke koje se njima sviđaju, a ne koje djeca vole i žele. Na kraju će se roditelji igrati tom igračkom, dok će djeci biti dosadno, ili će pak plakati zbog toga. Veoma je bitno da djeca budu uključena u određene odluke i dešavanja. S druge strane, trebalo bi da roditelji izbjegavaju nametanje svoje želje djeci. Kada se prema djeci odnosimo kao prema partnerima, to donosi dobrobit i nama i njima.

Omer ibnul Hattab kazao je:

"Igraj se s djetetom prvih sedam godina, podučavaj ga i disciplinuj idućih sedam godina, a nakon toga učini ga svojim prijateljem sedam godina. Nakon toga pusti ga da bude slobodan."

Neku karakteristiku nazvati vrlinom bez konteksta nalik je razdvajanju kostura od tijela. Moral se odnosi na potpuni karakter, a potpuni karakter identičan je čovjeku u svim njegovim manifestacijama. Imati vrlinu ne znači samo pokazati da smo razvili nekoliko ekskluzivnih i vrijednih karakteristika. To znači biti potpuno i adekvatno ono što možeš postati u odnosu s drugima i u svim poljima života.

PODUČITE SVOJU DJECU ODGOVORNOJ SAMOSTALNOSTI

Samostalnost ili nezavisnost, o kojoj ovdje govorimo, jeste ona koja je odgovorna, prožeta vrlinom i koja je pravilno usmjerena. Mi ne mislimo na haotičnost ili bezosjećajnost i gubitak osjećaja za bilo kakvo usmjerenje, jer to znači odustajanje od svih principa, etike i morala. Roditelje treba podsticati da izgrađuju pravilnu i čestitu samostalnost kod djece kako bi ona mogla sama donositi odluke u svom životu. Neka djeca posjeduju samostalnost i čestitost kako bi bila sposobna da se suoče sa svim mogućim izazovima.

Savjet naspram samostalnosti: Kćerka i majka

Kada se roditeljima kaže da davanje savjeta djeci može utjecati na njihovu samostalnost, oni se odmah uznemire. Naime, oni misle kako to "sada sve ide predaleko." Roditelji ne mogu razumjeti da postoje trenuci kada moraju odustati od svog prava da daju svoj savjet i prenesu svoje iskustvo.

PRVI PRIMJER

Razmislite o slučaju uporne majke i njene kćerke:

"Kako to da mom djetetu ne može koristiti moj savjet, a ono se nalazi u velikom problemu? Moja kćerka nije bila sigurna da li treba ići na maturskuzabavu jer joj se nisu sviđale neke djevojke koje će biti tamo. One uvijek tračaju i ružno govore o njoj. Šta je pogrešno u tome što sam joj kazala da ona treba ići bez obzira na sve, jer bi u suprotnom iznevjerila svoga prijatelja?"

Kada roditelji daju brz i direktan savjet, djeca se osjećaju glupom. Ona u sebi kažu: "Zašto i ja nisam tako pomislio?" Ili, pak, postanu mrzovoljna i kažu: "Nemoj mi ti govoriti kako ću ja živjeti. Zar ne misliš da i sama to nisam odmah pomislila?" Kada djeca sama odluče šta žele uraditi, ona odrastaju samopouzdana i spremna su da preuzmu odgovornost za svoja djela i ponašanje.

Ova majka je kazala: "Zar da ništa ne činim kada moje dijete ima neki problem? To sam uradila nekoliko puta i kazala joj da je to njen problem i da se ona treba pobrinuti za to, a ona je onda bila veoma ljutita."

Djeca se osjećaju povrijeđeno i zanemareno ukoliko roditelji ignorišu njihove probleme. Međutim, između situacije pretjeranog ignorisanja i pretjeranog savjetovanja, postoji dosta toga što roditelji mogu učiniti. Naprimjer:

- Roditelji mogu djetetu pomoći da izbistri svoje misli i konfuzna osjećanja. "Prema onome što si kazala, čini se da imaš dva osjećaja: želiš prisustvovati, ali se ne želiš susresti s djevojkama koje ti se ne sviđaju."
- Roditelji mogu pojednostaviti problem i formulirati ga u obliku pitanja. Naprimjer: "Čini se da je pravo pitanje kako da odeš na zabavu i kako da se poneseš prema tim djevojkama." Nakon što roditelji postave pitanje poput ovoga, trebalo bi da šute. Tišina će dati vremena djetetu da samo pronađe rješenje.
- Vrijedno je djeci i ukazati na neku pomoć koju mogu potražiti izvan doma. Roditelji mogu kazati: "Primijetio sam da u biblioteci ima posebno odjeljenje za mlade i tinejdžere. Tu možeš pronaći razne knjige koje kazuju kako se tinejdžeri bore s različitim društvenim pritiscima i problemima. Možda će ti koristiti da to pogledaš."

Majka s početka priče može kazati: "Zamislite da sve to uradim i da mi na pamet padne rješenje kojeg se ona nikada ne bi sjetila. Da li joj to mogu spomenuti?" Da, ali nakon što joj ostavite vremena da sama razmisli. Ona može pažljivo saslušati roditeljsku ideju, posebno ako se ta ideja predstavi na pravilan i prikladan način kojim se ne narušava dječija samostalnost: "Šta misliš da poneseš onaj video sa smiješnim komičarem? Možda će se te cure toliko smijati da neće imati vremena da te zadirkuju i loše govore."

Sugestije treba počinjati frazama: "Kako bi se osjećala ili osjećao...", ili "Šta ti misliš o..." Treba da znate da savjeti koji su za nas veoma razumni, za djecu mogu biti itekako nerazumni i neprihvatljivi.

Majka opet kaže: "Ali pretpostavite da ja vjerujem da ona treba ići na zabavu. Zar da to prećutim?" Nakon što dijete samo ispita problem, može joj pomoći da čuje i mišljenje roditelja.

"Smetalo bi mi da propustim zabavno druženje zbog ponašanja nekih djevojaka. Mislim da je važno da odeš i da ne razočaraš svoje prijatelje, iako to zahtijeva neku vrstu žrtvovanja."

Mladi ljudi znaju vrijednosti svojih roditelja. Iako oni nekada ne odaberu da se ponašaju shodno tim vrijednostima, roditelji treba da im daju nešto o čemu će promisliti i iz čega će nešto naučiti.

DRUGI PRIMJER

Jedna majka je kazala: "Uvijek sam se raspravljala sa svojom kćerkom oko njenog oblačenja. Sada joj dopuštam da oblači šta god želi dok ne ide u školu. Međutim, kada pođe u školu, ja ću staviti dvije vrste odjeće pred nju i neka sama odluči." Prednost školskih uniformi je u tome da tu nema izbora, i samim tim nema ni svađe i prepiranja oko toga šta treba obući.

TREĆI PRIMJER

Samijeva majka kaže: "Konačno sam prestala da se svakodnevno prepirem sa sinom da li da obuče džemper ili jaknu. Kazala sam: 'Sami, nešto sam razmišljala. Umjesto da ti kazujem šta ćeš nositi svakog dana, mislim da to ti sam uradiš. Hajdemo napraviti jedan raspored i dogovoriti se koja se odjeća oblači u skladu s vremenom i vanjskom temperaturom.' Nakon toga napravili smo raspored zajedno:

VANJSKA TEMPERATURA	PRIKLADNA ODJEĆA
20° C ili više	Bez džempera
Između 10° i 20° C	Džemper
20° C i ispod	Jakna

Kupili smo veliki termometar i stavili smo ga vani na drvo. Sada on svako jutro gleda koja je temperatura i nema više prepirki. A ja se osjećam genijalno."

ČETVRTI PRIMJER

Muna je pitala svoju majku: "Zašto nikada za odmor ne odemo na neko dobro mjesto, poput Bermuda ili Floride?" "Skoro da sam počela da joj odgovaram i onda sam se odlučila da to ne učinim. Kazala sam: "Da, zašto ne idemo? Šta ti misliš?" Ona je počela skakutati po kuhinji i govoriti: "Znam, znam, jer je to preskupo... Dobro, ali barem možemo otići u zoološki vrt."

Da li kćerku prisiljavaš da nosi mahramu? Noha Beshir

Moji roditelji nikada me nisu prisiljavali na bilo šta. Ne mogu se sjetiti niti jednog momenta kada mi nisu dopustili da sama odaberem. Kada sam počela nositi mahramu, moja mama nije kazala: "Moraš to nositi jer je to dio tvoje vjere." Ona mi je objasnila zašto nosimo hidžab, da to nekada može biti neugodno, te da ako nosimo mahramu ne znači da ljeti moramo nositi džempere i jakne. "Možeš nositi ugodne ljetne pantalone i ljetnu košulju. Na ovaj način, ako se budeš tako odijevala, kada te tvoji prijatelji budu pitali zašto nosiš hidžab, možeš im kazati zato jer vjeruješ u to, a ne jer je to dio tvoje vjere ili što su te roditelji natjerali." Ustvari, nakon što sam ispričala zašto se pokrivam, nekoliko žena mi je kazalo: "Trebalo bi da i ja to nosim". Stvarno mi je bilo uvijek prijatno s mojim roditeljima. To ne znači da ne mogu živjeti bez njih. Iz nekog razloga ja ih naposljetku sve više poštujem. Zaista volim svoju porodicu i mogu im kazati skoro sve. Moja sestra i ja veoma smo vezane. Ali najbolja stvar u mojoj porodici je to da smo svi jednaki, iako je Emira najstarija, a ja najmlađa.

(Beshir i Rida, 1998)

Šta ako se roditeljima ne sviđaju prijatelji njihove djece?

Roditelji žele da prijatelji njihove djece budu ljubazni, iskreni i pametni, te da ne konzumiraju drogu, ne puše i ne piju. U isto vrijeme, roditelji žele zaštititi svoju djecu i podsticati njihovu samostalnost. Mnoga prijateljstva djece zbog kojih roditelji znaju biti veoma zabrinuti ustvari kratko traju. Često djeca otkriju da neki prijatelj kojem su se toliko divili ustvari i nije tako dobar i savršen. Ponekada je mnogo bolje da dopustite da neko "objektivno prijateljstvo" ide svojim tokom, nego da ga prekidate. Ovdje je važno misliti na ulogu koju prijatelj ima, odnosno potrebu koju ispunjava djetetu, stoga treba da pitamo dijete šta je toliko posebno u nekom njegovom prijatelju koji se nama možda ne sviđa. Odgovor može roditeljima razjasniti mnoge stvari, odnosno otkriti pravi razlog druženja njihovog djeteta i navedenog prijatelja.

Djeca moraju naučiti kako da se odnose a različitim vrstama ljudi. Ponekad su prijateljstva problematična i potencijalno opasna, kao u slučaju kada dijete želi da se druži s prijateljem koji je asocijalan ili koji ima delikventno ponašanje. Roditelji imaju dužnost da odgovore djecu od nekih prijateljstava, ukoliko je riječ o osobama čije je ponašanje neprihvaljivo.

Roditeljska potpora, povjerenje i strpljivost pomoći će djeci da poprave svoju društvenu interakciju. Djeci je neophodno usmjerenje da bi se bolje odnosili prema drugim ljudima, da bi se lijepo osjećali u prisustvu drugih i da bi bili odgovorni za svoje ponašanje i svoja djela.

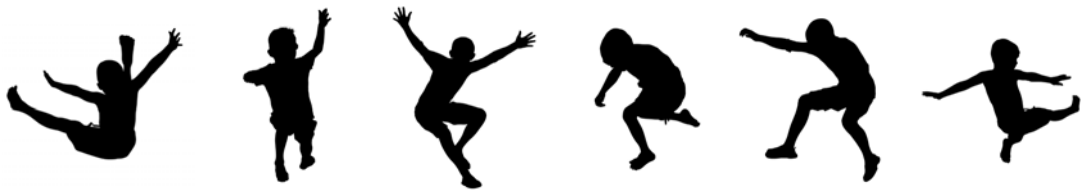

Pomaganje djeci da donesu odluke koje podstiču samostalnost

Roditelji mogu djecu podučiti samostalnosti na jedan od sljedećih načina:

- Dati im priliku da odlučuju, poput prilike da oni donesu odluku gdje će porodica izaći ili kako će se na pravedan način podijeliti kućni poslovi.
- Pokazati djeci kako da odmjere svoje stavove, kako da prikupe neophodne informacije, te kako da razmotre moguće posljedice koje će proisteći iz njihovih odluka, naprimjer, kada odluče da odaberu neku posebnu odjeću.
- Podučiti djecu da odluke imaju posljedice koje utječu na njih i na druge. Možete koristiti primjer pušenja: Tinejdžer može htjeti da puši jer želi izgledati "odraslo i zrelo", a da pritom ne promisli o posljedicama svog čina, a to je da će imati žute zube, loš zadah, te da će povećati rizik obolijevanja od raka i srčanih bolesti... Uzgajanje duhana poguban je čin. Duhan uništava sve hranjive tvari u zemlji. Umjesto uzgajanja duhana, zemlja bi se mogla koristiti za proizvodnju hrane i odjeće za siromašne ljude.

- Djeci ponekad treba pokazati da ako ne donesu odluku kada je to potrebno, to može biti jednako pogrešno kao i donošenje loše odluke.
- Roditelji treba da prihvataju dječije odluke kada god je to moguće. Nijedna odluka nije savršena, stoga roditelji treba da podstiču djecu da odlučuju što je moguće više, te da ih u tome popravljaju i usmjeravaju koliko god je to moguće.
- Dječije odluke zasnovane su na njihovim ukusima i potrebama i ponekad se ne moraju poklapati s onim što bi roditelji odlučili ili odabrali.
- Potrebno je postaviti pravila i ograničenja prilikom donošenja odluka. One odluke koje su očigledno štetne ne smiju se prihvatati, ali roditelji moraju objasniti zašto je nešto nedopustivo.

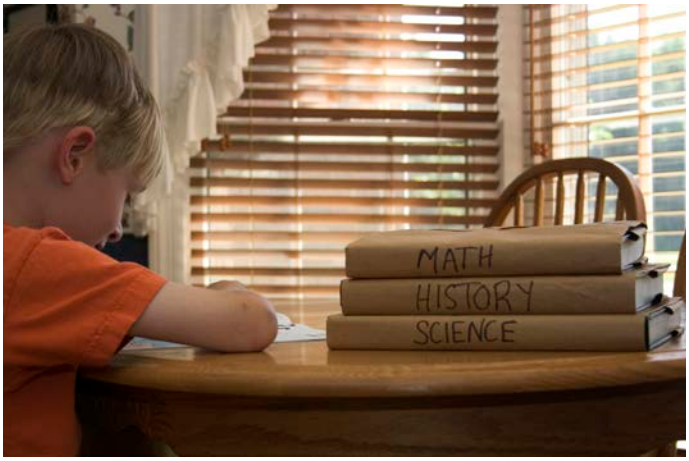

Koraci prilikom donošenja odluka

Sposobnost da odlučujete popravlja vaše samopouzdanje. Djeca koja imaju neku vrstu kontrole nad svojim životom bolje su pripremljena za život, te su samopouzdana, odgovorna i sretna u kasnijem životu. Samostalna djeca sposobna su da prođu sljedeće korake:

- znaju kada treba da donesu odluku;
- sakupljaju neophodne informacije za donošenje odluke;
- prepoznaju alternativna rješenja;
- razmišljaju kako je određeno rješenje saglasno s ličnim ciljevima i vrijednostima;
- analiziraju moguće posljedice svojih odluka;
- prepoznaju pogrešne razloge pri odlučivanju poput pritiska vršnjaka, želje da se dokažu da su odrasli ili osjećaja pobune;
- Implementiraju svoje odluke. Dajte djeci vremena da donesu odluke. Ukoliko se djeca požuruju da nešto odluče, to može imati suprotan učinak.

Aktivnosti

AKTIVNOST 59: TESTIRANJE KOEFICIJENTA RODITELJSKE DOMINACIJE

Pokušajte pitati dijete deset jednostavnih pitanja o bilo kojoj temi u prisustvu njihovih roditelja. Vidite da li dijete odgovara ili roditelji žure da odgovore umjesto njega. Broj odgovora koje su umjesto djeteta ponudili roditelji jasan je indikator "koeficijenta dominacije" roditelja. Također, treba posmatrati koliko su roditelji nemirni i napeti kada se dijete bori da iznađe pravi odgovor.

Roditelji treba da prestanu biti zapovjednici i upravitelji, već treba da postanu savjetnici koji usmjeravaju djecu, a sve s ciljem da djetetu olakšaju da postane slobodno, odgovorno i samostalno.

AKTIVNOST 60: OBJASNITE DJECI SISTEM VRIJEDNOSTI U PORODICI

Veoma je pogrešno da djecu prisiljavamo da budu naše kopije ili da se posvete nečemu što im mi naredimo. Njima je potrebno usaditi čistu vjeru (*akida*), sistem vrijednosti i svjetonazor koji im je potreban. Također, potrebno je da s njima podijelite vrijednosti koje se odnose na ljubav prema svim ljudima, životinjama, biljkama i okolini.

Današnja djeca svoje roditelje iznenade brojnim kreativnim načinima na koje ostvare svoje ciljeve i snove. Razgovarajte s porodicom i pitajte djecu na koji način misle provesti i živjeti navedene vrijednosti.

AKTIVNOST 61: DA LI STE RODITELJ KOJI SE MIJEŠA ILI POMAŽE?

Život počinjemo kao pojedinci, potom ulazimo u brak i onda imamo djecu i porodicu. Nakon dvije decenije, djeca treba da treba da pođu na fakultet i osamostaljuju se iz roditeljskog.

General Mac Arthur i predsjednik Roosevelt imali su majke koje su se doselile u njihovu blizinu kada su krenuli na fakultet. One nisu imale mobilne telefone ili internet da ih provjeravaju dvadeset i četiri sata sedmično.

Mnogi roditelji naglašavaju da poštuju dječije granice i privatnost, te da se ne miješaju u njihov život. Sada ćemo navesti određena pitanja i po odgovorima na njih roditelji mogu otkriti kakvo je njihovo stvarno ponašanje:

- Koliko često razgovarate s djecom dok su na studiju? Dnevno, sedmično ili mjesečno?
- Da li kontaktirate profesore vaše djece?
- Da li učestvujete u pisanju članaka i zadataka vaše djece ukoliko ona imaju probleme s tim?

- Kada posjetite djecu, da li radite njihove kućne zadatke, čistite sobu, perete veš ili iznosite smeće?
- Da li se miješate ukoliko vaše dijete ima problem sa cimerom?

O svim odgovorima razgovarajte sa svojom porodicom. Sada ćemo vam navesti nekoliko primjera kako da se ponašate s djecom koja su daleko od kuće:

- Neka vaše dijete inicira telefonske razgovore. To će ga podučiti samopouzdanju.
- Studenti treba da sami rade svoje zadaće i projekte.
- Vaše dijete koje studira odrasla je osoba koja se može brinuti o sebi i svojim potrebama, pa treba da samo radi kućne zadatke.

(KANTROWITZ I TYRE, 2006)

POGLAVLJE 20

Razvijanje kreativnosti

- Uvod **398**
- Opći koncepti o kreativnosti **399**
- Povijesne inovacije **401**
- Suzbijanje dječije kreativnosti **402**
- Negativni stavovi koji blokiraju kreativnost **403**
- Načini razvijanja kreativnosti **404**
  Kreativno pitanje 404
  Praktične aktivnosti 404
  Različita iskustva 405
  Aktivnosti kojima razvijate ideje – "brainstorming" 405
  Kreativna igra 405
  Dječije pisanje 406
  Dječija umjetnost 406
- Zabluda o "čudnim" i "neproduktivnim" idejama **407**
- Šta roditelji mogu učiniti? **408**
- Riječ o igračkama **408**
- Aktivnosti 62-65 **411**

Uvod

Kreativnost je jedan oblik ličnog izražavanja. Veliko je zadovoljstvo vidjeti da se djeca izražavaju otvoreno i bez ikakvih predrasuda. Sposobnost da napravite nešto originalno predstavlja važan dio lijepog karaktera. Iskustva sa svakom umjetnošću značajno podstiču razvoj dječije kreativnosti. Kreativna djeca mogu lahko iskazati svoja osjećanja i izboriti se sa svojim emocijama. Spremnost na novi način razmišljanja i odlučnost da se problemi riješe predstavljaju temeljne osobine kreativne djece.

Osobu koja je kreativna prepoznajemo kao kreativnu, optimističnu, sa mnogo maštovitosti, te sa sposobnošću da zadrži svoj sud i mišljenje te da uživa u izazovima. Kreativni ljudi probleme vide kao prilike, bore se protiv predrasuda, rade marljivo, ustrajavaju i ne odustaju lahko. Mnogi ljudi ne uspiju jer potroše samo devet minuta na zadatak koji zahtijeva deset minuta.

Djeci treba više vremena, bez požurivanja da bi mogla istraživati i dati sve od sebe kada nešto rade. Ne treba ih prekidati i tražiti da se zabave nečim drugim sve dok su oni predani i posvećeni nekom kreativnom poslu. Treba im obezbijediti prostor gdje će ostaviti nezavršeni rad, da bi ga nastavili kasnije, a također im treba napraviti atmosferu koja će ih inspirirati da daju sve od sebe. Oskudan ambijent u kući ne podstiče kreativnost. Djeci treba prostor u kome ima prirodnog svjetla, harmoničnih boja, ugodnih mjesta za sjedenje i površina koje su po mjeri djece. U dječijoj sobi trebalo bi biti dosta toga što su oni svojeručno uradili ili što je neko ručno uradio. Roditelji treba da prihvate pogreške djece, i razmiju njihovu hrabrost upuštanja u rizik da bi promovirali svoju jedinstvenost. Kreativnost zahtijeva određeni stepen nereda, buke i slobode, ali bez haosa ili stalne kontrole.

Roditelji imaju izuzetno velik utjecaj na dječiju kreativnost. Razmišljanje i vještine rješavanja problema mogu se razvijati na originalan način i s radošću. Za malo dijete rad na određenom "zadatku" ili "aktivnosti" predstavlja nešto važno. Sam rezultat manje je važan. Ne treba komentarisati da je nešto "izgledalo zabavno" ili da je dijete "radilo marljivo na određenom zadatku". Bolje je komentare učiniti bliskim dječijoj percepciji same radnje i kazati nešto o unikatnosti onoga što je napravilo. Mnoga bojažljiva djeca boje se kreativnih aktivnosti u kojima treba "nešto" napraviti. Neko dijete koje počne da crta, gradi ili sastavlja pjesme kako bi zadovoljilo stariju osobu već je izgubilo entuzijazam za kreativnošću. Djeci treba dozvoliti da koriste svakodnevne stvari koje upotrebljavate u kući poput šerpi, zdjela, konzervi i jastuka i njihovu kreativnost s tim stvarima treba javno pohvaliti i cijeniti. Predškolskoj djeci treba dopustiti da razvijaju dar za umjetnost što je prije moguće. Dijete koje ima dvije i pol godine i ima malu tablu za crtanje može biti mnogo kreativnije od djeteta koje čeka da mu neko donese krede ili bojice da bi moglo crtati. Ne smijete napraviti neka zahtjevna pravila, pa da kreativne aktivnosti budu teže nego što uistinu vrijede. Jednostavnost je ključ uspjeha za razvoj djece koja su tek prohodala i njihovog interesovanja za umjetnost.

Kako djeca rastu, možete očekivati da budu urednija.

Energija koja se potroši da bi nešto bilo uredno oduzet će djetetu energiju za otkrivanje i originalnost. Svako dijete treba naučiti prava drugih, kao i pravila sigurnosti. Bez nekog određenog okvira i razumnih očekivanja, istraživanje i originalnost mogu odvesti u haos.

Dijete koje se previše kontrolira i nadzire, međutim, žrtvuje svoje istraživanje i kreativnost zbog odobravanja. Ukoliko dijete osjeti da je njegova vrijednost u potpunosti zasnovana na tome da bude uredno i poslušno, onda će ono imati malo snage i hrabrosti za kreativnost. Kreativnost ćete uništiti ukoliko redovno kazujete djetetu: "Budi oprezan. Počisti to!" Slično je i sa drugim aktivnostima kojima se razvija radoznalost i ljubav za otkrićima. Sve se to može uništiti pretjeranom kontrolom.

Opći koncepti o kreativnosti

Sada ćemo navesti neke savjete kako možete podstaći kreativnost kod svoje djece:

- Prihvatite dječije ideje, radije nego da pokušavate uvjeriti djecu da prihvate vaše ideje i da usvoje vaše prijedloge. Prihvatite i neke neobične ideje koje djeca predlože i o svemu tome razgovarajte s njima.
- Koristite kreativno rješavanje problema koji se dešavaju svakodnevno. Neka djeca imaju slobodu i da pogriješe. Neka djeca eksperimentiraju bez straha od greške i neuspjeha.
- Dajte djeci vremena da istraže sve mogućnosti.
- Podstičite djecu da eksperimentišu s neobičnim stvarima. Pomno slušajte dječija pitanja i komentare. Ponovite ono što su djeca primijetila i postavite im dodatna pitanja o nečemu što su otkrila ili napravila.
- Neka djeca imaju poticajnu atmosferu, ali i privlačnu okolinu u kojoj obitavaju. Neka djeca imaju obilje materijala, dosta knjiga i igara, te mnoštvo prilika da eksperimentišu sa svim tim materijalima.
- Izložite djecu različitim kulturama, iskustvima, ljudima, vjerama i načinima mišljenja. Neka vide da postoje i drugačiji načini razmišljanja o problemima. Podstičite djecu da probaju neke nove stvari i steknu nova iskustva sukladno njihovim sposobnostima i uzrastu.
- Cijenite nove načine razmišljanja. Podijelite svoje naučne, umjetničke i kreativne projekte s djecom. Učešće u projektima koje istinski volite i za koje osjećate strast probudit će želju i strast za kreatvinošću u vašoj djeci.

Kreativni student: Kompleksnost naspram jednostavnosti

Jedan student došao je na intervju za prijem na prestižni institut za menadžment. Komisija ga je pitala: "Postavit ćemo ti deset lahkih pitanja, ili, pak, jedno koje je zaista teško. Pa dobro razmisli."

Student je kazao: "Postavite mi to teško pitanje."

"Dobro, reci mi šta dolazi prvo, dan ili noć?"

"Prvo dolazi dan, gospodo!"

"Kako to?" – upita komisija.

"Oprostite, gospodo, rekli ste da me nećete pitati drugo teško pitanje."

Komisija ga je primila na institut.

Tehnička vještina je da vladate nečim kompleksnim, a kreativnost je da vladate jednostavnim stvarima.

- Budite primjer ustrajnosti. Ohrabrite djecu da završe svoj projekt tako što ćete ih podsticati u svakom dijelu izrade projekta. Na taj način pomoći ćete im da sami razumiju svoje prednosti i slabosti.
- Tolerirajte nešto što je nekonvencionalno i neuobičajeno. Neka djeca znaju da nije nužno da uvijek "ispravno" riješe problem. Treba također vrednovati inovativne i jedinstvene pristupe rješavanju problema.

- Podržite dječiju maštovitost. Kreativni ljudi nemaju problema sa čudnim, divljim ili neobičnim idejama. Iznenadne ideje podstiču raznolike unikatne misli i interesantne planove.
- Podstičite uvjerenje da su greške dobrodošle. Greška ne označava propast, nego priliku da se nauči, odnosno put koji može voditi do uspjeha. Jedan direktor upozorio je menadžere u svojoj firmi: "Potrudite se da napravite dovoljno pogrešaka."
- Pronađite nešto dobro i korisno u nečemu lošem. Kada se suoče sa slabim rješenjima, kreativni mislioci pitaju se: "Šta ima dobro u svemu tome?" Čak i u najgorim idejama ima nečega što je dobro i korisno.

Povijesne inovacije

1. Kreativni ljudi tragaju za boljim stvarima. Naprimjer, prvi margarin napravljen je od goveđe masti, mlijeka, vode i isjeckanog kravljeg vimena. Onda je početkom dvadesetog stoljeća došlo do nestašice goveđe masti, što je postalo veliki problem. Šta se trebalo poduzeti? Proizvođači margarina okrenuli su se biljnim mastima. Počeli su koristiti masti soje, kukuruza i suncokreta. Sve to i danas koristimo. Margarin je usto dobio bolji okus i zdraviji je.
2. Ne moraš biti genijalac da bi bio kreativan. Dobro obrazovani naučnici koji rade u području istraživanja svemira u početku su pokušali razviti olovku koja ima nultu gravitaciju i koja se može koristiti u svemiru. Nisu uspijevali u svemu tome. Rješenje je bilo da koriste običnu olovku. Konačno je do ovog rješenja došla kompanija koja nije imala nikakve veze s istraživanjem svemira, a koja je Nasi predložila da proba olovku. Kada su vidjeli da to funkcionira, svemirske agencije iz Sjedinjenih Američkih Država i Sovjetskog saveza prihvatile su tu olovku.
3. Problem može biti i rješenje. Ako nešto određenim osobama predstavlja "prepreku", to drugima istovremeno predstavlja "priliku".

   Naprimjer, nakon otkrića superljepila primijećeno je da ukoliko niste oprezni s ljepilom, možete sebi zalijepiti prste. Ovaj problem, međutim, na drugoj strani postao je rješenje. Mnogi vojnici u vijetnamskom ratu sami su sebi lijepili rane i povrede.

   Drugi primjer vezan za ljepilo: Jedan hemičar koji je radio u korporaciji 3M u Sjedinjenim Američkim Državama eksperimentirao je s ljepilima i proizveo je jedno koje se s lahkoćom može odlijepiti. To je dakle bilo ljepilo koje neće zalijepiti ništa?

   Veliki problem?! Nije bitno, ovaj problem postao je rješenje. Osamdesetih godina razvila se proizvodnja stikera ili ljepljivih papira koji se i danas koriste širom svijeta.

Suzbijanje dječije kreativnosti

Vjerovatno jedna od najvećih ironija jeste i ta da kao roditelji toliko mnogo cijenimo kreativnost, a potom je suzbijamo i sprečavamo. Amabile i Hennesssey (1992) označili su sljedeće "ubice kreativnosti" koje postoje i danas:

- Pretjerani nadzor – Bdijenje nad dječijom glavom i njihov osjećaj da ste im stalno iznad glave uništava volju kod djece da se upuštaju u rizične radnje i da budu kreativni.
- Grubo ocjenjivanje – Ukoliko smo stalno zabrinuti o tome kako i šta naša djeca rade, njihova kreativnost će iščeznuti.
- Pretjerano nagrađivanje – Ukoliko pretjerano nagrađujemo djecu, ona će izgubiti unutarnje zadovoljstvo zbog kreativne aktivnosti. Kada ljudi ne očekuju nagradu, oni su mnogo kreativniji i uživaju više u samom procesu. Neočekivana nagrada ili poklon nakon urađenog posla vrijedna je ali ne i nužna za kreativnost. Što je više vanjskih podsticaja, poput novca i posebniih privilegija, to je manja kreativnost.
- Ekstremno natjecanje – Ukoliko djecu izložimo nepravednom natjecanju i kompeticiji sa drugima to može potpuno uništiti njihovu motivaciju i kreativnost.
- Ograničavanje izbora – Kreativnost će uništiti i to da određujemo djeci šta da rade umjesto da ih prepustimo da sami slijede svoju znatiželju i strast.
- Pritisak – Ukoliko pred djecu postavimo velika očekivanja, možemo uništiti kreativnost u njima.

Negativni stavovi koji blokiraju kreativnost

Postoje brojni načini kojima se suzbija kreativnost. Sljedeće fraze koje uobičajeno koristimo značajno blokiraju kretivnost kod djece:

- *O ne, to je problem!* Ponekad je reakcija na problem teža od samog problema. Probleme ne treba preuveličavati. Sretni ljudi prihvataju probleme kao prilike koji im koriste da se poprave. Problem obično predstavlja razliku između onoga što imaš i onoga što želiš. Uvijek postoji nešto bolje od trenutnog stanja u kojem vas zatekne određeni problem. U tom smislu itekako vam može pomoći vaša kreativnost.
- *To se ne može uraditi.* Ova fraza upućuje na to da se predajemo prije same bitke. Tvrdnjom da nešto ne može biti urađeno problemu dajemo veličinu i moć koje prije nije imao. Zamislite da smo kao čovječanstvo odustajali i predavali se. Ljudi nikada ne bi letjeli, nikada ne bismo izašli na kraj s raznim bolestima a rakete nikada ne bi izašle iz atmosfere daleko u svemir. Pravilan stav je da "teške probleme rješavamo odmah, a da nam za nemoguće treba nešto više vremena."
- *Nećeš moći to uraditi* ili *Tu ne možeš ništa uraditi.* Neki ljudi misle ovako: "Uredu, možda ovaj problem mogu riješiti neki stručnjaci, ali ja nisam dovoljno pametan za to." Ali, stvarnost nas uči da su najveće inovacije u industriji pokrenuli upravo pojedinci koji ne pripadaju krugu nekih inovatora ili stručnjaka, a ne istraživačke grupe. Pozitivan stav i dobre vještine mogu riješiti bilo koji problem. Čak i u slučajevima kada problem ne možete "izbrisati s lica zemlje", uvijek možete popraviti situaciju.
- *To je djetinjasto.* U našim nastojanjima da budemo zreli i sofisticirani, često ismijavamo kreativnost i razigranost. Međutim, ukoliko riješite problem i spasite svoj brak, dobijete napredovanje ili spasite prijatelja od samoubistva, da li vas brine to što će ljudi vaš način rješavanja problema nazvati "djetinjastim"? Uostalom, nije li igra prepuna zabave?
- *Šta će drugi ljudi misliti?* Postoji ogroman društveni pritisak da se prilagodimo većini, odnosno da budemo obični i normalni. Evo vam jednog primjera:
  Kreativna osoba: "Volim da sok od narandže pomiješam s vodom, jer mi je tako manje sladak.
  Obična osoba: "Baš si čudan, znaš li to?"
  Kreativna osoba: "Mi kuhamo u ponoć."
  Obična osoba: "Vi ste ludi."
  Kreativna osoba: "Zašto ne dodamo malo bijelog luka i senfa"
  Obična osoba: "Zato što to ne piše u receptu."

Napredak ostvaruju oni koji su dovoljno jaki da podnesu da im se drugi smiju. Greške nisu zabavne, ali svakako nečemu nauče ljude.

U potrazi za savršenim filamentom za svoju lampu sa žarnom niti Tomas Edison probao je dlaku s brade svoga prijatelja te još hiljadu osam stotina drugih stvari. Nakon hiljaditog pokušaja, neko ga je upitao da li je frustriran. On je kazao: "Dosta sam toga naučio, sada znam kojih hiljadu stvari ne mogu upotrijebiti za svoj naum."

Genijalci koji nisu bili specijalisti u struci

- Braća Wright koja su izumila avion nisu bili inžinjeri avijatike, nego mehaničari za bicikle.
- Hemijsku olovku izmislio je Laszlo Biro, koji je bio urednik novina i lektor, a ne inžinjer.
- Osnovna otkrića u vezi s podmornicama napravili su engleski svećenik G.W. Garret i direktor škole John Holland.
- Mašinu za preradu pamuka izmislio je pravnik Eli Whitney.
- George Manby, policijski službenik, izmislio je požarni aparat.
- Proces za neprekidno taljenje čelika izmislili su urari koji su se igrali s mesingom.
- Kolor film (Kodachrome) izmislila su dva muzičara.
- Hemičari i stručnjaci za sapun odbili su sintetske deterdžente, njih su otkrili hemijski stručnjaci za boje.

- *Možda ne uspiješ.* Zamisli da te u svemu što činiš vodi tvoj strah od neuspjeha. Godišnje bi uradio samo tri stvari za koje si uvjeren da ćeš ih uspješno završiti. Na kraju godine tvoj rezultat bit će sljedeći: tri uspjeha i nula promašaja. Sada zamisli da se iduće godine ne bojiš neuspjeha, i probaš dvanaest stvari. U šest njih ne uspiješ. Tvoj rezultat je sada: šest uspjeha, šest promašaja. Pa, da li više želiš šest uspješnih stvari ili tri? Također, zamisli čemu bi te svih dvanaest promašaja naučili.

Načini razvijanja kreativnosti

Postoji nekoliko tehnika kojima se razvija kreativnost. Sada ćemo navesti neke od njih.

KREATIVNO PITANJE

Postavljajte svojoj djeci teška pitanja. Pitanja angažiraju cijeli mozak jer djeca pokušavaju kombinirati emocionalnu, prostornu i logičku inteligenciju:

- Šta je kreativnije: najbolje, najelegantnije i najbrže auto koje možeš zamisliti ili kupola, minaret ili katedrala koja je otjelovila suštinu umjetnosti na jedan potpuno jedinstven način?
- Da li iko stvara nove ideje ili ljudi samo otkrivaju neke stare, zaboravljene ideje?
- Šta je teže: otpočinjanje ili završavanje nekog projekta? Zašto?
- Da li je kreativnost kojom ljudi rješavaju probleme temeljito različita od umjetničke kreativnosti?

PRAKTIČNE AKTIVNOSTI

- Počnite dan naopako, tako što ćete za doručak početi večerom.
- Upotrijebite kompjuter ili aparat za kopiranje da povećate male predmete ili smanjite velike. Napravite kolaž.
- Izmislite neku igru s kartama. Možete početi tako što ćete promijeniti neku igru koju znate, pa je opet promijeniti: promijenite pravila za domine ili tavlu.
- Pokušajte napraviti jelo s novim začinima koje nikada niste probali. Neka vas miris vodi u vašem kulinarskom istraživanju.
- Potražite na internetu igrice u kojima ćete morati slijediti prva slova linka. Pronađite neke nove i zanimljive stranice.

- Napravite jedan model okoline u kojoj biste željeli živjeti. Koristite samo ono što imate u kući i prirodne materijale.
- Napišite pjesmu koristeći neke riječi nasumično.

RAZLIČITA ISKUSTVA

- Dobro je da su djeca upoznata sa blagdanima različitih etničkih, nacionalnih i religijskih zajednica.
- Zamislite da ste s druge planete. Pretvarajte se da posjećujete druge planete. Maštovitost i pretvaranje podstiču kreativnost.

AKTIVNOSTI KOJIMA RAZVIJATE IDEJE – "BRAINSTORMING"

- Dajte djetetu komad gline u ruku i zamolite ga da ga oblikuje kako želi.
- "Pošaljite" dijete u različito vrijeme i prostor. Naprimjer, zamolite ga da vam objasni kako bi ono skuhalo neko jelo bez struje, posuđa i pribora za jelo.
- Napravite listu pitanja na koja se po vašem mišljenju ne može dati odgovor.

KREATIVNA IGRA

Neka vaše dijete koristi uobičajene predmete na nov i neuobičajen način. Spontano se uključite u igru kojom ne treba niko upravljati.

Još u vrijeme kada su bebe, djeca kroz igru razvijaju svoju motoriku i psiho-fizičke sposobnosti. Ona otkrivaju svijet svojim čulima i posmatraju nečije vještine. Kroz igru i ponavljanje osnovnih fizičkih vještina, djeca postaju sposobna da urade čak i one veoma zahtjevne fizičke zadatke. Djeca koja se igraju kockicama nalaze se pred izazovom da nešto mjere, ravnaju, balansiraju, oblikuju i da razviju osjećaj za prostor.

Dramske igre podrazumijevaju da oponašate ljude u društvu. Ovo djeci pomaže da eksperimentiraju s društvenim igrama. Kroz društvene igre djeca postepeno nauče da razumijevaju i uzimaju u obzir i potrebe drugih, te da cijene različite vrijednosti.

Kroz igru djeca izražavaju svoje osjećaje i bore se s njima. Igra, također, pomaže da se smanje pritisak i stres. Djecu treba osloboditi nekih restrikcija i ograničenja koja imaju odrasle osobe. Nema potrebe da se pridržavamo pravila za odrasle dok se igramo.

Kao osobe koje se brinu o djeci, moramo izbjegavati dominaciju tokom igre. Igra treba biti posljedica dječijih prijedloga i ideja, a ne nešto čime upravljamo mi, odrasli ljudi. Kroz igru treba da razvijamo dječije želje i težnje, a ne naše.

Da bismo poboljšali određeni broj vještina, poput čitanja i razumijevanja ljudi, možete izvesti neku dramsku predstavu sa svojom djecom. Predstavu treba da predlože i izaberu djeca, a ne vi. Svako mora analizirati određeni lik, shvatiti njegove osjećaje, te naučiti tekst tog lika napamet. Zamolite djecu da ponekad ona sama održe predstavu za vas, te da sve sami organiziraju uključujući neke jeftine kostime.

DJEČIJE PISANJE

Djeca koja još nisu počela čitati mogu vam izdiktirati neku priču, koju vi treba da zapišete, a oni nakon toga ilustruju. Čim vaše dijete počne jasno progovarati određene riječi, ono može početi pisati. Nemojte previše brinuti o izgovoru i pravopisu. Sve to doći će kasnije. Čim dijete pokaže entuzijazam za pisanje, možete ga početi podučavati nekom modelu pisanja. Tipično, pisac počinje svoje pisanje nekim grubim okvirom, te ga onda postepeno kristalizira sve dok ne bude gotovo za objavljivanje. Dobar način jeste da dijete zamolite da izabere svoju omiljenu priču, a da mu potom pomognete da on tu priču sam zapiše. Ovu priču možete zapisati u neku malu svesku ili bilježnicu. Starija djeca mogu uraditi odličan posao tako što će na kompjuteru napisati neku svoju knjigu. Nemojte zaboraviti vrijednost čitanja. Dobri su pisci dobri čitatelji, a čitanje će vašoj djeci pružiti jako mnogo maštovitih ideja za pisanje.

DJEČIJA UMJETNOST

- Djeci treba omogućiti slobodne umjetničke aktivnosti. Umjesto da im pokažete neki umjetnički artefakt kako bi uradili repliku, podstaknite djecu da sama koriste svoju maštu. Umjesto da čitate neku knjigu u kojoj se opisuju različite boje, upalite lagahnu muziku i zamolite djecu da vam nacrtaju ono što vide!
- Načinite ambijent koji podstiče sva čula kod djece. Neka osjete teksturu papira, pomirišu bojice, slušaju kako olovka kruži papirom i gledaju kako se boje smjenjuju na crtežima.
- Podstičite djecu da spontano istražuju. Neka uvijek imaju na dohvatu određene predmete i pomagala poput bojica, markera, plastelina, papira za građenje, četkica za bojenje i boja. Neka djeca sama otkriju svojstva ovih predmeta i neka nauče da ih koriste. Pitajte djecu sljedeće: Da li djeca mogu koristiti prste kao kistove i četkice za crtanje? Da li djeca mogu crtati u blatu nekim štapom? Mogu li od svojih tijela praviti drveće? Neka vam opišu kako se osjeća ljubičasta boja i neka vam pokažu kako se radosno marširа kroz sobu, kako se tužno prolazi sobom i kako se zabavno šeta.
- Suzdržite se od kritike nekog lošeg rada. Djecu moramo zaštititi od kritike i osuda vršnjaka, starijih i njih samih. Ne postoji

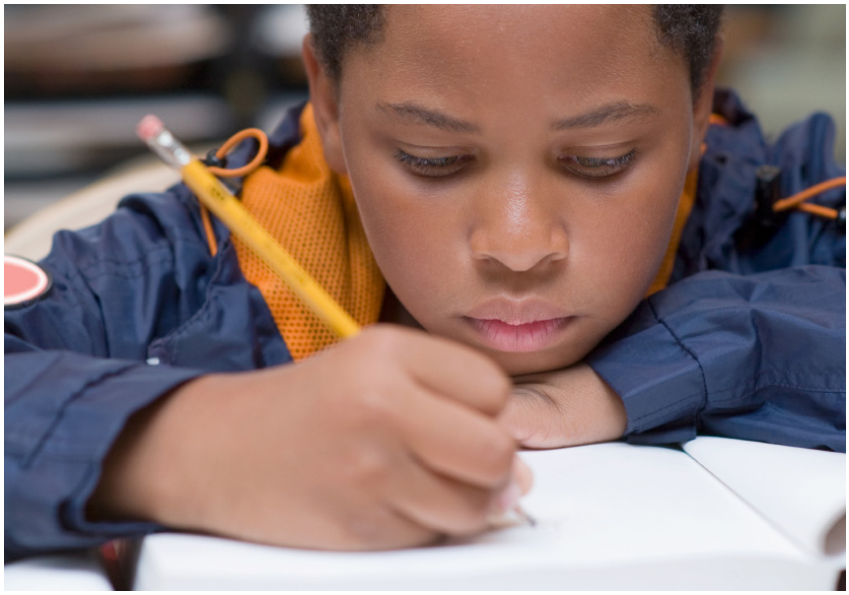

dobro i loše. Svaki rad je unikatan. Ovo je važno čak i u predškolsko doba. Kada je riječ o umjetnosti, svako je gazda svoga rada i može činiti što god želi. Ukoliko njihov rad konstanto opisujemo kao nepotpun i ružan, djeca postanu sumnjičava i napeta.

Zabluda o "čudnim" i "neproduktivnim" idejama

Neke crte ličnosti koje razvije kreativno dijete ljudi mogu smatrati čudnim ili neproduktivnim. Sada ćemo navesti nekoliko primjera za to:

- Slobodno razmišljanje – Kada djeca razgovaraju o nekim idejama, drugima se čini da su oni nedisciplinovani i haotični.
- Lahkovjernost – Kreativna djeca lahko se uzbude kada je riječ o čudnim idejama, te ne mogu vidjeti određene mahane tih ideja koje odrasla osoba može brzo prepoznati.
- Humor – Kreativna djeca smatraju zabavnim i šaljivim ideje za koje odrasli misle da su itekako ozbiljne. Ovu sposobnost da propitaju ustaljena poimanja i sagledaju stvari iz druge perspektive neki ljudi mogu smatrati neprihvatljivim ismijavanjem.
- Sanjarenje – Kreativna djeca uče iz mašte i mnoge probleme riješe sanjarenjem. Dopuštanje da um bude slobodan može pomoći da se u mašti stvori čitav niz novih poveznica, iako to drugi mogu smatrati rasijanošću ili gubljenjem vremena.
- Usamljenost – Kreativnost se razvija iz jednostavnih, neoblikovanih ideja. Djeca možda treba da budu sama kada se ovakve ideje pojave.
- Aktivnost – Ideje dolaze u vrijeme kada "ništa ne radimo." Međutim, kada ideja dođe, kreativno dijete u potpunosti se predaje radu i raznim aktivnostima. Dobra praksa je da na prikladnim mjestima uvijek imate neku olovku i svesku ili papire, kako bi djeca mogla zapisati svoje misli.

Dar mašte značio mi je mnogo više
od dara da usvojim pozitivno znanje.
(ALBERT EINSTEIN)

Šta roditelji mogu učiniti?

- Budite primjer. Poštujte radoznalost svoje djece, njihov entuzijazam i "lude" ideje. Budite uvijek otvoreni za nova iskustva, podijelite svoju kreativnost i budite oduševljeni onim što zanima vaše dijete.
- Vjerujte svom djetetu. Djeca koja osjećaju ljubav i povjerenje imaju sigurnost i samopouzdanje da budu drugačiji i da se odvaže stvarati. Pretjerana briga o društvenim konvencijama ili stereotipi o rodnoj podjeli mogu zaustaviti kreativnost.
- Ohrabrite svoje dijete. Podstičite vašu djecu na istraživanje i eksperimentisanje. Pomno ih slušajte i nikako ih ne osuđujte. Pomozite djeci kada ne uspiju. Izbjegavajte "prazne pohvale".
- Obogatite okolinu djece. Neka u dječijoj okolini uvijek bude nekih predmeta i materijala koji podstiču na kreativnost da bi djeca mogla ispoljiti svoju umjetnost i umijeće. Stari časopisi, knjige, novine, igre, odjeća i nakit mogu se iskoristiti za različite projekte.
- Zajedno gledajte televiziju. Ova ideja je kontroverzna, jer neki stručnjaci i roditelji smatraju da televizija negativno utječe na djecu. Stavite naglasak na gledanje dokumentarnih filmova i pokušajte oponašati televizijske voditelje ili glumce.
- Pomozite djeci da zapišu svoje ideje. Djeca vole da boje i crtaju od rane dobi. Prije nego što počnu pisati, oni mogu svoje ideje i zamisli diktirati starijima ili drugoj djeci. Kasnije, kada porastu, podstaknite djecu da imaju svoj dnevnik ili žurnal.

Riječ o igračkama

Razmislite o igračkama koje kupujete svojoj djeci. Igračke treba da razvijaju kreativnost i da budu edukativne. Kockice stimulišu razmišljanje. Neke lutke, poput lutkica Bratz, zbunjuju u pogledu rodnih uloga. Igranje s lutkama i plišanim medvjedićima dobra je stvar za djecu. Na taj način djeca imaju društvo, mogu se igrati s lutkama i majkom ili prijateljicama, te svoju frustraciju mogu ispoljiti na lutkama. Kupite djeci igračke kojima se oni mogu naučiti da pletu, heklaju, šiju ili oblikuju drvo. Igračke-alati veoma su korisne. Igračka koja je najskuplja ili koja se najviše promovira na televiziji ne mora biti i najbolja za djecu. Ukoliko imate više djece, kupite društvene igrice da bi se djeca igrala zajedno.

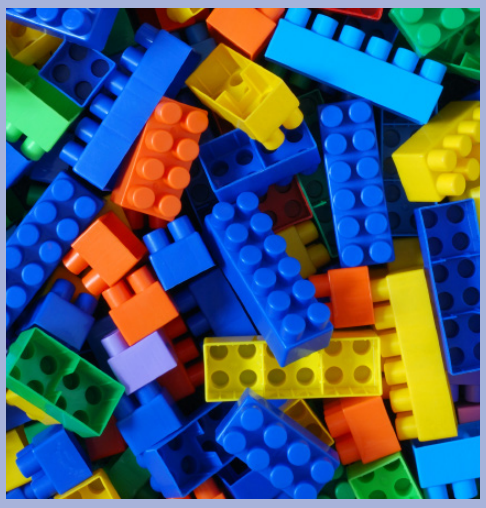

Razmislite o igračkama koje kupujete svojoj djeci. Igračke treba da razvijaju kreativnost i da budu edukativne. Kockice, pout lego kockica, podstiču razmišljanje.

Također, postoje igračke koje su namjenski pravljenje za djecu različitih sposobnosti i djecu s autizmom. Ove igračke napravili su stručnjaci da bi one odgovarale izazovima s kojima se navedena djeca susreću.

Aktivnosti

AKTIVNOST 62: PORODIČNE VJEŽBE KOJIMA SE RAZVIJA KREATIVNOST

Probajte sljedeće kreativne radnje sa svojom djecom:

1. **Kreativne igre –** Igre poput one "slijedi vođu" podstiču djecu da razmisle o kreativnim kretnjama i dožive pohvalu ili nagradu od drugih. Igre u kojima se nešto gradi veoma su zahvalne. U ovim igrama treba koristiti jednostavne materijale poput kocki, blata, pijeska, gline i vode, jer ovo djeci omogućuje da grade različite strukture.
2. **Koristite koncept "priče koja se treba nastaviti".** Neko treba započeti priču, a onda drugi članovi moraju dodavati svoj dio. Dok pričate ovakvu priču, koristite marionete i lutke.
3. **Koristite predmete da napravite nove ideje.** Pokušajte se igrati "kolačića-životinja". Dijete treba pogledati neki zdrav kolač, pojesti ga i onda za minutu ili dvije oponašati životinja na koju mu je ličio kolačić ili keks. Iskoristite ove kreativne trenutke da oponašate kako određenu životinju i njeno kretanje.
4. **Gluma kao igra.** Gluma stimulira djecu da shvate kako se drugi osjećaju i kako razmišljaju, te na taj način i djeca propituju i istražuju svoje emocije.
5. **Postavite neka "slobodna" pitanja.** Pokažite djeci neku sliku i zatim im postavite pitanje. Naprimjer: "Šta ljudi rade na ovoj slici?", "Šta ljudi govore?" ili "Šta je danas bilo zabavno kod tebe?", umjesto da pitate: "Da li si se danas dobro zabavio?"
6. **Zamolite djecu da koriste svoja čula.**

- Neka djeca zatvore oči i neka pogađaju šta ste im stavili u ruku, poput pjene za brijanje, kamenčića, ključa i tome slično.
- Neka djeca zatvore oči i pogađaju šta čuju. A vi pravite zvukove zveketa kovanica, listanja papira, brisanja, kidanja i tome slično.

7. **Pitajte djecu o promjenama.** Zamolite djecu da promijene određene stvari i postave ih onako kako ona žele. Naprimjer:

- Šta bi bilo ukusnije da je slađe?
- Šta bi bilo ljepše da je manje?
- Šta bi bilo zabavnije da je brže?
- Šta bi bilo bolje da je tiše?
- Šta bi bilo sretnije da je veće?
- Šta bi bilo zabavnije kada izađemo da se igramo u dvorište?
- Kakav bi engleski jezik bio da ga pišemo kako ga i izgovaramo?
- Pokušajte napisati jedan članak koristeći ovu metodu. Postoje jezici koji se tako pišu, možete li ih imenovati?

8. **Postavite pitanja koja zahtijevaju mnogo odgovora.** Evo nekih primjera u kojima koristimo pojam vode, a mogu se koristiti i primjeri vatre, pijeska, vjetra, automobila, leda i dima.
- Nabroj neke koristi vode!
- Šta plovi na vodi?
- Kako nam voda pomaže?
- Zašto je voda hladna?
- Šta se uvijek nalazi pod vodom?
- Koju sve boju može imati voda?

9. **Postavite pitanja "Šta bi bilo kad bi...?"**
- Šta bi bilo kad bi sva drveća na planeti bila plave boje?
- Šta bi bilo kada automobili uopće ne bi postojali?
- Šta bi bilo kada bismo svi nosili istu odjeću? Kada bismo svi imali isto ime?
- Šta bi bilo kada bismo mogli letjeti?
- Šta bi bilo kad niko ne bi čistio svoju kuću?
- Šta bi bilo kada bi svi ljudi bili dobri ili loši?
- Šta bi bilo kada bi svi ljudi bili zdravi ili bolesni?

10. **Postavite pitanje "Na koliko drugih načina...?"**
- Na koliko drugih načina možemo koristiti kašiku?
- Na koliko drugih načina možemo koristiti dugme?
- Na koliko drugih načina možemo koristiti žicu?
- Na koliko drugih načina možemo koristiti spajalicu?

AKTIVNOST 63: VRIJEDNE OSOBINE

Kada je poslaniku Muhammedu, a.s., došla prva objava, on se jako uplašio i došao kući, svojoj supruzi Hatidži, r.a. Ona ga je utješila i navela nekoliko njegovih dobrih osobina:

- pažnju prema rodbini,
- brigu o slabim i nemoćnim,
- udjeljivanje siromašnim,
- srdačnost i gostoprimstvo,
- pomoć bolesnim.

Razgovarajte s djecom o važnosti svih navedenih osobina. Zajedno napišite priču u kojoj će biti spomenute sve navedene osobine.

AKTIVNOST 64: OBJAŠNJAVANJE TEŠKIH PITANJA

Sastanite se s drugim roditeljima i razgovarajte kako da odgovorite na ova pitanja koja često postavljaju djeca.

- "Ko je stvorio Boga?"; "Zašto Bog kažnjava ljude koji ne vjeruju u njega?"; "Zašto toliko mnogo ljudi nikada nije primilo Božiju objavu?"; "Kako da živimo zauvijek u Džennetu a da nam ne postane dosadno?"

- Kako objašnjavamo koncepte "slobodne volje" i "determinizma" i to na način koji podstiče proaktivno razmišljanje s jedne strane i prihvatanje Božije volje s druge strane? Odakle dolazimo? Gdje ćemo skončati? Kakav je ahiret? Možemo li vidjeti Boga? Zašto ne? Bog može učiniti da svi vjeruju u Njega, zašto to ne učini?

Sve su ovo teška pitanja za djecu. Njih je potrebno objasniti prikladno dječijem uzrastu i zrelosti.

Kada je riječ o vizualizaciji Dženneta, poslanik Muhammed, a.s., objasnio je da je Džennet tako poseban da to oko nije vidjelo, a uho čulo, te da ga nijedan um ne može zamisliti. To je jedan sasvim novi vid postojanja koji naša ljudska čula ne mogu shvatiti.

AKTIVNOST 65: BITNO JE KAKO PERCIPIRAMO LOPOVA! KREATIVNO RJEŠENJE.
Neka djeca pročitaju ovu istinitu priču. Potom zajedno razmislite o određenim problemima u porodici i pokušajte da ih riješite.

Kada je izvršni direktor američke aviokompanije American Airlines vidio jdnog stražara kako stoji na aerodromu, upitao je upravnika: "Možemo li smanjiti troškove?" Upravnik je kazao: "Kako?" Izvršni direktor je kazao da ukoliko budu imali čuvara samo tri različite noći u sedmici, lopovi ne bi znali kada je on na dužnosti a kada nije. Iduće godine, izvršni direktor je pokrenuo isto pitanje, pa je upravnik opet kazao: "Kako?" Izvršni direktor je predložio da umjesto čuvara imaju nekog dobrog psa. Treće, pak, godine, izvršni direktor je opet postavio isto pitanje. Rješenje je bilo da se pas angažira samo povremeno. Četvrte godine, izvršni direktor je kazao upravniku: "Pošto je najbitnija stvar percepcija lopova, zašto dobro ne izgladniš psa i snimiš njegovo lajanje, te ga navečer pustiš na razglas na različitim mjestima?" I to je funkcionisalo. Uštedili su novac jer im nije trebao stražar. (MSNBC, 3. NOVEMBAR, 2007. GODINE)

POGLAVLJE 21

Samopouzdano naspram razmaženog djeteta

- Samopouzdanje **416**
- Kako izbjeći da razmazimo dijete **418**
- Nastupi bijesa: Ne dopustite da dijete plač iskoristi kao sredstvo **419**
- Aktivnosti 66-68 **420**

Samopouzdanje

Djeci je potrebno podsticanje i ohrabrenje kada naprave neku pogrešku, baš kao što im treba i kada pronađu rješenja za nešto ili uspješno obave neki zadatak. Ustvari, kako su pogreške sastavni dio života, veoma je bitno da ih djeca shvataju i posmatraju kao iskustvo iz kojeg mogu nešto naučiti, a ne kao promašaj. Ne dopustite da pogreške obeshrabre djecu, nego ih iskoristite da ih još više podstaknete i inspirišete da budu bolji. Velika je razlika kada kažete: "Kako si mogao biti tako glup?" i kada kažete: "Ma znam ja da si ti pametan i sposoban!" Ohrabrenje pomaže djeci da bolje uče i rade u budućnosti. Djeca kojoj osobe kojima se oni najviše dive kažu da su gubitnici uistinu će i postati gubitnici.

Misli koje su same po sebi pesimistične i negativne, odnosno demotivirajuće poput one "Nisam uspio, dakle, nisam ja nizašta, bezvrijedan sam." veoma mnogo utječu na dječiju psihu, ubijaju radost u njihovom životu, crpe njihovu emocionalnu energiju, te povećavaju mogućnost da će pronaći neko lakše rješenje kada su u stresnoj situaciji. Djeca bez samopouzdanja neće se potruditi da ostvare ciljeve za koje sami kažu da su im nedokučivi. Dugoročni uspjeh, kroz studiranje, učenje i otpor pritisku vršnjaka, nužno iziskuje samopouzdanje. Djeca s malim stepenom samopouzdanja mnogo su impulsivnija i manje brinu za posljedice svog ponašanja i svojih djela. Ova djeca imaju malo smjelosti da ostvare svoje ciljeve. Ovakva djeca u mladostiposežu za trenutnim zadovoljstvima poput alkohola, droge, seksa i nasilja.

Djecu treba učiti da im ništa ne nedostaje, te da svoje greške shvate kao prilike da nešto nauče. Takva će djeca imati dovoljno energije da izaberu šta je bolje za njih, da li da uče za ispit ili izađu s prijateljima. Nadalje, samopouzdana djeca imaju uvijek nadu i optimistična su da će uspjeti i to marljivim radom i zalaganjem. Oni su svjesni koristi svoga truda, te se smatraju pobjednicima. Sreća koja dolazi poslije uspjeha povećava mogućnost za daljnju sreću i uspjeh u njihovom životu.

Ljubav, hrabrost, kreativnost, iskrenost i osjećaj odgovornosti na direktan ili indirektan način grade snažno samopouzdanje i samopoštovanje. Sve navedene karakteristike povezane su jedna s drugom i međusobno se jačaju. Ove karakteristike povećavaju emocionalnu energiju i psihičku snagu u djetetu.

Mi odlučujemo da li je čaša napola puna ili napola prazna. Podstičite hrabrost i samopouzdanje kod djece svakom prilikom. Ukoliko posijemo sjeme, ono će proklijati. Stoga, posadite cvijeće.

Kako izbjeći da razmazimo dijete

Djeca treba da nauče kako da se izbore sa stresom i kompeticijom. Njih treba podučiti kako da se ponašaju kada roditelji kažu "ne", te kako da postupe kada im isto kažu njihovi prijatelji, učitelji, nastavnici, komšije i stranci. Odgojite djecu da se suoče s razočarenjima, odbijanjima i neprihvatanjima. Sada ćemo navesti nekoliko načina kako da ne razmazimo dijete.

NE POTCJENJUJTE DISCIPLINU

Neki roditelji djeci ugađaju u svemu. Pretjerivanje u bilo čemu, bilo da se radi o igračkama, igrama, novcu ili čokoladama veoma rano može razmaziti djecu. Djeca koja se odgajaju u bogatim porodicama mogu lahko postati razmažena ukoliko im se sve daje u prekomjernim količinama. Roditelji djeci treba da daju ono što im je neophodno i prikladno za njih. Djecu treba pripremati za teška vremena, koliko i za dobar i ugodan život.

NIKADA NE UDOVOLJITE SVIM ZAHTJEVIMA

Roditeljima predstavlja zadovoljstvo da svojoj djeci ispune sve zahtjeve. Međutim, trebalo bi da neke želje namjerno ne ispune. Ukoliko se svaka želja i zahtjev djeteta ispuni, ono može odrasti u jednu narcisoidnu osobu. Ovakva se djeca ponekad ponašaju se nerazumno, nasilno i isfrustrirano. Ona možda neće moći prihvatiti odbijenicu od komisije na intervjuu za posao kada dođe do toga. Nadalje, ovakva djeca podložnija su depresiji i ne mogu se lahko izboriti sa svojim razočarenjima.

NE PODSTIČITE POREĐENJA

Roditelji ne treba da podstiču dječiju sklonost ka poređenju s drugom djecom i s onim što ona imaju. Ukoliko djeca traže neku igračku samo zato što je ima i dijete u komšiluku, takav zahtjev treba odbiti. Djeca se neprestano upoređuju s onima koji maju više nego oni.

NE UBLAŽUJTE SITUACIJU

U želji da izbjegnu rasprave i svađe, neki roditelji neprestano tješe djecu i udovoljavaju im. Djeca izgube poštovanje prema takvim roditeljima. Roditelji treba da budu iskreni i jasno kažu "ne" nerazumnim zahtjevima djece. Ne možete sav svoj život podrediti dječijim zahtjevima i željama.

NE POPUŠTAJTE ZBOG OSJEĆAJA KRIVICE

Neki roditelji nastoje udovoljiti djeci zbog osjećaja krivice. Naprimjer, mnoge majke koje rade dođu kući veoma kasno i nemaju vremena da rade domaću zadaću s djecom. Dijete onda zamoli majku za sladoled prije večere. Majka pristane Dijete je u stanju da pronikne u razlog majčinog popuštanja, odnosno razlog ovog svojevrsnog "podmićivanja". Roditelji treba da imaju smjelosti da kažu "ne" uprkos izljevima bijesa od strane djece.

Djecu treba podučiti kako da se ponašaju kada roditelji kažu "ne", te kako da postupe kada im isto kažu njihovi prijatelji, učitelji, nastavnici, komšije i stranci.

Nastupi bijesa: Ne dopustite da dijete plač iskoristi kao sredstvo

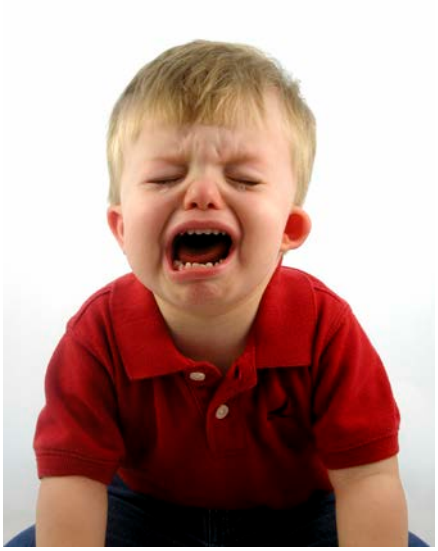

Postoji plač uzrokovan stvarnom potrebom djeteta, poput gladi, straha, bola i bolesti. U tom slučaju roditelji moraju obratiti pažnju na dijete. Međutim, postoji i druga vrsta plača, a to su nastupi bijesa djece. Kada dijete želi nešto nepotrebno, ono počne glasno da plače i vrišti. Ovaj plač i vrištanje treba ignorisati. U protivnom to će postati model djetetovog ponašanja. Plač i vrištanje postajat će sve glasniji dok frustrirani roditelji ne popuste. Tako dijete nauči da kontroliše roditelje, a plač je efikasno sredstvo. Kada je plač uzrokovan bijesom, potrebno je da ga ignorišete. Nemojte vikati na dijete. Ostanite mirni i pribrani te prihvatite dječije osjećaje. Nemojte popuštati. Kada nastup bijesa prestane, dijete će shvatiti da je nepotrebno plakalo i da to nije prihvatljiv način ponašanja.

Aktivnosti

AKTIVNOST 66: PORODIČNE VJEŽBE KOJIMA SE RAZVIJA KREATIVNOST

Različite dobre osobine međusobno se prepliću. Neka svi članovi porodice razgovaraju o značaju pouzdanosti u lijepom porodičnom okruženju i neka odgovore na sljedeća pitanja:

- Da li ispunjavam svoja obećanja?
- Da li poštujem starije?
- Da li izvršavam svoje obaveze?
- Da li svoje dugove vraćam na vrijeme?
- Da li brzo vratim ono što posudim?
- Da li ispunjavam zadane rokove?
- Da li klanjam na vrijeme?
- Da li sam tačan?

AKTIVNOST 67: ZADOVOLJSTVO

Pročitajte sljedeću priču i razmislite kako se odnosi na vašu porodicu, prijatelje i rodbinu.

Poslanik Muhammed, a.s., je kazao:
"Budi zadovoljan onim što ti je Allah odredio i bit ćeš najbogatiji čovjek."

Jedan ashab običavao je klanjati iza Poslanika, a.s., jer mu je odjeća bila poderana. Poslanik, a.s., je primijetio da ubrzo nakon klanjanja napusit mesdžid. Stoga je pitao gdje je taj čovjek. Ashabi su kazali da je otišao svojoj kući. Poslanik, a.s., je zamolio da odu po njega, te je spomenuti ashab došao i Poslanik, a.s., ga je pitao: "Zašto ti brzo odeš nakon namaza, a nekada i ne upotpuniš svoj namaz?" Ashab je odgovorio: "To činim jer moja žena i ja imamo samo jednu odjeću, pa ja nakon namaza požurim kući da bi se ona mogla obući i na vrijeme klanjati." Čuvši sve to, Poslanik, a.s., pokloni svoju košulju ashabu. Nakon što se ashab sretan vratio kući, žena ga je upitala: "Čija je to košulja?" On je odgovorio: "Ovo nam je darovao Poslanik, a.s." "Da se to nisi žalio na Boga Božijem Poslaniku?" – kazala je žena. Na to ashab kaza: "Tako mi Boga, nisma se žalio! Tako mi Boga, ovo sam samo prihvatio da me u kabur mogu pokopati s košuljom Poslanika, a.s."

(IMAM EL-GAZALI, *IHJA ULUMI DIN*)

AKTIVNOST 68: AKTIVNI ANGAŽMAN

Pročitajte sljedeće tekstove svojoj djeci i onda povežite određene stvari s vašim ličnim iskustvom.

Najučinkovitije učenje dešava se kada su djeca aktivno uključena u istraživanje svijeta oko njih, kada nastoje da sami misle o stvarima, kada padaju i pokušavaju ustati, kada izražavaju svoje misli, ideje i emocije prema onome što vide. Dajte djeci priliku da testiraju i primijene svoje znanje tokom ovih "poučnih trenutaka".

Dozvolite djetetu da bude tiho, da razgleda, duboko uzdahne, izrazi frustraciju i razmisli. To nisu znakovi slabosti, nego modeli mišljenja i nastojanje da oni sami odrede šta da učine s onim što imaju. Nažalost, mnogi će roditelji i dalje odgovarati umjesto djece, štititi ih od izazovnih situacija i na sebe preuzimati odgovornost, te rješavati situacije u kojima se dijete bori i nastoji da nešto osmisli i ponudi rješenje. Ovo sve veoma negativno utječe na samopouzdanje djeteta, na njegovu sposobnost da rješava probleme, njegovu strpljvost i vještine pregovaranja. Ovakva djeca naučena su samo da se oslanjaju na druge da riješe njihove probleme.

Roditelji treba da imaju ulogu stručnjaka, trenera i mentora. Dozvolite djeci da iskoriste priliku i primijene svoje znanje, vještine i sposobnosti. Roditelji treba da usmjeravaju djecu i pomažu im da sami razmisle u teškim situacijama kako bi djeca iskoristila svoje sposobnosti i mogućnosti.

Roditelji moraju dozvoliti djeci da pogriješe. Pomozite djeci da razumiju i ispitaju šta je ispavno, šta je pogrešno, šta su uradili, šta mogu bolje učiniti naredni put, šta su naučili iz negativnog iskustva i šta bi promijenili u drugoj prilici. Nije bitan samo trenutni zadatak koji djeca imaju. Mentalni napori da se uradi neki zadatak i da se izbjegnu greške uvijek i iznova predstavljaju veoma značajne stvari.

Kroz aktivni angažman djece i roditelja, te snažnu vezu između njih stvara se dubok i snažan odnos. Kada se ovaj odnos uspostavi, dijete će postati spremnije da sa više volje konsultuje svoje roditelje u vezi s izazovima koji će doći pred njega kasnije u životu, kao i onim izazovima koji su veoma složeni i zahtjevni.

POGLAVLJE 22

Biranje pravog društva za vaše dijete

- Prijatelji vašeg djeteta **424**
- Neki problemi s društvom koje se loše ponaša **425**
- Svakodnevni pritisak u školi **426**
- Izbor pravog prijatelja **426**
- Šta ako vaše dijete odabere nepoželjno društvo? **427**
- Zašto suprijatelji tinejdžerima toliko privlačni? **428**
- Porodice na nepoželjnim lokacijama **430**
- Aktivnosti 69-71 **431**

Prijatelji vašeg djeteta

Iz fizike je poznato da se isti polovi odbijaju, a različiti međusobno privlače. U životinjskom svijetu "svako svome jatu leti". Mi, ljudi, nastojimo uspostaviti prijateljske odnose s onima koje susrećemo, bilo da se radi o komšijama, djeci u školi, prodavačima na pijaci i tako redom. Prema svakome se moramo odnositi na lijep način i s poštovanjem. U isto vrijeme, nije dobro da za najbolje prijatelje uzimamo osobe koje žive bezvrijedne živote. Bilo bi dobro da nam prijatelji budu osobe koje žive i praktikuju vjeru. Takvi prijatelji neće se ljutiti da na trenutak zaustavite igru ili videoigrice da klanjate. Oni će razumjeti zašto ne pijete alkohol u školi ili zašto se ne drogirate.

Ponekad nije moguće da se sprijateljite s osobama koje dijele vaše vrijednosti i uvjerenja, jer su veoma daleko od vas. Njihova djeca ne idu u istu školu kao i vaša i tome slično. Međutim, uvijek je moguće pronaći nekog prijatelja u susjedstvu koji dolazi iz dobre porodice, bez obzira kojoj vjeri pripadao, te koji dijeli slične vrijednosti kao i vi, te koji poštuje vaše običaje. Društvene organizacije, poput sportskih klubova, izviđača i prijatelja prirode i tome slično mogu biti dobra mjesta da pronađete prijatelje među mladim ljudima koji dijele slične interese i koji se žele zabaviti na lijep i zdrav način.

Dobar prijatelj osoba je s kojom dijelite odanost, širokogrudnost, saosjećanje i razumijevanje. Kao odrasla osoba, vi imate određene standarde s kim da ostvarite prijateljstvo, međutim tinejdžeri ne moraju imati iste standarde niti se slagati s vašim. Prijatelji značajno utječu na tinejdžere. Oni zajedno eksperimentišu u vezi s oblačenjem, ponašanjem i odnosima s drugim ljudima.

Djevojke najčešće imaju posebnu prijateljicu ili posebnu grupu prijateljica. Momci se najčešće vole družiti grupno, ili svoje prijatelje prepoznaju u odnosu na određeni sport ili hobi koji vole. Ova prijateljstva veoma su važna i mogu biti iskrena i duboka. Naravno, ona se mogu i uništiti ako neko prekrši "načela odanosti".

Nemojte da vas nervira to što vaša djeca više vode brigu oko svojih prijatelja nego oko

Imaj hiljadu prijatelja i nijednog neprijatelja.

Pitanje: Koja je sličnost između američkog fudbala i čestitog vođe?
Odgovor: U oba slučaja cijeni se snaga, hrabrost, timski duh i nada.

Pitanje: Šta je zajedničko vojnicima i mafijašima?
Odgovor: I jedni i drugi pokazuju izvanrednu odanost i pokazuju hrabrost zbog svoje organizacije. Vojnici su odani domovini, mafijaši svojoj bandi. Vojnici se bore za pravedan cilj, a mafijaši za zao cilj.

porodice. Ne moraš se mnogo truditi oko svoje rodbine, jer si rođen s njima. Sve što treba da činiš s njima jeste da budeš sretan, jer te oni već vole i brinu o tebi.

Kada je, pak, riječ o prijateljima, njih prvo moraš pronaći. Potom ih moraš uvjeriti da te poštuju, te moraš zadobiti njihovo prijateljstvo.

Postoje brojne vrste prijatelja:

- Kolege – osobe s kojima morate raditi i sarađivati u zajednici. Oni vam se ne moraju sviđati, ali se prema njima morate odnositi prijateljski kako bi posao bio obavljen.
- Poznanici – osobe koje površno znate i ne gajite neke velike osjećaje prema njima.
- Obični prijatelji – osobe koje poznajete i koje vam se sviđaju, ili su vam to drugari iz škole ili komšiluka.
- Bliski prijatelji – osobe koje dobro poznajete i do kojih vam je stalo. U njih imate povjerenje i ovisite o njima.
- Najbolji prijatelji – osobe prema kojima su vaši osjećaji više od pukog sviđanja, prema kojima gajite ljubav. S njima sve dijelite, te, iako se nekada posvađate, oni vam i dalje ostanu najbolji prijatelji.

Potrebno je promisliti o tome da su prijatelji izvor vaše buduće porodice.

Prijateljstvo je poput užeta sa dva kraja. Teško je biti vezan za nekoga ko nije vezan za tebe. Koliko god primaš, toliko moraš i davati u prijateljstvu bilo da je riječ o toleranciji, ljubavi, humoru, brizi i požrtvovanju.

Većina ljudi se promijeni. Objasnite svojoj djeci tinejdžerima da ne krive sebe ako im prijatelji imaju neki težak period, ili ako su manje zainteresovani nego što je to uobičajeno. U prijateljstvu se zahtijeva dijeljenje. Roditelji su "uznemireni" kada im se tinejdžeri druže s "nepoželjnim" prijateljima, odnosno mladim osobama koje su suprotnost onome što vi pokušavate prenijeti svojoj djeci. "Nepoželjni prijatelji" su oni koji nisu svjesni Boga, koji puše ili se drogiraju, govore ružne riječi, imaju problema s policijom i imaju opasno ponašanje.

Neki problemi s društvom koje se loše ponaša

- Oni uništavaju vašu svojinu ili imovinu.
- Nepristojni su i neljubazni.
- Preuzmu vašu kuću.
- Ignorišu vas i plaše. Tužni ste jer vam oduzimaju vašeg sina ili vašu kćerku.

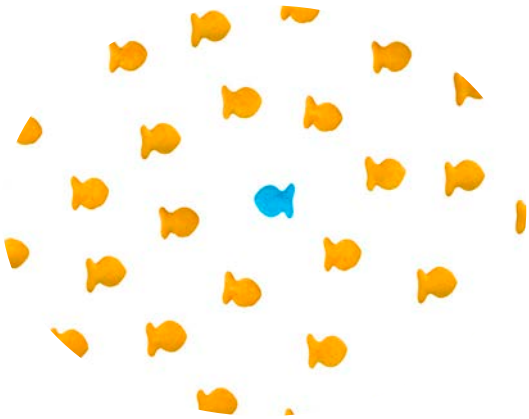

Svakodnevni pritisak u školi

Današnji školski sistem pravi pritisak na dijete da ono mora biti prihvaćeno od ostalih drugara u razredu. Muslimansko dijete u nemuslimanskom okruženju tu može imati problema i biti u nepovoljnom položaju zbog jezika, načina oblačenja, posebno kada je riječ o djevojčicama, i prehrambenim navikama. Različita vjerska uvjerenja najčešće proizvode različite načine djelovanja i življenja. Drugari u razredu ove razlike mogu shvatiti kao prijetnju. Dijete koje je drugačije boje kože, također, može imati problema u nekom rasističkom okruženju.

Izbor pravog prijatelja

Treba da znate ko su prijatelji vaše djece. Pozovite ih da dođu u vašu kuću i imat ćete predstavu o tome koliki je njihov utjecaj na vašu djecu. Ukoliko nekoga od njih pozovete svojoj kući, možda će im to biti jedina prilika da vide kako žive vjernici. Zamislite samo koliki bi utjecaj vaša porodica mogla imati na neke mlade ljude!

Razgovarajte s vašom djecom o tome kako i zašto su izabrali neke prijatelje, posebno ukoliko ste zabrinuti zbog njihovog izbora. Ovoj temi pristupite krajnje oprezno. Vaše dijete treba samo donositi odluke o svojim prijateljstvima. Ukoliko vi budete odlučivali za njih, onda ćete ih učiniti zavisnim o sebi. A to nikako ne pomaže, jer vi nećete uvijek moći biti s njima ili u njihovoj blizini.

Kada razgovarate o prijateljima sa svojom djecom, potrebno je činiti dvije važne stvari:

- *Govorite u prvom licu jednine.* Razgovarajte s djetetom kako ste se vi osjećali dok ste bili u društvu njegovog prijatelja. Naprimjer: "Kada ste se igrali sa Jasmin, učinilo mi se da je ona uvijek uzimala stvari od drugih. Ražalostilo me kada sam vidjela da je tako sebična." Ili možete kazati: "Kada sam ja razgovarala sa Sarom, primijetila sam da loše priča o svojoj majci. To me rastužilo."
Na ovakav način svojoj kćerci ili sinu dajete priliku da sami donesu neke zaključke a da nisu već zauzeli odbrambeni stav. Svakako ne smijete kazati: "Ti zaista uvijek odabereš neke nerazumne i sebične prijateljice s kojima se igraš, zar ne?"

- *Pitajte djecu.* Pitajte svoju djecu da li su primijetili iste probleme ili nedostatke kao i vi, te kako su se ona osjećala. Pažljivo poslušajte njihove odgovore. Potrebno je da saznate iskren stav vašeg djeteta. Ukoliko i dijete iskaže isti strah i zabrinutost kao i vi, možete mu predložiti da svoje vrijeme provodi više s nekim drugim prijateljima, a ne onima čije vas ponašanje brine.

Ove razgovore treba voditi što je ranije moguće. Dajte djeci priliku da otvoreno razgovaraju o svojim prijateljima. To će biti "vrijedan" most koji će djeci trebati kada porastu i kada u pitanju budu mnogo ozbiljnije životne stvari.

Šta ako vaše dijete odabere nepoželjno društvo?

Socijalna radnica Iman el-Kadi kaže:

> "Dijete može izabrati prijatelja koji je neljubazan i nema poštovanja prema drugima. Nemojte da vas to previše uzbudi, jer djecu najčešće privlači ono što ne znaju, pa kada ta znatiželja prođe, oni u pravilu gube interes za takvim društvom. Ukoliko pokušamo naglo i silom prekinuti ovo prijateljstvo, dijete može biti još više zainteresirano za takvu vrstu prijatelja iz čiste tvrdoglavosti."

Najopasniji utjecaj na vaše dijete može imati prijatelj iste vjere koji ne poštuje vjerske odredbe i koji je sklon grijehu. Jedan od autora ove knjige sjeća se šoka kada su mu dva sina posjetila Istanbul prvi put, od kojih je mlađi imao sedam, a stariji devet godina. Oni su bili odgajani u vjerskoj porodičnoj atmosferi u SAD-u, tako da nikada nisu mogli ni zamisliti da u Istanbulu neki ljudi piju alkohol, pokazuju pornografiju na ulicama i ne poste javno to pokazujući na ulici. Pomogao im je im da razumiju da su ove osobe možda rođene kao muslimani, ali da se ne ponašaju u skladu sa svojom vjerom.

Roditelji utječu na djecu kada je riječ o vrijednostima i principima. Stoga je od velike važnosti da roditelji znaju kada i zašto njihova djeca ne slijede te principe. Potrebno je znati i šta je to dijete navelo da se počne družiti s osobama koje se loše ponašaju, odnosno koji su faktori doveli do lošeg društva. Zašto viđamo jedno dijete koje puši pored onog koje ne puši? Šta prijatelji nude našoj djeci a da to oni nemaju u svojoj kući?

Djecu treba podsticati da imaju korisne aktivnosti, jer to presudno utječe na odabir njihovih prijatelja. Sada ćemo navesti nekoliko savjeta:

- Ukoliko vašoj djeci dolazi neki prijatelj koji vam se ne sviđa, pozovite i drugu djecu, da bi i ona mogla utjecati na vašu kćerku ili sina.
- Neka dijete uvijek ima neko zanimanje ili neka bude zauzeto ako mu dolazi nepoželjan prijatelj. Neka, naprimjer, ode posjetiti rodbinu.
- Napravite neka pravila koja se odnose na sve u kući, poput zabrane galame, psovanja ili udaranja i tome slično.

TREBA DA POZNAJETE PRIJATELJE VAŠE DJECE.

Zašto su prijatelji tinejdžerima toliko privlačni?

Vršnjaci imaju veliki utjecaj na tinejdžere iz dva osnovna razloga:

- Oni *sami odabiru svoje prijatelje*, za razliku od porodice i rodbine, gdje su relacije već uspostavljene bez njihovog izbora.

- Njihov *afinitet* prema vršnjacima dešava se zbog sličnosti u godinama, iskustvu, osjećajima, hobijima, izazovima, problemima, okolnostima i školskom okruženju.

Tinejdžeri formiraju svoje društvene grupe s posebnom kulturom, simbolima, jezikom, vrijednostima i normama.

Oni se u ovoj fazi sve manje savjetuju s roditeljima, a više s prijateljima s kojim odrastaju. Što je manje interakcije s roditeljima, to se tinejdžeri više druže sa svojim vršnjacima.

Kada je riječ o novcu, roditelji mnogo više utječu na tinejdžere, dok oni slijede svoje vršnjake kada je riječ o hobijima, odjeći, klubovima, slobodnom vremenu, putovanjima, posjetama, automobilima i tome slično.

Vrste društvene interakcije

- Mala djeca sa svojim uzrastom.
- Kriminalci s kriminalcima.
- Omladina s omladinom.
- Starci sa starcima.
- Ovisnici o drogama s ovisnicima o drogama.
- Čestiti sa čestitima, vjernici s vjernicima.
- Ljudi koji se bave istim poslom.

Prijatelji utječu na one koji su s njima. Poslanik Muhammed, a.s., je to objasnio ovim riječima:

"Prijatelj utječe na čovjeka, pa neka svako pazi s kim će biti prijatelj." (HADIS BILJEŽE ET-TIRMIZI I EBU DAVUD)

"Čovjek će biti s onim koga voli." (HADIS BILJEŽE BUHARI I MUSLIM)

"Uistinu je primjer dobrog i lošeg prijatelja poput primjera prodavača mirisa i kovača koji raspiruje kovački mijeh. Prodavač mirisa ili će ti pokloniti miris, ili će ti prodati miris, ili ćeš od njega osjetiti ugodan, lijep miris, a onaj koji raspiruje kovački mijeh, ili će ti prožeći odjeću, ili ćeš od njega osjetiti neugodan miris." (HADIS BILJEŽE BUHARI I MUSLIM)

Sljedeći ajeti objašnjavaju posljedicu lošeg utjecaja:

A na Dan kada se nebo rastvori i samo tanak oblak pojavi i kada se meleki sigurno spuste, toga dana će istinska vlast biti samo u Milostivoga, a bit će to mučan dan za nevjernike. Na Dan kada nevjernik prste svoje bude grizao govoreći: "Kamo sreće da sam se uz Poslanika Pravoga puta držao, kamo sreće, teško meni, da toga i toga za prijatelja nisam uzeo, on me je od Kur'ana odvratio nakon što mi je priopćen bio!" – a šejtan čovjeka uvijek ostavlja na cjedilu.

(Kur'an, 25:25–29)

Porodice na nepoželjnim lokacijama

Loši prijatelji uzrokuju ozbiljne probleme, koji su stvarni i opasni, te koje ne možemo tek tako zanemariti. Loše ponašanje školskih drugara i djece iz komšiluka mogu uništiti porodicu. Ukoliko porodica živi u mjestu u kojem je jako teško pronaći dobro društvo djeci, trebalo bi da se preseli tamo gdje će njihova djeca imati dobre prijatelje. Mnogi roditelji promijene školu koju djeca pohađaju, ili presele u drugi grad, ukoliko ne pronađu dobro društvo svojoj djeci. Ovo roditeljima predstavlja malu žrtvu u poređenju s velikim koristima koje će imati kasnije.

Poslanici su selili iz jedne zajednice u drugu,
kao što se navodi u nebeskim objavama.

Roditelji, neka vaše dijete pozove svoje prijatelje kući. Posmatrajte ih i analizirajte njihovo ponašanje na lijep i pravedan način. Nastojte da se zbližite s prijateljem vaše djece!

Dr. James S. Coleman, bivši predsjednik Američkog udruženja sociologa i jedan od najpoznatijih sociologa na svijetu, promovirao je međugeneracijsko zbližavanje, odnosno zbližavanje različitih generacija. Na ovaj način promovira se koncept bliskosti u društvu, odnosno sposobnost da se promiče dobro, a odvraća od lošeg ponašanja.

Aktivnosti

AKTIVNOST 69: UZORI VAŠE DJECE

Zamolite svoju djecu da vam imenuju tri osobe koje bi željela upoznati i zašto. Na ovaj način oni vam mogu mnogo toga otkriti o njihovoj percepciji "uzora".
Razgovarajte s djecom o njihovom poimanju dobrih i loših uzora.

AKTIVNOST 70: DIJETE S LOŠIM UTJECAJEM

S djecom razgovarajte o sljedećem primjeru i razmotrite opcije koje su ponuđene u daljnjem tekstu.

Devetogodišnja kćerka vašeg komšije loše utječe na vašu kćerku koja ima sedam godina. Djevojčice su skoro svakog dana zajedno, a vi želite smanjiti kontakt među njima. Vi ćete:

1. Reći kćerki da se ne može igrati sa svojom prijateljicom i da je više neće moći vidjeti
2. Reći komšijinoj kćerci da se više ne igra s vašom kćerkom, te da ne može dolaziti kod nje, kao što ni vaša kćerka više ne može dolaziti kod nje u kuću.
3. Dopustiti da dvije prijateljice budu zajedno samo kada u potpunosti sagledate njihovo ponašanje.
4. Razgovarati s komšijom i objasniti zašto se brinete kada su djevojčice zajedno.

Dijete koje ima negativan utjecaj uzrokuje mnogo brige svojim roditeljima. Sada ćemo komentirati svaku od ponuđenih solucija.

1. Nemojte da vaše dijete objašnjava problem drugome djetetu, odnosno svojoj prijateljici. One su vjerovatno premlade da bi razumjele zašto se brinete, tako ćete u ovom slučaju biti krivac kod svakoga.
2. Nije prikladno da pokušavate drugoj, odnosno tuđoj djeci objašnjavati svoje brige niti je uredu da njoj određujete pravila.
3. Ovo iziskuje jako mnogo posla. Postat ćete supervizor svakog trenutka kada djeca budu zajedno. Ovo bi vam mogao biti veoma iscrpan zadatak.
4. Nikada se nije lahko suočiti s komšijom i kazati mu zašto se brinete kada se vaša djeca druže sa njegovom djecom. Ipak, u ovom slučaju to je najbolje rješenje da se riješi problem.

AKTIVNOST 71: DA SAM ZNAO BOLJE, URADIO BIH DRUGAČIJE!

Na porodičnom sastanku, roditelji treba da odgovore na pitanje: "Kada bih ponovo imao pravo da počnem živjeti, šta bih uradio drukčije?" Priznajte svoje greške djeci. Podstaknite djecu da s vama podijele svoje greške i propuste.

POGLAVLJE 23

Poguban utjecaj televizije, mobilnih telefona, video i kompjuterskih igrica

- Uvod **434**
- Upitnik za roditelje **434**
- Negativni efekti gledanja televizije **435**
- Iluzije koje donosi televizija **440**
- Činjenice o televiziji **440**
- Naša televizijska kultura **442**
- Odredite granice, količinu i sadržaj koje će vaša djeca gledati na televiziji **443**
- Mišljenje eksperata i relevantnih studija o televiziji i djeci **443**
- Lista porodičnih alternativnih aktivnosti koje treba raditi umjesto gledanja televizije **444**
- Ozbiljnije opcije **446**
- Štetne posljedice pretjeranog korištenja interneta **449**
- Kompjuterske igrice **449**
- Videoigrice i djeca **450**
- Ukratko **452**
- Aktivnosti 72-76 **453**

Uvod

U našim domovima postoji jedna stvar koja igra ogromnu ulogu u našim životima, a ona mirno sjedi u nekom uglu i s našom djecom provodi mnogo više vremena nego mi sami. Iako smo mi nesvjesni toga, te iako ta stvar može u potpunosti uništiti naše porodice, mi je nikada ne prepoznajemo kao krivca ili uzrok. Ta stvar je televizor. Stoga, ne potcjenjujte televizor i značajan utjecaj koji ima na nas. I dok je televizija predstavljala najutjecajniji medij u XX stoljeću, životi ljudi u XXI stoljeću nalaze se pod velikim utjecajem interneta, mobilnih telefona i drugih digitalnih sprava. Istina je da danas pametni telefoni imaju gotovo sve funkcije potrebne za virtualnu komunikaciju te zamjenjuju i kompjuter i televiziju. Tako da sve navedeno u ovom poglavlju u pogledu televizije, kompjutera i igirca istovjetno se odnosi i na pametne telefone.

Upitnik za roditelje

- Da li djeca gledaju televiziju tokom doručka i prije nego što krenu u školu?
- Da li djeca gledaju televiziju odmah nakon što se vrate iz škole ili kada rade domaću zadaću?
- Da li porodica gleda televiziju za vrijeme ručka ili večere?
- Da li je televizor upaljen dok se djeca igraju s prijateljima i igračkama?
- Koliko su razgovor i igra vašeg djeteta povezani s televizijom?
- Da li traže da jedu neku brzu hranu ili traže neke igračke koje se reklamiraju na televiziji?
- Da li je porodični žviot koncentrisan oko televizije?
- Da li vaše dijete može ugasiti televizor kada završi emisija ili nastavlja gledati?
- Da li je dijete često umorno od gledanja televizije dokasna noću?
- Da li dijete ima strahove ili ružne sne zbog onoga što vidi na televiziji?
- Da li dijete preferira da se igra ili da gleda televiziju?Da li dijete odgađa namaz zbog televizije?

Pretjerano gledanje televizije jedan je oblik ovisnosti i ima mnogo sličnosti s konzumiranjem droge. Mnoga djeca padnu u trans kada gledaju televiziju, potpuno se predaju i zaborave na sve ostalo. Ukoliko im pričate, oni vas ne čuju, te ukoliko telefon zvoni pored njih, oni ne odgovaraju. Ako se dobro zagledate, primijetit ćete da im se lice promijeni dok gledaju televiziju,

da je vilica opuštena i pomalo visi, jezik se nalazi na prednjim zubima, a oči su u transu. Umjesto da budu aktivna i mentalno budna, djeca padaju u stanje ukočenosti i usporenosti, te mentalne isključenosti, jer su hipnotizirana blještećim ekranom ispred njih.

Može se beskrajno raspravljati o sadržaju televizijskih kanala, jer su neki korisni, dok su drugi, pak, štetni. Međutim, sam sadržaj nije toliko bitan koliko je bitno samo iskustvo gledanja televizije i vremena koje provedemo ispred njega. Da li je to štetno ili korisno?

Neka djeca neprestano gledaju televiziju, tako da im to postane zamjena za prijatelja ili nešto čime krate, odnosno "ubijaju vrijeme". Dijete koje se naviklo gledati televiziju vjerovatno će imati više problema od druge djece. Može biti previše stidljivo, ili previše agresivno, ranjivo i nesposobno da se druži s drugom djecom.

Jedan ovisnik o televiziji u porodici dovoljan je da napravi ozbiljan problem. S takvim članom u porodici teško je organizirati porodične aktivnosti i uživati u njima, jer se tom članu uvijek više gleda televizija. Uvijek je lakše napraviti prelazak s "netelevizijskih" aktivnosti poput čitanja, igranja i crtanja na gledanje televizije, nego da se ide u suprotnom smjeru, da se umjesto gledanja televizije pređe na čitanje ili neku igru. Dijete osjeća da je utjecaj televizije mnogo jači i ne želi se odvojiti od ekrana.

Prema Marie Winn (2002), televizija ima hipnotički utjecaj na mnoge ljude. Oni postaju poput zombija, spori, tupi i neuki, te je stoga takvim osobama lahko manipulirati. Manji je problem šta se dešava kada neka osoba gleda televiziju, veći je problem šta se ne dešava kada neko gleda televiziju. Djeca koja provode stotine sati gledajući televiziju narušavaju svoj društveni i intelektualni razvoj. Ona neće izreći na hiljade riječi, nego će ih kazivati drugi ljudi na televiziji, ona neće odgovarati, već će dobijati spremne odgovore u raznim programima i tako redom.

Negativni efekti gledanja televizije

Kada ocjenjuju televiziju i njen utjecaj, roditelji se pretežno fokusiraju na sadržaj onoga što djeca gledaju, a ne na vrijeme koje provedu ispred televizora. Dakle, roditelji se fokusiraju više na svoje negoli na dječije potrebe jer su im potrebni mir i tišina u kući. Roditeljima treba dadilja koja je slobodna, koja se ne žali, na koju se mogu osloniti i koja je uvijek dostupna. Sve to suprotno je onome što je potrebno djeci. Televizija ne ispunjava potrebu djece da budu nezavisna i samostalna, da otkrivaju svoje slabosti i snage te da uče kako da komuniciraju, da govore i pišu također. Djeci je potrebno da se zanimaju fantazijama i maštarijama koje oni sami kreiraju, više negoli da im to kreiraju odrasli i prezentuju preko televizije. Nadalje, djeci je potrebna intelektualna stimulacija koja dolazi iz kontakta, dodira i provođenja određenih aktivnosti, prije nego iz pasivnog gledanja televizijskog ekrana.

Mnogi roditelji koriste televiziju da smire previše aktivno dijete, jer se na taj način ono usporava i nema intenzivnu koncentraciju, odnosno želju da uvijek nešto radi i igra se s drugima. Ono što se dešava očima dok

gledaju televiziju nalikuje onome što se očima dešava dok sanjarimo. Stvari koje se prezentiraju na televiziji imaju nestvaran kvalitet, to je nešto pout sna ili sanjarenja. Stoga pretjerano gledanje televizije remeti život osobama koje to čine na isti način kao što to čini droga ili alkohol onima koji su od njih ovisni. Oni propuštaju razne aktivnosti, odnosno dozvoljavaju da život teče pored njih, a ipak imaju osjećaj ispunjenja. Gledanje televizije neproduktivna je aktivnost, pa je tako svaka druga aktivnost bolja i vrednija od toga. Iako televizija ne ispunjava dječije potrebe, oni je i dalje gledaju, umjesto da čitaju, sade u vrtu, šiju, igraju razne igre ili vode razgovor s nekim. Ove korisne i "smislene" aktivnosti postaju nepoželjne kada se dijete navikne gledati televiziju. Televizija "zarobljava" dijete jer se na prvi pogled čini da pruža jako mnogo užitaka. Iako to zadovoljstvo nije poput jela, pića, grljenja i tome slično, televizija je itekako privlačna djeci. Ona pruža "lažni" osjećaj, jer vam ne pruža nešto poput ljubavi vaše porodice ili zajedničkog jela s njima. Ipak, televizija je toliko privlačna jer vam nudi veliki broj užitaka na jednom mjestu: jasne slike, sjaj, različite zvukove i muziku, te prepoznatljive i maštovite prizore odjednom. Više od polovice roditelja u Sjedinjenim Američkim Država koriste zabranu gledanja televizije kao kaznu za neposluh djece, tako da je to postao najraširenji vid kažnjavanja djece u Sjedinjenim Amričkim Državama.

Televizija zaokuplja djecu u potpunosti, a ona odgovaraju poslušno, mirno i pasivno sjedeći ispred ekrana. Stalna smjena slika i prizora, promjene ugla kamere i fokusa, neprestane promjene onoga što gledatelj može vidjeti i to samo u nekoliko sekundi, sve ovo dovodi do jako kratke koncentracije. Hiperaktivna djeca u školskom uzrastu mogu imati želju da ponove dinamiku kretanja ljudskog tijela koju vide na televizijskim programima, a također mogu brzo mijenjati svoje usmjerenje i fokus. Čak su previše stimulirajući i oni televizijski programi namijenjeni samo djeci. Za neku djecu predškolskog uzrasta televizijski programi jako loše utječu na njihova čula, jer ona nisu u mogućnosti "pratiti" visokosofisticirane elektronske stimulacije koje primaju preko televizora. Sve ovo može se povezati s frenetičnim ponašanjem koje se primjećuje kod sve većeg broja djece danas. Nadalje, to možemo povezati i s epidemijom ADHD-a kod djece, a to je sindrom poremećaja koncentracije i hiperaktivnosti. Upalite neki dječiji kanal i posmatrajte kako se scene brzo smjenjuju i kako se brzo mijenja ugao kamere. Mnogi roditelji primjećuju da kada ugase televiziju, djeca postaju frenetična i nemirna jer su jako uzbuđena, rastrojena, te skaču i trče unaokolo bez ikakve kontrole. Ovo se naziva sindromom iznenadnog "povratka". To je nalik osjećaju razdražljivosti koji se javlja kada neko čovjeka probudi iz dubokog sna. Djeca postaju nemirna i ne mogu se fokusirati ili pravilno koristiti svoja osjetila. Ako gledaju televiziju duže djeca se nađu u omamljenom stanju i postaje im teško razlikovati stvarnost od slike koju u njihovom umu oblikuje televizijski program. Ako djeci koja su ovisna o televiziji ugasimo televizor, najčešće ćemo se susresti s nepristojnim ponašanjem, vriskom, galamom i burnim reakcijama.

ISKUSTVO SA SERIJOM ULICA SEZAM (SESAME STREET)

Serija "Ulica Sezam" međunarodna je televizijska emisija za djecu, koja djecu podučava alfabetu i mnogim riječima. Producenti ove serije tvrde da je to veoma edukativan serijal, koji umnogome koristi mladim ljudima. Međutim, postoje, također, i druge stvari koje su istinite u vezi s "Ulicom Sezam". Ona igra veoma bitnu ulogu u navikavanju djece da gledaju televiziju. Nastavnici su primijetili da djeca u školi prepoznaju neka slova iz ove

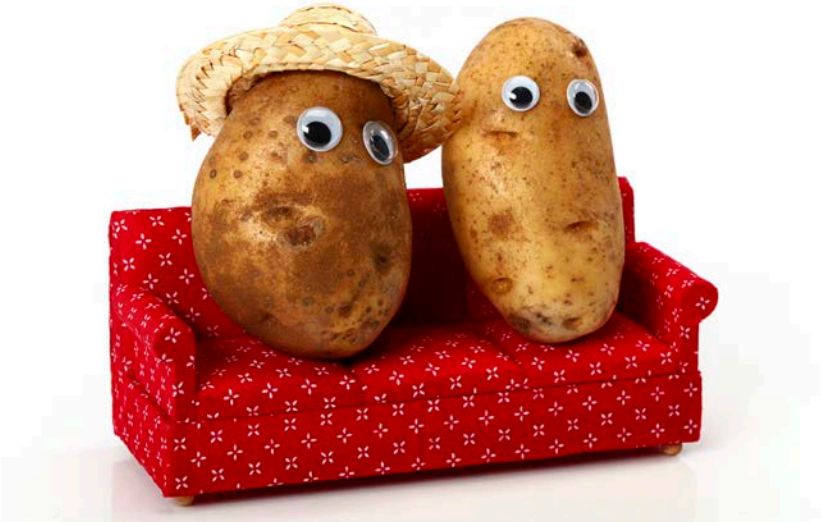

serije. Međutim, djeca ovisna o televiziji imaju smanjenu moć imaginacije, maštovitih igara, dok je povećan fenomen njihovog besciljnog trčkaranja unaokolo. Ova djeca ne koriste igračke i predmete za igranje, imaju nizak nivo tolerancije na frustraciju, nisu uporni i ustrajni, te miješaju stvarno i fantastično.

Uspješno učenje iziskuje aktivno i neposredno iskustvo djeteta. Serija "Ulica Sezam" i drugi edukativni programi predstavljaju slabu zamjenu za stvarno iskustvo, odnosno izravno sučeljavanje sa životnom zbiljom. Ustvari, bilo koja dobra knjiga bolja je od "Ulice Sezam"!

Mnogi učitelji u osnovnoj školi postanu frustrirani svojim učenicima koji ne žele čitati niti biti pažljivi na času. Iako televizija može unaprijediti neverbalne i misaone sposobnosti, ona ne pomaže u razvoju drugih vještina koje su nužno potrebne za uspjeh u školi. Gledanje stotinu sati televizijske emisije "Ulica Sezam" nudi manje obrazovanja i učenja nego deset sati čitanja dobre i korisne knjige. Roditelj i knjiga mogu uraditi mnogo više nego "Ulica Sezam" i za mnogo manje vremena, prilikom čega će se dijete intelektualno razviti, bez rizika od opasnosti i blokiranja razvoja koji nastaju usljed gledanja televizije, poput pasivnosti, tuposti, pretjerane stimuliranosti i slabo razvijenog vokabulara.

Što djeca više gledaju televiziju, to su slabija u školi. Uspjeh u školi zavisi od ljubavi prema čitanju i sposobnosti da uspostavite odnos s drugima kada je riječ o nekim ne tako zanimljivim zadacima poput učenja tablice množenja. Pretjeranim gledanjem televizije uništavamo i reduciramo sve navedene sposobnosti.

DOBA PRIJE POJAVE TELEVIZIJE

U doba prije pojave televizije, roditelji su bili odlučniji prema svojoj djeci, i to ne zbog toga što su vjerovali da je to bolji način odgajanja djece, što i jeste istina, nego što je dosljednost bila neophodna osobina da roditelji prežive. Prije pojave televizije roditelji su nadgledali i pazili djecu. Oni su odgajali djecu da se dugo igraju sama, te su neprestano pratili razvoj svoje djece. Oni su pomagali djeci da se zabave na jedan siguran, zdrav i lijep način. Odgajali su djecu da spavaju jer je san dobar za njihovo zdravlje. Roditelji su činili sve da im djeca mirno spavaju, da budu tiha u svojim sobama, da slušaju muziku, igraju se i kreću.

Nakon pojave televizije, mnoge od ovih navika su nestale. Danas djeca ne znaju kako

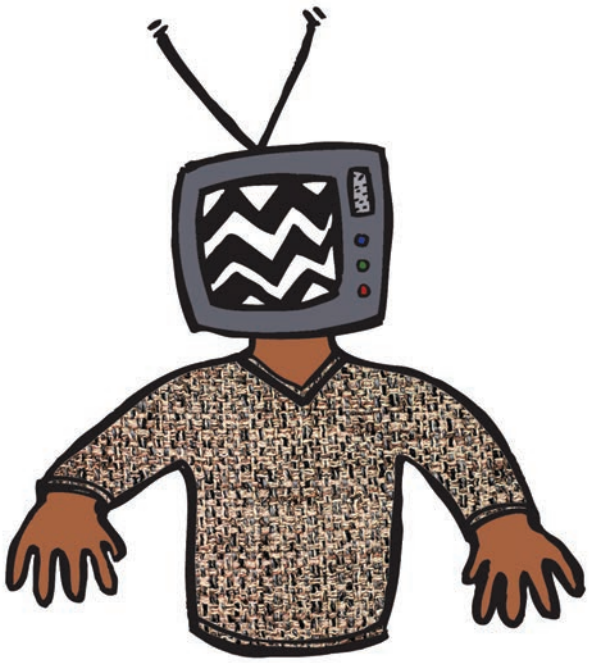

da se zabave i razonode. Umjesto da idu u neke avanture ili imaju hobije, ona upale televiziju i ne čine ništa drugo. Djeca odbijaju zabavu, kreativne aktivnosti, čitanje i sve drugo, pa su često u stanju dosade.

Prije pojave televizije, djeca su uspijevala da razviju svoju samostalnost i promijene situaciju u kojoj su se samo okretali ka roditeljima, kao kad su bili bebe, te su postajala aktivna i usmjerena na svoju bližu i dalju okolinu. Da bi preživjela u društvu, djeca su se tada morala prilagoditi. Do treće godine svog života, djeca nauče da budu pomalo samostalna i da stupe u interakciju sa svijetom oko sebe.

Međutim, danas se televizija jako često gleda u našim domovima i postaje dadilja našoj djeci u ovoj presudnoj fazi njihovog života. Dok gledaju televiziju, mala djeca su sigurna, mirna i poslušna, baš kao da su u majčinim rukama. Ona ne moraju da rade ništa, kao naprimjer neka druga djeca kada se igraju. Za djecu gledanje televizije ne nosi nikakav rizik, za razliku od igranja. Neće se povrijediti, neće pasti, neće uzrokovati neku nevolju i neće naljutiti svoje roditelje. I tako tek što se djeca izbave iz svoje prirodne nemoći i ovisnosti, televizija ih vraća u stanje privrženosti i zavisnosti.

Prije pojave televizije djeca su imala jako mnogo zanimanja i interesovanja, te su probavala brojne nove stvari. Oni su dosadu prevazilazili izmišljajući igrice, fantazirajući, čitajući, prepričavajući, pišući pisma i baveći se svojim hobijima. Nakon što se pojavila televizija, djeca se ne žale da "nemaju ništa raditi", te im je sve manje zabavno i interesantno. Njima nikada nije bilo toliko zabavno i toliko dosadno u isto vrijeme. Gledanje televizije postao je siguran, lahak i zabavan način odnosa prema vremenu i životu, dok je osmišljavanje nečeg zabavnog postalo nešto nalik poslu. Filmovi su djeci oduzeli maštu, te im pružili iskustvo u kojem se ne razmišlja, umjesto čitanja koje je tako kvalitetno razvijalo njihov intelekt i maštu. Djeca se danas sve manje poistovjećuju sa junacima iz knjiga i priča, manje razumijevaju ciljeve i vrijednosti koje pokreću njihovo djelovanje. Umjesto svakodnevnog čitanja u iščekivanju kraja knjige ili priče, djeca danas cijelu knjigu "pogledaju" na filmu od devedeset minuta. Međutim, nakon ovakve televizijske zabave djeca izađu prazna i neispunjena. U najmanju ruku, dok čitaju knjigu, djeca barem malo proživljavaju iskustva likova iz knjige, sprijatelje se s njima i rasplamsavaju svoju maštu. Knjiga djeci omogućuje da se povežu s junacima i da iznova pročitaju dijelove koji ih zanimaju. S druge strane, televizija podrazumijeva inertnost osjećaja, neku vrstu depresije kada se film naglo završi i kada oni moraju nastaviti dalje. Postoji duboka veza između nas i knjiga koja se ne može izmjeriti, objasniti ili proučavati. Takva vrsta vezanosti u potpunosti je suprotna gledanju televizije.

Televizija podrazumijeva nemoć i zavisnost od odraslih. U prošlosti, djeca su koristila slobodno vrijeme da bi postala samostalnija, odnosno da bi smanjila svoju ovisnost o odraslima. Danas je slobodno vrijeme za mnogu djecu poput kletve. Jedina stvar koja im je zabavna dok imaju slobodnog vremena jeste da gledaju televiziju. Neka djeca jedu, provode vrijeme s prijateljima i rade domaću zadaću ispred televizora.

Gledanje televizije ozbiljno narušava život porodice. Dnevne rutine uglavnom se koncentriraju oko televizora, dok su porodični rituali skoro iščezli. Također, u opadanju je posjeta vjerskim zajednicama, kao i društvene aktivnosti, jedan od glavnih uzroka jeste gledanje televizije. Mnogi roditelji žale se da im je kuća postala kao hotel ili restoran, tek jedno mjesto u kojem se jede i spava. Ukućani su često nesvjesni da televizija dominira njihovim porodičnim životom, te da je njihov haotični raspored uzrokovan upravo time. Da bi ljudi imali lijep i uredan porodični život, oni moraju dosta vremena provoditi zajedno i dijeliti među sobom lična iskustva. Veliki broj dnevnih aktivnosti koje se dešavaju i mijenjaju iz godine u godinu predstavljaju temelj na kojem se grade snažna porodica i snažni porodični odnosi. U suprotnom, roditelji će biti samo skrbnici, čiji će zadatak biti da hrane, odijevaju i pružaju dom svojoj djeci i to je sve. Na ovakav način roditelji postaju nebitni ljudi u pozadini života svje djece.

Televizija podriva porodicu oduzimanjem dragocjenog vremena u kojem bi se mogli družiti sa stvarnim ljudima. Istraživanja pokazuju da se u većini porodica televizija gleda tokom jela. Nerijetko svaki član porodice u svojoj sobi ima televizijski prijemnik. Čak i da gledaju najbolji mogući program o prirodi, moralu ili trenutnoj situaciji, oni se lišavaju nečega mnogo važnijeg. Da li su razgovarali šta im se desilo tog dana ili kako su ga proveli? Da li su razmijenili mišljenja, napravili neki plan, našalili se ili pričali o svojim uspjesima i porazima? Na koji način oni osjećaju da su porodica? Iako televizija sama po sebi ne uništava porodični život, ona sigurno ne jača porodicu niti odnose u njoj. Međutim, televizija oduzima dragocjeno vrijeme kada biste mogli izgrađivati bolje odnose i emocionalnu sigurnost među članovma porodice, te stoji na putu roditeljskog odgoja i radosti s djecom.

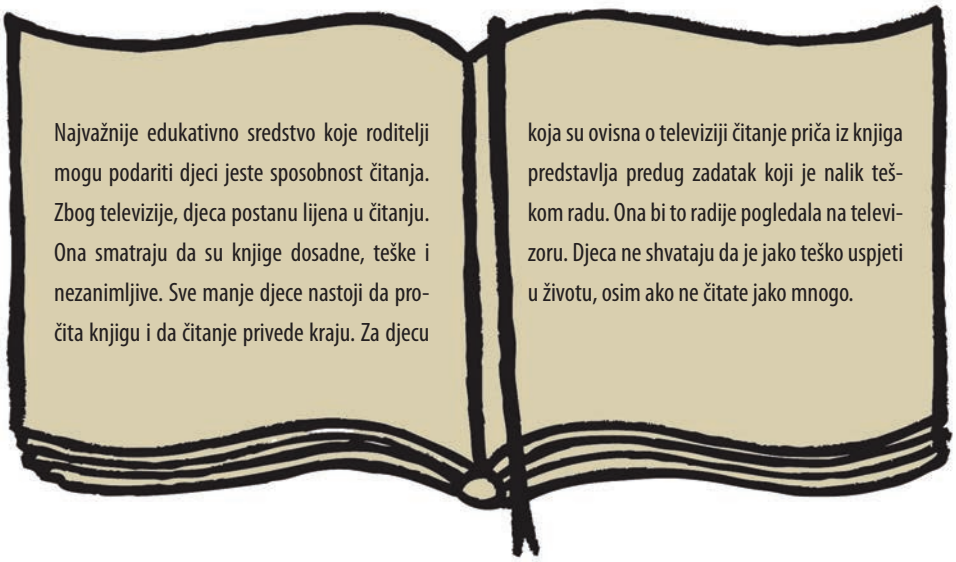

Iluzije koje donosi televizija

Jednom sam pozvao bračni par s dvoje djece da razgovaramo o njihovim porodičnim problemima. Oba roditelja bili su ljekari. Na moje iznenađenje, majka je kazala: "Prije braka, mislila sam da će brak biti apsolutno zabavan bez ikakvih obaveza, baš kao što to pokazuju glumice na holivudskim filmovima." Pomislio sam, ako se ovako obrazovani ljudi zavaraju televizijskom predstavom života, kakve onda šanse imaju naša djeca?

Kada smo bili u drugom razredu, učitelj nam je ispričao jako lijepu priču o starom bračnom paru koji je imao psa i mačku. Mačka je iznevjerila ove starce, dok im je pas ostao vjeran. Pas je trčao za mačkom koja je pobjegla na drvo i spasila se. Priča se završila riječima: "Od tog dana, kada god pas vidi mačku, on trči za njom da je ujede." Mnogo godina, vjerovao sam da je to upravo razlog zašto se mačke i psi sukobljavaju, dakle nevjerstvo mačke jednom starom bračnom paru. Učitelj je trebalo da objasni da su ove priče fikcija, jer djeca vjeruju svemu što čuju i vide. Na isti način, roditelji treba da kažu djeci da ono što vide na televiziji nije stvarno.

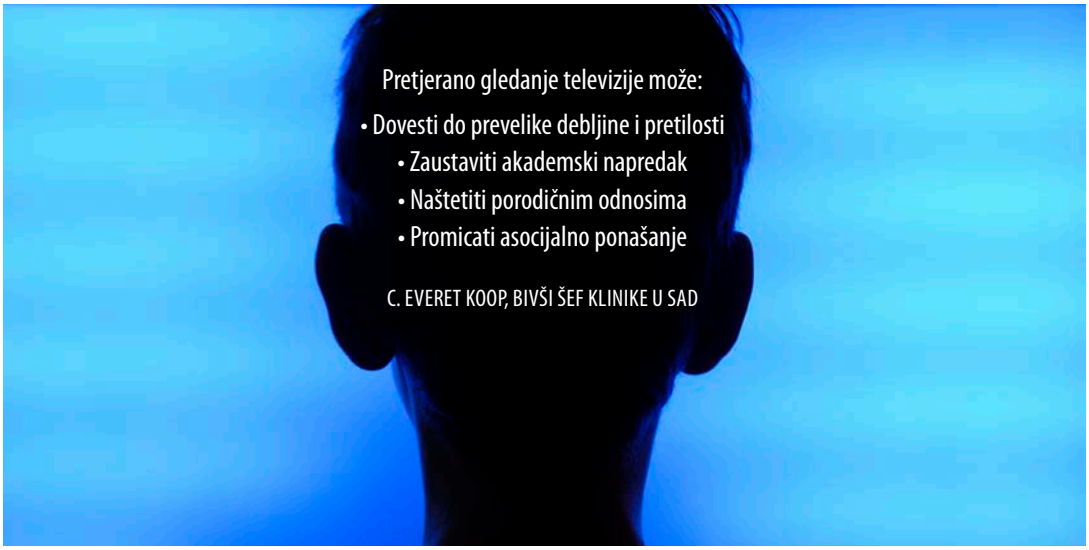

Činjenice o televiziji

- Gledanje televizije vodeća je aktivnost u slobodno vrijeme kod Amerikanaca, koji u prosjeku dnevno gledaju televiziju od dva i po sata do pet sati (*Grolier Encyclopedia*).
- Univerzitet u Kembridžu proveo je studiju, koja je pokazala da osobe koje imaju 14 i 15 godina i provode sat vremena gledajući televiziju ili internet u školi postižu slabije rezultate (*The Guardian,* 2015).
- Do osamnaeste godine djeca u SAD-u vide u prosjeku dvije stotine scena nasilja, uključujući šesnaest hiljada ubistava.
- Procenat pretile djece u SAD-u udvostručio se od 1980. godine i to djelimično zbog prekomjernog gledanja televizije i loše ishrane.

Poznate izreke o televiziji

Televizija je promijenila dijete od jedne neodoljive sile u nepokretni predmet.
(Nepoznati autor)

Ukoliko biste došli i zatekli nekog stranca... da uči vašu djecu da se međusobno udaraju, ili da prodaju sve što se može prodati, odmah biste ga izbacili iz kuće. Ali, opet, televizor je i dalje u vašoj kući i upalite ga a da i ne trepnete okom.
(Jerome Singer)

Ne želite li da na televizoru postoji jedno dugme kojim biste mogli upaliti svoju inteligenciju? Postoji jedno dugme koje se zove "osvjetljenje", ali ono, nažalost, ne radi.
(Gallagher)

Televizija je toliko mnogo učinila za psihijatriju jer je prenijela informaciju o njoj, ali i učinila da psihijatrija postane potreba.
(Alfred Hitchcock)

TV. Ukoliko se djeca zabave samo sa dva slova, zamislite koliko će mnogo biti sretna sa dvadeset i šest. Rasplamsajte dječiju maštu. Otvorite knjigu.
(Nepoznati autor)

(IZVOR: WWW.QUOTEGARDEN.COM)

UGASITE TV
UPALITE ŽIVOT

Droge s utikačem: televizija, kompjuter naspram porodičnog života
Da li vaša djeca gledaju televiziju umjesto da žive?
"Porodice u kojima se znaju pravila o tome kada i koliko se gleda televizija imaju sretniju djecu, koja su bolje uklopljena u porodicu od onih porodica u kojima nema spomenutih pravila."

Upozorenje jednog hirurga:
Televizija promiče nepismenost.

JEDNO DOBRO PRAVILO! BEZ TELEVIZIJE KAD SE IDE U ŠKOLU.
Odlučnost je veoma važna. Porodice koje ograničavaju gledanje televizije otkrivaju da su im djeca manje naviknuta na televiziju.

Naša televizijska kultura

Kilpatrick (1993) smatra da je glavni razlog što u mnogim domovima imamo svojevrstan "kulturalni vakuum" to što je televizija postala organizacioni princip porodičnog života. Televizija nije više dio naše kulture, ona je prije "sama naša kultura": televizija ne predstavlja samo dominantan medij zabave u Sjedinjenim Američkim Državama, nego jednu od najvažnijih zbilja našeg cjelokupnog društva. Televizijski programi i serije određuju kako živimo, gdje idemo, šta jedemo i kako se zabavljamo.

Televizija definira naše prioritete, kazuje nam šta je bitno, a šta je nebitno. Ona oblikuje naš pogled na stvarnost i poimanje svijeta. Ona određenim događajima pridodaje važnost fokusirajući se na njih, odnosno umanjuje značaj onoga što se ne prikaže. Naprimjer, televizija ne pridaje neku važnost vjeri. Iako vjera igra još uvijek veoma bitnu ulogu u životu Amerikanaca i njihovih porodica, ona na televizijskim programima skoro da nikako nije prisutna. Rijetko se kad desi da neko s televizije ode u crkvu, džamiju ili neki hram da zatraži savjet o vjeri ili da moli za uputu i moral. Druga bitna karakteristika televizijskih kanala jeste da se seks nalazi gotovo u pozadini svega što se prikazuje, tako da je seks uvijek na umu ili, pak, treba da bude uvijek na umu gledateljima. Istovremeno, seks se u braku rijetko upražnjava, a najčešće izvan njega.

Ponekad su i same škole protivne roditeljskim i porodičnim vrijednostima. Televizijski programi gotovo su uvijek protiv tradicionalnih vrijednosti. Televizija otvara naš dom svemu što dolazi iz Hollywooda, te je takav sadržaj uvijek izložen u našoj dnevnoj sobi i dostupan našoj djeci. Oni koji misle da sadržaj televizijskih programa neće pokvariti njihovu djecu mnogo griješe. Televizijski programi uglavnom se fokusiraju na lijepe osobe i kod djece izazivaju osjećaje nezadovoljstva samim sobom. Televizija djeci pruža konfuzan koncept morala, te podriva vrijednosti utemeljene na vjeri u Boga. "Dobri momci" uvijek su oni koji piju, puše, imaju mnogo djevojaka, koji pucaju i ubijaju druge ljude. Djeca se uz televiziju veoma rano izlože seksualnosti, bilo da je riječ o bikiniju nekih sirena iz Disnyjevih crtanih filmova ili o stvarnim glumicama, koje se redovno pokazuju oskudno obučene ili obnažene.

Roditelji ne žele da im djeca na televiziji gledaju nasilje, vulgarnost, seksualne scene ili promociju nezdrave hrane. Međutim, oni, opet, sumnjaju i kažu da je vrijedno imati televiziju zbog edukativnih programa. Ovi će se roditelji iznenaditi kada otkriju koliko mnogo roditelja, nastavnika i stručnjaka za odgoj djece televiziji kažu: "Ne". Oni znaju da gledanje televizije:

- zahtijeva manje mentalne aktivnosti od čitanja,
- sprečava vještine učenja i čitanja,
- smanjuje ustrajnost djeteta u potrazi za odgovorima na brojne probleme.

Ove mahane televizije veće su od bilo koje druge prednosti.

Sa svojom djecom podijelite nadahnjujuće i znakovite priče i pjesme.

(BENNET, 1996)

Odredite granice, količinu i sadržaj koji će vaša djeca gledati na televiziji

Pam je odlučila da učestvuje u nacionalnom projektu negledanja televizije. Njena djeca, koja su imala trinaest, jedanaest i četiri godine, prvo su gunđala, a onda su se prestala žaliti kada su otkrila da ima jako mnogo drugih stvari koje mogu raditi. Stariji momci više su čitali i igrali se zajedno, pa su čak i malu sestru naučili da igra fudbal. Djeca su organizovala porodične aktivnosti i bila su mnogo ljubaznija međusobno. Ukoliko nemate televizor, uočit ćete veliku razliku u vašem porodičnom životu. Tada ćete imati dostupan porodični život.

Nekoliko roditelja izbacili su televizor iz kuće i složili su se da je taj gest bio vrijedan truda. Kejnova porodica uradila je to za vrijeme ljetnog raspusta, kada je i prirodno vrijeme za promjene. Oni kažu da je u početku kćerka pitala zbog čega su to učinili, ali bi joj oni uvijek skrenuli pažnju na nešto drugo.

NIKAD NE GLEDAJTE NEKI FILM U PRISUSTVU VAŠE DJECE NA KOJEM SE PRIKAZUJU RADNJE KOJE NE ŽELITE DA RADE VAŠA DJECA!

Roditelji misle da djecu treba neprestano zabavljati. Osjećaju se dužnima da pomognu svojoj djeci i kazuju im: "Evo, sad ću ti ja naći nešto da radiš." Smire se tek kada vide da se djeca uključe u neke aktivnosti.

Maloj djeci mnogo koristi da pomažu roditeljima u dnevnim kućnim poslovima. Stoga, pozovite djecu da vam pomognu s kuhanjem. Roditelji ustvari treba da budu primjeri djeci. Ukoliko djeca primijete da roditelji ne gledaju televiziju, nego da su opušteni i da se bave nečim drugim, i ona će željeti da učine isto.

Mišljenja eksperata i relevantnih studija o televiziji i djeci

Američka akademija pedijatara i doktor Spock (1999) navode da bebe i tek prohodala djece *ne bi smjela* nikako gledati televiziju, jer će u suprotnom imati problema s govorom, manjkom koncentracije, te će im biti usporen kognitivni razvoj. Ne postoje nikakve naučne činjenice da televizija ima ikakve koristi za njih, dok imamo dokaze kako i koliko ona šteti djeci. Spock priznaje da je ovaj korak većini roditelja "i više nego ekstreman".

Rosemond (1993) predlaže zabranjivanje gledanja televizije sve dok dijete ne bude moglo čitati i uživati u knjigama. Čak i tada, potrebno je ograničiti gledanje televizije na pet sati sedmično.

Rankin (2006) navodi kako pouzdane studije pokazuju da gledanje televizije tri i više sati dnevno negativno utječe na uspjeh djece u školi, međutim smatra se da obrazovni programi mogu biti od koristi i pomoći u školi. Ovi programi također se povezuju s povećanom kreativnošću kod djece.

Lista porodičnih alternativnih aktivnosti koje treba raditi umjesto gledanja televizije

Većina roditelja dozvoljava djeci da gledaju televiziju, najčešće jer nemaju drugih opcija da ispune vrijeme s djecom. Roditelji budu nekada toliko umorni da im je televizija ustvari vrsta odmora, te im televizijski programi olakšavaju brigu oko djece. Rješenje za ovakvu situaciju jeste da počnete raditi mnogo korisnih aktivnosti. Nabrojali smo brojne negativne aspekte televizije i za djecu i za roditelje. Vjerovatno najveća šteta koju televizija uzrokuje jeste da se ugrožava porodični život, ali mnogi ovu opasnost još uvijek ne prepoznaju u svom domu. Uz televiziju, porodica nema međusobnu povezanost i dobre odnose. Televizija sprečava članove porodice da budu zajedno. Stoga je potrebno razmisliti o nekim alternativama gledanju televizije.

Kako biste se odnosili prema lopovu koji vam krade novac? A šta je onda s lopovom koji vam krade porodicu, vrijeme i život? Televizija uzrokuje mnogo više štete nego neko ko vam ukrade novac. Ona vam oduzima sreću. Iako nekako možete povratiti novac, ne možete vratiti vrijeme i sreću.

Alternative gledanju televizije

Zavisno od dječijeg uzrasta, možete odabrati određene aktivnosti. Postoje knjige koje vam predlažu na hiljade aktivnosti kako da kvalitetno provedete vrijeme s porodicom. Među njima su i ove:

1. Napravite kulu od pijeska.
2. Organizirajte čišćenje dvorišta i ulica u vašem kraju.
3. Posjetite biblioteku, posudite knjigu i učestvujte u aktivnostima biblioteke.
4. Slušajte radio.
5. Posjetite muzej ili zoološki vrt.
6. Naslikajte neku sliku.
7. Idite do centra grada ili u park.
8. Idite na plivanje.
9. Čitajte knjigu naglas svome bratu ili sestri.
10. Planirajte piknik ili izlet.
11. Šetajte, trčite ili vozite bicikl.
12. Pjevajte neku pjesmu ili je naučite napamet.
13. Posmatrajte ptice.
14. Preskačite konopac.
15. Budite volonteri u nekoj mjesnoj organizaciji ili humanitarnoj akciji.
16. Napišite pismo svom prijatelju, rođaku ili djedu i nani.
17. Otiđite na kampiranje, pa makar i iza kuće.
18. Posadite neki cvijet, biljku ili povrće.
19. Čitajte časopise i novine.
20. Igrajte šaha.
21. Napravite ogrlice ili narukvice za vaše prijateljice.
22. Donirajte višak svojih stvari ili odjeće nekim izbjeglicama ili humanitarnim organizacijama.
23. Počnite pisati dnevnik.
24. Posjetite mjesnu knjižaru.
25. Uradite neki ručni rad, koji ćete nekome pokloniti.
26. Naučite oblikovati drvo i napravite sebi policu za knjige.
27. Idite na planinarenje. Skupljajte trave i sjemeke. Napravite neki kolaž i zalijepite ga na frižider.
28. Gledajte noćno nebo dvogledom, prepoznajte različita sazviježđa. Posmatrajte mjesec. Pročitajte nešto iz astronomije.
29. Napravite kolače za vaše komšije.
30. Pitajte nekog starijeg člana porodice da vam priča događaje iz svog djetinjstva. Kasnije to zapišite.
31. Napravite pekmez.
32. Napravite jogurt.
33. Vježbajte.
34. Šetajte do posla ili škole.
35. Idite na kuglanje.
36. Igrajte nogomet.
37. Prisustvujte vjerskim obredima.
38. Organizujte trku u džakovima.
39. Igrajte košarke i odbojke.
40. Naučite tipkati.
41. Naučite raditi na kompjuteru.
42. Naučite voziti.
43. Igrajte stolnog tenisa.
44. Organizujte potragu u komšiluku da pronađete neku skrivenu stvar.
45. Ručno operite veš.
46. Prozračite kuću.
47. Operite prozore.
48. Skuhajte večeru s prijateljima ili porodicom.
49. Analizirajte bankovni račun.
50. Napišite prikaz neke knjige.
51. Razgovarajte s porodicom o mjesečnom budžetu.
52. Pripremite zabavu.
53. Razmjenjujte časopise s vašim prijateljima.
54. Očistite svoju sobu.
55. Igrajte frizbija i hokeja.
56. Napišite pismo nekom omiljenom piscu, bilo da je živ ili mrtav.
57. Igrajte se sa svojim ljubimcima i životinjama iz komšiluka.
58. Očistite dvorište.
59. Pustite zmaja.
60. Idite na neko porodično putovanje.
61. Postavite termometar i barometar ispred ulaznih vrata ili na obližnje drvo.
62. Izmislite neku igru.
63. Otiđite na sankanje i napravite Snješka Bijelića.
64. Posjetite obdanište.
65. Budite dadilja nekome ko je tek dobio djecu.
66. Posjetite izviđače.
67. Riješite neke zagonetke i puzzle.
68. Osnujte neku grupu za čitanje.
69. Igrajte razne društvene igre s porodicom ili prijateljima.
70. Napravite farmu mrava.
71. Organizujte čajanku u svome vrtu.
72. Napravite mali brod i pustite ga u vodu da plovi.
73. Nacrtajte članove svoje porodice.
74. Naučite koristi kompas i geografsku kartu.
75. Naučite mjere.
76. Razgovarajte s nekom starijom osobom.
77. Igrajte se skrivača.
78. Naučite sijati i saditi.
79. Posjetite selo.
80. Pomuzite kravu.
81. Popnite se na drvo.
82. Sakupljajte šale, zapišite ih, napravite knjigu od toga i prepričajte ih roditeljima i prijateljima.
83. Naučite neke zagonetke.
84. Gledajte izlazak i zalazak sunca.
85. Napravite listu povrća koje želite jesti.
86. Naučite kazati neke jednostavne fraze na stranim jezicima poput: “Hvala ti”, “Dobro jutro”, “Dobro veče”, “Da, “Ne”, brojeve od jedan do deset i dane u sedmici...

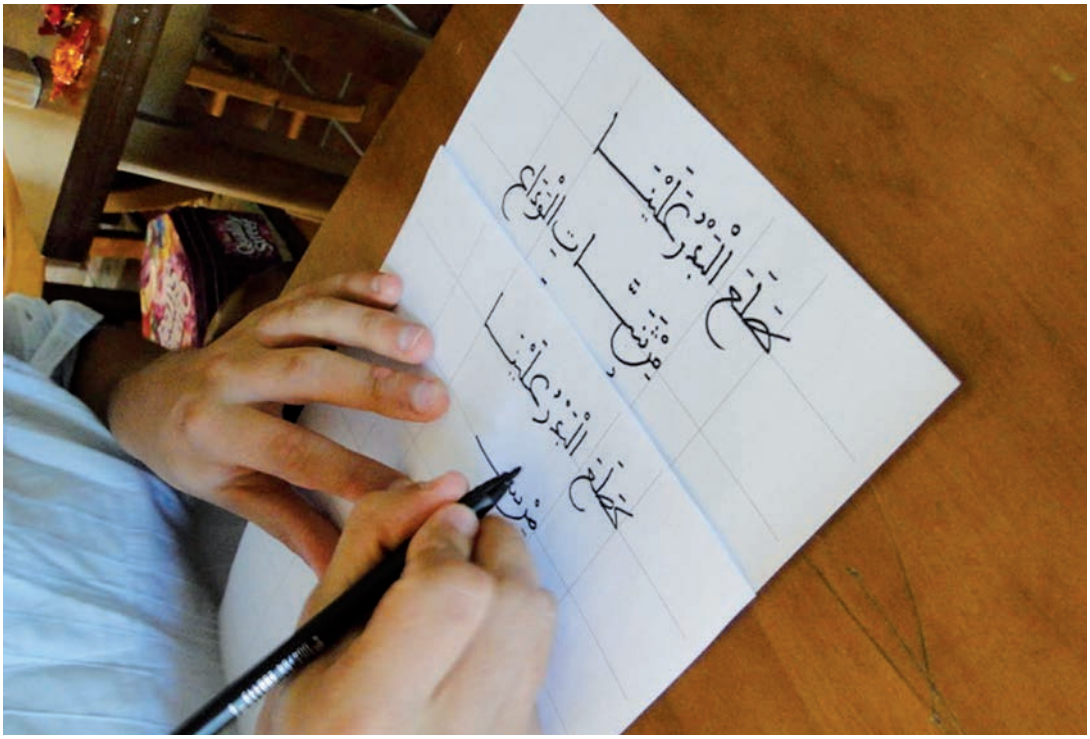

Ozbiljnije opcije

Sada ćemo navesti neke ozbiljnije aktivnosti za djecu. (prilagođeno iz: Beshir et al., 1998).

AKTIVNOSTI U ZAJEDNICI

- Pored dva osnovna jezika, vašeg maternjeg i arapskog jezika, koji je jezik Kur'ana, naučite još neki jezik.
- Učestvujte u kampovima. Organizirajte dovoljno zanimljivih aktivnosti za djecu posebno tokom dugih raspusta. Pored intelektualnog i vjerskog sadržaja, djeca se u kampu mogu igrati na različite načine, te organizovati razna takmičenja.
- Pridružite se nekom mjesnom klubu za dječake i djevojčice.
- Pridružite se nekom lokalnom horu. Izaberite pjesme koje su prikladne i koje djeca mogu lahko naučiti, te ih izvedite javno na nekim javnim događajima ili povodom blagdana.
- Prisustvujte nekim događajima na kojima se mora provesti noć. Ove događaje svakako će nadgledati roditelji koji bi tom prilikom mogli prirediti mnogo zabave za djecu i stvoriti jake veze među omladinom.
- Igrajte se na suncu, kiši i snijegu, koristeći prikladnu zaštitu.
- Naučite samoodbranu.

Omer ibn el-Hattab je kazao:
"Podučite svoju djecu plivanju, gađanju i jahanju."

- Pridružite se časovima učenja Kur'ana, tedžvida i poezije.
- Naučite se javnom nastupu.
- Naučite kako da vodite debatu.
- Naučite englesku i arapsku kaligrafiju.
- Otiđite na pecanje.
- Naučite prvu pomoć.

AKTIVNOSTI U PRIRODI

- **Istražujte prirodu.** Planinske staze za šetače veoma su korisna mjesta, koja porodica treba iskoristiti, posmatrati prirodne ljepote, ptice, insekte, zmije, cvijeće i drveće. Djeca mogu provesti sate tražeći kamenje u rijeci. Također, u takvom okruženju djeca mogu voziti bicikl.
- **Posmatrajte zvijezde.** Posmatranje zvijezda uistinu je lijepa aktivnost. Treba da koristite kartu sazviježđa. Uzmite deku i nešto voća te nađite mjesto koje je veoma malo osvijetljeno u dvorištu ili na vrhu brda. Kada se potpuno smrači, pokušajte otkriti različita sazviježđa poput Velikih i Malih kola, Bika, Psa i Blizanaca. Na kraju, djeca će u zvijezdama pronaći neke svoje oblike, kao što to čine s oblacima.

Zvukovi prirode
Neka vaša djeca sjednu, zatvore oči i budu maksimalno tiha, te neka nabroje sve životinje koje mogu čuti. Neka čuju zvukove ptica, insekata i žaba.

Izložite djecu prirodi
Naša djeca udaljavaju se od svijeta šuma, planina i rijeka i sve su više u svijetu filma, kompjutera i videoigrica. Vratite ih u prirodu.

IGRE

- Igrajte igru mjerenja dužine vaših prstiju. Sklopite prste i poredite ih na svojoj ruci i na ruci vašeg prijatelja. Primijetit ćete da su svi prsti različiti na vašoj ruci, ali i da su različiti od prstiju drugih ljudi. Nakon toga, skinite čarape i provjerite svoje nožne prste. Uočit ćete da su i oni također različiti.
- Djeci može biti zanimljivo da broje svoja rebra, posebno ako to čine s djedom i nanom.
- Igrajte se alfabeta. Svaka strana tima u autu treba "sakupljati" slova od znakova koje vide. Slova se moraju "skupljati" po redu. Pobjednik je prvi ko dođe do slova *ž*.
- Dok ste na putu, skupljajte razne uspomene iz različitih zemalja koje posjećujete.
- Možete se igrati pogađanja. Naprimjer, da vidite nešto u okruženju i kažete da ste vidjeli nešto što drugi nisu i navedete prvo slovo tog predmeta ili neku osobinu, boju naprimjer. Nakon što djeca otkriju o čemu se radi, ona su na redu da nešto primijete i postave zagonetku o nekom predmetu oko vas.
- Igrajte šah. Jedan veoma dobar trening koji vaša djeca mogu imati jeste da igraju šah. Ova igra disciplinira um i uči strpljenju. Kroz šah, također, možete naučiti o ličnosti vašeg protivnika analizom njegove strategije i stila igre. Da li su agresivni ili defanzivni? Da li rizikuju ili ne?

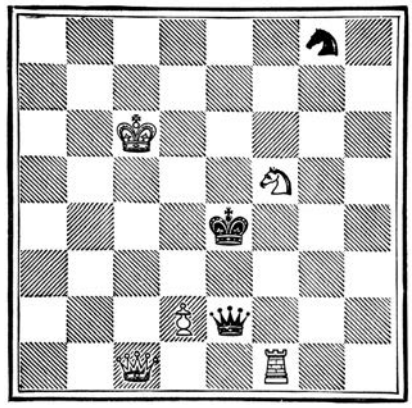

JEDITE SA SVOJOM DJECOM

Prema jednom istraživanju Nacionalnog centra za ovisnost i zloupotrebu supstanci Univerziteta Kolumbija:

- Djeca koja večeraju s roditeljima (5–7 puta sedmično) imaju bolju komunikaciju sa svojom porodicom. Porodične večere više su od običnog jela. Razgovor pomaže da se roditelji upoznaju sa životom svoje djece, izazovima pred kojima se ona nalaze i aktivnostima koje vole raditi (CASA, 2012).
- Tinejdžeri u Sjedinjenim Američkim Državama koji nikada ne večeraju sa svojim roditeljima sedamdeset i dva procenta više su skloni konzumiranju droge, alkohola i cigareta. Djeca koja često večeraju sa roditeljima imaju manji rizik da počnu pušiti ili konzumirati alkohol i droge. U poređenju s djecom koja često večeraju s roditeljima, djeca koja to rade rijetko (manje od tri puta sedmično) imaju dvostruko veću mogućnost da počnu koristiti droge (CASA, 2010).
- Djeca koja često večeraju sa svojim roditeljima imaju bolje ocjene u školi, manje stresa kod kuće i više povjerenja u svoje roditelje (CASA, 2003).

Štetne posljedice pretjeranog korištenja interneta

Mnogo toga što smo kazali o negativnim efektima pretjeranog gledanja televizije može se primijeniti na internet i kompjuterske igrice.

Neki roditelji smatraju da su kompjuteri naprave koje našem životu mogu donijeti samo dobro. Ali, nije tako! Roditelji očekuju da će njihova djeca koristiti kompjutere odgovorno i umjereno. Stvarnost nam, pak, pokazuje da djeca provode previše vremena pred kompjuterom i gube dragocjeno vrijeme na raznim stranicama za razgovor ili na takozvanom *chatu*, posjećuju beskorisne stranice i gledaju pornografske sadržaje.

Poput televizije, pretjerano korištenje interneta može dovesti do apatije, nezakonitih djela, pretilosti, te negativno utjecati na normalnu socijalizaciju djece. Nadalje, djeca su na internetu izložena mnoštvu loših ideja i neprimjerenih reklama.

Kompjuteri su moćna sredstva, koja mogu donijeti dosta koristi i obezbijediti veoma potrebne informacije. Međutim, roditelji moraju nadgledati upotrebu kompjutera, uvesti šifre, blokirati određene stranice, koristiti sigurnosne mjere i upoznati što se više sa samim medijem. Ne dozvolite da vam djeca provode previše vremena na internetu i držite kompjuter u dnevnoj sobi, gdje je pristupačan svima članovima porodice.

Kompjuterske igrice

Kompjuterske igrice, također, djeci oduzimaju previše vremena, posebno dječacima. Ono što se naizgled čini bezazlenom igricom ustvari može veoma naštetiti vašem djetetu.

Kompjuterske igrice sadrže dosta nasilja i veoma je lahko postati ovisan o njima. Ekstremni slučajevi ovisnosti o kompjuterskim igricama doveli su čak i do smrtnih slučajeva. Nekoliko takvih pogubnih slučajeva desilo se u Južnoj Koreji. (BBC News, 2005)

Ove igrice čine djecu neosjetljivom na stvarnost, jer se većina onoga što nazivamo stvarnim svijetom redukuje na jednu igricu i arenu ispunjenu "zabavom". Igrice kojima se promovira borba i ubijanje u stilu komandosa nipodaštavaju vrijednost ljudskog života. Vojnici se treniraju i osposobljavaju za ubijanje pomoću kompjuterskih igrica i to onih koje igraju i djeca. Neke od tema kompjuterskih igrica su vradžbine, demoni i okultni svijet. Magija i čini postali su neodvojivi dijelovi ovih igrica.

Nažalost, kako tehnologija napreduje, ovakve igrice postaju sve stvarnije i "poput pravog života". Ovo je veoma opasno jer se na taj način potpuno miješaju mašta i stvarnost. Djecu ne smijemo ohrabrivati da napuštaju stvarni svijet, nego treba da se suoče s pravim životom i svim njegovim izazovima.

Roditelji treba da ograniče vrijeme koje se provodi u igranju na kompjuteru, te da kontorliraju i biraju igrice za svoju djecu.

Videoigrice i djeca

Videoigrice su se pojavile sedamdesetih godina XX stoljeća. Od tada su one veoma popularne među djecom. Nasilje, nelegalno korištenje supstanci i seks postali su sasvim uobičajeni u videoigricama.

Paducah (Kentucky), Jonesboro (Arkansas), Littelton (Colorado) Blacksburg (Virginia) četiri su grada u Sjedinjenim Američkim Državama u kojima su studenti, za koje se utvrdilo da su veoma mnogo igrali nasilne videoigrice e, pucali na javnim mjestima. Godine 1999. u srednjoj školi Columbine (Gibbs, 1999), tinejdžeri Eric Harris i Dylan Klebold ubili su trinaest osoba, a ranili dvadeset i troje drugih, prije nego što su počinili samoubistvo. Ova dva mladića uživala su da igraju videoigricu "Doom", u kojoj se dosta puca i krvoločno ubija prilikom obuke vojnika. Harris je napravio jednu verziju ove igrice u kojoj dva junaka imaju dodatno oružje, neograničeno mnogo municije i žrtve koje im ne mogu pružati otpor. To je veoma ličilo na ono što su zaista izveli u školi Combine (Anderson i Dill, 2000). Što više djeca praktikuju nasilne radnje, veća je vjerovatnoća da će i počiniti nasilje (Clark, 1993).

Postoji veza između agresivnog ponašanja djeteta i njegove izloženosti nasilju na videoigricama. Što je dijete više uključeno u nasilne dijelove videoigrica, veća je vjerovatnoća da će ono to nasilje ispoljiti u stvarnosti i da će se nasilno odnositi prema drugim ljudima.

Muškarci mnogo više igraju videoigrice od žena.

Videoigrice promiču asocijalne i antivjerske aktivnosti poput ubistava, verbalnog nasilja i krađa.

U videoigricama se žene veoma loše portretiraju. U Nintendo igricama, žene su gotovo

Pretjerano gledanje televizije povezuje se s nasilnim ponašanjem, lošim uspjehom u školi, prijevremenom seksualnom aktivnosti, pretilosti i konzumiranjem droge i alkohola. Nasilne igrice povezane su s nasilnim ponašanjem, neprijateljskim raspoloženjem i fizičkim sukobima.

Igranje nasilnih igrica dovodi do:

1. Povećanog fizičkog uzbuđenja
2. Povećanog javljanja agresivnih misli
3. Povećanih nasilnih osjećaja
4. Povećanog nasilnog ponašanja
5. Veće asocijalnosti i bezosjećajnosti za probleme drugih

u pravilu objekti, a nikada osobe koje pokreću neke stvari i koje su subjekti. U ekstremnim slučajevima, žene su predstavljene kao žrtve. Mnoge videoigrice nastale su na scenariju u kojem neka žena bude kidnapovana, pa je onda igrači moraju spašavati. (Funk, 1993)

PRIKAZIVANJE RODNIH RAZLIKA NA TELEVIZIJI

1. Kada se na televiziji prikazuju odnosi između muškaraca i žena, muškarci su u pravilu dominantniji.
2. Na televiziji se muškarci predstavljaju kao racionalni, ambiciozni, pametni, kompetitivni, moćni, stabilni i tolerantni, dok su žene romantične, podvodljive i sramežljive.
3. Kod muškaraca, naglasak je na snazi, djelovanju i vještinama, dok se kod žena naglašava privlačnost i požuda.
4. U mnogim televizijskim emisijama porodica ne znači mnogo muškarcima. Za polovinu muškaraca uopće ne možemo utvrditi da li su oženjeni, dok je kod žena taj procenat tek jedanaest posto.

Mnoge žene koje se prikazuju u noćnim terminima na televiziji mlade su, mršave, privlačne i nagizdane. Žene se u pravilu stavljaju u pozicije gdje je mnogo važniji izgled nego pamet, i u kojima se očekuje neko nemoćno i nekompetentno ponašanje i djelovanje. Muškarci se duplo više prikazuju kao sposobni, te su prikazani kao nekompetentni samo kada treba da se brinu o djeci. (Seidman, 1999; Davis, 1990; Beal, 1994).

Na američkim muzičkim kanalima, žene se redovno pokazuju kao seksualni objekti koji na sve načine nastoje zaokupiti pažnju muškaraca. U videoklipovima o rap muzici žene se prikazuju kao objekti pohote. Žene će biti četiri puta oskudnije odjevene u poređenju s muškarcima, dok su muškarci gotovo uvijek potpuno odjeveni.

POREMEĆENOST PORODICE

U videoigricama naglašava se samostalna akcija i djelovanje, a ne timski rad i kooperativnost. Najčešći scenario ovih igrica je da neki anonimni lik agresivno napadne nekog anonimnog neprijatelja. U svijetu videoigrica postoji malo osjećaja za zajednicu i timsku igru. Većina videoigrica dozvoljava samo jednog igrača. Nacionalni institut za medije i porodicu proveo je višegodišnju studiju o utjecaju videoigrica na porodicu. Otkriveno je da mnoge videoigrice promiču kulturu bande, slave brutalnost, promoviraju grubost i pozivaju na nasilje nad ženama!

Ukratko

- Djeca koja igraju manje videoigrica ostvaruju bolje rezultate u školi i manje se upuštaju u fizičke obračune.
- Potrebno je podsticati edukativne igrice, a zabranjivati nasilne igrice.
- Televizijske i videoigrice manje utječu na djecu s dobrim karakterom.
- Roditelji moraju uspostaviti granice za korištenje i vrijeme koje djeca provedu igrajući videoigrice.

Ugasite televizor i upalite život

Uživajte više s vašom djecom i provodite vrijeme s njima. Roditeljstvo je najizazovniji i najisplativiji posao, on zahtijeva nauku, umijeće i vjeru. Uživajte u vašoj djeci svakoga dana, a ne u gledanju televizije.

Konačno, ukoliko uporedimo prednosti i mahane tehnoloških inovacija poput interneta, televizije, pametnih telefona i slično, otkrit ćemo da bi život naših mladih generacija bez njih bio dosta čišći, ljepši i ispunjeniji. Ove inovacije postale su nužno zlo. Uprkos činjenici da su te inovacije olakšale komunikaciju, te da su nam enciklopedije dostupne u svakom momentu i na svakom mejstu, mnogi mladi ljudi postali su žrtve ovih inovacija, jer su postali ovisni o tehničkim uređajima, dok su se odnosi u porodici poremetili a unutarnja harmonija nestala je. Nekontrolirana upotreba ovih uređaja okovala je mlade ljude pred ekranom. Obaveza svih roditelja jeste da upute nove generacije kako da se mudro okoriste ovakvim uređajima, jer mi treba da kontroliramo uređaje, a ne oni nas.

Aktivnosti

ALTERNATIVE TELEVIZIJI I VIDEOIGRICAMA

AKTIVNOST 72: EDUKATIVNE POSJETE

Neka vaša djeca upoznaju razne institucije. "Kaži mi i zaboravit ću. Pokaži mi i zapamtit ću. Uključi me i razumjet ću." (Benjamin Franklin)

- Odvedite djecu u sud, neka vide kako izgledaju sudije i advokati.
- Odvedite djecu u policijsku stanicu i zatvor.
- Posjetite bogomolje nekih drugih vjera zajedno s djecom.
- Posjetite muzej, parkove, biblioteke i farme.

AKTIVNOST 73: NEKA DJECA BUDU SVJESNA HRANE KOJU JEDU

Pitajte djecu o sastojcima raznih jela i načinu kako se ona spremaju bilo da je riječ o supi, pici, hljebu, jogurtu, siru ili hamburgerima, palačincima, valama, kariju, birjaniju, kolačima, medu, kokicama, majonezi, kečapu, čaju i kahvi.

Pokažite djeci sastojke i načine pripreme sapuna, šampona, papira, tinte, odjeće, plastike, asfalta, cipela, namještaja i tepiha.

Neka dijete odabere jednu vrstu hrane, neka pronađe recept za nju i neka je pripremi uz vašu pomoć.

AKTIVNOST 74: ŠTA NAJVIŠE CIJENITE?

Na jednom porodičnom okupljanju upitajte svakog člana porodice: "Da imaš samo još jedan dan života, šta bi uradio? Zašto?" Neka svako dodatno priča o svom odgovoru.

AKTIVNOST 75: BISERI MUDROSTI KOD DJECE!

Okupite porodicu i zamolite jedno dijete da naglas pročita sljedeći pasus. Objasnite značenje i prenesite nešto iz vašeg iskustva. Podstaknite djecu da podijele s vama svoja mišljenja.

Moje dijete, budi oprezno sa...
plemenitim čovjekom ako ga povrijediš;
mudrim čovjekom ako ga osramotiš;
prostakom ako mu budeš zahvalan;
ludakom ako se šališ s njom; i
razvratnikom ako se družiš s njim.

Moje drago dijete!
Probao sam brojne lijepe stvari, ali ništa nije tako slatko kao zdravlje.
Patio sam od raznih nedaća, ali je najveća nedaća kada ti treba neko drugi.
Nosio brojna bremena od željeza i kamenja, ali sam našao da je najteže dug.
Budi svjestan da ti se sav život sastoji od dva dana. Jedan je protiv tebe, a drugi za tebe.
Kada bude za tebe, nemoj biti arogantan i nezahvalan.
Kada bude protiv tebe, samo budi strpljiv.

(ALIJA IBN EBI TALIB)

AKTIVNOST 76: DA LI MUDRO UPRAVLJAŠ PORODICOM?

Formular: Kakav sam kao roditelj?

Roditeljstvo je jedan izazovan i isplativ zadatak. Roditelji odgajaju, disciplniraju, upravljaju, vode i savjetuju. Nadalje, oni podučavaju, treniraju, usmjeravaju i bivaju mentori svojoj djeci. Oni su poput samilosnog doktora koji uvijek nastoji pomoći, a nikada ne želi nanijeti štetu bilo kome. Roditelji ohrabruju, daju snagu, podstiču, unapređuju i uvijek pomažu svoju djecu.

Ispitajte svoje roditeljske navike i praksu jednu za drugom. Možda će vam biti potrebno nekoliko sesija prije nego što pređete cijeli formular.

Kao roditelj:

- Da li sam mudro odabrao svog supružnika? Vrijeme i trud koji potrošim da nađem pravog supružnika nisu ništa u poređenju s vremenom i trudom koji ću morati uložiti da izađem na kraj s neodgovarajućim supružnikom. Potrebno je pažljivo tražiti kako bi se svi dobro slagali.
- Da li sam djeci jasno objasnio misiju naše porodice?
- Da li sam ih podučio pravim vrijednostima? Zidovi i stropovi ne čine kuću lijepom, već vrijednosti i moral onih koji žive u njoj.
- Da li sam na najbolji način podsticao sposobnosti koje imaju moja djeca? Svako dijete ima različit interes i hobi. Potrebno je da jačamo njihove talente.
- Da li sam na najbolji način iskoristio porodične resurse: vrijeme, novac i imovinu?
- Da li sam obratio pažnju na osjećaje moje djece i njihovu percepciju? Percepcija je bitna stvar. Potrebno je da budemo "u njihovoj koži".
- Da li sam vodio svoju djecu? Djeca ne vole da budu ignorisana, čak i kada rade nešto loše. S njima moramo raditi, uključiti ih, prepoznati njihov trud i nagraditi ih.
- Da li sam djeci pružio prave smjernice? Roditelji treba da kod djece izgrade disciplinu, tačnost, integritet i poštivanje pravila.
- Da li sam bio dobar primjer? Za djecu je kod roditelja sve bitno, način kako govorite, kako se obraćate jedni drugima, kako pričate šale, koliko održavate obećanja i koliko ste spremni da dijelite.
- Da li sam sve roditeljske dužnosti obavljao u ime našeg Gospodara, Stvoritelja, Koji mi je darovao i povjerio ovu porodicu?
- Da li sam planirao kako ću ostvariti porodične ciljeve? Vaš porodični plan trebalo bi da odgovori na ova pitanja:

- Šta je potrebno ispuniti?
- Zašto to treba uraditi? Kako to doprinosi cjelokupnoj misiji?
- Kada to treba uraditi?
- Gdje smo sada u odnosu na naše ciljeve?
- Ko će sprovoditi plan?
- Kako će to biti ostvareno? Koje su posebne aktivnosti potrebne i koji su resursi potrebni za sve to?

Vaša djeca i supružnik zavise od vas, baš kao i vi o njima. Nemojte ih iznevjeriti.

Zaključak

Zaključak

Vjerujemo da je smisao porodice da oblikuje čestite i korisne građane. Ovaj zadatak najbolje se može ispuniti u sretnom domu u kojem jedni drugima daju podršku. Roditelji su prvi i najvažniji učitelji svojoj djeci. Oni treba da se ponašaju kao pastiri, učitelji, nastavnici, mentori i treneri.

Danas ni zapadni svijet niti muslimanske zemlje ne nude zadovoljavajući model roditeljstva. Moramo mnogo da učimo jedni od drugih. Zapad je prihvatio stil života koji je usredotočen na samozadovoljstvo. Moral i vrijednosti u krizi su i opadanju. Ovaj sistem koji je vrijednosno neutralan pati od konzumiranja droge, alkoholizma, seksualnog razvrata i slabljenja porodice.

S druge strane, muslimanski svijet opterećn je brojnim opresijama, prisilama, strahovima, nasiljem i zastrašivanjem. Neki muslimani i dalje imaju mentalitet robova, koji guši smjelost, kreativnost i slobodu mišljenja. Neki dijelovi muslimanskog svijeta proizveli su iracionalnu, praznovjernu i ovisnu generaciju djece, koja su odrasla bez brige o javnom dobru i interesu.

Nemuslimani treba da vrate Boga u svoje živote, te svoja velika ostvarenja u nauci i tehnologiji oplemene vjerom i riječima da je Bog najveći (Allahu ekber) i da Bog sve zna najbolje (Allahu ealem). Muslimani treba da ponovo otkriju Boga i promiču mirno, slobodno društvo, te u praksi provedu toleranciju i demokratiju (*šuru*).

Na jednom mikroplanu, kvalitetno roditeljstvo sjeme je iz kojeg se sve ovo može razviti. Roditeljstvo je zadatak koji se obavlja dvadeset i četiri sata i sedam dana u sedmici, odnosno tri stotine i šezdeset i pet dana u godini. U ovom poslu nema odmora, nema delegiranja stvari i on se radi sa dosta prepreka i stresa. Roditeljstvo zahtijeva da majka i otac djeluju kao tim, racionalno i sa dosta znanja koje će pratiti emocije i osjećaji. Psihologija, sociologija, medicinske nauke, komunikacija i vjera, sve su ovo neophodni preduvjeti za roditeljstvo. Ne možemo pobijediti našu djecu, nego ih možemo osvojiti pomoću ljubavi, strpljenja i dvosmjerne komunikacije. Nikada ne zaboravite da malo dijete vrišti prenoseći poruku: "Molim vas učinite me važnim!"

Mnogi roditelji misle da poznaju svoju djecu jako dobro i obratno, ali to je zaista rijedak slučaj. Djeca vašu pomoć mogu shvatiti kao miješanje, savjet kao naređivanje i ljubav kao djetinjariju. Mnoga djeca imaju pogrešnu predstavu da ih njihovi roditelji ne vole.

Smanjite negativne utjecaje i podstaknite pozitivne aspekte ličnosti vašeg djeteta. Roditelji treba da izaberu stil roditeljstva. Oni mogu biti autokrate, popustljivi, demokratični i autoritativni. Roditelji treba da se zapitaju: "Da li usitinu radimo pravu stvar?" Odgovor na ovo pitanje treba tražiti na svakom mogućem mjestu i u najrazličitijim izvorima.

Naučite koje su to fizičke i emocionalne faze razvoja. Neka svako dijete ostvari svoj maksimalni potencijal pravovremeno. Naprimjer, dijete može jako mnogo naučiti napamet, te ovladati dobro stranim jezicima prije desete godine.

Kada bih ponovo odgajao dijete, prvo bih izgradio njegovo samopouzdanje, a potom kuću. Više bih slikao prstima, nego što bih prijetio prstom. Manje bih ispravljao, a više se vezao za dijete. Skinuo bih svoj pogled sa sata, gledao bih svojim očima. Više bih planinario i više puštao zmajeve. Prestao bih izigravati ozbiljnog oca, a ozbiljno bih se igrao. Mnogo bih više trčao poljima i više posmatrao zvijezde. Mnogo bih više grlio, a manje teglio. (Loomnas, 2000)

Vršnjaci imaju ogroman utjecaj na djecu. Roditelji treba da naprave lijepu atmosferu u kući kada dolaze prijatelji njihove djece. Roditelji treba da se sprijatelje s prijateljima svoje djece da bi privukli prave prijatelje.

Roditelji treba da steknu vještine, obrazovanje i znanje o sredstvima koja su potrebna za pravilan odgoj djece.

Izgradnja karaktera vremenski je ograničena. Dojenje štiti od brojnih bolesti i bebi obezbjeđuje ogroman emotivni i psihološki "kapital". Podučite djecu ljubavi, hrabrosti, slobodi, iskrenosti, samopouzdanju, velikodušnosti i povjerenju.

Roditelji treba da djecu poduče kako da upravljaju novcem i vremenom, kako da se ponašaju prilikom neslaganja, kako da donose odluke, rješavaju probleme i okite se lijepim manirima, ljubaznošću, poštovanjem, strpljivošću i skromnošću, kako da ovladaju vještinom slušanja i kako da budu zadovoljne osobe.

Djeca čije su majke i očevi previše zauzeti nalik su siročadi. Mnogi roditelji ne provode dovoljno vremena sa svojom djecom i posežu za drugim sredstvima da im to nekako nadoknade, poput poklona, dadilja ili televizije. Pretjerano gledanje televizije štetno je. Rješenje je da s vašom porodicom provedete dosta kvalitetnog vremena. Najbolje dadilje jesu osobe iz šire porodice poput nana, deda, tetaka i druge rodbine.

Gradite karakterne crte ljubavi, hrabrosti, iskrenosti, kreativnosti, odgovornosti i samostalnosti. Sve to treba raditi u sretnoj porodičnoj atmosferi, koja djeluje poput inkubatora u kojima nastaju čestita djeca i ljudi. Sretna kuća zasniva se na otvorenoj dvosmjernoj komunikaciji između roditelja i djece. U svemu tome pohvala je temeljni sastojak, pa pohvalite svoju djecu kada urade lijepe stvari i nešto dobro. Organiziranje mjesečnih porodičnih susreta odlična je stvar i to vodi uspostavljanju porodične harmonije. Poljupci, dodiri, zagrljaji i osmijesi izgrađuju ljubav između roditelja i djece. Roditelji treba da ovladaju vještinom pomnog slušanja onoga što im djeca govore.

Djeca veoma dobro primjećuju, ali ponekad slabo tumače stvari i pojave. Oni posmatraju kako se roditelji odnose jedan prema drugom, te kako se ponašaju prema nanama i djedovima, rođacima, braći i sestrama, gostima, siromašnim, bogatim i komšijama. Oni gledaju kako se roditelji odnose prema životinjama, kućnim ljubimcima, biljkama, cvijeću i okolini. Oni porede svijet roditelja s njihovim djelima te lahko prepoznaju licemjerje i iskrenost. Nije prihvatljivo da od djece zahtijevamo da "rade kako kažemo, a ne kako mi činimo". Roditelji treba da žive i praktikuju ono što govore. Međutim, roditelji prave greške, i najmanje što mogu učiniti jeste da djeci iskreno priznaju svoje mahane i propuste.

Djeci su potrebni uzori. Ukoliko im roditelji ne budu dobri uzori, djeca mogu izabrati neke druge i loše uzore. Najbolji uzori su Božiji poslanici, a nakon njih lideri koji diljem svijeta promiču moral i porodične vrijednosti.

Majka ima najvažniju ulogu u odgoju djeteta. Nije slučajnost da je poslanike Musaa, Isaa i Muhammeda, a.s., odgojila majka. Da bi poštovali žene, muškarci to moraju pokazati svojim odnosom, riječima i djelima.

Jedan roditelj je kazao: "Ja sam isuviše beznačajan da napravim neku razliku!" To nikako nije istina. Roditeljstvo je isuviše važan zadatak da bi se radilo u izolaciji. Veoma je korisno osnovati grupe potpore. Sigurno ne možete promijeniti svoje pretke, ali isto tako zasigurno možete učiniti boljim svoje potomke. Kao roditelj, možete napraviti veliku razliku na ovome svijetu, pa nemojte gubiti nadu. Nikada nije kasno!

Na dječiju ličnost utječu priroda, odgoj i, iznad svega, Božija volja! Roditeljstvo je nauka i umijeće.

Ovo je prva knjiga u nizu, i, ako Bog da, pojavit će se i druge knjige iza ove. Pozivamo naučnike i eksperte da prošire i obogate polje roditeljstva svojim prijeko potrebnim učešćem.

Na kraju života zapitajte se: "Da li sam bio dobar roditelj koji je nastojao svijet učiniti boljim?"

Učinite najbolje što možete i umijete. Vjerujte u Boga i budite mirni!
Ono što je važno nisu automobili koje ste vozili, kuće ili bankovni računi koje ste imali, nego to koliko ste dobar roditelj bili!

Ne čekajte da bude prekasno!

Dodatak

Odabrani ajeti i hadisi o roditeljstvu

Odabrani ajeti iz Kur'ana

I oni koji govore: "Gospodaru naš, podari nam u ženama našim i djeci našoj radost i učini da se čestiti na nas ugledaju" (Kur'an, 25:74)

Onima koji su vjerovali i za kojima su se djeca njihova u vjerovanju povela priključit ćemo djecu njihovu, a djela njihova nećemo nimalo umanjiti – svaki čovjek je odgovoran za ono što sâm čini. (Kur'an, 52:21)

Ni bogatstva vaša ni djeca vaša neće vas učiniti Nama bliskim; samo one koji budu vjerovali i dobra djela činili čeka višestruka nagrada za ono što su radili, i oni će u visokim odajama biti sigurni. (Kur'an, 34:37)

Allah je taj koji vas nejakim stvara, i onda vam, poslije najakosti, snagu daje, a poslije snage iznemoglost i sijede vlasi; On stvara što hoće; On sve zna i sve može.
(Kur'an, 30:54)

Allah vas iz trbuha majki vaših izvodi, vi ništa ne znate, i daje vam sluh i vid i razum da biste bili zahvalni. (Kur'an, 16:78)

O vjernici, i među ženama vašim i djecom vašom, doista, imate neprijatelja, pa ih se pričuvajte! A ako preko toga pređete i opravdanje prihvatite i oprostite, pa – i Allah prašta i samilostan je. (Kur'an, 64:14)

O vjernici, neka vas imanja vaša i djeca vaša ne zabave od sjećanja na Allaha. A oni koji to učine, bit će izgubljeni. (Kur'an, 63:9)

A vi se, pored Njega, klanjajte kome hoćete! Reci: "Stradat će, uistinu, oni koji na Sudnjem danu izgube i sebe i porodice svoje. Eto, to je pravo stradanje!" (Kur'an, 39:15)

Kada Lukman reče sinu svome, savjetujući ga: "O sinko moj, ne smatraj druge Allahu ravnim, mnogoboštvo je, zaista, velika nepravda." Mi smo naredili čovjeku da bude poslušan roditeljima svojim. Majka ga nosi, a njeno zdravlje trpi, i odbija ga u toku dvije godine. Budi zahvalan Meni i roditeljima svojim, Meni će se svi vratiti. A ako te budu nagovarali da drugog Meni ravnim smatraš, onoga o kome ništa ne znaš, ti ih ne slušaj i prema njima se, na ovome svijetu, velikodušno ponašaj, a slijedi put onoga koji se iskreno Meni obraća; Meni ćete se poslije vratiti i Ja ću vas o onome što ste radili obavijestiti." O sinko moj, dobro ili zlo, teško koliko zrno gorušice, bilo u stijeni ili na nebesima ili u zemlji, Allah će na vidjelo iznijeti, jer Allah zna najskrivenije stvari, On je Sveznajući. O sinko moj, obavljaj molitvu i traži da se čine dobra djela,

a odvraćaj od hrđavih i strpljivo podnosi ono što te zadesi – dužnost je tako postupiti. I, iz oholosti, ne okreći od ljudi lice svoje i ne idi zemljom nadmeno, jer Allah ne voli ni gordog ni hvalisavog. U hodu budi odmjeren, a u govoru ne budi grlat; ta najneprijatniji glas je revanje magarca!" (Kur'an, 31:13–19)

Bogatstvo i sinovi ukras su u životu na ovom svijetu, a dobra djela, koja vječno ostaju, bit će od Gospodara tvoga bolje nagrađena i ono u što se čovjek može pouzdati.
(Kur'an, 18:46)

Gospodaru moj, daj da ja i neki potomci moji obavljamo molitvu; Gospodaru naš, Ti usliši molbu moju! Gospodaru naš, oprosti meni, i roditeljima mojim, i svim vjernicima – na Dan kad se bude polagao račun!" (Kur'an, 14:40–41)

A što se onoga zida tiče – on je dvojice dječaka, siročadi iz grada, a pod njim je zakopano njihovo blago. Otac njihov je bio dobar čovjek i Gospodar tvoj želi, iz milosti Svoje, da oni odrastu i izvade blago svoje. Sve to ja nisam uradio po svome rasuđivanju. Eto to je objašnjenje za tvoje nestrpljenje!" (Kur'an, 18:82)

Hadisi poslanika Muhammeda, a.s.

"Ljudi su poput minerala. Oni koji su bili najbolji (dok su bili) u neznaboštvu, najbolji su i u islamu, ako postanu učeni. Vidite da je najbolji čovjek u ovom poslu (upravljanja) onaj koji ga je najviše prezirao, i vidite da je najgori čovjek onaj koji je sa dva lica, koji dolazi jednima s jednim licem, a drugima s drugim licem.'"
(BUHARI I MUSLIM)

"Najbolje djelo nakon propisanih namaza jeste da usrećite nekog vjernika."
(BUHARI)

"Bolje je da čovjek dijete nauči disciplini nego da svaki dan udjeljuje milostinju."
(ET-TIRMIZI)

"Kada čovjek umre, prestaju mu teći sevapi za djela izuzev u tri slučaja: trajne sadake, korisnog znanja ili dobrog djeteta koje mu uči dovu!" (MUSLIM)

"Tvoje tijelo ima pravo kod tebe, tvoj Gospodar ima pravo kod tebe, a i tvoja porodica ima pravo kod tebe. Posti neke dane, a neke nemoj, klanjaj, ali prilazi i svojoj supruzi, i daj svakome njegovo pravo." (BUHARI)

"Veliki je grijeh da čovjek zanemari svoje odgovornosti i da uskrati pomoć onima koji ovise o njemu." (EBU DAVUD)

"Svi ste vi pastiri, i svaki pastir bit će odgovoran za svoje stado. Vladar je pastir, čovjek je pastir svojoj porodici, žena je pastirica u kući svoga muža i njegove djece. Svi ste vi, dakle, pastiri i svi ste odgovorni za svoje stado."

(BUHARI)

Savjet poslanika Muhammeda, a.s., djetetu

Ibn Abbas, r.a., prenosi nam sljedeće savjete koje mu je uputio Poslanik, a.s., kada je Ibn Abbas, r.a., bio mladić:

"Mladiću, nečemu ću te podučiti: Sjeti se Allaha, i On će se tebe sjetiti. Čuvaj Allaha u svom srcu, i naći ćeš Ga sa sobom. Ako moliš nekoga, moli Allaha. Ako se oslanjaš na nekoga, oslanjaj se na Allaha.

Znaj, ako bi se cijeli svijet ujedinio kako bi ti priskrbio neke koristi, oni bi ti mogli koristiti samo s onim što je Allah već odredio za tebe. I znaj, ako bi se cijeli svijet ujedinio s ciljem da ti nanese neku štetu, oni ti mogu naškoditi samo s onim što je Allah odredio da će te zadesiti. Pera su podignuta i tinta se osušila."

(ET-TIRMIZI I AHMED IBN HANBEL)

Bibliografija

Bibliografija

ENGLISH

Abd al-Ati, Hammudah. *The Family Structure in Islam*. Indianapolis, IN: American Trust Publications, 1997.

———. *Islam in Focus*, 3rd rev. edn. Beltsville, MD: Amana Publications, 1998.

Abdul Hye, Hamid. "Islam on the Rearing of Children." *The Muslim World Journal*, vol. 18 (issues 11 & 12) India, May/June 1991.

Abdullah, Nina. "Qur'an Memorization and Memory." Unpublished paper. Reston, Virginia, 1994.

Abel, Gene and Nora Harlow. *The Stop Child Molestation Book*. La Vergne, Tennessee: Ingram Content Group, 2001.

AbuSulayman, AbdulHamid. "Islam and the Family." Unpublished paper presented at the Conference on 'Youth.' Brunei, April 4, 1984.

———. *Islamization of Knowledge: General Principles and Work Plan*. Herndon, VA: IIIT, 1995.

———. "Islamic Educational Reform: Top Priority in Intellectual Islamic Work." Editorial. *The American Journal of Islamic Social Sciences (AJISS)*, vol. 15, issue 1, USA, Spring 1998.

Abu-Talib, Ali. *Nahjul Balagha* (Peak of Eloquence). Elmhurst, New York: Tahrike Tarsile Qur'an, 1996.

Adler, Jerry and Pat Wingert. "Building a Better Dad." *Newsweek*, June 17, 1996.

Adolphus, Katie, Clare L. Lawton and Louise Dye. "The Effects of Breakfast on Behaviour and Academic Performance in Children and Adolescents." *Frontiers in Human Neuroscience*, vol. 7, August 8, 2013. http://www.frontiersin.org/Journal/Abstract.aspx?s=537&name=human_neuroscience&ART_DOI=10.3389/fnhum.2013.00425

Agnivesh, Swami, Rama Mani and Angelika Köster-Lossack. "Missing: 50 Million Indian Girls". *International Herald Tribune*, November 25, 2005.

AHDB Dairy. "UK Dairy Consumption." September 9, 2015. http://dairy.ahdb.org.uk/market-information/dairy-sales-consumption/uk-dairy-consumption/#.Vi34SNbA6qA

Ahmad, Imad-ad-Dean. *Islam and the Discovery of Freedom*. Beltsville, MD: Amana Publications; 1st edn., 1997.

Aids Education Global Information System (AEGIS), (website article dated August 31, 2001): http://www.aegis.com/news/afp/2001/af010886.html

Akhtar, et al. "Views on Breastfeeding in Medical Science and Islam." *Journal of Islamic Medical Association (JIMA)*, vol. 30, 1998.

Alcohol Concern. Factsheet: Young People and Alcohol. September 2009. http://www.alcoholconcern.org.uk/publications/factsheets-and-booklets/factsheet-young-people

'Ali, 'Abdullah Yusuf. *Translation of The Meaning of the Holy Qur'an*. Beltsville, MD: Amana Publications, 2004.

Allain, Annelies. *Protecting Infant Health*. Penang, Malaysia: International Baby Food Action Network, 1993.

Altalib, Ilham. The Muslim Family in North America. Ten Unpublished Articles. Reston, Virginia: 1984.

———. The Human Heart in the Qur'an, Seminar at ADAMS Center, Herndon, Virginia, September 2008.

Amabile, T.M. and B.A. Hennessey. "The Motivation For Creativity in Children" in T. Pittman & A. Boggiano (Eds.) *Achievement And Motivation: A Social Developmental Perspective*. New York: Cambridge University Press, 1992.

American College of Pediatricians. "Cohabitation: Effects of Parental Cohabitation and other Non-Marital Sexual Activity on Children – Part 2 of 2." July 2014. http://www.acpeds.org/the-college-speaks/position-statements/societal-issues/cohabitation-part-2-of-2

American Sexual Health Association. "Statistics." http://www.ashasexualhealth.org/stdsstis/statistics/

Anderson, Judith P. and John Blosnich. "Disparities in Adverse Childhood Experiences among Sexual Minority and Heterosexual Adults: Results from a Multi-State Probability-Based Sample." *PLoS One*, vol. 8 (1), 2013. http://journals.plos.org/plosone/article?id=10.1371/journal.pone.0054691

Athar, Shahid. "Sex Education for Muslim Youth and Their Parents." *Journal of Islamic Medical Association (JIMA)*, vol. 22, USA, 1990.

———. *Reflections of an American Muslim*. Chicago, IL: Kazi Publications, 1994.

———. (ed.) *Sex Education: An Islamic Perspective*. http://www.teachislam.com/ dmdocuments/33/BOOK/

Atkins, Andrea. "The Gender Divide." *Parenting Magazine*, August 1998.

Badaraco, Joseph. *Leading Quietly*. Harvard Business Review Press, 2002.

Badi, Jamal and Mustapha Tajudin. *Creative Thinking: An Islamic Perspective*. 2nd edn. International Islamic University Malaysia: Kuala Lumpur, Malaysia, 2005.

Bailey, Joseph. *The Serenity Principle*. San Francisco, CA: Harper & Row, 1990.

Ballard, Olivia and Ardythe L. Morrow. "Human Milk Composition: Nutrients and Bioactive Factors." *Pediatric Clinics of North America*, vol. 60 (1), February 2013. http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC3586783/

al-Bar, Mohammad Ali and Osama Kandil. "Breastfeeding and Islamic Teaching." *Islamic World Medical Journal*, July/August 1986.

Barazangi, Nimat Hafez. "The Education of North American Muslim Parents and Children: Conceptual Change as a Contribution to the Islamization of Education." *AJISS*. 7(3), 1990.

Baron-Cohen, Simon. "The Extreme Male Brain Theory of Autism." *Trends in Cognitive Sciences*, vol. 6, issue 6, June 2002.

Barzinji, Jamal. "The Prophet as a Father." Lecture at ADAMS Center, Herndon, VA, April, 11, 1993.

Bashir, Askia H. *How to Manage Your Parents (Without Manipulation)*. Atlanta, GA: KYD Publishers, 1995.

BBC News. "Breast Milk 'Boosts Babies' Brainpower." 8 May 2002. http://news.bbc.co.uk/1/hi/health/1974976.stm

BBC News. "South Korean Dies after Games Session." 10 August 2005. http://news.bbc.co.uk/1/hi/technology/4137782.stm

Beal, C. *Boys And Girls: The Development of Gender Roles*. New York: McGraw-Hill, Inc., 1994.

Begley, Sharon. "Your Child's Brain." *Newsweek*, vol. 127, no. 8, p.54, February 19, 1996.

———. "Your Child's Brain: Use It or Lose It." *Newsweek*, June 17, 1996.

———. and Pat Wingert. "Teach Your Parents Well." *Newsweek*, April 28, 1997.

———. "The Parent Trap." *Newsweek,* September 7, 1997.

———. "A Mother's Cocaine Use: They Call Them Snowbabies." *Newsweek*, September 29, 1998.

———. "Tuning Up the Brain." *Newsweek*, Fall/Winter 2000.

Bennett, William. *The Book of Virtues.* New York: Simon & Schuster, 1996.

Beresin, Eugene V. "The Impact of Media Violence on Children and Adolescents: Opportunities for Clinical Interventions." https://www.aacap.org/aacap/Medical_Students_and_Residents/Mentorship_Matters/DevelopMentor/The_Impact_of_Media_Violence_on_Children_and_Adolescents_Opportunities_for_Clinical_Interventions.aspx

Beshir, Ekram and Mohamed Rida. *Meeting the Challenge of Parenting in the West: An Islamic Perspective*. Beltsville, MD: Amana Publications, 1998.

Biller, Henry. *Fathers and Families: Paternal Factors in Child Development*. Westport, Connecticut: Auburn House, 1993.

———. "The Father Factor in Building a Better Dad." *Newsweek,* June 17, 1996.

Blum, Deborah. *Sex on the Brain: The Biological Differences Between Men and Women*. New York: Penguin Books, 1998.

Bohmer, Carol and Andrea Parrot. *Sexual Assault on Campus: The Problem and the Solution*. New York: Lexington Books, 1993.

Boorstein, Sylvia. *It's Easier Than You Think*. San Francisco, CA: HarperCollins, 1996.

Booth, Caroline and Mindy Henderson. *I Love My Grandmother Because….* Nashville, TN: Rutledge Hill Press, 1998.

Boydston, Jo Ann, ed. *The Collected Works of John Dewey*. Carbondale and Edwards-ville: Southern Illinois University Press, 1969-1991.

Bradley, Raymond Trevor, Mike Atkinson, Dana Tomasino and Robert A. Rees. *Facilitating Emotional Self-Regulation in Preschool Children*. Boulder Creek, California: Institute of HeartMath, 2009.

Brady, David and Rebekah Burroway. "Targeting, Universalism, and Single-Mother Poverty: A Multilevel Analysis Across 18 Affluent Democracies." *Demography*, vol. 49, issue 2, 2012, pp.719-746.

Branden, Nathaniel. *The Psychology of Self-Esteem: A Revolutionary Approach to Self-Understanding that Launched a New Era in Modern Psychology*. San Francisco, CA: Jossey-Bass, 2001.

Brawer, Barney. "Raising Sons in a World of Changing Gender Roles." *Women in Higher Education*, November 1998.

Brazelton, Leach and Michael Lemonick. "War of the Diapers." *Time*, January 25, 1999, vol. 153, no. 3.

Brizendine, Louann. *The Female Brain*. New York: Morgan Road Books, 2006.

Brooks, Arthur. *Gross National Happiness*. New York: Basic Books, 2008.

Brown, H. Jackson, Jr. *Life's Little Treasure Book On Success*. Nashville, TN: Rutledge Hill Press, 1994.

———. *Life's Little Treasure Book On Marriage and the Family*. Nashville, TN: Rutledge Hill Press, 1994.

———. *Life's Little Treasure Book On Parenting*. Nashville, TN: Rutledge Hill Press, 1995.

———. *Life's Little Treasure Book On Friendship.* Nashville, TN: Rutledge Hill Press, 1996.

Burgess. *Fathers and Parenting Interventions*. London: Fatherhood Institute, 2009.

Burt, Sandra and Linda Perlis. *Parents as Mentors: A New Perspective on Parenting that Can Change Your Child's Life*. Rocklin, CA: Prima Publishing, 1999.

Campo, Juan. *Encyclopedia of Islam*. New York: Infobase Publishing, 2009.

Canadian Child Care Federation. "Children and Creativity." Resource Sheet no. 15, http://www.cccffcsge.ca/docs/cccf/rs015_en.htm

Cancer Research UK. "Cervical Cancer Research Factors." http://info.cancerresearchuk.org/cancerstats/types/cervix/riskfactors/

Canfield, Jack and Mark Victor Hansen. *Another Sip of Chicken Soup for the Soul.* Kansas City, MO: Andrews McMeel Publishing, 1997.

———. *Chicken Soup for the Father's Soul*. Deerfield Beach, Florida: Health Communications, 2001

Carlson, Richard. *Don't Sweat the Small Stuff – and It's All Small Stuff: Simple Ways to Keep the Little Things from Taking over Your Life*. New York: Hyperion, 1997.

Carmichael, Mary. "Stronger, Faster, Smarter." *Newsweek*, March 26, 2007.

———. "A Shot of Hope." *Newsweek,* October 1, 2007.

Cassidy, Anne. "Take Charge of Your Time." *Working Mother*, May 1998.

Cassidy, Jude and Phillip Shaver. *Handbook of Attachment: Theory, Research and Clinical Applications.* New York: Guilford Press, 1999.

Centers for Disease Control and Prevention [CDC]. "Sexual Violence: Facts at a Glance." 2012. http://www.cdc.gov/violenceprevention/pdf/sv-datasheet-a.pdf

CDC. "Trends in the Prevalence of Suicide–Related Behavior National YRBS: 1991—2013." http://www.cdc.gov/healthyyouth/data/yrbs /pdf/trends/us_suicide_trend_yrbs.pdf

CDC. "10 Leading Causes of Death by Age Group, United States – 2013." http://www.cdc.gov/injury/wisqars/pdf/leading_causes_of_death_by_age_group_2013-a.pdf

CDC. "Breastfeeding Report Card: United States/2013." July 2013. http://www.cdc.gov/breastfeeding/pdf/2013breastfeedingreportcard.pdf

CDC. "Breastfeeding Report Card: United States/2014." July 2014. http://www.cdc.gov/breastfeeding/pdf/2014breastfeedingreportcard.pdf

CDC. "Reported STDS in the United States: 2013 National Data for Chlamydia, Gonorrhea, and Syphilis." December 2014. http://www.cdc.gov/std/stats13/std-trends-508.pdf

CDC. "About Teen Pregnancy: Pregnancy in the United States." Last updated May 19, 2015. http://www.cdc.gov/teenpregnancy/about/index.htm

CDC. "Breastfeeding among U.S. Children Born 2002-2012 CDC National Immunization Surveys." Division of Nutrition, Physical Activity and Nutrition. Last updated July 31, 2015. http://www.cdc.gov/breastfeeding/data/NIS_data/

CDC. "Childhood Obesity Facts." Last updated August 27, 2015. http://www.cdc.gov/healthyschools/obesity/facts.htm

CDC. "Nutrition and the Health of Young People." Last updated August 28, 2015. http://www.cdc.gov/healthyschools/nutrition/facts.htm

CDC. "Adult Obesity Facts." Last updated September 21, 2015. http://www.cdc.gov/obesity/data/adult.html

CDC. "National Survey of Family Growth." October 2015. http://www.cdc.gov/nchs/data/factsheets/factsheet_nsfg.htm

Cesarone, Bernard. "*Video Games and Children*." Urbana, Illinois: ERIC Clearinghouse on Elementary and Early Childhood Education, University of Illinois, 1994.

Chandler, Michael Alison and Maria Glod. "More Schools Trying Separation of the Sexes." *The Washington Post*, June 15, 2008.

Cherry, Kendra. "Parenting Styles: The Four Styles of Parenting." Updated October 12, 2014. http://psychology.about.com/od/developmentalpsychology/a/parenting-style.htm

———. "What is Uninvolved Parenting?" Updated May 26, 2015. http://psychology.about.com/od/childcare/f/uninvolved-parenting.htm

Clark, C.S. "TV Violence." *CQ Researcher*, (3), March 26, 1993.

Clark, Reginald. *Family Life and School Achievement*. Chicago, IL: University of Chicago Press. 1983.

Clinton, Hillary R. *It Takes a Village To Raise a Child*. New York: Simon & Schuster, 1996.

Cohn, D'vera, Jeffrey S. Passel, Wendy Wang and Gretchen Livingston. "Barely Half of U.S. Adults Are Married – A Record Low." December 14, 2011. http://www.pewsocialtrends.org/2011/12/14/barely-half-of-u-s-adults-are-married-a-record-low/

Coleman, James Samuel. *Adolescent Society: The Social Life of the Teenager and Its Impact on Education*. New York: The Free Press, 1961; Macmillan, 1963.

Coloroso, Barbara. *Kids are Worth it! Giving Your Child the Gift of Inner Discipline*. New York: Harper Collins, 2002.

Copen, Casey E., Kimberley Daniels, Jonathan Vespa and William D. Mosher. "First Marriages in the United States: Data From the 2006-2010 National Survey of Family Growth." National Health Statistics Reports, no. 49, National Center for Health Statistics, March 22, 2012.

http://www.cdc.gov/nchs/data/nhsr/nhsr049.pdf#x2013;2010%20National%20Survey%20of%20Family%20Growth%20[PDF%20-%20419%20KB

Covey, Stephen R. "Secrets of Much, Much Better Family Relationships." *Bottom Line*, July 30, 1992.

Davidson, Maurice and Minnesota Fathering Alliance. *Working with Fathers: Methods and Perspectives*. Stillwater, Minnesota: Nu Ink, 1992.

Davis, D. "Portrayals of Women in Prime Time Network Television: Some Demographic Characteristics." *Sex Roles*, vol. 23, 1990, pp.325–332.

Davis, William B., Kate E. Gfeller and Michael H. Thaut. *An Introduction to Music Therapy*. Silver Spring, Maryland: American Music Therapy Association, 2008.

Dawson, Geraldine. "Imitation and Social Responsiveness in Autistic Children." *Journal of Abnormal Child Psychology*, vol. 12, 1984, pp.209–225.

Dodd, Virginia. "Implications of Kangaroo Care for Growth and Development in Preterm Infants." *Journal of Obstetric, Gynecologic, and Neonatal Nursing*, vol. 34, no. 2, March 2005, pp. 218–232.

D'Oyen, Fatima M. *The Miracle of Life*. Leicester, UK: Islamic Foundation, 1996.

The Economist. "Arab Learning: Know Thyself." October 25, 2003.

eHow Website. How to Teach Kids to Say No to Peer Pressure. http://www.ehow.com/how_6108016_teach-kids-say-peer-pressure.html

Eidelman, Arthur I. and Richard J. Schanler. "Breastfeeding and the Use of Human Milk." *Pediatrics*, vol. 129 (3), March 1, 2012. http://pediatrics.aappublications.org/content/129/3/e827.full

Elbert, Thomas, Christo Pantev, Christian Wienruch, Brigitte Rockstroh and Edward Taub. "Increased Cortical Representation of the Fingers of the Left Hand in String Players." *Science Journal*, vol. 270, no. 5234, October 13, 1995, pp.305–307.

Elias, Maurice, Steven Tobias and Brian Friedlander. *Emotionally Intelligent Parenting, How to Raise A Self-Disciplined, Responsible, Socially Skilled Child.* London: Hodder and Stoughton, 2000.

Eliot, Lise. *Pink Brain, Blue Brain*. New York: Houghton Mifflin Harcourt, 2009.

Elkadi, Iman. "Construction of Muslim Communities: Raising Children." *Al-Ittihad*. Gary, Indiana: The MSA of the US and Canada, spring 1972.

Elkind, David. "The Family in the Postmodern World." *Phi Kappa Phi Journal*. 1995.

Elmore, Tim. *Nurturing the Leader within Your Child: What Every Parent Needs to Know*. Nashville, TN: Thomas Nelson Publishers, 2001.

Epinions. "Teaching our Children to Love." January 2001. http://www.epinions.com/ kifm-review-3E0B-2F84CB47-3A52CFB3-prod2

Exley, Helen. *Words of Wisdom*. New York: Exley, 1997.

———. *Words of Calm*. New York: Exley, 1998.

Eyre, Linda and Richard. *3 Steps to a Strong Family*. New York: Simon & Schuster. 1994.

———. *Teaching Your Children Values*. Sound recording: 2 cassettes. New York: Simon & Schuster Audio, 1994.

Faber, Adele and Elaine Mazlish. *How to Talk so Kids Will Listen and Listen so Kids Will Talk*. New York: Avon Books. 1982.

———. *Siblings Without Rivalry*. New York: Avon Books. 1998.

Fannoun, Kathy. *Our Loving Grandparents*. Chicago, Illinois: Iqra, 1994.

Ferguson, Andrew. "Character Goes Back to School." *Time*, May, 24, 1999, vol. 153, no. 20, p.68.1

Field, T., Healy B., Goldstein S., Perry S., Bendell D., Schanberg S., Zimmernan E. A. and Kuhn C. "Infants of Depressed Mothers Show Depressed Behavior Even with Non-depressed Adults." *Child Development*, vol. 59, issue 6, December 1988, pp.1569–1579.

Fisher, Terri D, Zachary T Moore and Mary-Jo Pitteger. "Sex on the Brain." *Journal of Sex Research*, vol. 49, issue 1, 2012, pp.69–77.

Fisher, Max. "Chart: The U.S. Has Far More Gun-Related Killings than Any Other Developed Country." *The Washington Post*, December 14, 2012. https://www.washingtonpost.com/news/worldviews/wp/2012/12/14/chart-the-u-s-has-far-more-gun-related-killings-than-any-other-developed-country/

Food Research and Action Center [FRAC]. "Overweight and Obesity in the U.S." http://frac.org/initiatives/hunger-and-obesity/obesity-in-the-us/

Fowler, Lynda. "Encouraging Creativity in Children." Department of Family &

Consumer Sciences, Ohio State University. http://www.ohioline.osu.edu/flm97/nr04.html

Franklin, Benjamin. *The Autobiography of Benjamin Franklin*. New York: P. F. Collier and Son, 1909.

Freedman, Joshua. "Creativity for Emotional Intelligence: Ideas and Activities." http://www.kidsource.com/kidsource/content4/creativity.eq.html

Friedman, Jenny. "Avoiding Gender Stereotypes: Learn How to Overcome the Typical Stereotypes in Raising Your Son or Daughter." 1998. http://www.americanbaby.com/ab/story.jhtml?storyid=/templatedata/hk/story/data/1172.xml

Funk, J.B. "Reevaluating the Impact of Video Games." *Clinical Pediatrics*, vol. 32, February 2, 1993, pp.86–90.

Geoparent. http://geoparent.com/family/growth/independence.htm.

Gibbs, Nancy. "In Sorrow and Disbelief – Special Report: The Littleton Massacre." *Time*, May 3, 1999.

Gilbert, Michael. "Single-Sex Schools Help Children Thrive: Bleaching Out Gender Differences Hampers the Education of Both Girls and Boys." September 20, 2007. http://www.csmonitor.com/ 2007/0920/p09s01-coop.html.

Gilmartin, Patricia and Jeffrey Patton. "Comparing the Sexes on Spatial Abilities." *Annals of the Association of American Geographers*, vol. 74, issue 4, 1984.

Ginott, G. Haim. *Between Parent and Teenager*. New York: Avon Books, 1971.

Glod, Marie. "Schools Try Elementary Approach to Teaching Foreign Languages." *The Washington Post*, August 8, 2006.

Godfrey, Neale and Carolina Edwards. *Money Doesn't Grow on Trees: A Parent's Guide to Raising Financially Responsible Children*. A Fireside Book. New York: Simon & Schuster, 1994.

Goldscheider, Frances K. and Linda J. Waite. *New Families, No Families? The Transformation of the American Home*. Berkeley, CA: University of California Press, 1991.

Goleman, Daniel. *Emotional Intelligence*. New York: Bantam Doubleday Dell Publishing Group, 1996.

Gookin, Dan and Sandy. *Parenting for Dummies*, 2nd edn. New York: HarperCollins, 2002.

Gordon, Thomas. *Parent Effectiveness Training: The No-Lose Program for Raising Responsible Children*. New York: Three Rivers Press, 2000.

Gray, John. *Truly Mars and Venus: Men are from Mars, Women are from Venus: A Practical Guide for Improving Communication and Getting What You Want in Your Relationships*. New York: HarperCollins, 2003.

Gur, Ruben C., Bruce I. Turetsky, Mie Matsui, Michelle Yan, Warren Bilker, Paul Hughett and Raquel E. Gur. "Sex Differences in Brain Gray and White Matter in Healthy Young Adults." *The Journal of Neuroscience*, vol. 19, no. 10, May 15, 1999, pp.4065–4072.

Gurian, Anita and Alice Pope. "Do Kids Need Friends?" March 21, 2001. http://www.aboutourkids.org/articles/do_kids_need_friends

Gurian, Michael. *Boys and Girls Learn Differently: A Guide for Teachers and Parents*. San Fransisco, CA: Jossey-Bass, 2001.

Han, Euna and Lisa M. Powell. "Consumption Patterns of Sugar-Sweetened Beverages in the United States." *Journal of the Academy of Nutrition and Academics*, vol. 113, no. 1, January 2013, pp. 43-53.http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC3662243/

Ibn Sa'd. *Ibn Sa'd's Kitab Al-Tabaqat Al-Kabir* [The Book of Classes]. Translated by S. Moinul Haq. India: Islamic Book Service, 1967.

Harper, Cynthia C. and Sara S. McLanahan. "Father Absence and Youth Incarceration." *Journal of Research on Adolescence*, vol. 14, no. 3, September 2004, pp. 369–397.

Harris Interactive. "Are Americans Still Serving Up Family Dinners?" November 13, 2013. http://www.theharrispoll.com/health-and-life/Are_Americans_Still_Serving_Up_Family_Dinners_.html

Harris, Judith. *The Nurture Assumption*. New York: Free Press, 1998.

Harris, Robert. "Introduction to Creative Thinking." *Virtual Salt*, July 1, 1998 http://www.virtualsalt.com/crebook1.htm

Harrison, Harry H., Jr. *Father to Son: Life Lessons on Raising a Boy*. New York: Workman Publishing, 2000.

Hart, Michael H. *The 100: A Ranking of the Most Influential Persons in History*. New York: Hart Publishing, 1978.

Harvard T. H. Chan School of Public Health. "Sugary Drinks and Obesity Fact Sheet." http://www.hsph.harvard.edu/nutritionsource/sugary-drinks-fact-sheet/

Harvey, Eric, David Cottrell, Alexander D. Lucia, Steve Ventura and Melissa Hazlewood. *The Leadership Secrets of Santa Claus: How to Get Big Things Done in Your "Workshop" – All Year Round*. Dallas, Texas: Walk the Talk Company, 2003.

Al-Hashimi, Muhammad. *The Ideal Muslim*. Translated by Nasiruddin al-Khattab. Saudi Arabia: International Islamic Publishing House, 2005.

Al-Hassani, Salim. *1001 Inventions: Muslim Heritage in Our World*. Manchester, UK: Foundation for Science, Technology and Civilisation, 2011.

Head, Christina. *An Educated Decision: One Approach to the Vaccination Problem Using Homeopathy*. London: Lavender Hill Homeopathic Centre, 1999.

The Health and Social Care Information Centre. "Statistics on Obesity Physical Activity and Diet: England 2013." Version 2, May 2013. https://catalogue.ic.nhs.uk/publications/public-health/obesity/obes-phys-acti-diet-eng-2013/obes-phys-acti-diet-eng-2013-rep.pdf

The Henry J. Kaiser Family Foundation. "Sex on TV 4." Executive Summary 2005. https://kaiserfamilyfoundation.files.wordpress.com/2013/01/sex-on-tv-4-executive-summary.pdf

Al-Hewar, vol. 13, no. 4, Spring 2002.

Hicks, Felicity. "The Role of Music Therapy in the Care of the Newborn," *Nursing Times*, vol. 91, issue 38, September 1995, pp. 31–33.

Holy Bible: New King James Version. Austin, TX: National Publishing Company, 1982.

Home Office and Ministry of Justice. "An Overview of Sexual Offending England and Wales." January 10, 2013. https://www.gov.uk/government/statistics/an-overview-of-sexual-offending-in-england-and-wales

Hughes, Dominic. "The Size of the Average Family Is Getting Smaller." December 9, 2010. http://www.bbc.co.uk/news/health-11960183

Hughes, Donna M., Laura Joy Sporcic, Nadine Z. Mendelsohn and Vanessa Chirgwin. *The Factbook on Global Sexual Exploitation*. New York: Coalition Against Trafficking in Women, 1999.

Huskinson, Tom, Katya Kostadintcheva, Helen Greevy, Cheryl Salmon, Sarah Dobie and Kathryn Medien. "Childcare and Early Years Survey of Parents 2012-2013." Department for Education, January 2014. https://www.gov.uk/government/statistics/childcare-and-early-years-survey-of-parents-2012-to-2013

Hwedy, Fahmy. "Islam is Greater than Waging a Battle against an Instrument or Art." (In Arabic). *Al-Mujtama*, vol. 933, January 1, 1998.

Hyde, Barbara and Brian Sansoni. "Women Better at Hand Habits, Hands Down." *American Society for Microbiology*, Washington DC. 2005. http://www.eurekalert.org/pub_releases/2005-09/asfm-wba091905.php.

Ibn Khaldun. *Al-Muqaddimah*, Beirut: Dār al-Qalam, 1992.

Ingalhalikar, Madhura, Alex Smith, Drew Parker, Theodore D. Satterthwaite, Mark A. Elliott, Kosha Ruparel, Hakon Hakonarson, Raquel E. Gur, Ruben C. Gur, and Ragini Verma. "Sex Differences in the Structural Connectome of the Human Brain."

PNAS, vol. 111 (2), published ahead of print December 2, 2013, pp. 823-828. http://www.pnas.org/content/111/2/823.full

Institute of Medicine. *The Hidden Epidemic. Confronting Sexually Transmitted Diseases*. Washington, DC: National Academy Press, 1997.

Ip, S., M. Chung, G. Raman, P. Chew, N. Magula, D. DeVine, T. Trikalimos and J. Lau. "Breastfeeding and Maternal and Infant Health Outcomes in Developed Countries." Evidence Report/Technology Assessment No. 153, Rockville, MD: Agency for Healthcare Research and Quality, April 2007. http://archive.ahrq.gov/downloads/pub/evidence/pdf/brfout/brfout.pdf

Irvin, McKinley. http://www.mckinleyirvin.com/Family-Law-Blog/2012/October/32-Shocking-Divorce-Statistics.aspx)

Islamic Schools Department. "Homework: Your Child and You." (Pamphlet). Plainfield, IN: Islamic Society of North America, 1994.

Islamic Society of North America. "Greatest Obstacles Confronting Muslim Children Raised in America." *Islamic Horizons*, vol. 11, no. 11, November 1986.

Ja'fari, Suzanne Fatimah. *Muslim Names*. Beltsville, MD: Amana Publications, 1998.

Jaffe, Charles A. "Your Money." *Chicago Tribune*, April 2, 1998.

Jameelah, Maryam. *The Generation Gap: Its Causes and Consequences*. Lahore, Pakistan: Muhammed Yusuf Khan, 1981.

Johnson, Anne. "Exploring Women's Creativity: The No-Push Method for Developing Creativity." 1999. http://www.womenfolk. com/creativity/kids.htm.

Josephson, Michael S.; Val J. Peter and Tom Dowd. *Parenting to Build Character in Your Teen*. Boys Town, NB: Boys Town Press, 2001.

Kalb, Claudia. "Farewell to Aunt Flo." *Newsweek*, February 3, 2003.

Kane, Frank L. and Leigh Anne Nicholson Bathke. "Parenting and Child Care." *Newsweek*, September 29, 1997.

Kantrowitz, Barbara and Pat Wingert. "How Well do You Know Your Kid?" *Newsweek*, May 10, 1999.

———. and Peg Tyre. "The Fine Art of Letting Go." *Newsweek*, May 22, 2006.

Karp, Miriam. "Make Room for Your Child's Creativity." *Natural Jewish Parenting*, issue 3, 1997. http://www.jewishholiday.com/creativity.html.

Kasule, Omar. "Character-Building." Unpublished paper presented at the Third International Seminar on "Medical Curriculum: The Holistic Approach," Kuala Lumpur, Malaysia, February 1999.

Keller, Nuh. *Becoming Muslim*. Jordan: Wakeel Books. 2001.

Kendall, Francis. *Super Parents, Super Kids*. Johannesburg: Delta Books. 1983.

Kessler, Suzanne J. and Wendy McKenna. "Some Children are Gender Nonconformists." http://www.webehave.com/hottopic.htm

KIDS COUNT Data Center. "Children in Single-Parent Families." http://datacenter.kidscount.org/data/tables/106-children-in-single-parent-families#detailed/1/any/false/36,868,867,133,38/any/429,430

Kilpatrick, William. *Why Johnny Can't Tell Right from Wrong and What We Can Do About It*. New York: Simon & Schuster, 1993.

Kindlon, Daniel J. and Michael Thompson. *Raising Cain: Protecting the Emotional Life of Boys*. New York: Ballantine Books, 1999.

Knox, David and Caroline Schacht. *Parenting Choices in Relationships: An Introduction to Marriage and the Family*, 5th edn. Belmont, CA: Wadsworth Publishing, 1997.

Komurcu, Nuran. "Effect of Music Therapy on Anxiety in Pregnant Women During Labor" (in Turkish). *Hemsirelik Forumu*, vol. 2, 1999, pp. 89–96.

Kotulak, Ron. cited in: "Unlocking the Mind." *Chicago Tribune*, 1993.

Kreider, Rose M. and Renee Ellis. "Living Arrangements of Children: 2009." *Current Population Reports*, pp. 70-126. Washington, DC: U.S. Census Bureau, June 2011. https://www.census.gov/prod/2011pubs/p70-126.pdf

Kuczmarski, Robert J., Katherine M. Flegal, Stephen M. Campbell and Clifford L. Johnson. "Increasing Prevalence of Overweight Among US Adults." *American Medical Association*, vol. 272, no. 3. 1994.

Kulkarni, Chaya and Lynn Oldershaw. *Helping Children Overcome Their Fears. Comfort, Play and Teach: A Positive Approach to Parenting (Get Set for Life program)*. Toronto, Ontario, Canada: 2005.

Lazear, Jonathon and Wendy. *Meditations for Parents Who Do Too Much*. New York: Simon & Schuster, 1993.

Lebelle, Linda. Focus Adolescent Services. http://www.focusas.com.

Leland, John. "Tightening the Knot." *Newsweek*, February 19, 1996.

Lemonick, Michael D. "War of the Diapers." *Time*, January 25, 1999, vol. 153, no. 3.

———. "Eat Your Heart Out." *Time*, July 19, 1999.

Leonhardt, Mary. "It is Never Too Soon to Foster a Love of Reading in Young Children or Too Late to Help an Older Child Gain a Love of Books." *Bottom Line*, May 5, 1991.

Livingston, Gretchen. "The Rise of Single Fathers." July 2, 2013. http://www.pewsocialtrends.org/2013/07/02/the-rise-of-single-fathers/#fn-17500-1

Longfield, Anne and Mike Fitzpatrick. "Should Parenting be Taught?" *The Independent*, December 4, 1999.

Maier, Thomas. "Raised by Dr. Spock." *Newsweek*, March 30, 1998.

———. "On the Life of Dr. Spock." *Biography Magazine*, April 1998.

Maqsood, Ruqaiyyah Waris. *Living with Teenagers: A Guide for Muslim Parents*. London: Ta-Ha Publishers, 1995.

Martin, Daniel. "Schoolgirls Aged Just Ten Falling Pregnant As Underage Pregnancies Continue To Rise." *Daily Mail*, February 8, 2010.

Martin, Joyce A., Brady E. Hamilton, Michelle J.K. Osterman, Sally C. Curtin and T.J. Mathews. "Births: Final Data for 2013." National Vital Statistics Reports (NVSS). vol. 64, no. 1, January 15, 2015. http://www.cdc.gov/nchs/data/nvsr/nvsr64/nvsr64_01.pdf

Martinez, Gladys, Kimberly Daniels and Anjani Chandra. "Fertility of Men and Women Aged 15-44 Years in the United States: National Survey of Family Growth, 2006-2010." National health statistics report no. 51. Hyattsville, MD: National Center for Health Statistics, April 12, 2012. http://www.cdc.gov/nchs/data/nhsr/nhsr051.pdf

Mason, Frances, Kathryn Rawe and Simon Wright. "Superfood for Babies: How Overcoming Barriers to Breastfeeding Will Save Children's Lives." London: Save the Children, 2013. https://www.savethechildren.org.uk/sites/default/files/images/Superfood_for_Babies_UK_version.pdf

Martino, Steven C., Rebecca L. Collins, Marc N. Elliot, Amy Strachman, David E. Kanouse and Sandra H. Berry. "Exposure to Nondegrading Music Lyrics and Sexual Behavior Among Youth." *Pediatrics*, vol. 118, 2006, pp. 430-441. http://ojp.gov/newsroom/events/pdfs/apa_exposure.pdf

Maternal and Child Health (MCH) Early Childhood Development and Parent Education Program. http://www.ok.gov/health/Child_and_Family_Health/Maternal_and_Child_Health_Service/

Matthews, Andrew. *Making Friends*. Singapore: Media Masters, 1990; Princes Risborough, UK: J. Wilson Booksales, 1998.

Mayhew, Mary M. *Your Star Child: Attracting, Birthing and Parenting an Evolved Soul*. Fairfield, IA: Sunstar Publishing, 1995.

Mazrui, Ali. "North American Muslims: Rising to the Challenge of Dual Identity." *Islamic Horizons*, March–April 1996.

McAndrew, Fiona, Jane Thompson, Lydia Fellows, Alice Large, Mark Speed and Mary J. Renfrew. "Infant Feeding Survey 2010." Health and Social Care Information Centre, November 20, 2012. http://www.hscic.gov.uk/catalogue/PUB08694/Infant-Feeding-Survey-2010-Consolidated-Report.pdf

McKinley Irvin Family Law. "32 Shocking Divorce Statistics." October 30, 2012. http://www.mckinleyirvin.com/Family-Law-Blog/2012/October/32-Shocking-Divorce-Statistics.aspx

Mead, M. Nathaniel. "Contaminants in Human Milk: Weighing the Risks against the Benefits of Breastfeeding." *Environmental Health Perspectives*, vol. 116 (10), October 2008. http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC2569122/

Meiji, Stewart. *Parenting: Part Joy, Part Guerrilla Warfare*. Novata, CA: Portal Publications, 1999.

Michigan State University. "Ewe! Only 5 Percent Wash Their Hands Correctly." June 10, 2013. http://msutoday.msu.edu/news/2013/eww-only-5-percent-wash-hands-correctly/

al-Minawi, Kawther M *The Child's Rights in Islam*. Riyadh: Safir Press, 1992.

Mirza, Tanveer Ahmad. "Parenting." Weekly Parenting Workshops at ADAMS Center, Herndon, VA, 1994–1999.

Moir, Anne and David Jessel. *The Real Difference Between Men and Women*. New York: Delta Books, 1991.

Moran, James D. III. Creativity in Young Children. http://www.kidsource.com/kidsource/content2/Creativity_in_kids.html

Morgan, Michael Hamilton. *Lost History: The Enduring Legacy of Muslim Scientists, Thinkers and Artists*. Washington, DC: National Geographic Books, 2007.

Morris, Sophie. "Sex for Sale: The Truth About Prostitution in Britain." *The Independent*. November 26, 2008.

Murad, Abdul Hakim. "Ramadan in Istanbul." *Meeting Point*, August 2009.

Murphy, Sam. "Why Barefoot Is Best For Children." *The Guardian*. August 9, 2010. http://

www.guardian.co.uk/lifeandstyle/2010/aug/09/barefoot-best-for-children

Nash, J. Madeleine. "How a Child's Brain Develops." *Time*, February 3, 1997.

———. "Fertile Minds." *Time*, February 3, 1997.

———. "The Personality Genes." *Time*, April 27, 1998.

National Association for the Education of Young Children. www.naeyc.org

National Association of School Psychologists [NASP]. "Youth Gun Violence Fact Sheet." http://www.nasponline.org/resources/crisis_safety/youth_gun_violence_fact_sheet.pdf

The National Center on Addiction and Substance Abuse [CASA]. "The Importance of Family Dinners." September 2003. http://casafamilyday.org/familyday/files/themes/familyday/pdf/Family-Dinners.pdf

CASA. "The Importance of Family Dinners VIII." September 2012. http://www.casacolumbia.org/addiction-research/reports/importance-of-family-dinners-2012

CASA. "2010 Family Dinners Report Finds: Teens Who Have Infrequent Family Dinners Likelier to Expect to Use Drugs In the Future." September 22, 2010. http://www.casacolumbia.org/newsroom/press-releases/2010-family-dinners-report-finds

CASA Family Day. "Family Day – A Day to Eat Dinner with your Children." www.casafamilyday.org

National Conference of State Legislatures [NCSL]. "Postcard: Teen Pregnancy Affects Graduation Rates." http://www.ncsl.org/research/health/teen-pregnancy-affects-graduation-rates-postcard.aspx

NCSL. "Teen Pregnancy Prevention." May 5, 2015. http://www.ncsl.org/research/health/teen-pregnancy-prevention.aspx

National Health Service [NHS]. "Natural Family Planning (Fertility Awareness)." http://www.nhs.uk/Conditions/contraception-guide/Pages/natural-family-planning.aspx

National Institute on Alcohol Abuse and Alcoholism [NIAAA]. "Alcohol Facts and Statistics." March 2015. http://www.niaaa.nih.gov/alcohol-health/overview-alcohol-consumption/alcohol-facts-and-statistics

National PTA Parenting Guide. http://www.lausd.k12.ca.us/Haskell_EL/parent%20information/decision.htm

Natural Resources Defense Council. "Benefits of Breastfeeding", 2010. http://www.nrdc.org/breastmilk/benefits.asp

Newport, Frank. "Americans Greatly Overestimate Percent Gay, Lesbian in U.S." May 21, 2015. http://www.gallup.com/poll/183383/americans-greatly-overestimate-percent-gay-lesbian.aspx

Nielson, Samara Joy; Lauren M. Rossen; Diane M. Harris and Cynthia L. Ogden. "Fruit and Vegetable Consumption of U.S. Youth, 2009-2010." NCHS Data Brief, no. 156, July 2014. http://www.cdc.gov/nchs/data/databriefs/db156.htm

Norris, Jeannette; Nurius, Paula and Graham, Thomas. "When a Date Changes from Fun to Dangerous." *Violence Against Women*, vol. 5, no. 3, March 1999, pp.230–250.

Office for National Statistics [ONS]. "Households and Families." *Social Trends* 40, 2010. http://www.ons.gov.uk/ons/rel/social-trends-rd/social-trends/social-trends-40/index.html

ONS. "Family size in the UK." http://www.ons.gov.uk/ons/infographics/census-2011--population---family-size/index.html

ONS. "13 Facts About Divorce." February 6, 2014. http://www.ons.gov.uk/ons/rel/vsob1/divorces-in-england-and-wales/2012/sty-13-facts.html

ONS. "Marriages in England and Wales (Provisional), 2012." June 11, 2014. http://www.ons.gov.uk/ons/publications/re-reference-tables.html?edition=tcm%3A77-333066

ONS. "Statistical Bulletin: Live Births in England and Wales by Characteristics of Mother 1, 2013." October 16, 2014. http://www.ons.gov.uk/ons/rel/vsob1/characteristics-of-Mother-1--england-and-wales/2013/stb-characteristics-of-mother-1--2013.html?format=print

ONS. "Families and Households, 2014." January 28, 2015. http://www.ons.gov.uk/ons/rel/family-demography/families-and-house-

holds/2014/families-and-households-in-the-uk--2014.html

ONS. "Crime in England and Wales, Year Ending March 2015." July 16, 2015. http://www.ons.gov.uk/ons/rel/crime-stats/crime-statistics/year-ending-march-2015/index.html

Office of Adolescent Health [OAH]. "Sexually Transmitted Diseases." Last updated July 8, 2015. http://www.hhs.gov/ash/oah/adolescent-health-topics/reproductive-health/stds.html

OAH. "Trends in Teen Pregnancy and Childbearing." Last updated August 28, 2015. http://www.hhs.gov/ash/oah/adolescent-health-topics/reproductive-health/teen-pregnancy/trends.html

The Ohio State University. "In Dual-Career Couples, Mothers Still Do the Most Child Care." 2013. http://researchnews.osu.edu/archive/parentingtime.htm

Olasky, Marvin. *The Tragedy of American Compassion*. Regnery Publishing: 1994.

Osman, Fathi. *Concepts of the Qur'an*. Los Angeles, CA: Multimedia Vera International, 1997.

Parke, Ross, ed. *Review of Child Development Research*, vol. 7. Chicago, Illinois: University of Chicago Press, 1984.

———. *Fatherhood*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 1996.

Parker, Kim and Wendy Wang. "Modern Parenthood: Roles of Moms and Dads Converge as They Balance Work and Family." March 14, 2014. http://www.pewsocialtrends.org/2013/03/14/modern-parenthood-roles-of-moms-and-dads-converge-as-they-balance-work-and-family/

Parkes, Peter. "Milk Kinship in Islam." *Social Anthropology*, vol. 13, issue 3, 2005.

Paul, Jay P., Joseph Catania, Lance Pollack and Ronald Stall. "Understanding Childhood Sexual Abuse as a Predictor of Sexual Risk-taking Among Men who have Sex with Men." *Child Abuse & Neglect*, vol. 25, issue 4, April 2001, pp.557–584.

Peck, Sally. "British Families Don't Eat Together – and, If They Do, It's Often in Front of the TV." *The Telegraph*, February 20, 2013. http://www.telegraph.co.uk/women/mother-tongue/9882717/British-familes-dont-eat-together-and-if-they-do-its-often-in-front-of-the-TV.html

Peterson, Andrea. "Smarter Ways to Discipline Children." December 24, 2012. http://www.wsj.com/articles/SB10001424127887323277504578189680452680490

Pilkington, Ed. "Twenty-Eight Killed in 44 US School shootings since Newton, Study Finds." *The Guardian*, February 12, 2014. http://www.theguardian.com/world/2014/feb/12/school-shootings-newtown-study-gun-violence

Piotrowski, Caroline. "Rules of Everyday Family Life." *International Journal of Behavioral Development*, vol. 21, no. 3, October 1997, pp. 571–598.

Porter, Dalia and Gabriel Cervantes. *All About Dad: Insights, Thoughts, and Life Lessons on Fatherhood*. Cincinnati, Ohio: Adams Media Corporation, 2007

Positive Parenting. www.webehave.com

Preschool Education. *Encouraging Creativity in Children*, 1997–2006, http://www.preschooleducation.com/art60.shtml

President's Council on Fitness, Sports & Nutrition. http://www.fitness.gov/resource-center/facts-and-statistics/

Pryor, Fred. *How to Manage Conflict, Anger, and Emotion*. Fred Pryor Seminars, 1994, 3-volume video set (6 audio cassettes).

Public Health England. "Infection Report." Health Protection Report, vol. 2, no. 22, June 23, 2015. https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/437433/hpr2215_STI_NCSP_v6.pdf

Public Health England. "PHE Urges Parents to Cut Sugary Drinks from Children's Diets." July 17, 2015. https://www.gov.uk/government/news/phe-urges-parents-to-cut-sugary-drinks-from-childrens-diets

Rogers, Simon. "Gun Homicides and Gun Ownership Listed by Country." *The Guardian*, July 22, 2012. http://www.theguardian.com/news/datablog/2012/jul/22/gun-homicides-ownership-world-list

Ruggeri, Kai and Chloe E. Bird. "Single Parents and Employment in Europe." Short statistical report no. 3, European Commission, April 2014. http://ec.europa.eu/justice/gender-equality/files/documents/140502_gender_equality_workforce_ssr3_en.pdf

al-Qaradawi, Yusuf. *The Lawful and the Prohibited in Islam*. Translated by Kamal el-Helbawy and M. Moinuddin Siddiqui. New Revised Edition by Zaynab Alawiye. London: Al-Birr Foundation, 2003.

Qutb, Sayyid. *In the Shade of the Qur'an*. Translated and edited by Adil Salahi and Ashur Shamis. Leicester, UK: The Islamic Foundation and Islamonline.net, 2011.

Ramey, C.T. The Abecedarian Project. *Encyclopedia of Human Intelligence*. Edited by R.J. Sternberg. New York: Macmillan, 1994.

Rankin, Jane. *Parenting Experts: Their Advice, the Research and Getting it Right*. Westport, CT: Praeger, 2006.

Ricks, Shirley. "Father-Infant Interactions: A Review of Empirical Research." *Family Relations*, vol. 34, no. 4, October 1985, pp.505–511.

Riera, Michael. "Uncommon Sense with Parents of Teenagers." *Target The Family*, August 1996.

Robins, Joyce. *Naming Your Baby*. London, UK: Chancellor Press, 1996.

Robinson, Holly. "The Working Mother's Guide to Breastfeeding." *Working Mother*, May 1998.

Rosemond, John. "Tender Loving Discipline." *Hemisphere* (United Air Lines), June 1993, p.67.

———. "Is Your Family a Healthy One? Family Counselor." *Hemisphere* (United Air Lines), December 1994.

Rycus, Judith and Ronald Hughes. *Child Development and Child Welfare*. Washington, DC: Child Welfare League of America, 1998.

Samalin, Nancy. "Personal Responsibility: How to Teach Children Responsibility." *Bottom Line*, February 15, 1994.

Samon, Katherine Ann. "55 Ways to Make Your Kid Feel Loved." *Parents' Magazine*, January 1999.

Sample, Steven. *The Contrarian's Guide to Leadership*. San Francisco, CA: Jossey-Bass, 2001.

Save the Children. "Breastfeeding Could Save 830,000 Lives A Year." February 17, 2013. http://www.savethechildren.org.uk/news-and-comment/news/2013-02/breastfeeding-could-save-830000-lives-year

Save the Children. "The Power of the First Hour: Breastfeeding Saves Lives." Company Briefings: Nestlé and Danone. https://www.savethechildren.org.uk/sites/default/files/documents/nestle_danone_company_briefing.pdf

Sax, Leonard. *Why Gender Matters: What Parents and Teachers Need to Know about the Emerging Science of Sex Differences*. New York: Broadway, 2006.

Schachter, Robert and Carole Spearin McCauley. *When Your Child Is Afraid*. New York: Simon & Schuster, 1988.

Schirra, Walter. *Chicken Soup For the Father's Soul*. Deerfield Beach, Florida: Health Communications, 2001.

Scott, Buddy. *Relief for Hurting Parents: What to Do and How to Think*. Nashville, TN: Oliver Nelson Books, 1989.

Sears, William. *Keys to Calming the Fussy Baby*. New York: Barron's, 1991.

Seidman, S. A. "Revisiting Sex Role Stereotyping in MTV videos." *International Journal of Instructional Media*, vol. 26, 1999, pp.11–22.

Shamma, Freda. Literature for Muslim American Students in K-12 Islamic Schools and Homeschoolers. Presented at the Islamic Education Conference, Georgetown University, Washington, DC, April 2006.

Shapiro, Laura. "The Myth of Quality Time." *Newsweek*, May 12, 1997.

Shaw, Eva. *For the Love of Children*. Deerfield Beach, Florida: Health Communications, 1998.

Sherman, Paul and Jennifer Billing. "Antimicrobial Functions of Spices." *Quarterly Review of Biology*, vol. 73, issue 3, 1998.

Siddiqui, Dilnawaz. *The Muslim Observer*. April 30, 1999.

Silverstein, Shel. *The Giving Tree*. New York: HarperCollins Publishers, 1986.

Sinclair, Ian. *Health: The Only Immunity: The Alternative to Vaccination*. The Informed Parent Publications, 2009.

Smalley, Gary. "Hidden Keys to Loving Relationships." 16 video cassettes, 1995.

Smith, Charles. *Mighty Hearts: 8 Steps to Raising Kids with Courage*. Paper presented at a Workshop held by the Parenting Education Institute, State College, Pennsylvania, June 2004.

Smith, David and Gary Gates. *Gay and Lesbian Families in the United States.* Washington, DC: Human Rights Campaign, 2001.

Spegelhalter, David. "Is 10% of the Population Really Gay?" *The Guardian*, April 5, 2015. http://www.theguardian.com/society/2015/apr/05/10-per-cent-population-gay-alfred-kinsey-statistics

Spock, Benjamin. *Raising Children in a Difficult Time: A Philosophy of Parental Leadership and High Ideals*. New York: Norton, 1974.

Stanley, Gary. *What My Dog has Taught Me about Life: Meditations for Dog Lovers.* Tulsa, OK: Honor Books, 1999.

Staso, William. "Toddler Brain Development." *Washington Families*, July 1998.

Stein, Rob. "Scientists Finding Out What Losing Sleep Does to a Body." *The Washington Post*, October 9, 2005.

Steube, Alison. "The Risks of Not Breastfeeding for Mothers d Infants." *Reviews in Obstetrics and Gynecology*, vol. 2 (4), Fall 2009, pp. 22-231.

Stevens, Mitchell. "History of Television." Grolier Encyclopedia. https://www.nyu.edu/classes/stephens/History%20of%20Television%20page.htm

Stewart, Hayden, Diansheng Dong and Andrea Carlson. "Why Are Americans Drinking Less Fluid Milk? A Look at Generational Differences in Intake Frequency." Economic Research Report no. 149, U.S. Department of Agriculture, May 2013. http://www.ers.usda.gov/media/1118789/err149.pdf

Streight, David, ed. *Parenting for Character: Five Experts, Five Cases.* Portland, Oregon: Center for Spiritual and Ethical Education, 2008.

Suicide Awareness Voices of Education. "Suicide Facts." http://www.save.org/index.cfm?fuseaction=home.viewPage&page_id=705D5DF4-055B-F1EC-3F66462866FC-B4E6

Sutherland, John and Jane Stoever. "Important Facts about Children and Nutrition." Special Advertising Section, *Newsweek*, September 29, 1997.

———. "Parenting: Child Care." Special Advertising Section, *Newsweek*, September 29, 1997.

Taffel, Ron. *Why Parents Disagree: How Women and Men Parent Differently and How We Can Work Together*. New York: William Morrow, 1994.

———. *Getting Through to Difficult Kids and Parents*. New York: Guilford Press, 2001.

Takim, Liyakatali. Overcoming Dualities: Muslim Youth in North America. Unpublished paper presented at the ISNA Conference, Indianapolis, IN, July 5, 1997.

Taylor, Anna, Alan D Dangour and K Srinath Reddy. "Only Collective Action Will End Undernutrition." The Lancet, vol. 382 (9891), August 10, 2013, pp. 490-491. http://www.thelancet.com/journals/lancet/article/PIIS0140-6736(13)61084-3/fulltext

Time, June 29, 1998. "Giving Birth Online." http://www.time.com/time/community/transcripts/chattr061798.html

Tremblay, George, Allen Israel. "Children's Adjustment to Parental Death." *Clinical Psychology: Science and Practices*, vol. 5, issue 4, 1998.

Tsaliki, Lisa, Despina Chronaki and Kjartan Òlafsson. "Experiences with Sexual Content: What We Know from the Research so Far." EU Kids Online, October 2014. http://www.lse.ac.uk/media@lse/research/EUKidsOnline/EU%20Kids%20III/Reports/SexualContent.pdf

Turecki, Stanley and Sarah Wernick. "How to Put Your Foot Down without Squashing Your Child." *Family Circle*, March 16, 1994.

UBIC Consulting. "Ingredients for the World Infant Formula Market." Update 2014. http://www.ubic-consulting.com/food/ingredient/chemical-industries/ingredients-worl-infant-formula-market.html

Underwood, Anne and Anna Kuchment. "Fussy Kids, Flustered Mom." *Newsweek*, August 18, 2008, vol. 152, no. 7, pp.60–62.

UNICEF. *The State of the World's Children 2007*. New York: United Nations International Children's Emergency Fund, 2006.

UNICEF. *Hidden in Plain Sight: A Statistical Analysis of Violence against Children*. New York: Unicef, 2014. http://www.unicef.org/publications/index_74865.html

UNICEF. "Breastfeeding." Updated July 29, 2015. http://www.unicef.org/nutrition/index_24824.html

United Nations. *Arab Human Development Report*. New York: United Nations

Development Program, 2009.

United Nations. *World Population Prospects*. New York: UN Department of Economic and Social Affairs, 2010.

Unus, Iqbal. "A–Z Guide for Muslim Fathers," pamphlet. Herndon, VA: IIIT, 1994.

U.S. Census Bureau. Current Population Survey, Washington DC: March 2002.

U.S. Census Bureau. "Marital Events of Americans: 2009." American Community Survey Reports, August 2011. https://www.census.gov/prod/2011pubs/acs-13.pdf

U.S. Census Bureau. "About Poverty: 2014 Highlights." https://www.census.gov/hhes/www/poverty/about/overview/

U.S. Department of Labor. "Fact Sheet 73: Break Time for Nursing Mothers under the FLSA." Revised August 2013. http://www.dol.gov/whd/regs/compliance/whdfs73.htm

Vedantam, Shankar. "Plagued with Relationship Troubles? Blame Your Parents." *The Washington Post*, February 12, 2007. http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2007/02/11/AR2007021100931.html

Versi, Ahmed. "Wonder Boy in UK." *The Muslim News*, February 1998.

Vespa, Jonathan, Jamie M. Lewis and Rose M. Kreider, "America's Families and Living Arrangements: 2012." United States Census Bureau, August 2013. https://www.census.gov/prod/2013pubs/p20-570.pdf

Villani, Susan. "Violence in the Media." *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, vol. 38, issue 10, p.1208, 1999.

Walton, Stephen. "Types of Parenting Styles." 2012. http://www.the-positive-parenting-centre.com/types_of_parenting_styles.html

Wang, Wendy and Kim Parker. "Record Share of Americans Have Never Married." September 24, 2014. http://www.pewsocialtrends.org/2014/09/24/record-share-of-americans-have-never-married/

Weale, Sally. "Teenagers Who Watch Screens in Free Time 'Do Worse in GCSEs.'" *The Guardian*, September 4, 2015. http://www.theguardian.com/education/2015/sep/04/teenagers-who-watch-screens-in-free-time-do-worse-in-gcses

Weiss, Rick. "Study Debunks Theory on Teen Sex, Delinquency." *The Washington Post*. November 11, 2007. p.A.3

Wellcome Trust. "One in Ten Women in Britain Report Having Experienced Sex Against Their Will." November 26, 2013. http://www.wellcome.ac.uk/News/Media-office/Press-releases/2013/Press-releases/WTP054813.htm

Willatts, P., J.S. Forsyth, M.K. DiModugno, S. Varma and M. Colvin. "Effect of Long-Chain Polyunsaturated Fatty Acids in Infant Formula on Problem Solving at 10 Months of Age." *The Lancet*, vol. 352, no. 9129, August 29, 1998, pp.688–691.

Williams, Rowan. "Archbishop Damns Disney." *Daily Mail*, July 23, 2002, http://www.dailymail.co.uk/news/article-129452/Archbishop-damns-Disney.html#ixzz0rfbjTvIV

Wimberly, Ed. *A Parent's Guide to Raising Great Kids*. http://www.raisinggreatkids.com/

Winn, Marie. *The Plug-in Drug*. New York: Penguin, 2002.

Winnicott, D. W. *Babies and Their Mothers*. MA: De Capo Press, 1992.

Winterman, Denise. "Handwashing: Why are the British so bad at washing their hands?" October 15, 2012. http://www.bbc.co.uk/news/magazine-19834975

Wolgemuth, Robert D. *She Calls Me Daddy: Seven Things Every Man Needs to Know about Building a Complete Daughter*. Colorado Springs, CO: Focus on the Family Publishing, 1996.

The Women's Committee of the Muslim Students Association of the United States and Canada. *Parents' Manual: A Guide for Muslim Parents*. Baltimore, MD: American Trust Publications, 1976.

Wood, Joyce. "Quality Time." *Family Circle*, March 16, 1994.

Woolf, Marie. "Children to Learn Pitfalls of Being a Parent." *Daily Telegraph*, December 30, 1999.

World Food Programme. "Hunger Statistics." http://www.wfp.org/hunger/stats

World Health Organization. "Breastfeeding Key to Saving Children's Lives." July 30, 2010. http://www.who.int/mediacentre/news/notes/2010/breastfeeding_20100730/en/

World Health Organization. "Global Status Report on Alcohol and Health 2014." 2014. http://apps.who.int/iris/bitstream/10665/ 112736/1/9789240692763_eng.pdf?ua=1

Wright, Robert. "The Power of Their Peers." *Time*, vol. 152, no. 8, August 24, 1998.

Wulf, Steve. "What Makes a Good School." *Time*, October 27, 1997.

Yang, Sarah. "Helping Parents Navigate the 'New Puberty' for Today's Girls." November 6, 2014. http://news.berkeley.edu/2014/11/06/julianna-deardorff-new-puberty/

Yogman, Michael. "Games Fathers and Mothers Play with Their Infants." *Infant Mental Health Journal*, vol. 2, 1981, pp.241–248.

Zogby International. December 15, 2006.

Zorn, Eric. "Only Way to Teach Values: Help Kids Discover Them." *Chicago Tribune*, April 7, 1998.

المراجع العربية

- محمد علي الصابوني. صفوة التفاسير، بيروت: دار القرآن الكريم، 1981م.
- محمد علي الصابوني. مختصر تفسير بن كثير، بيروت: دار القرآن الكريم، 1981م.
- محمد حسن الحمصي. تفسير وبيان مفردات القرآن مع أسباب النزول للسيوطي، دمشق: دار الرشيد، 1984م.

كتب وبحوث عربية

- الجزيري، عبد الرحمن، الفقه على المذاهب الأربعة، دار الكتب العلمية، 2003م.
- سابق، السيد، فقه السنة، بيروت: دار الكتاب العربي، 1971م.
- أبو الحب، ضياء، الطفل: هذا الكائن العجيب، بغداد: دار الحرية للطباعة، منشورات وزارة الثقافة والإعلام، 1979م.
- أبو سليمان، عبد الحميد، "تأملات في ظاهرية ابن حزم وإعجاز الرسالة المحمدية"، مجلة التجديد (كوالالمبور) س2: ع3، 1998.
- أبو سليمان، عبد الحميد، البعد النفسي في الخطاب الإسلامي المعاصر، بحث قدم في ندوة المعهد العالمي للفكر الإسلامي، الموسم الثقافي، القاهرة، 1999م.
- أبو سليمان، عبد الحميد، أزمة الإرادة والوجدان المسلم: البعد الغائب في مشروع إصلاح الأمة، دمشق: دار الفكر، 2004م.
- أبو سليمان، عبد الحميد، دليل مكتبة الأسرة المسلمة، فيرجينيا: المعهد العالمي للفكر الإسلامي، 1988م.
- أحمد أحمد، حمد، نحو قانون موحد للأسرة في الأقطار الإسلامية، قطر: جامعة قطر، مكتبة الملك فيصل الإسلامية، 1990م.
- البهي، محمد، الفكر الإسلامي والمجتمع المعاصر: مشكلات الأسرة والتكافل، القاهرة: مكتبة وهبة، 1982م.
- أحمد التل، شادية، مراحل النمو الإنساني ومطالبها التربوية، إربد: جامعة اليرموك، قسم التربية، 1986م.
- الجراجرة، عيسى حسن، ريادة الإسلام في تفهم خصوصية عالم الأطفال وفي تقرير وتطبيق حقوقهم الخاصة في رعاية والتربية، عمان: دار ابن رشد، دار الكرمل، 1988م.

- الجمالي، محمد فاضل، تربية الإنسان الجديد، دمشق: دار الحكمة، 1995م.
- محمد، السيد محمد الزعبلاوي، تربية المراهق بين الإسلام وعلم النفس، الرياض: مكتبة التوبة؛ بيروت: مؤسسة الكتب الثقافية، 1996م.
- السيد، فؤاد البهي، الأسس النفسية للنمو من المهد إلى الشيخوخة، القاهرة: دار النهضة العربية، 1975م.
- الضامن، ريما كمال، الأسرة ورعاية الذات من الإنسانية للأطفال من 6 إلى 12 سنة، عمان: منشورات دار البشير، 1989م.
- العبادي، نضال محمد أمين، الأحاديث النبوية الواردة في الأطفال، جمع وتصنيف وتحقيق، عمان: كلية أصول الدين، رسالة ماجستير، الجامعة الأردنية، 1990م.
- العظم، يوسف، براعم الإسلام (في الحياة وفي العقيدة) ج2، عمان: المكتب الإسلامي، 1985م.
- العلواني، طه جابر، أدب الاختلاف في الإسلام، فيرجينيا: المعهد العالمي للفكر الإسلامي، 1997م.
- العيسوي، عبد الرحمن، مقومات الشخصية الإسلامية والعربية وأساليب تنميتها، الإسكندرية: دار الفكر الجامعي، 1986م.
- الغزالي، محمد أبو حامد، إحياء علوم الدين، القاهرة: عالم الكتب للطباعة والنشر والتوزيع، 2005م.
- الغزالي، محمد، كيف نتعامل مع القرآن، فيرجينيا: المعهد العالمي للفكر الإسلامي، 1992م.
- الندوي، أبو الحسن، نحو التربية الإسلامية الحرة في الحكومات والبلاد الإسلامية، بيروت: مؤسسة الرسالة، 1985م.
- النغيمشي، عبد العزيز محمد، المراهقون، دراسة نفسية إسلامية للآباء والمعلمين والدعاة، الرياض: جامعة الإمام محمد بن سعود الإسلامية، دار المسلم للنشر والتوزيع، الطبعة الثانية، 1993م.
- الهاشمي، محمد علي، شخصية المسلم كما يصوغها الإسلام في الكتاب والسنة، دار البشائر الإسلامية، بيروت، 1986م.
- بدرانة، سعد الدين أحمد سعد الدين، الأساليب التربوية في غرس القيم العقدية لدى الطفل المسلم، رسالة ماجستير بإشراف د. شادية التل ومروان القيسي، إربد: جامعة اليرموك، 1994م.
- جابر، جابر عبد الحميد، علم النفس التربوي، القاهرة: دار النهضة العربية، 1977م.
- الحامد، محمد، ردود على أباطيل وتمحيصات لحقائق دينية، دمشق: دار الفكر للطباعة والنشر والتوزيع، 2003م.

- حامد ، سهيلة زين العابدين ، بناء الأسرة المسلمة ، جدة : الدار السعودية للنشر والتوزيع ، 1984م.
- حمد ، أحمد ، الأسرة : التكوين ، الحقوق ، والواجبات : دراسة مقارنة في الشريعة والقانون ، طنطا : دار الكتب الجامعية ، 1986م.
- زهران ، حامد ، علم النفس الطفل ، القاهرة : عالم الكتب ، 1977م.
- زين العابدين ، وجيه ، الإسلام والتربية الجنسية ، الكويت : مكتبة المنار الإسلامية ، 1979م.
- زين العابدين ، وجيه ، الإسلام والطفل ، الكويت : مكتبة المنار ، 1980م.
- عفيفي ، محمد الصادق ، المجتمع الإسلامي وبناء الأسرة ، موسوعة المجتمعات والنظم الإسلامية ، الكتاب الرابع ، مكتبة الأنجلو المصرية ، 1981م.
- علوان ، عبد الله ناصح ، تربية الأولاد في الإسلام ، دار السلام للطباعة والنشر والتوزيع ، الطبعة الثالثة ، جزءان ، حلب : سوريا ، 1981م.
- فاضل ، خليل ، الصحة النفسية للأسرة ، الدار السعودية للنشر والتوزيع ، 1987م.
- الرافع ، رفاعة ، المرشد الأمين للبنات والبنين ، القاهرة : مطبعة المدارس الملكية ، 1871م.
- قطب ، محمد ، منهج التربية الإسلامية ، الجزء الأول ، القاهرة : دار الشروق ، 1989م.
- نافع ، إبراهيم ، في بيتنا مدمن : كيف نمنع الكارثة؟ ، القاهرة : مركز الأهرام ، للترجمة والنشر ، 1991م.
- النجار ، عبد المجيد ، "عقيدة تكريم الإنسان وأثرها التربوي" ، القاهرة : المسلم المعاصر ، س19 ، ع74-73 ، 1995م.
- يالجن ، مقداد والقاضي ، يوسف ، علم النفس التربوي في الإسلام ، الرياض : دار المريخ ، 1980م.

مجلات عربية

- عبد الله ، عبد الستار ، "في زواج الأقارب : متهم لم تثبت إدانته" ، مجلة الأسرة ، 1996م.
- فكار ، رشدي ، ندوة "الإسلام وتحديات القرن القادم" ، القاهرة ، 1996م.
- الرشودي ، فاطمة ، "مقتطفات" ، أمريكا : مجلة المرأة المسلمة.
- "عشرة أخطاء يرتكبها الآباء مع المراهقين وكيفية تجنبها" ، مجلة صحتك اليوم ، أكتوبر/ديسمبر 1997م.
- سافران ،كلير ، "6 أفكار تنجح ولدك في المدرسة" ، المختار ، مارس 1987م.
- "ذكاء الطفل : فطري أم مكتسب؟" ، الكويت : مجلة المجتمع ، 23/9/1999م.

Internetski izvori i preporuke roditeljima za dalje čitanje

Bullying (nasilje)
http://www.bullying.co.uk
http://www.kidpower.org
http://www.stopbullying.gov

Child Intelligence (dječija inteligencija)
http://www.raisesmartkid.com
http://www.mensaforkids.org
www.sciencemadesimple.com
www.kidzone.ws/dolch (*This site contains a huge collection of sight words*)

Drugs (droga)
http://www.drugfree.org
http://www.talktofrank.com
http://www.teensusingdrugs.org

Homeschooling (škola kod kuće)
http://www.muslimhomeschool.net
http://themuslimhomeschool.tripod.com

Nutrition (ishrana)
http://www.kidsandnutrition.co.uk
http://www.healthychildren.org
http://www.usda.gov

Problem Teens (problem adolescenata)
http://www.teenswithproblems.com
http://www.empoweringparents.com

Single Parents (samohrani roditelji)
http://www.lone-parents.org.uk
http://www.gingerbread.org.uk
http://www.thekidsandme.co.uk (*This site lists holidays for single parents to connect with their children*)

Teaching Children Responsibility and Work Ethic (podučavanje djece odgovornosti i radnoj etici)
http://www.myjobchart.com
http://www.theartofhomemaking.com/teachchildrenwork.htm
http://www.aish.com/family/mensch/Teaching_Children_Responsibility.asp

Television (Televizija)
http://www.insteadoftv.com
http://www.limitv.org
http://www.whitedot.org

OPĆE PREPORUKE

American Academy of Pediatrics
www.aap.org

American Heart Association
www.americanheart.org

BBC
http://www.bbc.co.uk/health

Canadian Living
http://www.canadianliving.com/CanadianLiving/client/en/Family/Search.asp

Child Development Institute (Institut za razvoj djeteta)
http://childdevelopmentinfo.com

The Dr Spock Website for Parents (Internet stranica Dr. Spocka za roditelje)
http://www.drspock.com

Family Dawn
http://www.familydawn.com

Fatherhood Institute (Institut za očinstvo)
http://www.fatherhoodinstitute.org

Josephson Institute-Centre for Youth Ethics (Institut Josephson – Centar za etiku mladih)
http://www.charactercounts.com

Media-Awareness (Svijest o medijima)
http://www.media-awareness.ca/english/parents/marketing/marketers_target_kids.cfm

National Prevention Information Network (Info mreža nacionalne prevencije)
http://www.cdcnpin.org

National Safety Council (Vijeće za nacionalnu sigurnost)
www.nsc.org

The Nemours Foundation (Nemours fondacija)
www.kidshealth.org

Pathfinder Parent Center – North Dakota
http://www.pathfinder.minot.com/index2.html

PBS
http://www.pbs.org/wholechild/providers/play.html

Progressive Parenting Solutions (Progresivne metode roditeljstva)
http://www.progressiveparenting.com

SoundVision
soundvision.com/info/parenting

The Teaching Home (podučavanje kući)
http://www.teachinghome.com/supplement/summer00/training.cfm

Wellness: The Wellspring
http://www.thewellspring.com

Rječnik

Adl: pravda
Akl (Aql): (raz)um
Ezan (Adhān): poziv na molitvu
Fuad: srce
Halāl: dozvoljeno
Halifa: namjesnik
Harām: zabranjeno
Ihsan: izvrsnost i unapređenje
Imran: civilizacija
Ikamet (*Iqāmah)*: poziv pred samo obavljanje molitve
Itkan (Itqān): savršenstvo
Meveddet (Mawaddah): uzajamnja ljubav
Nefs: duša
Rahmet (Rahmah): samilost
Terbijja (Tarbiyah): odgoj, podučavanje
Ummet (Ummah): zajednica svih muslimana

Index

AAP (Američka akademija pedijatara), 204
Abecedarian Project, 223
abortus, 59, 171, 279
ādāb, podučavanje djece, 101
Adem i Hava, 144
ADHD i TV, 436
'adl (pravda) sistem, 64
Adler, Alfred, 55
adolescencija, 130
adolescencija→nezavisnost u, 380
Agnivesh, 258
AIDS
  najveći ubica na Tajlandu, 265
  spolno prenosiva bolest, 274
Aiša, 225, 284–85
akika, veselje povodom, 27
aktivni angažman, 421
aktivnosti u prirodi kao alternative TV-u, 447–
aktivnosti u zajednici kao alternative TV-u, 446
Ali, Jusuf, 206
Alija ibn ebi Talib, 16, 206
alkohol, 59, 187–92, 296
Allah
  ljubav prema, 45, 160
  odgajanje djece koja vole Boga, 87
  podučavanje ljubavi prema, 97–9, 101–2
alergije
  imunizacija, 167
  kravlje mlijeko kao uzrok, 202
Almawla, Muhammad Jad, 354
Altalib, Dr. Ilham, 335
Alvani, šejh Taha Džabir, 67, 193
Alzheimerova bolest, 158
Amabile, 402
Američko udruženje sociologa, 430
Amerika
  dojilje u, 203
  mitovi o roditeljstvu u, 53–56
  naspram muslimanskog svijeta, porodica u, 58-61
  porodica u, 51–56
  problemi sa prejedanjem, 172–73
  roditeljstvo u, 58
  seksualno obrazovanje u, 263-66
  Zapadni utjecaj na muslimansko roditeljstvo, 61– 64
amigdala, 220
Amr ibn As, 79
analni seks, 285
angažman, 421
apatija, 89
apstinencija, 287–88. *Pogledaj također* seks; seksualna edukacija.
arogancija u Zapadnom mišljenju, 67–69
Ataturk, Mustafa Kemal, 61
Athar, Dr. Shahid, 263
autizam, igračke za djecu sa, 410
autopsija, zabrana, 170
autoritativni stil roditeljstva 6–8. *Pogledaj također* stilovi roditeljstva.
autoritativno roditeljstvo, 6, 381–82. *Pogledaj također* stilovi roditeljstva.
Avicena, 154, 226, 230
avret, 240

el-Bahili, Kutejbe ibn Muslim, 300
Bajram, obilježavanje uz muziku, 225-26
al-Bar, 200
bar mitzva, 130
bebe
  čudo trudnoće, 145–46
  doprinos dojenja u oblikovanju mozga, 199
  faze razvoja, 142, 146–49
  formiranje karaktera, 312
  manja tolerantnost očeva za, 236
  muzička terapija, 219
  razvoj zvuka, 219
  rođene hrabre, 325
  rođenje i rano djetinjstvo, 146–50
  stimulacija razvoja mozga, 217–18
  tradicionalni običaji kod rođenja, 27
  učenje Kur'ana, 110

usađivanje ljubavi u, 336
vježbanje kukova, 184.
Pogledaj također djeca; faze razvoja.
Beshir, Noha, 391
bezuslovna ljubav, 339
bijeli luk, kao namirnica za povećanje mlijeka kod dojilja, 208
biljke, kao analogija u odgoju djeteta, 70
Blair, Tony, 224
Bog. *Pogledaj* Allah.
boginje, 165
bolest relativizma, 57, 64
borba protiv djece, 119
borilačke vještine, 302
bosonogost, koristi od hodanja, 181–82
Božija mudrost, previđenost u Zapadnom mišljenju, 67-68
bračna stabilnost, 27–31
brak
bračna stabilnost, 27–31
dužnost roditelja da pomogne, 298
odgađanje, kao uzrok homoseksualnosti, 281-82
seksualna intima u, 284–85
umanjena važnost na TV-u, 451
važnost ranog, 283, 298–301
brakolomstvo, 272-73
Britanija
roditeljska edukacija u, 19
roditeljstvo u, 60
brojna porodica kao bogatstvo, 42
Brooks, Arthur, 28
brza hrana, 178
Byrne, Tracy, 181

Chugani, Dr. Harry, 218
ciljevi
dijagram ciljeva dobrog roditeljstva, 77
postavljanje, 76–77
važnost postavljanja, 12
ciljevi roditeljstva
dijagram, 77
iz hadisa Poslanika, a.s., 80–81
iz Kur'ana, 78-80
Pogledaj također roditeljstvo.
cinkov liganid, prisutan u majčinom mlijeku, 202
civilizacija, uloga roditelja u, 50
civilno društvo
manjak učešća u, 90-92
ohrabrivanje djece na učešće, 90
Clinton, Hilary, 51
Cohen, Rona, 204
Coleman, Dr. James S., 430
Columbine High School masakr, 450

čaj od piskavice za povećanje mlijeka, 207
čednost, 265, 296
čistoća, 167–71
dove prilikom ulaska i izlaska, 104
kupatila u, 169
statistike o pranju ruku poslije korištenja, 168
čitanje, važnost, 435-36, 438. *Pogledaj također* televizija.

dadilje, 4
davanje imena djetetu, 27
davanje krvi, dozvoljenost, 170
delegiranje roditeljstva, 119
dentanti girus, 222
difterija, 165
diktatorski. *Pogledaj* autoritativno roditeljstvo.
Dirks, Dr. Jerald F., 64
disciplina
disciplinovanje djece, 127
nepopuštanje, 419
djeca
disciplinirane buntovničke djece, 127
efekat na stabilnost braka, 27–28
emocionalna hrabrost, 323
faze razvoja, 138, 140–42
fizička aktivnost, 177–80
formiranje rodnog identiteta, 242–43
gdje odgajati, 65–66
govorenje: 'Mrzim te', 337
imunizacija, 165–66
ispitivanje kao pogrešno, 386
ispunjavanje neispunjenih želja kroz, 118
izbirljivci, 178
izbjegavanje pričanja o djeci u njihovom prisustvu, 387
izgradnja autonomije, 383–87
izgradnja karaktera, 140-42
korištenje opojnih sredstava, 187–91
manja tolerancija očeva prema, 236

manjak muslimanske literature o, 15–16
način podučavanja, 97
nasilje, rješavanje problema, 128–29
nepoželjni prijatelji, 392
neslaganja sa, 342
odgajanje sa vjerom, 89–90
osam principa dobrog roditeljstva, 11–14
percepcija roditelja, 107–108
podučavanje ljubavi, 336
poređenje sa drugima kao štetno, 418
Poslanikova ljubav za, 16
postignuća koja odgovaraju uzrastu, 377
pozitivna slika o sebi, 109
pozitivno pričanje sa, 222–23
prednosti pamćenja u djetinjstvu, 157
prevazilaženje straha, 320–121
prijatelj, 424–25
prvo dijete, 338-40
različite potrebe dječaka i djevojčica, 248–50
razmaženo dijete, 418
rivalitet među, 338–39
samopoštovanje, 417–19
stimulacija razvoja mozga kod, 216–17
suočavanje sa nepoštovanjem, 350–51, 353–56
tinejdžeri. (*Pogledaj* tinejdžeri).
tradicionalni običaji prilikom rođenja, 27
tretiranje djece na isti način, 120
učenje jezika, 218
uključivanje u kućne aktivnosti, 364–65
upotreba straha u odgoju, 6–8
usađivanje pogrešnih koncepatau, 109
uspješno odgajanje kao samohrani roditelj, 35
uspostavljanje povjerenja, 348-49
usvajanje, 278–79
utjecaji na, 110
vanbračna djeca, 32-33
važnost spavanja, 184–86
zaštita od seksualnog zlostavljanja, 301-303
zašto roditelji vole djecu, 339
dječija pornografija, 302
Djed Mraz, 113
djetinjstvo, važnost, 119
dlake ispod pazuha, otklanjanje, 169
DNK, 271
doba zrelosti, 157
dojenje
emocionalne prednosti, 159
kao fokus muslimanskih reformatora, 16
medicinske i psihičke prednosti, 200
optimalna ishrana tokom, 208
psihološki utjecaj, 147
savjeti za dojilje, 207–208
trajanje, 203–204
u Kur'anu, 199-200
uspostavljanje srodstva kroz, 198–99
važnost, 208–209
zaposlene majke i, 203-204
Pogledaj također mlijeko.
dojenje bebe na poslu, 204
dojilja, 200, 203, 204
domaća zadaća, 367
dominantni geni, 229
donacija organa, 171
donošenje odluka
ohrabrivanje djevojčica, 248
podsticanje kod djece, 381
podsticanje samostalnosti, 392–93
u porodici, 244
Pogledaj također izgradnja karaktera.
doručak, važnost, 177
dova. *Pogledaj* molitva.
dova prije konzumiranja vode, 104
dova prilikom buđenja, 104
dova prilikom oblačenja, 104
D'Oyen, F., 145, 275
dramska predstava, 405
drug abuse, 49–50, 55, 183–88
drugi jezik, učenje u djetinjstvu, 156, 211–13
društvene igre, 408

džamije
dova prilikom ulaska, 104
žene u, 241
džehennemska vatra, 97-98
Džejlani, šejh Abdulkadir, 355
Džennet, 413
džeparac, 368, 371
džeparac, davanje djeci školskog uzrasta, 363, 367–69
džinni, opsjednutost sa, 94, 113
El-Džurdžani, 292

Ebu Džehl, 310
Ebu Talib, 327

Edison, Tomas, 403
edukativna putovanja, 453
edukativne posjete, 453
Egipat, 199
ekstremno natjecanje, uzrok uništavanja kreativnosti, 402
emocija
  emocionalna energija roditelja, 228
  izražavanje emocija kod dječaka, 250
  ljubav kao temelj emocionalne snage, 333–34
  nedostatak, 126
  rast mozga kod dječaka i djevojčica, 229
  razvoj, 220
  spol i emocionalna povezanost, 237
emocionalna hrabrost, 323
emocionalna inteligencija, 334
emocionalne veze
  utjecaj nedostatka, 229
  važnost između oca i sina, 332
  važnost za dječake, 249-50
Enver, profesor Mumtaz, 17–18
eugenics, 258
ezan
  učenje novorođenčetu na uho, 27, 230
  učenje pred djecom, 99

fantazije, 348
el-Fatih, Mehmed, 311
faze razvoja, 142
  ishrana, 171–74
  kur'anski opis, 144–45
  rođenje i rano djetinjstvo, 147–48
  starost, 158
  stimulacija razvoja mozga, 216–17
  tinejdžerske godine, 153–57
  uobičajeni strahovi, 319
  začeće i trudnoća, 145
  zrelo doba, 157
feminizam, 250
feminizirani muškarci, 244
fitnes, 181–84. *Pogledaj također* zdravlje.
fitra, 63
fizička hrabrost, 323
fizička kazna, upotreba, 50
fizičke vježbe
  uloga u razvijanju mozga, 217–18
  važnost, 181
  za djevojčice, 248
fleksibilnost u roditeljstvu, 382
Franklin, Benjamin, 305
fuad (centar intuicije, ljubavi i empatije), 216, 334
funkcionalističke vrijednosti naspram vjerskih vrijednosti, 67–69

Garrett, G. W., 404
el-Gazali, Imam
  o prehrambenim navikama, 174
  o zadovoljstvu, 420
el-Gazali, Šejh Muhammed, 159, 241
generacijska blizina, 428
genetički inžinjering, 171
geni, dominantni i recesivni, 229
genitalni herpes, 274
genogram, 74
gojaznost, 172, 179. *Pogledaj također* ishrana; zdravlje.
Goleman, 334
golotinja (*avret*), 240
golotinja u zapadnoj umjetničkoj tradiciji, 293
gonoreja, 272
granice, postavljanje, 363
greške su dobrodošle, 401
Gray, John, 235, 342
griješenje u javnosti, 273
gubitak težine tokom dojenja, 201
Gur, 236
Gurian, Michael, 251
gusul, kada je obavezan, 153, 170, 285

hadis
  ciljevi roditeljstva iz, 80-81
  Karadavi o hadisima o zabrani muzike, 225
  o bračnoj intimi, 284-85
  o jakom vjerniku, 184, 209
  o oblačenju odjeće suprotnog spola, 295
  o pravom prijateljstvu, 85
  o sagledavanju problema u pravoj perspektivi, 105
  sedmerica u hladu Arša, 105
  zaštita od loših osobina, 315
Haja, pogledaj: skromnost.
Halifa, dr. Jusuf, 161
halva, opasnosti, 296–97
el-Hamid, Šejh Muhammed, 289

Hamilton, Emma, 303
Hamza ibn 'Abdulmutallib, 319
Harris, Eric, 450
Harris, Judith, 143
Hatidža (supruga Poslanika), 412
Hava, 144
'Head Start' predškolski program, 223–24
hidžab, 391
higijena, 167–71
hiperaktivnost i TV, 436
hipermaskulinizam, 247
hipnotizirajući učinak TV-a, 435
hodanje, bosonog, 182
holesterol, 174, 201
Hollywood, 52
Holmes, Oliver Wendell, 352
homoseksualnost, 59, 171, 282-84
hrabrost, 140–41
  definicija, 318
  emocionalna naspram fizičke, 323
  i liderstvo, 325-26
  kao karakterna crta, 311
  Muhammeda, a.s., 325, 327
  naspram konformizma, 324
  osnovni principi, 319–21
  pritisak vršnjaka, 323-25
  Pogledaj također karakter.
hrana
  dova prije jela, 104
  konzumiranje ispred televizije, 439
  nutricionistički savjeti, 171–79, 205
  prejedanje, 172-73
  Pogledaj također ishrana; zdravlje.
hrana bogata vlaknima, 176
hromozomi, 234
Hunt, Sylvia, 365

ibadet (obožavanje), šire značenje u islamu, 89, 96
Ibn Hazm, o dojenju, 206
Ibn Sahnun, 16
Ibnul-Džezzar, 16
Ibrahim, poslanik, 325
idealizam kod tinejdžera, 152
IgA (imunoglobulin A), 201
igra
  kreativna, 404
  sa djecom, važnost, 13
  važnost, 338
igre kao alternative TV-u, 453
igrice na putovanju, 448
iluzije koje donosi televizija, 440
imaginacija
  i kreativnost, 398
  miješanje sa stvarnošću kod djece, 348
  razlikovanje stvarnosti i, 351
imuni sistem, slabljenje od nedovoljnog spavanja, 185
Indija, fetusocid u, 258
individualizam, pojam u Americi, 53
individualna psihologija, 56
inkvizicija, 168
Institute 'Heart Math', 334
interdisciplinarna priroda roditeljstva, 111
Internacionalni islamski univerzitet u Maleziji (IIUM), 18, 265
internet, šteta od pretjeranog korištenja, 449
inventions, 401, 404
inžinjerske sposobnosti i muzika, 219
IQ prednost kod dojene djece, 202
Isa, poslanik odgojen od samohrane majke, 37
ishrana
  brza hrana, 178
  hrana bogata vlaknima, 176
  izbirljivost, 178
  koristi začina, 179
  kur'anske upute o, 179–80
  prejedanje, 172-174
  tokom dojenja, 208
  u različitim fazama odrastanja, 172–73
  uzimanje kalcija kod djevojčica, 175
  važnost masti, 172, 174
  vegetarijanizam, 176
  voće i povrće, 175
  Pogledaj također hrana; zdravlje.
iskrenost
  nagrađivanje, 351
  podučavanje djece, 348–49, 353–55
  Pogledaj također izgradnja karaktera; karakter.
islam
  muzika i, 225–226
  razvod u, 39–41
  stav o preljubi, 270–74
  stav o roditeljstvu i spolu, 255–57
  važnost porodice u, 41–44

zdravlje i higijena u, 164–65
zastarjele pravne lekcije, 93–94
Islamska fondacija, 15
Islamskoj civilizacija, odgajanje djece u, 10
Ismail, poslanik kojeg je odgojila samohrana majka, 37
islamsko seksualno obrazovanje, 284–86. *Pogledaj također* seksualno obrazovanje.
Istanbul, 425
ispitivanje djece kao pogrešno, 386
istihlaf (povjerenje i namjesništvo), koncept, 90
istina, usporedba sa slobodom, 62-65
istindža (pranje poslije nužde), 169
istospolni brak, 59
izbirljivci, 178
izbor, važnost davanja djeci, 384
izgled tijela, nenaglašavanje, 248
izgradnja identiteta, 156
izlasci, 272–73, 296
Izraelićani, 309–10
izrazi lica, 238
izvještaj Ujedinjenih nacija o ljudskom razvoju u arapskom svijetu, 102

Jackson, Samuel, 319
Japan, 57, 99
jednospolne škole, 253–55
Jefferson, Thomas, 319
Jenner, Dr. Edward, 166
jezik
pričanje pozitivnog sa djecom, 222–23
razgovaranje sa djecom, 222
siromašna i bogata djeca, razlike u učenju, 223–24
spolne razlike, 234
učenje u djetinjstvu, 157, 216–17
usvajanje, 216
Josephson, Michael, 314
Jusuf a.s., 291
jutarnja dova, 104
Južna Koreja, 449

Kabil i Habil (Kain i Abel), 64
el-Kabsi, Ali, 16
El-Kadi, Iman, 427
kalcij, povećan unos za djevojke, 171
kampovanje, 446
Kandil, 201
kapitalizam i kršćanske vrijednosti, 68
el-Karadavi, Jusuf, 225
karakter
definicija, 311
dova protiv lošeg karaktera, 315
duboki korijeni, 313
formiranje, 312–13
odgovornost kao temelj, 361–63
Pogledaj također karakter, izgradnja.
karakter, izgradnja, 140–42
dječija psihologija, 121-22
iskrenost i povjerljivost, 348
kreativnost, 398
moralnost, 56, 320
odgovornost, 361
podučavanje nezavisnosti, 374
u ranom djetinjstvu, 78
Pogledaj također karakter.
kašalj, 165
kćerke
infanticid, 255
izgradnja samostalnosti, 389–91
kćerke Poslanika, 16
nepretjerivanje u dotjerivanju i oblačenju, 243
oblačenje odjeće komotne za igru, 243
odgovornost majke za seksualnu edukaciju, 304
pokrivanje, 391
poremećaji u ishrani, 177-78
poricanje prava na obrazovanje kao suprotno islamu, 319
Poslanikova pohvala roditeljima, 255
potrebe, 248–49
prezaštićivanje, 380
priprema za menstruaciju, 269–70, 284-85
promiskuitet, 275–78
važnost očeva za, 38
Keller, Nuh Ha Mim, 65
Kilpatrick, William, 53, 442
Kina, politika jednog djeteta, 258
Klebold, Dylan, 450
klub knjige, porodični, 231
knjige, obrazovna vrijednost u odnosu na TV, 437–39
koeficijent dominacije, 394. *Pogledaj također* roditeljstvo bazirano na moći.

koeficijent roditeljske dominacije, 394
Kohn, Alfie, 58
kokain, upotreba kod trudnih žena, 187
kolektivizam, 92
komunikacija
sa tinejdžerima, 133-34
važnost u porodici, 13
komunizam, funkcionalističke vrijednosti u, 68
konformitet naspram hrabrosti, 324
kontracepcija, dojenje kao, 202
kontrola, upotreba u roditeljstvu, 6–8. *Pogledaj također* autoritativno roditeljstvo.
kontrolirajući roditelji, šteta prouzrokovana, 379–80. *Pogledaj također* autoritativno roditeljstvo.
kreativnost, 398–407
i inventivnost, 400
igračke koje podstiču, 408, 410
načini razvijanja, 404
negativni stavovi koji blokiraju, 403
suzbijanje dječije kreativnosti, 402
tehnike razvijanja, 404–407
važnost, 398
vježbe za razvijanje kreativnosti, 411–12
zabluda o čudnim i neproduktivnim idejama, 407
kršćanske vrijednosti, 68
kuća
dove prilikom ulaska i izlaska, 104
kao platforma za odnos roditelj-dijete, xxiv-xxv
Kuhl, Patricija, 219
kultura ljepote, 52
kultura podaničkog mentaliteta, 9
kulturalni šok prilikom migracija, 65–66, 73
Kur'an
ciljevi porodice, 43–46
ciljevi roditeljstva preuzeti iz, 78–80
faze čovjekovog razvoja, 144–45
hrana spomenuta u, 171
kada početi podučavati, 150
kao upućen ljudskom razumu, 94
memorizacija, 160–61, 219
o lošem društvu, 429 dojenje u, 199-200
o radnjama i posljedicama, 370
o seksualnom odnosu, 269, 281–82
o skromnosti, 294
o spolu, 244, 255
o srcu, 334
o stidu, 290
podučavanje ljubavi prema, 97–98
poslanici tinejdžeri, 300
pozitivni efekti slušanja, 219
stav prema homoseksualizmu, 281
upute iz Kur'ana o hrani, 179–80
kuttab škole, 50
kvalitetno roditeljstvo, 76

laganje
kako se nositi s problemom laganja kod djece, 349–50, 353–55
kod tinejdžera, 351, 354–55
Omer i trgovac, 371
Poslanik i, 356
tipovi laži, 350
Lane, Rose Wilder, 167
laži, tipovi, 350. *Pogledaj također* laganje; iskrenost.
Lebelle, Linda, 131
lična odgovornost, manjak, 92–94
ličnost, definicija, 312. *Pogledaj također* karakter; izgradnja karaktera.
liderstvo
definicija, 76–78
dijagram ciljeva dobrog roditeljstva, 77
izgradnja karaktera, 140–42
kao porodični cilj (namjesništvo), 44
uloga genetike, 229
značenje, xxiv
Pogledaj također izgradnja karaktera.
liječenje muzikom, 219
lijenost, 362–64
literatura o roditeljstvu, 15
logičko razmišljanje i muzika, 219-220
logika, prekomjerno oslanjanje na, 119
Loomnas, 457
loši prijatelji, 425–26, 430

ljubav
aktivnosti za unaprjeđenje, 343
bezuslovna, 339–40
emocionalna inteligencija, 334
mit o, 53
prema Bogu, odgajanje djece sa, 89
prema Kur'anu, 97–98

roditeljsko samopouzdanje kao ključ, 340
saosjećanje, metode za razvoj, 340–42
u porodici, 41, 45–46
važnost, 332
voljeti druge zarad Allahovog svjetla, 85
ljubavni rituali, 343
ljudska bića
faze razvoja, 142–45
uloga na zemlji, 44
ljutnja
kod tinejdžera, 131–34
važnost kontrolisanja, 220

majčinstvo
iscrpljenost, 28
majčinska ljubav, 199
status, 458
važnost brige o, 256
zamjena za odsutnog oca, 37-38
Pogledaj također zaposlene majke.
Majka Tereza, 341
Manby, George, 404
maniri, podučavanje djece, 101
manjak samopoštovanja, šteta prouzrokovana 414–15
margarin, 401
Martin, Pastor Pete, 371
maslinovo ulje, koristi, 180
masne kiseline u majčinom mlijeku, 201
masturbacija, 153–54, 288
matematičko razmišljanje
ohrabrivanje kod djevojčica, 248
poveznice sa muzikom, 219
Mazrui, Ali, 61
McCollough, 253
Mead, Margaret, 253
med, 171
medicinski pregledi, 195
medijacija, važnost, 39
melatonin, 184
memorizacija
kao jednostavan način učenja, 49
kod tinejdžera, 157
Kur'ana, 160–61, 219
u djetinjstvu, 216
Menazir, dr. Hasan, 15
menstruacija, 152–53
briga o ženi tokom, 239
i seksualna edukacija, 269–70
seks tokom, 286
meveddet (uzajamna ljubav), kao temelj braka, 41. *Pogledaj također* ljubav; porodica.
'mi' važnost upotrebe, 365
miješanje roda s temperamentom, 250-251
milostinja, davanje prilikom rođenja, 27
mit o dobrostivom lošem dječaku, 53
mit o ekspertskom znanju, 54
mit o sekularnoj porodici, 55
mitovi o roditeljstvu, 121–24
mješovito školstvo, 251–55
mlijeko
majčino, 206
punomasno i obrano, kada koristiti, 174
usporedba majčinog i kravljeg mlijeka, 202–203
uvođenje kravljeg mlijeka u ishranu, 174
Pogledaj također dojenje.
mokri snovi, 153
molitva
podučavanje djece, 95
zikr svaki dan, 104
molitve, podučavanje djece, 98-99
moralna hrabrost, 321
moralnost, podučavanje, 54–55. *Pogledaj također* izgradnja karaktera; karakter.
mozak
jezik, aktivnosti za razvoj, 224
logičke sposopbnosti, aktivnosti za razvoj, 224
muzičke sposobnosti, aktivnosti za razvoj, 224
razlika između muškog i ženskog, 234–36
razvoj emocija, 220
razvoj neurona, 217-18
spolne različitosti, 234
stimulacija razvoja, 216
stres, utjecaj na razvoj, 220
utjecaj obuće na razvoj, 181–82
važnost razumijevanja razvoja, 217
mržnja, šta podučavati, 344
Muaz ibn Džebel, 80 Murphy, Sam, 181
Musa, poslanik
izgradnja karaktera nove generacije Izraelićana, 311–12
odgojen od samohrane majke, 37
odgojne lekcije iz života, 122

Musab ibn Umejr, 80
muslimanska literatura o odgajanju djece, 15–16
muslimanska reformacija
nedostatak fokusa na kvalitetno roditeljstvo, 9
obrazovanje kao vid, 47–51
muslimanski svijet
kulturni šok prilikom preseljenja, 65–66, 73
nerazvijenost u, 102
razjedinjenost u, 891
vještačko mlijeko, povećana upotreba u, 204–205
zaostalost i praznovjerje, 94–95
muzika
i islam, 225–226
muzički spotovi, 451
štetna, seksualno eksplicitna, 290
važnost u dječijem razvoji, 219-20
muzika, pozitivni aspekti slušanja, 219
muškobanjaste žene, 244. *Pogledaj također* spol.

Nacionalna asocijacija za sport i fizičko vaspitanje (NASPE), 179
nacistički eksperiment, 258
način oblačenja, 295
nadzor, kao štetan za kreativnost, 402
naivno ispitivanje, zabluda u seksualnom obrazovanju, 263
nametljiva djeca, 378–79
narkotici, 52
nasilje
na TV-u, 52
na video igricama, 450–52
naslijeđene metode u roditeljstvu, 118
naučnici, neparticipiranje u javnim pitanjima, 90
nazadnost u muslimanskom svijetu, 94–95
en-Nebhani, Šejh, 314
nedostatak iskustva sa prvim djetetom, 109
en-Nedvi, Ebu el-Hasan, 61
negativni stavovi koji blokiraju kreativnost, 403
neiskrenost
kod tinejdžera, 351, 354–55
Omer i trgovac, 371
suočavanje sa lažima, 353–54
vrste laži, 350
zlonamjerno laganje, 350
Pogledaj također odgovornost; izgradnja karaktera.
Nelson, Horacio, 303
neokorteks, funkcija, 220
neposluh, kao želja za nezavisnošću, 378
nepotpuno seksualno obrazovanje, 262
neproizvoljnost roditeljstva, 109
nesigurnosti kod djece, 376
neslaganje s djecom, 342
neuspjeh i uspjeh, 381–82
nevinost, 59, 276
nezavisnost
donošenje odluka, 393
izgradnja samostalnosti kod djece, 387–89
podučavanje djece, 375
savjeti za građenje, 387–88
savjetovanje naspram samostalnosti, 389–91
važnost izbora, 384
važnost kod tinejdžera, 379–81
Pogledaj također izgradnja karaktera.
novorođenčad, običaji povezani sa, 26. *Pogledaj također* bebe.
Nucci, Larry, 58

Njemačka, 103

Obama, Barack, 259–60
obaranje pogleda, 292, 294
obaveze
postepeno građenje, 366
praktični savjeti, 367–68
raspodjela, 361
zabavni rad, 364–65
Pogledaj također izgradnja karaktera.
obilježavanje bajrama uz muziku, 225-26
obrazovanje
bježanje iz škole, 349
diktatorski pristup u, 8
dječaci i djevojčice uče različito, 251–53
i razvoj djeteta, 47–49
podučavanje roditeljstva u školama, 17–18
podučavanje vrijednostima, 57–58
rano stupanje u brak tokom, 299–301
razdvajanje dječaka i djevojčica tokom, 253–55
u muslimanskom svijetu, 49–51
učenje tokom tinejdžerskih godina, 155
uloga u ujedinjenju muslimanskog svijeta, 91-92
uspjeh u školi, 10

zlostavljanje u školama, 128–29
Pogledaj također izgradnja karaktera.
obrazovni TV programi, 443
obrezivanje, 169, 286
obroci, štetnost preskakanja, 175. *Pogledaj također* ishrana; hrana; zdravlje.
očevi
empatija sa suprugom, 109
kao njegovatelji, 245
odsutni, 249
privrženost oca i sina, 332
uloga, 28-29
odgovornost
kao stub karaktera, 314
podučavanje djece, 360–61
postepena izgradnja, 366
praktični savjeti za razvoj, 367–68
timski rad, ohrabrivanje, 365
Pogledaj također izgradnja karaktera.
odnos momak-djevojka, 273–75, 294
odsutni roditelji. *Pogledaj* samohrani roditelj.
ogledalo, dova prilikom gledanja u, 104
ograničenost nauke, 142-43
ohrabrivanje djece, 384
ohrabrivanje djece da rade, 370
Olasky, 59
Omer ibn el-Hattab
kao drag Allahu, 310
o dojenju, 200
o fazama djetinjstva, 388
o varanju prilikom trgovine, 371
tajno naspram javnog griješenja, 274
opasnosti od miješanja, 296–97. *Pogledaj također* spol.
oralni seks, 285
Osman ibn Affan, 190
osteoporoza, 174
otklanjanje zavisti kod djece, 339
otkucaj srca, 217

parfem, preporuka za korištenje, 169
pastiri, 79
pastorstvo, 6
pisanje, vještina, 406
pitanja
izbjegavanje trenutačnog odgovora, 386–87
kreativna, koja angažiraju cijeli mozak, 404
objašnjavanje teških, 412–13
plač beba, 147
plač, kao sredstvo, 419
plesanje, važnost izbjegavanja, 297
pobuna kod djece, 127
pokajanje, podučavanje djece, 99-100
politika jednog djeteta u Kini, 258
pomajka i očuh, 39–41
pomoć pri suicidu, zabrana, 170
ponavljanje, 228
poniznost, kao nedostatak u Zapadnom mišljenju, 67
popularna psihologija, 142-44
popustljivi stil, 6
porijeklo, važnost, 280
pornografija, 293–94
porodica
atmosfera u kući, 84
bračna stabilnost, 27–31
ciljevi prema Kur'anu, 43–46
definicija, 26
donošenje odluka, 244
fitnes plan, 190. *Pogledaj također* fizičke vježbe, 244
očuh i pomajka, 39–40
porodica kao model vrta, 70
porodična historija, 74
problem muslimanske porodice, 46–47
smanjivanje broja članova, 31
samohrani roditelji. *Pogledaj* samohrani roditelji.
u Americi, 51–55
utjecaj TV-a na, 437-38
važnost u islamu, 41–43
porodično stablo, 74
poslanici
dobar karakter, 80
podučavanje djece o, 100
poslanik Muhammed
akika, 27
čistoća, 167, 168
dobri odnosi u porodici, 255
hrabrost, 325, 327
iskrenost i pouzdanost, 81
kao iskren i pouzdan, 348
ljubav prema, 37
ljubav prema djeci, 16

ljubav prema ostalima, 340
međusobna ljubav, 340
o bračnoj initimi, 284–85
o braku, 298
o Džennetu, 413
o hrabrosti, 319
o moralnoj hrabrosti, 325
o nezadovoljstvu, 420
o odgovornosti, 360
o prijateljstvu i druženju, 429
o skromnosti, 292
o srcu, 333
o počastvovanosti sa tri kćerke, 255
o zavisti kao društvenom zlu, 338
odgojen bez oca, 37
podučavanje djece o, 100
poezija u čast, pozitivni efekti slušanja, 219
prva objava, 412
zdravlje i energija, 168
posljedice i odgovornost, 127, 369–70. *Pogledaj također* karakter.
post
loše navike spavanja, 184
menstruacija i, 152
poštenje kao stub karaktera, 314
poštovanje kao stub karaktera, 314. *Pogledaj također* izgradnja karaktera.
pouzdanost
kao stub karaktera, 314
uspostavljanje povjerenja, 349–50
pouzdanost, 420. *Pogledaj također* odgovornost.
povrće u ishrani, 176
pozitivna slika o sebi 113
pozitivnost, važnost, 58, 222
praksa, važnost u razvoju mozga kod djece, 227
pranje ruku, 167, 168
pravila, važnost objašnjavanja, 6–7
pravnici, neparticipiranje u javnim pitanjima, 90
praznovjerja, 9, 94–95
preci, kazivanje priča o, 74
predigra, važnost, 285. *Pogledaj također* seks; seksualno obrazovanje.
predškolska djeca, 147–49
ohrabrivanje osamostaljivanja, 375–76
razvoj mozga, 222
uključivanje u obaveze, 362–64
uplakane bebe, 376
prejedanje, 172-74, 177. *Pogledaj također* ishrana; zdravlje.
preljuba, 270–74
priča o punoj tegli, 82
prijateljstvo, 424–25
izbor pravih prijatelja, 426
među tinejdžerima, 428–29
nepoželjni prijatelji, 392
preseljavanje u bolje okruženje, 430
spolne razlike u, 236. *Pogledaj također* spol.
tipovi prijatelja, 423
priroda, važnost poštovanja prema, 330
prirodne katastrofe, 322
prisilni brak, 298-99
pritisak, kao gušenje kreativnosti, 402
pritisak vršnjaka
izgradnja hrabrosti za otpor, 321–33, 327
seks prije braka, 292–93
u školi, 424
prenošenje vjere djeci, 89
prestiž usporedba sa liderstvom, 79
priča o kahvi i prioritetima, 82
prirodne katastrofe, 322
privatnost, potreba tinejdžera za, 155
privatne škole u muslimanskom svijetu, 49–50
problem muslimanske porodice, 46–47
prolazni strah, 317
promiskuitet, 58, 240, 262, 264
promjena raspoloženja kod tinejdžera, 154
prostitutcija, 302-303
proždrljivost, 173. *Pogledaj također* ishrana; zdravlje.
prvo dijete, 338–39
psihologija, 143
psihološki problemi, mit o, 54
pubertet, 145
ispoljavanje rodnog identiteta u, 232
u razvoju čovjeka, 145
Pogledaj također tinejdžeri; adolescencija; faze razvoja.
pušenje
ohrabrivanje djece na samostalnu odluku, 392
rizik od cervikalnog raka, 275
štetnost, 187
tokom trudnoće, 164–65

racionalizam, nadmoć u modernom obrazovanju, 88

rahmet (milost), kao temelj braka, 41. *Pogledaj također* ljubav; porodica.
rak
cervikalni, 274
neuredan san kao uzrok, 185
važnost uloge porodice, 239
Rankin, Jane, 68, 443
rano stupanje u brak, 298-301
rap spotovi, 451
raspored, pomaganje djeci u organizovanju, 366
rat, 328
Rauscher, Frances, 220
razjedinjenost među muslimanima, 91
razmaženost djece, 121, 374–75, 418
razvijanje karaktera, 57-58
razvijanje kreativnosti, važnost, 399–408
razvod
islamska percepcija, 39–41
razvod bez krivice, 34
razvod bez krivice, 34. *Pogledaj također* razvod.
razvoj djeteta
faze. *Pogledaj* faze razvoja.
obrazovni system i, 45–47
razvoj djeteta i obrazovni sistem, 47
razvoj. *Pogledaj* faze razvoja.
razvoj neurona u mozgu, 217
recesivni geni, 229
reforma. *Pogledaj* Muslimanska reforma.
Regan, Ronald, 34
religija
kao preventiva upotrebi opojnih sredstava, 192-93
neprisutnost na televiziji, 442
podučavanje ljubavi prema Kur'anu, 97–98
podučavanje molitvama, 98-99
razvijanje osjećaja za tokom tinejdžerskog perioda, 152
reprodukcija, 145
rezanje noktiju, 169
ritalin, 252
rivalstvo među djecom, 338–39
rješavanje sukoba, važnost stjecanja vještine, 249
rješavanje sukoba, razvijanje vještine, 250
roditelj koji se miješa, 394
roditeljstvo
dijagram ciljeva u kvalitetnom roditeljstvu, 77
dijeljenje praktičnog iskustva, 12
gdje odgajati djecu, 65–66
greške, priznavanje djeci, 192
izazovi, 108–113
izgradnja karaktera, 140–42
muslimanska literature o nedostacima u, 15–16
odsutni otac, 249
osam principa, 12–14
podučavanje samostalnosti, 375
podučavanje u školi, 16–19
pomaganje djeci u prevazilaženju strahova, 319–21
postavljanje ciljeva, 76–78
prednosti rađanja djece bez većih pauza, 338
prelazak na roditeljstvo, 27
prezaštićivanje kao štetno, 325–26
prvo dijete, 338–39
roditelj kao trener i mentor, 421
rodno razdvajanje, 242–43
samopouzdanje, kao ključ ljubavne veze, 340
stilovi. *Pogledaj* stilovi roditeljstva.
u Americi, 51–56
učenje o, 4–5
ustaljene zablude, 118–121
utemeljeno na moći, štetno, 381–82
važnost, xxiv
Zapadni utjecaj na muslimansko roditeljstvo, 61
Pogledaj također samohrani roditelji.
roditeljstvo bazirano na moći, šteta prouzrokovana, 380–81. *Pogledaj* također stilovi roditeljstva.
Roosevelt, Teodore, 313, 395
ropstvo, 311–12
Rosemond, 443
Rousseau, 53
ruža, analogija djeteta, 314

samohrani roditelj
mit o, 53-56
negativan utjecaj, 28
Obamin primjer, 259–260
odgajanje uspješnog djeteta, 36
odsutni očevi, 249
u kazivanjima o poslanicima, 37
zamjena za odsutnog roditelja, 37
Samon, 343
samopouzdanje
kod djevojčica, 248

kod roditelja, 340
samopoštovanje
izgradnja, 417–18
važnost, 457
Pogledaj također izgradnja karaktera.
samostalnost kod djece, izgradnja, 383–87, 389–91
saosjećajnost, metode razvijanja, 340–42
sastav mlijeka. *Vidi* mlijeko; dojenje.
savjet naspram samostalnosti, 389–91
savjetovanje (*šura*), 64, 361, 388
savršenstvo svemira, 60
Sax, 254
Schernhammer, Eva, 186
Scott, 193
sebičnost kod djece, 361-62
seks
apstinencija, 288–849
incest i silovanje, 303–304
islamsko rješenje o dilemi, 284-85
islamsko učenje o, 279–81
masturbacija, 153, 288
odnos momak-djevojka, 275–78, 292
posljedice neodgovornosti, 369-70
prostitucija, 302–303
razlike u odnosu prema, 238-39
skromnost, 291–95
tokom menstruacije, 286
vanbračni, 266–70
zadovoljavanje ženskih potreba, 265
Pogledaj također seksualno obrazovanje.
seks prije braka, 275–78, 293. *Pogledaj također* seks; pritisak vršnjaka.
seksualna zloupotreba, 278–79
seksualno obrazovanje
definicija, 262–63
islamsko, 284–85
kurikulum, 304
nepripremljenost tinejdžera, 262
roditeljska obaveza, 286
razlog za podučavanje, 269–70
šta podučavati, 269–70
vrijednosti i, 263–64
Pogledaj također seks.
seksualno zlostavljanje, 301-302
seksualno prenosive bolesti, 274
Sesame Street, 436–37
Shatz, Carla, 218
Shaw, Gordon, 219
Siddiqui, Dilnawaz, 57–58
sifilis, 272
siguran seks, 263
silovanje, 303-304
Simpson, Jeffry, 376
Simpsonovi, 55
Sjedinjene Američke Države. *Pogledaj* Amerika.
sjeme, izbacivanje u noći, 153, 269
skromnost, 291-95
skulpture, islamski pogled na, 226–27
slabljenje muslimanske porodice, 46–47
slabost, 93
slike, islamski pogled na, 226–27
sloboda
islamsko viđenje, 62–66
ograničavanje kod muslimana, 47
Smalley, 234
smrt, 145
smrtno bolesni pacijent, 171
snaga naspram liderstva, 77
Sovjetski Savez, 401
spavanje
ispravna pozicija, 195–96
važnost, 184–85
specijalne sposobnosti
kao jače kod muškaraca, 235
veza sa muzikom, 219–20
Spock, Dr. Benjamin, 69–70, 312, 332, 443
spol-rod
djevojčice i dječaci uče različito, 251–53
formiranje rodnog identiteta, 242-43
islamska perspektiva, 255–58
miješanje roda s temperamentom, 250–51
mudrost u razlikama, 239–41
opasnosti od miješanja, 296–97
potrebe dječaka, 249-50
potrebe djevojčice, 248–49
prikazivanje rodnih razlika na TV-u, 451
razlike između muškaraca i žena, 234–36
reakcije na rodne razlike, 250
roditeljstvo iz rodnog ugla, 245
sposobnost žena za čitanje izraza lica, 238
stereotipi o dječacima i djevojčicama, 238
svjesnost o, 149
uloga roditelja u odgoju djece, 242–43

srce, 334–35. *Pogledaj također* ljubav.
srednje godine, 157
srodstvo, uspostavljeno dojenjem, 198–99
stvaranja poveznica u mozgu, važnost, 218
stalni strahovi, 319
strah od stranaca, 321
starost, 158. *Pogledaj također* faze razvoja.
status i spol, 237–38
stidljivost, 326
stidne dlake, uklanjanje, 169, 286
stikeri, 401 stikeri, 401
stilovi roditeljstva
  autoritativni stil, 6, 379–80
  diktatorski stil, 6–8
  određivanje, 9
  vrste, 6
strah
  korištenje u roditeljstvu, 6–8
  osnovni principi, 319–21
  sticanje, 150
strogost. *Pogledaj* autoritativno roditeljstvo.
stvaranje, savršenost, 64
suicid, 51, 64, 170
sunnetullah, prirodni zakoni, 94
super ljepilo, 401
super roditelji, 374
suzbijanje kreativnosti, 402
svijest o Bogu, odgajanje djece sa, 88. *Pogledaj također* Allah.
svodnici, 303

Šaghala, Abdullah Ahmed, 161
šah, 448
šala, važnost da se roditelji šale sa djecom, 13
škola. *Pogledaj* edukacija.
španska inkvizicija, 168
šura sistem, 64, 361

Tabatabai, Sejid Muhammed Husejn, 161
tabela dobrih djela, 305–306
tačnost, 369
tehnika odvraćanja pažnje djeci, 378
Tagore, Rabindranath, 339
Tajland, epidemija AIDS-a, 265
Tanveer, Dr. Sardar, 55
tefsir Kur'ana, 98
televizija
  alternative, 444–48
  izbacivanje iz kuće, 443
  izbjegavanje, 81
  lišavanje, kao kazna, 436
  mijenjanje navike, 442–43
  nasilje, 52
  porodični život prije i poslije, 435–39
  savjet za reduciranje gledanja, 439
  šteta prouzrokovana, 435–40
  TV kultura 442
  upitnik za roditelje, 434
temperament i rod, 250–51
terapija muzikom, 219
terbijje, 16. *Pogledaj također* roditeljstvo.
tetanus, 165
tevba, podučavanje djece, 99-100
timski rad, ohrabrivanje djece, 366
timsko roditeljstvo, 111
tinejdžeri
  adolescencija, 130-31
  apstinencija, 287–89
  ispitivanje kao pogrešno, 386
  kao lideri, 300
  komuniciranje sa, 133-35
  ljutnja, 127, 132
  momak-djevojka odnos, 275–78, 296-96
  prijateljstvo među, 428-29
  problem sa laganjem, 350, 352–55
  pubertet, 145, 151–53
  razumijevanje, 153–57
  seksualna aktivnost, 263–64
  test hrabrosti, 328
  upotreba opojnih sredstava, 187–892
  usađivanje osjećaja odgovornosti, 362
  važnost samostalnosti, 378
  zapošljavanje, 364
  zbunjenost oko seksualnog ponašanja, 266
transfuzija krvi, 170
transplantacija kao dozvoljena, 171
transplatacija organa, kao dozvoljena, 171
transvestiti, 282
trgovina ljudima, 303
trudnoća
  čudo, 145–46
  ishrana tokom, 81, 174
  kokain, upotreba tokom, 190
  tinejdžerska, 51, 55, 262, 274–76

zdravlje tokom, 11, 164–65
trudnoća u tinejdžerskim godinama, 51, 54, 262, 272–75
tuga, različito podnošenje, 239
Turska, 61, 241
TV. *Pogledaj* televizija.
Twain, Mark, 339

Ubejde ibn Džerrah, 79
ubistvo iz časti, 273
ublažavanje situacije, kao štetno, 418
učenje u stomaku, 228
učitelji u ranom muslimanskog svijetu, 49. *Pogledaj također* edukacija.
ugovoreni brak, 298
Uhud, bitka, 300
uloga policajca, 196
uloga porodice u ozdravljenju, 234
um. *Pogledaj* mozak.
Umm Kulsum, 161
ummet
propadanje porodice u, 46–47
razjedinjenost u, 91
zaostalost i sujevjerje, 94–95
UNICEF istraživanje, 61–62
upravljanje novcem, 363, 368
upravljanje resursima, 112
Usama ibn Zejd, 300
usamljenost i kreativnost, 407
uspjeh i neuspjeh, 381–83
usvajanje, 280
uzajamna ljubav (*mawaddah),* kao temelj bračnog odnosa, 41
uzor
karakteristike, 311
otac kao, 246
otkrivanje dječije percepcije, 431
roditelj kao, 12
užina, 176

vakcinacija, 165–67
vanbračne zajednice, 32–33
varanje, 371
važnost nade, 387
vedar dom, važnost za razvoj djeteta, 228
vegetarijanizam, 176
vesternizacija, 61–62. *Pogledaj također* Amerika.
video igrice 450–52
videoigrice, ovisnost o, 449–52
Vijeće za bolji san, 184 Biro, Laszlo, 404
vizija, razvijanje kod beba, 216
vjerovanje u život poslije smrti, 67, 97-98
vjerski blagdani, 56
vještačko mlijeko za bebe, 204–205. *Pogledaj također* dojenje; mlijeko.
vježba. *Pogledaj* physical exercise; zdravlje.
vlakna, važnost u ishrani, 176
voće i povrće u ishrani, 177
vokabular, građenje u djetinjstvu, 221
vrijednost popodnevnog sna, 196
vrijednosti
i seksualno obrazovanje, 263–65
očuvanje, 64
podučavanje, 57–58
poteškoće u prenošenju, 122
Pogledaj također izgradnja karaktera.
vrijednosti vjere, naspram funkcionalističkih, 67–68
vrtlarstvo, 365

Warren, 232
Wells, Norman, 368
Whitney, Eli, 404
Winn, Marie, 435, 444
Winnicott, D. W., 54
Wright, braća, 404

začeće, čudesnost, 145–46
začini, koristi u ishrani, 179
zadovoljstvo, 418
Zapadno mišljenje, nedostajući koncepti, 67–68
zaposlene majke
dojenje i, 203
na Zapadu, 241
Pogledaj također majčinstvo.
zapovjednički. *Pogledaj* autoritativno roditeljstvo.
zdravlje
fizička aktivnost, 181–83
podrška porodice u ozdravljenju, 234
razvoj mozga. *Pogledaj* mozak.
savjeti za ishranu, 171–81, 208
tokom trudnoće, 164–65
vakcinacija i imunizacija, 165–67

važnost spavanja, 184–86
Pogledaj također ishrana; faze razvoja.
Zejd ibn Haris, 16, 280
Zejneb (Poslanikova supruga), 280
zikr
dove u toku dana, 104
podsjetnik na naše dužnosti, 95-96
podučavanje djece, 98-99
značenje, 88
zlostavljanje
borba protiv, 128–28
zastrašivanje djece, 120
znatiželja, 248
Zorn, Eric, 57
zvuk, razvijanje kod beba, 219

žene, važnost za odgoj djece, 16
život, svetost, 64

RODITELJI I DJECA

Ovaj lahko čitljivi, obuhvatni vodič sadrži ono što treba da znate da biste s pouzdanjem odgajali djecu. S poučnim preporukama i podsticajnim savjetima, uz korištenje najnovijih istraživanja o dječijem razvoju i odgojnim metodama, on predstavlja pravi rudnik informacija o tome kako omogućiti djeci da napreduju, kako izbjeći frustracije u odgoju i kako razviti dobre porodične odnose. Autori daju upute o razvoju karaktera, znanja, vrijednosti i vještina, kao i vjerskog svjetonazora kod djece, od koristi roditeljima koji imaju djecu bilo koje dobi. Među mnogim strategijama i tehnikama su: naučiti djecu kako da rješavaju probleme, donose odluke i razvijaju samopoštovanje. U današnjem svijetu, podizati bogobojaznu, moralnu, uspješnu djecu, s osjećajem građanske odgovornosti nije lahko. Ali, nije ni nemoguće. Ključ je učinkoviti odgoj.

Ova knjiga pristupa ranom i porodičnom odgoju kao temelju izgradnje zdrave i proaktivne ličnosti. Autori u samo središte smještaju neposrednu odgojnu komunikaciju između roditelja i djece, putem koje dijete usvaja vrijednosti, navike, vještine i izgrađuje se kao ličnost, a njen značaj se samo povećava kako dijete odrasta.
Sadržaj knjige ukazuje na to da se umijeća roditeljske komunikacije razvijaju najprije iz posvećenosti razvoju vlastite ličnosti roditelja. Ona poziva roditelje da tragaju i razvijaju ono najbolje u sebi kako bi odgajali djecu u duhu univerzalnih vrijednosti koja će biti spremna da se suoče sa izazovima budućnosti u kojoj će živjeti.
Posebnu vrijednost ovom djelu daje uokvirenost njegovog sadržaja u islamske vrijednosti pokazujući kako vjera obogaćuje i inspirira porodični život. Usto, autori vješto sabiraju znanja iz više znanstvenih discplina uparujući ih sa praktičnim, zdravorazumskim rješenjima za svakodnevne izazove današnjeg roditeljstva.

AMINA ISANOVIĆ-HADŽIOMEROVIĆ, *Urednica izdanja na bosanskom jeziku*

Što je najvažnije, ova knjiga predlaže islamska rješenja za probleme u odgoju djece. Dojmilo me se koliko je iznimno korisnih teorija o dječijem razvoju obuhvaćeno. Autori nisu propustili ni to da kažu nešto o uobičajenim zabludama popularne psihologije.

DR. KUTAIBA CHALEBY, *dječiji psihijatar, s licencom Američkog odbora psihijatrije i neurologije, bivši načelnik Odjeljenja za psihijatriju Bolničkog i istraživačkog centra "Kralj Faisal" u Saudijskoj Arabiji*

Jedna od najstručnijih i najobuhvatnijih knjiga o učinkovitom odgoju. Ovo djelo dotiče probleme iz kućnog okruženja i iskustvenog svijeta djece te sadrži sastavne elemente za preobrazbu porodice širom svijeta.

EDRIS KHAMISSA, *međunarodni konsultant za obrazovanje i razvoj čovjeka*

CNS
CENTAR ZA NAPREDNE STUDIJE
CENTER FOR ADVANCED STUDIES
SARAJEVO

9 789958 022760